Atatürk Üniversitesi
Açıköğretim Fakültesi

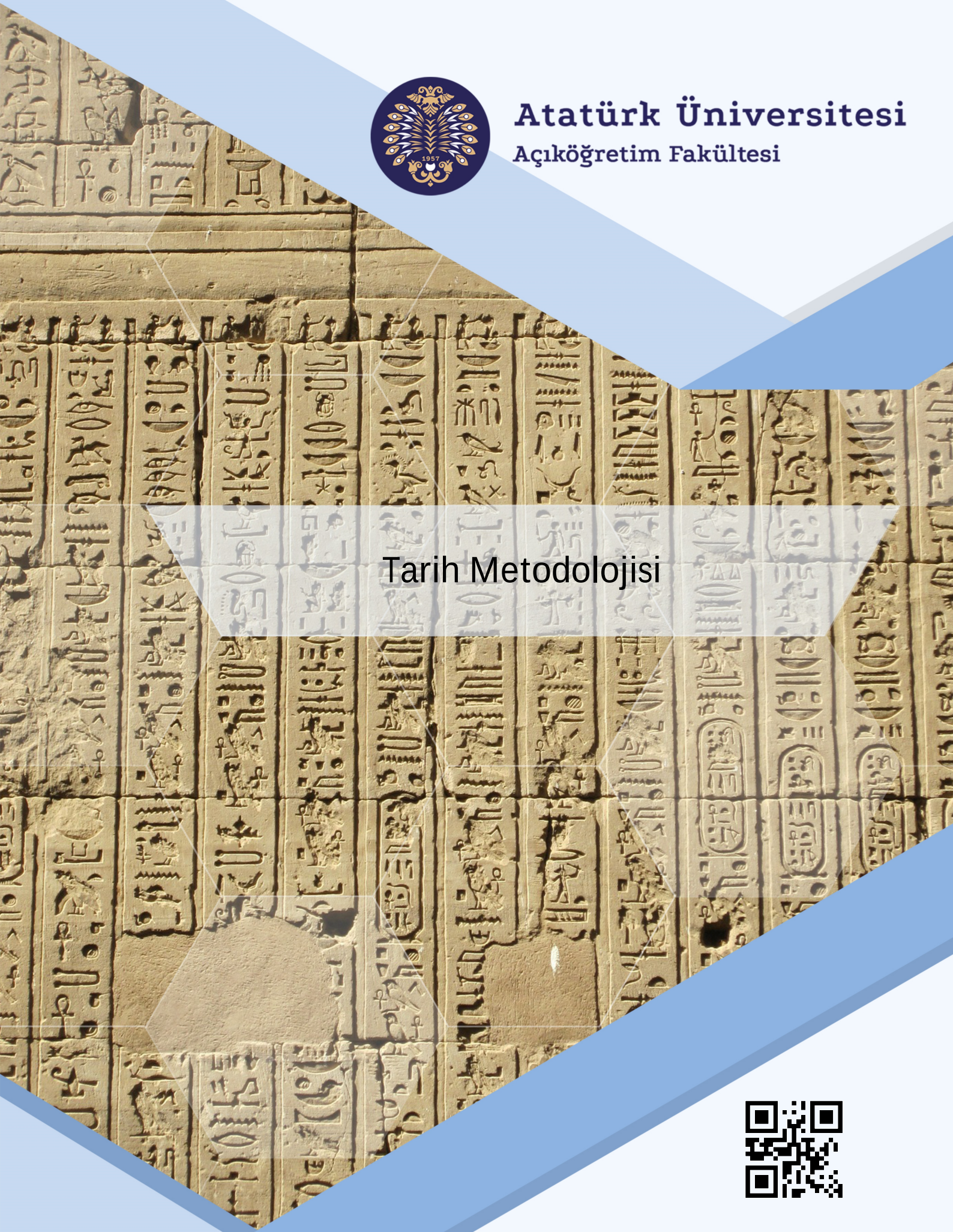

Tarih Metodolojisi

Bu kitabın, basım, yayım ve saĞş hakları Atatürk Üniversitesi'ne ai Ğ r. Bireysel öğrenme yaklaşımıyla hazırlanan bu kitabın bütün hakları saklıdır. Atatürk Üniversitesi'nin izni alınmaksızın kitabın tamamı veya bir kısmı mekanik, elektronik, fotokopi, manyeək kayıt veya başka şekillerde çoğalĞlamaz, basılamaz ve dağıĞlamaz.

Copyright ©2021

The copyrights, publicaəons and sales rights of this book belong to Atatürk University. All rights reserved of this book prepared with an individual learning approach. No part of this book may be reproduced, printed, or distributed in any form or by any means, techanical, electronic, photocopying, magneəc recording, or otherwise, without the permission of Atatürk University.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
AÇIKÖĞRETİM FAKÜLTESİ

Tarih Metodolojisi

ISBN: 978-625-7931-94-6

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ AÇIKÖĞRETİM FAKÜLTESİ YAYINI

ERZURUM

İÇİNDEKİLER

1. Tarihin Tanımı, Konusu, Faydaları ve İlişkili Olduğu Bilim Dalları 4
Doç. Dr. MEVLÜT YÜKSEL

2. Dünden Bugüne Tarih Anlayışları ve Tarih Felsefesi 32
Dr. Öğr. Üyesi YAVUZ ÖZDEMİR

3. Dünyada ve Türkiye'de Tarih Yazıcılığının Gelişimi 56
Doç. Dr. FİRDES TEMİZGÜNEY

4. Tarih Biliminde Kaynak, Kaynakların Tenkidi ve Genel Tasnifi 81
Doç. Dr. ASAF ÖZKAN

5. İlkçağ Tarihinin Kapsamı ve Kaynakları 105
Doç. Dr. YAVUZ GÜNAŞDI

6. Ortaçağ Tarihinin Kapsamı ve Kaynakları 124
Doç. Dr. SAVAŞ EĞİLMEZ

7. Yeniçağ Tarihinin Kapsamı ve Kaynakları 144
Prof. Dr. ÜMİT KILIÇ

8. Yakınçağ Tarihinin Kapsamı ve Kaynakları 168
Dr. Öğr. Üyesi FATMA KAYA DOĞANAY

9. Türkiye Cumhuriyeti Tarihinin Kapsamı ve Kaynakları 195
Prof. Dr. BETÜL ASLAN

10. Bilimsel Bir Eserin Hazırlık Aşaması 232
Prof. Dr. ALİ SİNAN BİLGİLİ

11. Bilimsel Bir Eserin Yazım Aşaması 255
Doç. Dr. ASAF ÖZKAN

12. Bilimsel Eser ve Kısımları 279
Dr. Öğr. Üyesi ULVİ UFUK TOSUN

13. Tarih Araştırmaları ve Yazımında Bilgisayar Kullanım Teknikleri 299
Doç. Dr. YASİN TOPALOĞLU

14. Tarih Araştırmaları ve Yazımında Etik 324
Dr. Öğr. Üyesi ELİF AKTAŞ

Editör

Prof. Dr. YAVUZ ASLAN

TARİHİN TANIMI, KONUSU, FAYDALARI VE İLİŞKİLİ OLDUĞU BİLİM DALLARI

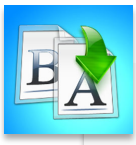

İÇİNDEKİLER

- Tarih Nedir? Tarihin Tanımı
  - Tarihin Konusu
  - Tarihin Faydaları
- Tarih Yazım Türleri
- Tarih ve Dönemlendirme
- Tarihin Faydalandığı Bilim Dalları

HEDEFLER

- Bu üniteyi çalıştıktan sonra;
  - Tarih nedir? Tanımları nelerdir öğrenebilecek,
  - Tarih yazım yöntemlerini kavrayabilecek,
  - Tarihin dönemselleştirilmesini değerlendirilebilecek,
  - Tarihin faydalandığı ilimler hakkında bilgi edinebileceksiniz.

Atatürk Üniversitesi
Açıköğretim Fakültesi

TARİH METODOLOJİSİ

Doç. Dr. Mevlüt YÜKSEL

ÜNİTE

1

© Bu ünitenin tüm yayın hakları Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi'ne aittir. Yazılı izin alınmadan ünitenin tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

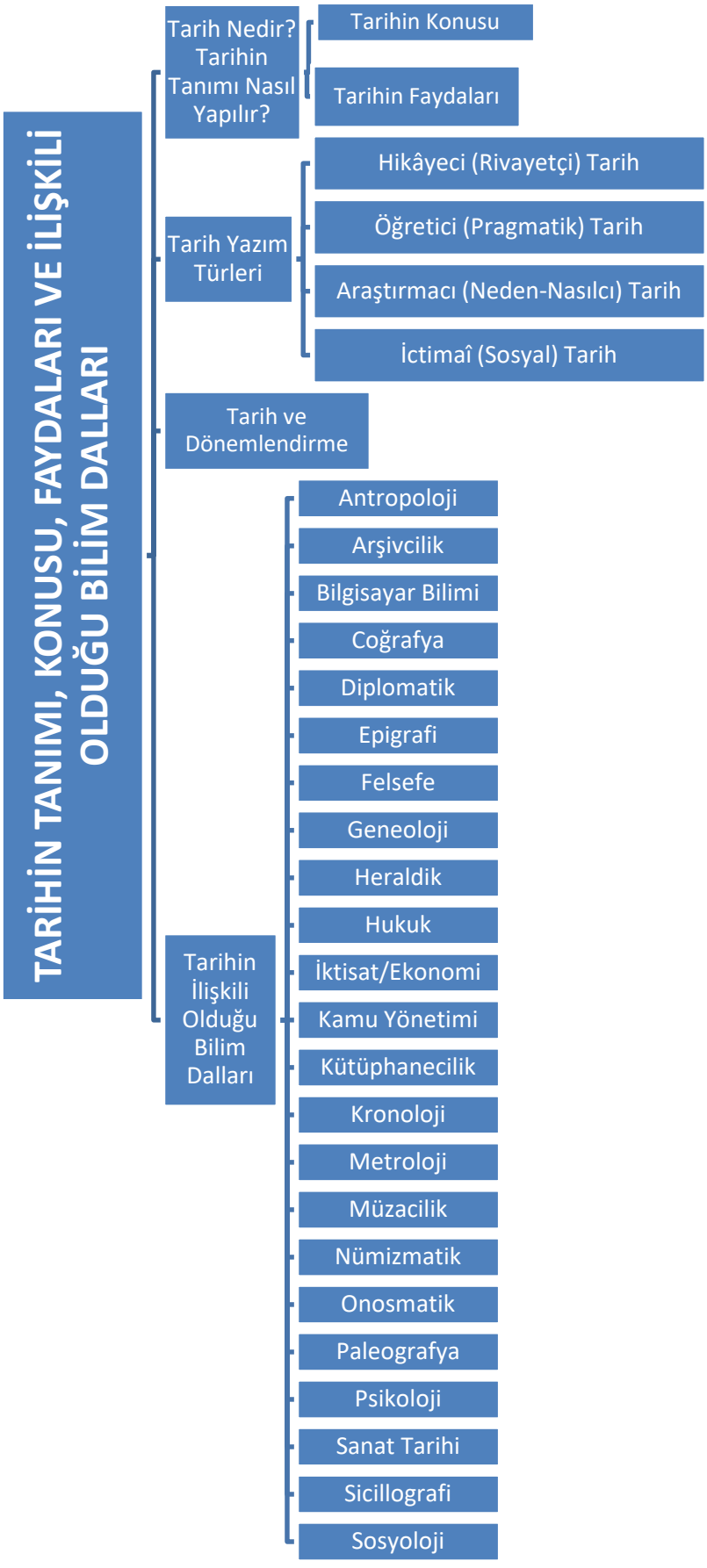
TARİHİN TANIMI, KONUSU, FAYDALARI VE İLİŞKİLİ OLDUĞU BİLİM DALLARI
Tarih Nedir? Tarihin Tanımı Nasıl Yapılır?
Tarihin Konusu
Tarihin Faydaları
Tarih Yazım Türleri
Hikâyeci (Rivayetçi) Tarih
Öğretici (Pragmatik) Tarih
Araştırmacı (Neden-Nasılcı) Tarih
İctimaî (Sosyal) Tarih
Tarih ve Dönemlendirme
Tarihin İlişkili Olduğu Bilim Dalları
Antropoloji
Arşivcilik
Bilgisayar Bilimi
Coğrafya
Diplomatik
Epigrafi
Felsefe
Geneoloji
Heraldik
Hukuk
İktisat/Ekonomi
Kamu Yönetimi
Kütüphanecilik
Kronoloji
Metroloji
Müzacilik
Nümizmatik
Onosmatik
Paleografya
Psikoloji
Sanat Tarihi
Sicillografi
Sosyoloji

GİRİŞ

Tarih, sosyal bilimlerin en önemli bilim dallarından biridir. Bu önemine binaen tarih, hemen her dönemde en çok rağbet gören ve ilgi duyulan bir alan olmuştur. Basit bir şekilde geçmişi inceleyen bir bilim dalı olarak tanımlanan tarih ve sorunsalı üzerine pek çok bilim adamı ve tarihçi fikir yürütmüş, eserler üretmiştir. Üretilen tüm bu eserlere rağmen, bir sosyal bilim olarak "Tarih nedir, metodolojisi nasıl olmalıdır, tarih-insan-toplum etkileşimi hangi düzeydedir, seviyesi ne olmalıdır, tarihçi kimdir ve hangi özelliklere sahip olmalıdır?" sorularına yanıt arayan eserlerin üretimi devam etmektedir.

Özellikle son zamanlarda birçok kişinin, entelektüel olmak ve toplumda kanaat önderi vasfını edinmek adına tarihle uğraştığı bu konuda göze çarpan önemli bir husustur. Uğraşı sahiplerinin herhangi bir alan uzmanlığı engeline takılmadan ortaya çıktığı görülen bu durum, toplumun tarihe olan ilgisinin, geçmişi öğrenme ve yorumlama arzusunun ne denli yüksek bir seviyede olduğunu göstermektedir. Bu, hem tarih bilimi hem de tarihe ilgi duyan fertler açısından olumlu bir gelişme olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Fakat burada işin içerisine "tarihçi" kimliği ve "tarih metodolojisi" gibi kavramlar da girmektedir. *Söz konusu bu kavramlara ait unsurlardan yoksun yahut eksik olarak yapılan tarih araştırmalarında göz ardı edilemeyecek oranda önemli eksikliklerin olduğu dikkat çekmektedir.* Çünkü yukarıda da ifade edildiği gibi tarih bir sosyal bilimdir. Her bilim dalının olduğu gibi tarihin de bir mesleki felsefesi, bir metodolojisi vardır. Dolayısıyla yapılacak tarih araştırmalarında bunların asla göz ardı edilmemesi bir zorunluluktur. Aksi takdirde önemli tarihi bilgiler içerse dahi yapılan araştırmaların tarih bilimi içerisinde yer edinmesi imkânsızlaşabilir. Bu ise hem araştırma konusunun hem de sarf edilen emeğin heba olmasına sebep olacak bir durum yaratabilir*. O yüzden tarih ilmiyle uğraşmayı veya tarihçiliği meslek olarak seçen veya bu yolda ilerlemek isteyen kişilerin mutlaka işin bu kısmı hakkında gerekli ve yeterli bilgiye haiz olmaları gerekmektedir.* Yani, tarihçinin hangi vasıflara sahip olması gerektiğini ve karşılaştığı zorlukları nasıl aşabileceğini bilmek zorundadır. Bu da ancak tarihçinin hem "tarihçi" kimliğine hem de "tarih metodolojisi"ne hâkimiyet ile mümkün olabilir. Böylelikle yapılan araştırmalar da tarih bilimi içerisinde bir yer edinebilir.

Esasında bir araştırmacının tarihçi kimliğine ve tarih metodolojisine hâkim olması aşama aşama gerçekleşecek bir durumdur. İlk aşamayı ise tarihin ve konusunun ne olduğunun bilinmesi ve hangi bilim dallarıyla ilişkili olduğunun öğrenilmesi oluşturmaktadır. İşte tüm tarih metodolojisinin detaylı olarak inceleyen elinizdeki kitabın bu ilk ünitesi belirtilerin hususların izahını içermektedir. Ünitede yukarıda da bahsedilen *"Tarih nedir?"*, *"Tarihin net tanımı nasıl yapılabilir?"*, *"Tarihin konusu nedir?"*, *"Tarihin faydaları nelerdir?"* ve *"Tarihin ilişkili olduğu bilim dalları hangileridir?"* sorularının yanıtları verilmeye çalışılmıştır. Tarih ilmini meslek edinmeyi tercih edenlerin ilk aşamadaki ihtiyaçlarını karşılayacak olan bu yanıtların, iyi bilinmesi sonraki ünitelerdeki içeriklerin öğrenilmesini kolaylaştıracaktır.

TARİH NEDİR? TARİHİN TANIMI NASIL YAPILIR?

Tarih kavramı, bir taraftan meydana gelmiş bir hadisenin, tespiti, diğer taraftan bu vakanın meydana geliş anını, dönemini ve kronolojisini ifade etmek için kullanılmıştır.

Tarih, Akadçada, Sâbiî dilinde, Habeşçede ve İbrânîcede "kamer, şehr (ay), zaman" veya "ayı görmek" anlamlarındaki yareah/yerah kelimesinin Arapçadaki karşılığı *"erreha/verraha"* filinden türemiş "târîh" ya da "te'rîh" şeklinde okunan isminden gelmektedir. *"Aya göre vakit tayin etmek, bir olayın meydana geldiği günü ve yılı, bunların rakamla yazılışını, bir şeyin oluş zamanını ve olaylar dizisini tespit etmek" gibi çok geniş anlamlara gelen bir kavramdır.* Buna göre; bir anlamda "ay" manasında da kullanılan tarih kavramı, bir taraftan meydana gelmiş bir hadisenin, vakanın zamanının tespiti, diğer taraftan bu vakanın meydana geliş anını, dönemini ve kronolojisini ifade etmek için kullanılan bir isim olmuştur. Hz. Ömer'in hicreti takvim başlangıcı saymasıyla (637) birlikte Hicaz Arapçasına giren tarih, Avâne b. Hakem'in eserine; Kitâbü't-Târîḫ adını vermesinden itibaren yaygın biçimde kullanılmaya başlanmıştır. Kur'ân-ı Kerîm'de ve hadislerde yer almayan tarih kelimesine, İslâmiyet'ten önce Yemen'de Kahtânî Arapları tarafından kullanılan bazı tabletlerde rastlanmış, İslâmiyet'ten sonra ise Kuzey Arapçasına girmiş, Farsçaya ve Türkçeye de yine bu dönemlerde Arapçadan geçmiştir. *Günümüzde Arapçada te'rîh "tarih yazıcılığı" anlamında kullanılmaktadır. Kavramın, batı dillerindeki karşılığı ise Yunanca "istoria"dan türetilen "historia", "histoire" ve "history"dir.* Bu bilgilerden de anlaşılacağı üzere Ön Asya kökenli olan "tarih" kelimesi, çok eski devirlerden beri, Türkçede, Arapçada ve Farsçada ortak kullanılan bir kavramdır.

Tarih, başlangıçta en basit ifadeyle *"geçmiş/in bilimi"* olarak tanımlanmıştır. Fakat eksik görülen bu tanımdan hareketle tarihin zamanla farklı birçok tanımı yapılmıştır. Bunların en eski olanı; Fransız Annales Okulu kurucularından olan Marc Bloch'a aittir. *Bloch, tarihi; "zaman içindeki insanların ilmi" şeklinde tanımlamıştır.* Bundan sonra, tarihin gerçek tanımına en yakın tanımını ise Amerikalı tarihçi Frederick Jackson Turner yapmıştır. *Turner, tarihi "geçmişten bize ulaşan, günümüzde ortaya çıkan tenkitçi (eleştirel) ve yorumcu bir anlayışı incelenen kalıntılar bilimi" şeklinde tarif etmiştir.* Ünlü tarihçi ve yazarlar Ariel ve Will Durant çifti de yine "Tarih Üzerine" adlı eserlerinde; kolayca yorumlanamayacak kadar basit görmedikleri tarihi, "geçmişte olan hadiseler hakkındaki belgelerin verileri" şeklinde tarif etmişlerdir. Tarihin bir başka tanımı da Fransız filozof Voltaire'e ait olup o da tarihi; "nesilden nesle aktarılan hikâyeler" olarak tanımlamıştır. Ona göre; hayatın insan bedenindeki devamına benzer şekilde tarih de sosyal bünyede bir devamlılık arz etmektedir ve insan mevcudiyetini hatırında tuttukça varlığını devam ettireceğini bilir.

Tarihin tanımını daha geniş bir şekilde yapan ilk kişi ise Alman tarihçi Ernst Bernheim'dir. Bernheim, *"Tarih İlmine Giriş: Tarih Metodu ve Felsefesi"* adlı eserinde tarihin tanımını; "İnsanların zaman ve mekân itibariyle geçirdikleri ilerleme ve gelişmeleri, birlikte yaşayan canlı bir varlık sıfatıyla yaptıkları psikofizik hareketleri, bunların illî münasebetlerine izafe edilen müşterek kıymetleri araştıran ve tasvir eden bilim dalıdır." şeklinde yapmıştır. *Zeki Velidî Togan ise insanların zaman ve mekân çerçevesinde husule getirdikleri gelişimlerini, toplumun*

bir ferdi veya fertleri sıfatıyla yaptıkları fiillerini, toplum hayatındaki rol ve ehemmiyetlerine göre şekillenen psikofizik etkenler dâhilinde ve neden-sonuç ilişkisi içerisinde tetkik ve tasvir eden bir bilim olduğunu kaydetmiştir. Togan'ın bu tarifi, ilk bakışta hayli karmaşık görünmektedir. Bununla birlikte, 19. yüzyıl sonları, 20. yüzyılın başlarında dünyadaki tarih görüşünü bu tarifte bulabilmek mümkündür. Çünkü tarih iminin asıl meselesi; insanların zaman ve mekân dâhilindeki gelişimlerini incelemektir. Diğer taraftan cemiyet halindeki hal ile fiziki (psikofizik) amiller/etkenler de bir başka önemli husus olup araştırma yaparken sebep sonuç ilişkisine dikkat etmek de yine tarih ilminin temelidir.

Tarihin bazı önemli Türk tarihçileri tarafından da tanımı yapılmıştır. Bunlardan Fuat Köprülü; "Tarih, geçmiş zaman hayatını, mümkün olduğu kadar hakikate uygun olarak yeniden ihya etmektir." şeklindeki tanımına rağmen, Bekir Sıtkı Baykal; "İnsanların mensubu oldukları toplumu etkileyen eylemlerinden doğan olayları zaman ve yer göstererek anlatan, bunlar arasındaki neden sonuç ilişkilerini araştırıp gösteren bilimdir." şeklinde yapmıştır. Bunlarla birlikte yine ünlü Türk tarihçisi *İbrahim Kafesoğlu ise tarihi; "İnsanların zaman ve mekân içinde geçirdikleri gelişmeleri ve bu insanların psikofizik hareketlerini, bu hareketlerin sebep netice münasebetlerine dayanan ortak değerlerini araştıran ve tasvir eden bir bilimdir." şeklinde tarif etmiştir.*

Tarih; yaşanan her anı kapsamaktadır ve en önemli unsuru insandır. Geçmişte meydana gelen olgular bütününe tarih dendiği gibi bu olguları konu alan bilim dalına da tarih denilmektedir.

Tarihin; Osmanlı Devleti döneminde de çeşitli tanımları yapılmıştır. Temelde bu tanımlara bakıldığında da birbiriyle çelişmeyen ve ortak ilkeler etrafında şekillenmiş bir tanımın ortaya çıktığı görülmektedir. Mesela; 18. yüzyılda yaşamış Vakanüvis (tarihçi) Ahmet Vasıf Efendi'ye göre tarih; "toplumların durumunu, insanların gelişimini, kişilerin buluşlarını, olup bitenleri ve hallerini ele alan" bilim olarak tanımlanmıştır. Diğer taraftan Osmanlı Devleti'nin ilk resmi gazetesi Takvim-i Vekayi'deki bir tanımda da tarihin; dünyada geçen halleri zamanı içinde tespit edip belirten müspet bir ilim olduğu belirtilmiştir. 19. yüzyılda yaşamış Osmanlı tarihçisi ve devlet adamı *Ahmet Cevdet Paşa ise tarihin, halka geçmişteki olayları öğreten, yöneticilere ve seçkinlere lüzumlu bilgileri kazandıran, insanların okumaya istekli oldukları, seçkinlerin de makbul görüp rağbet ettikleri çok herkese yarar sağlayan bir ilim olduğunu kaydetmiştir.*

Tüm bunlardan hareketle daha kapsamlı bir tanım yapmak gerekirse tarihi şu şekilde tanımlamak mümkündür: *"Tarih; insan topluluklarının bütün faaliyetlerini, geçirdikleri gelişmeleri ve aralarındaki olayları yer ve zaman göstererek sebep sonuç ilişkisi içinde, belgelere dayanmak suretiyle araştıran ve günümüze nakleden sosyal bir bilimdir."* Yukarıdakilerle birlikte yapılan bu son tanımdan da anlaşılacağı üzere *tarih; yaşanan her anı kapsamaktadır ve en önemli unsuru insandır. Geçmişte meydana gelen olgular bütününe tarih dendiği gibi bu olguları konu alan bilim dalına da tarih denilmektedir.*

Tarihin Konusu

Tarihin tanımı/tanımları içerisinde konusunun ne olduğuna dair ipuçları bulunmaktadır. Fakat bunlar, tarihin konusunun belirlenmesinde yeterli değildirler. Çünkü dünyadaki tüm olaylar, insan eliyle meydana gelmezler. Mesela

doğa olayları, insanın iradesinin dışında meydana gelir. Kendine has kanunları olan, bu olaylar tarihin konusu değildir. *Tarih, insanların faaliyetleri neticesinde meydana gelen veya içerisinde insan faktörü olan olaylarla ilgilenir.* Başka bir ifadeyle tarih, bir olaylar dizisini değil, insanların düşüncelerinin ifadesi olan ve zamanla ortaya çıkan olayları; insanların şekil verdiği sosyal gelenekleri ve etkilendikleri hadiseleri konu edinir. Gök cisimlerinin hareketi, ayın, güneşin tutulması gibi doğal hadiseler hakkında da bilgi sahibi olunabilir ve bunlar sıralanabilir fakat buna kronoloji denir, tarih denilemez. Tarih, konusunu sadece olaylar dizisinden değil, insanın düşünerek bizzat rol oynayarak meydana getirdiği ve etkilendiği hadiselerden alır. Yani genel olarak tarihin konusu, insan ve onun meydana getirdiği olaylarla, bu olaylar dâhilindeki her şeydir.

Tarih, bir olaylar dizisini değil, insanların düşüncelerinin ifadesi olan ve zamanla ortaya çıkan olayları; insanların şekil verdiği sosyal gelenekleri ve etkilendikleri hadiseleri konu edinir.

Ernst Bernheim, Mübahat Kütükoğlu, Ekrem Memiş, Nurer Uğurlu, Mustafa Öztürk ve Léon E. Halkin gibi tarihçiler de bu görüşü savunarak *tarih ilminin konusunun ancak insanların meydana getirdiği, insanı ve toplumu ilgilendiren olaylar, kültür ve uygarlık gibi sosyal değeri olan her şey olduğunu belirtmişlerdir.* Buradan da anlaşılacağı üzere adı geçen tarihçiler genel anlamda tarihin konusunun insan olduğu görüşündedirler. *Bununla birlikte Michelet ve Fustel de Coulanges gibi ünlü batılı tarihçiler de tarihin konusunun insan olduğu görüşünü desteklemişlerdir.* Diğer taraftan Fernand Braudel ve Salih Özbaran gibi tarihçiler ise coğrafyanın ve insansız alanların da tarihin konusu içerisine dâhil edilmesi gerektiğini savunsalar da tarihin konusunu oluşturan olayların meydana gelmesinde, insanın rolü kesin olduğu görüşü daha baskın gelmiştir.

Tarihin konusunun insan olduğu düşüncesindeki tarihçiler arasında görüş ufak tefek görüş ayrılıkları da mevcuttur. *Bazı tarihçiler, olaylara katkıda bulanan herkesin tarihin konusu olduğunu savunurken bazıları, tarihin konusunun büyük işler başarmış insanlar olduğunu ileri sürmüşlerdir.* Mesela; Thomas Carlyle bunlardan biridir. Carlyle'ye göre; insanların başardığı işlerin tarihi, yeryüzünde çalışıp çabalamış adamların tarihidir. Dünyadaki ulaşılmış başarılar, hep büyük adamların fikirlerinin maddi sonuçlarıdır. Şu halde dünya tarihinin ruhunu büyük adamlar teşkil eder. Carlyle ve onun bu görüşünde olan tarihçiler, olağanüstü kabiliyet sahibi olduklarını söyledikleri büyük adamları *"dâhiler"* veya *"kahramanlar"* olarak adlandırırlar.

Bazı tarihçiler, olaylara katkıda bulanan herkesin tarihin konusu olduğunu savunurken bazıları, tarihin konusunun büyük işler başarmış insanlar olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Fakat bunun aksine, tarihin konusunun insandan ziyade, insanın içinde yaşadığı teşkilatlanmış toplumlar olduğunu ileri sürenler de vardır. Marc Bloch bu görüşte olan tarihçilerdendir. Bolch ve kendisiyle aynı düşüncede olan tarihçiler; tarihi olayların meydana gelmesinde insanların ruh hallerinin etkisi inkâr edilmez bir gerçek olduğunu savunurlar. Fakat burada göz ardı edilmemesi gereken bir husus; insanların, farklı ruh yapılarına sahip olduklarıdır. Bu farklılık insanın içinde bulunduğu topluma da yansır ve farklı psikolojik yapılara sahip toplumların meydana gelmesine katkı sağlar. Dolayısıyla tarihin konusu bağlamında insan, toplum ya da kahraman ayırımı yapmak oldukça güç bir iştir. Zira toplumu da meydana getiren insandır. Kahraman olsun ya da olmasın onun düşünce dünyasının da etkisiyle meydan getirdiği veya sebep olduğu, tarihin konusunu teşkil edecek faaliyetlerini şekillendiren de mensubu olduğu toplumdur. Bu

faaliyetlerde coğrafyanın, tabiat şartlarının, o birey ve toplumların kalıtım yoluyla geçmişlerinden devraldıkları davranışlarının büyük etkisi vardır. Bu yüzden, tarihi olayların meydana gelmesinde etkili olan siyasi, iktisadi ve sosyal faktörlerle birlikte coğrafya, gelenek, din, dil ve tarih yapanların psikolojik durumları gibi unsurlar da tarihin konusu içerisine dâhildir.

Dolayısıyla bu bilgiler neticesinde şunu söylemek mümkündür ki geçmişteki olaylar dâhilinde insan ve insanın oluşturduğu toplumlarla onların siyasi, sosyal ve iktisadi faaliyetleri, kültürleri, medeniyetleri, dilleri, dinleri, sanatları, edebîyatları, idarî yapıları ve hukuki normları tarihin konusunu teşkil etmektedir. Konusu bu şekilde belirlenmiş olan tarih ise beşeri bilimlerin merkezinde yer almak suretiyle toplumların geçmişleri ile gelecekleri arasındaki bağ kuran bir role sahiptir.

Tarihin Faydaları

Tarihin, tarih ilminin insanlara ve toplumlara birçok faydası vardır. Bunlardan ilki hem insanın ve hem de toplumların geçmişlerini bilmesine ve bu sayede geleceklerine yön vermelerine katkı sağlamasıdır. İnsanın ve insanlığın yarına yönelik hedefleri için geçmişin bilinmesi gerekli ve elzemdir. Bu da ancak tarih sayesinde mümkündür. Geçmişini bilmeyen bir toplum, hafızasını kaybetmiş, gibidir. Gerek fertlerin, gerekse toplumların nereden geldiklerini bilmesi, bu suretle tecrübe kazanması bir ihtiyaçtır. *İnsanların bu ihtiyacını karşılayan ve bilhassa gelecekleri noktasında doğru neticelere varmalarını sağlayan tarihtir.*

Tarih, insanların ve toplumların geçmişteki yapıları hakkında bilgi sunan bir depo mahiyetindedir. Geçmişte yaşayan insan ve toplumların yaşayışları ve her türlü faaliyetleri hakkında bilgi sağlayan ancak ve yalnız tarihtir.

Zeki Velidî Togan (1890-1970); tarihin, insana çağdaş hayatı, geçmiş hayatın tekâmülü olarak detaylı ve yakından anlattığını, hatta gelecek hakkındaki tahminleri de mümkün kıldığını belirtmiştir. Togan, bundan başka genel tarih ilminin; bir kısım doğa olaylarının ve sosyal bilimlerdeki güç meselelerin çözümüne katkıda bulunduğunu da kaydetmiştir. Yine Togan'a göre; *"tarih, insana ve topluma kendi mazisini öğreten en faydalı ilimdir. Bir insan kendi hayatının sonlarına doğru çevresindeki insanlar nazarında nasıl kıymet teşkil etmeye başlıyorsa, aynı şekilde insanlığın tarihinden elde edilmiş tecrübelerden yararlanan insan veya toplumda bu denli kıymetlidir. Dolayısıyla tarih ilmi, haysiyetli ve şerefli bir ilimdir.*

Tarih, insanların ve toplumların geçmişteki yapıları hakkında bilgi sunan bir depo mahiyetindedir. Geçmişte yaşayan insan ve toplumların yaşayışları ve her türlü faaliyetleri hakkında bilgi sağlayan ancak tarihtir. *Bu yüzden tarih toplumların bir nevi laboratuvarı mahiyetindedir.* İnsanlara, toplumların yapısı hakkında kapsamlı bilgiler sunduğu gibi, çeşitli düşünce sistemlerinin oluşmasına da katkı sağlamaktadır.

Bunun yanında, tarihin insanlara ve toplumlara, tecrübe edinmelerine yardımcı olmak gibi bir faydası da vardır. Çünkü eski tecrübeler, içinde bulunulan zamana ve geleceğe ışık tutar, çağdaş değerlerin daha iyi anlaşılmasına imkân sağlar. *Paul Valery, bu durumu; "Tarih, bize önceden görme imkânı pek vermez, fakat zihnin bağımsızlığı ile ortak olduğundan bizim daha iyi görmemize yardım edebîlir." şeklindeki sözleriyle özetlemiştir.* Tarihin bu faydası büyük milletlerin ve

devletlerin hayatında da önemli bir yere sahiptir. Bu açıdan bakıldığında Zeki Velidî Togan'ın da düşünceleriyle şunları söylemek mümkündür: Tarih ilminin kuvvet ve mahiyetini anlayan, onu rasyonel ve metodik bir surette vesikalarla işleyip bu yoldaki mesaisini diğer milletlere de aktarabilen milletler, geleceklerine daha iyi yön verebilirler ve bağımsız olarak varlıklarını devam ettirebilirler.

Dünya siyasetine yön veren devlet adamlarının iyi bir tarih bilgisine sahip oldukları asla tesadüf değildir.

Tarihin bu faydasının insan için de geçerli olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü tarih ilmi ve bilgisi ferde de doğru değerlendirme yapmayı öğretir. Felsefeci Mecit Gökberk'in ifadesiyle tarih insanı çağ dışı olmaktan kurtarır, içinde bulunduğu çağı layıkıyla yaşayan, geleceğe doğru uzanan değerler içinde yapıcı rol oynayan bir birey haline gelmesini sağlayabilir. Bu yüzden dünya siyasetine yön veren devlet adamlarının iyi bir tarih bilgisine sahip oldukları asla tesadüf değildir. Bunun yanında yine büyük ve güçlü ülkelerin hükümetlerinde, özellikle de dış politika alanında kanaat önderi olarak görev yapanların başında tarihçilerin gelmesi de bunun göstergelerindendir.

Tarih ilminin, insanın ve toplumun düşünme, fikir üretme ve tenkit becerilerinin gelişmesine katkıda bulunduğu da bir gerçektir. *Ünlü batılı tarihçi Léon E. Halkin'in ifadesiyle tecrübi ilimlerdeki matematiğin rolünü, sosyal ilimlerde tarih yüklenmiştir.* Bununla birlikte tarih, insana kültür seviyelerinin yükselmesi yolunda da fayda sağlamaktadır. *İyi bir tarih bilgisine sahip olan insanlar, çeşitli konularda bilgisine başvurulan entelektüel birer fert olarak ön plana çıkmışlardır.* Ayrıca tarih ilmi insanlarda ahlak şuurunu uyandırıp manevi değerlerin gelişmesinde de önemli bir role sahiptir. Aileden başlayıp millete doğru gelişen bir sevgi ve bağlılığın doğması, tarih sayesindedir. Yine bir ferdin kendi milletinin ve vatanının geçmişini öğrenme ve araştırma arzusunun tatminini de tarih ilmi karşılamaktadır.

Tarih, insanlığa diğer diğer birçok bilim dalının gelişimini takip edebîlme imkânını da sağlamaktadır. Çünkü bu bilim dalları da tıpkı tarih gibi insanın faaliyetlerini konu edinmişlerdir. *Hukuk, iktisat, sosyoloji, coğrafya, kültür ve medeniyet tarihleri bunlardan sadece bazılarıdır.*

Tarih, insanların ve toplumların milli kimliklerini kazanmasına yardımcı olur. Çağdaş ülkelerde milli tarih dersleri okutulmasının temel nedeni budur.

Tarihin diğer bir önemli faydası ise insanların ve toplumların milli kimliklerini kazanmasına yardımcı olmasıdır. Çağdaş ülkelerde milli tarih dersleri okutulmasının temel nedeni aslında budur. Çünkü *tarih, ortak iftihar ve acıların meydana getirdiği milli duyguların oluştuğu ve mevcut bu türdeki duyguların ise beslendiği en önemli alandır.* Bilinçli her millet, atalarının geçmişteki başarılarıyla iftihar etme, acılarıyla kederlenme duygularına sahiptir. Millet olma şuuru açısından bu çok önemli ve hassas duygular, tarih sayesinde edinilir. Bu duygu da toplumu oluşturan bireyler arasında bir milli kimlik bilincinin ve aidiyet ve dayanışma hislerinin oluşmasını, artırmaktadır. *Artan bu duygular sayesinde tarih, dolaylı olarak insanlara yaşadıkları toplum içerisinde iyi bir vatandaş olma özelliğini de kazandırdığı yadsınamaz bir gerçektir.*

Tüm bu faydalarla birlikte tarih ilmi, bilhassa kendisiyle profesyonel düzeyde uğraşan kişilere; yerinde ve doğru tenkit yapabilme, geçmişe ait tüm

kanıtları uygun bir yöntemle değerlendirme ve olayları doğru bir bakış açısı ile yorumlayıp değerlendirebilme yeteneği kazandırmaktadır.

Özetle ve tek cümleyle ifade edilecek olursa tarih; insanların ve toplumların aynası, asla vazgeçemeyeceği, hayati derecede önem arz eden bir bilim dalıdır.

Bireysel Etkinlik

- Tarihin tarifi hakkında farklı tarihçiler tarafından ileri sürülen tanımları inceleyerek, bunlardan yola çıkarak modern tarih ilminin tüm unsurlarını kapsayacak bir tarih tanımı yapınız.

TARİH YAZIM TÜRLERİ

Tarihin zaman içerisindeki gelişimi ve özellikle de metodolojik açıdan modern bir hale gelmesi onun yazım tarzıyla doğrudan ilişkilidir. Başlangıcından, modern hale gelmesine kadar geçen sürede farklı tarih yazım türleri ortaya çıkmış olup, bunlar tarihin tekâmül yani gelişim aşamalarını da göstermektedir. Aynı zamanda tarih biliminin tekamülü/gelişimi olarak da kabul edilen bu yazım türlerinden ilki, hikâyeci/rivayetçi tarih yazımıdır. *Olayların yorumlanmadan aralarındaki neden sonuç ilişkilerine ve muhakeme tenkit hususlarına yer vermeden aktarıldığı tarih yazıcılığıdır.*

Herodotos, olayları kompoze ederek bir düzen içinde nakletmiştir. Tarih yazıcılığındaki ilk kompozisyon örneği de bu şekilde ortaya çıkmıştır.

Bu tarz tarih yazımı ilk kez eski Yunan medeniyetinde ortaya çıkmıştır. Başlangıçta ağızdan ağıza dolaşan hatıralar, şairler tarafından nazım tarzında söylenmekte ve bunlara *"epos"* adı verilmekte iken daha sonra *"logograf"* denilen kişilerce hikâye aktarımı tarzıyla yazıya dökülmüşlerdir. Bir zaman sonra arşivlerdeki malzemenin de ilave edilmesiyle bu yazılı metinlere kısmen de olsa gerçek bilgiler girmiştir. Ancak, her ne kadar yazılı olsalar da Strabon'un ifadesiyle bunlar *"epos"* olmaktan kurtulamamışlardır. Bu yüzden de logografların eserleri ne edebî, ne de tarihi metin olma statüsüne kavuşamamışlardır. Bunlara ancak basit "kronikler" denilebilir. *Dolayısıyla logogrfların ve eserlerinin tarihi bir değeri hemen hemen hiç yoktur.* Antik Yunan logograflarından yalnızca *Hekataios*, az da olsa tarihçi özelliğine sahiptir. Onun bu özelliğini kazanmasında seyyah oluşunun etkisi olduğu söylenebilir. Çünkü seyyah oluşu ona araştırma yeteneği kazandırmış olmalıdır.

Rivayetçi/Hikâyeci tarih tarzının sonraki merhaledeki ilk temsilcisi Herodotos'tur. Her ne kadar Herodotos da birçok bakımlardan logografların yolundan gitmişse de olayları ardı ardına sıralamakla yerine onları kompoze ederek bir düzen içinde nakletmesi onu diğerlerinden ayırmıştır. Bu yüzden tarih yazıcılığındaki ilk kompozisyon onun sayesinde çıkmıştır. *Herodotos'a göre insanların yaptıklarının zamanla kaybolmaması, Helenlerin veya Barbarların yaptıkları büyük ve önemli işlerin adsız sansız yok olmaması ve neden birbirleriyle savaştıklarının bilinmesi ancak yazılarak mümkün olabilirdi.* Bu düşüncesi

Herodotos'a *"tarihin babası"* unvanının verilmesine neden olmuştur. Herodotos'un eserinde olaylar arasında neden sonuç ilişkisi hiç yoktur. Fakat olayları aktarırken gördükleri ile işittikleri arasında bir ayrım yapması, neden sonuç ilişkisi kurma noktasında ilk adımı Herodotos'un attığını göstermektedir.

Örnek

- Herodotos'tan sonra sadece olayları anlatan fakat tarihlerini vermek suretiyle onların hikâye sınıfına dâhil edilmesinin de önüne geçen tarih yazıcılığı asırlar boyunca devam etmiştir. Mesela Roma'da, Orta Çağ Avrupası'nda ve İslâm dünyasında vekayiname türü eserler hep bu tarzda yani hikayeci/rivayetçi tarih yazımı tarzında kaleme alınmışlardır.

Herodotos'un yaşadığı asırda, ortaya yeni bir tarih yazıcılığı daha çıkmıştır. Geçmiş olaylardan ders almak, gelecekteki yolu doğru çizebilmek, okuyucuya ahlaki ve milli duygular aşılayabilmek maksadıyla yazılan bu tarza *"pragmatik/öğretici tarih"* denilmektedir. Buna *"şen'i"* tarih adı da verilen bu tarzda tarih yazıcılığı, tarihteki belli şahsiyetlerin hayatını konu alarak okuyucuların bu kişilerin hayatından, bilhassa seciye bakımından dersler çıkarmasını amaçlar. *Öğretici tarih yazım tarzının lideri Thukydides (MÖ 460-400)'tir.* Gerçek manada tarihçilik de onun *"Peloponnesoslularla Atinalıların Savaşı"* adlı eseriyle başlamıştır. Thukydides'in bu eseri, gerek konusu ve gerekse muhtevası açısından önceki yazılanlardan çok farklıdır. *Sadece müellifin yaşadığı devrin olaylarını kapsayan eserde olaylar, devlet kavramının tarih realitesi merkezine yerleştirilmesini içeren bir metotla aktarılmıştır. Devlet düşüncesinin esasını siyaset teşkil etmesi dolayısıyla Thukydides, bir siyasi tarihçi kimliği de edinmiştir.*

Thukydides'ten sonraki bazı müellifler, hep zaferler ve başarılarla dolu olayları kaydetmişlerdir. Bu durum pragmatik tarih yazıcılığının olumsuz tarafı olarak ortaya çıkmıştır.

Thukydides'ten sonra diğer Grek ve Roma tarihçilerinin de pragmatik tarih yazıcılığını benimsedikleri görülmüştür. Polybios (MÖ 210-127), Plutarkhos, Tacitus, Machivelli (1469-1527) ve Carlyle (1795-1888) gibi isimler bunlardandır. Thukydides'in açtığı çığır, tarihi hakikatleri ortaya koymayı hedeflediği halde, ondan sonraki bazı müellifler, hep zaferler ve başarılarla dolu olayları kaydetmişlerdir. Başarısızlıkların görmezden gelinerek kayda alınmadığı, bu tutum, öğretici/pragmatik tarih yazıcılığının olumsuz bir yanıdır. *Daha sonraki devirlerde İslâm tarihi açısından önemli birer kaynak mahiyetindeki, Hz. Muhammed'in (SAV) hayatını konu alan "siyer" kitapları da bu tarzın özelliklerini taşıyan eserlerdir.*

Örnek

•Thukydides, yetişme tarzı sebebiyle, araştırma işine bilhassa siyasi tarih öğreticiliği dâhilinde faydalı yeni bir boyut kazandırmıştır. Böylece tarih ilminin sosyal ilimler içindeki yerinin tayinine ilk ve önemli katkıyı sağlayan kişi olmuştur. Gayesi, faydalı olmak, tarih yoluyla tecrübeyi ve bilgiyi artırmak ve bu sayede insanı başarılı kılmaktır. Thukydies bu yaparken de hakikate tamamen sadık kalmak ve olaylar arasındaki ilişkileri ortaya koymak gibi önemli şartları da yerine getirmiştir. Çünkü ona göre; içinde bulunulan zaman ve gelecek hakkında hüküm vermek ancak geçmişi bu şekilde öğrenmek ile mümkün olacaktır. (Kütükoğlu: 1997, s.7)

Araştırıcı ya da diğer bir ifadeyle neden-nasılcı tarih, olayların toplum hayatındaki safhalarını, onları doğuran sebepleri vasıflandırarak aktarmayı amaç edinen bir tarz olarak ortaya çıkmıştır.

Bir başka tarih yazım türü ise araştırıcı/neden-nasılcı yazım türüdür. *Tarihi hadiselere karşı "Neden ve nasıl?" sorularını sormak suretiyle araştırıcı bir usulü benimseyen tarih yazım tarzıdır.* Olayların anlatım veya geleceğe yönelik öğretici vasfı yanında, sebepleri, sonuçları, bunları tetikleyen faktörler ve olayın öncesindeki ve sonrasındaki olaylarla ilişkileri ortaya konulması gerekir. *19. yüzyılda gelişen bu tarzla birlikte tarih, bir ilim hüviyeti kazanmaya başlamıştır.* Araştırıcı ya da diğer bir ifadeyle neden-nasılcı tarih, olayların toplum hayatındaki safhalarını, onları doğuran sebepleri vasıflandırarak aktarmayı amaç edinmiştir. *Bu yüzden buna modern tarih yazım tarzı da denilmektedir.*

Kimi tarihçiler, modern tarih de denilen araştırıcı/neden-nasılcı tarih yazıcılığının ilk temsilcisinin ünlü İslâm tarihçisi İbn-i Haldun (1332-1406) olduğunu sürseler de çoğu tarihçi, araştırıcı/neden-nasılcı tarih yazıcılığının ilk temsilcisinin Fransız filozof Voltaire (1694-1778) olduğunu kabul etmişlerdir. Çünkü Voltaire, 14. Louis dönemini yazarken "Ben ne kralın hayatını ne de hanedanın tarihini yazmak niyetindeyim. İsteğim, insan zihninin tarihini yazmaktır." diyerek bu doğrultudaki farklı bakış açısını ortaya koymuştur. Voltaire ayrıca; "*Ulusların Davranış Biçimi ve Töreler Üzerine Deneme"* adlı eserinde savaşlar ve krallardan ziyade, gelişmiş hayattan kesitlerin sunulmasının daha önemli olduğunu, bunların halk açısından da ilgi çekici bir mahiyet taşıdığını söyleyerek kendisinden öncekilerden farklı bir tarihçi olduğunu göstermiştir.

Tarihi olayların derinlemesine analizini yaparak sebep sonuç ilişkisi içerisinde ve faydalı olacak şekilde yazmayı amaçlayan araştırıcı/neden-nasılcı tarih yazımının 20. yüzyıldaki ilk temsilcisi ise İngiliz tarihçi John Bagnell Bury (1861-1927) olmuştur. Bury, tarihin modernleşen bir bilim olmasında büyük katkıları olan bir tarihçidir.

Yukarıda da ifade edildiği gibi tarihe modern bir ilim olma hüviyetini kazandıran "neden nasılcı" tarih anlayışının tarih yazıcılığının gelişimine katkısını Zeki Velidî Togan; şu sözlerle anlatmıştır: *"Neden nasılcı tarih usulü" takarrür ettikten sonra tetkik (araştırma) merakı insaniyetin tarihi hayatının bütün safhalarına yayılmıştır. Ancak kendisinin sosyal hayatını teşkil eden bütün faaliyetleri arasındaki münasebetleri ve bunların pek çeşitli olan sebeplerini göz önünde tutabildikten sonradır ki insaniyet mazisinin nasıl olup bitmiş olduğu meselesine karşı toptan alaka göstermiş ve onu anlayabilmiştir. İnsan kendi*

tarihini artık, eskiden olduğu gibi tarihçilerin yazdıkları kroniklerden öğrenmekle yetinmeyip bilakis kaynaklık işini görecek olan her şeyi bir araya toplamak ve tarihi o esastan öğrenerek ihata eylemek yoluna girmiştir. Dolayısıyla kaynaklar bilgisi bu şekilde husule gelmiştir." Togan'ın bu ifadelerinden de anlaşılacağı üzere neden nasılcı tarih yazımı beraberinde kaynak ve kaynak bilgisi gibi kavramların da tarih yazıcılığına dâhil olmasını sağlamıştır.

Neden nasılcı tarih, geçmiş ile bugün arasındaki ilişkiyi kuran ve geleceğe dair muhtemel bir bakış açısı belirlemeyi ve bu doğrultuda fikir ileri sürmeyi amaçlayan bir tarih yazım tarzıdır.

Neden nasılcı tarih, geçmiş ile bugün arasındaki ilişkiyi kuran ve geleceğe dair muhtemel bir bakış açısı belirlemeyi ve bu doğrultuda fikir ileri sürmeyi amaçlayan bir tarih yazım tarzıdır. Bu tarza göre; tarih bilimi, durağan, yalnız geçmişle ilgili bir bilim değil, içinde yaşanılan zaman ve gelecekle ilgili de yorumlar getiren bir bilimdir. Yine bu tarza göre dünyadaki her olayın ayrı şartları vardır, ayrı ayrı coğrafyalarda ayrı sebeplerle meydana gelirler, ayrı sonuçlar doğururlar. *Olayların kahramanlarının da farklı karakterlere, farklı ruh hallerine ve kültürlere sahip oluşları da bu bağlamdaki diğer bir değişkenlik olarak belirmektedir.* Dolayısıyla tüm bu hususlar dikkate alındığında herhangi bir tarihi olay karşısında sağlam bir analiz yapabilmek için tüm bu farklılıkların ayrı ayrı dikkate alınarak araştırılması gerekmektedir. Bu şekilde derinlemesine yapılacak bir araştırmanın tarihi olayın sebepleri ve belki de sonuçları dâhilinde de yapılması gerekmektedir.

Neden-nasılcı/araştırıcı tarihe göre olayların sebeplerinin araştırılması da ayrı bir öneme sahiptir. Çünkü çoğu zaman bir olay; siyasi, sosyal, iktisadi, coğrafi ve kültürel gibi birçok farklı sebebe dayanarak meydana gelebilir. Dolayısıyla bunlardan birinin görülüp diğer(ler)inin göz ardı edilmesi olay hakkında yanlış yargılara ulaşılmasına neden olabilir. İşte neden-nasılcı/araştırıcı tarih metodu tam da bu sırada devreye girer ve tüm bu hususların tamamını dikkate almak suretiyle ilmi bir tarih yazıcılığı yöntemini ortaya koymaya çalışır.

İçtimai (Sosyal Tarih) yazım türünden sadece Zeki Velidî Togan bahsetmiştir. Ona göre içtimaî/sosyal tarih, geçmişteki olayları, perde ardındaki gelişmeleri ile ortaya koyan tarih yazıcılığıdır.

Tarih yazım türlerinin sonuncusu ise içtimai/sosyal tarih yazım türüdür. *Bu tarih yazıcılığından sadece Zeki Velidî Togan bahsetmiştir.* Togan'a göre içtimaî/sosyal tarih, geçmişteki olayları, arkasındaki ya da başka bir ifade ile perde ardındaki gelişmeleri, kanunları ve sebepleri ile ortaya koyan tarih yazıcılığıdır. Esasında bu, pragmatik/öğretici tarih yazıcılığının sübjektif ve hissi/duygusal yönlerinden arındırılmış, başka bir türüdür. *Marksist ve materyalist tarihçiler ile iktisat tarihçilerinden Karl Lamprecht (1856-1915) ve modern felsefecilerden olduğu bilinen Oswald Spengler (1880-1936) bu tarz tarih yazıcılığını benimsemişlerdir.*

Diğer taraftan çağdaş İngiliz tarihçisi *Arnold Toynbee de (1889-1975) "A Study of History"* adlı eserinde dünya tarihinde iz bırakmış, müşterek özellikleri olan şahsiyetleri incelemek suretiyle içtimai/sosyal tarih yazıcılığının örneklerindendir. *Mesela Toynbee; Machiavelli ile İbn Haldun'u, Hz. Muhammed ile Büyük Petro'yu E. Kant ile Ksenophon'u, Timur ile Annibal'i, Babür ve Ekber ile Hz. Davut ve Hz. Süleyman peygamberleri bir arada zikretmiştir.* O aynı zamanda içtimai/sosyal tarih düşüncesi dâhilinde tarihteki medeniyetlerin kalkınma ve yıkılışlarının muayyen dönemlerde cereyan ettiğini ve insanlık tarihinde büyük göç

hareketlerinin her 300 yılda bir vuku bulduğunu ileri sürmüştür. Bu yüzden de MÖ 2025'ten MS 2175 yılına kadar olan zamanı üç yüzer yıllık devrelere ayırmıştır.

Kısaca tarih yazım türleri bu şekilde olup bir sonraki ünitede söz konusu bu yazım türleri tarih felsefesi dâhilinde dayandıkları temellerle birlikte daha detaylı bir şekilde anlatılmıştır.

Bireysel Etkinlik

- Tarih yazım türleri hakkında temel bilgileri içeren bir metin kaleme alarak bunlardan pragmatik tarih yazım tarzı ile diğerler yazım türleri arasındaki farkları belirtiniz.

Kütükoğlu'nun da belirttiği gibi tarihi araştırmalardaki dönem sınırlandırmalarda mantıki dönüm noktaları aranmalıdır.

TARİH VE DÖNEMLENDİRME

Tarih araştırmalarında bir zaman sınırlandırması yapmak son derece önemli ve elzem bir durumdur. Bu bağlamda tarihçiler arasında; araştırmalarda kısa aralıklar mı yoksa uzun aralıkları mı daha makbuldür? Sorusunu gündeme getirmiştir. Kimi tarihçiler; tarihin, bir bakıma bugünün açıklaması olduğu tezinden hareketle, araştırmalarda uzun dönem aralığının daha faydalı olacağını ileri sürmüşlerdir. *Bu görüşteki tarihçilerin en ünlü temsilcisi Fernand Braudel'dir.* Braudel, uzun tarih aralığı kapsamında yapılacak tarih araştırmalarının araştırılan toplumlarla ilgili birçok farklı hususların ve olaylarda önemli roller üstlenmesine rağmen bilinmeyen bazı şahısların ortaya çıkmasını sağlayacağını, araştırmacının daha çok kaynakla tanışma ve olaylar hakkında daha fazla sonuç çıkarma imkânını elde edileceğini ileri sürmüştür.

Bilememek veya bulamamak kelimeleri, tarihçinin nadir kullanacağı kavramlar olmalı ve bu kavramlar sarf edilmeden önce tüm yollar denenmeli, her türlü kaynak değerlendirilmelidir.

Braudel'in bu görüşlerinden hareketle tarih araştırmalarında, konunun uzun dönem dâhilinde ele alınmasının bir takım önemli faydalar sağladığı bir gerçektir. Bilhassa müessese tarihleri bu türden araştırmaların örneklerini teşkil etmektedir. *Kütükoğlu'nun da belirttiği gibi konuyu, hiçbir mesnedi olmayan, sıradan tarihlerle sınırlandırmak da oldukça sakıncalıdır. Sınırlandırmalarda tarihi ve mantıki dönüm noktaları aranmalıdır.* Bu noktada şunu da belirtmek gerekir ki tarih araştırmalarında dönemin uzun tutulması belki tarihin seyrini daha iyi bir şekilde göstermesi bakımından tercihe şayan bir tarih yazım yöntemidir. *Fakat bu durum, kısa dönemli çalışmaların yapılmaması gerektiği şeklinde anlaşılmamalıdır.* Çünkü kısa dönem çalışmaları, uzun dönem çalışmaları için oldukça önem arz etmektedirler. Mesela Beylikler döneminde Anadolu'nun siyasi tarihini kapsayan bir araştırma için, Saltuklular, Artuklular ve Germiyanoğulları dönemlerini kapsayan veya bu beyliklerin hanedan üyelerinden herhangi birinin dönemindeki siyasi olayları konu alan kısa çalışmaları vaz geçilmez önem arz etmektedirler. *Dolayısıyla buradan hareketle de şunu söylemek gerekir ki kısa dönem tarih çalışmaları da son derece önemlidir ve mutlaka yapılmalıdır.* Özellikle son zamanlardaki tarih araştırmalarına bakıldığında kısa dönem çalışmaların gün

geçtikçe arttığı görülmektedir. Öyle görünüyor ki bu tür çalışmalar daha da artacaktır.

Bu durumda tarihçi için de göz ardı edilmemesi gereken bir takım önemli hususlar mevcuttur. Şöyle ki, tarihçi, en iyiyi, en doğruyu ve kendisini hedeflediği gayeye taşıyacak tüm yolları denemeli eksikliklerini gidermek için gayret göstermelidir. *Bazen sarf edilen emekler boşa çıkabilir, sonuçsuz kalabilir. Tarihçi bulmak istediğini bulamaz, başladığı noktaya dönebilir. Ancak bu başarısızlık onu hayal kırıklığına uğratmamalı, yıldırmamalıdır.* Aksine, sonuç elde edecek başka yollar veya metotlara başvurmalıdır. Bilememek veya bulamamak kelimeleri, tarihçinin nadir kullanacağı kavramlar olmalı ve bu kavramlar sarf edilmeden önce tüm yollar denenmeli, her türlü kaynak değerlendirilmelidir. Şüphesiz, kaynaklara yansımamış veya zamanında kaydedilmiş olmasına rağmen şimdiki zamana ulaşamamış bilgileri elde etmek mümkün değildir. Bu gibi durumlarda herhangi bir sonuç elde edilememesi de elbette tarihçinin müdahale edemeyeceği bir vakadır.

Sosyal antropoloji, etnoloji-tarih ve etnoloji-psikoloji ilişkileri dâhilinde karşılaştırmalı çalışmalar yaptığı için tarihe birçok fayda sağlamaktadır.

TARİHİN İLİŞKİLİ OLDUĞU BİLİM DALLARI

Tarihin ve tarih yazıcılığın gelişimi başka ilimlerden yararlanmasıyla doğrudan ilişkilidir. Tarihin, karşılaştığı problemleri aşmasında tarihçinin işin kolaylaştıran birçok bilim dalı ile ilişkisi bulunmaktadır. Bunlar aşağıda belirtilmiştir.

Antropoloji

En geniş anlamda insan bilimi olarak tanımlanan Antropoloji, insanları, davranışlarını ve insan çeşitliliğini anlamaya çalışan insan bilimidir. İnsanın fiziki, sosyal ve kültürel gelişimini inceleyen antropoloji, fiziksel ve kültürel antropoloji olarak ikiye ayrılır. Fiziksel antropoloji; insan ırkının gelişimini, Kültürel antropoloji ise kültürlerin, yazının icadından önceki çağlardan başlayarak günümüze kadarki gelişimini inceler. *Tarih bilimi daha ziyade kültürel antropolojiden ve onun alt dallarından istifade etmektedir.* Kültürel antropolojinin tarihle ilişkili olan alt bilim dalları şu şekildedir:

Arkeoloji, belgelerin hiç olmadığı veya yetersiz olduğu araştırma konularında tarihe yardımcı olan önemli bir bilim dalıdır.

Arkeoloji: Eski eserleri tanıma bilimidir. Daha açık bir ifadeyle; *Arkeoloji; eski medeniyet ve kültürleri araştıran ve ortaya çıkaran bilim dalıdır.* Bilindiği gibi tarihte geriye doğru gidildikçe yazılı malzemeler azalmaktadır. *Bu bakımdan yazılı kaynakların eksik ve yetersiz olduğu yerde başvurulacak tek malzeme, eski eser kalıntılarıdır.* Bunları inceleyen arkeoloji, tarih açısından oldukça önemli ve elzem bir bilim olarak ortaya çıkmaktadır. Arkeolojik kazılarla elde edilen kalıntılar, özellikle kültür ve medeniyet tarihi açısından oldukça kıymetlidirler. *Temel araştırma yöntemi kazı yapmak olan Arkeoloji, çağdaş tarih araştırmalarının birinci derecede yardımcısıdır.* Kütükoğlu arkeoloji konusu dâhilinde bazen arkeolojik buluntuların yazılı kaynakları dahi ikinci plana düşürdüğünü belirtmiştir.

Etnoloji: Toplumların yapısını oluşturan temel özelliklerini ve gelişimlerini belirlemek amacıyla ırkların özelliklerini inceleyen bilim dalıdır. Budunbilim de denir. İki veya daha fazla sayıda kültür arasında mukayeseli çalışmalar yapması en

önemli özelliğidir. Bu bilim dalı, etnografi, sosyal antropoloji ve dil/filoloji olarak üç kısma ayrılır. Tarihe yardımcı bilimler olarak bunlar da şu şekildedir:

- *Etnografi: Tek bir kabilenin veya topluluğun ana yaşam unsurları olan, örf, adet ve geleneklerini inceleyen bilim dalıdır.* Tarihi neticeleri elde etmek için gerekli bazı materyali içermesi açısından tarih ilmi için önem taşıyan bir bilim dalıdır. Özellikle de kültür ve medeniyet araştırmalarında tarihi belgelerin yeterli olmadığı durumlarda etnografi devreye girerek tarihe yardımcı olur.
- *Sosyal Antropoloji: Toplumların gelişimini etkileyen dini, siyasi, iktisadi ve sosyal müesseseleri inceleyen bilim dalıdır.* Müzik, dans ve halk edebiyatı unsurlarını da içerisine alan folklor de sosyal antropolojinin bir dalıdır. Diğer taraftan sosyal antropolojinin etnoloji-tarih ve etnoloji-psikoloji ilişkilerini konu alan karşılaştırmalı çalışmalar yapmak suretiyle de tarih ilmine birçok fayda sağladığı bilinmektedir.
- *Dil/Filoloji: Dil bilimi olarak tanımlanır.* Bir toplumun dili bilinmeden tarihinin bilinmesi mümkün değildir. Bunun içindir ki tarihi araştırmaların ilk şartı o toplumun dilinin öğrenilmesidir. Bu da filoloji denilen dil bilgisi sayesinde olur. Bu yüzden tarih araştırmalarında filoloji oldukça önemlidir. Eksikliği ise tarih araştırmalarında araştırmacıları büyük hatalara düşmesine veya yanlış yönlendirilmelerine sebep olabilir.

Arşivcilik, tarih ilminin ilerlemesine katkı sağlayan en önemli bilim dalıdır. Arşivler ise tarihçinin en fazla müracaat ettiği kurumlardır.

Arşivcilik

Fransızca kökenli arşiv olarak isimlendirilen eski belgelerin saklandığı yerlerdeki vesika ve eserlerin belli bir düzene göre tasniflenmesiyle ilgilenen bilim dalıdır. Tarih araştırmacısının eskiden bizzat kendisinin yaptığı bir iş olan arşivcilik henüz çok yeni bir bilim dalıdır. Türk tarihinde arşivcilik basit düzeyde ilk olarak 19. yüzyılın ortalarında ortaya çıkmıştır. Gelişimi ise 1923 yılı sonrasında mümkün olabilmiştir. Günümüzde de gelişimini sürdüren arşivcilik, bilim dalı olarak hem kamu alanında hem de özel alanda belli bir aşamaya gelmeyi başarmıştır. Özellikle kamu alanında devlet eliyle büyük bir gelişme gösteren arşivcilik, tarih ilminin ilerlemesine katkı sağlayan önemli bir bilim dalıdır. Bu bilim dalının icra edildiği arşivler ise tarihçinin en fazla müracaat ettiği kurumlardır ve gelişimlerini sürdürmektedirler.

Bilgisayar bilimi tarih araştırmalarının hem inceleme hem de bilgi toplama ve bu bilgilerin tasnifi aşamasında tarihe fayda sağlamaktadır.

Bilgisayar Bilimi

Yeni bir bilim dalı olarak, çok yönlü ve yararlı özellikleri olan bilgisayar vasıtasıyla araştırma ve yazım noktasında tarih ilmine yardımcı olmaktadır. Hem inceleme hem de bilgi toplama ve bu bilgilerin tasnifi aşamasında büyük kolaylıklar sağlayan bilim dalıdır. Günümüzde birçok eser, daha hızlı ve yararlı olacak bir şekilde bu yeni bilim dalının sağladığı imkânlarla hazırlanmıştır. *Bilgisayar biliminin, ileride tarihe daha büyük faydalar sağlayacağı muhakkaktır.*

Coğrafya

İktisadi ve sosyal tarih çalışmalarında büyük katkılar sağladığı için beşeri coğrafya tarihle daha yakından ilişkilidir.

Bütün tarihi olaylar coğrafi bir mekân içinde meydana geldiği dikkate alınacak olursa coğrafyanın tarihle ne kadar içe olduğu kendiliğinden ortaya çıkar. Zeki Velidî Togan, coğrafyaya dayanmayan tarih kitabını, roman sınıfında değerlendirmesinin nedeni tam olarak budur. *Birçok tarihi hadisenin meydana gelişinde, sebeplerinde, sonuçlarında ve aldığı şekilde coğrafi şartlar, oldukça büyük etkilere sahiptir.* Örneğin, deniz kıyıları, nehir ve göl çevreleri ile su yatakları toplumların yerleşimlerinde etkili olmuştur. *Dolayısıyla büyük medeniyetlerin buralarda doğmuş olması tesadüfi bir durum değildir. Mısır medeniyetinin oluşmasında; Nil Nehri'nin, Mezopotamya medeniyetinin oluşmasında ise Fırat ve Dicle Nehirlerinin etkili olduğu mutlak bir gerçektir.* Burada şunu da belirtmekte fayda vardır ki iktisadi ve sosyal tarih çalışmalarında büyük katkılar katkı sağladığı için beşeri coğrafya tarihle daha yakından ilişkilidir.

Örnek

- Hint kültüründe Ganj ve Brahmaputra Nehirlerinin, Avrupa medeniyetlerinde ise Tuna, Ren, Elbe, Seine, Loire ve Po Nehirlerinin büyük rolü olmuştur. Tüm bu sebeplerden dolayı tarih araştırmalarında coğrafyanın önemini ön plana çıkarmaktadır.

Diplomatik

Diplomatik, tarihsiz belgelerin tarihlendirilmesi, sahte belgelerin hakikilerinden ayırt edilmesi gibi işlerden ötürü tarihle ilişkisi olan önemli bir bilim dalıdır.

Tarihi belgelerin cins, şekil ve içerik açısından değerlendirilmesini yapan, devletlerarası her türlü yazışmanın iç ve dış şartlarını inceleyen bilimdir. Yani diplomatik, belgelerin fiziki özelliklerini, üretildikleri daireleri ve haklarındaki bilgileri araştırmaktadır. Fiziki özellikler belgelerin boyutunu ve kullanılan yazı stilini oluşturan öğeler olup iç özellikler ise yazım dili üzerinden belgenin ait olduğu dönemin değerlendirilmesinin yapılmasına imkân sağlayan unsurlardır.

Belgeler; yazıldığı/çıktığı ve vardığı yere, yazılma gayesine göre pek değişik isimler almışlardır. Mesela; hükümdar emirlerine *ferman, emir veya hüküm,* bir şeyin kullanma hakkını veya bir vazifenin birine tevcihi amacıyla yazılanlara da *berat* denir. Sadrazam, beylerbeyi gibi üst kademe görevlilerinin emirlerine *buyruk/buyruldu*, hükümdarın diğer bir devletin tebaasına veya kendi tebaasından bir gruba bahşettiği hakları göstermek için verilenlere, *ahitname* denir. İki devlet arasındaki karşılıklı kefaleti ihtiva eden belgelere ise *muahede* adı verilir. *Bunlardan başka; nişan, takrir, ariza, şukka, mazhar, hüccet, arzuhal, telhis, temessük, derkenar, nizamname, talimatname, emir, rapor, mektup ve şifre gibi isimlerle anılan belgeler de mevcuttur. Bunlar da yine diplomatik biliminin araştırma sahası içine dâhildir.* Tüm bu belge türlerinin her birinin kendine has özelliği vardır. Bu özelliklerin bilinmesi halinde bazen metnin tamamının okunmasına gerek kalmadan belgenin hangi gruba ait olduğunu anlamak mümkündür.

Burada şunu da belirtmek elzemdir ki diplomatik, tarihsiz belgelerin tarihlendirilmesi, sahte belgelerin hakikilerinden ayırt edilmesi gibi işlerle de ilgilenmektedir. Ayrıca kâğıt tanıma işiyle meşgul olan *papiroloji* de diplomatikle birlikte bilinmesi gereken bir alt bilim dalıdır. Kâğıdın türüne göre belgelerin tarihlendirmesini yapan bu bilim dalı tarih araştırmaları için oldukça önemlidir. *Çünkü kâğıt imali zaman içinde belirli özellikler göstererek gelişmiştir.*

Epigrafi

Kitabelerle ilgilenen bilim dalıdır. *Gerek müstakil kitabeler olsun, gerekse de bir yapı üzerine monte edilenler olsun, ihtiva ettikleri doğru bilgilerden dolayı tarih ilmi ve araştırmaları için vazgeçilmez kaynaklardır.* Ancak bunların okunması bir uzmanlık gerektirmektedir. Kitabelerin birçoğu, küçük bir satha çok şey sığdırmak gayesiyle *"istifli yazı"* tarzıyla yazılmışlardır. Aynı zamanda birer sanat eseri olan bu yazı stilini bu sayede de kitabeleri okuma işiyle uğraşan epigrafi tarih için önemli bir bilim dalıdır.

Epigrafinin uğraştığı kitabeler, yazıldıkları dönemle ilgili olarak geleceğe bir kayıt bıraktıkları için tarih ilmi açısından son derece önemli bilgi kaynaklarıdır.

Son yüzyıla kadar hatta günümüzde dahi dünyaya, maddi bir eser bırakanlar, bu eserleri üzerine bir de kitabe koyarak tarihe bir kayıt bırakmışlardır. Bu sebeple kil, taş ve mermer gibi malzemelerden yapılan levhalardan oluşan tarihi kitabeler doğru bilgi içermeleri bakımından tarih için son derece değerlidirler. *Kitabeler eskiden sadece istinsah (yani aynen resmetme, kopyalama) veya estampaj usulü ile yerinde tespit edilirdi.* Estampaj, yazıtı özel kâğıdı veya nemlendirilmiş kalın kâğıt üzerine bastırarak aynısını çıkartmaktır. Bugün ise yazıtların fotoğraflan çekilebilmekte veya daha ileri bir teknolojiyle estampajı yapılabilmektedir. Böylece çok uzak yerlerde tablet veya kitabeler şeklindeki tarihi bilgiler, çalışma odalarına getirilebilmektedirler. Avrupalı bilim adamları yüzlerce yıldır ülkemizdeki antik devir kitabelerini tespit etmiş ve etmeyi sürdürmektedirler. Bu yazıtlar *"corpus"* denilen baskı şekilleriyle yayımlanmaktadırlar.

Felsefe

Felsefe, doğru düşünmeyi öğreten ve dünyadaki görüşlerin kavranmasına imkân sağlayan bir bilim dalıdır. Genelde birçok bilimin temeli ve çıkış noktası kabul edilen felsefe, insan zihninin eseridir. *Tarih ile ilişkili olan kolu ise tarih felsefesidir. Olayların doğru tahlili, ancak araştırma konusunun dâhil olduğu devrin felsefesinin bilinmesiyle mümkün olabilmektedir.*

Şecere bilimi, Batı'daki Türk toplumlarında pek önemli olmamakla birlikte doğudaki bazı Türk topluluklarında önem verilen bir alan olmuştur.

Geneoloji (Şecere Bilimi/Ensab Cetveli)

Şecereler üzerine araştırma ve inceleme yapan bilim dalıdır. Soy kütüğü bilimi de denilmektedir. Şecereler tarihçi için lüzumlu ve faydalı cetvellerdir. Şecere bilimi, Batı'daki Türk toplumlarında herhangi bir vakfa mensup olanlar dışında çok rağbet görmemiştir. *Kişilerin geçmişteki atalarını, soyunun kaydedildiği bu cetveller Batı Türklerinde ise sadece önemli soya mensup kişiler için yapılmıştır.* Diğer taraftan kendisine asil bir soy hazırlama merakı ve toplumda itibar elde

etme arzusu güdenlerin uydurma şecereler de tanzim ettikleri de bilinmektedir. Bu yüzden her rastlanan şecereyi doğru kabul etmemek gerekmektedir.

Heraldik (Arma Bilimi)

Armaları inceleyen bilim dalıdır. Armalar, bazı meselelerin aydınlatılmasında tarihçiye yardımcı olmalarından dolayı, heraldik, tarihin ilişkide olduğu bilim dallarındandır. Özellikle batı tarihçiliğinde oldukça önemlidir. Çünkü Avrupa'da feodallerinin kendi özel armaları vardır. *Türklerde feodal düzen hiç olmadığı için bir arma geleneği de tam olarak görülen bir şey değildir. Fakat Oğuz boylarının bir zaman için etkili olan tamgaları, bir anlamda, arma olarak kabul edilebilir. Yine Osmanlı padişahlarının girift bir şekil arz eden tuğraları da bu kapsamda değerlendirilebilir.*

Hukuk

İnsanların birbirleriyle ve devletle, devletlerin de başka devletlerle olan ilişkilerini düzenlemek amacıyla oluşturulan yazılı kuralları inceleyen bilim dalıdır. Bilhassa geçmişteki devletlerarası ilişkilerin araştırılması boyutunda tarih ilmiyle ilişkilidir. Hukuk tarihçi için de yararlı bir bilim dalıdır. Hukukun temel ilkelerinin bilinmesi tarihçi için bir ayrıcalıktır. Özellikle ülkeler arasındaki siyasi ilişkileri inceleyen tarihçilerin hukukun temel ilkelerine hâkim olmaları gerekmektedir.

Tarihi olayların meydana gelmesinde iktisadi faktörlerin etkili olduğu bir gerçektir. Bu yüzden temel düzeyde iktisada hâkimiyet tarih araştırmalarında göz ardı edilmeyecek derecede önemlidir.

İktisat/Ekonomi

Birçok tarihi olayın temelinde iktisadi faktörler yatmaktadır. Bu olayların kanunları, iktisat bilim dalı sayesinde ortaya konulabilir. Tarih ise onların yorumlanmasıyla meşgul olur. Tarihi olayların meydana gelmesinde iktisadi faktörlerin etkili olduğu bir gerçektir. Bu yüzden temel düzeyde iktisada hâkimiyet tarih araştırmalarında göz ardı edilmeyecek derecede önemlidir. *Ancak bütün tarihi olayların iktisadi sebeplerden kaynaklandığı şeklinde bir görüş de sakıncalıdır.*

Kamu Yönetimi

Yeni bir bilim dalı olup toplumu yönetmenin veya başka bir ifadeyle idare etme sanatının esaslarıyla ilgilenen bilim dalıdır. Akademide oldukça rağbet görmeye başlayan bu bilim dalı tarihe yardımcı bir bilim dalıdır.

Kütüphaneler, tarih araştırmacılarının yüzyıllardır bizzat meşgul oldukları alanlardır. Kütüphanecilik ise kütüphanelerdeki eserlerin tasnifini ve kataloglamasını yapan bilim dalıdır.

Kütüphanecilik (Bilgi Belge Bilimi)

Kütüphaneler, tarih araştırmacılarının yüzyıllardır bizzat meşgul oldukları alanlardır. İnsan zekâsının ve maharetinin ürünü olan her türlü basılı malzemenin saklandığı yerler olan kütüphaneler, insanlığın çok eski zamanlarından beri vardır. Çin'de bulunan kâğıdın 8-9. yüzyıllarda İslâm coğrafyasına oradan da Avrupa'ya yayılması ile başlayan kitap basımı bilhassa matbaanın icadı ile yaygınlaşmıştır. Bunun sonucunda ise kitaplıklar yani kütüphaneler ortaya çıkmaya başlamıştır. Türklerde Türkiye Selçukluları ve Beylikler devrinde gelişmeye başlayan kütüphane kültürü Osmanlılarda birçok zengin kütüphanenin kurulmasıyla devam etmiştir.

Kütüphanecilik, kütüphanelerdeki eserlerin tasnifini ve kataloglamasını yapan bilim dalıdır. Bilgi kaynaklarının ve tarihi kıymete haiz eserlerin bulunduğu yerler olmaları açısından hem kütüphaneler hem de kütüphanecilik bilim dalı tarih ve tarihçi için çok büyük bir öneme sahiptir.

Kronoloji (Takvim Bilgisi)

Sözlük anlamı "zaman bilimi" demek olan kronoloji, en basit manasıyla takvim bilim dalıdır. Geçmişteki bir olayın zamanını hesaplar. *Zamanı tespit edilemeyen bir olayın diğer pek çok şartları da bilinemeyeceğinden değerlendirilmesi asla tam yapılamaz.* Kronolojin yegâne ölçü unsuru takvimlerdir. Zamanı belli kurallar dâhilinde yılları aylara, ayları haftalara, haftaları günlere günleri, haftaları, ayları, yılları ve yüzyılları ayıran ve olaylar arasında kronolojik bağlantı kurulmasını sağlayan sistemlere takvim denir. Çok eski devirlerden itibaren farklı milletlerce çeşitli takvimler kullanılmıştır. Mesela; eski Mısır'da, Babil'de, Hindistan'da, Çin'de ve İran'da farklı takvimlerin kullanıldığı bilinmektedir. Türklerin on iki hayvanlı takvimi bunlardan biridir. Avrupa'da da eski farklı takvimler kullanılmıştır. Julius Caesar'ın MÖ 45 yılında düzenlediği 365 günlü güneş yılı esasına dayalı Julien takvimi bunlardandır.

Kronoloji, en basit manasıyla takvim hesaplamalarıyla uğraşan bilim dalıdır. Geçmişteki bir olayın zamanını, araştırmanın yapıldığı zamana olan mesafesini ölçer. Tarih ilmi açısından çok önemlidir.

Arabistan'da İslâmiyet'ten yaklaşık 17 yıl sonra, Hz. Ömer devrinde, Hz. Muhammed'in Mekke'den Medine'ye göç tarihi olan 622 yılını başlangıç kabul eden ve ay esasına dayalı Hicri takvim kullanılmaya başlanmıştır. Ay yılı aylarından Muharrem'in yılın ilk ayı olduğu hicri takvim, 354 gün 21 saattir. Bu sebeple de her yıl bir öncekinden 10 gün 8 saat kısa hesaplanmıştır. Bu takvim, Tanzimat'a kadar Osmanlı Devleti'nde de kullanılmıştır. Ancak Tanzimat Dönem'inde 1840 (H.1256) yılından itibaren mart ayını yılbaşı kabul eden, Rumi takvim de kullanılmaya başlanmıştır. Mali işlerde kullanılmak üzere oluşturulan bu takvimdeki ay isimleri ise Selefkos takviminden alınmıştır. Güneş esasına dayalı Rumi takvimin Hicri takvim ile birlikte kullanılması, iki takvim arasındaki mevcut 11 günlük farkın ilerleyen yıllarda artmasına neden olmuştur. Mesela 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın 93 Harbi, 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'nın ise 1313 Harbi şeklinde adlandırılmaları bunun örneklerindendir.

Rumi takvim de milat esaslı olmasına rağmen Papa Gregor'un 1582'deki ıslahatı Ortodokslarca kabul edilmediğinden, 17. yüzyıldan sonra J. Sezar'ın takvimi iki koldan devam etmiştir. Şöyle ki 16. yüzyılın astronomları gerçek yılın 365 gün 6 saat değil, 365 gün, 5 saat, 48 dakika 14 saniye olduğunu hesaplamışlardır. Aradaki 11 dakika 46 saniyelik fark, 128 senede birikerek 1 gün etmekteydi. Papa Gregor, bu sebeple devrin bilginlerinin yaptığı ıslahata göre 4 Ekim 1582'den sonraki günü 5 değil, 15 Ekim olarak ilan etmiştir. Böylece birikmiş olan 10 günlük fark, Papalık kararnamesiyle kaldırılmıştır. *Ancak Katolik kilisesinin yaptığı bu ıslahatı Ortodokslar kabul etmemiş, eski usulde (Rumi takvim) devam ettirmişlerdir. 16. yüzyıldaki 10 günlük fark, 19. yüzyılda 12, 20. yüzyılda ise 13 güne çıktı. Nitekim Osmanlı tarihinde 31 Mart olayı olarak bilinen meşhur olay, gerçek tarihinin 13 Nisan 1909 oluşu bu karışıklığın bir sonucudur.*

Geçmişle ilgilenen tarih ilmi için bir olayın meydana geldiği zaman, olayları bir dizilime oturtmak açısından çok önemlidir. Bu yüzden kronoloji tarih ilminin en çok faydalandığı bilim dalıdır.

Osmanlı Devleti, 1917 yılında Rumi takvimde ıslahat yapmıştır. Bu kapsamda 15 Şubat 1332 (1917) tarihini takip eden gün 1 Mart 1333 olmuştur. Böylece 20. yüzyılda miladi takvim ile olan 13 günlük fark ile martta olan Rumi yılbaşı da kaldırıldı. 1333 yılı 31 Kanun-ı evvel ayında sona ererek 1918'den itibaren Rumi tarihler tam olarak miladiyle uyuşmaya başladı.

1 Ocak 1926'dan itibaren uygulanmaya başlanan uygulama ile Türkiye'de de miladi takvim kullanılmaya başlandı. İşte dünyanın çeşitli yerlerinde ve değişik zaman dilimleri içinde kullanılan takvimlerin farklı oluşu dolayısıyla, aynı olaylar için değişik kaynaklarda farklı olarak verilen tarihleri miladi takvime çevirmek gereklidir. Buradan hareketle de özetle şunu söylemek gerekir ki geçmişle ilgilenen tarih için bir olayların meydana geldiği zaman, çok önemlidir. Bu yüzden de takvim ya da kronoloji tarih ilminin en çok faydalandığı bilim dalı olarak ortaya çıkmaktadır.

Örnek

- TAKVİM ÇEVİRME FORMÜLLERİ
- Hicri Yılı Miladi Yıla Çevirme Formülü:
  - HY ÷ 33 = X (Küsuratlı çıkan rakamlarda virgül'den (,) sonraki rakam 50'den büyük olursa rakam bir üst rakama yuvarlanır.)
  - HY – X = Y
  - Y + 622 = MY
- Miladi Yılı Hicri Yıla Çevirme Formülü:
  - MY – 622 = X
  - X ÷ 33 = Y (Küsuratlı çıkan rakamlarda virgül (,)'den sonraki rakam 50'den büyük olursa rakam bir üst rakama yuvarlanır.)
  - X + Y = HY
- Rumi Yılı Miladi Yıla Çevirme Formülü:
  - RY + 584 = MY (Güne 13 rakamı eklenir)

Metroloji (Ölçü Bilimi)

Ölçü hesaplamalarıyla uğraşan bilim dalıdır. Geçmişte kullanılan ölçü ve tartıların bilinen ölçü ve tartılara göre hesaplanması bazı durumlarda tarihçi için elzemdir. Tarihte olduğu gibi, günümüzde dahi ölçü ve tartıların birbiriyle ilişkilerini gösteren kayıtlar, sözlük ve ansiklopedilerde de bulunmaktadır. Bu türden bilgiler, iktisadi hayatın belirlenmesi için son derece önemlidir. Mesafe ölçülerinin araştırmacı tarafından bilinmesi tarihi olayların anlaşılması için faydalıdır. *Bununla birlikte mukayese yapabilmek için bazı büyük millet ve medeniyetlerin ölçü birimlerini bilmek de tarih ve tarihçi için önemlidir.*

Müzecilik

Tarihi değere sahip her türlü kıymetli eşyayı depolayan ve tasnif işini yapan bilim dalıdır. Tarihi kıymete haiz eserlerin ve kalıntıların tarihlendirilmesini ve tasnifini yaparak tarih ilmi ve araştırmalarında tarihçi için önemli faydalar sağlar.

Nümizmatik (Meskûkât)

Paralar basıldıkları dönemdeki hükümdarların hâkimiyet süreleri ile ait oldukları devletin ekonomik durumları hakkında bilgi veren vesikalar oldukları için nümizmatik, tarih ilmi için önemlidir.

Nümizmatik, para ile uğraşan bilim dalıdır. Osmanlı Devleti'nde meskûkât adıyla bilinmektedir. Batı dillerindeki karşılığı ise Latince "nomisma" yani "para" kökünden gelen nümizmatiktir. *Para ait olduğu dönemin hem siyasi hem de özellikle iktisadi tarihi hakkında bilgi veren bir kaynak olma özelliğine sahiptir.* Para, bir devletin en önemli ekonomik unsurlarından biridir. Paralar hükümdarların adları ve hüküm sürdüğü seneler hakkında da bilgi verirler. Paranın (sikkenin) üzerinde darp edilip kesildiği yer ve tarih bilgisi bulunmaktadır. Sadece devlet merkezlerinde değil, ya kıymetli maden çıkan yörelerde yahut da önemli ekonomik merkezlerde para basımı yapılmaktaydı. *Paranın kesildiği maddenin cinsi (altın, gümüş ve bakır) o devletin paranın basıldığı dönemdeki iktisadi gücünü ve zenginliğini göstermektedir.* Çünkü son yüzyılın etkin kâğıt para öncesinde hemen bütün paralar kıymetli madenlerden üretilirdi. Yine bunun yanında paralar, üzerlerindeki işaret, resim ve motifler sayesinde ait olduğu ülkenin o dönemdeki sanat anlayışını dahi ortaya koymaktadır.

Onomastik/Yer Adları Bilimi

Yer adlarıyla uğraşan bilim dalıdır. Aynı adı taşıyan boy ve aşiret, gibi grupların nasıl bir yayılma gösterdiklerinin, bilinmesi tarih ve tarihçi açısından son derece önemli ipuçları barındırır.

Yer adlarıyla uğraşan bilim dalıdır. Tarih ve tarihçi için oldukça önemlidir. Bir yerin ismi genellikle oraya yerleşen toplumların ya kendi isimlerini, ya da eğer varsa oraya gelmeden önce yaşadıkları yerin ismi olduğu görülmektedir. Anadolu'da bunun çokça örneği mevcuttur. Bu isimler, kavimlerin, boyların ve toplumların yayılmalarının ya da hangi hat boyunca hareket ettiklerinin ipuçlarını barındırır. *İsim vermeler sadece şehir veya kasabaya topluluğun adını vermekten başka köy ve kasabadan şehre gelişte, gelinen yerin adının mahalle veya semte verilmesi şeklinde de kendini göstermiştir. Mesela, İstanbul'daki Aksaray, Maçka, Karaman gibi semtlerle sur dışındaki Yeni Bosna, buna örnek olarak gösterilebilir.*

Osmanlı Devleti'ndeki isim vermeler ise ya yeni fethedilen yerlere uygulan iskân politikası, ya da kaybedilen topraklardan gelenlerin Anadolu olmak üzere bir kısım yerlere yerleştirilmesi yahut savaşlar dolayısıyla meydana gelen yer değiştirmeler nedeniyle yapılmıştır. Yine Osmanlıda bazen göçmenlerin yerleştirildikleri yerlere devrin hükümdarlarının adı da verilmiştir. Mesela Sultan II. Abdülhamid devrinde göçmenlerin yerleştirilmesi için kurulan köylerin birçoğuna *"Hamidiye"* ismi verilmesi bunun örneklerindendir. Tüm bu yer isimlerinin tarihi boyutuyla uğraşan ilim dalına *toponimi*; deniz, nehir, göl gibi su adlarıyla uğraşana *hidronimi*; şahıs adlarıyla uğraşana ise *antroponimi* adı verilir. Bunların hepsi tarih ilmine fayda sağlayan bilim dallarıdır.

Paleografya

Yazıların tanınması işiyle uğraşan paleografya, tarihi vesikaların okunuşuyla ilgilenmesi açısından tarihe yardımcı bilimlerin başında gelmektedir.

Yazılar ve özellikleriyle ilgilenen bilim dalıdır. Daha ziyade alfabe çalışmaları yapar. Bir toplumun dilini bilmek, tarihi araştırma için yeterli değildir. Yapılan araştırmalarda o toplumun kullandığı alfabe de oldukça önemlidir. Yani, Mısır tarihi için hiyeroglif yazının, Mezopotamya tarihi için çivi yazısının, Orta Asya Tarihi için Orhun, Uygur ve Çin alfabelerinin, Osmanlı, Ortadoğu ve İran araştırmaları için Arap alfabesinin, Slav milletlerinin tarihleri için Kiril alfabesinin, Avrupa

milletlerinin tarihi için de Latin alfabesinin bilinmesi büyük önem arz eder. *Alfabelerle birlikte ilgili toplumun kullandıkları farklı yazı tiplerinin de bilinmesi elzemdir. Mesela Almanların belirli dönemlerini kapsayan araştırmalar gotik yazısının, Osmanlı tarihi araştırmaları için de nesih, sülüs, divani, rika, talik, siyakat* gibi yazı türlerinin bilinmesi gereklidir. Bunlar öğrenilmeden hiçbir zaman ciddi bir tarihi araştırma yapılması mümkün değildir. *Bu yüzden yazı çeşitleri üzerine araştırmalar yapan paleografya, tarih ve tarihçi için büyük öneme sahiptir.*

Psikoloji

İnsanın ruhsal durumunu ve yapısını inceleyen bilim dalıdır. Yukarıdaki tarih tanımlarında da belirtildiği üzere tarihin temelinde de insan veya insanların psikofizik hareketlerinin büyük etkisi vardır. Bu yüzden tarih, söz konusu alanda daha çok psikolojiden istifade etmektedir. Bu yüzden psikoloji tarih ve tarih için bilinmesi gereken bir bilim dalıdır.

Sanat Tarihi

Sanat tarihi kısmen arkeolojinin metotlarını kullanan ve özellikle son zamanlarda gelişme gösteren bir bilim dalıdır. *Daha ziyade kültür tarihi açısından ihmal edilmeyecek bir vasfa sahip olan sanat tarihi, tarihi yapı incelemeleri sebebiyle tarih ilmine katkı sağlamaktadır.*

Sicillografi (Mühür Bilimi)

Tarih ve tarihçiye yardımcı olan diğer bilimler arasında; strateji, jeoloji, istatistik gibi bilim dalları da vardır.

Mühürleri inceleyen bilim dalıdır. Tarihi mühürlerin tıpkı paralar gibi ait olduğu döneme dair çeşitli bilgiler içermesi açısından tarih ilmine katkı sağlayan, tarihçinin araştırmalarında istifade ettiği bilim dalıdır.

Sosyoloji

Sosyoloji, toplumları ve yapılarını inceleyen bilim dalıdır. Tarih, geçmişteki olayları sosyolojinin ortaya koyduğu kanunlar dâhilinde incelediği için iki bilim dalı arasında sıkı bir ilişki vardır. Daha farklı bir ifadeyle belirtilecek olursa tarih araştırmalarında doğru neticelere varılabilmesi için sosyoloji kanunlarının bilinmesine avantaj sağlar.

Buraya kadar belirtilen bilim dallarının yanında tarihin ve tarihçinin; zaman zaman strateji, jeoloji, istatistik gibi bilim dallarından da istifade ettiğini belirtmek de gerekmektedir.

Bireysel Etkinlik

- Bir tarih araştırma makalesi okuyarak çalışmada tarihin ilişkili olduğu bilim dallarını belirten bir özet metin kaleme alınız.

Özet

- **TARİHİN TANIMI, KONUSU VE FAYDALARI**
- Tarih, Arapça kökenli târîh (te'rîh) isminden gelmektedir. İslâmiyet'ten sonra Farsçaya ve Türkçeye de geçmiştir. Batı dillerindeki karşılığı ise Yunanca "istoria"dan türetilen "historia", "histoire" ve "history"dir.
- En kapsamlı tanımı şu şekildedir: "Tarih; insan topluluklarının bütün faaliyetlerini, geçirdikleri gelişmeleri ve aralarındaki olayları yer ve zaman göstererek, sebep-sonuç ilişkisi içinde, belgelere dayanmak suretiyle araştıran ve günümüze nakleden sosyal bir bilimdir."
- **Tarihin Konusu**
- Tarih, insanların faaliyetleri neticesinde meydana gelen veya içerisinde insan faktörü olan olaylarla ilgilenir. Başka bir ifadeyle tarihin konusu, insan ve onun meydana getirdiği olaylarla, bu olaylar dâhilindeki her şeydir.
- **Tarihin Faydaları**
- Tarihin, tarih ilminin insanlara ve toplumlara birçok faydası vardır. Bunlardan ilki hem insanın ve hem de toplumların geçmişlerini bilmesine ve bu sayede geleceklerine yön vermelerine katkı sağlamasıdır. Tarihin insanlara ve toplumlara, tecrübe edinmelerini sağlar, ferde de doğru değerlendirme yapmayı öğretir. Tarihin, insanın ve toplumun düşünme, fikir üretme ve tenkit becerilerinin gelişmesine katkıda bulunduğu da bir gerçektir. Diğer bir önemli faydası ise insanların ve toplumların milli kimliklerini kazanmasına yardımcı olmasıdır.
- **TARİH YAZIM TÜRLERİ**
- **Hikâyeci (Rivayetçi) Tarih:** Olayların yorumlanmadan aralarındaki neden-sonuç ilişkilerine yer vermeden aktarıldığı tarih yazıcılığıdır. İlk kez eski Yunan'da ortaya çıkmıştır. Başlangıçta "epos" adı verilmekte iken daha sonra "logograf" denilen kişilerce hikâye aktarımı tarzıyla yazıya dökülmüşlerdir.
- **Öğretici (Pragmatik) Tarih:** Geçmiş olaylardan ders almak, gelecekteki yolu doğru çizebilmek, okuyucuya ahlaki ve milli duygular aşılayabilmek maksadıyla yazılan bu tarza "pragmatik/öğretici tarih" denilmektedir. Öğretici tarih yazım tarzının lideri Thukydides'tir.
- **Araştırıcı (Neden-Nasılcı) Tarih:** Tarihi hadiselere karşı "Neden ve nasıl?" sorularını sormak suretiyle araştırıcı bir usulü benimseyen tarih yazım tarzıdır.
- **İçtimaî (Sosyal Tarih):** Bu tarih yazıcılığından sadece Zeki Velidî Togan bahsetmiştir. Togan'a göre içtimaî/sosyal tarih, geçmişteki olayları, arkasındaki ya da başka bir ifade ile perde ardındaki gelişmeleri, kanunları ve sebepleri ile ortaya koyan tarih yazıcılığıdır.
- **TARİH VE DÖNEMLENDİRME**
- Tarih araştırmalarında bir zaman sınırlandırması yapmak son derece önemli ve elzemdir. Bu bağlamda bazı tarihçiler uzun tarih aralığı kapsamında yapılacak tarih araştırmalarının bilinmeyen bazı şahısların ortaya çıkmasını sağlayacağını, araştırmacının daha çok kaynakla tanışma imkânını elde edileceğini ileri sürmüştür. Fakat bu durum, kısa dönemli çalışmaların yapılmaması gerektiği şeklinde anlaşılmamalıdır.
- TARİHİN İLİŞKİLİ OLDUĞU BİLİM DALLARI
- Antropoloji: En geniş anlamda insan bilimi olarak tanımlanan Antropoloji, insanları, davranışlarını ve insan çeşitliliğini anlamaya çalışan insan bilimidir. Fiziksel ve kültürel antropoloji olarak ayrılır. Kültürel antropolojinin tarihle ilişkili olan alt bilim dalları şu şekildedir: Arkeoloji: Eski eserleri tanıma bilimidir. Özellikle belgelerin bulunmadığı devirler için, tarih ilminin istifade ettiği en mühim bilim dalıdır. Etnoloji: Toplumların yapısını oluşturan temel özelliklerini ve gelişimlerini belirlemek amacıyla ırkların özelliklerini inceleyen bilim dalıdır. Bu bilim dalı, etnografi, sosyal antropoloji ve dil/filoloji olarak üç kısma ayrılır.
- Arşivcilik: Tarih ilminin ilerlemesine katkı sağlayan en önemli bilim dalı ve bu bilim dalının icra edildiği kurumlar olan arşivler, tarihçinin en fazla müracaat ettiği merkezlerdir.

Özet(devamı)

- Bilgisayar Bilimi: Bilgisayar vasıtasıyla araştırma ve yazım noktasında tarihe yardımcı olmaktadır.
- Coğrafya: Mekânın tasviri, olayların değerlendirilmesi açısından çok mühimdir. Beşeri coğrafya, tarihe, fiziki coğrafyadan çok daha yakındır.
- Diplomatik: Tarihi belgelerin cins ve şekil ve içerik açısından değerlendirilmesini yapan bilim dalıdır.
- Epigrafi: Kitabelerle ilgilenen bilim dalıdır. Tarih araştırmaları için vazgeçilmez kaynaklardır.
- Felsefe: Tarihi düşünüş ve münasebetleri gösteren kolu ise tarih felsefesidir.
- Geneoloji (Şecere Bilimi/Ensab Cetveli): Soy kütüğü bilimi de denilmektedir. Şecereler tarihçi için lüzumlu ve faydalı cetvellerdir.
- Heraldik: Arma bilimidir. Tarihin ilişkide olduğu bilim dallarındandır.
- Hukuk: Geçmişteki devletlerarası ilişkilerin incelenmesi boyutunda tarih ilmiyle ilişkili bir bilim dalıdır.
- İktisat/Ekonomi: Birçok tarihi olayın temelinde iktisadi faktörler yatmaktadır. Bu yüzden temel düzeyde iktisada hâkimiyet tarih araştırmaları için önemlidir.
- Kamu Yönetimi: İdare sanatının esaslarını inceleyen bilim dalı olarak tarihe yardımcı olmaktadır.
- Kütüphanecilik (Bilgi Belge Bilimi): Tarih ve tarihçi için çok büyük bir öneme sahiptir.
- Kronoloji (Takvim Bilgisi): Geçmişteki bir olayın zamanını, araştırmanın yapıldığı zamana olan mesafesini ölçer. Tarih için çok faydalıdır.
- Metroloji (Ölçü Bilimi): Geçmişte kullanılan ölçü ve tartıların bilinen ölçü ve tartılarla mukayesesi, tarihçi için zaman zaman elzemdir.
- Müzecilik: Tarihi kıymete haiz eserlerin ve kalıntıların tarihlendirilmesini ve tasnifini yaparak koruma altına alan bilim dalıdır. Tarih araştırmaları için önemlidir.
- Nümizmatik (Meskûkat): Eski para bilimidir. Tarihçinin faydalandığı bir bilim dalıdır.
- Onomastik/Yer Adları Bilimi: Yer adlarıyla uğraşan bilim dalıdır. Tarih ilmi ve tarihçi için önemlidir.
- Paleografya: Yazıların tanınması işiyle uğraşıp hususiyetleriyle ilgilenen bilim dalıdır. Tarih araştırmaları için vazgeçilmezdir.
- Psikoloji: İnsanın tek ve yalın olarak ruhi durumunu, iç dünyasını inceleyen bir bilim dalıdır. Tarihi olaylarda insan veya insanların psikofizik hareketlerinin büyük etkisi olduğu için tarih ile ilişkilidir.
- Sanat Tarihi: Son zamanlarda gelişme göstermiş bir daldır. Tarihi yapı incelemeleri sebebiyle tarihle ilişkilidir.
- Sicillografi: Mühürleri inceleyen bilim dalıdır. Tarihi mühürleri incelemesi yönüyle tıpkı tarih ilminin istifade ettiği bir bilim dalıdır.
- Sosyoloji: Sosyoloji, toplumbilimidir. Tarih, geçmişteki olayları sosyolojinin ortaya koyduğu kanunlar dâhilinde inceleyen bilim dallarıdır. Bu yüzden tarih ile ilişkilidir.

DEĞERLENDİRME SORULARI

1. Aşağıdakilerden hangisi tarihin tanımını yapan batılı tarihçilerden biri değildir?
   a) Marc Bloch
   b) Ernst Bernheim
   c) Frederick Jackson Turner
   d) Ariel-Will Durant
   e) Erik Jan Zürcher

2. Aşağıdakilerden hangisi "İnsan ve onun meydana getirdiği olaylar dâhilindeki her şey tarihin konusudur." görüşünü savunan tarihçilerden biri değildir?
   a) Ernst Bernheim
   b) Arnold Toynbee
   c) Mübahat Kütükoğlu
   d) Ekrem Memiş
   e) Léon E. Halkin

3. Aşağıdaki isimlerden hangisi dünya tarihinin ruhunu büyük adamların teşkil ettiği tezini savunan düşüncenin öncülüğünü yapmıştır?
   a) Thomas Carlyle
   b) Herodotos
   c) Voltaire
   d) Marc Bloch
   e) Zeki Velidî Togan

4. Aşağıdakilerden hangisi tarihin insana ve topluma sağladığı faydalar arasında yer almaz?
   a) İnsanların toplumların tecrübe edinmesine katkıda bulunur.
   b) Milli kimliğin oluşmasına katkı sağlar.
   c) Tenkit ve muhakeme yeteneği kazandırır.
   d) Okuma becerisini artırır.
   e) Entelektüel bilgi seviyesini artırır.

I. İlk kez Eski Yunan'da ortaya çıkmıştır.
II. Epos adıyla da bilinir.
III. Olayların aktarımında sebep sonuç ilişkisi önemli bir unsurdur.
IV. Logograf denilen kişilerce hikâye aktarımı tarzıyla yazıya dökülmüşlerdir.

5. Yukarıdaki özelliklerden hangisi veya hangileri hikâyeci/rivayetçi tarih yazım tarzının özellikleridir?
   a) III ve IV
   b) I ve III
   c) I, II ve IV
   d) I, II ve III
   e) I, II ve III

6. Aşağıdakilerden hangisi şen'i tarih de denilen öğretici/pragmatik tarih yazım türünün özelliklerinden değildir?
   a) Liderliğini yapan ilk tarihçi Thukydides'tir.
   b) Kronikler bu tarz tarih yazıcılığının ürünleridir.
   c) Tarihi olaylardaki başarısızlıklar kaydedilmez.
   d) Okuyucuya ahlaki ve milli duygular aşılayabilmek amacı taşır.
   e) Tarihteki belli şahsiyetlerin hayatını konu alır.

7. Geçmiş ile bugün arasındaki ilişkiyi kuran ve geleceğe dair muhtemel bir bakış açısı belirlemeyi ve bu doğrultuda fikir ileri sürmeyi amaçlayan tarih yazım yöntemine …… denir.

   Yukarıdaki ifadede boş bırakılan yere aşağıdakilerden hangisi gelmelidir?
   a) hikayeci/rivayetçi tarih
   b) içtimai/sosyal tarih.
   c) öğretici/pragmatik tarih
   d) siyasi tarih
   e) neden/nasılcı tarih

8. Aşağıdakilerden hangisi tarihi belgelerin cins, şekil ve içerik açısından değerlendirmesini yaparak tarih bilimine fayda sağlayan bilim dalıdır?
   a) Diplomatik
   b) Geneoloji/Şecere bilimi
   c) Paleografya
   d) Epigrafi
   e) Nümizmatik

9. Araştırılan bir tarihi konu ile ilgili herhangi bir belgenin bulunmaması veya mevcut belgelerin yetersiz olması durumunda tarih biliminin faydalandığı bilim dalı aşağıdakilerden hangisidir?
   a) Ensab Cetveli
   b) Epigrafi
   c) Heraldik
   d) Arkeoloji
   e) Antropoloji

10. Aşağıdakilerden hangisi tarihi kalıntılar üzerinden tarih bilimine fayda sağlayan bir bilim dalı değildir?
   a) Nümizmatik
   b) Epigrafi
   c) Onomastik
   d) Sillografi
   e) Heraldik

Cevap Anahtarı
1.e, 2.b, 3.a, 4.d, 5.c, 6.b, 7.e, 8.a, 9.d, 10.c

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Baykara, T. (2014). Tarih Metodu Öğrenme, Araştırma ve Yazım (1. Baskı). İstanbul: Bilge Kültür Yayıncılık.

Carr, E. H. (1987). Tarih Nedir, (2. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

Ernst, B. (1936). Tarih İlmine Giriş (Tarih Metodu ve Felsefesi), Şükrü Akkaya (Çev.). İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Gibb. H. A. R. (1979). Tarih, İslâm Ansiklopedisi, XI (s. 777-779). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Halkin, L. E. (2014), Tarih Tenkidinin Unsurları, (3. Baskı). Bahaeddin Yediyıldız (Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Karaca, T. N. (2020). Tarihçi, Geçmişi Kurgulamak: Kuram-Tasarım, İnşa (1. Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.

Kurşun, Z. (2018). Tarih Nedir? Tanımlar Kavramlar. Zekeriya Kurşun (Ed.), Tarih Metodu (s.2-21). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Kütükoğlu, M. (1997). Tarih Araştırmalarında Usûl (5. Baskı). İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.

Memiş, E. (2014). Tarih Metodolojisi (6. Baskı). İstanbul: Ekin Basın Yayın.

Özbaran, S. (2015). Tarih, Tarihçi ve Toplum (3. Baskı). İstanbul: Yakın Yayınevi.

Özçelik, İ. (2011). Tarih Araştırmalarında Yöntem ve Teknikler (1. Baskı). İstanbul: Nobel Akademi Yayıncılık.

Togan, Z. V. (1981). Tarihte Usul, (3. Baskı). İstanbul: Enderun Kitabevi.

Tosh, J. (2019). Tarihin Peşinde Modern Tarih Çalışmasında Hedefler Yöntemler ve Yeni Doğrultular (1. Baskı), Özden Arıkan (Çev.). İstanbul: Kronik Kitap.

TARİH FELSEFESİ EKOLLERİ (TARİH ANLAYIŞLARI, TELAKKİLERİ

İÇİNDEKİLER

- Rivayetçi Tarih Anlayışı
- Öğretici Tarih Anlayışı
- Teokratik Tarih Anlayışı
- Pozitivist Tarih Anlayışı
- İdealist Tarih Anlayışı
- Marksist Tarih Anlayışı
- Romantik Tarih Anlayışı
- Annales Okulu Tarih Anlayışı
- Yorumsamacı Tarih Anlayışı
- Yapısalcı Tarih Anlayışı
- Frankfurt Okulu Tarih Anlayışı
- Bağımlılık Okulu Tarih Anlayışı
- Postmodern Tarih Anlayışı

HEDEFLER

- Bu üniteyi çalıştıktan sonra;
  - Tarih felsefesi hakkında bilgi verebilecek,
  - Farklı tarih anlayışları ile ilgili bilgiler vermek suretiyle tarihsel süreci kavrayabilecek,
  - Düşünme becerileri kazanabileceksiniz.

Atatürk Üniversitesi
Açıköğretim Fakültesi

TARİH METODOLOJİSİ

Dr. Öğr. Üyesi
Yavuz ÖZDEMİR

ÜNİTE

2

© Bu ünitenin tüm yayın hakları Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi'ne aittir. Yazılı izin alınmadan ünitenin tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

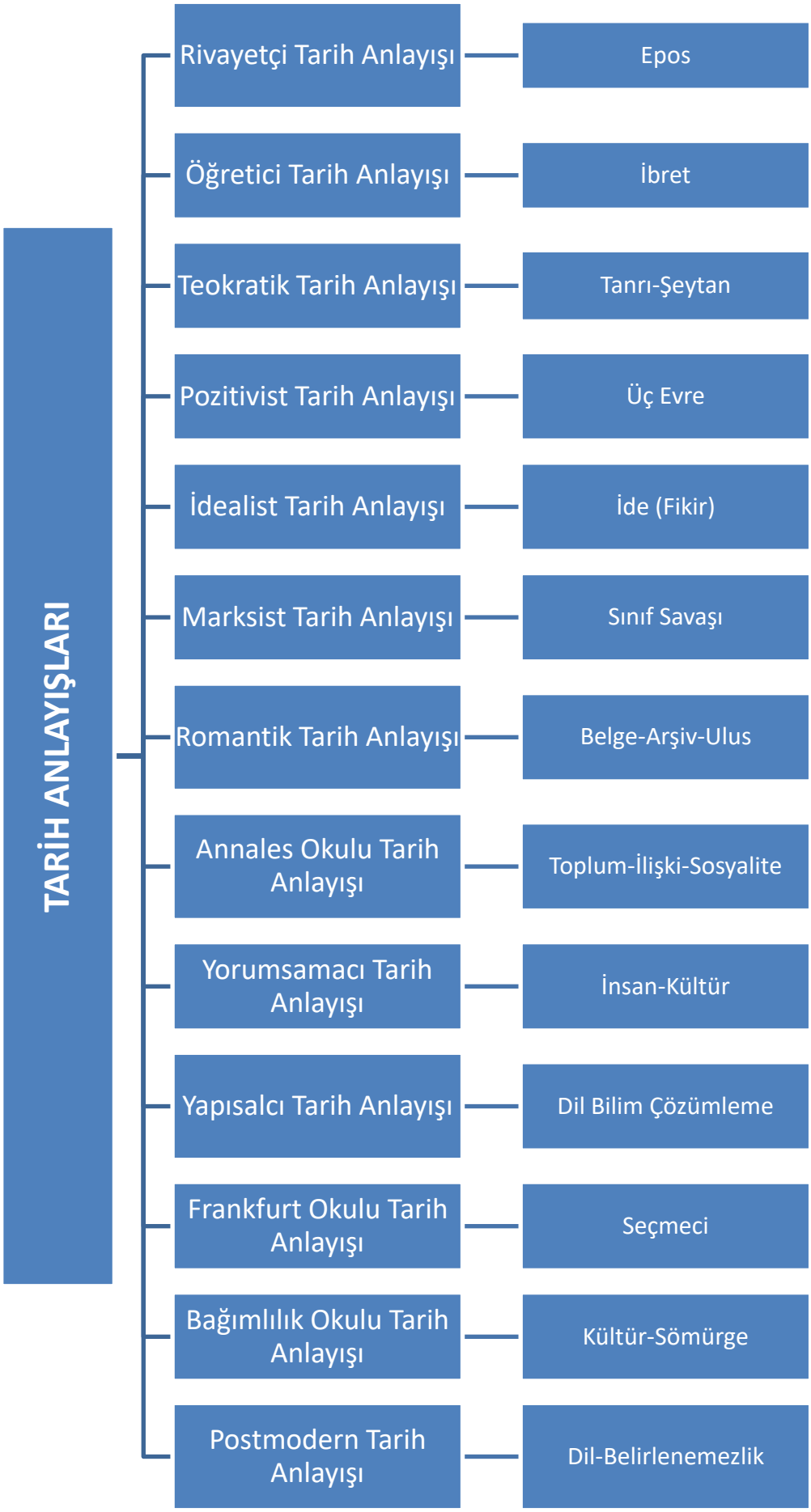
TARİH ANLAYIŞLARI
Rivayetçi Tarih Anlayışı
Epos
Öğretici Tarih Anlayışı
İbret
Teokratik Tarih Anlayışı
Tanrı-Şeytan
Pozitivist Tarih Anlayışı
Üç Evre
İdealist Tarih Anlayışı
İde (Fikir)
Marksist Tarih Anlayışı
Sınıf Savaşı
Romantik Tarih Anlayışı
Belge-Arşiv-Ulus
Annales Okulu Tarih Anlayışı
Toplum-İlişki-Sosyalite
Yorumsamacı Tarih Anlayışı
İnsan-Kültür
Yapısalcı Tarih Anlayışı
Dil Bilim Çözümleme
Frankfurt Okulu Tarih Anlayışı
Seçmeci
Bağımlılık Okulu Tarih Anlayışı
Kültür-Sömürge
Postmodern Tarih Anlayışı
Dil-Belirlenemezlik

GİRİŞ

Tarih, öznesi insan olan zaman ve mekân bağlamlı multi-disipliner sosyal bir ilimdir.

Tarih kavramı köken olarak İbranicedir. Batı dillerinde yer alan history ve benzeri kavramların kökeninde ise Antik Yunancada bulunan "istoria" kavramı yer almaktadır. Kavramın İbranicedeki anlamı zamanı bildirme bir başka ifade ile kronoloji demektir. Antik Yunancada İyonya lehçesinde görerek, tanık olarak bilme şeklinde iken Attika lehçesinde oldukça geniş anlamda "doğa bilgisi" anlamında kullanılmıştır. Arapçaya ise bu kavram biraz bozularak ve anlam kayması yaşayarak esatir yazımıyla geçmiştir.

Kökeni hakkında kısa tespitlerde bulunduğumuz tarih kavramı tarihsel süreç içerisinde oldukça fazla kullanılmış, farklı anlamlar kazanmış ve çeşitli misyonlar yüklenmiştir. Amacımız duruma işaret etmek olup genel bir tanımlamaya ulaşmaktır. *Bu bağlamda tarih denilince geçmişten günümüze kadar bir akışa sahip olan zaman içerisinde evrende yaşanan insan kaynaklı ya da insanla ilgili her türlü eylem ve söylemi konu alan bir bilgiler bütünü olmakla birlikte bunları metodik anlamda inceleyen bilim dalı da akla gelir.* Söz konusu bakış açısından şu andan önceki zamanda olmuş olanı inceleme, açıklama, anlama ve adlandırma çabası olarak tanımlanabilir.

Yukarıda da ifade ettiğimiz üzere tarihsel süreç içerisinde anlam ve misyon bakımından yaşanan gelişmeler doğrudan gelişim süreci ile alakalı olup yaşanan çok yönlü değişim sonucunda farklı bakış açıları, anlayışlar ve felsefelerin doğuşuna zemin hazırlamıştır. Bu zemin üzerinden çok yönlü ve bilinçli bir varlık olarak insan da dikkate alınınca farklı tarih anlayışlarının ortaya çıkışı mümkün olabilmektedir. Ancak belirtmeliyiz ki metodik ve felsefi sorgulamalar bilimsel devrimin yaşanmaya başladığı 17. yüzyıldan itibaren başlamıştır. Öncesinde ise bazı sistematik anlayışlar kırıntılar biçiminde de olsa vardır.

Tarih felsefesi kavramı ise ilk olarak Aydınlanma filozoflarından Voltaire tarafından kullanılmıştır. Dolayısıyla 19. yüzyılda kullanıma girmiştir. Tarih ve felsefe kavramlarının bütünleştirmesi ile meydana getirilmiş olan tarih felsefesi kavramı zaman içerisinde çeşitli anlamlar kazanmış ise de temelde iki fonksiyonu üzerinden tanımlanmıştır. Bunlardan ilki dünya tarihine felsefi açıdan bir üst bakış, ikincisi ise geçmişin eleştirel bir şekilde felsefe aracılığıyla gözden geçirilerek çözümlenmesi şeklindedir.

Doğuş süreci ve kullanım zeminine bakıldığında tarih felsefesi modern bilim paradigmasının bir türevi olarak tarihin yasalarını bulma gayretlerinin bütünü şeklinde tanımlanabilir.

Yaptığımız açıklamalardan sonra konumuzla ilgili olarak bazı eserlerde yapılmış olan bazı sınıflandırmalar üzerinde duracağız. Bunlardan ilki Zeki Velidi Togan tarafından "Tarihte Usul" adlı eserinde şöyle yapılmıştır:

- Teokratik ve dualist tarih anlayışı,
- Materyalist tarih anlayışı,
- Pozitivist tarih anlayışı,
- İdealist tarih anlayışı,

- Hümaniter tarih anlayışıdır.

İkincisi ise Mübahat S. Kütükoğlu tarafından "Tarih Araştırmalarında Usul" adlı eserinde aşağıdaki gibi ortaya konulmuştur.

- Hikayeci (rivayetçi) tarih,
- Öğretici (pragmatik) tarih,
- Araştırmacı tarih

Üçüncü tasnif ise "Genel Tarih Anlayışları" başlığı altında İbrahim Şirin tarafından yazılan makalede şu şekilde yapılmıştır:

- Teolojik tarih anlayışı,
- Pozitivist tarih anlayışı,
- Romantik tarih anlayışı,
- Tarihselci (anlamacı) tarih anlayışı,
- İdealist tarih anlayışı,
- Pragmatik tarih anlayışı,
- Marksist tarih anlayışı,
- Anneles Okulu tarih anlayışı,
- Yapısalcı tarih anlayışı,
- Frankfurt Okulu tarih anlayışı,
- Bağımlılık Okulu,
- Maduniyet Okulu'dur.

Biz ise yukarıdaki sınıflamaları dikkate alacağız. Ancak Maduniyet Okulu anlayışının sınırlılığı sebebiyle onu kenarlayarak postmodern tarih anlayışını konu edineceğiz. Açıklamaya çalışacağımız bu konuları genel hatları itibariyle anlatabilecek başlıklar üzerinden eklektik bir sınıflama yapacağız.

Örnek

- Tarihin öznesi insan, zaman, mekan, kültür, zihniyet ve olgu bağlamlı bilgiler bütünüdür. Türkler 1923'den beri Anadolu coğrafyasında kendi gelenek ve görenekleri üzerinden birçok değişimi yaşamışlardır.

RİVAYETÇİ/ HİKÂYECİ /GELENEKSELCİ / TEOLOJİK TARİH ANLAYIŞI

Sözlü anlatılardan ve duyumsal verilerden yola çıkılarak oluşturulan tarih anlayışıdır.

Tarih, yazının icadı dolayısıyla Sümer'de başlarken tarihçilik ve yahut tarih yazımı Antik Yunan'da başlamıştır. Öncesinde sözlü bir şekilde sözü bir kültürün varlığı anlaşılmaktadır. Bu dönemde genellikle hatıralar, ozanlar tarafından manzum tarzında dile getirilmiştir. Bunlara epos adı verilmiştir. Epos esasında mitosun ölçülü şiirsel biçimi olup mitos, eposun özünü oluşturmaktadır. Abartının hakim olduğu epos, mitosu yeniden biçimlendirirken önümüze oldukça süslü

kısmen dengeli bir bütün olarak çıkmakta iken özellikle logograflar tarafından hikayeleştirilmişlerdir. Bu işlem sırasında logograflar tarafından nesre çevrilirken bazı gerçek kalıntılarının da ilave edildiği metinlere böylece hakikat kırıntıları da karışmış olmaktadır. Kütükoğlu logografların ortaya koymuş oldukları eserleri "Ne edebi ne de tarihi eserlerdir ancak ilmi araştırma yolunu açan basit kroniklerdir." şeklinde değerlendirmektedir. Bu tarz bir esere sahip olan Hekatious'u ise seyyah olmasının verdiği araştırmacı fikrinden dolayı tarihçilere yakın bulmaktadır.

Döngüsel bir zaman anlayışına, abartı ve mitolojik anlatılar ile süslenmiş bir üsluba sahip olan bu metinler içinde çok az bir hakikat kırıntısı taşıyan hikayeci tarzında büyük oranda sistemden ve sorgudan yoksun metinlerdir.

Başlangıç aşaması olarak ifade edebileceğimiz aşamadan sonra karşımıza bazılarının "tarihin babası" bazılarının ise "büyük yalancı" dedikleri Herodotos çıkar. MÖ 5. yüzyılın ortalarında yazmaya başladığı eserinin ilk dört kitabında Perslerin egemenliği altındaki ülkelerin coğrafyaları, mevcut coğrafyadaki bitki örtüsü ve hatta oralarda yaşayanların gelenekleri ile ilgili bilgiler vermektedir. Herodot Tarihi adı ile Türkçeye kazandırılmış olan Herodotos'un eseri incelendiğinde, onun da logografların yolundan gittiği kolaylıkla söylenebilir. Ancak araştırıldığında görülecektir ki Herodotos, kendisinden öncekilere göre mitolojik unsurları epeyce ayıklamıştır. Olayları peş peşe sıralamakta, onları belli bir düzen içerisinde nakletmiş ve kompozisyonel bütünlük kurarken yaşadığı dönem bağlamında evrensel bir bakış açısı ortaya koymuştur.

Herodotos, eserinde hikayeci tarzını kullanmakla beraber özellikle Pers-Yunan savaşlarını konu edindiği beşinci kitabından sonra aklı devreye sokmuş, mantıklı bir anlatım yolunda adımlar atarak logosu (akıl/ mantık/ bilim) öne çıkarmaya çalışmıştır. O anlattığı olayların önemli bir kısmına bizzat şahit olmuş ya da olayları yaşayanlara ulaşarak bilgiler almak suretiyle eserini gerçeklik bağlamında kuvvetlendirmek istemiştir. Ayrıca gördükleri ile işittikleri arasında bir ayrım yapmayı da önemli nispette başararak bilimsel tarihçilik açısından metodik bir öze ulaşabilmiştir.

Bunlara ilaveten Herodotos, eserinde haklarında bilgiler verdiği Pers coğrafyası ve o coğrafyada yaşamakta olan topluluklarla ilgili olarak da gözlemlerde bulunmayı tercih etmiş anlatılarını delillendirmek istemiştir. Bu arzusuna rağmen Herodotos eserinde inanılması güç, oldukça abartılı ve uydurma anlatılara önemli bir oranda yer vermiştir. Bunun sebepleri; eposcu ve logografik geleneğin etkisinin yanında kendisine has epik-drama şeklindeki yazım tarzı ve ahlaki öğreti sunumu gayretleri olarak dikkate alınabilir.

Rivayet, nakil ve pek az da olsa gözlem üzerinden yapılandırılmış olan hikayeci tarih anlayışında olayların sebep-sonuç ilişkilerine yer verilmediği gibi değerlendirme ve eleştirel bir gözden geçirme de söz konusudur. Bu eksikliklerine rağmen bir başlangıç olması, bazı hakikat kırıntılarını taşıması ve kısmen de bilimsel tarihçilik açısından metodik bir öze ulaşmış olması dikkate değerdir.

Togan, bu tarz yazılmış eserleri örnek olarak Herodot Tarihi'ni, ekseri İslam kronikleri (Tabari, İbnal -Asir gibi), tarihi destanlar ya da tarihsel kokular taşıyan destanları vermektedir.

Belirtilmelidir ki bu tarih anlayışı uzun dönem sürmüştür.

Bu anlayışa göre ders çıkarmak amaçlı bir ilimdir.

ÖĞRETİCİ (PRAGMATİK) TARİH ANLAYIŞI

Öğretici tarih anlayışının kurucusu olarak Thukydides gösterilmektedir. Thukydides MÖ 500 - MÖ 400 yılları arasında yaşamış olduğu düşünülen bir Yunan tarihçisidir. Trakya kökenlidir. Varlıklı bir ailenin çocuğu olan Thukydides, Atina bürokrasisinde yer almış, aktif siyaset içerisinde de bulunmuş ve rol oynamış bir kişidir. Hatta MÖ 431-404 yılları arasında cereyan eden Peleponesos Savaşları'nda Atina donanmasında küçük bir filoya MÖ 424 yılında komutan seçilmiş ve MÖ 423'te Amphipolis'te Sparta güçlerine karşı ciddi bir mağlubiyet yaşamıştır. Sonrasında Thukydides, Trakya'ya sürgüne gönderilmişti. O, bu süreçte yakın bölgelerde seyahatler yapmış ve çeşitli gözlemlerde bulunmuştur.

Thukydides konumuzla ilgili yazdığı eserinde bir dönem içinde yer aldığı Peloponnes Savaşları'nı anlatmıştır. Olayların içinde yer almış olması bakımından doğal olarak avantajlıdır. Bu, Thukydides'i daha gerçekçi bir konuma taşımıştır. Thukydides, eserinde mitolojik unsurları kenarlamıştır. Ancak olayların araştırılmasında yeni bazı yöntem ve teknikler geliştirmeyi başarabilmiştir. Nitekim, ortaya koyduğu eser metod, üslup ve zihniyet yönleriyle özgünlükler içermektedir. Thukydides anlattığı konuları deliller üzerinden inşa etmeye özel bir itina göstermiş, zaman ve mekan bakımından sınırlayabilmiştir. Devleti, anlatısının merkezine yerleştirmiş siyasi açıdan incelemelerde bulunmuş ve dolaylı bir şekilde siyasi tarih yazıcısı olmuştur. Bütün bu verdiğimiz bilgileri dikkate alarak David Hume'un şu ifadeleriyle meramımızı anlatmış oluruz: "Thukydides'in ilk sayfası bana göre tarihin başlangıcıdır."

Thukydides'in öncüsü olduğu öğretici (pragmatik) tarih anlayışı, Romalı tarihçilerden Polybios, Tacitus, Plutarkes tarafından takip edilirken Rönesans döneminin ünlü düşünürü Machiavelli (1469 -1527) ve daha sonraları İngiliz tarihçisi Carlyle (1795 -1881) de aynı yolda yürümeye devam etmişlerdir. Söz konusu tarih anlayışında şu özellikler öne çıkarılmıştır.

- *Okuyucuya ahlaki ve milli duygular aşılamak,*
- *Anlatımlarına esas aldıkları kişilerin hayatlarını rafine ederek sunmak ve idealleştirmeler yapmak.*
- *Tarihten ders ya da dersler çıkarılmasını sağlamaktır.*

Bu tarih anlayışında iyi ve kötünün karşılığı olarak tanrı-şeytan mücadelesi esas alınır.

TEOLOJİK TARİH ANLAYIŞI

Bu anlayışın anlaşılabilmesi için öncelikle ona odak teşkil eden kavram olan teokrasinin açıklanması gerekir. Kavram, Yunanca bir kökene sahiptir. Yunancada tanrı anlamına gelen theos ve yönetim, iktidar ve egemenlik anlamlarını taşıyan kratein kelimelerinin birleştirilmesinden oluşmuştur. Tanrısal ya da teolojik bir duruma işaret eder.

Söz konusu tarih anlayışının kurucusu olarak Saint Augustinus kabul edilmektedir. O, MS 13 Kasım 354 tarihinde Kuzey Afrika'da Numidya bölgesinde pagan bir baba olan Patricius ile Hristiyan olan annesi Monica'nın çocukları olarak dünyaya gelmiştir. Dokuz yıl kadar Mani felsefesiyle ilgilenmiş ve sonrasında Yeni Platoncularla tanışarak içlerinde yer almıştır. Ancak zaman içerisinde bunlara karşı da mesafeli bir duruş almıştır. Onun Roma günleri hayatı ve felsefesi açısından önemli olmuştur.

Konumuzla ilgili iki eser yazmıştır. Bunlardan bir tanesi "İtiraflar" adını taşıyan ilk ciddi otobiyografik eseridir. İkincisi ise "Tanrı Devleti" adıyla Türkçeye kazandırılmıştır.

O, felsefesini tanrı-şeytan karşıtlığı üzerinden kurmuştu ki bu aslında daha önceki dönemlerde iyilik ve kötülük tanrısı şeklinde tarihte yerini almıştır. Nitekim, kendisi de huzur ve huzursuzluk şeklinde tarihsel durumu tespite devam etmiştir. St. Augustinus-insana bakışı açısından ruh-beden ikileminden izah etmiştir. Ona göre ruh iyiliği, beden ise kötülüğü temsil etmektedir. Bu noktada bütün tarih iyinin (hayır) ve kötünün (şer) mücadelesidir. Söz konusu mücadele ebediyen sürecek ve sonuçta iyinin zaferi ortaya çıkacaktır. İyinin siyasal organizasyonu hakim bir pozisyon kazanacak kötüler cehenneme gönderileceklerdir.

Söz konusu ikilik ruh ve beden şeklinde de ifade edilmiştir.

St. Augustinus'un temel aldığı iyi-kötü karşıtlığı gökyüzü devleti ve yeryüzü devleti şeklinde de anlaşılabilmiştir. Burada dikkati çeken iyinin karşılığı olarak gökyüzü devletinin, kötülüğün görüngüsü ise yeryüzü devletinin gösterilmesidir. Ona göre yeryüzü devleti şeytanın (İblis) isyanıyla başlamış, Asur ve Roma İmparatorlukları'yla gelişmiştir. Buna karşın gökyüzü (tanrı) devleti, Yahudi halkında belirmiş ve kendisini Hristiyanlık inancı üzerinden sürdürmekte olan İsa'nın krallığıdır. Yeryüzü devleti ya da devletleri fani (geçici) olup zaten yıkılıp gitmişlerdir. Amacı ahengi ve huzuru sağlamak olan gökyüzü devletinin yeryüzündeki temsilcisi bir başka ifade ile temel yapıtaşı kilisedir.

Felsefeyi insanın kendisiyle ilgili bir anlam ve anlama çabası olarak gören St. Augustinus, tanrıyı tek egemen olarak görmüş ve hakikati bizzat onda görmüş ise de tanrı-insan ilişkisinde karşılıklı barındırmayı öne çıkarmıştır.

St. Augustinus tarihi, tanrısal iradenin insan türünü korumak amaçlı bütünsel bir planı olarak görür. Eserlerinin büyük bir kısmının bu planı açıklama amaçlı olduğu rahatlıkla ifade edilebilir. Bu konudaki en önemli eseri olan Tanrı Devleti, altı bölümden oluşmuştur. Eserinin ilk beş bölümünü Hz. İsa'dan önceki döneme ayırırken altıncı bölümünü Hz. İsa devrine ayırmıştır.

Platon'dan sonra gelen en parlak beyin olarak nitelendirilen St. Augustinus, ilk tarih felsefecisi sıfatını da kazanmıştır. John Rist'in deyimiyle vaftiz edilmiş eski Yunan felsefesini ortaya koymuş, felsefi terminolojiyi dinsel alana taşımış hakikat tekleyerek tanrıda görmüş olmasının yanında tarihsel sürecin gerçek bir gelişme olmadığını ifade ederek bunun sembolik bir durum olduğunu iddia ederek tamamen teolojik bir felsefe yaratmıştır. Onun felsefesinde insanlık tanrısal iradenin planı dahilinde bu akışa sahiptir. Bu düşünceleri özellikle Katolik

dünyasında etkili olmuş, Reform süreci öncesinde oldukça belirleyici olmuştur. Etkisi zaman içinde azalmışsa da günümüzde de yansımaları görülebilir.

POZİTİVİST TARİH ANLAYIŞI

Tam adı Isidore Marie François Xavier Comte'dur. 19 Ocak 1798 - 5 Eylül 1857 tarihleri arasında Fransa'da yaşamış, matematikçi ve filozoftur. Babası memur, annesi ev hanımıdır. Aile Katolik inancına mensuptur. Yedi yıl Saint Simon'un sekreterliğinde bulunmuş ve onun etkisinde kalmıştır. Hume ve Rousseau gibi bazı filozoflardan etkilendiği de ifade edilmektedir. Comte'un tarihsel süreçte önemli bir yer edilmesinin en önde gelen sebebi pozitivizm olarak isimlendirdiği bir bilim paradigması ortaya koymasıdır.

Dil bilim açısından pozitivizm kavramına bakıldığında Latince kökenli olduğu, positio köküyle ilgili Fransızcaya ve sonrasında da Türkçeye geçtiği anlaşılmaktadır. Osmanlı Türkçesinde "isbatiyye" olarak isimlendirilirken günümüz Türkçesinde "olguculuk" şeklinde karşılık bulmuştur.

Bu tarih anlayışında, tarihsel süreç teolojik, metafizik ve pozitif evre olarak üç dönemde değerlendirilir. Akıl ve bilimsel yöntem esas tutulmaya çalışılır.

Comte tarafından sistematize edildiğini ifade edebileceğimiz pozitivizm her şeyden önce bir bilim felsefesidir. Onun felsefesinin arka planında Rönesans ile birlikte yaşanmaya kısmen başlanılan insan-doğa ilişkilerinden kaynaklı yeni bilgi türü, Bacon tarafından kullanıma sokulmuş olan tümevarımcı mantık ve Newtonist fizik anlayışı vardır. Bunlara ilaveten ilerlemeci anlayışı optimist bakışı ve bilimsel devrimin yarattığı güvende söylenebilir.

Gerçek bilginin insan bütünlüğü içerisinde beş duyu organı yoluyla ortaya çıkarılabileceği temel tezinden hareketle Comte tarafından oluşturulmuş olan pozitivizm bilgi anlayışında empirist, ahlak öğretisinde pragmatist ve politika öğretisinde ise eklektik çizgiler taşımaktadır. Pozitivizm, metafiziği reddetmiş, onun yerine deney ve gözleme dayanan “pozitif bilgiyi” koymuştur. Bu anlayışa göre her şey belli bir determinasyon içermektedir. Comte, bu determinasyonları tespit etmek ve onlardan formülasyonlar çıkararak her alanı bilimsellikle doldurmak arzusundadır. Zaten fen (doğa) bilimleri birçok yasaya sahip olmuştur. Ona göre, sosyal bilimler alanında da aynı ya da benzer yasalar geçerli olmalıdır. Aksi takdirde onlar bilim sıfatını taşıyamazlar. Onlar da evrensel, aklî, deney veya gözleme dayanmak zorundadırlar.

Söz konusu bakış açısı ile bilimleri tasnife çalışmış, sosyal bilimlerin isimlerinin başına fiziksel sıfatına getirmiş, fiziksel sosyoloji adıyla önemli nispette yeni bir bilimsel disiplin kurmuş, tarihi ise yaptığı kategorizasyona dahil etmeyerek bilim dahi saymamıştır. Aslında o, tarihin yerini de sosyolojiye vermiştir. Evrimsel ilerleme, bilimin bütünselliği ve tekçi bir mantık üzerinden yapıldığı anlaşılan sınıflandırma evrenin doğaya indirgenmesi sonucunu doğurmuştur. Artık özne insan değil, toplumdur.

Comte, yaşanmış ve yaşanmaya devam eden tarihsel süreci Üç Hal Yasası ile izah etmiştir. Buna göre insanlık ya da kendisinin öznesi bağlamında toplumlar geçmişten günümüze kadar iki aşamadan geçerek üçüncü aşamaya ulaşmışlardır. Bu aşamalar şöyledir:

Çizgisel bir zaman anlayışını ve tekçi bir mantık yaklaşımına sahiptir.

- *Teolojik Evre:* Söz konusu evrede insanlar genellikle olayların ilk ve son sebeplerine yönelmiş, olguları yaratan nedenlerin kavranamaması üzerine aşkın bir durumla ve doğaüstü bir gücün sürekli müdahalesi ile açıklamışlardır. Kısacası insanlar bilmedikleri, kavrayamadıkları olay ve olguları ilahi bir güç üzerinden yapmak durumunda olmuşlardır.
- *Metafizik Evre*: İnsanlar teolojik aşamada yaşadıkları varsayılan duruma benzer bir şekilde anlama ve kavrama gücü bulmadıkları olayları metafizikle açıklama yoluna gitmişlerdir.
- *Pozitif Evre*: Son aşama olarak görülen bu aşamada insanoğlu aklı, muhakeme gücü, deney ve gözlemle olayları ve olguları kavrayabilir. Daha önce mahiyeti üzerinde kısmen durduğumuz pozitif bilgi (bilim), yeni izah ve açıklamaların temelini oluşturacaktır. Dolayısıyla bu yeni bir bilim paradigması üzerinden anlaşılması ve yapılandırılması gereken bir evredir. Son evrede egemen pozisyon kazanacak olan bilim paradigması, zamanı çizgisel (lineer), evreni mekanik ve düzeni hiyerarşik bir şekilde kavrayacaktır.

Bahsettiğimiz üç aşamayı insan hayatındaki üç evre ile de ilintilendiren Comte, "insanın çocukluk dönemini teolojik evre, gençlik dönemini metafizik evre, olgunluk dönemini de pozitif evre" olarak tanımlamıştır.

Her ne kadar bilimler kategorizasyonunda kendisine yer verilmese de tarihsel sürecin izahında oldukça geniş bir şekilde tarihten sosyoloji içerisinde yararlanılmıştır. Bir bilim paradigması getirdiği için tarih üzerinde önemli etkiler yaratmıştır.

Tanzimat sürecinden itibaren Osmanlı dünyasında etki kırıntıları görülmeye başlanılan pozitivizm özellikle II. Meşrutiyet Dönemi etkin bir pozisyon kazanmaya başlamıştır. Bilhassa Osmanlıda doğuş aşamasındaki sosyoloji alanında bu durum dikkat çekmiştir. Pozitivizm'in sloganı olan düzen ve ilerleme İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ismine kaynaklık etmiş, düşünsel öncüleri olan Prens Sabahattin Le Play (İngiliz) sosyolojisinden, Ahmet Rıza Comte (Fransız) sosyolojisinden ciddi anlamda etkilenmişlerdir. İttihat ve Terakki'nin ve Türkçülük fikrinin ideoloğu olan Ziya Gökalp ise Emile Durkheim'ın düşünsel etkisinde kalmış ve takipçisi olmuştur.

Tarih alanında Ahmet Vefik Paşa ile başlayan etkilenmeler söz konusu olmuştur. Özellikle bu alanla ilgili etkisi en çok çıkan isim ise Gustave Le Bon olsa gerektir. Gustave Le Bon tıp eğitimi almış olmasına rağmen, sosyal psikoloji alanına yönelmiş bir isim olmuştur. Kendisinin tanınırlığını sağlayan ve konumuz bağlamıyla doğrudan ilgili eseri "Kitleler Psikolojisi" adını taşımaktadır. Abdullah Cevdet başta olmak üzere Enver Paşa ve Mustafa Kemal Paşa da Le Bon'dan etkilenmişlerdir.

Belirtmek lazımdır ki Türkiye'de pozitivizm geç Osmanlı ve erken Cumhuriyet dönemlerinde etkin olmuş bir yaklaşım olarak dikkat çeker. Sadece savunucuları değil, karşılıklarını da etkilemiştir. Erken Cumhuriyet döneminin ilk tarihçi kuşağından sayılabilecek olan Enver Ziya Karal, Bekir Sıtkı Baykal ve Reşat Kaynar gibi isimler pozitivist tarih yaklaşımının dönemsel ilk öncüleri olmuşlardır.

Tarih idelerden oluşur. Fikir eylemden önce gelir.

Tarih idelerden oluşur. Fikir eylemden önce gelir.

İDEALİST TARİH ANLAYIŞI

"İdealist anlayış, Platon'dan Ksenophanes'e kadar uzanan tarihsel bir geçmişe sahiptir. Ancak onu sistematik eleştiren filozof hiç şüphesiz İmanuel Kant'tır." Kant 1724-1804 yılları arasında yaşamıştır. Kant, annesini 14 yaşında, babasını ise 22 yaşında kaybetmiştir. Genç yaşta annesiz ve babasız kalmıştır. Kolejde Latince, filoloji, matematik, mantık ve dil bilim eğitimi almıştır. Akademik hayata atılmış, 1770 yılında mantık ve metafizik profesörü olmuş, bir ara rektörlük görevinde bulunmuştur.

Yukarıda kısaca bahsettiğimiz hayatı, düşüncelerine de yansımıştır. Birçok alanda eğitim almış olması onun pek çok dünyalara sahip olması sonucunu doğurmuştur. Zamanının siyasi, düşünsel ve bilimsel gelişmelerini örtülü hayatı içerisinde takip edebilmiş ve felsefesine Rönesans sonrası gelişmelerin ana çizgilerini taşımıştır. 18. yüzyılın son çeyreğinin filozofu olmasına rağmen düşünsel etkileri 19. yüzyıla yayılabilmiş bir filozoftur. Özellikle 19. yüzyılın büyük tarih felsefelerini etkilemiş önemli bir filozof olarak dikkat çeker.

Kant'ın sistemleştirdiği idealizm temelde "gerçekliğin insan bilincinin dışında var olan bir düzlemden ziyade tamamen fikirlerden oluştuğunu ile süren" bir felsefi ekoldür. Ona göre "ide (fikir – düşünce) eylemden" önce gelmektedir. İdealizm, fikirler olmadan insanın işlevsizleşeceği kanaatinin ileri sürüldüğü tüm faaliyetlerin bilinç zemininden ortaya konulduğu iddiasının öne çıkarıldığı bir akım olarak dünyanın idealardan (fikirler) meydana geldiği düşüncesine sahiptir.

Söz konusu düşünce ekolünün kurucusu olan Kant'a göre tarihi belirleyen de idealardır. İde ise ilahi ruhun ürünüdür. Nitekim zaten Kant'a göre tarihsel (historik) bilgide akıl bilgisi değildir. O tarihi, karmaşık ve düzensiz akış içerisinde insan yeteneklerinin yavaş ama sürekli gelişimini izleyebileceği bir izlek olarak görür. Aynı zamanda Kant tarihi "dünya yurttaşlığı, evrensel birlik, cumhuriyetçi dünya devleti gibi bir ideye ve insanın özgürlüğüne doğru ilerleyen bir süreç" şeklinde ifade eder.

19. yüzyıla "tarih yüzyılı" dedirten önemli filozoflardan biri olan George Wilheim Friedrich Hegel (1770-1830), genel olarak idealist akımın ve Alman idealizminin de en büyük temsilcisidir. Sistemini MÖ 6. yüzyılda Efes'te yaşamış olan Heraklitos'un "Her şeyin babası savaşımdır." ifadesine dayandırmış, tarih felsefesinin kaynağını Voltair'den almıştır. O, tarihi sadece olguların betimlenmesi olarak görmez. Aynı zamanda ortaya çıkış ve bitiş nedenlerinin diyalektik (akıl yürütme, sorgulama) yollar kullanılarak kavranıp algılanması olarak görür. Bu noktada esas soru devletin nasıl ortaya çıktığıdır. Devlet kavramının temeline ulusu yerleştirir. Ona göre devlet tarihsel gelişme ve değişimin başlıca vasıtasıdır.

Aklı her şeyi yaptıran bir nevi bilinçli bir güdümleyici enerji olarak niteleyebileceğimiz şekilde değerlendiren Hegel'e göre kendi eylemi olarak dünya tarihinde kendi öz bilgisine doğru ilerlemesi sürecinden başka bir şey değildir. Yani bir kendilik arayışıdır. Tarih büyük kişiliklerin, büyük kişilikler de tarihin ürünüdür. Onlar tarih içinde yerlerini almış olan çoğunlukla büyük devlet kurucularıdırlar.

Hegel'e göre tarihsel gelişme ise diyalektik gelişmedir. O, bilince erişimin tarihsel süreç içinde oluştuğu fikrindedir. Bilinç akışkan ve dinamiktir. Tarih içinde belirlenen biçimde karşılıklılık üzerinden değişmektedir. Yani o tarihi, tarih de onu değiştirmektedir. Tarihin itici gücü de budur. O, Kant'ın etkisiyle tarihi, insanın özgürleşmesinin tarihi olarak görür.

Netice itibari ile Hegel, Batı düşüncesini halen etkilemeye devam eden Avrupa merkezci tarih anlayışını ve ideolojiyi mayalamış olan devlet-ulus zemininden ulus devlete ulaşmış bir filozoftur. Ulus devlet oluşumunda ve bireylerinin yurttaşa dönüştürülmeleri sürecinde tarihe ayrı bir fonksiyon yüklemiştir.

Bireysel Etkinlik

•İnsan ve tarih ilişkisi hakkında düşünerek bir metin oluşturalım.

Nietzsche, Hegel'in tarih anlayışını çok sert ve yıkıcı bir şekilde eleştirmiştir. Nietzsche, Hegel'in 'hayat' dediği yaşam ve yükselme mücadelesini körelttiğini, insanı silikleştirerek yaratıcılığını yok ettiğini, insanın mutluluğu için unutma kabiliyetinin gerekli olduğunu, tümüyle tarih bilincine sahip bir yaratığın ise dayanma gücünün olmasının mümkün olmadığını ileri sürdü. Bu ve benzeri düşünceler olmasına rağmen Hegel'in düşünceleri yeniden üretildi ve kısmen etkisini de korudu.

MARKSIST TARIH ANLAYIŞI

"Biz yalnızca bir bilim tanırız o da tarihtir." İfadesiyle sistemlerinin temeline tarihi yerleştiren bu anlayış mensuplarına göre tarihin temeli de sınıf savaşıdır.

Bu anlayışın kurucu babası Karl Marx'tır. (1818-1883). Marx, 5 Mayıs 1818'de Prusya'nın Ren bölgesindeki Trier kentinde doğmuştur. Ailesi çok köklü bir haham soyundan gelmekle beraber babası çeşitli sebeplerle protestanlığa geçmiştir. Babası baro başkanlığı da yapmış bir avukattır. Aydınlanmacı görüşleriyle bilinmektedir. Babası onu aydınlanmacı büyük düşünürlerle tanıştırmış ve klasiklerle buluşmasını da sağlamıştır.

Yükseköğrenimine Bonn Üniversitesinde hukuk okumayla başlayan Marx, babasının ısrarı üzerine tahsilini Berlin Üniversitesi'nde tamamlarken burada felsefeci olarak görev yapan hocası Bruno Bauer'in (1809-1892) etkisi ile George William Friedrich Hegel'i tanımıştır. Bu onun hayatında önemli bir dönüm noktası olmuştur.

1838 yılında akademik hayata başlayan Marx, Antik Yunan felsefesi üzerine doktora tezini yazmış, Bauer'in ateist olduğunun anlaşılması dolayısıyla üniversiteden atılması ile birlikte Marx akademinin dışında kalmıştır. Sonrasında

bazen kendi isteği ve bazen de zorunlu sebeplerle devrimsel süreçler içerisindeki Avrupa'nın önemli ülkelerinde bulundu. Yaşadığı bu hayat ve yaptığı gözlemler Marx'ın fikirlerinde en önemli faktör oldu.

O, felsefesinin temeline materyalizmi koymuştu. Marx materyalizmi kendi ifadeleri ile bilimselleştirmişti. Yani onun ortaya koyduğu bilimsel materyalizmdi. Bilimsel materyalizm her türlü gerçekliğin madde üzerinden yapılabildiği iddiasına sahip bir düşünme şekli ve düşünce ekolüdür.

Bauer aracılığıyla tanıştığı Hegel, düşüncesinden diyalektiği almış ve tersine çevirerek düşünce yönteminin temel belirleyicisi olarak kullanmıştır. Şöyle ki Hegel'in diyalektiği düşünce ile başlayıp doğayla devam edip tin ile biterken Marx'ın diyalektiği doğa ile başlayıp düşünce ile devam etmiştir.

1842'de Engels ile buluşan Marx artık düşünsel ortağına kavuşmuştur. Nitekim, ortaya konulmuş düşüncelerde Engels ihmal edilemez bir öneme sahiptir. Zaten Marksist tarih anlayışının odağını da Marx ve Engels tarafından üretilen tarihsel materyalizm teşkil etmektedir. Tarihsel Materyalizm ise kısaca tarihin ekonomik ve sosyal gelişmeler doğrultusunda diyalektik kurallar gerçekleştirdiği iddiasını öne süren bir felsefi akım olarak tanımlanabilir. Başka bir ifadeyle, maddeci (materyalist-Marksist) tarih anlayışı toplumun gelişmesi sürecini zıtların karşılaşıp çarpışması olarak ele alan diyalektiktir. Bu bize savaşım ve iyi kötü antagonizmasını hatırlatabilir.

Marx ve Engels "Biz yalnızca bir bilim tanırız, o da tarihtir." diyerek kurdukları sistemin merkezine yerleştirirken doğa bilimlerine bir karşıtlık olarak değil, tarihsel sürecin devasa mirasına dikkate alarak doğa-toplum bütünlüğü üzerinden bir durum tespiti yapmaya çalışmışlardır. Çünkü onlara göre doğa tarihsel bir ürün ve doğa bilimleri de doğanın insan emeği ve üretimi ile şekillenen sürecinde içerisinde ortaya çıkan bir gelişim durumları toplamıdır. Yani Evrim kuramında işaret edildiği üzere doğa kendi bütünlüğü içerisinde zamanla gelişerek kendi tarihini oluşturur. "Tarih de doğa yasalarının hakim olduğu farklılaşmış bir doğal süreçtir ve bu süreç gerçek insanların emeği ile oluşturulmuştur."

Marx, felsefesinin temeline materyalizmi koymuştur ve onu bilimselleştirdiğini iddia etmiştir.

Hegel'in tarihe yüklediği bilinç farklı anlamlar da olsa Marksist anlayışta da karşımıza çıkmaktadır. Bu anlayışta bilincin belirleyicisi yaşamdır ki bundan dolayı bilinç toplumsal bir üründür. Başka bir ifadeyle bilinç bireyin toplumsallaşma süreci ile başlar, ilişkiler diyalektiği içinde gelişir.

Toplumu ve toplumsalı öne çıkaran Marksist düşüncede dört tip toplumsal biçimlenme vardır. Bunlar Asya tipi, antik tip, feudal tip ve burjuva tip toplumlardır. Bu biçimlenmeler arasında geçiş ancak devrimle mümkündür. Devrim sınıfsal karşıtlıkları gideremez ve bir başka devrimi kaçınılmaz kılar. Bu durum sınıfsız topluma ulaşıncaya kadar sürecektir. Demek oluyor ki Marx ve Engels beşinci bir toplum biçimlenişi beklemekte, bunu da artan çelişkilerin tetikleyeceği sınıf çatışmalarının sonucu yaşanacak devrimden ummaktadır.

Tarihsel sürecin ekonomik faktörler ve kuvvetlerin etkisinde olduğunun vurgulandığı materyalist tarih anlayışında üretim güçleri ile üretim ilişkileri

arasında tam bir karşıtlık vardır. Bu yüzden tarih bir sınıf çatışmasından başka bir şey değildir. Maddeyi ve maddi çıkarı felsefesinde maksimize eden Marx ve Engels, tarihi anlamak ya da açıklamaktan ziyade dünyayı değiştirmek amaçlarının vasıtası yapmak istemişlerdir.

Marksist tarih anlayışı Türkiye'de Osmanlı toplum yapısı ile ilgili "Asya Tipi Üretim Tarzı ile Feodalite" tartışmalarında dikkat çekmiştir. Bu tartışma Yön dergisinde Behice Boran, Niyazi Berkes ve Doğan Avcıoğlu gibi entelektüeller arasında yaşanmıştır. Sencer Divitçioğlu, Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Yapısı, Muzaffer Sencer, Osmanlı Toplum Yapısına Eleştirel Bir Yaklaşım ve İdris Küçükömer, Düzenin Yabancılaşması isimleriyle yayımladıkları eserlerinde Osmanlı üretim tarzının daha çok Asya Üretim Tarzı'na daha yakın olduğunu açıklamaya gayret ettiler. Bu tartışmaya edebiyat alanından Galiyevci izler taşıyan Kemal Tahir de Devlet Ana romanı ile dahil oldu.

1960'larda yaşanan bu tartışmalar 1970'ler ve sonrasında Neo-Marksist eklenmelerle, Çağlar Kayder, Huricihan İslamoğlu ve Halil Berktay tarafından sürdürüldü.

ROMANTIK TARIH ANLAYIŞI

19. yüzyıl pozitivist Alman kökenli tarih anlayışına ilk ciddi meydan okuma romantik akımın üç önemli isminden biri olan Herder'den gelmiştir. Diğer isimler ise Ranke ve Fichte'dir. Fransa'da ise öne çıkan isim Rönesans isimli eseri ile bilinen Michelet olmuştur. Bunların içerisinde tarih ve tarihçilik açısından öne çıkan kişi Leopold Von Ranke (1795 -1886) olmuştur.

Ranke, 1821'de vermiş olduğu "Tarihçinin Vazifeleri" isimli konferansıyla öne çıkmaya başlamış 15. yüzyılın sonu ile 16. yüzyılın başlarında yaşanmış olan İtalyan Savaşları'nı konu olan özgün bir tarzda yazılmış kitabının yayımlanmasından sonra 1825'te Berlin Üniversitesine davet edilmişti. O zaman içerisinde Almanca konuşulan coğrafyalardaki üniversitelerde büyük oranda benimsenmiş bir tarihçi idi.

Romantik akımın tarihçilikte iki yönlü etkisi oldu. Birincisi geçmişi olduğu gibi, sempatiyle ele almasıydı. İkincisi ise "milli kimlik" kavramını tarihin öznesi yapmaya çalışmasıydı.

Ranke'ye göre tarih amatörlerin elinden kurtarılmalı ve profesyonel tarihçiler tarafından icra edilmelidir. Tarihçiler geçmişi olduğu gibi tespit etmeli ve yansıtmalıdır. Tarihe bilimsel bir disiplin ve kültür kaynağı olarak fonksiyonlar kazandırılmalıdır. Araştırmalarda filoloji ve eleştirel yöntem mutlaka kullanılmalıdır. Romantik, bilimsel ve muhafazakar özellikleriyle bilinen Ranke, tarihe getirdiği özgün anlayış ve yöntem sebebiyle 19. yüzyılın sonunda "tarih biliminin babası" ilan edilmiş ve etkisi bugüne kadar gelmiştir.

Alman idealizminden etkilenmelerle doğmuş ve öncülerinden birinin de Ranke olduğu romantik tarih anlayışı, şafağını yaşatma olan milliyetçiliğe önemli düşünsel lojistik sağlamıştır. Ulus inşa sürecinde söz konusu tarih anlayışı, geçmişin zemininden zafer ve başarıları bilgi bağlamında güne taşıyacak bir öz güven yaratma aracı olarak kullanma çabasında olmuştur.

"Romantik akımın tarihçilikte iki yönlü etkisi oldu. Bunlardan birincisi geçmişi olduğu gibi ve sempatiyle ele almasıydı. İkincisi ise 'milli kimlik' kavramını tarih eğitimine ve yazımına katarak milli iradeyi tarihin öznesi yapmaya çalışmasıydı.''

Osmanlı aydınları arasında geniş yankı bulan romantik anlayış, vatanseverlik odağındaki düşünceleri biçimlendirdi. Romantik anlayıştan etkilenmiş Osmanlı entelektüellerinden Namık Kemal ve Ziya Gökalp, düşünce alanında öncü ve kalıcı etkiler bıraktılar.

Romantik tarih anlayışının dolaylı ve doğrudan etkileyecek Türk Tarih Tezi'nde açık bir şekilde görülürken günümüzde de bu etkinin çeşitli boyutlarda devam ettiği de bir gerçektir.

ANNALES OKULU TARIH ANLAYIŞI

I. Dünya Savaşı'nın bitiminden kısa bir zaman sonra Lucien Febvre, ünlü Belçikalı tarihçi Henri Pirenne yönetiminde ekonomik tarihi önceleyen bir dergi çıkarmayı planlamış ve bazı zorluklarla karşılaşınca projeden vazgeçmişti. Ancak bu kez 1928'de Marc Bloch (1886 - 1944) devreye girerek dergi kurma projesini hayata geçirmeyi başarmış ise de Pirenne, dergiyi yönetmeyi reddetmiştir.

Febvre ve Bloch tarafından nihayet 1929'da yayımlanmaya başlayan dergi "Annales d'histoire economique et sociale" (Yıllıklar: Ekonomik ve Sosyal Tarih) adıyla yayımlandı. Strasbourg Üniversitesinde ders verdikleri bir dönemde kurdukları iki defa isim değiştirmiş ise de "Annales" isminde her zaman yerini korudu.

Annales, yeni bir tarih anlayışına ihtiyaç olduğu kanaati ve Rankeci tarih anlayışı ve yöntemlerinin yetersizlikleri gibi sebeplerin yanında tarihi tüm sosyal olgular ışığında incelemek arzusu ve gerekliliğinin düşünülmesi dolayısıyla çıkarıldı. Söz konusu sebeplerle Annales etrafında ortaya yeni bir tarih anlayışı konulmasının ilk ve en önemli nedeni "geleneksel tarih yazımının güvenilir olmadığı ve pozitivist anlayacak paralel siyasi olay ve figürleri temel aldığı" iddiasıdır. Bir başka ifade ile Annales, salt belgeci, bir üst anlatı şekline sokulmuş ağırlıklı olarak siyasi tarihi öne çıkarmış olan Rankeci anlayışı eleştirerek misyonunu gerçekleştirme çabasına girişmişti. Anneles'in getirdiği tarih anlayışı şu üç özelliği ile ifade edilebilir: "1) Tarihçinin sahasını geleneksel tarihçiler tarafından genelde görmezden gelinen daha ötedeki insan davranışlarına ve faaliyetlerine doğru sosyoloji, antropoloji, psikoloji, dil bilim ve coğrafya gibi çeşitli başka disiplinlere başvurarak genişletmeyi; 2) standart arşiv kaynaklarına ilave olarak nicel ve nitel yaklaşımları içerecek şekilde yeni tarihsel araştırma yöntemlerini kullanmayı ve geliştirmeyi; 3) Longue dure yani yapıların tarih boyunca çok uzun vadeli sürekliliğini incelemeyi kapsıyordu."

Böylece tarihi, yaratılmış putlardan, belge fetişizminden kişi bağlamlı rafinerizasyondan ve aşırı yüklemelerden kurtarmak gayesi güder.

Annales, katmanlı zaman anlayışına sahiptir.

Annales Okulu tarih anlayışının kurucularından biri olan Mark Bloch'a göre tarihin konusu geçmiş değil insandır. Buradan hareketle Annelesçiler tarihi bugüne kadar zamansal olarak taşımışlar, bireyi, kurumları (yapıları), düşünsel birikimleri (zihniyet) ve çevreyi tarihin konusu yaparak tarih alanında büyük bir genişlemeyi başarmışlardır. Tarihi ‘‘anlama’’ yerine ‘‘açıklamayı’’ misyon edinen Annalesciler analitik yöntemlerle multi-disipliner çalışmalar ortaya koymuşlardır. Aynı zamanda “karşılaştırmalı tarih” anlayışını da eserlerine yansıtmaya çalışmışlardır. Onlar tarihsel süreçte yaratılmış, putlara saldırarak kendi tarihi anlayışlarına alan açmışlardır. Böylece tarihi, yaratılmış putlardan, belge fetişizminden kişi bağlamlı rafinerizasyondan ve aşırı yüklemelerden kurtarmak gayesi güderek, farklı perspektifler kullanmak suretiyle diğer bilimlerle ilişkilendirmeyi de ihmal etmeyerek özgün ve özerk bir tarih anlayışı yaratmayı başarmışlardır. Zamanı göreceli ve çok katmanlı düşünen Annalesçiler, bütün bu yönleriyle gelişme ve üstünlüğe dayalı Batı Narsizmi’ni de kısmen sarsarak tarih anlayışında köklü değişimler gerçekleştirmişlerdir.

Burke, Annales hareketini üç ana evreye ayırmıştır. Bunlardan ilki yeni bir tarih anlayışını temel alan ancak mevcut tarih anlayışına karşı onu yıkmak amaçlı radikal kuruluş evresidir. Bu evre 1929’dan 1945’e kadar olan dönemi kapsamaktadır. Söz konusu evrede Bloch ve Febvre’nin ağırlığı gözükmektedir. İkinci dönem Annalesçi metot ve kavramların tartışıldığı, okullaşmanın yaşandığı evredir. 1945-1968 yılları arasını kapsayan bu evrede Fernand Braudel’in (1900-1985) ağırlığı dikkat çekmiştir. O, Annales tarihçiliğinin en parlak siması olmuştur. Onun Annales tarih anlayışına önemli katkılarından biri, tarihsel zamanı, “coğrafi zaman”, “toplumsal zaman” ve “bireysel zaman” olarak üçe ayırmasıdır. Braudel, bunu açıklamanın tamlığı için zorunlu görmektedir. Üçüncüsü ise 1968 yılı civarında bazı üyelerinin sosyoekonomik tarih yerine, sosyokültürel tarihe, bazı üyelerinin ise siyasi tarihe ve anlatıya döndükleri bir parçalanma dönemidir.

Annales Okulu Türk tarihçiliği ve tarihçileri üzerinde önemli etkiler yarattı. Sosyoekonomik tarih alanı ile ilgili öncü olarak nitelendirilen çalışma, 1943'te Ömer Lütfi Barkan tarafından yazılan “XV ve XVI. asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları, Kanunlar” ismi ile ortaya konmuştur. Barkan sonra Halil İnalcık, Mustafa Akdağ, Tayyip Gökbilgin ve Cengiz Orhanlı, sosyoekonomik tarihi alanında Annalesçi yaklaşımın görünür olduğu eserler orta kayarken, onları, Halil Sahillioğlu, Mehmet Genç, Yavuz Cezzar, Tevfik Güran, Mübahat S. Kütükoğlu, Musa Çadırcı, Yücel Özkaya, Özer Erginç, Suraiya Faruqhi, Bahaeddin Yediyıldız takip etti. Söz konusu takip ve etkilenmeler günümüz tarihçilerinin çalışmalarında da sürmektedir.

Zihniyet tarihi alanında Türkiye’de bir başlangıç oluşturan eser, M. Fuat Köprülü tarafından Türk Edebiyatı’nda İlk Mutasavvıflar adıyla verildi. Köprülü asistanı Halil İnalcık ve Ahmet Yaşar Ocak takip etti. Bu alanla ilgili başkaları tarafından çalışmalar yapıldı ise de bunları Annales anlayışı içerisinde değerlendirmek pek fazla mümkün gözükmemiştir.

II. Dünya Savaşı sonrası iki kutuplu dünyanın liderlerinden biri haline gelen ABD, entelektüel bir şekilde yer alabildi. Nitekim 1970'lerin sonunda Annales Okulu neomarksist Wallerstein'in ısrarlı çabaları sonucu ABD'ye taşındı. Böylece bir yandan coğrafi zemin değişikliği yaşayan Annales Okulu zihni açıdan da kayma yaşayarak neoMarksist çizgiye getirilmiş oldu. Bu yeni durum Türkiye'de zaman içerisinde yankı buldu. Söz konusu etkilenme ATÜT ile Wallerstein'in geliştirdiği Kapitalist Dünya Sistemi yaklaşımının sentezi şeklinde ortaya çıktı. Bahsettiğimiz yaklaşımla eserler veren Türk tarihçiler olarak Çağlar Keyder, Huricihan İslamoğlu ve Reşat Kasaba gibi isimler oldu.

Yorumsamacı tarih anlayışı insanın bütünlüğünü dikkate alan, tarihi insani olan her şeyle ilgili, anlamayı yöntemsel temeline koyan bir sistemli yaklaşım olarak etkilerini günümüze kadar sürdürmüştür.

YORUMSAMACI TARİH ANLAYIŞI

1833-1911 yılları arasında yaşamış Wilhelm Dilthey'in öncüsü olduğu bu akım Alman tarih okulunun izlerini taşımaktadır. Çözüm tarih felsefesi ya da hermeneutik yaklaşım da denilmektedir.

Bu anlayışta tarih bir bilgi öğretisi olarak ele alınır. Pozitivist yaklaşıma karşıtlık içeren yorumsamacı tarih anlayışının kurucu düşüncesi olan Dilthey, tarihi, tarihsel süreçte bireylerin ve toplumların anlaşılması için oluşturduğu çerçevenin merkezine oturtur. Yani tarih onun felsefesinde anahtar bir tinsel (insani, kültür, sosyal, manevi) bilimler bütünüdür. "Kant'ın salt

Aklın kritiği" başlığı altında fen (doğa) bilimleri için neyi yapmak istemişse, başta Dilthey olmak üzere tarih bilimlerinin filozofları da tarih bilimleri için aynı şeyi yapmaya gayret etmişlerdir. Yani kritik ederek, felsefi bakımdan temellendirerek, sağlamlaştırmak suretiyle özerk bir şekilde tarih bilimlerinin gelişmesine yardım etmişlerdir.

Yorumsamacı anlayış, bilimlerin tasnifinde ikili ayrıma gider. Nitekim Dilthey, doğa bilimlerini anlamak için ampirik sonuçları yeterli görürken sosyal bilimleri anlamak içinse, empati, sempati, sezgi, kültür, zihinsel kurgulama ve yaşayış gibi tüm unsurları devreye sokmak gerektiği gibi insani olan her şey ile de ilgilenmek gerekir. Bu durum Dilthey'e göre, anlama açısından bir zorunluluktur. Yani Dilthey, metodik, olarak doğa bilimleri yöntemini açıklama kavramı üzerinden ifade ederken kendisinin geliştirmeye çalıştığı kültür bilimleri yöntemini anlama sözcüğü ile anlaşılır kılmaya çalışmıştır.

Kısacası yorumsamacı tarih anlayışı insanın bütünlüğünü dikkate alan, tarihi insani olan her şeyle ilgili, anlamayı yöntemsel temeline koyan bir sistemli yaklaşım olarak etkilerini günümüze kadar sürdürmüştür.

Temelde büyük yapılar, sistemler ve oluşumlarla ilgili olmakla beraber, bir kültürde anlamı ortaya çıkaran alt birimler arasındaki ilişkileri inceler.

YAPISALCI TARİH ANLAYIŞI

Yapısalcı düşüncede öncü ve etkili olan İsviçreli dil bilimci Ferdinand de Saussure'dir (1857 -1913). Eğitiminin önemli bir kısmını Almanya'da almış, üniversitede tarih ve dil bilim üzerine dersler vermiştir.

Saussure, "dil biliminin, dil değişimine odaklanmak yerine yüzey değişimleri boyunca devamlı olan dil sistemi üzerinde yoğunlaşması gerektiğini savunmuştur." Dil bilim alanında bir çözümleme yöntemi olarak ortaya çıkan yapısalcılık,

"çözümleme birimi olarak yapıyı almış ve yapıyı da kendisini oluşturan ögelerin toplamından daha farklı bir nitelikte kabul eden yaklaşım" olarak tanımlanabilir.

Dil bilim alanında doğmuş olmakla birlikte temelinde etnoloji de bulunmaktadır zamanla birçok sosyal bilim disiplinde etkisini gösterdiği söylenebilir. Özellikle 1930'lu yıllardan itibaren antropolog Levi - Strauss'un Irk ve Tarih, Hüzünlü Düşünceler ve Yaban Düşünce gibi çalışmalarıyla yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Tarih alanında etkisini Annales Okulu'nun ikinci dönemine damgasını vurduğunu belirttiğimiz Fernand Braudel'de görmek mümkündür.

Temelde büyük yapılar, sistemler ve oluşumlarla ilgili olmakla beraber, bir kültürde anlamı ortaya çıkaran alt birimler arasındaki ilişkileri inceler. Yapısal anlayış tarihsel olay ve olguların tekilliğinin farkında olarak eşzamanlı ve kendi yapısal özellikleriyle kavranabilir. Annales okulunda gördüğümüz multidisiplinerlik yapısal tarih anlayışında farklı bir biçimde de olsa karşımıza çıkmaktadır.

Batı'da kısa bir zaman içerisinde tartışma gündemi yaratan yapısalcılık, karşıtını yapı bozucu (postyapısal, yapı sökümcü) eleştirilerle bulmuştur. Çözümlemelerinde parçadan ziyade biçimli bütünselliğin üzerinde duran yapısalcılığın tam karşıtı olarak postyapısalcılık parçanın bütün ile olan ilişkisinde ihmal edilemeyeceği noktasından hareketle parçalı bütünsele dikkat çeker.

Yapısalcılığa karşı eleştiri yapan düşünürlerden Jacques Derrida (1930 - 2004) ve Michel Foucault (1926-1984) öne çıkmaktadır. Bilhassa Foucault ortaya koyduğu eserleriyle (Kelimeler ve Şeyler, Bilginin Arkeolojisi, Deliliğin Tarihi, Cinselliğin Tarihi, Hapishanenin Tarihi, Özne ve İktidar, Kendini Bilmek vb.) postmodern çevrelerde büyük bir etkiye sahip olmuştur.

FRANKFURT OKULU TARİH ANLAYIŞI

Bu okul, sosyal bilimler alanında yaşandığı hissedilen krize bir çare arayışı ve I Dünya Savaşı'nın yarattığı yeni durumlarla ilgili olarak ortaya çıkmıştır.

Frankfurt Okulu, 1923 yılında tarih, felsefe, estetik, psikanaliz, sosyoloji, siyaset bilimi ve müzik bilimi alanlarında öne çıkmış isimlerden Theodot W. Adorno, Max Horkheimer, Walter Benjamin, Herbertt Marcuze, Franz Neuman gibi heterodoks Marksist kuramcının ortodoks bir Marksist olan Carl Grünberg (1861-1940) yönetiminde kurulan Institut für Sozialforschung'da (Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü) buluşmaları sonucu ortaya konulan birbirinden farklı düşüncelerin eleştiriler bulaşmaları sonucu ortaya konulan birbirinden farklı düşüncelerin "eleştirel kuram"da buluşturulmaları sonucu ortaya çıkan düşünsel bir akımdır.

Bu okul, sosyal bilimler alanında yaşandığı hissedilen krize bir çare arayışı ve I. Dünya Savaşı'nın yarattığı yeni durumlarla ilgili olarak ortaya çıkmıştır. Kurulduğu ana kadar ortaya çıkmış olan pozitivist, diyalektik ve hermeneutik yöntemi, sosyal bilim araştırmaları açısından yetersiz bulmakta, tek bilim, tek yöntem anlayışını reddeden söz konusu düşünce mensupları eleştirel teoride uzlaşılarak sosyal ve düşünsel yaşamın çeşitli yönlerini eleştirme yoluna gitmişler, toplumun ekonomik yapısı ile düşünsel yapısı arasındaki etkileşime dikkat çekerek epeyce yeni bir Marksist kuram oluşturmuşlardır. Ancak II. Dünya Savaşı sırasında bir yaşanacak bunların bir kısmı Max Weber çizgisine yaklaşacaklardır.

Büyük çoğunluğu Yahudi kökenli entelektüellerden oluşan bu topluluk Almanya'da Hitler'in iktidara gelmesiyle Almanya'yı terk etmek zorunda kalmışlar, 1950'lerde bir kısmı geriye dönmüşlerdir.

Frankfurt Okulu mensupları diyalektik bir yöntemle modern Avrupa'sında ortaya çıkmış olan tüm düşünce ekollerini multidisipliner incelemelerle eleştirel kural çerçevesinde ciddi bir şekilde değerlendirmelere tabi tutmuşlardır. Bunun sonucunda modernite konusunda eleştirel bir birikim ortaya çıkarmışlardır. Bunlar eleştirileriyle kendilerinden sonra görünür hale gelecek olan postmodern düşüncelere düşünsel lojistik sağlamışlardır.

"Frankfurt Okulu" Türkiye'de siyaset bilimi, iletişim, psikoloji, sosyoloji ve felsefe alanlarında etki yapmış ise de tarih alanında henüz görünür bir etkisi tespit edilmiş değildir.

BAĞIMLILIK OKULU TARİH ANLAYIŞI

II. Dünya Savaşı sonrası başlayan Soğuk Savaş ortamında yaşanan süper güç rekabeti bağlamında oluşan iki kutuplu dünyada kalkınma ya da modernleşme kuramı, ulus toplumların doğal ve evrensel bir evrim sürecinden geçtikleri gibi düşüncelerle yeni boyutlar kazanmıştı. Bunun yanında öne çıkmış olan iki süper güç, diğer ülkeleri askeri ve ekonomik yardım karşılığında kendileriyle ittifak kurmaları için çeşitli şekillerde iknaya çalışmış ve kendi ekonomik sistemlerin üstünlüğünü gösterme gayretine girişmişlerdir.

Ayrıca, II. Dünya Savaşı sonrası sömürgelerden çekilmenin yarattığı dalgalanma zemininde oluşmaya ve giderek yerleşmeye başlamış olan çok yönlü sömürüye dayalı olduğuna inanılan sisteme karşı Latin Amerika'dan itirazlar gelmeye başlamıştır. Bu itirazlar genel hatları itibariyle Marks-Engels ikilisi tarafından ortaya konulan ve Lenin tarafından geliştirilen uluslararası ekonomipolitik teorisinden yararlanarak oluşturulan yeni teorilerin doğuşunu sağladı. Bunlar bağımlılık konusunda bir bütün oluşturup ekol ve okul haline gelebildilerse de kendi içlerinde homojenite yaratamadılar.

1960'larda ortaya çıkan Bağımlılık Okulu, modernleşme kuramına karşı eleştirel bakışları ile öne çıkan, Samir Amin, Immanuel Wallerstein, Fernando Cordoso, Andre Gunder Frank gibi düşünürlerin düşüncelerinden oluşmuştu.

Bağımlılık Okulu mensupları, Marksizm kökenli fikirlerden beslenmişler, temelde ekonomiyi öne çıkararak, gelişmişlik ve azgelişmişlik kavramları üzerinden eşitsiz gelişme ve yeni sömürü durumları konusunu uluslararası bir çerçeveye oturtarak dünya gündemine taşımak istemektedirler. Onlara göre, geride kalmışlık ekonomik emperyalizmin yani sömürünün sonucudur. Bu durum tarihsel süreçlerine bakılarak anlaşılabilir. Bu durum tarihsel süreçlerine bakılarak anlaşılabilir. Çare olarak da sömürü durumunun sonlanması için okulun önemli düşünürlerinden olan Samir Amin ilişkilerin koparılmasını önermektedir.

Onlara göre, geride kalmışlık ekonomik emperyalizmin yani sömürünün sonucudur.

Birçok tarihsel anlayışla ilgili olarak karşımıza çıkan eklektik bir düşünür Wallerstein, dünyadaki mevcut durumun ülkelerin tek tek toplamından farklı

olduğundan hareket ederek özgül ağırlığı olan bir "dünya sistemi"ne ulaşmıştır. Dünya sistemi teorisi, temeline merkez-çevre teorisini almıştır. Ancak bu teori Edward Shils'in kullandığı merkez-çevre teorisinden yarı çevre kavramı dolayısıyla kısmen farklılaşmıştır. Wallerstein toplumlarda görülen üst, orta ve alt yapılanmaları teoriye taşımış gözükmektedir. Bu teoride dünya sistemi üç katmanlı bir sistemdir. İlk ve ana katmanı merkez, ikinci katmanı yarı çevre ve üçüncü katmanı ise çevre oluşturmaktadır. "Ona göre, merkez ülkeler çevre ülkeler üzerinde hakimiyetlerini gelişmiş ekonomileri sayesinde, merkez, çevreden ucuz hammadde alıp çevreye pahalı teknolojik ürünler satarak devam ettirmektedirler."

Söz konusu teori ile yaratılan model Türkiye'ye Şerif Mardin tarafından taşındı ve Türk siyasetini ve modernleşmesini anlamak için anahtar bir kavram olarak kullanıldı.

Belirtmek lazımdır ki Türkiye'de liberal kullanıma giren Bağımlılık Okulu, başka yönleriyle de Türk solu üzerinde etkili olabilmiştir. Yön hareketi bunun en açık göstergesidir.

POSTMODERN TARIH YAKLAŞIMI

Postmodern kavram 1930'larda kullanıma sokulmasından sonra giderek artan oranda ilgi görmüş çok sayıda entelektüel adeta kendi postmodernlerini tanımlamışlardır. Bu ve benzeri sebeplerden dolayı kavramın tanımında henüz kabul edilebilir bir uzlaşmada sağlanamamıştır. Bununla birlikte postmodernizmin tanımlarında yeni bir dönemi ifade etme, yeni bir durumu tespit ve modernizmi toptan, içten eleştiren bir bakış gibi önemli ortaklıklar bulmak mümkündür.

Bu anlayışın temel özellikleri kuşkucu, merkezsiz, dağınık, şimdici ve parça ile ilgilidir.

Nitekim yukarıda yaptığımız tespitleri dikkate aldığı anlaşılan Leicester, "postmodernizm, modernizmin temel varsayımlarını eleştiren fenomenoloji, hermeneutik, postyapısalcılık, semiotik, eleştirel kuram ve neopragmatizm gibi birçok farklı akımın bileşkesinden veya sentezinden doğmuş 'entelektüel bir trendi' veya 'bakış açısını' temsil eder" şeklinde bir tanımlama yapmıştır. Ancak bu tanımlamada bulunabilecek en önemli eksik postmodernitenin doğuş zemininde dünyanın kriz içerisinde olmasıdır.

Antik Yunan düşüncesinde kırıntıları halinde köklere sahip olunduğu ve daha çok sanayi sonrası toplum ile birlikte post yapısalcılıkla ilişkili olduğu söylenebilen postmodernite, ''bilimsel determinizme karşı, sosyal bilimlerde kültürel rölativmizmi, siyasal düzeyde ulus-devletin alttan ve üstten eleştirilmesini, yerel kimliklerin öne çıkmasını, endüstriyel düzeyde bilgisayar ve iletişim teknolojisi ile gelen post-fordist üretim biçimini ve kültürel düzeyde ise aydınlanma, laiklik, ulusal kimlik gibi büyük anlatıların reddini içerdiği" tespiti yapılabilir. Bu bağlamda postmodernite modernitenin aşılmasıdır.

Temel özellikleri bakımından kuşkucu, merkezsiz dağınık, antihiyerarşist, şimdiden doğumlu ve temel ilkeleri bakımından süreksizlik, parçalanma, kişilik ve belirlenemezlik kurumlu bir düşünsel çaba olarak postmodernite özellikle modern tarihle problemlidir. Çünkü model tarihsel çizgisel, sürekli, ilerlemeci ve yeniden aynıyı kurma vb. özelliklere sahiptir. Dikkat edilirse bütün bu prensipler

postmodernite temel özellik ve ilkeleriyle karşıtlıklara sahiptir. Modern tarihin yetersizlikleri üzerinden karşıtlıkları dikkate alarak oluşturulmuş olan postmodern tarih yaklaşımı, tarihsel kaynak ve kanıtların yapısını, tarihçinin rolünü ve tarih yazımında kullanılan geleneksel tarih metotlarını eleştirerek tarihin epistemolojik temellerini sorgular.

Postmodernizm, geçmişin inşasında dilin kullanma şeklini mercek altına alır. Postmodern söyleme göre, tarihin içeriği sadece tarihsel döküman ve kaynakların incelenmesi ile değil, betimleme ve yorumlamada kullanılan dil ve dilin doğası tarafından şekillenir. Tarih betimsel bir yapı olarak temsil ile anlam ve önem kazanan edebi bir üründür.

Yapılmış olan çalışmalar ışığında diyebiliriz ki postmodern tarih "eleştirel yorumsamacı, kuşkucu, göreceli, demokrat, çoğulcu, eklektik" özelliklere sahip betimsel, edebi ürün olarak görülebilir.

Türkiye'de postmoderniteyle ilgili çalışmalar giderek artmaktadır. Ancak tarih alanında etkileri oldukça sınırlı gözükmektedir.

Özet:

- Tarih, tarihsel süreci anlamak ve açıklamak için bir kılavuzdur.
- Tarih insan ve insanlık ile doğrudan ilgili bir ilimdir.
- Zaman içerisinde tarihin felsefe yöntemli sorulara muhatap kılınması tarih felsefesinin oluşturulmasını sağlamıştır.
- Zaman, zemin, kültür ve mantık farklılıkları çeşitli tarih anlayışlarının doğuşuna zemin hazırlamıştır.
- Bu tarih anlayışlarından ilki rivayetçi tarih anlayışı olup sözlü kültürden yazılı kültüre geçiş aşamasında doğmuştur. Ortaya konulmuş olan metinlere genellikle olağanüstülükler hakimdir.
- Öğretici tarih anlayışı ahlaki ve milli duygular verme amacını taşırken konu edindiği kişileri adeta vaftiz eder. Bu tarih anlayışında konular genellikle kişiler üzerinden seçilir.
- Teokratik tarih anlayışı genel hatları itibariyle tarihi iyi ve kötü öznenin mücadelesi üzerine kurar. Söz konusu tarih anlayışı ruh ve beden ikilemini temeline almıştır.
- Comte, insanlık tarihini üç evrede incelerken onu insan hayatı üzerinden anlatmıştır. Şöyle ki çocukluk dönemi teolojik evre gençlik dönemi metafizik evre ve olgunluk dönemi pozitif evredir. Comte aslında tarihi kenarlamıştır. Görevlerini ise sosyolojiye yüklemiştir.
- Marks toplumu ve toplumsalı tarihin öznesi yapmıştır. Tarihsel olanı ekonomi üzerinden izah etmeye çalışmıştır.
- Romantik tarih anlayışı tarihe ayna metaforu üzerinden bakar. Olay ve olguları aynen yeniden kurma iddiasına sahiptir.
- Annalesçiler, tarihin öznesi olarak insanı görürlerken zamansal olarak şimdiye kadar olanla ilgilidirler. Annalesçiler sosyal ve kültürel konuları öne çıkarmışlardır.
- Yorumsamacı anlayış tarihi insani olan her şeyle ilgili görür. Bu anlayışta tarih bir bilgi öğretisi olarak ele alınır ve pozitivist tarih anlayışına karşıtlık söz konusudur.
- Yapısalcı anlayış tarihsel olayları benzersizlik üzerinden yapılandırır. Dil bilim alanında doğmuş olmakla birlikte etnolojiyi de temelinde barındırmaktadır.
- Frankfurt okulu her şeye eleştirel kuram üzerinden bakmıştır. Frankfurt okulu mensupları diyalektik yöntemi kullanmışlardır.
- Bağımlılık okulu ise dünyayı sömüren ve sömürülenler üzerinden kurar.
- Postmodern anlayış, şimdici, kuşkucu, göreceli ve yorumsamacıdır.
- Netice itibariyle tarihsel süreci kavrama amacına yönelik olarak düşünsel bir çaba şeklinde ortaya çıkmış olan tarih anlayışları birbirleri ile ilişkilerinde bazen zıtlık, bazen de tamamlayıcı tutumlar sergilemişlerdir. Her ne şekilde olursa olsun bir etkileşimden bahsetmek mümkündür.
- Yaptığımız açıklamalardan da anlaşılacağı üzere tarih felsefesi temelde tarihin ne olduğu ve yaşananların nasıl açıklanacağı sorularına verilen cevaplarla ilgilidir.
- Bu aynı zamanda teori-tarih bütünselliğine olumlu bakışın bir sonucu olarak da görülebilir.
- Bunların bir kısmı anlama diğer kısmı ise açıklamacı olarak dikkat çekmektedir.
- Bütün bu gayretler tarihin bilimsel bir bilgi alanı olması gayretleriyle de alakalıdır.
- Bu tarih anlayışları içerisinde Türk tarihçileri üzerinde en fazla etkisi olanlar romantik, pozitivist, annalesçi tarih anlayışlarıdır. Ancak halen daha bazı tarih çevrelerinde rivayetçi, öğretici ve diğer bazı tarih anlayışlarına da rastlamak mümkündür.
- Ancak son dönem tarih çalışmalarında postmodern tarih kırıntılarına rastlanabilmektedir.
- Yani Türk tarihçiliği dünyadaki gelişmeleri takip etmekte ve bilhassa teori bağlamında aktarımlar yapmaktadır.

DEĞERLENDİRME SORULARI

1. Rivayetçi tarih anlayışı nasıl bir zaman anlayışına sahiptir?
   a) Döngüsel
   b) Çizgisel
   c) Lineer
   d) Eklektik
   e) Katmanlı

2. Öğretici tarih anlayışının öncüsü kimdir?
   a) Herodotos
   b) Thukydides
   c) Aristotales
   d) Platon
   e) Comte

3. Pozitivist tarih anlayışına göre insanlık tarihi kaç aşamada incelenmelidir?
   a) 1
   b) 2
   c) 3
   d) 4
   e) 5

4. İdealist tarih anlayışına göre tarihin temel belirleyeni nedir?
   a) Madde
   b) Hareket
   c) Savaş
   d) Fikir
   e) Doğa

5. Toplum ve toplumsalı öne çıkaran anlayış hangi tarih anlayışıyla ifade edilebilir?
   a) Annalesçi anlayış
   b) Marksist anlayış
   c) Öğretici anlayış
   d) Teolojik anlayış
   e) Yorumsamacı anlayış

6. Son dönem Osmanlı entelektüelleri arasında en geniş yankı bulan tarih anlayışı hangisiyle isimlendirilebilir?
   a) Romantik tarih anlayışı
   b) Marksist tarih anlayışı
   c) Annalesçi tarih anlayışı
   d) Postmodern tarih anlayışı
   e) Yapısalcı tarih anlayışı

7. Yorumsamacı anlayışın en önemli ismi kimdir?
   a) Ranke
   b) Herodotos
   c) Dilthey
   d) Foucault
   e) Platon

8. Bağımlılık okulu mensupları en fazla hangi düşünce ekolünden beslenmişlerdir?
   a) Romantizm
   b) İdealizm
   c) Marksizm
   d) Rasyonalizm
   e) Pozitivizm

9. Annalesçi tarih anlayışı neyi ön plana çıkarır?
   a) Sosyokültürel olayları
   b) Sınıf mücadelesini
   c) Kişileri
   d) İdeaları
   e) Maddeyi

10. Annalesçi anlayışın Türkiye'deki en önemli temsilcisi kimdir?
    a) Halil İnalcık
    b) Niyazi Berkes
    c) Tarık Zafer Tunaya
    d) Halil Cin
    e) Mete Tuncay

Cevap Anahtarı
1.a, 2.b, 3.c, 4.d, 5.b, 6.a, 7.c, 8.c, 9.a, 10.a

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Akarsu, B. (2010), Çağdaş Felsefe-Kant'tan Günümüze Felsefe. İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Aysever, K. (2014), Tarih Felsefesi, İstanbul: Say Yayınları.

Best, S, Kellner D. (2016), Postmodern Teori, Çev. Mehmet Küçük. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bıçak, A (2015), Tarih Felsefesi, İstanbul: Dergâh Yayınları.

De Certau, M (2020) Tarih Yazımı, Çev. Oğuz Adanır. Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Duman, O. Ö (2010), ''Tarih Bilimi ve Bilgisi Açısından Aydınlanmadan Günümüze Sorularla Tarih Felsefeleri ve Kavrayışları'' Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı:7, s.51-69.

Ed. Engin, V, Şimşek, A (2011), Türkiye'de Tarih Yazımı. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

Iggers, Georg G (2016), Yirminci Yüzyılda Tarih Yazımı Bilimsel Nesnellikten Postmodernizme, Çev. Gül Çağalı Güven. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Kaya, F (2019), "Yorumsamacı Yaklaşımda Anlama Kavramının Önemi ve Pozitivizm Eleştirisi ", Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 22, s.271 –280.

Orman, Türkan F (2017), "Dilthey, Hermeneutik ve Toplum Bilimleri", Journal of Awareness, c.2, (Özel Sayı 3), s.275 –288.

Kütükoğlu, Mübahat S (1991), Tarih Araştırmalarında Usul. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.

Ed. Kurşun, Z (2011), Tarih Metodu. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.

Der. Sales, V (2016), Tarihçiler, Çev. Elif Bildirici. İstanbul: İletişim Yayınları.
Southgate, B (2012), Tarih: Ne ve Neden Antik, Modern ve Postmodern Yaklaşımlar, Çev. Çağdaş Dizdar vd. Ankara: Phoenix Yayınevi.

Ed. Safran, M (2014), Tarih Nasıl Öğretilir? Tarih Öğretmenleri İçin Özel Öğretim Yöntemleri, İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.

Ed. Şimşek A (2019), Tarih Nasıl Yazılır? Tarihyazımı İçin Çağdaş Bir Metodoloji. Ankara: Atatürk Kültür ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Togan, Zeki V (1995), Tarihte Usul. İstanbul: Enderun Yayınları.

Ed. Turner, Bryan S (2020), Sosyoloji Sözlüğü, Çev. Kasım Akkaş vd. İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

Yeğen, C (2016), ''Annales Okulu, March Bloch ve Tarih Savunusu veya Tarihçilik Mesleği Yapıtı Üzerinden Bloch'un Tarih Anlayışı'' Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi (AKAR), C.1, S.1, S.25-39.

Yılmaz, K (2013), ''Postmodernist Tarih Yaklaşımı: Postmodernizmin Tarih Eğitimi İçin Doğurguları, Sayı:34, II,.

DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE TARİH YAZICILIĞININ GELİŞİMİ

Atatürk Üniversitesi
Açıköğretim Fakültesi

TARİH METODOLOJİSİ

Doç. Dr. Firdes TEMİZGÜNEY

İÇİNDEKİLER

- Dünyada Tarih Yazıcılığının Gelişimi
- Antik Yunan Tarihçiliği: Herodotos ve Thukydides
- Roma Tarih Yazıcılığı
- Orta Çağ Avrupa'sında Tarih Yazıcılığı
- Orta Çağ İslam Dünyasında Tarih Yazıcılığı
- Rönesans, Reform ve Aydınlanma Dönemlerinde Tarih Yazıcılığı
- Modern Tarih Yazıcılığı
- Sosyal Tarih Yazıcılığı
- Türkiye'de Tarih Yazıcılığının Gelişimi

HEDEFLER

- Bu üniteyi çalıştıktan sonra;
  - Tarih yazımının değişim sürecini kavrayabilecek,
  - İlk Çağ'dan günümüze tarihin bir tür eleştirel düşünme biçimi olduğunu farkedebilecek,
  - Tarih yazıcılığı yöntemlerini karşılaştırıp, tarihsel düşünce tarzlarının karakteristiklerini yorumlayıp değerlendirebilecek,
  - Farklı tarih yazım biçimleri arasında karşılaştırma yapıp, farklılıklar ile değişimi analiz edebilecek,
  - Tarihî düşünme biçiminin niteliğini kavrayabilecek ve yaptığı incelemelerde uygulayabileceksiniz.

ÜNİTE

3

© Bu ünitenin tüm yayın hakları Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi'ne aittir. Yazılı izin alınmadan ünitenin tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

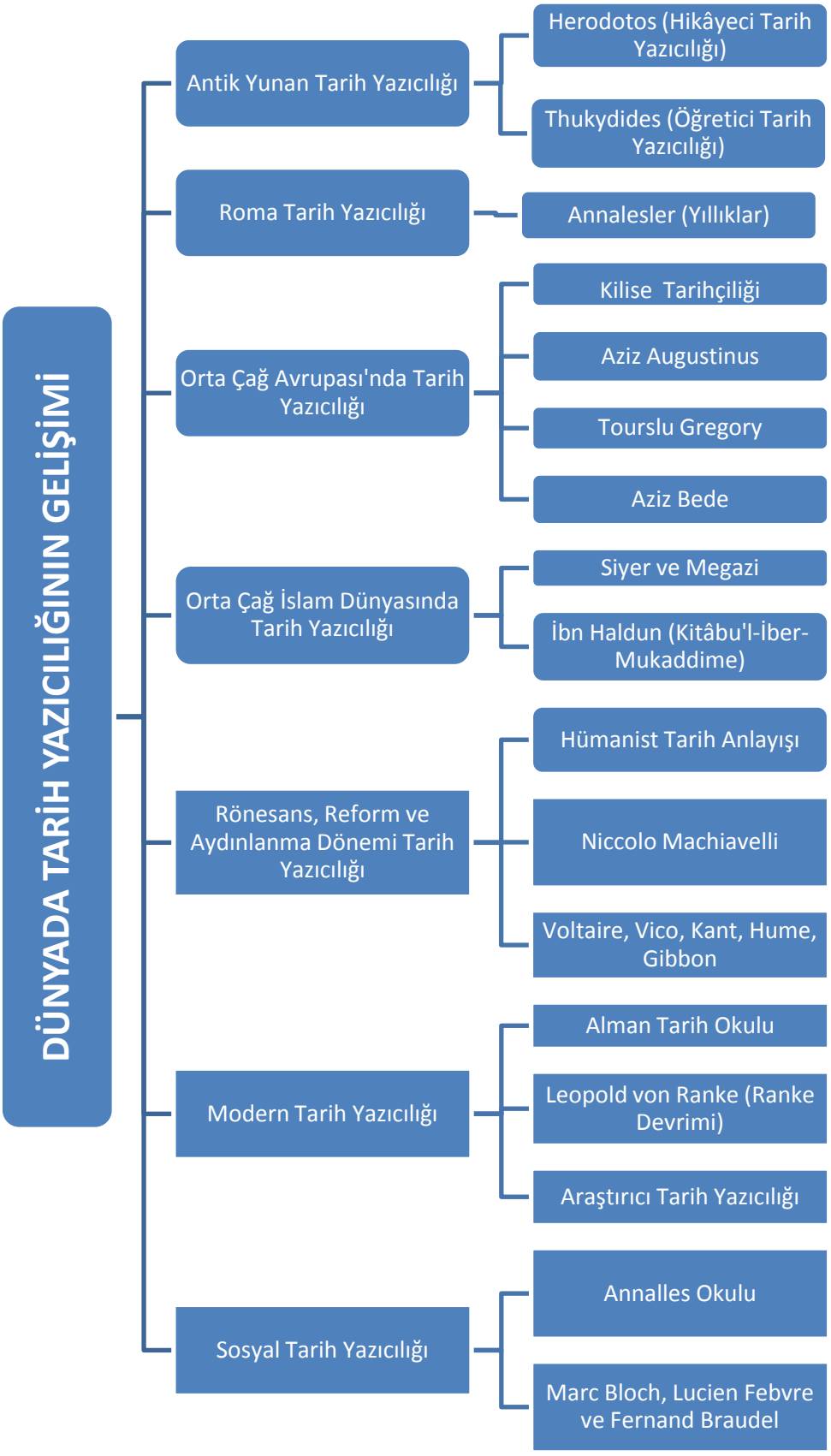
DÜNYADA TARİH YAZICILIĞININ GELİŞİMİ
Antik Yunan Tarih Yazıcılığı
Herodotos (Hikâyeci Tarih Yazıcılığı)
Thukydides (Öğretici Tarih Yazıcılığı)
Roma Tarih Yazıcılığı
Annalesler (Yıllıklar)
Orta Çağ Avrupası'nda Tarih Yazıcılığı
Kilise Tarihçiliği
Aziz Augustinus
Tourslu Gregory
Aziz Bede
Orta Çağ İslam Dünyasında Tarih Yazıcılığı
Siyer ve Megazi
İbn Haldun (Kitâbu'l-İber-Mukaddime)
Rönesans, Reform ve Aydınlanma Dönemi Tarih Yazıcılığı
Hümanist Tarih Anlayışı
Niccolo Machiavelli
Voltaire, Vico, Kant, Hume, Gibbon
Modern Tarih Yazıcılığı
Alman Tarih Okulu
Leopold von Ranke (Ranke Devrimi)
Araştırıcı Tarih Yazıcılığı
Sosyal Tarih Yazıcılığı
Annalles Okulu
Marc Bloch, Lucien Febvre ve Fernand Braudel

GİRİŞ

Tarih en genel manasıyla insanın yeryüzünde göründüğü andan itibaren yaptığı ya da düşündüğü her bir izi, artakalan her şeyi içerir. Tarih, insanlığın beyni, toplumsal kimliği ve geleceğe ilişkin beklentilerinin bütünüdür. Bu durum onun her koşulda vazgeçilmez bir kaynak olarak görülmesine yol açmıştır. *İnsanlık tarihinin başlangıcından modern çağlara kadar çeşitli şekillerde tarihle ilgilenilmiş, farklı yöntem ve yorumlar ile incelenmiştir.* Bu da süreç içerisinde birçok tarihsel görüş ve yazıcılık türlerinin meydana çıkmasına yol açmıştır.

Antik Yunan ve Roma tarih anlayışı ekseninde gelişen tarih yazıcılığı, Orta Çağ Avrupası'nda kilise tarihçiliği şeklinde devam etmiş, İslam dünyasında ise Hz. Muhammet'in hayatını ve faaliyetlerini konu alan siyer ve megazi türünde eserler kaleme alınmıştır. *Rönesans, Reform ve Aydınlanma dönemlerinin anlayışı, sonraki süreçte gelişecek olan tarih yazıcılığını önemli ölçüde etkilemiştir.*

XIX. yüzyıl olgular için en parlak çağ kabul edilmiştir. Özellikle tarih alanında önemli gelişmeler sağlanmıştır. Ranke, tarihten ahlak dersleri çıkartan anlayışa karşı itirazda bulunmuş ve tarihçinin ödevinin yalnızca "Nasılsa öyle göstermek" olduğunu söylemiştir. Bu sözler tarihçileri etkisi altına almıştır. *Felsefe ve edebiyatın içinde kendine yer edinmiş olan tarih, XIX. yüzyıl itibarıyla ayrı bir disiplin olmuştur.* Tarih, önceleri hikâyelerden, kutsal kitaplardan, mitolojiden, destanlardan, masallardan, şiirlerden ayrı görülmezken zamanla coğrafya, sosyoloji, ekonomi, siyasi ve kültürel alanlar için de vazgeçilmez bir disiplin hâlini almıştır. XIX. ve XX. yüzyıl tarih alanında çok boyutlu yaklaşımların ele alındığı bir dönem olmuş, Annales Ekolü ile disiplinler arası etkileşimle, olayların çok yönlü ele alındığı sosyal tarihçiliğe yönelmiştir. Tarihe ilgi duyulan ilk günden günümüze kadar geçen süre içinde dünyada yaşanan gelişmeler, tarihe bakış açısını ve onu kullanma şeklini de değiştirmiştir.

DÜNYADA TARİH YAZICILIĞININ GELİŞİMİ

Günümüz tarih anlayışını anlamak ve sorgulamak için geçmiş çağlarda tarihin nasıl anlaşıldığını değerlendirmek gerekir.

Günümüzde hemen hemen herkes tarih adı verilen alana ilişkin olarak çeşitli düşünceler ortaya atmakta ve birbiriyle kıyasıya bir tartışmaya girmektedir. Bu tartışma tarihin ne olduğu, nasıl yazıldığı, nasıl işlediği soruları üzerine yoğunlaşmaktadır. Örneğin E. H. Carr tarihi; "Tarihçi ile olguları arasında kesintisiz bir karşılıklı etkileşim süreci, bugün ile geçmiş arasında bitmez bir diyalog." şeklinde tanımlamıştır. Annales Okulu'nun önemli isimlerinden Fernand Braudel: "Yalnızca bir tarih, bir tarih metodu yoktur; metotlar, tarihler, merak konuları, görüş açıları vardır; yarın başka merak konuları, başka görüş açıları olacağı gibi" diyerek tarih için genel bir tanımdan ve tarih biliminin sınırlarından bahsedilemeyeceğinden söz etmiştir. Bu sorulara verilen her bir cevap üzerinden bir ekol doğmuş ve dünyada tarih yazımı bu ekoller üzerine gelişmiştir. *Günümüz tarih anlayışını anlamak ve sorgulamak için geçmiş çağlarda tarihin nasıl anlaşıldığını değerlendirmek gerekir.* Bu bağlamda tarih evrensel olmakla birlikte geçmişten günümüze dünyanın çeşitli yerlerinde kabileler, milletler ve devletler yaşadıkları olayları çeşitli yollarla anlatmışlardır.

İlk Çağ Uygarlıklarında Tarihçilik Anlayışı

Her ne kadar tarihin fiilî olarak insanoğlunun yeryüzünde görülmesi ile başladığını söylemek mümkün olsa da tarih, her zaman bir bilgi ya da kayda ihtiyaç duyduğundan *mağara ve kaya resimlerini bir kayıt olarak değerlendirmiştir*. Bazı figürler ve semboller o günün tarihi hakkında bilgi vermekle birlikte bu resimler dönemlerine ait bir kurgu olmaları sebebiyle önemli kayıtlardandır.

Homeros'un dönemin kültürel niteliklerini yansıtan Ilias ve Odysseia destanları, Antik Yunan'da tarihçiliğin/tarih yazıcılığının ilk örnekleri olarak gösterilmektedir.

Tarih bilimi, genel anlamda geçmiş zamanlardaki olayların bilinmesi ve kayda geçirilmesi şeklinde ele alınır ise en eski tarih yazımının Sümer'de başladığını, yazıyı kullanan diğer Mısırlılar ve sonra Hititlilerde de devam ettiğini söylemek mümkündür. Çünkü İlk Çağ uygarlıkları içine giren toplumlara ait belgelerin bir kısmı, kendi yazılışlarından önceki zamanlar hakkında çeşitli bilgiler vermektedir. Ayrıca, Uzak Doğu (Çin) ve Hintlilerin eski dinî metinlerinde ya da çeşitli İlk Çağ toplumlarının yazılı veya sözlü kültür verileri arasında az da olsa tarih diyebileceğimiz bilgilere tesadüf edilmektedir.

Örnek

- İlk tarih yazıcılığı örnekleri Hititler'de görülmeye başlanmıştır. Birçok devletin kendi faaliyetlerini yıllık olarak kaydetmiş olduğu "anallar" bu türün en doğal örnekleri niteliğindedir.

Antik Yunan Tarihçiliği: Herodotos ve Thukydides

Antik Yunan'dan günümüze kadar uzanan süreçte tarihi kaydetme işi insanların ihtiyaçları ve beklentilerine göre şekillenmiştir. Bu da farklı türde tarih yazımı ve teorilerinin oluşmasına yol açmıştır.

Herodotos'un Historia isimli eseri hem tarih yazıcılığının hem de "hikâyeci tarih yazıcılığının" başlangıcı olarak kabul edilmiştir.

Antik Yunan dünyasında, evrene ve insana ilişkin ilk açıklama denemeleri mitoslardır ve bu denemeler hem doğayı hem de insanın tarihsel-kültürel oluşunu ele aldıklarından tarih düşüncesinin de ilk örnekleri sayılabilirler. Eski Yunan dünyasında her yerde olduğu gibi yazı kullanılmadan önce kulaktan duyma sözlü anlatım geleneği vardı. Tarihi de içine alan Yunan edebî anlatımları ve türlerinin tamamının kökeni Eski Yunanlıların Ilias ve Odysseia adlı ilk yazılı eserlerini MÖ 750'li yıllarda epik-şiir biçiminde derleyen Homeros'a kadar gitmektedir. Bu bağlamda *Homeros'un dönemin kültürel niteliklerini yansıtan Ilias ve Odysseia destanları, Eski Yunan'da tarihçiliğin/tarih yazıcılığının ilk örnekleri olarak gösterilmektedir.*

Antik Yunan tarihçiliğinde Homeros'tan sonra Herodotos ve Thukydides, tarih teriminin anlamının bilimselliğe doğru kaymasında payı olan iki isimdir. Herodotos, her ne kadar mitolojik ögeleri tarih anlatımında kullansa da bunu, anlattığı halkların kökenlerini ve adetlerini aydınlatma amacı dışında yapmamıştır. Örneğin; *Herodotos'un Historia isimli eseri hem tarih yazıcılığının hem de "hikâyeci tarih yazıcılığının" başlangıcı olarak kabul edilmiştir.* Herodotos yaşadığı dönemde popüler olan sözlü anlatımdan faydalanarak eserini oluşturmuştur. Eserde olaylar kanıtlama amacı güdülmeden, bizzat görmüş gibi

anlatılmıştır. Dilden dile aktarılan hatıralar, zamanla "epos" adı verilen şiirler şeklinde söylenmeye başlanmıştır.

Görsel 3.1 Hikayeci Tarih Yazıcılığı
(https://slideplayer.biz.tr/slide/8664873/)

Thukidides'in Peloponnessos Savaşı isimli eseri ile "öğretici tarih yazıcılığı" başlamıştır.

Thukidides'in Peloponnessos Savaşı isimli eseri ile de "öğretici tarih yazıcılığı" başlamıştır. Bu tür ile anlatılan tarihî olayın topluma fayda sağlaması hedeflenmiştir. Öte taraftan toplumu millî ve ahlaki yönden birleştirerek harekete geçirmek istenmiş, hatta olayları tenkit ederek ihtimaller üzerinden olayın değerlendirilmesi yapılmıştır.

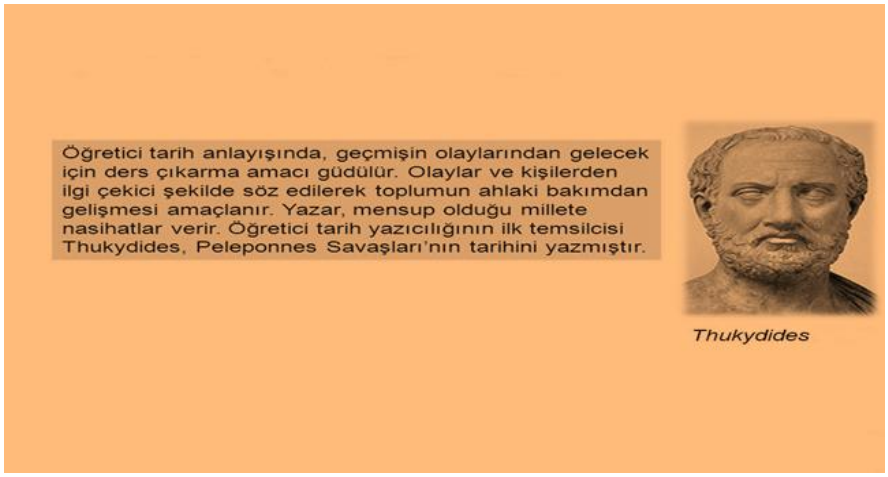

Görsel 3.2 Öğretici Tarih Yazıcılığı
(https://slideplayer.biz.tr/slide/8664873/)

Homeros'la başlatılan ve Herodotos ile Thukydides'in çalışmalarıyla sonlandırılan Antik Yunan tarihçiliğinin gelişme sürecine bakıldığında, tarih düşüncesinde ciddi bir dönüşümün yaşandığı; efsane aktarıcılığından, rasyonel tarih modeline doğru bir ilerlemenin gerçekleştiği fark edilmektedir. İlk dönemlerde tanrılar ve kahramanlara ilişkin –çoğunlukla gerçeklikten yoksun- hikâyeler içeren ve soylu sınıfa yönelen tarih anlatımı, tarihçiliğin gelişmesiyle

birlikte, geçmişe ilişkin gerçek hikâyeleri eleştirel gözle değerlendirip kayda geçirerek gelecek nesillere aktarma amacı tarafından yönlendirilmiştir.

Roma Tarih Yazıcılığı

Tarih kavramı Roma'da kendine has metodu olan bir bilim olarak uygulanmadan önce yaşama katkı sağlayabilen unsur olarak kendine yer edinmiştir. Bu kavram Romalılarca gündelik yaşamda ve kurumsal işlerde kullanılmıştır. Roma yurttaşlarının tarihten ataları vasıtasıyla bir şeyler öğrenmeleri ve gerektiğinde dersler çıkarmaları istenmiştir.

Roma'da tarih yazıcılığı yıllık adı verilen "annales"lerle başladı.

Roma'da tarih yazımı "annales"lerle başlamıştır. Latincede "yıl" anlamındaki annus kelimesinden türeyen annales "yıllıklar" anlamındadır ve olayların yıl yıl kaydını tutan eserleri ifade etmiştir. Annalesler Roma'da yıldan yıla yapılan işlerin tutulduğu kayıtlardı. Bu kayıtlar "tarihsel bir koleksiyon" niteliği taşımış ve Roma'nın gerçek tarihini yansıtmışlardır. Günümüzde bu tür eserler kaleme alanlara da "annalist" denilmiştir. Bilinen ilk annalist Quintus Fabius Pictor'dur.

İlk tarih yazarları aynı zamanda devlet işlerinde etkin görev alıyorlardı ve yıllıklarını da o zamanın en yaygın kullanılan dili Grekçe olarak yazıyorlardı. *Roma'nın en ünlü devlet adamlarından Marcus Parcius Cato (Yaşlı Cato) Romalılık ruhunu aşılamayı amaç edinerek bu yıllıkları Latince yazan ilk kişidir.*

Genel olarak değerlendirildiğinde Roma'da tarih yazıcılığının temelini Yunan tarihçiliği oluşturmuştur. Bu sebeple yazılı edebiyatın MÖ III. yüzyılda başladığı Roma'da, tarihi olayları yazıya dökmede ilk örnek alınan Homeros'un destanları olmuştur. Homeros'u örnek alarak Naevius ve Ennius başlangıçtan itibaren Roma tarihini ve kendi zamanlarının önemli bir tarihi olayı olan Kartaca savaşlarını daha çok destan türü şeklinde anlatmışlardır. Böylece Roma'da tarih yazımı, yarı tarihsel yarı efsanevi bilgilerin aktarılması şeklinde gelişmiştir.

Örnek

- Roma tarih yazıcılığı Antik Yunan tarihciliğine dayanmakla birlikte ondan aktardıkları ile Batı tarihçiliği için bir köprü görevi görmüştür.

Orta Çağ Avrupa'sında Tarih Yazıcılığı

Orta Çağ'da tarih yazımı ve zaman algısının şekillenişinde klasik Yunan-Roma kültürü önemli rol oynamıştır. Bununla birlikte Orta Çağ'ın tarih yazıcılığı, Yunan-Roma dönemiyle benzerliklerin yanı sıra farklılıklar da göstermiştir. Dönemin tarih yazıcılığında kaynaklar genel olarak rivayetler ve hikâyelerdir. Tarih, siyaset ve savaşlardan çok, din odaklıdır. *Tarih yazıcılarına ve dönemin genel anlayışına göre, tarihsel olaylar tanrının iradesidir ve bu nedenle "olayların sebeplerinin araştırılmasına gerek yoktur".* Orta Çağ'da genellikle yıllık, biyografi, kilise babalarının tarihi ve kronikler yazılmıştır.

Orta Çağ Avrupası'nda tarih yazıcılığı; eleştiriden uzak, "kilise tarihi" şeklinde bir gelişim göstermiştir.

Roma İmparatorluğu'nun Batı kesimi siyasi olarak güç kaybederken, Avrupa hızlı bir Hıristiyanlaşma sürecinden geçmiştir. Siyasal ve toplumsal bir kaosun içinde yaşanılan zamanı Hıristiyan dünya tasavvuruyla anlamak ve açıklamak ihtiyacı, tarihsel süreci ve olguları yeni bir perspektiften görmeyi gerekli kılarken, klasik kültürün tarihçilik mirası da her zaman kendini hissettirmiştir. Orta Çağ Avrupa tarihçileri, klasik tarihçilikten tarihin araştırmaya ve olguları toplamaya yönelik bir etkinlik olduğu, hem evrensel hem yerel bir yönünün olması gerektiği, tarihsel kaydın ve kronolojinin toplumsal aidiyet ve hafızanın oluşumuna katkı sağlayacağı gibi düşünceleri almışlardır. Öz olarak Hıristiyan odaklı bir ideoloji yaratmak amacıyla tarih yazıcılığı yapılmaktadır. Dolayısıyla *tarih anlayışı, eleştiriden uzak, "kilise tarihi" şeklinde bir gelişim göstermiştir.* Antik Yunan'dan farklı olarak, faydacı değildir. İnsanlığın kolektif olarak bir gelişim gösterdiği düşünülür, yani evrensel bir tarih anlayışı vardır ve tarih çizgisel olarak ilerlemektedir. Dolayısıyla tarih, "sürekli ileri doğru gelişen ve asla tekerrür etmeyen" olarak görülür. Bu dönemde kilise hâkimiyetinde ve çoğunlukla din adamlarının tarih yazıcılığı yaptığı dikkat çekmektedir. Orta Çağ'ın önemli tarih yazıcıları ve eserleri şöyledir:

Tablo 1.1. Orta Çağ'ın Önemli Tarih Yazıcıları ve Eserleri

Aziz Augustinus (354– 430)	Tanrı Devleti
Tourslu Gregory (539–594)	Frankların Tarihi
Aziz Bede (673-735)	Anglus Halkının Kilisevi Tarihi

Örnek

- Gregory, Frank tarihini radikal bir Hristiyan bakış açısıyla kaleme almıştır.
- Hristiyanlıkta her yıl 25 Mayıs, "Aziz Bede Günü" olarak kutlanır. Bede, İngiliz dünyasının ilk tarih yazarı, teolog ve kronologu olarak bilinir.
- Augustinus'un Tanrı Devleti, toplum ve devlet felsefelerine yön vermiş önemli bir eserdir.

Orta Çağ İslam Dünyasında Tarih Yazıcılığı

Orta Çağ İslam dünyasında tarih yazıcılığı, Hz. Muhammet'in ölümünden sonra O'nun hayatını ve faaliyetlerini konu alan siyer ve megazi adı verilen eserlerle gelişmeye başladı.

İslam öncesi dönemde, Araplar arasında belgeler ışığında kayıt altına alınmış bir tarihten söz etmek pek mümkün değildir. Bu saptama, elbette İslam öncesi Araplarda tarihsel anlamda hiçbir şeyin olmadığı anlamına gelmez. Her halk gibi Araplar da hem kendi kabilelerinde ve ülkelerinde meydana gelmiş hem de kendileriyle ilişkisi bulunan başka yerlerde ortaya çıkmış ve kendilerini etkilemiş önemli tarihsel olayları sözlü olarak aktarıyorlardı.

İslamiyet'in kabulüyle birlikte tarih yazıcılığı, 7. yüzyılda Hz. Muhammet'in hayatının ölümünden sonraki yıllarda yazılmasıyla gelişmeye başladı. İslam'ın ilk dönemlerinde tarih daha ziyade biyografiler ve Hz. Peygamber'in müşriklere karşı yaptığı mücadelelerin bir anlatımı tarzında görülür. Yine bu sırada hadis toplama ve hadis metodolojisi ile yakından ilişki içerisindedir. Çünkü her ikisinde de söz

konusu olan Hz. Peygamber'in hayatı ve faaliyetleriyle ilgili her türlü bilgi ve belgeyi toplamak ve yorumlamaktır. Bu bağlamda *Hz. Peygamber'in hayatını ve şahsiyetini, tebliğ faaliyetlerini, siyasi ve askerî mücadelelerini konu alan siyer ve megazi adı verilen eserler kaleme alındı.* Hz. Peygamber'in bilinen ilk biyografisini Muhammet İbn İshak yazdı. Kaleme aldığı Kitâbü'l-Megazî adlı eseri ile megazi türünün öncüsü oldu. Yine İbn Hişam'ın, Sîretu İbn Hişam adlı eserinde Hz. Peygamber'in yaptıkları ve tutumları büyük bir titizlikle kaydedilirken savaşları teferruatlı bir biçimde gösterildi.

IX. yüzyıla gelindiğinde El Vâkıdî (Kitâbü'l-Megazî), İbn Sa'd (Kitabü't-Tabakati'l Kebir), Belazuri (Kitabu Fütuhu'l Buldan), Taberi (Târîḫu'l-Ümem ve'l-Mülûk) gibi isimleri, İslam dünyasının önemli tarihçileri olarak zikretmek mümkündür. Ancak şüphesiz ki İslam dünyasındaki tarih çalışmaları, İbn Haldun'un eserleriyle doruk noktasına ulaşmıştır.

İbn Haldun Kitâbu'l-İber ve Mukaddime adlı çalışmaları ile tarih yazıcılığı konusunda önemli bir yer edindi.

Görsel 3.3 İbni Haldun'un Tarihle İlgili Görüşlerine Dair (https://ogmmateryal.eba.gov.tr/panel/upload/etkilesimli/kitap/tarih/9/unite1/icerik/TAR9S13u01/index.html)

İbn Haldun, özellikle dünya tarihi üzerine yazmış olduğu yedi ciltlik *Kitâbu'l-İber ve bu eserin birinci cildini oluşturan Mukaddime* adlı çalışması ile tarih yazıcılığı konusunda önemli bir yer edindi. O, yalnız olayları anlatan bir tarihçilikten yana olmadı. Olayların sebeplerinin de araştırılmasını ve açıklanmasını istedi. Bu konuda "Olayların kendileri kadar onları şekillendiren sebepleri de bulmak gerekir." sözüyle tarih yazımında kritik ve tenkite dayanan bir anlayışın öncüsü oldu. Toplum ve tarih bütünleşmesini sağladı.

Rönesans, Reform ve Aydınlanma Dönemlerinde Tarih Yazıcılığı

Orta Çağ Avrupa'sında tarih anlayışı, eleştiriden uzak, "kilise tarihi" şeklinde bir gelişim göstermişti. *Orta Çağ'da tarih yazıcılığına eleştirel yöntemi kazandıran ise Rönesans düşünürleri olmuştur.* Rönesansla birlikte tarih anlayışı, Batı düşüncesinde yeni özellikler kazanmaya başlamıştır. Eski çağ düşünürlerine dayalı *"hümanist tarih anlayışına"* bağlı olarak insan eylemleri önemsenmiş ve insandan hareket ederek tarihe yaklaşımda yeni bir anlayış oluşmuştur. İnsanın merkeze alınarak oluşturulan tarih anlayışı, Yunan-Roma düşüncesindeki insan anlayışından önemli ölçüde ayrılmıştır.

Rönesans Dönemi tarih yazıcılığının gelişmesine hizmet eden en önemli isim Niccolo Machiavelli olmuştur.

Söz konusu dönem için tarih, ahlak okulu, yüksek mahkeme, iyi hükümdarlar için şeref sahnesi, kötüler için bir darağacı anlamlarını kazanmıştır. Tarih, insan eylemlerinin manevi bir anatomisi olduğu için insan karakteri hakkında sezgiler oluşturulmuştur. Bu anlayış, tarihi insan araştırmalarının merkezi hâline getirmiştir. Konu seçimleri ise üslupları gibi kendilerine özgüdür ve ilgi alanları siyaset ve aristokrasiyle sınırlıdır. Tarihte, saray mensupları ve siyasi grupların yaptıkları, hükûmet içindeki entrikalar ve savaşların sonuçları, yöneticilerin erdemleri ve kusurları dışında, kayda değer gördükleri az şey vardı. Halkın ne düşündüğü, ne hissettiği ve nelere katlandığı onların ilgisi dışında kalıyordu. Gramer, retorik ve ahlak felsefesi gibi diğer uğraşılar, tarih konularının açıklanmasında yardımcı unsurlar olarak kullanılmışlardır. *Döneme hizmet eden en önemli isim ise Niccolo Machiavelli olmuştur.* Machiavelli, tarihi politikanın bir aracı olarak kullanmayı önermiştir. Machiavelli'ye göre tarih yazıcılığının, devletler arasındaki düşmanlık ve ikiliklerin nedenlerini politik açıdan araştırması gerektiğini ve her şeyden önce geçmişi doğru olarak bilme ihtiyacında olan devlet adamlarına pragmatik bir hizmet sunacağını aktarmaktadır. Bu bağlamda Machiavelli, Prens adlı eserinde tarihsel analizler yapmakta, skolastik düşünce yapısını ve kilisenin devlet düzenindeki yerinin sorgulanmasını cesurca sağlamaktadır.

Avrupa tarih anlayışını biçimlenmesinde büyük rol oynayan Reform, Rönesans'ın desteklediği bir vakıa olduğu gibi ortaya çıkışında da Rönesans'a olan tepkinin payı olmuştur. Evangelist (İncil'i esas alanlar) reformcular, Rönesans hümanistlerinin arkasından giderek Hıristiyan öğreti ve uygulamalarının kaynağını, kilise tarihinin azizler dönemini, Hıristiyanlığın "ilk" hâlini bulmak istemişlerdir. Bu tartışmalar çerçevesinde, *tarih bilgisi, teolojik tartışmalara yönelmiştir.* 15. yüzyıl hümanist geleneğinin etkisiyle papalık monarşisindeki bozulmayı temizlemek için yeni kilise kanunları yapmak gerektiği anlamında reform önermiştir. Bu kaygıyla, İsa'nın ölümünden sonra başlayan bozulmanın trajik gelişiminin tarihi yazılmıştır. Çeşitli Protestan düşünürler insanlık tarihinde ortaya çıkan erdemlerin, siyasi ve ahlaki alanda olduğunu kabul etmişlerdir. Onların amacı, Avrupa'nın geçmişini farklı bir perspektifle yeniden oluşturmaktır. Bu perspektif kurumsal değerlerdeki maneviyat üzerinde durduğu gibi, gelecekle ilgili yargıların peygambervari öngörüleri, Orta Çağ'ın son dönemindeki sapkın mezhepler ile XVI. yüzyıl reformu arasındaki ilişkiyi ve teorik bağları işleyen bir anlayışı da içermektedir.

Rönesans'la gelişen özgürce düşünme, eleştirme ve yazma hareketi, Reform döneminde dinî konuların daha açık bir şekilde incelenmesine imkân sağlamıştır. *Reformla birlikte dine karşı gelişen büyük tepki tarihçilerin özgürlüğünü artırmış,* dolaysıyla tarih çalışmalarının serbestçe yapılmasını sağlamıştır. Reform sürecinde ve sonrasında tarihçiler, Rönesans'ın tarih anlayışında yer alan geçmişin ideolojik kullanım için araştırılması ilkesini de kabul etmiştir. Reformcuların tarihi hümanistlerden farklı yorumladıklarını ve tarihi yeniden *"tanrının yapıtı"* olarak gördüklerini, tarih yazıcılığının *"Hristiyan ahlakı ve eğitimi açısından niteliği"* üzerinde durulduklarını söylenebilir. Sonraki gelişmelerin ardında, Reform sürecinde ortaya çıkan düşüncelerin etkisi büyüktür.

XVIII. yüzyılda tarihi yazmak için sadece belgenin derlenmesinin yeterli olmayacağı anlaşılmıştır. Bu dönemde tarihçinin geçmişe daha geniş açıdan bakması gerektiği ortaya çıkmıştır. Tarihçiler bir yandan kaynakları araştırmayı sürdürürken diğer yandan da çeşitli tarih felsefelerinden ve düşünce akımlarından esinlenmişlerdir.

Aydınlanma Dönemi'nde tarih, salt siyaset ve askerî tarih olmaktan çıkmış, zihniyet, kültür, sosyal tarihe doğru yön değiştirmiştir.

Genel olarak Aydınlanma yüzyılına kadar tarihçilikteki başat konular "büyük adamların" yapıp etikleri, önemli siyasi, askerî olaylardır. Tarih araştırma ve yönteminde yeniliklerin yoğun olarak görülmediği tarih yazımının bu döneminde, tarihsel özne daha seküler bir düşüncenin ve tarih felsefesinin etkisiyle salt siyaset, olay, askerî tarih olmaktan çıkarak *zihniyet, kültür, sosyal tarihe doğru yön değiştirmiştir.* Yine Rönesans tarih yazımından devraldığı geleneğe uygun olarak insani toplumsal olayların nedeni de Tanrısal iradenin tecellisinden ziyade insanın kendisinde aranmıştır. Genelde durum bu olsa da, Hıristiyan tarih yazımında görülen tarihî dönemlendirme tarzı yerini korumuştur.

Voltaire, Vico, Kant, Hume, Gibbon gibi isimler Aydınlanma tarihçiliğinin büyük isimleri olmuştur. Bunlardan Gibbon'un, tarihsel olaylar arasındaki neden-sonuç ilişkilerini irdeleyerek kaleme aldığı "Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi" adlı eseri, dönemin en önemli çalışmaları arasındadır.

Voltaire, tarih felsefesi deyimini ilk kez kullanarak bu çalışma alanının isim babası olmuştur.

Söz konusu dönem tarihe ve tarihçiliğe yeni anlam ve kavramlar da kazandırmıştır. *Voltaire, tarih felsefesi deyimini ilk kez kullanarak bu çalışma alanının isim babası olmuştur.* Voltaire, o zamana kadar din ve siyaseti konu alan tarih anlayışını geliştirerek uygarlığın genel tarihini yazmıştır. Voltaire siyasi ve askerî tarih anlayışının bırakılarak sanat, ticaret ve kültür tarihi yazılması gerektiğini belirtmiştir. Bu da *"insan aklının tarihi yazılmalı"* teorisini geliştirmiştir. Aynı zamanda tarihin büyük adamların tarihi olmaktan çıkarılarak, belgelerin de tekrar tekrar incelenmesi zorunluluğunu ortaya koymuştur.

Yine bu dönemin önemli isimlerinden Vico ise tarih felsefenin sorunlarını, özellikle tarih bilgisinin temellerini ortaya koymuştur. Tarih felsefesinin kuruluşuna giden yol, tarih düşüncesindeki derinleşmeye de işaret etmektedir.

Bireysel Etkinlik

- Siz de tarih felsefesi konusunda öne çıkmış isimlere birkaç örnek veriniz.

Modern Tarih Yazıcılığı

Rönesans ve Reform hareketleri ile Avrupa'da Hristiyanlığın etkisindeki tarih yazımı terk edilmeye başlandı. Ardından, Aydınlanma Çağı ile birlikte tarih düşüncesinden dinî unsurlar kaldırılarak XIX. ve XX. yüzyıllarda tarih yazımında önemli değişimler yaşandı. XIX. yüzyılda Sanayi Devrimi'nin de etkisiyle bilimsel bilgi ve yöntemler büyük saygınlık kazandı. XIX. yüzyıl tarih yazıcılığını etkileyen en önemli unsur ise hiç kuşkusuz Fransız Devrimi oldu.

Daha önce felsefe ve edebiyatın içinde kendine yer edinmiş olan tarih, XIX. yüzyıl itibarıyla ayrı bir disiplin hâline geldi.

Tarihçilik, bilimsellik açısından en büyük aşamasını birçok felsefe tarihçisinin "tarih yüzyılı" olarak nitelendirdiği XIX. yüzyılda gerçekleştirdi. Herder'in de etkisiyle hümanite düşüncesi altında genel bir tarihe, bir dünya tarihine yönelmekle birlikte Alman ulusunun tarihini yoğun bir şekilde işlemeye çalışan Alman Tarih Okulu kuruldu.

Tarihçiler de tarih yazıcılığını bilimsel ilke, kural ve yöntemlere oturtarak bilimsel nesnelliğe sahip bir tarihsel bilgi üretimi arayışına girdiler. Bu arayışa yönelen tarihçiler; tarih bilimini, doğa bilimlerinden farklı, kendine özgü, belirli kural ve yöntemlere dayanan bir araştırma alanı olarak algıladılar. Böylece *daha önce felsefe ve edebiyatın içinde kendine yer edinmiş olan tarih, XIX. yüzyıl itibarıyla ayrı bir disiplin hâline geldi.*

Bu yaklaşımı savunanların ve *tarih yazımını yönlendirenlerin başında Alman tarihçi Leopold von Ranke gelmiştir.* Ranke Devrimi olarak nitelendirilen Ranke'nin modern kaynak temelli tarih yazıcılığı ortaya çıkmıştır. Ranke'ye göre tarihçi, tarihî olayları incelerken tarafsız bir biçimde sadece tarihin gerçekliğini ortaya koymalıdır. *Tarihçinin amacı, olguları "nasıl oldu ise öylece" anlatmaktır.* Ona göre tarihin her dönemi, kendine özgüdür ve kendi şartları içinde anlaşılmalıdır. Tarihçi, tarihî olguları o dönemin koşulları ve ölçütleriyle değerlendirmeli, kendi döneminin değerlerini ve yargılarını tarih yazımına yansıtmamalıdır. Ranke, tarih yazımının *birinci el belgelerle* yapılmasını ve bu belgelerin katı kurallara bağlanmış *eleştirel incelemeye tabi tutulması* gerektiğini savunmuştur. Bu anlayış ile arşiv çalışmaları ve belgelerin yoğun şekilde incelenmesi gerekliliği düşüncesi eskiye dönüşü engellenmiştir. Tüm bu ortam içinde Karl Marx'ın Materyalist Tarih Anlayışı ile ekonomik koşullar ve baskın üretim araçlarının toplumsal yapıyı belirlediği gibi tarihi de şekillendirdiğine vurgu yapmış, bu koşullar göze alınarak tarihin yazılmasını istemiştir.

Örnek

- Ranke, Venedik elçilerinin raporlarının yer aldığı Viyana ve Venedik arşivlerindeki geniş malzemeden faydalanarak "Son Dört Asırda Papaların Tarihi" adlı eserini hazırladı. Burada özel tarih ile evrensel tarih birbiriyle kucaklaştırdı.
- Ranke, ilk eseri olan ve 1824 te yayınlanan, "Romen ve Cermen Uluslarının Tarihi" adlı eserinde tenkit metodunu geliştirmiştir.
- Ranke, ele aldığı her özel konuyu dünya tarihine bağlamağa çalışmış ve her konu onun için umumla ilgili bir dünya tarihi hüviyeti taşımıştır.

XIX. yüzyılda tarih yazıcılığında "Neden ve nasıl oldu?" sorularıyla "araştırıcı tarih yazıcılığı" anlayışı geliştirildi.

XIX. yüzyılda tarih yazıcılığında ciddi bir değişim yaşanması sonucu, artık tarihçiler, tarihi olayları incelerken daima *"Neden ve nasıl oldu?" sorularıyla "araştırıcı tarih yazıcılığı" anlayışını geliştirdiler.* Bu tarih yazıcılığı kullanılarak kaleme alınan eserler, özellikle olayları, sebeplerini araştırarak açıklamaya çalıştı. Araştırıcı tarih yazıcılığının en önemli yöntemi, tarihe ait malzemeyi eleştiriye tabi tutmasıdır. Aynı yüzyılda yaşanan bilimsel gelişmeler sonucunda, tarihî kanunların olduğunu düşünen ve bu kanunları ortaya çıkarmayı amaçlayan başka bir tarih yazıcılığı daha gelişti. O da sosyal tarih yazıcılığıydı.

Sosyal Tarih Yazıcılığı

Sosyal tarih yazıcılığını en çok etkileyen oluşum, 1920'lerde Fransa'da kurulan Annalles Okulu'dur.

XIX. yüzyılın sonlarına doğru geçmişin tarihçi tarafından "tarihin olduğu gibi yeniden inşa edilmesi" düşüncesine yönelik eleştiriler ortaya çıktı. Bu eleştiriler sonucunda *tarih yazımını en çok etkileyen oluşum, 1920'lerde Fransa'da Annalles Okulu'nun kurulmasıyla gerçekleşti.*

Annales Okulu ile dünya tarih yazımı bugüne kadar sürdürdüğü gelişiminin belki de en tepe noktasını görmüştür. *Marc Bloch ve Lucien Febvre öncülüğünde Toplumsal ve İktisadi Tarih Dergisi ile başlayan bu ekol,* sosyal tarih anlayışını başlatmıştır. Tarihin birçok alandan faydalanarak ele alınması gerektiğinin yanı sıra olayların büyük kişilerin iradesinin çok ötesinde toplumsal boyutuyla ele alınması gerekliliğini vurgulamışlardır. Tarihin bilim olduğunu savunan Annalesci tarihçiler, bilimselliğin tam olarak sağlanması için *tarihin diğer disiplinlerle iş birliği içinde olmasını,* bu disiplinlerin yöntem ve birikimlerinden faydalanmasını, nicel istatistik veriler kullanmasını önemsemişlerdir.

Örnek

- Annales, tarih incelemelerinin içine bireyi, yapıyı, toplumsal düşünme kavramları ve çevreyi dâhil etmiş ve "anlama" yerine "açıklamayı" görev edinmiştir.
- Annales, "açıklayıcı-analitik" ve disiplinler arası çalışarak da "birleştirici-sentetik" bir eğilimi ortaya atmıştır.

Ekolün öncüleri, tarihin konusunun, içeriğinin, öznesinin, insan hayatının tüm faaliyetlerini kapsaması gerektiğini düşünmüşler ve tarihin salt siyasal, askerî,

Annales Ekolünün temsilcileri arasında March Bloch, Lucien Febvre ve Fernand Braudel yer almaktadır.

savaş ve olayların anlatısına indirgenemeyeceğini ilan etmişlerdir. Özetle Annalesci tarihçiler tarih yazımında çift yönlü denilebilecek bir devrim meydana getirmişlerdir. Bunlardan ilki tarih yazımının konularının olabildiğince zenginleşerek çoğulcu hâle gelmesi, diğeri ise metodolojide yaratılan yöntem ve tekniklerdir. Annales Ekolü tarihçileri, geleneksel tarihçiliğin tarihsel konularını (salt siyasal, ekonomik veya sosyal *vb*.) tekil olarak ele almak yerine tarihi bütünsel olarak değerlendirmişlerdir. *Bloch ve Febvre'den sonra ekolün öncülüğü Fernand Braudel ile devam ettirilmiştir.*

TÜRKİYE'DE TARİH YAZICILIĞININ GELİŞİMİ

Türkler, tarih sahnesine çıktıkları Orta Asya bozkırlarından Avrupa içlerine kadar geniş bir coğrafyada yaşamıştır. Bu hareketlilik, Türk tarihini çok yönlü araştırma gerekliliğini ortaya çıkardığı gibi temel kaynakların elde edilmesini de zorlaştırmıştır. Türk tarihi için arkeolojik buluntular, kitabeler, alfabe ve yazı dili, sözlü belgeler olan destan, sagu, koşu, atasözleri ve ağıtlar erken dönemin aydınlatılması için önemli bilgiler vermiştir.

Orta Asya Türk tarihinin yerli yazılı kaynakları çok geç başlamıştır. *İlk yerli yazılı kaynak olarak Orhun Yazıtları görülmektedir.* Bu yazıtların ilki 732 yılında yazdırılan ve dikilen Kültekin Yazıtı'dır. 734'de Bilge Kaan Yazıtı, daha sonra da Tonyukuk Yazıtı dikilmiştir. Bu yazıtlarda ilk kez Türk tarihi anlatılmıştır. Ancak yazıtların dünya kamuoyuna tanıtılması, okunması ve yayınlanması XIX. yüzyılda mümkün olmuştur. Bu yazıtlarda ilk Türk yazısı olan Göktürk alfabesi kullanılmıştır.

Gerek Orhun Yazıtları bulununcaya kadar gerekse daha sonraki dönemler için Orta Asya Türk tarihi ile ilgili en önemli dış yazılı kaynaklar Çin kayıtları olmuştur. Çinli seyyahlar ile tarih yazıcılarının eserleri, Türk tarihinin pek çok yönlerini açıklamıştır. Ayrıca devletin tutturduğu resmî hanedanlık kayıtları da çok önemlidir.

Türklerin X. yüzyıldan itibaren İslamiyet'i kabul etmeleri ile Türk-İslam kimliği oluşmaya başlamış, bu da hem kültür hem de yazım hayatına etki etmiştir. İslamiyet sonrası Türk tarihinin yerli kaynaklarında önemli artışlar görülmüştür. Türklerin İslam ülkeleri ile temasları ve kâğıdın kullanılmaya başlaması ile tarihe ışık tutacak yayınlar çoğalmıştır.

Yusuf Has Hacip'in Kutadgu Bilig ve Kaşgarlı Mahmut'un Divân-ı Lugati't-Türk adlı eserleri Karahanlılar Dönemi'nin önemli kaynakları arasındadır.

Karahanlılar Dönemi'ne ait olup Yusuf Has Hacip tarafından 1070 yılında kaleme alınan ve bir devletin nasıl yönetilmesi gerektiği, iyi bir idarenin özellikleri, adalet, eğitim, ticaret, vergi gibi konularda yol gösterici bilgiler veren *Kutadgu Bilig* bu eserlerin en önemlilerindendir. Yine Karahanlılar Dönemi'nde Kaşgarlı Mahmut tarafından 1074 yılında Türk dili ansiklopedisi şeklinde yazılan *Divân-ı Lugati't Türk* diğer önemli bir eserdir. Hoca Ahmet Yesevi'nin *Hikmet* adlı ilahi türündeki şiirleri dönemin farklı türde yazılmış bir diğer yazın şeklidir.

Orta Asya'da önemli devlet kuran bir başka Türk unsuru da Uygurlardır. Buldukları Uygur Alfabesi ile günümüze kadar ulaşan *hukuk vesikaları* önemlidir. Bu hukuk belgelerinde, 12 Hayvanlı Türk Takvimi'ne göre gün, ay ve yıl, ödemenin ne zaman ve nasıl yapılacağı, mal satan, borç veren veya kiraya verenin adı, ne

karşılığında borç verildiği, kefiller, şahitler gibi hususlar vardır. Hatta bu belgelerde ağırlık, uzunluk, parasal değer gibi ölçüler de yazılıdır.

Orta Asya Türk devletlerinden biri olan Gazneliler Dönemi'nde de önemli eserler yazılmıştır. Bunlardan biri, Gaznelilerin en ünlü hükümdarı Sultan Mahmut'un desteği ile İran kökenli *Firdevsî'nin yazdığı Şahnâme'dir*. Yine Utbi'nin *Tarihü'l Yemin'i* dönemin en önemli eserleri arasındadır.

Harzemşahlar Dönemi'nde Muhammet Nasavî ve Nişapuri tarafından kaleme alınan eserler ise bu devletin tarihi hakkında önemli bilgiler vermiştir. Gerek Büyük Selçuklular, gerekse onlardan doğan diğer Selçuklu devletleri ve beylikleri devrinde de tarih yazıcılığında önemli eserler kaleme alınmıştır. Bunlardan biri, Büyük Selçuklu Devleti'nde 30 yıla yakın vezirlik yapan Nizamülmülk'ün yazdığı *Siyasetnamedir*. Anadolu Beylikleri Dönemi olarak nitelendirilen tarihsel süreç içinde ise *İskendername* gibi eserler kaleme alınmıştır. Tüm bu gelişme evrelerini geçiren Türk tarih yazıcılığı Osmanlı Devleti ile yeni bir boyut kazanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra ise tarih yazıcılığı millî kültür oluşumunun en önemli destekçisi hâline gelmiştir.

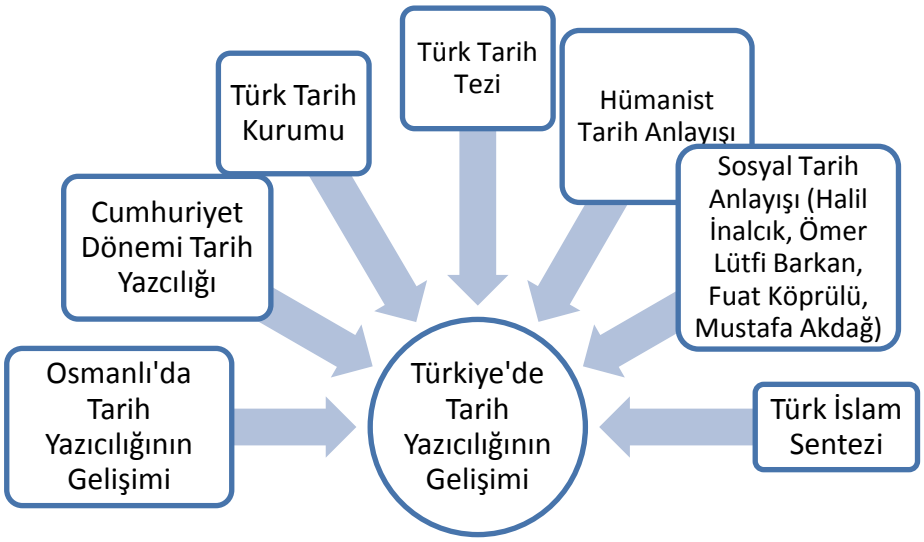

Şekil 3.1. Türkiye'de Tarih Yazıcılığının Gelişimi

Osmanlı Devleti'nin geleneksel anlayışı ile başlangıçta menakıbname, gazavatname ve şehname eserleri ortaya çıkmıştır.

Osmanlı Devleti'nde Tarih Yazıcılığının Gelişimi

Osmanlı Devleti'nde tarih yazıcılığı, devlet politikası doğrultusunda yöneticilerin yaşamları, başarıları, siyasi ve askerî olayların anlatılması şeklinde bir gelişme göstermiştir. *Osmanlı tarih yazıcılığındaki temel amaç, devletin başarılarının gelecek nesillere aktarılması olmuştur.*

XV. ve XVIII. yüzyıllar arasındaki Osmanlı Devleti'nin geleneksel anlayışı ile başlangıçta velilerin kerametlerinin anlatıldığı menakıbname, savaşların konu edildiği gazavatname ve hükümdarların niteliklerini, üstün başarılarını anlatan şehname eserleri ortaya çıkmıştır. 15. yüzyıldan itibaren tercüme eserlerin sayısında azımsanmayacak artış yaşanmış, Arapça, Farsça ve Türkçe eserler aydın kesim için vazgeçilemez kaynakları teşkil etmiştir.

İstanbul'un fethini müteakip tarih yazıcılığında canlanma olmuş; *ilk standart dünya ve Osmanlı tarihi yazma denemeleri bu dönemde yapılmıştır.* Şükrullah'ın, dünyanın yaratılışından başlattığı Farsça Behcetü't-Tevârîh'i Osmanlı Dönemi'nin ilk umumi tarihi sayılabilir. Enverî'nin Türkçe Düsturnâme'sinin önemi ise Sasaniler'den, Moğollar'dan, Anadolu Beylikleri'nden, özellikle de Aydınoğulları'ndan bahseden bir eser olmasıdır. Doğrudan *Fatih Devri'nin tarihi olan Tursun Bey'in Târih-i Ebülfeth'i ise monografik türünün ilki kabul edilebilir.*

Fatih Sultan Mehmet Devri'nde tarih literatüründeki asıl gelişme, yarı resmî nitelikte olan saray tarihçiliğinin, yani şehnameciliğin başlamasıdır. Şehnamecinin başlıca görevi, o dönemi veya Osmanlı tarihinin yakın geçmişini edebî şekilde tasvir veya rapor etmektir.

Örnek

- Sözlükte "sultanın kitabını yazan kimse" anlamına gelen şehnâmeci, Osmanlı literatüründe XVI. yüzyıl saray tarihçileri için kullanılmıştır.

Fetihten sonra İstanbul'a gelen birçok şair, Fatih tarafından saraya alınmış ve kendilerine maaş bağlanmıştır. İran şehnameciliğinin tesirinde kalarak devrin padişahını öven şairler, Osmanlı Türkiye'sinde bu türün ilk örneklerini vermişlerdir.

Örnek

- Kâşifi'nin Varna ve II. Kosova savaşlarına dair Farsça manzum tarihçesin Gazaname-i Rum günümüze kadar ulaşmış önemli gazavatname örneklerindendir.

Osmanlı tarih yazıcılığında II. Bayezid ve döneminin (1481-1512) özel bir yeri vardır; ilk standart Osmanlı tarihleri bu döenmde kaleme alınmıştır.

XV. yüzyılın son hükümdarı olan *II. Bayezid ve döneminin (1481-1512) tarih yazıcılığında özel bir yeri vardır.* İlk standart Osmanlı tarihleri kaleme alınmıştır. XV. yüzyılda oldukça yalın bir dille, askerî sınıfların ve sınır halkının psikolojisine göre yazılan ve büyük ölçüde derviş gazilerin görüşlerini yansıtan *"Âşık Paşazâde Tarihî",* Osmanlı tarihçiliğinde adeta bir kilometre taşı olmuştur. Neşrî'nin Kitâb-ı Cihânnümâ'sı, İdris-i Bitlisî'nin Farsça Heşt Bihişt'i ve Kemalpaşazâde'nin Tevârîh-i Âl-i Osman'ı da bu dönemde yazılmıştır.

XVI. yüzyılda Yavuz Sultan Selim Devri'nin tipik gazavatname örnekleri Selimnâme'lerdir. İlki, daha Yavuz'un sağlığında İdris-i Bitlisî tarafından yazılan bu türün 20 civarında örneği bulunmaktadır. Sultan Selim Dönemi'nin bir başka özelliği, *Osmanlı tarih yazıcılığında Arap ekolünün başladığı bir devir olmasıdır.* XVI. yüzyılda bu ekolün başlıca temsilcileri Taşköprizâde Ahmet ve Cenabî Mustafa

efendilerdir. Yine bu dönemde Peçevi İbrahim Efendi tarafından yazılan Tarih-i Peçevi ile Hoca Saadettin'in Tacü't-Tevârih'i önemli çalışmalar arasındadır.

Saltanatı yarım asra yaklaşan Kanuni Sultan Süleyman Devri'nde de çeşitli türlerde eserler kalem alınmıştır. Eski geleneğin devamı olarak Osmanlı tarihini umumi dünya ve İslam tarihinin devamı tarzında ele alan eserlerin yanında, kuruluştan başlayan Tevârîh-i Âl-i Osmanlar yazılmış; Yavuz Devri'nin Selimname'lerinin yerini Süleymanname'ler almıştır. İlk örnekleri Fatih Devri'nde verilmekle birlikte *Kanuni zamanında şehnamecilik bir gelenek hâline gelerek memuriyete dönüşmüştür.*

İranlı Firdevsi'nin Şahnâme isimli eseri, Osmanlı tarihçilerini önemli ölçüde etkilemiştir.

Kanuni Dönemi'nden sonra Osmanlı tarih yazarları, İran tarih yazarlarının eserlerinden etkilenmeye başlamıştır. Bu etki, Fars dili ve edebiyatının Osmanlılar üzerindeki geniş ve derin nüfuzu ile İranlı Firdevsi'nin "Şahnâme" adlı eserinin tarih yazarları tarafından örnek alınmasıyla şekillenmiştir.

Osmanlılarda, İslami edebiyatın devamı olan *siyasetname veya nasihatname türünün ilk örnekleri XVI. yüzyılda ortaya çıkmıştır.* İdris-i Bitlisî'nin Kanun-ı Şehinşâhî'si, Sadrazam Lütfi Paşa'nın Âsafnâme'si bu asırda kaleme alınmıştır. Padişah çocuklarının doğum ve sünnet törenleriyle padişah kızlarının düğün törenlerini anlatan *surname türü* de ilk defa bu asırda ortaya çıkmıştır.

Örnek

- Son surnâme Nâfi'in Sultan Abdülmecid'in kızları Cemile Sultan ile Münire Sultan'ın 1858'deki düğünlerini anlatan Sûrnâme-i Selâtîn'idir.

XVII. yüzyılda, eski geleneğin devamı niteliğinde dünya ve umumi Osmanlı tarihlerinin yanında vekayiname tarzında özel tarihlerin ve monografilerin sayısında büyük artış olmuştur. Bu yüzyılda bibliyografya türünde Kâtib Çelebi tarafından, sadece XVII. asrın değil Osmanlı tarihinin, hatta İslam tarihinin en büyük eseri *Keşfü'z-zunûn*, seyahatname türünde ise *Evliya Çelebi Seyahatnamesi* kaleme alınmıştır. Ayrıca *Naima Tarihi ile Solakzâde Tarihi* bu yüzyılın en önemli eserlerinden olmuştur.

Osmanlı Devleti'nde XVIII. yüzyılda Divan-ı Hümayun'a bağlı vakanüvislik teşkilatı kurularak resmî tarih yazıcılığı başlatılmıştır.

Osmanlı Devleti XVIII. yüzyılda idari, siyasi ve toplumsal alanlarda olduğu gibi tarih felsefesi ve yazıcılığı konusunda da Avrupa'dan etkilenmiştir. Osmanlı tarih yazıcılığında farklı bir dönem başlamıştır. Bunun sonucunda Osmanlı tarih yazıcılığının en önemli unsurlarından biri olan vakanüvislik bu yüzyılın başlarından itibaren ön plana çıkmıştır. *Divan-ı Hümayun'a bağlı Vakanüvislik teşkilatı kurularak resmî tarih yazıcılığı başlatılmıştır.* Osmanlı'nın ilk vakanüvisi ise Mustafa Naima Efendi olmuştur. Böylece kendilerinden önceki tarihî vesikaları ve bizzat dönemlerini kronolojik, eleştirisiz ve olduğu gibi aktaran eserler meydana getirilmiştir.

Bireysel Etkinlik

- Siz de Osmanlı Devleti'nde görev almış diğer vakanüvislerin kimler olduğunu araştırınız.

Osmanlı'da Tarih-i Osmanî Encümeni'nin kurulması ile bilimsel tarih yazıcılığı gelişmiştir.

XX. yüzyılın sonuna kadar devam eden bu yapının yanı sıra matbaanın ve tercüme odalarının faaliyetleri ile birlikte modern Batılı ölçütleri göz önüne alınarak eser verilmeye başlanmıştır. Bu bağlamda *Ahmed Cevdet Paşa'nın Tarih-i Cevdet'i zikredilmelidir.* Osmanlı tarihçisi ve hukukçusu olan Ahmet Cevdet Paşa, kendisinden önceki vakanüvisler gibi olayları sadece kronolojik olarak kaydetmemiş, tarihî belgeleri yorumlaması ve değerlendirmesi bakımından modern tarihçiliğin önderliğini de yapmıştır.

II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte ön plana çıkan Osmanlıcılık akımının ve Osmanlı tarihini çağdaş bilimsel ölçütlere uygun biçimde yazma düşüncesinin etkisiyle *"Tarih-i Osmanî Encümeni"* kurulmuş, bilimsel tarih yazıcılığının temelleri atılmıştır.

Cumhuriyet Dönemi ve Sonrasında Tarih Yazıcılığı

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ile tarih yazıcılığı başka bir boyuta taşınmış, milliyetçi temeller üzerinden yeniden şekillenmiştir. Bunda ise; 19. yüzyılda Batı'da milliyet ve millî hâkimiyet kavramlarının gündeme gelerek her türlü siyasi faaliyetin temelini oluşturmaya başlaması etkili olmuştur. Bu doğrultuda milletin varlığı ve yaşamında mühim bir unsur olarak ortaya çıkan millî tarih şuuru ile milletlerin tarihinin onların dünya üzerindeki değerlerinin tespitinde kullanılması sağlanmıştır.

Cumhuriyet Dönemi'nde Türkiye tarihi, dünya tarihi ile bağlantılı bir şekilde incelenmeye başlamıştır.

Cumhuriyet Dönemi'nde devleti ve ulusu teokratik nitelikte çevreleyen çemberler kırıldığı için Türkiye tarihini, dünya tarihi ile bağlantılı olarak incelemek mümkün olmuştur. Bu noktada işe ilk olarak *Osmanlı'dan miras kalan tarih anlayışının tamamen değiştirilerek, tarih alanında bilimsel bir metot dâhilinde yeniden çalışmaların yapılması ile başlanmıştır.*

Cumhuriyet Dönemi'nde tarih yazıcılığının öncüsü Mustafa Kemal Atatürk olmuştur. Atatürk, tarih yazıcılığına yeni bir anlayış getirmiştir. Nitekim Mustafa Kemal Atatürk bu konuda "Tarih yazmak, tarih yapmak kadar mühimdir. Yazan, yapana sadık kalmazsa değişmeyen hakikat insanlığı şaşırtacak bir mahiyet alır." sözüyle Türk tarihinin kökenlerini eleştirel bir anlayışla ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Mustafa Kemal Atatürk, Millî Mücadele yıllarında Yunan, İtalyan ve diğer milletlerin tarihsel temellere dayanarak Anadolu toprakları üzerinde hak iddia etmeleri üzerine, *1930'lu yıllarda "Türk Tarih Tezi" adı altında karşı bir görüş oluşturmuştur.* Bu görüşe göre Hititlerin (Etiler), Sümerlerin, Etrüsklerin Türk kökenli halklardan oluşan devletler olduğu savı ileri sürülmüştür. Türklerin Orta

Asya'dan çeşitli sebeplerle göç ettiği bilindiğinden, yaşanan bu tarihsel süreçte Türklerin göç yolları üzerinde medeniyete katkılarının neler olduğunun araştırılması ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda Batılıların zihinlerinde yer etmiş olan Türk tarih imajının değiştirilmesi için bir nevi onlara karşı savunmaya geçilmiştir. Konuyla ilgili çok ciddi çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalarla o dönem için yeni Türk Devleti'nin Anadolu coğrafyasında yaşamış eski uygarlıklarla ilişkilerini tarihî boyutta değerlendirerek hukuki bir perspektif kazandırılmaya çalışılmıştır. Tarihin yardımcı bilimleri de oldukça önem kazanmıştır. Arkeoloji ve folklor başta olmak üzere pek çok bilimden faydalanılmıştır.

Tarih çalışmalarını daha sistemli bir hâle getirmek, Türk Milleti'nin kimliğini tanıtmak, Türk tarih ve medeniyetini bilimsel yöntemlerle araştırmak için 1931'de "Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti"ni kurulmuştur.

Mustafa Kemal Atatürk yaşamı boyunca Türkiye'de tarih biliminin gelişmesi için çabalamış, Türklerin tarihini araştırmaya büyük önem vermiştir. Batı'da Türklere karşı iftiralara, kimi zaman hakaret seviyesine varan suçlamalara karşı koymak amacıyla Türk Milleti'nin kimliğini tanıtmak, Türk tarih ve medeniyetini bilimsel yöntemlerle araştırmak için 1931'de *"Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti"ni* kurdurmuş ve bu kurum 1935'te *"Türk Tarih Kurumu"* adını almıştır. Tarih çalışmalarını teşkilatlandırmak için *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin* açılmasını sağlamıştır. Bu çalışmaların sonucu tarih eğitiminde de önemli değişiklikler yaşanmıştır. Örneğin 1928 yılında Wells'in "Cihan Tarihinin Ana Hatları" adlı eseri tercüme ettirilmiştir. Bununla devlet okullarında bilimsel bir görüşü hâkim kılmak istenilmiştir. "Tarih Tetkik Cemiyeti"nce hazırlanan, 4 ciltlik kitap (TARİH I, II, III, IV) da bu dönem için çok önemli bir işlev görmüştür.

Örnek

- 1931 yılında "Türk Tarih Tezi" doğrultusunda hazırlanan dört ciltlik tarih ders kitapları umumi tarih hakkında bilgi vermektedir.
- Tarih I – Tarihten Evvelki Zamanlar ve Eski Zamanlar
- Tarih II – Orta Zamanlar
- Tarih III – Yeni ve Yakın Zamanlarda Osmanlı – Türk Tarihi
- Tarih IV – Türkiye Cumhuriyeti
- TTK bünyesinde farklı çalışmalar da yapılmış, 1937 yılından itibaren ismini bizzat Atatürk'ün verdiği, BELLETEN adlı dergi yayın hayatına başlamıştır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'de kültürel alanda görülen hümanist yaklaşım, tarihçilik anlayışını da etkilemiştir.

Türkiye'de gelişen tarih anlayışı ve yazıcılığı *İkinci Dünya Savaşı yıllarında artış gösteren milliyetçilik akımı ve ardından batılılaşma-modernleşme sürecinden etkilenmiştir.* Bu etki kültürel alanda da yoğun bir şekilde uygulanmak istenilmiştir. Hümanizm akımının gelişmesi ile Anadolu'nun Antik Dönemi'ne ait ilginin artması sonucunda, Batı medeniyetlerinin kökenine inerek onun özü kavranmaya çalışılmış, Anadolu'nun kültürel mirası bilimsel temellere dayanan bilgiler ışığında ele alınmış, bu çerçevede Türk tarihi de dünya tarihi akışı sürecinde verilmiştir. Böylece ders kitaplarında bir takım değişimler yapılmış, dünya tarihi ekseninde Türk tarihi anlatılmış, fakat milliyetçilikten ödün verilmemiştir.

1960 Darbesi'nden sonra ise hümanist tarih anlayışı ve yoğun batıcılık görüşünün aksine Türklerin İslam dinini kabul ettikten sonra kurdukları devletler

ve gelişen *Türk-İslam kültürüne yönelik çalışmalar başlamıştır.* Aydınlar Ocağı bünyesinde şekillenen bu yapı, *Türk-İslam Sentezi* adıyla yeni bir ekol meydana getirmiştir.

Örnek

- Bu ekolün temsilcileri arasında İbrahim Kafesoğlu, Muharrem Ergin, Nevzat Yalçıntaş, Ahmet Kabaklı gibi isimler bulunmaktadır.

Bu ekol, Türklerin İslam'a girmesi ile hem kendi kültürlerini hem de İslam'ı zenginleştirdiği temeline dayanarak, bir anti tez, tez karşıtlığından ziyade iki yakın unsurun birbirine bütünleştirilmesinden meydana gelmiştir. Böylece Karahanlı, Gazneli ve Selçuklu devletlerine ait araştırmalar artmıştır. Diğer taraftan dünyanın pek çok ülkesindeki tarihçileri etkileyen *Annales Ekolü'nün benimsediği ilkeler ve geliştirdikleri yöntemler Türkiye'deki tarihçileri de etkilemiş veya belli açılardan yönlendirmiştir.*

Türkiye'de bu ekolün temsilcileri arasında Fuat Köprülü, Ömer Lütfi Barkan, Mustafa Akdağ ve Halil İnalcık gibi isimler bulunmaktadır.

Bireysel Etkinlik

- Siz de geçmişten günümüze gelişen tarih yazıcılığı anlayışlarını ve Türkiye'deki etkilerini araştırınız.

Özet

- **DÜNYADA TARİH YAZICILIĞININ GELİŞİMİ**
- Dünyada tarih yazıcılığı, Antik Yunan ve Roma tarih anlayışı ekseninde gelişti.
- **Antik Yunan ve Roma'da Tarih Yazıcılığının Gelişimi:** Homeros'la başlatılan ve Herodotos ile Thukydides'in çalışmalarıyla sonlandırılan Antik Yunan tarihçiliği, Roma Dönemi tarih yazıcılığının da temelini oluşturdu. Roma'da tarih yazımı "annales"lerle başladı.
- **Orta Çağ Avrupası'nda tarih yazıcılığı;** "Kilise tarihçiliği" şeklinde devam etti.
- **Orta Çağ İslam Dünyasında Tarih Yazıcılığı**
- Ortaçağ İslam dünyasında ise Hz. Muhammet'in hayatını ve faaliyetlerini konu alan siyer ve megazi türünde eserler kaleme alındı.
- İslam dünyasındaki tarih çalışmaları, İbn Haldun'un eserleriyle doruk noktasına ulaştı.
- **Rönesans, Reform ve Aydınlanma Dönemleri Tarih Yazıcılığı**
- Rönesans Dönemi'nde eskiçağ düşünürlerine dayalı "hümanist tarih anlayışına" bağlı olarak, insan eylemleri önemsenmiş ve insandan hareket ederek tarihe yaklaşımda yeni bir anlayış oluşmuştur.
- Reform Dönemi'nde tarih, hümanistlerden farklı yorumlanmış ve tarih yeniden "Tanrının yapıtı" olak görülmüş, tarih yazıcılığında da "Hristiyan ahlakı ve eğitimi açısından niteliği" üzerinde durulmuştur.
- Aydınlanma dönemlerinin anlayışı ise sonraki süreçte gelişecek olan tarih yazıcılığını önemli ölçüde etkilemiştir. Voltaire, Vico, Kant, Hume, Gibbon gibi isimler Aydınlanma tarihçiliğinin büyük isimleri olmuştur.
- **Modern Tarih Yazıcılığının Gelişimi**
- Aydınlanma Çağı ile birlikte tarih düşüncesinden dinî unsurlar kaldırılarak XIX. ve XX. yüzyıllarda tarih yazımında önemli değişimler yaşandı.
- Daha önce felsefe ve edebiyatın içinde kendine yer edinmiş olan tarih, XIX. yüzyıl itibarıyla ayrı bir disiplin hâline geldi.
- XIX. yüzyılda tarih yazımını yönlendirenlerin başında Alman tarihçi Leopold von Ranke gelmiştir. Ranke Devrimi olarak nitelendirilen Ranke'nin modern kaynak temelli tarih yazıcılığı ortaya çıkmıştır.
- XIX. yüzyılda tarih yazıcılığında ciddi bir değişim yaşanması sonucu, artık tarihçiler, tarihî olayları incelerken daima "Neden ve nasıl oldu?" sorularıyla "araştırıcı tarihçilik" anlayışını geliştirdi.
- **Sosyal Tarih Yazıcılığının Gelişimi**
- XIX. yüzyılın sonlarına doğru geçmişin tarihçi tarafından "tarihin olduğu gibi yeniden inşa edilmesi" düşüncesine yönelik eleştiriler ortaya çıktı.
- XX. yüzyıla gelindiğinde tarih yazımını en çok etkileyen oluşum, 1920'lerde Fransa'da Annalles Okulu'nun kurulmasıyla gerçekleşti.
- March Bloch ve Lucien Febvre öncülüğündeki kurulan Annales Okulu, Toplumsal ve İktisadi Tarih Dergisi ile sosyal tarih anlayışını başlattı.
- **TÜRKİYE'DE TARİH YAZICILIĞININ GELİŞİMİ**
- Türkiye'de tarih yazıcılığının gelişiminde önceki dönem kaynakları önemli ölçüde etkili oldu.
- Orta Asya Türk tarihinin kaynakları, Türkiye'de tarih yazıcılığının başlatıldığı Osmanlı Devleti için örnek teşkil etti.
- Osmanlı Devleti'nde Tarih Yazıcılığının Gelişimi
- Osmanlı Devleti'nde tarih yazıcılığı, devlet politikası doğrultusunda yöneticilerin yaşamları, başarıları, siyasi ve askerî olayların anlatılması şeklinde bir gelişme gösterdi.

Özet(devamı)

- XV. ve XVIII. yüzyıllar arasındaki Osmanlı Devleti'nin geleneksel anlayışı ile ilk başlangıçta menakıbname, gazavatname ve şehname eserleri ortaya çıktı.
- XVIII. yüzyılda Divan-ı Hümayun'a bağlı vakanüvislik teşkilatı kurularak resmî tarih yazıcılığı başladı.
- XX. yüzyılda "Tarih-i Osmanî Encümeni" kuruldu ve bilimsel tarih yazıcılığının temelleri atıldı.
- Cumhuriyet Dönemi ve Sonrasında Tarih Yazıcılığının Gelişimi
- Cumhuriyet Dönemi tarihçilik anlayışı Türkiye tarihini, dünya tarihi ile bağlantılı olarak incelemek esasına dayandırıldı.
- "Türk Tarih Tezi" çerçevesinde Türk Milleti'nin kimliğini tanıtmak, Türk tarih ve medeniyetini bilimsel yöntemlerle araştırmak için 1931'de "Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti"ni kuruldu.
- Tarih eğitimi de önemsenerek ders kitapları hazırlandı.
- 1960 Darbesi'nden sonra ise hümanist tarih anlayışı ve yoğun batıcılık görüşünün aksine Türk-İslam Sentezi fikri benimsendi.
- Dünyada gelişen sosyal tarih anlayışı Türkiye'yi de etkiledi. Bu anlayış, Fuat Köprülü, Ömer Lütfi Barkan, Mustafa Akdağ ve Halil İnalcık gibi Türk tarihçileri tarafından temsil edilmiştir.

DEĞERLENDİRME SORULARI

1. İlk defa eski Yunan'da ortaya çıkmış tarih yazım türüdür. Öncüsü Herodotos'tur. Dilden dile aktarılan hatıralar, zamanla "epos" adı verilen şiirler şeklinde söylenmeye başlanmıştır.

   Tanımı verilen tarih yazım türü aşağıdakilerden hangisidir?

   a) Şe'ni tarih
   b) Kronik tarih
   c) Hikâyeci tarih
   d) Araştırmacı tarih
   e) Sosyal tarih

2. İlk olarak Thukydides'in öncülüğünü yaptığı, tarihten fayda sağlamayı amaçlayan, tarih yazım şeklidir. Osmanlının son dönemlerinde, bu tarih yazım şekli benimsenmiş, millî değerleri yüceltip toplumu harekete geçirmek için Osmanlının geçmişteki zaferleri ön plana çıkarılan tarih yazıcılığı aşağıdakilerden hangisidir?

   a) Hikâyeci tarih yazıcılığı
   b) Öğretici tarih yazıcılığı
   c) Araştırmacı tarih yazıcılığı
   d) Kronik tarih yazıcılığı
   e) Sosyal tarih yazıcılığı

3. Osmanlı Devleti'nde resmî tarih yazarlarına ne ad verilir?

   a) Müderris
   b) Hattat
   c) Reisülküttap
   d) Kadıasker
   e) Vakanüvis

4. I. Ortaya koyduğu yazım anlayışıyla modern tarih yazımında da etkili olmuştur.

   II."Kitabu'l-İber (İbretler Kitabı)" ve "Mukaddime" adlı eserleriyle ünlüdür.

   Özellikleri verilen sosyal bilim insanı aşağıdakilerden hangisidir?

   a) İbn Rüşd
   b) Ravendi
   c) Kındi
   d) İbni Haldun
   e) Er Razi

5. Orta Çağ Avrupa'sının tarih yazıcılığı nasıl tanımlanır?
   a) Sosyal tarih yazıcılığı
   b) Kilise tarih yazıcılığı
   c) Araştırmacı tarih yazıcılığı
   d) Hümanist tarih yazıcılığı
   e) Modern tarih yazıcılığı

6. Tarih biliminin gelişmesi için sosyoloji, ekonomi, psikoloji vb. yardımcı bilimler ile iş birliğini öneren "Annales Ekolünün" temsilcileri arasında aşağıdakilerden hangisi bulunur?
   a) Marc Bloch
   b) Voltaire
   c) Machiavelli
   d) Edgar H. Carr
   e) Emile Durkheim

7. "Tarih felsefesi" terimini bir çalışma alanının adı olarak kullanan ilk düşünür aşağıdakilerden hangisidir?
   a) Voltaire
   b) Vico
   c) Rousseau
   d) Hegel
   e) Gibbon

8. Tarih yazıcılığıyla ilgili "tarihî olaylar tarafsız bir biçimde incelenmeli, sadece tarihin gerçekliği ortaya konmalı" ve tarihin amacını "olaylar nasıl oldu ise öylece anlatmak" olmalıdır görüşünü kabul eden bir tarihçi aşağıdakilerin hangisinden etkilenmiştir?
   a) Ahmet Cevdet Paşa
   b) Herodotos
   c) Homeros
   d) Leopold von Ranke
   e) Thyukidides

9. Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet Dönemi'nde, klasik vakanüvislik anlayışının dışına çıkan ve belgelere dayalı tarih anlayışını geliştirerek modern tarih anlayışının doğuşunu sağlayan isim aşağıdakilerden hangisidir?
   a) Ahmet Cevdet Paşa
   b) Aşık Paşazade
   c) Peçevi
   d) Mustafa Naima Efendi
   e) İdris-i Bitlisi

I. Halil İnalcık
II. Ömer Lütfi Barkan
III. Mustafa Naima Efendi
IV. Fuat Köprülü

10. Türkiye Cumhuriyeti'nde sosyal tarih yazıcılığının temsilciler arasında yukarıdaki isimlerinden hangileri yer alır?
    a) II ve III
    b) I ve III
    c) I, II ve III
    d) I, II ve IV
    e) III ve IV

Cevap Anahtarı
1.c, 2.b, 3.d, 4.d, 5.b, 6.a, 7.a, 8.d, 9.a, 10.d

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2012). Bilimsel araştırma yöntemleri (13. baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Çıngı, H. (2015). Veri elde etme yöntemleri. Erişim adresi yunus.hacettepe.edu.tr/~hcingi/ist376a/3Bolum.doc.

Karasar, N. (2009). Bilimsel araştırma yöntemi (19. baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Biçer, B. (2010). "Türk Tarih Yazıcılığının Tarihsel Gelişimi", Akademik Araştırma Dergisi, 46, 108-126.

Çağlar, A., Uluçakar, M. (2017). "Türk İslam Sentezi ve Aydınlar Ocağı", Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 19, 210-212.

Çelik, H. S. (2017). "İnönü Döneminde Resmi Tarih Yazımına Yönelik Yeni Yaklaşımlar: Bir Revizyon Analizi", CTDA, 25, Ankara, 95-99.

Demiriş, B. (1994). "Greklerde ve Romalılarda Tarih yazımı I: Greklerde Tarih Yazımı" Anadolu Araştırmaları, 13, 231-240.

İnalcık, H. (1991). "Türk Tarihi ve Atatürk'ün Tarih Şuuru", Türk Kültürü, 7, 7-8.

İnan, A. (1939). "Atatürk ve Tarih Tezi", Belleten, III/10, 244-252.

Ortaylı, İ. (2011).Tarih Yazıcılık Üzerine, Ankara: Cedit Neşriyat.

Safran, M., Şimşek, A. (2009). "Tarih Yazımında bir Sorun: Tarih ve Zaman İlişkisi", Tarihin Peşinde, 1, 11-35.

Sönmez, S. E. (2008). "Annales Okulu'nun Türkiye'deki Tarih Yazımına Etkisi: Başlangıçtan 1980'e", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.

Şimşek, A. (2017). "Dünyada Tarihçilik", TUHED, 6/2, 396-410.

Temelli, A. İ. (2013). "Eski Yunan'da Tarih Düşüncesi", Felsefe Arşivi, 38, 1-26.

Uluskan, S. B. (2017). Atatürk'ün Sosyal ve Kültürel Politikaları, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Ünal, Y. (2010). "Türkiye'de Tarihçilik, Tarihçiliğin Gelişimi (25-20. Yy) ve Türk-Batı Tarihçiliğine Örnek İki Kitabın Karşılaştırılmalı Analizi", Kelam Araştırmaları, 8/2, Ankara, 184-201.

Yeğen, C. (2016). "Annales Okulu, Marc Bloch ve Tarih Savunusu: Veya Tarihçilik Mesleği Yapıtı Üzerine Bloch'un Tarih Anlayışı", Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi", 1/1, 236-250.

https://slideplayer.biz.tr/slide/8664873/

https://ogmmateryal.eba.gov.tr/panel/upload/etkilesimli/kitap/tarih/9/unite1/icerik/TAR9S13u01/index.html

TARİH BİLİMİNDE KAYNAK NEDİR? KAYNAKLARIN TENKİDİ VE GENEL TASNİFİ

Atatürk Üniversitesi
Açıköğretim Fakültesi

TARİH METODOLOJİSİ

Doç. Dr. Asaf ÖZKAN

İÇİNDEKİLER

- Tarihin Kaynakları Nelerdir?
- Kaynakların Tasnifi
  - Yazılı Kaynaklar
  - Görsel Kaynaklar
  - Sözlü Kaynaklar
- Kaynakların Tenkidi/Eleştirisi
  - Dış Tenkit/Eleştiri
  - İç Tenkit/Eleştiri

HEDEFLER

- Bu üniteyi çalıştıktan sonra;
  - Tarihin kaynaklarını açıklayabilecek,
  - Kaynakları tasnif edebilecek,
  - Yazılı kaynakların,
  - Görsel kaynakların,
  - Sözlü kaynakların tarih araştırmasındaki yerini değerlendirebilecek,
  - Kaynakların güvenilirliklerini tespit etmek için dış tenkit ve iç tenkit yöntemlerini kavrayabileceksiniz.

ÜNİTE

4

© Bu ünitenin tüm yayın hakları Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi'ne aittir. Yazılı izin alınmadan ünitenin tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

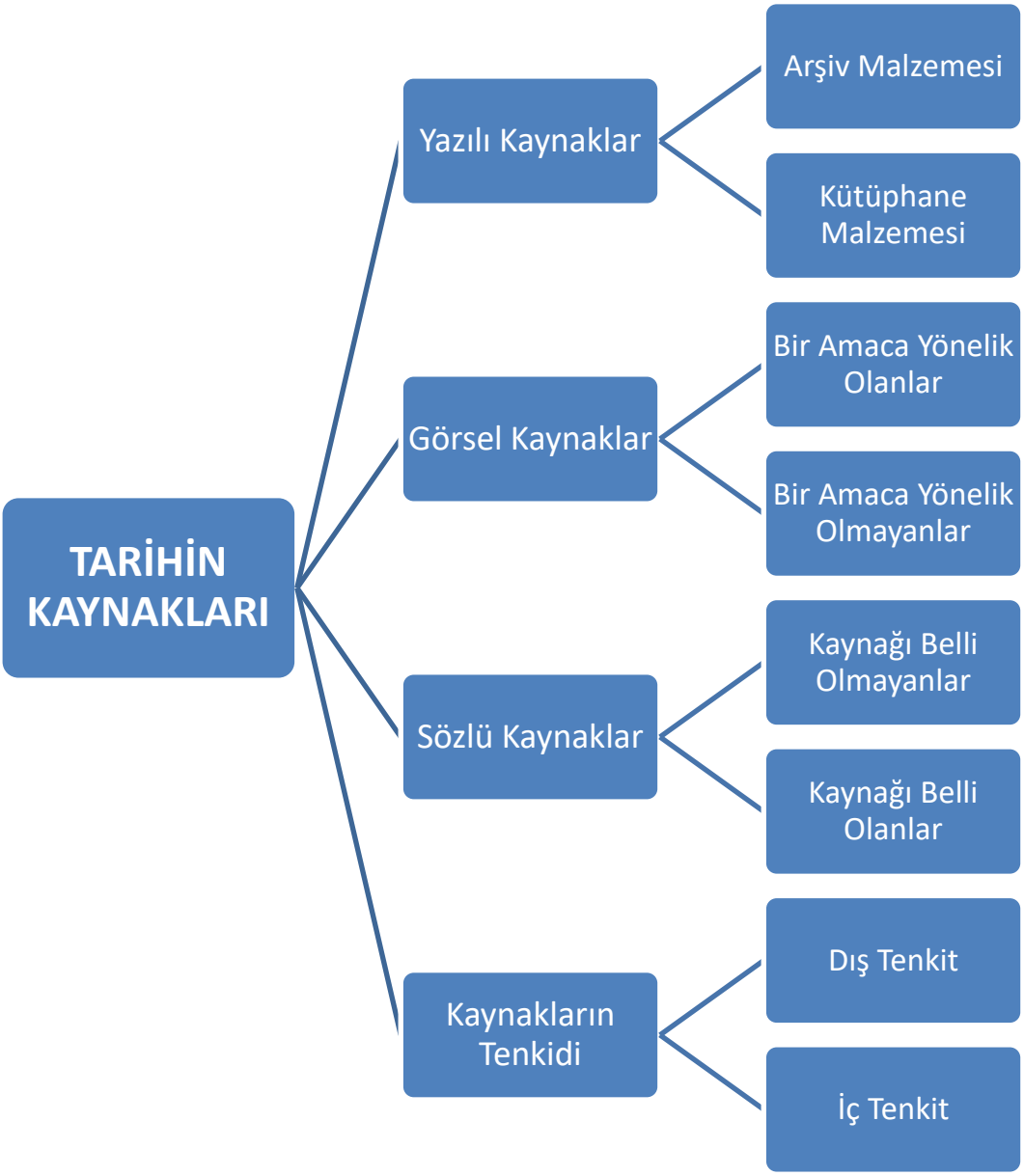
TARİHİN KAYNAKLARI
Yazılı Kaynaklar
Arşiv Malzemesi
Kütüphane Malzemesi
Görsel Kaynaklar
Bir Amaca Yönelik Olanlar
Bir Amaca Yönelik Olmayanlar
Sözlü Kaynaklar
Kaynağı Belli Olmayanlar
Kaynağı Belli Olanlar
Kaynakların Tenkidi
Dış Tenkit
İç Tenkit

GİRİŞ

Beşeri bilimlerin en önemli dallarından biri olan tarih, geçmişte yaşamış insan topluluklarının geride bıraktıkları maddi ve manevi mirası tespit ederek ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Tarihçinin araştırma faaliyetini yürütürken ve eserini hazırlarken başvurduğu her türlü bilgi tarihin kaynaklarını oluşturur. Fakat geçmişten kalmış herhangi bir malzemenin kaynak olarak değerlendirilebilmesi için birtakım özelliklere sahip olması gerekir. Kaynağın tarihçi tarafından inşa edilecek tarihe veri sağlaması şarttır.

Tarih araştırması yapılırken öncelikli olarak ele alınacak konuyu tam manasıyla ortaya koymaya yarayacak kaynakların tespit edilmesi gerekir. Çalışılacak döneme ve konuya göre tarihin kaynakları çeşitlenmektedir. Örneğin *yazının henüz bulunmadığı dönemleri çalışan tarihçi için insan ürünü olan her türlü kalıntı, kaynak olarak değerlendirilebilir.* Yazının bulunmasından sonra ise artık tarihçi için yazılı kaynaklar ön plana çıkacaktır. Yazının yanında çeşitli biçimlerde nesilden nesle aktarılan veya teknolojinin gelişimi ile birlikte kaydedilen sözlü kaynaklar da tarihçinin araştırması sırasında başvurması gereken kaynaklardandır. Bu nedenlerle *tarihçi, araştırmasını yaparken konu ile ilgili olarak elde ettiği kaynakları öncelikli olarak bir tasnife tabi tutmalıdır*. Ardından kaynakların doğruluğunu ve güvenilirliğini tespit etmek üzere sağlıklı bir tenkit süzgecinden geçirilmesi, hazırlanacak eserin doğru bilgi vermesi açısından oldukça önemlidir.

Bu ünitede, öncelikle tarihin kaynaklarının neler olduğu üzerinde durulacaktır. Daha sonra kaynaklar yazılı, görsel ve sözlü kaynaklar olarak tasnif edilip her birinin tarih araştırmalarındaki yeri tespit edilmeye çalışılacaktır. Son olarak da elde edilen kaynakların güvenilirliğini tespit etmek üzere yapılması gerekli olan iç tenkit ve dış tenkit uygulamaları detayları ile anlatılacaktır.

TARİHİN KAYNAKLARI NELERDİR?

Tarihin kaynakları nelerdir sorusunun cevabı *"Tarih nedir?"* sorusuna verilen cevapla yakından ilgilidir. Geçmişten günümüze, konu ile ilgilenen filozoflar, düşünürler ve doğrudan tarihçiler tarafından birbirinden farklı tanımları yapılmış olmasına rağmen, bütün tanımların ortaklaştığı nokta tarihin öznesinin insan olmasıdır. *Sosyal bilimlerin en önemli dallarından biri ve bir bilim/ilim dalı olarak kabul edilen tarih; dar anlamda insanın, geniş anlamda ise toplumların her türlü faaliyetlerini konu edinir.* İnsan türünün geçmişten günümüze meydana getirdiği kültür ve medeniyet, toplum ve devlet düzeni, siyasi ve iktisadi yapı gibi her türlü insanî faaliyet tarihin konusunu teşkil eder. *Dolayısıyla tarih, geçmişe dair insan ürünü olan her türlü kaynağın belirli metotlarla ele alınarak değerlendirilmesi faaliyeti olarak tanımlandığında, tarihin kaynakları da geçmişe dair izleri muhafaza eden materyaller şeklinde ifade edilebilir.*

Tarih, geçmişe dair insan ürünü olan her türlü kaynağın belirli metotlarla ele alınarak değerlendirilmesidir.

Tarihte insanî faaliyetlere ve olaylara dair bilgi veren her türlü bilgi tarihsel kaynak olarak değerlendirilebilir. İnsanın söylediği, yazdığı veya yaşamını sürdürmek üzere imal ettiği her şey onun hakkında bilgi verebilir. *Tarihçinin yaptığı iş ise geçmişten kalan bu malzemeden faydalanarak tarihsel bilgiyi*

üretmektir. Geçmişin yeniden inşası olarak tanımlanabilecek tarihçilik faaliyetinin sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi, olayların ayrıntılı kayıtlarının tutulmuş ve bu kayıtların iyi bir şekilde muhafaza edilmiş olmasına bağlıdır. Ancak elbette ki geçmişten kalan herhangi bir malzemenin kaynak olarak değerlendirilebilmesi için bazı özellikleri taşıması gerekir. *Her şeyden önce tarihsel materyalin doğrudan veri (malumat) içermesi gerekmektedir.* Bunun için de tarihsel malzemenin döneminde vücuda getirilmiş olması ya da dönemine yakın zamanda dönemin kaynaklarına dayanılarak meydana getirilmiş olması büyük önem arz etmektedir.

Tarihte olayların gerçekleştiği dönemden kalan ve tarihsel olayları aydınlatmaya yarayan kaynaklar birinci elden kaynaklar (ana kaynak) olarak değerlendirilir. Olayın gerçekleştiği döneme yakın bir zamanda dönemin ana kaynaklarından faydalanılarak meydana getirilmiş olan kaynaklar ise ikinci elden kaynak olarak kabul edilir. *Tarih araştırmalarında birinci elden kaynakların bulunamadığı dönemler için ya da birinci elden kaynağın konuyu tam anlamıyla açıklayamadığı durumlarda ikinci elden kaynaklar devreye girer.* Fakat ikinci elden kaynaklara oldukça temkinli yaklaşmak gerekmektedir. Çünkü isterse birinci elden kaynaklara dayanılarak hazırlanmış olsun kendi yorumunu, dünya görüşünü ve gelecek tasavvurunu işin içine katacağı için bu kaynağı hazırlayıcısından bağımsız olarak değerlendirmek mümkün değildir.

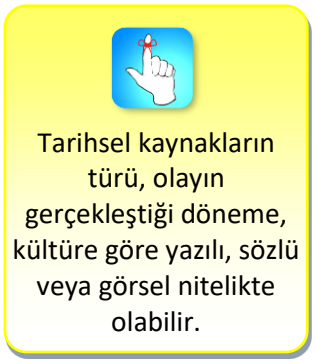

Örnek

- Osmanlı Devleti'nin İngiltere ile 16 Ağustos 1838'de imzaladığı Serbest Ticaret Antlaşması (Baltalimanı Antlaşması), bazı yorumcular tarafından Osmanlı Devleti'nin kapitalist ekonomik sistemle entegrasyonu olarak değerlendirilirken bazı yorumcular tarafından Osmanlı Devleti'nin yarı sömürge haline düşmesi sürecinin başlangıcı olarak kabul edilmektedir.

Tarihsel kaynakların türü, olayın gerçekleştiği döneme, kültüre göre yazılı, sözlü veya görsel nitelikte olabilir. Örneğin yazının keşfinden önceki döneme dair kaynaklar doğal olarak kalıntılardan (görsel materyallerden) oluşurken yazının keşfinden günümüze kadar geçen süre içerisinde görsel malzeme hâlâ önemini korumakla birlikte yazının yaygınlaşmasına paralel olarak tarih araştırmalarında yazılı kaynaklar ön plana çıkmıştır. Daha yakın dönemde ise yazılı kaynakların yanında görsel ve sözlü kaynaklar da ağırlık kazanmıştır. Dolayısıyla *tarihçi için kaynaklar, araştırma yapacağı döneme ve kültüre göre değişmekte veya çeşitlenmektedir.*

Tarihçinin herhangi bir tarihsel olayı araştırması sürecinde görüldüğü üzere çok çeşitli kaynakla karşılaşması muhtemeldir. Bu nedenle elde edilen kaynağın kullanılabilmesi için öncelikle meydana geldiği dönemin tarihsel bağlamına oturtulması, tasnif edilmesi, en iyi şekilde anlaşılması ve değerlendirilmesi gerekmektedir. *Tarihsel malzeme, elde edildikten sonra metoda uygun bir şekilde değerlendirmeye tabi tutulmadığı takdirde birbiriyle bağlantısız, malzeme yığını olmaktan öteye geçemeyecektir.* Dolayısıyla kaynakların tespitinden sonra tarihçi

için en önemli aşamalar tasnif ve kaynağın doğruluk ve güvenilirliğinin denetlenmesi anlamına gelen tenkit sürecidir.

KAYNAKLARIN TASNİFİ

Tarihî kaynaklar, çeşitli tarihçiler tarafından farklı biçimlerde birbirinden ayrılmasına rağmen, genel olarak mahiyetlerine göre üç ana grupta değerlendirilebilir:

- Yazılı kaynaklar; her türlü yazılı belgeyi ihtiva eder.
- Kalıntılar (görsel kaynaklar); iki boyutlu (fotoğraf, film, resim) ve üç boyutlu (heykel, müzelik eşyalar ve her türlü eşya) nesneler.
- Sözlü kaynaklar; sözlü kayıtlar ve hikâye, şiir, destan, efsane, fıkra vb.

Yazılı Kaynaklar

Yazılı kaynaklar, tarihçilerin en fazla müracaat ettikleri kaynak türüdür. Hatta tarih çoğu zaman yazının icadıyla başlatılır ve yazının icadından önceki dönem tarih öncesi dönem olarak adlandırılır. *Yazılı kaynakları arşiv malzemesi ve kütüphane malzemesi olarak ikiye ayırmak mümkündür*.

Arşiv malzemesi içinde en büyük yeri şüphesiz devlete ait yazışmalar tutmaktadır.

Arşiv Malzemesi

Arşivler yazılı veya bazı durumlarda görsel kayıtların muhafaza edilerek tarihçiye sunulduğu, en önemli birinci elden kaynak grubunun toplandığı mekânlardır. Arşivler geçmişteki resmî yazışmaların saklanma ihtiyacıyla ortaya çıkmıştır*. Resmî veya özel arşivlerde saklanan belgeler olayın yaşandığı dönemde tutulduğu için doğrudan birinci elden kaynak olarak değerlendirilir*. Arşiv malzemelerinin tarihsel olayları kesin bir hakikat olarak yansıttığı iddia edilemese de tarih araştırmaları için hâlâ en güvenilir kaynak grubunu oluşturduğu söylenebilir.

Arşiv malzemesi içinde en büyük yeri şüphesiz devlete ait yazışmalar tutmaktadır. *Devlet bürokrasisinin işleyişi esnasında tutulan kayıtlar resmî belgeleri oluşturur.* Örneğin resmî yazışmalar, raporlar, tutanaklar, mektuplar, nizamnameler, kanunnameler, elçilik raporları, kamu kurum ve kuruluşları, siyasi partiler, sendikalar gibi resmî kurumlar tarafından tutulan kayıtlar arşiv malzemesi olarak değerlendirilir.

Döneminde yapılmış haritalar ve planlar da arşiv malzemeleri içerisinde yer almaktadır. Bir şehrin, tarihsel bir yapının planı, şehir tarihi veya kurum tarihi çalışmalarında birinci elden kaynak olarak kullanılabilir. Yine döneminde çizilmiş haritalar da gerek askerî tarih, gerekse tarihî coğrafya çalışmalarında önemli kaynaklar arasında yer alır. Arşivlerde bu tür kaynaklar da bulunabilir.

Devletin resmî kayıtlarının yanı sıra bireyler tarafından tutulan kayıtlar, çekilen fotoğraflar ve filmler gibi malzemeler de arşiv malzemesi içerisinde yer alır.

Devletler kurumsal hafızayı gelecek kuşaklara aktarmak üzere arşivlere ihtiyaç duyarlar. Bütün devletlerde olduğu gibi Türkiye'de de hem millî arşiv hem

de kurum arşivleri bulunmaktadır. Türkiye'de faaliyet gösteren arşivlerden bazılarını şu şekilde sıralayabiliriz:

- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığına bağlı İstanbul'da Osmanlı Arşivi ve Ankara'da Cumhuriyet Arşivi
- Genelkurmay Başkanlığı Askerî Tarih Stratejik Etüd Başkanlığı (ATASE)
- TBMM Arşivi
- Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi
- Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi
- Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi
- Kızılay Arşivi
- Türk Tarih Kurumu Arşivi
- Emekli Sandığı Arşivi
- Topkapı Saray Arşivi

Bu resmî arşivlerin yanı sıra İnönü Arşivi, Osmanlı Bankası Arşivi gibi özel arşivlerde de tarih araştırmaları için önemli belgeler bulunmaktadır.

Bu resmî arşivlerin yanı sıra İnönü Arşivi, Osmanlı Bankası Arşivi gibi özel arşivlerde de tarih araştırmaları için önemli belgeler bulunmaktadır.

Arşivler sadece birinci elden belgeleri muhafaza etmekle kalmayıp özellikle son yıllarda basım-yayım faaliyetlerinde de bulunmaktadırlar. Belirli konularda arşivde bulunan belgelerin yayımlanmasından oluşan bu belge yayınları da birinci elden kaynaklar içerisinde yer alır. Bu tür yayınlar araştırmacının belgeye ulaşmasını hızlandırdığı için oldukça değerlidir.

Örnek:

- Devlet Arşivleri Başkanlığı tarafından yayımlanan Osmanlı Belgelerinde Ermeniler (1915-1920), Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk (1916-1922), Osmanlı Belgelerinde Ermeni İsyanları (1895-1916 3 cilt) gibi yayınlar önemli belge yayınları içerisinde sayılabilir.

Kütüphane Malzemesi

- *Resmî Yayınlar, Tutanaklar, Cerideler*

Tarihi olayların geçtiği dönemde kaleme alınmış birçok birinci elden kaynak da kütüphane malzemesi içerisinde yer alır. Bu konuda özellikle resmî yayınlar dikkat çekmektedir. Bu bağlamda gerek hükümdar hanedanlarının gerekse devlet yönetiminde söz sahibi olan önemli kişilerin şecereleri, olayların günü gününe tutulduğu takvimler ve yıllıklar, batı dillerinde kronik olarak adlandırılan ve Osmanlıda devletin resmî tarihçisi konumundaki vakanüvisler tarafından hazırlanan vakayinameler kütüphane malzemeleri arasında yer alan birinci elden kaynaklardır.

Osmanlı Devleti'nin son döneminde yaşanan modernleşme süreci ile birlikte kurulan meclisler ve bu meclislerin kayıtlarının tutulduğu mazbataları da hem arşiv malzemesi hem de kütüphane malzemesi olarak değerlendirilebilir.

Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte açılan Meclis-i Mebusan ve Meclis-i Ayan'da ele alınan bütün konuların kaydedildiği Zabıt Cerideleri de kütüphanelerde bulunan birinci elden kaynaklardandır. 23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılmasından sonra da aynı şekilde meclis çalışmalarının kayıtları Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri içerisinde toplanmış ve TBMM tarafından yayımlanmıştır. Bunun yanında Tanzimat Dönemi'nin sonlarından itibaren başlamak üzere çıkarılan kanun, kararname ve talimatname gibi kayıtların tutulduğu Düstûr da resmî yayınlar olarak kütüphane malzemesi içerisinde yer alır.

Merkezi hükümetin iş ve işleyişi ile ilgili yukarıda zikredilen resmî kayıtların benzerleri yerel yönetimler tarafından da tutulmuş ve gerek kurum arşivlerinde, gerekse kütüphanelerde muhafaza edilmişlerdir. Dolayısıyla bunlar da tarihçi için çalışılan konuya bağlı olarak birinci elden kaynaklar içerisinde yer alır.

- *Süreli Yayınlar*

Süreli yayınlar gazeteler ve dergilerden oluşur. Belirli bir periyotta ve düzenli olarak yayımlanan gazete ve dergiler doğrudan döneme dair bilgiler verdiği için tarihçiye ele aldığı konuyla alakalı detaylı bilgiler sunar. *Bilinen ilk gazete M.Ö. 59'da Roma Senatosu tarafından çıkarılan Acta Diurna'dır.* Çin'de de Han Hanedanlığı zamanında çıkarılan ve Dibao adı verilen metinler ilk gazetecilik örnekleri olarak kabul edilmektedir. Gazete, matbaanın keşfi ile birlikte yaygınlaşmaya başlamıştır. *Modern gazeteciliğe uygun ilk örnekler Almanya (Relations: Aller Furnem, 1605; Avisa: Relation oder Zeitung, 1609), İngiltere (1622), Fransa (La Gazette, 1631) gibi ülkelerde 17. yüzyılda görülmeye başlamıştır*.

Bilinen ilk gazete M.Ö. 59'da Roma Senatosu tarafından çıkarılan Acta Diurna'dır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda çıkarılan ilk gazete Kahire'de 1828 yılında Türkçe ve Arapça olarak yayımlanmaya başlayan Takvim-i Mısriyye'dir. Yine imparatorluk sınırları içerisinde ve Türkçe dışındaki dillerde çıkarılan çeşitli gazetelere de tesadüf edilmektedir. *İstanbul merkezli olarak çıkarılan ilk gazete ise Sultan II. Mahmut'un iradesi ile yayımlanmaya başlayan Takvim-i Vakayi'dir.* Devletin resmî gazetesi olan Takvim-i Vakayi, Cumhuriyet Dönemi'nde de Ceride-i Resmîye ve Resmî Gazete olarak yayımlandı ve günümüzde de yayınına devam edilmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda nüshâlârı bulunan ilk sivil gazete bir İngiliz olan William Churchill tarafından 1840'ta yayın hayatına atılan Ceride-i Havadis'tir. Gazetenin masrafları Osmanlı Devleti tarafından karşılandığı için yarı resmî gazete olarak tanımlanmaktadır. 19. yüzyıl boyunca imparatorluk sınırları içerisinde çok sayıda farklı dillerde gazeteler yayımlanmıştır. 1860'lı yıllardan itibaren Osmanlı Devleti'nde anayasacı-meşrutiyetçi hareketlerin gelişmesi ile birlikte Türkçe gazetelerin de yaygınlaştığı görülmektedir. *1860'ta Genç Osmanlı Hareketi'nin öncülerinden Agâh Efendi ve Şinâsî, Tercüman-ı Ahval'i yayımladılar*. Ardından Şinâsî 1862'de, Tasvir-i Efkâr'ı çıkardı. Bu tarihlerden sonra Osmanlı Devleti'nde gazetecilik faaliyetleri artarak devam etmiş ve II. Meşrutiyet'in ilanından sonra çok ciddi mesafe kat edilmiştir. Anayasa'nın ilanından sonra gelen özgürlükçü ortamda çok sayıda günlük gazete yayın hayatına girmiştir.

Dergi de gazetecilik faaliyetlerine paralel olarak 17. yüzyıldan itibaren Avrupa'da yaygınlaşmaya başlamıştır. Bilinen ilk dergi 1611'de Fransa'da yayımlanmaya başlayan Magazines of France'dir.

Türkiye'deki ilk dergi, 1845-1851 yılları arasında çıkan Takvim-i Tıbbiye'dir. Bu tarihten sonra çeşitli resmî kurumlar ve sivil örgütler tarafından çok sayıda mesleki, kültürel ve siyasi vb. dergiler çıkarılmıştır. Resmî dergilere örnek olarak Harbiye Nezareti tarafından 1864'ten itibaren yayımlanmaya başlayan Ceride-i Askerîye ve 1873 yılından itibaren yayımlanan Ceride-i Adliye gösterilebilir. Yine 1911'de Türk Yurdu Derneği tarafından yayımlanmaya başlayan, 1912'de Türk Ocağı'nın kuruluşu ile bu örgütün yayın organı haline gelen, Türk Yurdu dergisi siyasi ve kültürel dergiciliğin önemli örneklerinden biridir.

Süreli yayınlar yayımlandığı dönemi yansıtan en önemli kaynaklardan olması dolayısıyla tarihin birinci elden kaynakları arasında yer alır. Fakat gazete veya dergilerin, yorumlarında her zaman tarafsız oldukları söylenemez. Hatta aynı haberin farklı gazetelerde değişik tarzlarda verildiği de görülmektedir. Bu nedenle süreli yayınları yayıncısından veya yazarından bağımsız değerlendirmek tarihçinin ele aldığı konu hakkında hatalı sonuçlara ulaşmasına yol açacağından başka kaynaklarla karşılaştırılarak kullanılması gerekmektedir.

Türkiye'de süreli yayınların koleksiyonlarına Milli Kütüphane, TBMM Kütüphanesi, Hakkı Tarık Us Koleksiyonu, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Ankara Üniversitesi Kütüphanesi, Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi gibi kütüphane ve arşivler üzerinden ulaşmak mümkündür.

- *Günlükler, Hatıralar vd.*

Günlük, hatıra, biyografi ve otobiyografiler de tarihçinin araştırmasını yürütürken kütüphaneler üzerinden ulaşabileceği önemli kaynaklardandır. *Günlükler, yazan kişinin gerek kendi hayatına gerekse çevresinde bulunan kişilere dair verdiği bilgilerden oluşur.* Olayın gerçekleştiği döneme yakın bir zamanda tutulan kayıtlardan oluştuğu için hatıralardan farklıdır. Günlük sahibi notlarını aynı gün içerisinde kaydettiği için daha sonra değiştirme imkânına sahip değildir. Dolayısıyla olayın geçtiği dönemdeki bakış açısı, değerlendirmesi, ruhsal dünyası günlüğe yansımaktadır.

Hatıralar kişinin yaşadığı olayları, üzerinden belli bir zaman geçtikten sonra bir kurgu içerisinde anlatmasıdır.

Osmanlı Devleti'nde günlüklerin modernleşme süreciyle birlikte yaygınlaşmaya başladığı görülmektedir. Gerek Osmanlının son döneminde gerekse Cumhuriyet yıllarında önemli görevlerde bulunan devlet adamlarının yazmış oldukları günlükler yayımlanmıştır. İsmet İnönü'nün, Fevzi Çakmak'ın, Kazım Karabekir'in günlükleri bu türün önemli ürünleri arasında yer alır. Son yıllarda özellikle I. Dünya Savaşı veya Kurtuluş Savaşı'na katılmış çok sayıda subayın günlükleri yayımlanmıştır.

Hatıraların tarihi çok daha eski zamanlara kadar götürülebilirse de bir edebî tür olarak ortaya çıkışı 19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyılın başlarına rastlar. *Hatıralar günlüklerin aksine kişinin yaşadığı olayları, üzerinden belli bir zaman geçtikten sonra bir kurgu içerisinde anlatmasıdır.* Bu yönüyle günlük, telgraf, mektup gibi

tarihsel malzemeden farklılaşır. Hatıra sahibi olayları kendi bakış açısı ile ele aldığı için egosantrik metinler olarak değerlendirilir. Olaylara doğrudan şahit olmuş kişiler tarafından kaleme alındığı için tarih araştırmalarında oldukça önemli bir yer tutmasına rağmen, diğer kaynaklarla karşılaştırılarak kullanılmalıdır. Taraflı bir bakış açısıyla kaleme alınmış olmasına rağmen özellikle yakın tarih araştırmalarında hatıralar siyasi ve sosyal tarih araştırmaları için vazgeçilmez kaynaklardandır.

Kişilerin kendi hayatlarını kaleme aldıkları metinlere otobiyografi; tarihe mal olmuş kişilerin başkaları tarafından yazılan hayat hikâyelerine de biyografi (hâl tercümesi) adı verilir. Tarihsel kaynak olarak kullanılabilirse de bu tür eserlerin de ciddi bir eleştiri süzgecinden geçirilmesi gerekir.

Bireysel Etkinlik

•Siz de Cumhuriyet'in ilanı sürecini Mustafa Kemal Atatürk, Kazım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy ve Rauf Orbay'ın hatıralarını karşılaştırarak değerlendiriniz.

- *Seyahatnameler*

Seyyahların seyahat ettikleri ülkelerdeki intibalarını kaleme aldıkları eserlerdir. Seyyahın dolaştığı coğrafyaya dair birinci elden kayıtlarından oluşmasına rağmen, objektiflikten uzak yorumlar bulunması muhtemel olduğu için diğer kaynaklarla karşılaştırılarak kullanılmaları gerekir.

Yabancı ülkelere gönderilen sefirlerin (elçi) görev yaptıkları ülkelere dair gözlemlerini kaydettikleri eserler sefaretname olarak adlandırılır.

- *Sefaretnameler*

Devletlerarası ilişkilerin gelişmesi ile birlikte devletler diğer ülkelere sefirler (elçiler) göndermeye başlamışlardır. Daimi olarak gönderilen elçilerin yanında belirli bir süre veya görev için gönderilen sefirler de mevcuttur. *Yabancı ülkelere gönderilen sefirlerin görev yaptıkları ülkelere dair gözlemlerini kaydettikleri eserler sefaretname olarak adlandırılır.* Yazarının bakış açısını yansıttığından dolayı sefaretnameler de diğer kaynaklarla karşılaştırmalı olarak ele alınmalıdır.

- *Mektuplar*

Mektuplar; hangi amaçla yazılmış olursa olsun olaylara yakın zamanda kaleme alındıkları ve değiştirilme imkânı olmadığı için tarih araştırmalarında kıymetli kaynaklar arasında yer alır. İki kişi arasındaki özel yazışmalar olarak tanımlanabilecek mektuplar olayların arka planını anlama konusunda diğer kaynaklara yardımcı olabilecek bilgiler ihtiva eder. Temelde arşiv kaynakları arasında bulunmasına rağmen, bir kişiye ait mektupların tamamının ya da bir konuya yönelik olarak bir araya getirilip yayımlandığında kütüphane malzemesi olarak değerlendirilebilir.

Örnek

•Örneğin Namık Kemal'e ait mektuplar, Fevziye Abdullah Tansel tarafından derlenerek yayımlanmıştır. (*Namık Kemal'in Hususî Mektupları*. (2013). (Yayına Hazırlayan: Fevziye Abdullah Tansel). Ankara: TTK Yayınları.

- *Telgraflar*

Telgraflar; 19. yüzyılın sonlarına doğru yaygınlaşmaya başlayan dönemin en gelişmiş haberleşme aracıdır. Telgrafın en temel özelliği çekilmiş olduğu andan itibaren hiçbir şekilde değiştirilmesinin mümkün olmamasıdır. Bilgiyi olayın geçtiği anda kaydettiğinden dolayı önemli kaynaklar içerisinde yer alır. Telgraflar çoğunlukla arşivlerde muhafaza edilmesine rağmen, belirli konularda tasnif edilerek yayımlananlar da vardır. Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri en bilinenlerden biridir.

- *Telif Eserler (Kitaplar, makaleler, bildiriler)*

Birinci ve ikinci elden kaynaklardan yararlanılarak hazırlanmış olan kitap, makale, bildiri gibi telif eserler de tarihçinin araştırması sırasında değerlendirmesi gereken kaynaklardandır. Bu tür eserler doğrudan kaynak olarak kabul edilmese de tarihçinin incelediği konu ile ilgili daha önce yapılmış çalışmaları görmesi ve çalışmasını buna göre kurgulaması gerekmektedir. Bu şekilde hem mükerrer çalışmalardan kaçınılabilecektir hem de daha önce yapılmış olan çalışmaların eksik kısımları tamamlanacaktır. Böylece aslında tarihsel bilgi de ilerleme kaydedecektir.

Kalıntılar, Görsel Malzemeler

Geçmişte yaşamış insanlardan geriye kalan her türlü malzeme tarihsel araştırmalar için kaynak olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla kalıntılar, görsel malzemeler tarihçi için çok geniş bir yelpazeyi oluşturmaktadır. Tarihçinin incelediği döneme bağlı olarak bir bitkinin tohumu olabileceği gibi modern bir fotoğraf makinesi ile üretilmiş bir fotoğraf da kalıntı, görsel malzeme olarak kabul edilebilir. Bu nedenle kalıntıları, görsel malzemeleri iki başlık altında incelemek gerekmektedir.

Türk tarihine dair en bilinen kitabe/abide örneği Orhun Abideleridir.

Tarihî Bir Hatırayı Yaşatmak veya Nakletmek Üzere Yapılanlar

- *Kitabe, Abide, Heykel, Zafer Takları*

Tarihte kitabeler çoğunlukla bir hatırayı yaşatmak üzere dikilir. Bunun yanında cami, kilise, okul, medrese gibi insanların günlük hayatında kullanmaları için inşa edilmiş binaları yaptıranların, inşa edenlerin isimlerini veya yapılış tarihlerini ihtiva eden kitabeler de bulunmaktadır. Türk tarihine dair en bilinen kitabe/abide örneği Orhun Abideleridir. Başka coğrafyalar ve kültürlerde de taş üzerine yazılmış kitabelere rastlamak mümkündür. Bunun yanında döneminde inşa edilmiş cami, medrese, kervansaray gibi anıtsal yapıların üzerinde yapıya

ilişkin bilgiler veren kitabeler bulunmaktadır. *Kitabeler yazılı kaynaklar içerisinde de değerlendirilebileceği gibi çoğunlukla müzelik malzeme yani kalıntı olarak kabul edilir.*

Kalıntılar/görsel malzemeler arasında yer alan heykel ve zafer takları ise bir şahsı, bir olayı yahut kazanılan bir zaferi gelecek nesillere aktarmak üzere yapılmışlardır. Üzerinde kitabe bulunanlar yine kitabeler grubuna girerler. Kitabesiz olanlar ise dikiliş sebebi, sanatsal yönleri ile dönemini aydınlatma konusunda oldukça değerli bilgiler verir.

- *Lahitler ve mezar taşları*

Lahitler ve mezar taşları üzerinde kitabe bulunanlar ve bulunmayanlar olarak ikiye ayrılır. Üzerinde kitabe bulunmayan lahitler araştırmacıya döneminin inanç sisteminden, toplumsal yapısına kadar çok geniş alanda yorum yapabilme imkânı tanır. Üzerinde kitabe bulunan mezar taşları ise gerek biyografi yazımında gerekse yerleşim yeri tarihi araştırmasında arşiv ve kütüphane malzemesinin boşluklarını dolduracak bilgiler verir.

- *Hudut ve kilometre taşları*

Hudut ve kilometre taşları, sınır ve yol güzergâhlarının belirlenmesinde yardımcı olan kalıntılardır.

- *Madalyalar*

Madalyalar, tarihi bir olayı yaşatmak, bu olayda başarı gösterenleri ödüllendirmek üzere hazırlandıkları için tarihsel kaynak olarak kabul edilirler.

- *Tablo, resim, gravür ve minyatürler*

Tarihte dönemin sanatçıları tarafından yapılmış olan tablo, resim, gravür, minyatür gibi görsel malzemeler tarih araştırmaları için büyük öneme sahiptir. *Bu eserler yapıldıkları dönemin sanat anlayışının yanı sıra sanat aracılığı ile topluma verilmek istenen mesajı tespit etmek için değerlendirilmesi gereken kaynaklardır*.

- *Fotoğraflar ve fotoğraf albümleri*

Fotoğraflar çizilenden farklı olarak teknolojik bir araç aracılığıyla anı yakalar. Fotoğraf çekim tekniklerinin kullanımının dışında fotoğrafçının yorum ve müdahalesi yoktur. 19. yüzyılın ilk yarısında fotoğraf makinesinin icadı ile başlayan ve günümüze yaklaştıkça artan fotoğraf, yakın tarih çalışmaları için oldukça önemli görsel malzemeler arasında yer alır. *Döneminde çekilmiş fotoğrafları belli bir temaya bağlı ve kronolojik olarak bir araya getiren albümler de tarihçilerin başvurması gereken görsel kaynaklar arasındadır*.

Fotoğraf, yakın tarih çalışmaları için oldukça önemli görsel malzemeler arasında yer alır.

- *Pullar*

Herhangi bir tarihsel olayı anma ve yıl dönümleri için çıkarılan pulların üzerindeki, resim, desen, büyüklük, renk, sayı gibi özelliklerinin incelenmesi yoluyla ait olduğu dönemin olaylarına dair önemli ipuçlarına ulaşılabilir.

Tarihî bir hatırayı yaşatmak veya nakletmek amacı olmayanlar

- *İnsan Vücudu Kalıntıları*

İnsan iskeletleri üzerinde yapılan incelemeler, bir bölgede hangi devirlerde insanların yaşadığını ve yaşayan insanların fiziki ve ırki özelliklerini ortaya koyması açısından oldukça önemlidir. Bu bilgiler antropologlar kadar tarihçiler için de kıymetlidir.

- *Örf ve Adetlere Ait Maddi Kalıntılar*

İnsanların günlük hayatta kullandıkları her türlü ev eşyası, giyecek ve çeşitli amaçlarla kullanılan aletler bu tür kalıntılar içerisinde yer alır. *Arkeologların yaptıkları araştırmalar neticesinde ortaya çıkardıkları bu kalıntılar, üzerinde araştırma yapılan toplumun kültürünün, yaşam standardının, bilimsel seviyesinin belirlenmesinde önemli rol oynamaktadır.*

- *Dil*

Bir toplumun dilinde nesilden nesle aktarılan deyim, terim ve şive farklılıkları da maddi olmayan kalıntılar içerisinde yer alır.

- *Paralar*

Üzerinde, adına para basılan hükümdarın adı, basılma tarih hatta saltanatının kaçıncı yılında basıldığı gibi hususların bulunduğu paralar, başta bir devletin kuruluş tarihini belirleme konusunda olmak üzere birçok konuda tarihsel kaynak vazifesi görür. Ayrıca kâğıt paranın kullanılmasından önce altın, gümüş, bakır gibi madenler kullanıldığından, parada bu madenlerin saflık derecesi ve ağırlığı, devletin paranın basıldığı dönemdeki iktisadi durumuna dair birinci elden bilgiler vermektedir.

- *Arma ve Mühürler*

Armalar özellikle Orta Çağ'da hâkimiyet sembolü olarak kullanılırdı. Bayrak, para, madeni eşya ve yapılarda görülen armalar dönemine dair kıymetli kaynaklar olarak kabul edilir.

Mühürler ise eski çağlardan beri kullanılan özel işaretler olarak paralar kadar önemli tarihsel kaynaklardır. Örneğin tarihi bulunmayan mühürlü belgelerin üzerinde tarih bulunan belgelerdeki mühürler ile karşılaştırılarak tarihlendirilmeleri mümkün olabilmektedir.

Dönemin olaylarını kitlelere duyurmak amacıyla hazırlanmış afişler, ilanlar ve reklamlar gibi materyaller yakın tarih çalışmaları için önemli kaynaklar arasında yer alır.

- *Haritalar, Taslaklar, Krokiler ve Tarih Atlasları*

İnsanoğlunun yaşadığı yeri ve dünyayı tanıma ve keşfetme arzusu sonucunda çok eski devirlerden beri haritacılık faaliyetlerine giriştiği bilinmektedir. Özellikle 19. ve 20. yüzyıldan günümüze doğru sayısı ve kalitesi artan harita, taslak, kroki gibi kaynaklar askeri harekâtlarda kullanılması için hazırlanmıştır. Dolayısıyla askeri tarih alanında yapılan çalışmalarda bu kaynaklar çok önemli bilgiler veren ve mutlaka başvurulması gereken görsel arşiv malzemesi arasında yer alır. Ayrıca nüfus, eğitim, ekonomi gibi konularda bilgiler veren atlaslar da önemli bilgiler veren görsel kaynaklar arasında değerlendirilir.

- *Afişler, İlanlar, Reklamlar*

Dönemin olaylarını kitlelere duyurmak amacıyla hazırlanmış afişler, ilanlar ve reklamlar gibi materyaller özellikle yakın tarih çalışmaları için önemli kaynaklar arasında yer alır. Küçük alanda çok fazla bilgi vermeyi amaçlayan bu tür materyallerde mesajlar genellikle semboller kullanılarak iletilmeye çalışıldığı için semiyotik (sembolizm) teknikleri kullanılarak çözümlenmelidirler. Başta seçim çalışmaları olmak üzere kitleleri ikna etmek veya harekete geçirmek amacıyla kullanıldığından bu tür konularda yapılacak çalışmalarda diğer kaynaklarla birlikte afiş, ilan ve reklamların da değerlendirilmesi gerekir.

- *Sesli/Sessiz Filmler, Video Kayıtları, Televizyon Programları, Tiyatro Oyunları*

Yakın dönem tarihi araştırmalarında döneminde veya döneminden kısa bir süre sonra çekilmiş sesli/sessiz film / video kayıtları, tarih araştırmaları için görsel kaynaklar içerisinde değerlendirilebilir. *Günümüze yaklaştıkça çeşitliliği ve sayısı artan film ve video kayıtları, yaşanmış bitmiş tarihi olayları tekrar tekrar incelemeye olanak tanıdığından dolayı üzerinde durulması gereken tarihsel materyallerdir.*

Televizyon için hazırlanan diziler, filmler, programlar, tiyatro oyunları da görsel kaynaklar arasında yer alır. Gerek devletin resmî olarak hazırlattığı propaganda filmleri, dizileri, tiyatro oyunları gerekse özel sektör tarafından hazırlanan bu tür malzemeler yakın tarih araştırmalarında olayların farklı yönlerini görme konusunda önemli açılımlar sağlayabilmektedir.

İnternetin doğru/yanlış her türlü bilgiyi ihtiva ettiği düşünülerek tarih araştırmalarında oldukça dikkatli kullanılması gerekmektedir.

- *Bilgisayar Ağları ve İnternet*

Bilgisayar ağları ve internet, tarihçi açısından iki yönlü bir kaynak olarak değerlendirilebilir. İnternet ve ağların yaygınlaşmaya başladığı dönemden günümüze artarak gelişen bir biçimde yaşanan olayların kaydedildiği en büyük ve etkin platform haline gelmesi nedeniyle yakın tarih çalışmaları için bunlar kaynak olarak değerlendirilebilir. Diğer taraftan hızla gelişen internet teknolojisi yine artan bir biçimde tarihin klasik kaynaklarını araştırmacının hizmetine sunar hale gelmiştir. Tarihin birinci ve ikince elden kaynaklarının çoğu son yıllarda artık internet üzerinden erişilebilir olmuştur. Dünyadaki birçok arşiv gibi Türkiye'deki arşivler de internet üzerinden erişime açılmışlardır. Yine tarihçiler için birinci elden kaynak olarak değerlendirilen gazete, dergi gibi süreli yayınlara da önemli oranda internet üzerinden ulaşmak mümkündür. Bunların yanında oluşturulan sanal müzeler üzerinden müzelik malzemelere ulaşılabilir.

Fakat internetin doğru/yanlış her türlü bilgiyi ihtiva ettiği düşünülerek tarih araştırmalarında oldukça dikkatli kullanılması gerekmektedir.

Sözlü Kaynaklar

Kaynağı belli olmayanlar

Sözlü kaynakları ikiye ayırmak mümkündür. *Bunlardan birincisi; kaynağı belli olmayan, ağızdan ağıza aktarım yoluyla günümüze ulaşan tarihi şiirler, hikâyeler,*

efsaneler, mitler, destanlar, menkıbeler, atasözleri ve fıkralardan oluşur. Toplumların ortak hafızalarının ürünü olan bu kaynaklardan bazıları yazıya aktarılmış olmasına rağmen, hiçbir zaman yazılı kaynaklar ölçüsünde güvenilir değillerdir. Bu nedenle tarih araştırmalarında ancak yazılı kaynakların olmadığı durumlarda veya onlara yardımcı olacak şekilde ihtiyatla kullanılmaları gerekir.

Tarihî şiirler

Halk şairleri tarafından bir hatırayı yaşatmak üzere söylenen ve ağızdan ağıza yayılan şiirler bu kapsamda değerlendirilir. Birçok milletin sözlü geleneğinde rastlanan bir türdür.

Hikâyeler diğer kaynaklarla teyit edilebildiği ölçüde kaynak değeri kazanır.

Hikâyeler

İçeriğinde tarihsel bilgi bulunan hikâyeler diğer kaynaklarla teyit edilebildiği ölçüde kaynak değeri kazanır. Fakat tek başına kaynak olarak kabul edilmesi mümkün değildir.

Efsaneler ve mitler

Milli ve milletlerarası olarak ikiye ayrılan efsaneler, bir milletin genel karakterini anlama noktasında önem kazanır. Çoğunlukla hayal ile gerçeğin birbirine karıştığı, kahramanlarına olağanüstü yetenekler izafe edildiği için tek başına tarihsel kaynak olarak kullanılamazlar.

Mitler genellikle çok tanrılı dinlerin yaygın olduğu toplumlarda gelişen edebî bir türdür. Tamamen gerçek üstü olduğu için tarihsel kaynak olarak değerlendirilemezler. Bununla birlikte mitler de efsaneler gibi doğup geliştiği çevrenin inanç, düşünce ve yaşam biçimlerini yansıttığından önemlidir.

Destanlar

Nazım türünde anlatılan destanlar, olağanüstü olayları, tabiatüstü varlıkları abartılı bir şekilde ifade etse de genellikle gerçek tarihi olaylara dayanır. Bu nedenle diğer güvenilir kaynakların boşluklarını doldurma konusunda tarihî kaynak olarak kullanılabilirler.

Menkıbeler

Toplumların sosyal ve siyasi tarihlerinde yer etmiş şahsiyetlerin hayatına dair ağızdan ağıza gelen söylenceler, menkıbe olarak adlandırılır. Gerek Batı'da, gerekse Doğu'da evliyalar, şeyhler, azizler gibi mensup oldukları dinin öncüsü durumundaki kişilerin hayatlarını konu edinen menkıbelerden bazıları zamanla yazıya da geçirilmiştir. Menâkıbnâme olarak adlandırılan bu eserlerin tarihî kıymeti de artmıştır. *Menkıbeler konu edindiği kişinin hayatına yönelik bilgi verdiği gibi devrinin düşünce tarzını aktarması açısından da önemlidir*.

Atasözleri ve fıkralar

Toplumların geçmiş tecrübelerinden aktarıla gelen atasözleri ve fıkralar ait olduğu toplumun düşünce tarzı ve yaşam biçimine dair değerlendirme yapma fırsatı tanıdığı için tarihçi açısından kıymetlidir.

Kaynağı belli olanlar

Sözlü kaynakların ikincisi ise daha çok yakın tarih araştırmaları için kullanılabilecek materyalleri içerir ve kaynağı bellidir. Örneğin sesin kaydedilebildiği dönemlerden itibaren yapılan bazı konuşmalar veya görüşmeler yazı yerine ses olarak kaydedilmişlerdir. Bu şekilde kaydedilmiş ve arşivlerde bulunabilecek kayıtlar sözlü kaynaklar içerisinde yer alır.

Dönemin şahitleri ile yapılan görüşmeler

Yakın dönemde yaşanmış olaylara doğrudan şahit olan kişilerle yapılan görüşmeler ve sohbetler bu olaylara yönelik birinci elden bilgiler verebilir. Bu tür kaynaklar şahit olan kişinin hayatı ile sınırlıdır. Görüşme yapılan kişinin şahsi değerlendirmeleri ve taraflı bakış açısı göz önünde bulundurulunca subjektif kaynaklar olmasına rağmen, yakın tarih çalışmalarında yazılı belgelere yansımayan birçok bilgiyi bu yolla elde etmek mümkünüdür. Özellikle son dönemde sözlü tarih çalışmaları oldukça dikkat çekici bir seviyeye ulaşmıştır.

Yakın dönemde yaşanmış olaylara doğrudan şahit olan kişilerle yapılan görüşmeler ve sohbetler bu olaylara yönelik birinci elden bilgiler verebilir.

- *Ses kayıtları*

Sesin ve sözün kaydedilebilmesine imkân sağlayan teknolojik gelişmelerden sonra özellikle devlet adamları, siyasetçiler ve önemli şahıslar tarafından yapılan her türlü açıklama kaydedilmiştir. Bu kayıtlar da sözlü kaynaklar içerisinde yer alır ve yakın tarih çalışmaları için kıymetli bilgiler içerir. Döneminde yapılan radyo konuşmalarının da içinde bulunduğu bu tür kayıtlara Cumhuriyet Arşivi ve TRT Arşivi üzerinden ulaşmak mümkündür.

- *Telefon kayıtları*

Telefonun icadı ve yaygınlaşması ile birlikte devlet adamları ve önemli şahıslar arasında önceki dönemde yazılı olarak yapılan birçok görüşme artık telefonla yapılmaya başlanmıştır. Dolayısıyla tarihçi için önem arz edebilecek konular telefonda karşılıklı konuşan iki kişi arasında kalmaktadır. Bu tür kaynaklara ulaşmak neredeyse imkânsız olsa da *gelişen teknoloji ile birlikte artık yavaş yavaş telefon görüşmelerinin içeriği de tespit edilebilmektedir*. Fakat özel izne tabi olan bu tür bilgilere ulaşmak günümüzde hâlâ zor görünmektedir.

KAYNAKLARIN TENKİDİ (ELEŞTİRİSİ)

Geçmişte yaşanmış olaylara dair elde edilen her türlü malzeme tarihçi açısından kaynak olarak değerlendirilebilir. Fakat bir tarihsel malzemenin gerçek anlamda kaynak değeri kazanması için öncelikli olarak sağlam bir tenkit (eleştiri) süzgecinden geçirilmesi şarttır. Aksi takdirde herhangi bir nedenden dolayı üretilmiş sahte veya üzerinde oynanmış kaynağa dayanılarak hazırlanan eser bilimsel olarak değersiz duruma düşecektir.

Tarihsel kaynakların tenkidi aslında tam anlamıyla bir ayrım yapılamasa da dış tenkit ve iç tenkit olmak üzere iki aşamalı bir faaliyet olarak geçekleştirilir. Tarihçi dış tenkit yoluyla kaynağın tarihsel belge/bilgi olarak kullanılıp kullanılamayacağını; iç tenkit yoluyla da kaynağın içeriğinin doğruluğunu ve tarihsel gerçeklere uygun olup olmadığını tespit eder.

Dış Tenkit

Eserin tanıtıcı unsurlarının belirlenmesi

- *Eserin Adı, Yazarı ve Yayımlanma Tarihinin Belirlenmesi*

Eser tenkidi aşamasında yapılacak ilk iş adı ve yazarının belirlenmesidir. Yazarın adı ya cilt içerisindeki ilk sayfada eserin adı ile bulunur ya da ön sözde (mukaddime) yer alır. Fakat özellikle eski yazma eserlerde, eserin adı ve yazarının bulunduğu sayfalar eksik olabileceği gibi bu bilgilerden söz edilmemiş de olabilir. Bu tür durumlarda eserin içeriğindeki bazı bilgilerden yola çıkılarak yazar ve eser ismi ortaya çıkarılmaya çalışılır. Örneğin eserde herhangi bir yer veya kurumdaki resmî bir memuriyetten bahsediliyorsa başka kaynaklardan karşılaştırma yapılarak bahsedilen zaman aralığında ve yerde görevli olan kişinin dolayısıyla yazarın kim olduğu tespit edilebilir.

Tarihî kaynağın yazarı ve adının yanı sıra hangi tarihte yayınlandığı da tarih araştırmacısı için büyük önem arz etmektedir. Bu, hem eserin birinci veya ikinci elden kaynak oluşunun tespiti hem de birden fazla kaleme alınan eserlerde kaçıncı telif olduğunun tespiti açısından önemlidir. *Eserin birkaç nüshası ve bu nüshalar arasında da farklılıklar varsa, ikinci ve daha sonraki teliflerde ne tür değişikliklerin yapıldığının tespit edilebilmesi için telif tarihlerinin bilinmesi gerekir.* Telif tarihi eserin sonunda ferağ kaydı (kolofon) adı verilen kısımda bulunur.

- *Eserin Müstensihi (Kopyacısı) ve İstinsah (Kopya) Tarihinin Tespiti*

Bir esrin yazar nüshasından başka çeşitli tarihlerde istinsah (kopyalanmış) edilmiş nüshaları da bulunabilir. Bu nüshaların ferağ kaydında istinsah tarihi ile müstensihin (kopya eden) adı kaydedilmiştir. Böylece eldeki kopyanın orijinal eserin telif tarihine yakınlık derecesi anlaşılır. Ancak en eski kopya, her zaman aslını doğru bir şekilde aksettirmez. Ayrıca bazı eserlerde ferağ kaydı da bulunmayabilir. Müstensihin kopyalama işini bitirdiği zaman ismini ve kopya işlemini ne zaman tamamladığına dair düştüğü kayda ferağ veya ketebe kaydı denir. Bir eserin müellif nüshasının bulunmadığı durumlarda, kopyası önem kazanır. Farklı iki kopya bulunması durumunda da bu nüshalar karşılaştırılarak kullanılmalıdır.

Bir esrin yazar nüshasından başka çeşitli tarihlerde istinsah (kopyalanmış) edilmiş nüshaları da bulunabilir.

- *İsim ve Tarih Bulunmayan Eserlerin Yazılış Tarihi ve Yerinin Tespiti*

Kim tarafından yazıldığı bilinmesine rağmen telif tarihi belli olmayan eserlerin yazıldığı tarihin tespiti, yazarı hakkında yeterli bilgi olup olmamasına bağlıdır. Yazarın biyografisi hakkında yeterli bilgi varsa eserin tarihini tespit etmek kolaylaşır. Fakat yazarın sadece ismi bilinip yaşadığı dönem tespit edilemiyorsa, şahidi olduğu olaylardan yola çıkılarak eserin tarihi belirlenmeye çalışılır. Bu konuda eserin içeriğinde bulunan döneme dair bilgiler diğer kaynaklarla karşılaştırılarak yapılacak değerlendirme, en azından eserin yazılmış olduğu tarih aralığını belirlemede yardımcı olabilir. Bunun yanında eserin hazırlanmasında kullanılan kâğıt vb. gibi malzemenin cinsi, yazının biçimi, süsleme (tezhip) gibi unsurlar da tarih tespitinde değerlendirilebilir.

Eserin yazılış yerinin belirlenmesi de diğer hususlar kadar önemlidir. Eserde buna dair bir bilgi olmadığı durumlarda eserin dil ve şive özellikleri ile kullanılan hattın karakteri bu konuda tahmin yürütmeye yardımcı olur.

Kaynak Tahlili

- *Eserin Orijinalliğinin Belirlenmesi*

Tarihsel kaynağın dış tenkidi aşamasında, orijinalliğinin belirlenmesi işlemine bir bakıma kaynağın tenkidi de denebilir*. Kitap veya belgenin adını, yazarını ve tarihini belirledikten sonra ve içindeki bilgilerin incelenmesine geçmeden önce yine son bir eleştiri gerekir.* Bu da elimizdeki kaynağın, bir başka kaynaktan doğrudan veya dolaylı bir aktarma olup olmadığının tespit edilmesidir. Eser tamamen orijinal bir eser midir yoksa başka kaynaklardan faydalanılarak mı kaleme alınmıştır? Birinci elden bir kaynak ise hangi ana kaynaklardan ne ölçüde yararlanılarak hazırlanmıştır? Kaynağın değerini tespit etmek için bu soruların cevaplarının verilmesi gereklidir.

Yazar eğer yararlandığı ana kaynakların ismini veriyor, hangi kısımları nereden aldığını açık bir şekilde ifade ediyorsa –bu eserler bulunabildiği takdirde- doğru bir nakil yapıp yapmadığının tespit edilmesi kolaydır. Fakat yazar, eğer yararlandığı kaynakların yazarı veya adından söz etmemişse, verdiği bilgiler konu ile ilgili ana kaynaklardaki verilerle karşılaştırılarak değerlendirilir. Bu işlemin sonunda eserin orijinallik, aktarma derecesi ortaya çıkarılmış olur. Ayrıca bu şekilde yapılan karşılaştırmanın sonucunda yazarın kaynaklarını doğru anlayıp anlamadığı veya kısaltmaya gidilmiş ise bu kısaltmaların hangi ölçüde yapıldığı, ana kaynağın anlattığı konuyu tahrif edip etmediği belirlenir. Ancak bu şekilde yapılacak bir değerlendirme sonucunda eserin orijinal olup olmadığı, kaynak değerinin bulunup bulunmadığı konusunda tam anlamı ile bir karara varılabilir. *Orijinal bir eserin o güne kadar bilinenleri değiştirmesi, yeni bilgi ve yorumlara kapı aralaması mümkündür*.

- *En iyi nüshanın tespiti*

Tarihsel kaynak olarak kullanılacak eserin en kıymetli nüshası doğrudan müellife ait olan nüshadır. Bu nüsha bulunduğu takdirde herhangi bir şüpheye gerek duymadan kullanılabilir. Müellif nüshasının bulunamadığı ve birden fazla kopyasının olması durumunda en iyi, orijinaline en yakın nüshanın tespit edilmesi gerekir.

Kopyalanmış nüshanın tarihinin, orijinal nüshanın tarihine yakınlığı bu konuda araştırmacı için önemli olsa da bazen tek başına tarihsel yakınlık en iyi kopya anlamına gelmez. Bu tür durumlarda eldeki bütün kopya nüshaların içerikleri karşılaştırılarak, gerekirse döneme ilişkin başka kaynaklardaki bilgilerle birlikte değerlendirilerek farklılıklar ortaya konulur ki buna tenkitli metin (édition critique) denir. Böylece esere en yakın metin oluşturulmuş olur.

Belgelerin tenkidi (Diplomatik tenkit)

Üzerinde tarihi bulunmayan bir belgenin tarihlendirilmesinde, kullanılan kâğıdın cinsi ve boyutu, yazının cinsi ve döneme göre değişen özellikleri önemli ipuçlarıdır.

Tarih araştırmacısı, eserini hazırlarken kitapların yanında ana kaynaklar sınıfına giren arşiv belgelerinden de yararlanır. Bu belgelerin de kullanılmadan önce değerlendirilmesi gerekir.

- *Belgenin gerçekliğinin belirlenmesi*

Arşiv kayıtları arasında bulunmasına rağmen, bütün belgelerin gerçeği yansıttığını iddia etmek mümkün değildir. Örneğin Osmanlı Tarihçileri açısından en güvenilir kaynaklardan kabul edilebilecek padişah tuğrası taşıyan ferman veya beratın bile maddi kazanç ve itibar elde etmek isteyen kötü niyetli kişiler tarafından sahte olarak üretilmiş olma ihtimali vardır. Bu tür durumlarda eldeki belgenin dönemin diğer belgeleri ile karşılaştırılarak gerçek olup olmadığının belirlenmeye çalışılması gerekir.

- *Belgenin tarihinin, çıktığı büronun ve işleme konulup konulmadığının tespiti*

Üzerinde tarihi bulunmayan bir belgenin tarihlendirilmesinde, kullanılan kâğıdın cinsi ve boyutu, yazının cinsi ve döneme göre değişen özellikleri önemli ipuçlarıdır. Osmanlı Arşivinde bulunan belgelerin farklı tarihlerde, farklı kâğıtlara yazıldığı görülmektedir. Aynı şekilde dönemlere ve bürolara göre resmî yazışmaların yine farklı cins yazılarla yapıldığı bilinmektedir. Diğer taraftan belgelerin üzerinde bulunan tarihli/tarihsiz mühürler de tarihlendirme konusunda fikir verebilir. Dolayısıyla bu ipuçlarından yararlanarak tarihlendirme yapmak mümkündür.

Arşiv belgelerinin içeriğinde bulunan fikir veya isteklerin işleme konulup konulmadığı da önemlidir. Çünkü örneğin herhangi bir makama verilmiş bir dilekçenin gereği yapılmamışsa, bahsettiği meselenin dile getirilmiş olmasından başka bir anlamı yoktur. *Ayrıca yine herhangi bir kurumun talep yazısının uygulanmasına/gerçekleştirilmesine ilişkin üst yazısı yoksa bu belgedeki iş ve işlemlerin uygulanmadığı anlamına gelir*. Hatta üst yazı bulunsa da verilen emrin veya talimatın uygulanıp uygulanmadığının tespit edilmesi şarttır. Arşiv belgeleri üzerinden bu değerlendirmeler yapılmadığı takdirde yanlış sonuçlara ulaşmak kaçınılmazdır.

İç Tenkit

Hükümdara arz edilmek üzere kaleme alınmış bir eserin o hükümdarın hatalarını tarafsız bir biçimde yansıttığı kuşkuludur.

Tenkidin ikinci aşaması iç tenkit olup kısaca eserin yazarı ve içeriğinin tenkidi olarak tanımlanabilir. İç tenkit özellikle kitap, makale ve belgelere uygulanır.

- *Yazarın Tenkidi*

Bir eserin içeriğindeki bilgilerin doğruluk ve güvenilirlik derecesi hakkında bir kanaate ulaşabilmek için yazarın kim olduğu, toplumsal kökeni, fikirleri, inançları ve eseri neden yazdığının bilinmesi büyük önem arz eder. Yazarın tarafsız bir gözle eserini ele alıp almadığının belirlenmesi, yazara dair yukarıdaki bilgilerin elde edilmesi ile mümkündür.

Hükümdara arz edilmek üzere kaleme alınmış bir eserin, o hükümdarın hatalarını tarafsız bir biçimde yansıttığı kuşkuludur. Bu durumda eserin neden kaleme alındığının bilinmesi, değerlendirmede ön plana çıkacaktır. Bu şekilde kaleme alınan eserlerin doğal alarak kaynak değeri düşük olacaktır.

Diğer taraftan tarihte gerçekleşmiş herhangi bir olaya dair mevcut kaynakları kullanan iki farklı dünya görüşüne, geleneğe mensup tarihçinin farklı eserler meydana getirdiği görülmektedir. Dolayısıyla kaynağın değerlendirilmesinde bütün diğer aşamaların yanında yazarın da tenkit süzgecinden geçirilmesi, hangi amaçla eserini kaleme aldığının bilinmesi gerekir.

- *Olayların Tenkidi*

Kaynakların iç tenkidi aşamasında eserin kritiği yapılır. *Eserde geçen olayların diğer eserlerdeki anlatımlarla karşılaştırılarak doğru olup olmadıkları tespit edilmelidir.* Yazar, şahit olmadığı olayları görmüş gibi anlatabileceği gibi abartarak da anlatabilir. Özellikle seyahatname ve hatıra türü kaynaklarda rastlanabilecek bu tür durumlarda, anlatılan olaylar mutlaka diğer güvenilir kaynaklarla karşılaştırılmalıdır. Aynı şekilde *yazarın çeşitli nedenlerle suskun kaldığı veya açıkça yazmak yerine ima ettiği hususların da bilinmesi ve eldeki diğer verilerle karanlık kısımların açığa çıkarılması gerekir*. Tamir, ekleme, metin tamamlama olarak adlandırılan ve kaynakta eksik veya boş bırakılan kısımlar için kullanılan bu yöntemde çok dikkatli ve ihtiyatlı olunması gerekmektedir.

Eserin değeri hakkında hüküm verilmesi

Bir kaynakta birtakım eksikliklerin veya diğer kaynaklara göre farklılıkların bulunması bu eserin tamamen değersiz olduğu anlamına gelmez.

Kaynak değeri belirlenmeye çalışılan eserdeki olaylar, ele alınan devrin tanınmış kaynaklarına uygunsa eserde verilen bilgilerin güvenilirliğinden şüphe etmeye gerek kalmaz. Fakat diğer kaynaklarda bulunmayan birtakım olaylara yer verilmiş ya da tam tersine bazı olaylar diğer kaynaklarda bulunmasına rağmen eserde zikredilmemiş ise bunun sebeplerini araştırmak gerekir. Diğer eserlerdeki bazı bilgiler bilinçli olarak mı dışarıda bırakılmıştır? Yoksa yazarın ulaşması gereken kaynaklara ulaşamamış olmasından mı zikredilmemiştir? Ya da yazar önemsemediği için mi bazı bilgileri eserine dâhil etmeye değer bulmamıştır? Eserin değerini belirlerken bütün bu hususların açıklığa kavuşturulması gerekmektedir. *Kritiği yapılan eserde dönemin önemli kaynaklarında yer verilmemiş büyük bir olaydan bahsediliyorsa doğal olarak bu bilginin doğruluğundan şüphe etmek gerekir*.

Değerlendirmesi yapılan kaynakta birtakım eksikliklerin veya diğer kaynaklara göre farklılıkların bulunması elbette ki bu eserin tamamen değersiz olduğunu göstermez. Bu durumda kaynaklardaki farklı bilgi, fikir ve görüşlere birlikte yer verilerek tartışılması en doğru yoldur.

Özet

•TARİH BİLİMİNDE KAYNAK NEDİR? KAYNAKLARIN TENKİDİ VE GENEL TASNİFİ

•TARİHİN KAYNAKLARI NELERDİR?

•Sosyal bilimlerin en önemli dallarından biri ve bir bilim dalı olarak kabul edilen tarih; dar anlamda insanın, geniş anlamda ise toplumların her türlü faaliyetlerini konu edinir. İnsan türünün geçmişten günümüze meydana getirdiği kültür ve medeniyet, toplum ve devlet düzeni, siyasi ve iktisadi yapı gibi her türlü insanî faaliyet tarihin konusunu teşkil eder. Dolayısıyla tarih, geçmişe dair insan ürünü olan her türlü kaynağın belirli metotlarla ele alınarak değerlendirilmesi faaliyeti olarak tanımlandığında, tarihin kaynakları da geçmişe dair izleri muhafaza eden materyaller şeklinde ifade edilebilir. Ancak elbette ki geçmişten kalan herhangi bir malzemenin kaynak olarak değerlendirilebilmesi için bazı özellikleri taşıması gerekir. Her şeyden önce tarihsel materyalin kaynak olarak değerlendirilebilmesi için doğrudan veri, malumat içermesi gerekmektedir. Bunun için de tarihsel malzemenin döneminde vücuda getirilmiş olması ya da dönemine yakın zamanda dönemin kaynaklarına dayanılarak meydana getirilmiş olması büyük önem arz etmektedir.

•KAYNAKLARIN TASNİFİ

•Yazılı Kaynaklar

•Arşiv Malzemesi

•Arşivler yazılı veya bazı durumlarda görsel kayıtların muhafaza edilerek tarihçiye sunulduğu en önemli birinci elden kaynak grubunun toplandığı mekânlardır. Arşivler geçmişteki resmî yazışmaların saklanma ihtiyacıyla ortaya çıkmıştır. Resmî veya özel arşivlerde saklanan belgeler olayın yaşandığı dönemde tutulduğu için doğrudan birinci elden kaynak olarak değerlendirilir.

•Kütüphane Malzemesi

•Resmî yayınlar, tutanaklar, cerideler

•Tarihi olayların geçtiği dönemde kaleme alınmış birçok birinci elden kaynak da kütüphane malzemesi içerisinde yer alır. Bu bağlamda şecereler, takvimler ve yıllıklar, Batı dillerinde kronik olarak adlandırılan ve Osmanlıda vakayiname olarak ifade edilen, devletin resmî tarihçisi konumundaki vakanüvisler tarafından hazırlanan vakayinameler birinci elden kaynaklardır. Bunların yanında Zabıt Cerideleri ve Düstur da sayılabilir.

•Süreli Yayınlar

•Süreli yayınlar gazeteler ve dergilerden oluşur. Belirli bir periyotta ve düzenli olarak yayımlanan gazete ve dergiler doğrudan döneme dair bilgiler verdiği için birinci elden kaynaklar içinde yer alır.

•Günlükler, Hatıralar vd.

•Günlük, hatıra, biyografi ve otobiyografiler de tarihçinin araştırmasını gerçekleştirirken kütüphaneler üzerinden ulaşabileceği önemli birinci elden kaynaklardandır.

•Diğer kütüphane malzemeleri şunlardır:

•Seyahatnameler

•Sefaretnameler

•Mektuplar

•Telgraflar

•Telif Eserler (Kitaplar, Makaleler, Bildiriler)

Özet(devamı)

- **Kalıntılar/Görsel Malzemeler**
- Geçmişte yaşamış insanlardan geriye kalan her türlü malzeme tarihsel araştırmalar için kaynak olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla kalıntılar/görsel malzemeler tarihçi için çok geniş bir yelpazeyi oluşturmaktadır. Kalıntılar/görsel malzemeleri iki başlık altında incelemek gerekmektedir.
- **Tarihî Bir Hatırayı Yaşatmak veya Nakletmek Üzere Yapılanlar**
- Kitabe, abide, heykel, zafer takları, lahitler ve mezar taşları, hudut ve kilometre taşları, madalyalar, tablo, resim, gravür ve minyatürler, fotoğraflar ve fotoğraf albümleri, pullar.
- **Tarihî Bir Hatırayı Yaşatmak veya Nakletmek Amacı Olmayanlar**
- İnsan vücudu kalıntıları, örf ve adetlere ait kalıntılar, dil, paralar, arma ve mühürler, haritalar, taslaklar, krokiler ve tarih atlasları, afişler, ilanlar, reklamlar, sesli/sessiz filmler, video kayıtları, televizyon programları, tiyatro oyunları, bilgisayar ağları ve internet.
- **Sözlü Kaynaklar**
- **Kaynağı Belli Olmayanlar**
- Tarihî şiirler, hikayeler, efsaneler ve mitler, destanlar, menkıbeler, atasözleri ve fıkralar.
- **Kaynağı Belli Olanlar**
- Dönemin şahitleri ile yapılan görüşmeler, ses kayıtları, telefon kayıtları.
- **KAYNAKLARIN TENKİDİ**
- Geçmişte yaşanmış olaylara dair elde edilen her türlü malzeme tarihçi açısından kaynak olarak değerlendirilebilir. Fakat bir tarihsel malzemenin gerçek anlamda kaynak değeri kazanması için öncelikli olarak sağlam bir tenkit süzgecinden geçirilmesi şarttır. Kaynaklar iç tenkit ve dış tenkit olmak üzere iki aşamdan geçirilir.
- **Dış Tenkit**
- **Eserin Tanıtıcı Unsurlarının Belirlenmesi**
- Eserin adı, yazarı ve yayımlanma tarihinin belirlenmesi, eserin müstensihi (kopyacısı) ve istinsah (kopya) tarihinin tespiti,eserin müstensihi (kopyacısı) ve istinsah (kopya) tarihinin tespiti.
- **Kaynak Tahlili**
- Eserin orijinalliğinin belirlenmesi, en iyi nüshanın tespiti.
- **Belgelerin Tenkidi (Diplomatik Tenkit)**
- Belgenin gerçekliğinin belirlenmesi,Belgenin tarihinin, çıktığı büronun ve işleme konulup konulmadığının tespiti.
- **İç Tenkit**
- Yazarın tenkidi, olayların tenkidi, eserin değeri hakkında hüküm verilmesi.

DEĞERLENDİRME SORULARI

1. Görsel malzemeler bir hatırayı yaşatmak üzere bırakılanlar ve bırakılmayanlar diye ikiye ayrılır.

   Aşağıdakilerden hangisi bilinçli olarak bırakılan görsel malzemelerden biri değildir?
   a) Madalyalar
   b) Zafer takları
   c) Pullar
   d) Kitabeler
   e) Paralar

2. Yazının keşfinden önceki döneme ait tarihsel kaynaklar görsel malzeme/kalıntı olarak adlandırılır.

   Aşağıdakilerden hangisi bu türden görsel malzemelerden biri değildir?
   a) Taş kitabeler
   b) Mızrak uçları
   c) Lahitler
   d) Ceset kalıntıları
   e) Topraktan yapılmış eşyalar

3. Belirli bir periyotta ve düzenli olarak yayınlanan, tarihin birinci elden kaynakları arasında yer alan tarihsel materyal aşağıdakilerden hangisidir?
   a) Seyahatnameler
   b) Sefaretnameler
   c) Süreli Yayınlar
   d) Şecereler
   e) Hatıralar

4. Kişinin yaşadığı olayları üzerinden belli bir zaman geçtikten sonra bir kurgu içerisinde anlattığı materyal türü aşağıdakilerden hangisidir?
   a) Hatırat
   b) Mektup
   c) Günlük
   d) Otobiyografi
   e) Biyografi

5. Sözlü kaynaklar, kaynağı belli olanlar ve olmayanlar olarak ikiye ayrılır. Aşağıdakilerden hangisi kaynağı belli olan sözlü kaynaklardan biridir?
   a) Ses kayıtları
   b) Hikâyeler
   c) Menkıbeler
   d) Atasözleri
   e) Mitler

6. Tarihsel malzemenin değerini belirlemek üzere kaynaklar dış tenkit ve iç tenkit adı verilen iki aşamalı bir tenkit sürecine tabi tutulur. Aşağıdakilerden hangisi dış tenkit sürecinde yapılması gerekenlerden biri değildir?
   a) Eserin adının belirlenmesi
   b) Eserin yazarının belirlenmesi
   c) Eserin yayın tarihinin belirlenmesi
   d) Eserde yer alan olayların değerlendirilmesi
   e) Eserin yayın yerinin belirlenmesi

7. Kaynak tasnifinde arşiv malzemesi olarak da değerlendirildiği halde belli bir konuda derlenerek yayımlanan ve kütüphane malzemesi arasında giren tarihsel materyal aşağıdakilerden hangisidir?
   a) Seyahatnameler
   b) Sefaretnameler
   c) Telgraflar
   d) Günlükler
   e) Hatıralar

8. Tanzimat Dönemi'nden itibaren çıkarılan kanun, kararname, talimatname gibi resmî evrakın derlenerek kaydedildiği resmî yayın aşağıdakilerden hangisidir?
   a) Düstur
   b) Vakayinameler
   c) Meclis-i Ayan Zabıt Cerideleri
   d) TBMM Zabıt Cerideleri
   e) Meclis-i Mebusan Zabıt Cerideleri

9. Aşağıdakilerden hangisi hem yazılı hem de görsel malzeme olarak değerlendirilebilir?
   a) Heykel
   b) Gravür
   c) Abide
   d) Lahit
   e) Kitabe

10. Süreli yayınlar tarih araştırmalarında birinci elden kaynaklar arasında yer almasına rağmen olayları taraflı bir bakış açısı ile kaydetme ihtimali nedeniyle ihtiyatla kullanmak gerekir. Aşağıdaki Osmanlı dönemine ait süreli yayınlardan hangisi mahiyeti itibarıyla diğerlerine göre daha güvenilir olarak değerlendirilebilir?
    a) Tercüman-ı Hakikat
    b) Takvim-i Vakayi
    c) Meşveret
    d) Tevhid-i Efkâr
    e) Tanin

Cevap Anahtarı

1.e, 2.a, 3.c, 4.a, 5.a, 6.d, 7.c, 8.a, 9.e, 10.b

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Acun, Fatma. (2015). Tarihin kaynakları. (7. Baskı). A. Şimşek (Ed.), *Tarih nasıl yazılır? Tarihyazımı için çağdaş bir metodoloji* içinde (s. 119-149). İstanbul: Tarihçi Kitabevi.

Baykara, Tuncer. (2019). *Tarih Metodu* (3. baskı). İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

Carr, Edward Hallett. (2018). *Tarih Nedir?*. (22. Baskı). Çev: Misket Gizem Gürtürk. İstanbul: İletişim Yayınları.

Karaca, Taha Niyazi. (2020). *Tarihçi Geçmişi Kurgulamak, Kuram-Tasarım-İnşa.* İstanbul: Timaş Tarih.

Kurşun, Zekeriya. (2011). Tarihin kaynakları. Z. Kurşun (Ed.), *Tarih Metodu* içinde (s. 22-40). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Kütükoğlu, Mübahat S. (1991). *Tarih Araştırmalarında Usul* (2. Baskı). İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.

Memiş, Ekrem. (2018). *Tarih Metodolojisi*. (Gözden geçirilmiş 7. Baskı). Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.

Şirin, İbrahim. (2018). Tarih tenkidi. (3. Baskı). A. Şimşek (Ed.), *Tarih İçin metodoloji* içinde (124-130). Ankara: Pegem Akademi.

Tosh, John. (2013). *Tarihin Peşinde*. (5. Baskı). Çev: Özden Arıkan. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Tuş, Muhittin. (2018). Tarihçi ve kaynak. (3. Baskı). A. Şimşek (Ed.), *Tarih İçin metodoloji* içinde (300-306). Ankara: Pegem Akademi.

Yakut, Kemal. (2011). Kaynakların eleştirisi ve yöntem tartışmaları. . Kurşun (Ed.), *Tarih Metodu* içinde (s. 42-57). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Yalçın, E. Semih. (2007). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihinin Kaynakları*. (3. Baskı). Ankara: Berikan Yayınları.

İLK ÇAĞ TARİHİNİN KAPSAMI VE KAYNAKLARI

Atatürk Üniversitesi
Açıköğretim Fakültesi

İÇİNDEKİLER

- İlk Çağ Tarihinin Kapsamı
  - Eski Doğu
  - Eski Batı
- İlk Çağ Tarihinin Kaynakları
  - Yazılı Kaynaklar
  - Yazısız (Arkeolojik) Kaynaklar

HEDEFLER

- Bu üniteyi çalıştıktan sonra;
  - İlk Çağ tarihinin kapsamını öğrenebilecek,
  - İlk Çağ tarihinin sınırlarını belirleyebilecek,
  - İlk Çağ tarihinin incelediği kültür çevreleri hakkında bilgi edinilecek,
  - İlk Çağ tarihinin diğer bilimlerle ilişkisini kavrayabilecek,
  - İlk Çağ tarihinin yazılı ve yazısız (arkeolojik) kaynaklarını sıralayabileceksiniz.

TARİH METODOLOJİSİ

Doç. Dr. Yavuz GÜNAŞDI

ÜNİTE

5

© Bu ünitenin tüm yayın hakları Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi'ne aittir. Yazılı izin alınmadan ünitenin tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

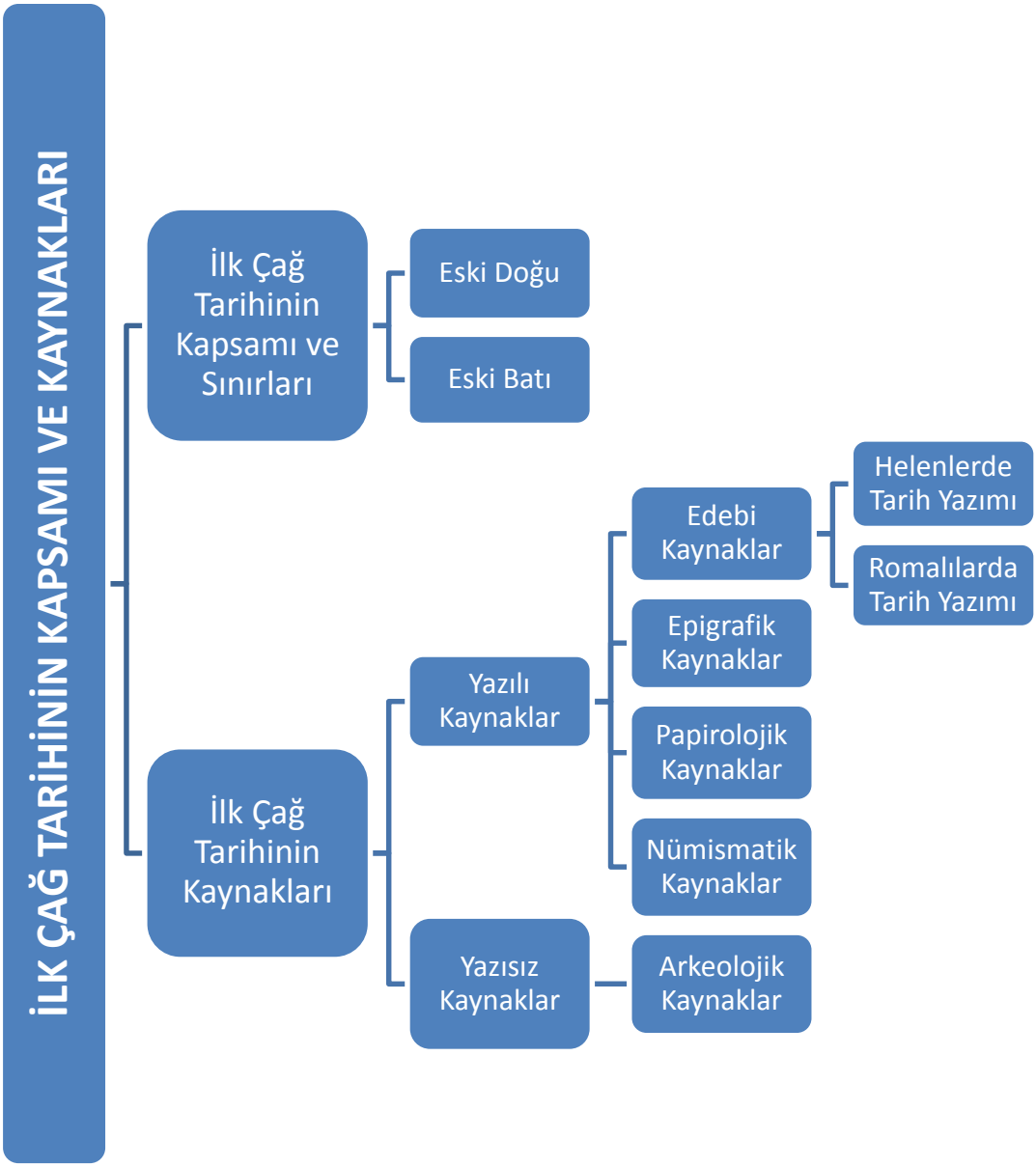
İLK ÇAĞ TARİHİNİN KAPSAMI VE KAYNAKLARI
İlk Çağ Tarihinin Kapsamı ve Sınırları
Eski Doğu
Eski Batı
İlk Çağ Tarihinin Kaynakları
Yazılı Kaynaklar
Edebi Kaynaklar
Helenlerde Tarih Yazımı
Romalılarda Tarih Yazımı
Epigrafik Kaynaklar
Papirolojik Kaynaklar
Nümismatik Kaynaklar
Yazısız Kaynaklar
Arkeolojik Kaynaklar

GİRİŞ

Tarih kelimesi, Almancada Geschichte, İngilizcede History, Fransızcada ise Histoire olarak karşımıza çıkmaktadır. Almancada "Tarih" anlamına gelen "Geschichte" sözcüğü "geschehen - olmak, olagelmek"ten gelirken İngilizcedeki "History" ya da Fransızcadaki "Histoire" sözcükleri ise Yunanca "istoria/historia (araştırma, bilgi, anlatma)" ile "historein (sormak, bildirmek)" sözcüklerinden gelmiştir. Dilimizdeki "Tarih" kelimesi ise Arapça "erh, erreha/verraha (tarih atmak)" fiilinden türemiştir.

Tarihin kesin bir tanımını yapabilmek oldukça güçtür. Tarihi;

- *E. Carr (1892-1982) "Tarihçi ile olguları arasında kesintisiz bir karşılıklı etkileşim süreci, bugün ile geçmiş arasında bitmez bir diyalog."*
- *J. Huizinga (1872–1945), "Bir kültürün kendi geçmişi için hesap verdiği düşünsel bir biçim."*
- *İ. Kafesoğlu (1912-1984) "Tarih, insanların zaman ve mekân içinde geçirdikleri gelişmeleri ve bu insanların psikofizik hareketlerini, bu hareketlerin sebep-netice münasebetlerine dayanan ortak değerler."*
- *W. Bauer "Tarih, yaşamın görünümlerini tasvir etmeye ve bunları doğrudan doğruya duyarak açıklamaya çalışan bilim."*

olarak tanımlar.

Tarihte devamlı gözden geçirme, çıkan sonuçları düzeltme ve değiştirme vardır. Bu nedenle tarih her zaman güncelliğini korumaktadır. Tarihin önemli bilim dallarından biri hiç şüphesiz İlk Çağ tarihidir. Antikite (Antik Çağ) olarak da karşımıza çıkan İlk Çağ'ın (Eski Çağ) sınırlarının nereden başlayıp nerede bittiği ve neleri kapsadığı her zaman sorun olmuştur. Hümanizma ve Rönesans hareketleri içinde belirginleşen İlk Çağ kavramı, 19. yüzyılın başlarına kadar sadece Eski Helen ve Roma dönemlerini, yer olarak ise Akdeniz bölgesi ve çevresini ifade ediyordu.

Hümanizm ve Rönesans Hareketleri, Kitâb-ı Mukaddes'in çoğaltılarak dağıtılması, 19. yüzyılda Avrupa'daki imparatorlukların dağılması arkeoloji ve İlk Çağ bilimine olan ilgiyi artırmıştır.

Batılıların, 19. yüzyılın başlarından itibaren Mezopotamya ve Mısır'da yürütmeye başladıkları kazı çalışmaları dikkatleri bu bölgelere çekmiştir. Arkeolojik kazılar ile ortaya çıkarılan medeniyetlerin Helen ve Roma medeniyetlerinden daha eski olduğu ve zaman içerisinde onları etkilediği anlaşılmıştır. Bu gelişmelerle birlikte İlk Çağ kavramı da zaman ve yer bakımından genişlemiş ve iki ayrı kültür grubu ortaya çıkmıştır. Daha eski olan ve *"Eski Doğu"* olarak adlandırılan grupta Eski Ön Asya (Mezopotamya, Suriye-Filistin, İran ve Anadolu) ve Mısır kültürleri; *"Eski Batı"* diye adlandırılan ikinci grupta ise Ege-Helen kültürleri, Helenizm devri kültürleri ve İtalya-Roma kültürleri yer almaktadır.

İLK ÇAĞ TARİHİNİN KAPSAMI VE SINIRLARI

Avrupa, 15. yüzyıldan itibaren Orta Çağ'ın dinî baskısından kurtulmak için yeni arayışlara girmiş ve bu durum İlk Çağ'a olan ilginin artmasına neden olmuştur. Özellikle *Hümanizm Akımı* içerisinde İtalyan aydınlar eski el yazmalarını toplayarak Helen ve Roma kültürlerini kapsamlı bir şekilde araştırma içerisine girmişlerdir. İlk Çağ'a olan ilginin artmasındaki önemli diğer bir adım ise *Kitâb-ı Mukaddes*'in

(Hristiyanların dinî alanda otorite kabul ettikleri, Yahudilerin kutsal kitabını da kapsayan yazılar koleksiyonuna verdikleri isimdir.) farklı dillere çevrilerek tüm Avrupa'ya dağıtılması olmuştur. Bu kitabı okuyan birçok aydın, olayların geçtiği yerleri bulabilmek için bir maceraya girişmişlerdir. Ayrıca 19. yüzyıldan itibaren Milliyetçilik kavramının ortaya çıkıp, etkisini Avrupa'da göstermesiyle beraber birçok imparatorluk dağılmış ve bağımsızlığını kazanan uluslar köklerini bulma çabası içerisine girmişlerdir. Bu gelişmeler arkeoloji ve İlk Çağ'a olan ilgiyi artırmıştır.

"İlk Çağ Bilimi" kavram olarak ilk kez Alman Filolog Friedrich August Wolf (1759-1824) tarafından Hümanizma hareketleri çerçevesinde ortaya atılmıştır.

"İlk Çağ Bilimi" kavram olarak ilk kez *Alman Filolog Friedrich August Wolf (1759-1824)* tarafından Hümanizma hareketleri çerçevesinde ortaya atılmıştır. Ancak bu kavram, o dönem için sadece Helen ve Antik Roma dönemlerini kapsamaktadır. 19. yüzyılda Ön Asya ve Mısır coğrafyasındaki tarihsel keşifler ve Eski Doğu yazı dillerinin çözülmesiyle birlikte *Eduard Meyer (1855–1930) üniversal (evrensel) tarih kavramını* ortaya atmış ve günümüz İlk Çağ kavramı ortaya çıkmıştır.

İlk Çağ Tarihi, Akdeniz ve Ön Asya kültür çevreleri ile bu çevrelerle doğrudan ilişki halinde bulunan komşu bölgelerin yazı ile başlayan en eski devirlerinden, MS 6. yüzyılın sonu ile MS 7. yüzyılın başlarına kadar olan süreyi kapsamaktadır. 19. yüzyıldan itibaren İlk Çağ ana hatlarıyla *doğuda Mezopotamya, İran, Suriye-Filistin, Anadolu ve Mısır; batıda ise Ege ve Eski Helen Tarihi, Helenizm Devri, Eski İtalya ve Roma tarihlerini* içine almaktadır.

Yazının keşfi ile İlk Çağ tarihi başlar. Yazı ilk kez Asya kökenli Sümerler (Sumerler) tarafından bulunmuştur.

Yazıdan önceki dönemlere Tarih Öncesi Çağlar (Prehistorik), yazıyla birlikte başlayan dönemlere ise Tarihi Çağlar (Historik) denilmektedir. Tarihi çağların *(İlk Çağ, Orta Çağ, Yeni Çağ, Yakın Çağ)* ilk ve en uzun ayağı olan *İlk Çağ, yazının bulunmasıyla başlar. Yazı ilk kez MÖ 3200 dolaylarında Asya kökenli Sümerler (Sumerler) tarafından Güney Mezopotamya'da* kullanılmıştır. Mısırlılar ise MÖ 3000 civarında hiyeroglif yazıyı kullanmaya başlamışlardır. Bu durumda İlk Çağ Tarihi, Sümer ve Eski Mısır'la başlayıp MS 6. yüzyılın sonu ile MS 7. yüzyılın başlarına kadar olan süreyi kapsamaktadır. Yazının kullanılmaya başlamasında bölgesel farklılıklar vardır. Yazı, Mezopotamya ve Mısır çevresinde MÖ 3200-3000 dolaylarında kullanılmaktayken, Anadolu MÖ 2. bin yılın başlarında, İtalya ve çevresi ise daha geç dönemde yazı ile tanışmıştır. Bu durum farklı bölgelerin tarihi çağlara geçiş sürecinin aynı olmadığını göstermektedir.

Yazının bulunmasıyla başlattığımız İlk Çağ tarihi, büyük uygarlıkların doğuşunu ve bunların kurmuş oldukları siyasi, sosyal, kültürel, ekonomik düzeni ele almakta ve Orta Çağ'a kadar olan süreyi kapsamaktadır.

Tarihi çağların en uzun dönemini oluşturan İlk Çağ'ın kapanıp Orta Çağ döneminin başlaması ile ilgili farklı tarih önerileri karşımıza çıkmaktadır.

Bunlar;

- MS 325'teki Nikaia (İznik) Ruhani Meclisinin (Konsili) İmparator I. Constantinus tarafından toplanması,
- MS 375 Kavimler Göçü ,

- MS 395 Roma İmparatorluğu'nun ikiye bölünmesi,
- MS 476 Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılışı,
- MS 527-565 Bizans İmparatorluğu'nda Lustinianus (Justinianus) dönemidir.

Aslına bakılacak olursa İlk Çağ'ın kapanması için o dönem siyasi yapılarının, kültürlerinin ve düşünce yapısının yerini başka yapıların alması gerekmektedir. Böyle bir durumun da bir anda olması pek mümkün olmadığından İlk Çağ tarihinin kapanışı için belirli bir tarih vermektense bir dönem aralığı vermek daha uygundur. Bu yüzden İlk Çağ tarihinin kapanışı için MS 6. yüzyılın sonu ile MS 7. yüzyılın başlarını kabul etmek daha doğru olacaktır. MS 4. yüzyıl ile 6. yüzyıl arası ise İlk Çağ ile Orta Çağ arasında bir geçiş dönemi olarak değerlendirilmelidir.

İlk Çağ tarihi Eski Doğu ve Eski Batı olmak üzere iki ayrı kültür çevresinde incelenir.

İlk Çağ tarihi çok geniş bir alanı ihtiva etmektedir. Bundan dolayı *Eski Doğu ve Eski Batı* olmak üzere iki ayrı kültür çevresinde incelenen İlk Çağ tarihini 3 ana döneme ayırabiliriz. *Bu dönemler;*

- MÖ ca. 3200–500 Eski Ön Asya (Mezopotamya, Anadolu, Suriye-Filistin, İran) ve Mısır.
- MÖ ca. 1900–30 Eski Helen ve Helenizm.
- MÖ ca. 753 - MS 476 Eski Roma ve Roma İmparatorluk Tarihi.

Eski Doğu ve Eski Batı kültür çevresi dışında kalan Amerika-Çin-Japonya ve Germenler ile Slavlar da ancak Helen-Roma kültürleri ve bu kültürlerle doğrudan ilişki halinde bulunan komşu bölgelerle ilişkileri oranında İlk Çağ kapsamına girmektedirler.

Eski Doğu

Eski Doğu dillerinin ve yazılarının çözülmesinde Rosetta Taşı ve Behistun (Bisütûn) Kitabesi anahtar rol oynamıştır.

Ön Asya ve Mısır kültür çevresini içine alan Eski Doğu kavramı, 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyıl içerisinde ortaya çıkmıştır. Bu kavram MÖ 3200 yılından MÖ 332-327 yılları arasında Büyük İskender'in Ön Asya ve Mısır'ı fethetmesine kadar olan dönemi içine alır. Eski Doğu tabiri ilk başlarda dar bir çerçeve içerisinde ele alınmıştır. Bunun en önemli nedeni 19. yüzyıla kadar bu bölgelerle ilgili bilgi veren en önemli yazılı kaynağın *Tevrat* olması ve birçok bilginin arkeolojik kalıntılardan öğrenilmesidir. Ancak 1799 yılında Mısır'ın Reşit kasabasında bulunan ve "*Rosetta Taşı"* olarak bilinen yazıt ile İran Kirmanşah yakınlarındaki *"Behistun Kitabesi"* durumu değiştirmiştir. Uzun uğraşlar sonucunda bu yazıtlar çözülmüş ve böylece bilimsel çalışmalar hız kazanmıştır. Ayrıca;

- *1822 yılında Jean-François Champollion, Rosetta Taşı ışığında hiyeroglif yazıyı çözmüştür.*
- *1839 yılında Sir Henry Creswicke Rawlinson, Behistun Kitabesi ışığında çivi yazısını çözmüştür.*

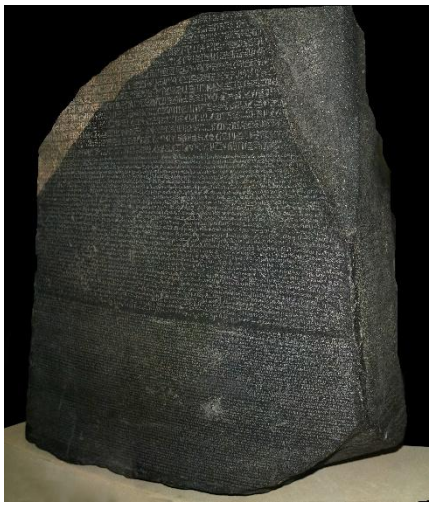

Görsel 5.1. Rosetta Taşı

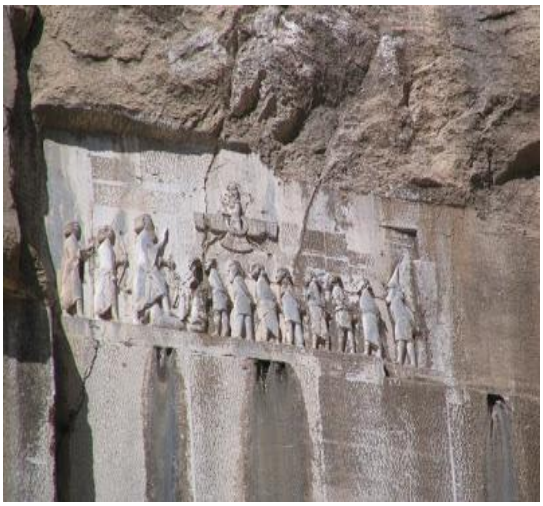

Görsel 5.2. Behistun (Bisütûn) Kitabesi

Arkeolojik kazıların hızla artması çok sayıda yazılı belgenin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu durum beraberinde bağımsız farklı bilim dallarının gelişmesine yol açmıştır. Bunlar arasında;

Anadolu, Mezopotamya, Suriye-Filistin, İran ve Mısır Eski Doğu tarihinin başlıca konularıdır.

- *Ejiptoloji (Eski Mısır ve Mısır'ın tarihi konularını arkeolojik, tarihsel ve dil bilimsel yönlerden inceleyen bilim dalı)*.
- *Asuroloji (Akad, Babil, Asur yazılı belgelerini arkeolojik, tarihsel ve dil bilimsel yönlerden inceleyen bilim dalı)*.
- *Hititoloji* (*Hitit yazılı belgelerini arkeolojik, tarihsel ve dil bilimsel yönlerden inceleyen bilim dalı)* yer almaktadır.
- Eski Doğu tarihindeki önemli uygarlıklar ve konular ana hatlarıyla aşağıda belirtilen başlıklar halinde ele alınabilir:
- *Mezopotamya ve İran* (Sümer, Akad, Elam, Babil, Asur, Med, Pers, Part, Sasani),
- *Mısır* (Mısır Hanedanlıkları),
- *Anadolu* (Hitit, Urartu, Frig, Lidya).

Eski Batı

"Eski Batı" kavramı MÖ 20. yüzyılın ilk dönemlerinden MS 7. yüzyılın başlarına kadarki dönemi kapsamaktadır. Eski Helen ve Roma ile onların etki alanındaki gelişmeleri ele alır.

"Eski Batı" kavramı MÖ 20. yüzyılın ilk dönemlerinden MS 7. yüzyılın başlarına kadar olan dönemi kapsamaktadır. Eski Helen ve Roma ile onların etki alanındaki gelişmeleri ele alır. Helen kültürü, Eski Doğu kültürlerinden etkilenmiş ve onlardan aldığı kültür unsurlarını kendi kültürlerine uyarlayarak önemli gelişmelerin önünü açmıştır. Roma kültürü ise devlet, hukuk, ordu gibi alanlarda ciddi düzenlemeler yapmıştır. Ayrıca yüksek Helen kültürünün Avrupa'ya taşınmasını sağlamıştır. Avrupa'nın Eski Batı tarihi ile ilgilenmesi Hümanizma hareketlerinin bir sonucudur. Eski Batı toplumları, siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel yönden incelendiğinde günümüzde yaşanan olayların tahlili daha rahat bir şekilde yapılabilir. Eski Batı tarihi, ana hatlarıyla aşağıda belirtilen dönemler içerisinde incelenebilir:

- Girit ve Miken Dönemi (MÖ 1900-800)
- Arkaik Dönem (MÖ 800-500)
- Klasik Dönem (MÖ 500-336)

- Helenistik Dönem (MÖ 336-30)
- Roma Krallık ve Cumhuriyet Dönemi (MÖ 753-27)
- Roma İmparatorluk Dönem (MÖ 27-MS 476)

İLK ÇAĞ TARİHİNİN KAYNAKLARI

Bilimin her alanında kaynak bilgisi oldukça önemlidir. Bilimsel kaynaklara dayanmayan hiçbir bilginin kıymeti yoktur. Tarihî olayları incelerken de en önemli verilerimiz elimizde bulunan kaynaklardır. *Kaynak, tarihsel gelişimin akışını belirleyebilmek için elimizde var olan her türlü materyaldir.* Bu materyaller *yazılı ve yazısız* olmak üzere iki kısma ayrılır. Araştırmacı, kullanacağı kaynakları objektif bir gözle incelemeli ve doğrulamalıdır. Bunu yapabilmek için farklı kaynaklara, bilimlere veya metotlara başvurması gerekmektedir.

İlk Çağ tarihinin yararlandığı bazı önemli bilim dalları arasında Coğrafya, Arkeoloji, Antropoloji, Kronoloji, Filoloji gibi önemli alanlar vardır.

İlk Çağ tarihi yazı ile başlamaktadır. Ancak İlk Çağ tarihinin yazı ile başlaması sadece yazılı kaynaklara başvurulacağı anlamına gelmez. Çünkü eski dönemlerde yazı daha çok üst sınıflar tarafından kullanıldığından günümüzdeki kadar yaygın değildi. Ayrıca arkeolojik malzemeler de önemli bilgilere ulaşılabilmesi adına oldukça değerlidir. Hatta bazı durumlarda yazılı kaynaklar arkeolojik buluntuların yanında ikinci plana düşebilir. İşte bu yüzden araştırmacı, yazılı belgelerin yanında yazısız (arkeolojik) belgelerden de yararlanmak zorundadır. Yazısız belgelerin değerlendirilmesi tamamıyla araştırmayı yapan kişinin yorumlarına dayalıdır. Bu açıdan bakıldığında araştırmacının alana hâkim olması gerekmektedir.

İlk Çağ tarihinin kaynaklarını daha iyi değerlendirebilmek için diğer bilim dallarından da yararlanmak gerekir. Bu bilim dallarından bazıları aşağıdadır:

Coğrafya: Tarihi olayların bir diğer önemli ögesi mekân yani olayların geçtiği yerdir. Mekânı ele alıp inceleyen bilim dalı Coğrafya bilimidir. Coğrafya ile Tarih arasında Antik Çağ'da da bir ayrım yapılmamıştır. *Herodotos*, coğrafya ve etnografya *(kavimleri karşılaştırarak inceleyen, kültür oluşumlarını araştıran bilim, budun betimi, kavmiyat)* bilgilerinin tarihle bir bütünlük arz ettiği görüşündedir.

Antropoloji: İnsanın kökenini, evrimini, biyolojik özelliklerini, toplumsal ve kültürel yönlerini inceleyen bilim, insan bilimi. Antropoloji, Fiziki Antropoloji ve Sosyal/Kültürel Antropoloji ayrımıyla iki kısımda ele alınır. Fiziki Antropoloji, insanın fiziksel yapısı ve gelişimi ile uğraşırken Sosyal/Kültürel Antropoloji, insan kültürünü ve toplumdaki yaşam tarzlarını inceler.

Kronoloji: Tarihin araştırmalarında kaçınılmaz ögelerden biri zamandır. Tarihi olayların geçtiği yer-zaman çok önemlidir. Tarihçinin bilmesi gereken en önemli ögelerden biri olayın hangi zaman diliminde meydana geldiğidir. İşte bu sorunun cevabını araştıran bilim dalı kronolojidir. İki kısımda ele alınır. Nisbi (Göreceli) kronoloji ve mutlak kronoloji.

Arkeoloji: Kazı bilimi. Arkeolojik yöntemlerle ortaya çıkarılmış kültürleri, sosyoloji, coğrafya, tarih, etnoloji gibi birçok bilim dalından yararlanarak araştıran ve inceleyen bilim dalıdır.

Epigrafi: Kitabeler veya yazıt bilimi olarak bilinir. Yazıtlar, mezar taşları ve mimari eserler üzerindeki yazıları inceleyip, çözümleyerek geçmişe ışık tutmaya çalışır.

Nümismatik (Meskûkât): Para bilimi demektir. İlk Çağ'ın önemli yazılı kaynaklarından biridir. Paranın üzerindeki yazılar ve resimler aracılığıyla bilgi aktarır. Ayrıca döneminin ekonomik durumu hakkında fikir verir.

Bu bilim dallarının yanında; Felsefe, Sosyoloji, İktisat, Sanat Tarihi, Paleografya, Diplomatik, Filoloji, Onomastik (Özel İsimler), Toponomi (Yer Adları), Biyoloji, Tıp, Kimya, Botanik, Ekoloji gibi bilim dalları da İlk Çağ tarihinin kaynaklarını değerlendirebilmek adına oldukça önemlidir.

İlk Çağ tarihinin kaynakları yazılı ve yazısız olmak üzere iki kısma ayrılır.

İlk Çağ tarihinin kaynakları Eski Doğu ve Eski Batı olarak tanımlanan iki ayrı kültür çevresi içerisinde karşımıza çıkan tüm yazılı ve yazısız belgeleri kapsamaktadır. Bu bağlamda Mezopotamya, Anadolu, İran, Suriye-Filistin ve Mısır ile Helen-Roma uygarlıkları ve etki alanlarındaki tüm kaynaklar değerlidir.

Yukarıda belirtildiği gibi İlk Çağ tarihinin kaynakları yazılı ve yazısız olmak üzere iki kısma ayrılır.

Yazılı Kaynaklar

İlk Çağ tarihinin yazılı kaynakları *Edebi Kaynaklar, Epigrafik Kaynaklar (Yazıtlar), Papirolojik Kaynaklar, Nümismatik Kaynaklar (Sikkeler)* olmak üzere dört gruba ayrılır.

Geniş İlk Çağ coğrafyasında farklı uygarlıklara ait çeşitli türlerde yazılı ve yazısız materyaller ortaya çıkmıştır. Bu belgelerin değerlendirilebilmesi için birçok bilim dalının geliştiğini görmekteyiz. Bu bağlamda *Klasik Filoloji* Helen-Roma edebi kaynakları üzerinde çalışırken kitabeler üzerinde *Epigrafi,* papirolojik kaynaklar üzerinde *Papiroloji,* paralar üzerinde *Nümismatik,* Sümer metinleri üzerinde *Sümeroloji,* Akadca, Babilce ve Asurca metinler üzerinde *Asuroloji,* Hitit metinleri üzerinde *Hititoloji* ve Mısır hiyeroglifleri üzerinde *Ejiptoloji* bilim dalları çalışmaktadır. Yukarıda sayılan her bir bilim dalı ayrı bir uzmanlık gerektirmektedir.

Yazılı kaynaklar, birinci elden kaynak ve ikinci elden kaynak olarak iki kısma ayrılır. *Birinci elden kaynaklar içerisinde* yazıtlar, nümismatik kaynaklar ve orijinal (kopya olmayan) papirüsler yer almaktadır. *Edebi kaynaklar ise* günümüze orijinalleri ulaşmadığı için ikinci elden kaynak sınıfında değerlendirilmektedir. Ayrıca antik yazarların eserlerinin kopyalarını içeren papirüsler yine bu grupta ele alınmalıdır.

Antik el yazması eserlerin kopyalarına bilim dilinde *Codex* denilmektedir.

Birinci elden kaynaklar, içinde bulundukları dönem hakkında haber vermelerinden dolayı daha güvenilirdir. İkinci elden kaynak grubuna giren Antik Çağ yazarlarının yazmış olduğu eserlerin hiçbirinin orijinali günümüze ulaşmamıştır. Elimizdeki antik eserlerin birçoğu Orta Çağ'da kopya edilmiştir. Antik el yazması eserlerin kopyalarına bilim dilinde *Codex* denilmektedir. Bu kopyalar günümüze kadar birçok farklı nüshadan kopya edilerek gelmiştir. Bu nedenle Antik

Çağ yazarları tarafından kaleme alınan eserler ikinci elden kaynak grubunda değerlendirilmektedir.

Birinci elden kaynakları her zaman için doğru kabul etmek yanlış bir durumdur. Epigrafik kaynak olan ticari metinler, kanun metinleri birinci elden kaynak olsa da destanlar ve hükümdarların faaliyetlerinin konu edildiği yazılı belgeler ikinci elden kaynak grubunda değerlendirilmelidir. Örneğin Roma İmparatoru Augustus'un faaliyetlerini ele aldığı *"Monumentum Ancyranum"* yazıtı böyle bir kaynaktır. Yazılı kaynakları ana hatlarıyla incelemeye başlayalım.

Logograf: Eski Batı tarihinde gezip gördüklerini halka düzyazıyla anlatan kişi.

Edebi Kaynaklar

Edebi kaynaklar İlk Çağ tarihçileri ve yazarları tarafından tarihi olayların konu edinildiği eserlerdir. Edebi eserlere tarihe faydalı olacak tüm kaynaklar dâhildir. Bu kapsamda biyografiler, söylevler, mektuplar, destanlar, drama eserleri, şiirler ve felsefe eserleri tarihi kaynak olarak kullanılabilmekte ve "edebi kaynak" niteliği taşımaktadır. Edebi kaynakların hiçbirinin günümüze orijinal nüshası ulaşmamıştır. Elimizdeki edebi kaynakların tamamı kopya edilmiş nüshalardan ibarettir. Bu durum edebi kaynakların ikinci elden kaynak olarak değerlendirilmesinin nedenidir.

Herodotos, tarihi konuları günümüz tarih anlayışına yakın bir çerçevede ele almıştır. Bu yüzden tarihin babası olarak anılır.

Helenlerde Tarih Yazımı

Helenler ve Romalılar tarih yazımında oldukça ilerlemişlerdir. Helen edebiyatında *logograflar* tarafından yazılan ve şiirden düzyazıya geçişi temsil eden eserler önemlidir. Tarih yazımının öncülerinden Miletoslu Hekataios en önemli logograflardan biridir. Bu eserler genellikle kentlerin efsanevi kuruluş süreçleri, tanrılar ya da kahramanlar ile ilgilidir. Bu çalışmalar *"Tarihin Babası"* olarak bilinen *Herodotos'un* da ilham kaynağı olmuştur.

Helen ve Latin edebiyatında ilk eserler destan türünde verilmiştir. *Homeros'un İlyada ve Odysseia* eseri Batı'da tarih yazımının ilk mayası olarak kabul edilir. MÖ 5. yüzyılda yaşamış olan *Bodrumlu (Halikarnassos) Herodotos bilinen ilk tarihçidir (Bugünkü tarih anlayışına yakın bir eseri kaleme alması kendisinin bu şekilde adlandırılmasına yol açmıştır.).* MÖ 5. yüzyıldaki Helen-Pers mücadelesini ve başka olayları konu edindiği *Historiai (Herodot Tarihi)* adlı eseri oldukça önemlidir. Herodotos tarihi konuları günümüz tarih anlayışına yakın bir çerçevede ele almıştır. Batı ve doğunun mücadelesini konu edindiği eserinde siyasi ve askeri olayların yanında kültürel bilgilere de yer vermiştir.

Stoacılık, MÖ 336–264 yılları arasında yaşamış olan Kıbrıslı Zenon tarafından kurulmuş felsefe okuludur. Okula göre felsefe; bilgelik aşkı, bilgelik arayışıdır.

MÖ 5. yüzyılda yaşamış bir diğer önemli tarihçi *Thukydides'tir.* Herodotos'un aksine kronolojik bir sıra içerisinde olayları ele almış ve olaylar arasındaki bağları açıklamaya çalışmıştır. MÖ 4. yüzyıldan itibaren tarihi olayların yazıldığı eserler geniş okuyucu kitlelerine ulaşmaya başlamıştır.

Helenistik dönemle (MÖ 336-30) birlikte tek bir siyasi çatı altında birleşen Helenlerin tarih anlayışında da büyük gelişmeler yaşanmıştır. Bu gelişmelerin yaşanmasında MÖ 4. yüzyılın sonlarına doğru "barbar olarak" tanımladıkları başka kavimlerle karşılaşmaları ve *"Stoa Felsefesi"* akımı etkili olmuştur. Helenistik dönemin öncesinde, yaşayan kişilerin tanıklığına dayalı tarih yazımı yerini artık

yazarların belirli zaman dilimlerinde kaleme aldıkları eserlerden yararlanarak yazdıkları daha bilimsel ve gerçekçi bir tarih anlayışına bırakmıştır. MÖ 3. ve 2. yüzyıllarda da tarih daha gerçekçi ve etkileyici bir şekilde yazılmaya devam etmiştir.

Romalılarda Tarih Yazımı

Helenler, Eski Roma'da tarih yazıcılığının temelini atmıştır. Kartaca Savaşları sırasında yaşamış senatörler ise MÖ 3. yüzyılda tuttukları kayıtlar ile Roma'da tarih yazıcılığının başlamasını sağlamıştır. Roma'da düzyazının gelişmemiş olması, ilk kayıtların Helence kaleme alınmasına neden olmuştur. Bu durumun bir diğer nedeni ise Romalıların kendilerini Helen ve Doğu dünyasına açıklama istekleridir. Bu nedenle onların ilk eserlerini tarafsız bir gözle ele almaları mümkün görülmemektedir.

Roma'da tarih yazıcılığının *ilk Latince eseri Marcus Porcius Cato* tarafından yazılmıştır. Cato, yedi kitaplık *"Origines (Kökenler)"* isimli eserinde Roma'nın başlangıcından, kendisinin öldüğü MÖ 149 yılına kadar olan tarihi olayları ele almıştır. Cato ile birlikte Roma dünyasında eserler artık Latince yazılmaya başlamıştır.

Roma'nın ilk Latince eseri "Origines (Kökenler)" isimli eser olup Marcus Porcius Cato tarafından yazılmıştır.

Roma'da tarih yazıcılığı *Hatip Marcus Tullius Cicero (MÖ 106-43)* zamanında, retorik sanatının (güzel söz söyleme, hitabet sanatı) en güzel örneklerini vermiştir. Roma'da MÖ 1. yüzyılın ortasına kadar tarih yazıcıları yıllıklar ve anı türünde eserler vermiştir. *Sallustius dönemiyle (MÖ 86-35) Klasik Roma tarihçiliği başlamıştır.*

Roma, *MÖ 27 – MS 14. yüzyıllarda, Augustus* zamanında imparatorluk dönemine geçmiş ve huzursuzluklar son bulmuştur. Roma'nın eski ruhunu yeniden canlandırabilmek için Augustus yazarlardan yararlanmak suretiyle birtakım propagandalar yapmış ve bu durum halk üzerinde oldukça etkili olmuştur. Augustus, yazarlara oldukça önem vermiş ve onları birçok alanda desteklemiştir. Bu dönemin en önemli yazarlarından olan Titus Livius'ta Augustus tarafından desteklenmiş ve tarihi belgelerin ve anıtların bulunması için görevlendirilmiştir. Çağının en önemli yazarlarından olan *Livius, "Ab urbe condita"* isimli yıllık tarzında yazmış olduğu eserinde Roma kentinin kuruluşundan kendi dönemine kadar olan kısmı ele almıştır.

Helen asıllı *Ammianus Marcellinus* Roma tarih yazıcılığının en önemli tarihçisi olarak kabul edilmektedir.

Hadrianus (MS 117 – 138) döneminin önemli tarihçisi olan ve hakkında fazla bir bilgiye sahip olamadığımız *Tacitus'un* kıymetli eserleri arasında *"Agricola, Historiae"* ve *"Annales"* vardır. Tacitus'tan sonra Roma, tarih yazıcılığında gerilemiş ve sıkıntılar yaşamıştır.

Helen asıllı *Ammianus Marcellinus* Roma tarih yazıcılığının en önemli tarihçisi olarak kabul edilmektedir. MS 330 yılında günümüz Antakya (Antiokheia) şehrinde doğmuştur. MS 96-378 yılları arasını konu edinen bir eser ele almış ve Tacitus'un tarihçiliğini devam ettirmiştir.

Helen tarihçiliği kadar objektif bir anlayışa sahip olmayan Roma tarihçiliği etkili ve edebi anlatım tarzıyla günümüz tarih yazıcılığına çok önemli katkılarda bulunmuştur.

Epigrafik kaynaklar (Yazıtlar)

Yazıt bilimi olarak dilimize geçen Epigrafi, İlk Çağ tarihinin en önemli kaynaklarından biridir. Helence epigraphein (üzerine yazmak) ile epigraphe (yazıt) kelimelerinden oluşur. Taş, metal, tahta, kil ve keramik (seramik) gibi maddeler üzerine yazılmış bu belgeler birinci elden kaynak niteliğindedir. Günümüze kadar ulaşmış çok sayıda epigrafik belge vardır. Bunların büyük bir kısmının günümüz dillerine çevirisi yapılmıştır. Bu sayede birçok bilgiye birinci elden kaynak vasıtasıyla ulaşılmıştır. Hâlihazırda yapılan arkeolojik kazılarda yazılı belgeler ortaya çıkmakta ve beraberinde yeni bilgiler sunmaktadır.

XIX. yüzyıldan itibaren Eski Doğu coğrafyasında arkeolojik kazılar hız kazanmıştır. Kazıların birçoğu Batılı bilim adamlarınca yapılmış ve Eski Doğu tarihini aydınlatan çok önemli epigrafik eserlere ulaşılmıştır. Bu belgeler sayesinde Sümer, Akad, Babil, Asur, Mısır, Hitit gibi döneminin en büyük uygarlıkları tarihteki yerini almıştır. Günümüzde bu belgelerin bir kısmı Fransa'da bulunan *Louvre* ve İngiltere'deki *British* müzelerinde sergilenmektedir.

Anadolu, yazılı belgelerin çokça çıktığı bir bölgedir. Özellikle Kayseri Kültepe kazılarından çıkarılan 30.000'e yakın tablet ticari, hukuki ve diğer birçok konuyu içerisinde ihtiva eder. Yine Hitit Uygarlığı'na ait Boğazköy arşivleri de bir o kadar kıymetlidir. Buradaki tabletler, kral yıllıkları, siyasi antlaşmalar ve mektuplaşmalar, hukuki metinler, yönetim ile ilgili yönerge metinleri, mitolojik metinler ve dini metinler birçok konu hakkında bilgi vermektedir.

Epigrafik belgeler bulundukları bölgenin siyasi, sosyal, kültürel, ekonomik ve dini hayatlarıyla ilgili bilgiler vermektedir. Helen ve Roma Dünyası da epigrafik kaynaklar açısından zengindir. Yazıtlar, steller gibi farklı türde ve farklı konuların ele alındığı (kamuoyunu bilgilendirici belgeler, uluslararası antlaşmalar, mezar yazıtları) belgeler mevcuttur.

Görsel 5.3. Boğazköy tabletlerinden bir örnek

Papirolojik kaynaklar

Papirüs ismi Helence Papyros, Latince Papyrus kelimelerinden gelmektedir. Mısır ve çevresinde İlk Çağ'da yazı yazmak için kullanılan papirüsler özellikle Nil deltasında yetişen bitkilerden elde edilmektedir. MÖ 3. Bin yıldan itibaren kullanılmaya başlandığı anlaşılan papirüslerin önemli bir kısmı günümüze kadar ulaşmıştır. Bu belgeler Eski Mısır, Helen ve Roma gibi birçok önemli uygarlığa ait bilgiyi içerisinde barındırdığından Papiroloji bilimi ortaya çıkmıştır. 18. ve 19. yüzyıllarda artan çalışmalar ile birlikte papirüs belgelerinin sayısı çoğalmış ve Papiroloji biliminin önemi artmıştır. Günümüzde Almanya, İngiltere, Fransa, Mısır, Avusturya, Amerika gibi ülkelerde önemli papirüs koleksiyonları bulunmaktadır.

Almanya, Avusturya, Amerika, Fransa, İngiltere, Mısır gibi ülkelerde önemli papirüs koleksiyonları bulunmaktadır.

Papirüslerin büyük bir kısmı sosyal ve ekonomik hayat ile ilgili bilgiler içermektedir. Özellikle vergilerin işleyişi hakkında bilgi edinilen en önemli kaynaklar papirolojik kaynaklardır. Bunun yanında hukuk, din ve kültür alanlarında da bilgiler verirler. Siyasi konuların ele alındığı belge sayısı ise oldukça sınırlıdır. Büyücülük ve kozmolojik konuların da işlendiği bu kaynaklar İlk Çağ tarihine ışık tutan önemli kaynaklardır.

Bu kaynakların orijinalleri birinci elden kaynak niteliği taşırken antik eserlerin kopyalarını içermeleri durumunda ikinci elden kaynak olarak değerlendirilir ve edebi kaynak grubunda ele alınırlar.

Nümismatik kaynaklar (Sikkeler)

Eski Yunanca nomisma/noummos ve Latince nummus "sikke" anlamına gelmekte olup bu iki kelime Nümismatik teriminin de ortaya çıkmasını sağlamıştır. Nümismatikle uğraşan ve sikkeleri bilimsel bir metotla inceleyen kişiler ise nümismat olarak isimlendirilmiştir. Sikkenin icadından Bizans Devleti'nin sonuna kadar basılan sikkeler "antik nümismatik" adı altında incelenirken Orta Çağ İslâm devletleri ve Osmanlı Devleti'nin sikkeleri "İslâmî nümismatik" adıyla ele alınmıştır.

Yerleşik hayata geçmeden önce insanoğlunun herhangi bir para düşüncesi yoktu. Ancak yerleşik hayata geçiş, üretimin artması ve ihtiyaçların çoğalması gibi faktörler, düzenin değişmesine neden olmuştur. Değer ve eş değer düşüncesi ortaya çıkmış ve ilk başlarda daha çok takas usulüne dayalı ticaret yerini değerli metallere bırakmıştır. Yakın Doğu'da yapılan arkeolojik kazılarda belli ağırlıkta metallerin ortaya çıkması, alışverişte para yerine metallerin kullanıldığını göstermektedir. Sikkelerin kullanılmaya başlaması ile ticarette karşılıklı olarak kullanılan çeşitli mal ve eşya değişimine büyük oranda son verilmiş ve belli bir standart getirilmiştir. Altın, gümüş, bronz ve bakır gibi metallerden basılan sikkeler Batı Anadolu'da MÖ 7. yüzyıl sonlarında icat edilmiş ve kısa zamanda Ege ve Akdeniz dünyasına yayılmıştır.

Herodotos ilk kez altın ve gümüş sikke basan ve kullananların Lidyalılar olduğunu söylemiştir. Herodotos'un altın dediği gerçekte elektron olmalıdır.

İlk sikkelerin antik kaynaklar ve arkeolojik buluntular ışığında Lidyalılar tarafından bastırılıp kullanıldığı söylenilebilir. MÖ 5. yüzyılda yaşamış ve "tarihin babası" olarak ün yapmış Halikarnassoslu (Bodrum) *Herodotos ilk kez altın ve*

gümüş sikke basan ve kullananların Lidyalılar olduğunu söylemiştir. Herodotos'un altın dediği gerçekte elektron olmalıdır. Çünkü ilk sikkeler elektrondan yapılmışlardır. MÖ 6. yüzyılda yaşamış olan *Kolophonlu Ksenophanes'in de sikkenin icadı ile ilgili olarak saydığı kişi ve halklar arasında Lidyalılar* adının geçmesi bu bilginin doğruluğunu artırmaktadır.

Görsel 5.4. Lidya Kralı Kroisos dönemine ait sikke

Birinci elden kaynak niteliği taşıyan sikkelerin yazıtlar ve papirüsler ile benzer özellikleri vardır. Sikke üzerindeki yazılar, yazıtlar ve papirüsler üzerinde bulunan harf, kelime özellikleriyle karşılaştırılabilir. Ayrıca sikkeler üzerindeki görsel malzeme de kaynak olabilme özelliğine sahiptir.

Sikkelerin farklı metotlarla incelenmesi birçok uygarlık ve kültür hakkında önemli bilgiler edinmemizi sağlamıştır. Sikkeler, sadece İlk Çağ tarihine kaynak olmamakla birlikte diğer dönemlerin de en önemli kaynakları arasındadır.

Yazısız Kaynaklar

Arkeolojik kaynaklar

Yazılı kaynakların yanında yazısız kaynaklar da İlk Çağ tarihi açısından oldukça önemlidir. Özellikle arkeolojik kazılar sırasında ortaya çıkarılan topraktan, taştan, kemikten veya çeşitli metallerden yapılmış buluntular, heykeller, mezarlar, silahlar, insan ve hayvan kemikleri ve benzeri buluntular İlk Çağ tarihine kaynaklık edebilecek eserlerdir. Yazılı kaynakların verdiği bilgilerdeki boşlukların doldurulmasında yazısız kaynaklardan yararlanmak gerekir. Ayrıca yazılı belgelerin olmadığı veya bulunmadığı dönemler hakkındaki bilgilerimizi sadece yazısız kaynaklardan edinmekteyiz. Bu bağlamda kaleler, höyükler, kaya mezarları, kurganlar, tümülüsler, nekropol alanları bulundukları dönemler ile ilgili önemli bilgilere ulaşılmasını sağladıklarından dolayı oldukça kıymetlidir. Duvarlar veya çeşitli eserler üzerinde yer alan resimler, kabartmalar; döneminin siyasi, sosyal, kültürel, ekonomik ve dini yapısını anlamamıza yardımcı olmaktadır.

Görsel 5.5. sümerler dönemine ait arkeolojik bir eser, ur standardı (british müzesi)

Bireysel Etkinlik

- İlk Çağ tarihine olan ilginin artmasına neden olan olayları değerlendiriniz?
- Yazının keşfi, gelişmesi, çözümlenmesi ve önemi konusunda araştırma yaparak bir sunum hazırlayınız?
- Eski Doğu ve Eski Batı kültürleri üzerine araştırma yaparak tahlilde bulununuz?

Özet

- **İLK ÇAĞ TARİHİNİN KAPSAMI VE KAYNAKLARI**
- **İlk Çağ Tarihinin Kapsamı**
- İlk Çağ Tarihi, MÖ 4. bin yılın sonlarından MS. 7. yüzyıla kadar olan dönemi kapsamaktadır. Yani bu dönem Akdeniz ve Ön Asya kültür çevreleri ile bu çevrelerle doğrudan ilişki halinde bulunan komşu bölgelerin yazı ile başlayan en eski devirleridir.
- İlk Çağ ana hatlarıyla doğuda Mezopotamya, İran, Suriye-Filistin, Anadolu ve Mısır; batıda ise Ege ve Eski Helen Tarihi, Büyük İskender'in başlattığı Helenizm Devri, Eski İtalya ve Roma tarihlerini içine almaktadır.
- İlk Çağ tarihi yazının bulunmasıyla başlar. Yazı ilk kez MÖ 3200 dolaylarında Asya kökenli Sümerler tarafından Güney Mezopotamya'da kullanılmıştır. Mısırlılar ise MÖ 3000 civarında hiyeroglif yazıyı kullanmaya başlamışlardır. Bu durumda İlk Çağ tarihini Sümer ve Eski Mısır tarihi ile başlatabiliriz. Ancak yazının her bölgede aynı tarihlerde kullanılmaması tarihi çağlara geçiş sürecinde bölgesel farklılıklar ortaya çıkarmıştır. Örneğin Anadolu coğrafyası yazı ile MÖ 2. bin yılın başlarında tanışmıştır.
- İlk Çağ tarihi çok geniş bir alanı içine aldığı için Eski Doğu ve Eski Batı olmak üzere iki ayrı kültür çevresinde incelenir. Eski Doğu, Mezopotamya ve İran (Sümer, Akad, Elam, Babil, Asur, Med, Pers, Part, Sasani), Mısır (Mısır Hanedanlıkları) ve Anadolu'yu (Hitit, Urartu, Frig, Lidya) kapsarken Eski Batı, Helen ve Roma kültür çevresi ile etkileşimde olduğu tüm bölgeleri kapsar.
- İlk Çağ döneminin kapanıp Orta Çağ döneminin başlaması ile ilgili farklı tarih önerileri karşımıza çıkmaktadır. Bu tarihler, MS 325'teki Nikaia (İznik) Ruhani Meclisinin (Konsili) İmparator Konstantinus tarafından toplanması, MS 375 Kavimler Göçü, MS 395 Roma İmparatorluğu'nun ikiye bölünmesi, MS 476 Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılışı, MS 527-565 Bizans İmparatorluğu'nda Lustinianus (Justinianus) dönemidir. Aslına bakılacak olursa İlk Çağ'ın kapanması için o dönem siyasi yapılarının, kültürlerinin ve düşünce yapısının yerini başka bir yapının alması gerekmektedir. Böyle bir durumun da bir anda olması pek mümkün olmadığından İlk Çağ tarihinin kapanışı için belirli bir tarih vermektense bir dönem aralığı vermek daha uygundur. Bu yüzden İlk Çağ tarihinin kapanışı için MS 6. yüzyılın sonu ile MS 7. yüzyılın başlarını kabul etmek daha doğru olacaktır. MS 4. yüzyıl ile 6. yüzyıl arası ise İlk Çağ ile Orta Çağ arasında bir geçiş dönemi olarak değerlendirilmelidir.
- **İlk Çağ Tarihinin Kaynakları**
- Bilimin her alanında kaynak bilgisi oldukça önemlidir. Bilimsel kaynaklara dayanmayan hiçbir bilginin kıymeti yoktur. Tarihi olayları incelerken de en önemli verilerimiz elimizde bulunan kaynaklardır. Kaynak, tarihsel gelişimin akışını belirleyebilmek için elimizde var olan her türlü materyaldir.
- İlk Çağ tarihinin kaynaklarını en doğru şekilde analiz edebilmek için farklı bilim dallarından yararlanmak gerekmektedir. Bu bilim dalları arasında; Coğrafya, Antropoloji, Kronoloji, Arkeoloji, Epigrafi, Nümismatik (Meskûkât), Felsefe, Sosyoloji, İktisat, Paleografya, Diplomatik, Filoloji, Onomastik, Toponomi ve Kimya en önemlileridir.
- İlk Çağ tarihinin kaynakları yazılı ve yazısız olmak üzere iki kısımda ele alınır. İlk Çağ tarihinin yazılı kaynakları Edebi Kaynaklar, Epigrafik Kaynaklar (Yazıtlar), Papirolojik Kaynaklar, Nümismatik Kaynaklar (Sikkeler) olmak üzere dört gruba ayrılır. Yazısız kaynaklar ise üzerinde yazı bulunmayan her türlü arkeolojik kalıntılardır.

Özet(devamı)

- Yazılı kaynaklar, birinci elden kaynak ve ikinci elden kaynak olmak üzere iki kısma ayrılır. Birinci elden kaynaklar içerisinde, yazıtlar, nümismatik kaynaklar ve orijinal (kopya olmayan) papirüsler yer almaktadır. Edebi kaynaklar ise günümüze orijinalleri ulaşmadığı için ikinci elden kaynak sınıfında değerlendirilir.
- Edebi kaynaklar İlk Çağ tarihçileri ve yazarları tarafından tarihi olayların konu edinildiği eserlerdir. Edebi eserlere tarihe faydalı olacak tüm kaynaklar dâhildir. Bu kapsamda biyografiler, söylevler, mektuplar, destanlar, drama eserleri, şiirler ve felsefe eserleri tarihi kaynak olarak kullanılabilmekte ve "edebi kaynak" niteliği taşımaktadır. Edebi kaynakların hiçbirinin günümüze orijinal nüshası ulaşmamıştır. Elimizdeki edebi kaynakların tamamı kopya edilmiş nüshalardan ibarettir. Bu durum edebi kaynakların ikinci elden kaynak olarak değerlendirilmesine neden olmuştur.
- Yazıt bilimi olarak dilimize geçen Epigrafi İlk Çağ tarihinin en önemli kaynaklarından biridir. Helence epigraphein (üzerine yazmak) ile epigraphe (yazıt) kelimelerinden oluşur. Taş, metal, tahta, kil ve keramik (seramik) gibi maddeler üzerine yazılmış bu belgeler birinci elden kaynak niteliğindedir. Günümüze kadar ulaşmış çok sayıda epigrafik belge vardır. Bunların çok büyük bir kısmı çevrilmiş ve birçok bilgiye birinci elden kaynak vasıtasıyla ulaşılmıştır. Devam eden arkeolojik kazılarda yazılı belgeler ortaya çıkmaya devam etmekte ve beraberinde yeni bilgiler sunmaktadır.
- Papirüs ismi Helence Papyros, Latince Papyrus kelimelerinden gelmektedir. Mısır ve çevresinde İlk Çağ'da yazı yazmak için kullanılan papirüsler özellikle Nil deltasında yetişen bitkilerden elde edilmektedir. MÖ 3. bin yıldan itibaren kullanılmaya başlandığı anlaşılan papirüslerin önemli bir kısmı günümüze kadar ulaşmıştır. Bu belgeler Eski Mısır, Helen ve Roma gibi birçok önemli uygarlığa ait bilgiyi içerisinde barındırdığından Papiroloji bilimi ortaya çıkmıştır. Papirüslerin büyük bir kısmı sosyal ve ekonomik hayat ile ilgili bilgiler içermektedir. Bunun yanında hukuk, din ve kültür alanında da bilgiler edinilmektedir. Siyasi konuların ele alındığı belge sayısı ise oldukça sınırlıdır.
- Eski Yunanca nomisma/noummos ve Latince nummus "sikke" anlamına gelmekte olup bu iki kelime Nümismatik teriminin de ortaya çıkmasını sağlamıştır. Nümismatikle uğraşan ve sikkeleri bilimsel bir metotla inceleyen kişiler ise nümismat olarak isimlendirilmiştir. Sikkenin icadından Bizans Devleti'nin sonuna kadar basılan sikkeler "antik nümismatik" adı altında incelenmiştir. İlk sikkelerin antik kaynaklar ve arkeolojik buluntular ışığında Lidyalılar tarafından bastırılıp kullanıldığı söylenilebilir. MÖ 5. yüzyılda yaşamış ve "tarihin babası" olarak ün yapmış Halikarnassoslu (Bodrum) Herodotos ilk kez altın ve gümüş sikke basan ve kullananların Lidyalılar olduğunu söylemiştir. Herodotos'un altın dediği gerçekte elektron olmalıdır. Çünkü ilk sikkeler elektrondan yapılmışlardır. MÖ 6. yüzyılda yaşamış olan Kolophonlu Ksenophanes'in de sikkenin icadı ile ilgili olarak saydığı kişi ve halklar arasında Lidyalılar adının geçmesi bu bilginin doğruluğunu artırmaktadır.
- Yazılı kaynakların yanında yazısız kaynaklar da oldukça önemlidir. Özellikle arkeolojik kazılar sırasında ortaya çıkarılan topraktan, taştan, kemikten ve çeşitli metallerle yapılmış buluntular, heykeller, mezarlar, silahlar, insan ve hayvan kemikleri ve benzeri buluntular İlk Çağ tarihine kaynaklık edebilecek eserlerdir.

DEĞERLENDİRME SORULARI

1. "Tarih, yaşamın görünümlerini tasvir etmeye ve bunları doğrudan doğruya duyarak açıklamaya çalışan bilimdir." şeklinde tarihi tanımlayan bilim adamı aşağıdakilerden hangisidir?
   a) E. Meyer
   b) J. Huizinga
   c) W. Bauer
   d) C. Rawlinson
   e) F. Champollion

2. Roma'da tarih yazıcılığının ilk Latince eserini kim kaleme almıştır?
   a) Thukydides
   b) Herodotos
   c) Marcus Porcius Cato
   d) Tacitus
   e) Cicero

3. Aşağıdakilerden hangisi İlk Çağ'a olan ilginin artmasına sebep olmamıştır?
   a) Kitâb-ı Mukaddes'in Farklı Dillere Çevrilmesi
   b) Kavimler Göçü
   c) Hümanizm Akımı
   d) Arkeolojik Kazılar
   e) Rönesans

4. Aşağıdakilerden hangisi İlk Çağ'ın yazılı kaynaklarından biri değildir?
   a) Papirolojik Kaynaklar
   b) Epigrafik Kaynaklar
   c) Edebi Kaynaklar
   d) Arkeolojik Kaynaklar
   e) Nümismatik Kaynaklar

5. Aşağıdakilerden hangisi Eski Doğu tarihindeki uygarlıklardan biri değildir?
   a) Pers
   b) Hitit
   c) Mısır
   d) Helen
   e) Babil

6. Aşağıdakilerden hangisi Rosetta Taşı ışığında hiyeroglif yazıyı çözmüştür?
   a) Henry Creswicke Rawlinson
   b) Eduard Meyer
   c) François Champollion
   d) Georg Friedrich Grotefend
   e) August Wolf

7. Aşağıdakilerin hangisi bölgelerin tarihi çağlara geçiş zamanlarının farklı olmasına sebep olarak gösterilebilir?
   a) Yerleşik hayata farklı tarihlerde geçmeleri
   b) Dini inanışlarının farklı olması
   c) Ateşi farklı tarihlerde kullanmaya başlamaları
   d) Madenlerin farklı tarihlerde keşfi
   e) Yazıyla farklı tarihlerde tanışmaları

8. İlyada ve Odysseia destanları aşağıdaki antik yazarlardan hangisine aittir?
   a) Herodot
   b) Homeros
   c) Hekataios
   d) Thukydides
   e) Cicero

9. "İlk Çağ Bilimi" kavram olarak ilk kez kim tarafından ortaya atılmıştır?
   a) J. Huizinga
   b) E. Meyer
   c) W. Bauer
   d) C. Rawlinson
   e) A. Wolf

10. İlk Çağ kaynaklarından hangisi sikkeler üzerinde çalışır?
    a) Nümismatik Kaynaklar
    b) Edebi Kaynaklar
    c) Papirolojik Kaynaklar
    d) Epigrafik Kaynaklar
    e) Arkeolojik Kaynaklar

Cevap Anahtarı
1.c, 2.c, 3.b, 4.d, 5.d, 6.c, 7.e, 8.b, 9.e, 10.a

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Demircioğlu, H. (2015). Roma Tarihi I. Cilt Cumhuriyet (6. Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

İplikçioğlu, B. (1990). Eski Çağ Tarihinin Ana Hatları. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Yayınevi.

İplikçioğlu, B. (2015). Eski Batı Tarihi (2. Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları

İnan, A. (2018). Eski Mısır Tarihi ve Medeniyeti (4. Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Kütükoğlu, S. M. (2017). Tarih Araştırmalarında Usûl (3. Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Memiş, E. (2005). Tarih Metodolojisi (4. Baskı). Konya: Çizgi Kitapevi

Memiş, E. (2015). Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi (4. Baskı). Bursa: Ekin Yayınevi

Memiş, E. (2015). Eskiçağda Mezopotamya (3. Baskı). Bursa: Ekin Yayınevi

Tekin, O. (2000). Eskiçağda Para (Antik Nümismatiğe Giriş) (4. Baskı). İstanbul: Ege Yayınları

Tekin, O. (2011). Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş (5. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları

Togan, Z. V. (1985). Tarihte Usûl (4. Baskı). İstanbul: Enderun Yayınları.

ORTA ÇAĞ TARİHİNİN KAPSAMI VE KAYNAKLARI

Atatürk Üniversitesi
Açıköğretim Fakültesi

TARİH METODOLOJİSİ

Doç. Dr. Savaş EĞİLMEZ

ÜNİTE
6

İÇİNDEKİLER

- Orta Çağ Kavramı
- Orta Çağ Tarihi'nin Kapsamı ve Sınırları
- Orta Çağ Tarihi'nin Kaynakları
  - Epigrafik Kaynaklar
  - Nümizmatik Kaynaklar
  - Paleografik Kaynaklar
  - Münşeat Mecmuaları
  - Tarihi Kalıntılar
- Orta Çağ'da İslâm Tarih Yazıcılığı
  - Tabakat Kitapları
  - Otobiyografiler
  - Seyahanâmeler
- Orta Çağ Tarihi ile İlgili Seçme Bibliyografya

HEDEFLER

- Bu üniteyi çalıştıktan sonra;
  - Orta Çağ kavramının tanımlamasını yapabilecek,
  - Orta Çağ Tarihi'nin kapsamını ve sınırlarını öğrenebilecek,
  - Orta Çağ Tarihi'nin ana kaynaklarını öğrenecek ve araştırmalarda kullanabileceksiniz.

© Bu ünitenin tüm yayın hakları Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi'ne aittir. Yazılı izin alınmadan ünitenin tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

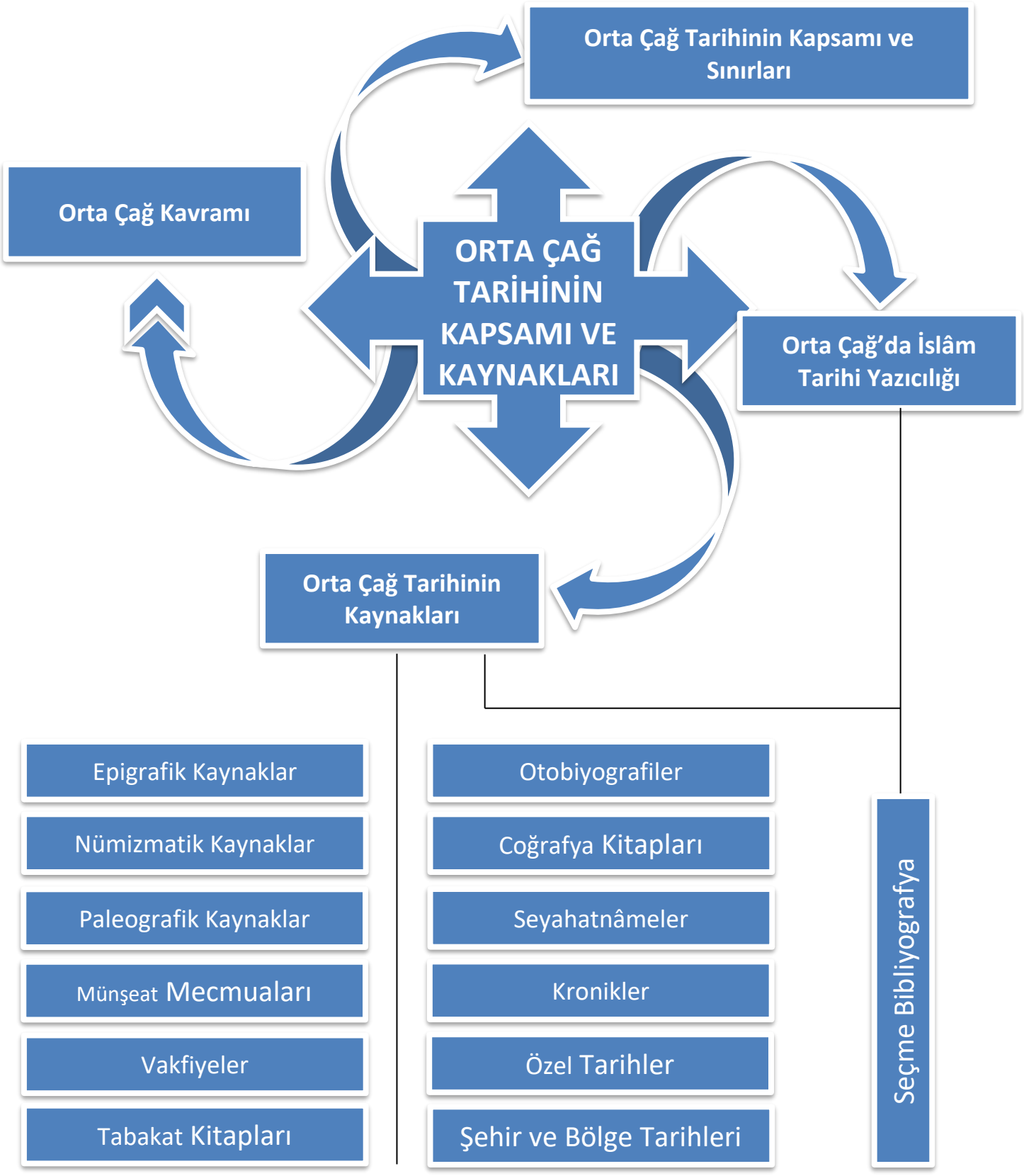
ORTA ÇAĞ TARİHİNİN KAPSAMI VE KAYNAKLARI
Orta Çağ Tarihinin Kapsamı ve Sınırları
Orta Çağ Kavramı
Orta Çağ'da İslâm Tarihi Yazıcılığı
Orta Çağ Tarihinin Kaynakları
Epigrafik Kaynaklar
Nümizmatik Kaynaklar
Paleografik Kaynaklar
Münşeat Mecmuaları
Vakfiyeler
Tabakat Kitapları
Otobiyografiler
Coğrafya Kitapları
Seyahatnâmeler
Kronikler
Özel Tarihler
Şehir ve Bölge Tarihleri
Seçme Bibliyografya

GİRİŞ

Orta Çağ, Çin'den Mağrib'e (Fas) ve İngiltere'ye kadar uzanan Asya, Afrika ve Avrupa kıtalarının geniş coğrafyasında, insanoğlunun yaklaşık bin yıllık siyasi, askeri, sosyal ve ekonomik hayatını içeren geniş bir zaman dilimini ifade eder.

İlk olarak İtalya'da Rönesans dönemi tarihçileri tarafından Avrupa merkezci bir yaklaşımla Antik Çağ ile Yeni Çağ arasında kalan zaman dilimini ifade etmek üzere ortaya konulan Orta Çağ tabiri, dönemi itibariyle özellikle Batı Avrupa tarihini konu alsa da günümüzde, Orta Çağ Batı Avrupa toplumunun çağdaşı olan tüm kültür ve medeniyet çevrelerinde yaşanan gelişmelerle de ilgilenen bir bilim dalıdır.

Yukarıda da ifade edildiği gibi oldukça geniş bir coğrafyada çok uzun bir sürece nüfuz eden Orta Çağ Tarihi, her coğrafyanın içinde barındırdığı iç dinamikleriyle üzerinde yaşayan insanlara tesiri dikkate alındığında, araştırılması ve üzerinde çalışılması oldukça zor olan bir alandır. Bu zorluğun bir diğer temel sebebi de farklı etnik ve dini yapılardaki insanların kendileriyle ve çevreleriyle olan ilişkilerinin anlatıldığı tarihi kaynakların, coğrafyalara göre çok çeşitli dillerde yazılmış olmalarıdır. Orta Çağ'da tarihçiler veya vakanüvisler tarafından kullanılan ve eser ortaya konulan en yaygın diller, Orta Çağ Tarihi'nin Kaynakları başlığı altında anlatılacağı gibi Latince, Arapça, Farsçadır. Bu dillerin yanı sıra İbranice, Grekçe, Ermenice, Süryanice, Gürcüce, Rusça, Türkçe, Moğolca, Çince, Hintçe gibi dillerde de birçok eser yazılmıştır.

ORTA ÇAĞ KAVRAMI

Orta Çağ kavramı ilk olarak 15. yüzyıl başlarında Rönesans (Yeniden Doğuş) döneminin hümanist tarihçisi İtalyan Flavio Biondo (1392 – 1463) tarafından ifade edildi. Antik Roma tarihine ilişkin kaleme aldığı eserlerde kendi yaşadığı dönem ile Antik Roma İmparatorluğu arasındaki bağı kuvvetlendirmeyi ve antik çağlara duyulması gereken saygıyı artırmayı amaçlayan Biondo'dan sonra Rönesans döneminin diğer tarihçileri de kendi yaşadıkları dönemi, Roma İmparatorluğu'nun çöküşünden önce ulaşılmış olan yüksek kültür ve medeniyet seviyesinin bir devamı olarak gördüler. Dolayısıyla Orta Çağ kavramı, antik dünyanın çöküşü ile Rönesans dönemi arasında tarihsel süreksizlik olarak görülen ve karanlık çağ olarak nitelendirilen zaman dilimini ifade etmek için ortaya konulan İtalya kökenli bir tanımlamadır.

Orta Çağ kavramı ilk olarak Rönesans tarihçileri tarafından İtalya'da ortaya konulmuştur.

Tarihsel süreksizlik fikri, Rönesans tarihçilerinin her ne kadar Orta Çağ insanıyla ortak kültürel temele sahip olsalar da Orta Çağ'ı kendi zamanlarından farklı olarak Avrupa insanının içine düştüğü bunalımlı bir dönem şeklinde tasvir etmeleri sonucunu doğurdu. Bununla birlikte Rönesans tarihçileri 15. yüzyıl başlarından itibaren bilim, sanat, felsefe gibi alanlarda yaşanan gelişmelerle tarihsel sürecin yeni bir çağa doğru evrildiğine inanarak kendi tarihlerini eski, orta ve yeni olarak üçlü sistemle çağlara ayırdılar. *Üçlü sisteme bugünkü anlamda son şeklini veren Alman kökenli tarihçi Christoph Cellarius (1634-1707) oldu.*

Cellarius, üç cilt olarak kaleme aldığı *Historia Universalis* adlı eserini;

- *Historia Antiqua (Eski Çağ Tarihi):* Başlangıçtan İmparator I. Konstantin'in ölümüne kadar (337),
- *Historia Medii Aevi (Orta Çağ Tarihi):* I. Konstantin'in ölümünden (337) Konstantinopol'ün (İstanbul) Sultan II. Mehmed tarafından fethine kadar (1453),
- *Historia Nova (Yeni Çağ Tarihi):* 1453 sonrası olayları olarak üç kısımda sınıflandırmıştır.

Christoph Cellarius'tan sonra yine bir *Alman tarihçi olan Johann Christoph Gatterer de (1727-1799) tarihi sınıflandırmada üçlü sistemi kullandı.* Cellarius'tan farklı olarak Orta Çağ Tarihi'ni Batı Roma İmparatorluğu'nun 476 yılında yıkılışı ile 1492 yılında Amerika'nın keşfi veya Reform hareketlerinin başlangıcı olan 1517 yılları arasında sınırlandırdı.

Avrupalıların karanlık çağ dedikleri Orta Çağ dönemi İslâm dünyasında bilimsel faaliyetlerin arttığı Altın Çağ'dır.

Günümüzde de Avrupa esaslı çağ kavramı, dünya genelinde tarihin zaman içinde sınıflandırılmasında yaygın olarak kullanılmaktadır. Batı dünyasında kabul gören bu anlayışa Türkiye'deki eğitim-öğretim müfredatında da yer verilmiştir. Söz konusu çağ ayrımı, Avrupa tarihi yönüyle isabetli ve kabul edilebilir olsa da dünyanın geri kalanı için kesinlikle uygun değildir. Her toplum içinde bulunduğu siyasi, sosyal ve ekonomik çevresiyle biricik olduğundan Avrupa dışında yaşayan toplumların tarihi gelişimlerini bu çerçeveye sığdırmak, tekdüze bir kalıba yerleştirmek imkânsızdır. Nitekim *Orta Çağ Avrupa'sının genel karakteri olan kilise kontrolü, feodalite, skolastik düşünce gibi kavramlar diğer toplumları ilgilendirmediği gibi Avrupa'da Orta Çağ'ın sonu olarak kabul edilen Hümanizm, Rönesans ve Reform gibi hareketler Avrupa dışındaki toplumlarda görülmemektedir.* Kaldı ki Avrupalılar tarafından karanlık ve buhranlı bir süreç olarak ifade edilen *Orta Çağ, İslâm toplumu için her türlü bilimsel faaliyetin, sanatın, düşüncenin bilinen dünyanın geri kalanına bakarak büyük bir gelişme gösterdiği Altın Çağ'dır.* Bu dönemde Avrupa'daki tüm gelişmeler İslâm dünyasında yapılagelen faaliyetlerin gölgesinde kalmıştır.

Örnek

- Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu'na göre; Avrupa merkezli klasik çağ taksiminin Avrupa için gerçeklik payı olsa da başka ülkeler ve milletler için de geçerli saymak imkânsızdır. Avrupa dışındaki milletlerin tarihi gelişmelerini Avrupa ile aynı tarihi çerçeve içinde düşünmek, Asya ve Afrika milletlerinin geçmişlerini böyle bir kalıba sokmak ve klasik çağ taksiminin dünya tarihi için uygulanması mümkün değildir.

Avrupamerkezci bir düşünceyle oluşturulan Orta Çağ kavramı, zaman sınırlaması bakımından farklı görüşler olmasına rağmen genel tarih sınıflandırmasında ortak bir terim olarak tüm çevrelerce kullanılmaya devam etmektedir.

ORTA ÇAĞ TARİHİNİN KAPSAMI VE SINIRLARI

Orta Çağ'ın sınırlarının belirlenmesinde Avrupa'yı doğrudan ilgilendiren önemli olaylar kullanılmıştır.

Orta Çağ'ın başlangıç ve bitiş tarihi olarak hangi önemli olayların kabul edilmesi gerektiği ile ilgili ihtilaf mevcuttur. Orta Çağ'ın başlangıç ve bitişini belirleyen gelişmeler doğrudan Avrupa'yı ilgilendiren olaylardır. Avrupalı olmayan dış etkenlerin neden olduğu olaylar da Avrupa'yı doğrudan etkilediği için Orta Çağ'ın sınırlarının belirlenmesinde kullanılmıştır.

Orta Çağ'ın başlangıcıyla ilgili kesin bir görüş bulunmamaktadır. *Avrupa'da genel olarak Batı Roma İmparatorluğu'nun resmen çöktüğü 476 yılı Orta Çağ'ın başlangıcı olarak kabul edilir.* Bununla beraber Roma İmparatorluğu'nun doğu ve batı olarak parçalanması ve doğu blokunun Hristiyanlaştığı 4. yüzyıl olduğu da iddia edilmektedir. Diğer bir görüşe göre 4. yüzyıl ile İslâm'ın yükseldiği 7'nci yüzyıl arasındaki süreç geç klasik çağdır ve Orta Çağ, İslâm toplumunun bilim ve teknolojide Avrupa'yı geride bırakmasıyla başlamıştır.

Bununla birlikte Orta Çağ'ın başlangıcı olarak;

- 375, Hunların Gotları mağlup ederek Kavimler Göçü'nü başlatmaları,
- 395, Roma İmparatorluğu'nun parçalanması,
- 476, Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılması,
- 622, Hz. Muhammed'in Yesrib'e (Medinetü'n-Nebi veya Medine) göçüyle başlayan süreç ile İslâm'ın yükselişi kabul edilmektedir.

Orta Çağ'ın başlangıcında olduğu gibi ne zaman sona erdiğine karar vermek de oldukça zordur. Orta Çağ'ın sonu olarak kabul edilen tarihi gelişmeler arasında;

- 15. yüzyıl başlarında Rönesans (Yeniden Doğuş) hareketinin başlaması,
- 1453, Sultan II. Mehmed'in Konstantinopol'ü (İstanbul) fethi,
- 1453, Fransa ve İngiltere arasında yaşanan Yüzyıl Savaşları'nın sona ermesi,
- 1455, Johann Guttenberg'in matbaayı icadı,
- 1492, Christoph Columb'un Amerika kıtasını keşfi ve
- 1517, Protestan Reformu gösterilmektedir.

Türkiye'de Orta Çağ Tarihi, genel itibariyle 375 Kavimler Göçü ile 1453 Konstantinopol'ün (İstanbul) fethi arasında kalan süreç olarak ifade edilmektedir.

Örnek

- Prof. Dr. Akdes Nimet Kurat, Orta Çağ'ın başlangıcı olarak 375 Kavimler göçünün, sonu olarak da 1492 yılında Amerika'nın keşfinin esas alınması gerektiğini belirtmiştir.

Günümüzde Türkiye'deki en yaygın görüşe göre, *Orta Çağ'ın başlangıcı olarak Kavimler Göçü (375) veya Batı Roma İmparatorluğu'nun Çöküşü (476) kabul edilirken Orta Çağ'ın sonu olarak Konstantinopol'ün (İstanbul) fethi (1453)* kabul edilmektedir.

Bireysel Etkinlik

- Orta Çağ kavramının ortaya çıkışı ve Orta Çağ Tarihi'nin sınırlandırılması konusunda yaşanan görüş ayrılıkları üzerine yorumlar yapınız.

ORTA ÇAĞ TARİHİNİN KAYNAKLARI

İnsanlık tarihinin takriben bin senelik bir dönemini kapsayan Orta Çağ Tarihi, tarih araştırmacılarının ilgisini çeken ve kendi içerisinde de oldukça fazla sayıda alt kümeye ayrılan bir alandır. Metodolojisi ve kaynakları ile tarihin diğer alanlarından bariz bir şekilde ayrılmaktadır. Bu minvalde kendine has birtakım zorlukları da bünyesinde barındırabilmektedir. *Orta Çağ Tarihi hem kapsadığı geniş zaman hem de araştırma alanı geniş bir coğrafyaya nüfuz ettiği için bu sahadaki kaynaklar fazla ve çeşitlidir.*

Orta Çağ Tarihi araştırmalarında kullanılacak olan tarihi kaynakların çoğunluğu Latince, Arapça, Farsça ve Grekçe dillerinde kaleme alınmıştır.

Orta Çağ Tarihi'nin kendine has zorlukları olduğundan bahsetmiştik. Her ne kadar günümüzde bu olgu yavaş yavaş kırılsa da Türkiye'de, Orta Çağ Tarihi denilince çoğunluğun aklına Osmanlıya kadar İslâmî dönem Türk Tarihi ve İslâm tarihi gelmektedir. Coğrafî bir sınıflama yaparsak bu tarih sahası Doğu Türkistan'dan başlayıp Endülüs'e kadar uzanmaktadır. Tarihsel bir sınırlama yapacak olursak ise İslâmiyet'in doğuşundan 16. yüzyılın ortalarına kadar uzanan geniş bir yelpaze ile karşılaşırız. Dolayısıyla bu sahadaki araştırmacı geniş coğrafyanın, uzun zaman diliminin ve değişen dünya şartlarının getirdiği zorluklara duçar kalabilir. Bu zorluklardan en önemlisi dil problemidir. Orta Çağ araştırmalarında akıllara gelen yukarıda geçen mefhum için Arapça, Farsça hatta Latince, Ermenice, Rusça, Çince, Gürcüce, Hintçe, Grekçe gibi dillerin birkaçının bilinmesi, araştırma konusu için olmazsa olmazdır.

Orta Çağ araştırmalarında kaynaklar ile ilgili olan bir diğer zorluk ise eserlerin telif edilmemiş yani el yazması olarak muhafaza edilmiş olmalarıdır. Dünya üzerinde birçok el yazması eser, halen çeşitli kütüphanelerde bu surette bulunmaktadır. Bu durum araştırmacılar için eserlerin okuyuşunu zorlaştırmaktadır. *Dolayısıyla araştırmacının, araştırma yaptığı konuyla ilgili olarak kullanacağı kaynak dilinin paleografyasına da hâkim olması gerekmektedir.*

Daha önce de geçtiği üzere tarihin alanlara ayrılmasında kullanılan en temel ayrım olan çağsal sınıflandırmaların zikri geçtiği üzere bazılarının başlangıç ve bitiş noktaları konusunda ihtilaf mevcuttur. Orta Çağ özelinde de söz konusu durum geçerlidir. Bu nedenle Orta Çağ alanında bir araştırma, diğer alanlarla girift halde olabilir. Başka bir deyişle bir Orta Çağ araştırmasında Yeni Çağ Tarihi, Siyer ve Genel Türk Tarihi gibi alanların kaynaklarına başvurmak gerekebilir.

Örnek

•Orta Çağ Tarihi'nin üst sınırı 1453 yılında İstanbul'un fethi ve Doğu Roma İmparatorluğu'nun yıkılması ile belirlenir. Ancak bu keskin bir ayrım değildir. Zira 1517 yılında tarih sahnesinden çekilen Memlükler Devleti, genelde Orta Çağ Tarihi'nin konusu olduğu halde 1299 yılında kurulduğu kabul edilen Osmanlı Devleti'nin 1453 yılına gelene kadarki süreci de genelde Yeni Çağ Tarihi kapsamında ele alınır. Dolayısıyla Memlük-Osmanlı ilişkilerini çalışan bir araştırmacının hangi disiplinde olursa olsun hem Yeni Çağ hem de Orta Çağ kaynaklarını incelemesi gerekmektedir. Bu bağlamda Orta Çağ'ın girift konularında çalışma yapan bir araştırmacının farklı disiplinlerdeki kaynakları sentezleyebilmesi beklenmektedir.

Sert cisimler üzerine yazılan epigrafik kaynaklar, Orta Çağ Tarihi araştırmaları için güvenilir kaynaklardandır. Bir mimari yapının inşa tarihi genelde bu şekilde belli olmaktadır.

Epigrafik Kaynaklar

Orta Çağ Tarihi kaynaklarının sınıflandırılmasına gelindiğinde ise Eski Çağ'da olduğu gibi burada da epigrafik verilerin önemli olduğunu görmekteyiz. Zira *epigrafik veriler taş, metal, mermer gibi sert cisimlerin üzerine yazılmış ve zamana karşı koyarak günümüze kadar ulaşabilmiştir.* Özelde kitabelerin, genelde epigrafik bulguların verdiği bilgiler güvenilir birinci elden kaynaklardır. Genelde topluma, devlete ait bir yapının inşasında yazılan kitabeler ile mezar taşlarında yazılı bulunan bilgiler, bu sınıftan kaynaklar olmaktadır. Kültür, iktisadi, mimari ve sosyolojik tarih gibi birçok sahaya ışık tutan bu yazıtların sınıflandırılma ve yayımlanması da günümüzde yapılmış bulunmaktadır.

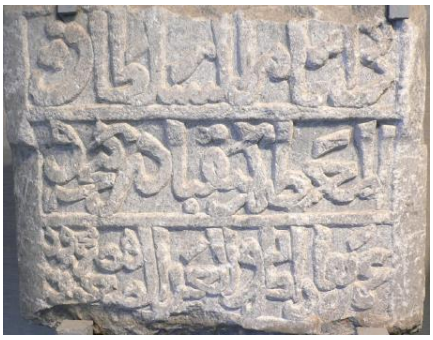

Görsel 6.1. Konya Kalesi Kitabesinden Bir Kesit

Nümizmatik Kaynaklar

Orta Çağ çalışmalarında kullanılan bir diğer kaynak türü de nümizmatik kaynaklardır. Paraların incelendiği *nümizmatik veya diğer adıyla meskukat*, tarihi araştırmalara yardımcı bir bilimdir. *Nümizmatik veriler, üzerinde ihtilaf olan birçok konunun aydınlatılmasında yardımcı unsur olarak kullanılmaktadır.* Para bastırmak hükümdarlık alametlerinden biri sayıldığı gibi parayı bastıran hükümdar zamanında devletin ekonomisi ile ilgili bilgiler de vermektedir. Para üzerinde hükümdarların adları, unvanları, paranın nerede ve ne zaman basıldığı, devletin veya hanedanın sembolleri, şayet başka bir hükümdara bağlı ise bağlılığını bildiren

ifade veya semboller yer almaktadır. Bu bilgilerden yola çıkılarak devletlerin ve hükümdarların adları, hâkimiyet sahaları, hükümdarlık dönemleri, devletin ekonomik yapısı gibi konularda bilgiler elde edilmektedir.

Paralar üzerine araştırmalar yapan nümizmatik veya diğer adıyla meskukat bilimi, tarih araştırmalarında kullanılan yardımcı bir bilimdir. Paralar üzerindeki yazı ve şekillerden hükümdarlar, vassallar, devletin ekonomisi, hükümdarın hâkimiyet sahası ve devletin tarihi coğrafyası hakkında bilgiler edinilebilir.

Görsel 6.2. Sultan I. Alaeddin Keykubad Adına Konya'da Bastırılan Dinar (Altın Para)

Sikkenin ön yüzünde; "el-imam en-Nasır lidinillah emir el-mü'minin sene tis'a aşere ve sitta mi'e", arka yüzünde ise "Es-Sultan-ül muazzam Alâ-ed dünya ve'd din Keykubad bin Keyhüsrev Duribe haze'd-dinar bi-Konya" yazıları vardır.

Ön yüz: "Müminlerin emiri İmam Nasır lidinillah" şeklinde dönemin de bir geleneği olarak Bağdat Abbâsî halifesi Nasır lidinillah'ın (ö. 1225) ismi geçmektedir. Daha sonra ise h. 619/1222-1223 şeklinde paranın basım tarihi verilmiştir.

Arka yüz: Türkiye Selçuklu Sultanı Alaeddin Keykubad'ın ismi lakapları ile birlikte zikredilmiştir. Akabinde dinarın Konya'da basıldığı bilgisi verilmiştir.

Paleografik Kaynaklar (Vesikalar)

Vesikalar, Orta Çağ Tarihi'nde kullanılan kaynakların en önemlilerindendir. Dönemin resmî belgeleri oldukları için güvenilirliği yüksek kaynaklardandır. Ancak zaman içinde yaşanan yangın, deprem gibi felaketler ile istilalar sebebiyle Orta Çağ'a ait vesikalar kendinden sonra gelen Yeni Çağ Tarihi ve Yakın Çağ Tarihi'ne göre oldukça azdır. Günümüzde Karahanlılara, Fâtımîlere, Eyyûbîlere, Selçuklulara, Memlüklere ve Altın Orda Devletlerine ait birtakım vesika ulaşılabilmiştir. Venedik, Cenova ve Floransa gibi İtalya şehir devletlerinin arşivlerinde bulunan vesikalar doğu ülkelerine nazaran daha fazladır. Vesika kaynaklarından ticaret, konsolosluk, noterlik, devletlerarası ilişkiler bağlamında istifade edilebilmektedir.

Mektuplar, imtiyaznâmeler, fetihnâmeler, anlaşma metinleri gibi çok çeşitli belgelerden oluşan paleografik kaynaklar, kendi dönemlerinin resmî belgeleri olduğundan güvenilirliği yüksek kaynaklardandır.

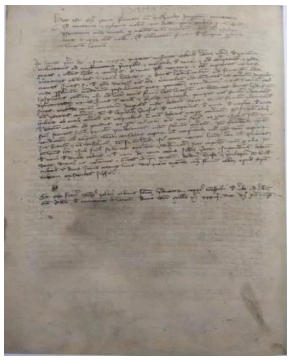

Görsel 6.3. Özbek Han'ın Azak'ta (Tana) Yerleşmeleri ve Ticaret Yapmaları İçin Venediklilere Verdiği ve Kıpçak Dilinden Latinceye Tercüme Edilen Yarlık (9 Ekim 1332)

Münşeat Mecmuaları

Vesikalardan ayrı olarak Orta Çağ Tarihi araştırmalarında münşeat mecmualarının da kullanıldığını görmekteyiz. *Münşeat mecmualarında, günümüze ulaşamayan belgelerin tamamının bir kopyasını yahut özetini bulmak mümkündür.*

Vakfiyeler

Toplum yararına kurulan vakıfların işleyişini ve gelecekteki durumuna dair bilgiler veren belgelere vakfiye denilmektedir. Anadolu Türklüğüne ait bilinen ilk vakfiye 1048 yılına ait olup Pasinler/Erzurum'da bulunan vakıflarla ilgilidir.

Vakfiyeler de Orta Çağ'a ait önemli kaynaklardandır. Vakıflar, toplumun yararı ve eğitimi, kimsesizlerin iaşe ve ibatesi, birtakım hayvanların beslenmesi gibi geniş yelpazede kurulmuş müesseselerdir. Burada vâkıf diye isimlendirilen kurucu vakfın işleyişi ve geleceğine dair birtakım bilgileri ihtiva eden bir yazı yazdırır ve bu yazı da vakfiye olarak isimlendirilirdi. Bu yazılar diğer kaynakların sunmadığı bilgileri sunduğu için ehemmiyeti fazladır. Bunlar sayesinde sosyal tarihe ait birçok bilgi araştırmacıya sunulmaktadır.

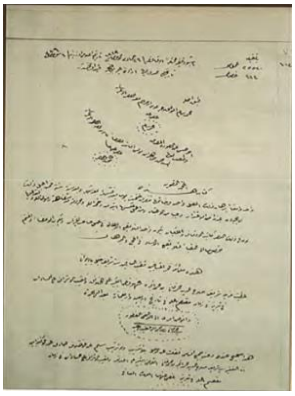

Görsel 6.4. Seyyid Şerif Halil Divanî İbn-i Seyyid Mehmed Cihangir Vakfiyesinden Bir Kesit (1048): Anadolu Türklüğüne Ait Bilinen İlk Vakfiyedir.

Tarihi Kalıntılar

Tarihi kalıntılar-arkeolojik veriler, tarihin her dönemi için önemli bulgular olagelmiştir. Söz konusu veriler ile dönemin mimari, kültürel ve askeri tarihlerine ciddi katkılar yapılabilmektedir. Arkeolojik bulgulardan bölgedeki mimari tarz, kullanılan araç-gereç, askeri teçhizat, ulaşım olanakları gibi birçok konuda inceleme yapılabilmektedir.

Bireysel Etkinlik

- Paleografik, epigrafik ve nümizmatik kaynaklarla ilgili yayımlanmış Türkçe makale ve kitapları araştırarak kaynak bilginizi geliştiriniz.
- Erişim sağladığınız eserlerle ilgili yorumlar yapınız.

ORTA ÇAĞ'DA İSLÂM TARİH YAZICILIĞI

İslâm tarihinde, tarih ilminin ve yazımının gelişmesinde birçok etken vardır. Araplarda olan neseb (soy) ilmine alaka, Eyyâmü'l-Arap (Cahiliye dönemi Arap kabileleri aralarında savaşlar) edebîyatı gibi etkenler bunlara birer örnektir. Hz. Peygamber'den sonra yazılan sîret (siyer) ve megazi kitapları da İslâm tarihinde tarih ilminin gelişmesine katkı sunmuş ve bu alanda İslâm tarihinin ilk örnekleri olagelmiştir. İslâm tarihinin başlarında tarih daha çok hadis, fıkıh, şiir, ensab ve ahbâr (haber) ilimlerinin gelişmesine paralel olarak gelişmiştir. İslâm kültüründe gelişen tarih ilmi ile Medine Rivayet ve Irak Haber ekolleri ortaya çıkmıştır. Ez-

Zuhrî, İbn Hişâm, İbn Sa'ad, El-Kelbî, Es-Sindî ve Vâkıdî gibi meşhur ilk dönem müellifleri de genelde bu ekoller çevresinde yetişmişlerdir.

İslâm tarihçiliğinde büyük atılım, yaklaşık olarak 9. yüzyılda başlamıştır. Günümüze ulaşan genel tarih kitapları bu dönemde yazılmaya başlanmıştır. Bahsedilen kitaplar genelde rivayetçi bir tarzda derlenmişlerdir. Ya'kûbi, Belâzurî, Dîneverî, İbn Kuteybe, İbn Tayfûr bu dönemin tarihçilerindendir. 922 yılında vefat eden *Taberî'nin rivayetçi usulle yazmış olduğu Târîh el-Usûl ve'l-Mülûk adlı kitabı her zaman için kendisinden sonra gelen kaynaklara referans olmuş ve İslâm tarihinde kendine özel bir yer edinmiştir*.

10. ve 11. yüzyılda da gelişme gösteren İslâm tarih yazımı, bu dönemde ilim adamlarından ziyade memurların ve saray görevlilerinin uhdesine geçmiştir. Yine bu dönemde şehir, hanedan tarihi gibi özel tarih türleri yazılmaya başlanmıştır. Mes'ûdî, Nerşâhî, 'Utbî, İbn Miskeveyh bu dönemin meşhur tarihçilerindendir.

İslâm tarih yazımı 9. yüzyıldan sonra gelişmeye başlamıştır. Taberî'nin *Târîh el-Usûl ve'l-Mülûk* adlı kitabı, kendinden sonra gelen İslâm tarih yazarları için temel başvuru eseri olmuştur.

İslâm dünyasında Farsça tarih yazımı, 10. yüzyılda ilk örnekleri görülen tercüme faaliyetleri ile başlamıştır. *Bu dönemde yapılan ilk tercüme ise Samanî veziri Bel'amî tarafından dönemin hükümdarı Mansûr b. Nûh'a (961-976) sunulan Taberî tarihi (Târîh el-Usûl ve'l-Mülûk) tercümesidir*. Gerdîzî ve Beyhakî bu dönemin ünlü Farsça tarih yazan müellifleridir.

12. yüzyılda ise İslâm tarihçiliği bir atılım daha yapmış ve ilerleyen asırlarda da devam edecek bir gelişme göstermiştir. Bu dönemde âlim müellifler tekrar ortaya çıkmışlardır. Yazılan kitaplarda tenkit daha iyi surette icra edilmiştir. İzzeddîn İbnü'l-Esîr'in bu dönemde yazmış olduğu hacimli eseri *el-Kâmil fi't-Târîh* İslâm tarihin en muteber kaynaklarından kabul edilmiştir. Söz konusu dönemde özel ve genel tarih yazıcılığı bir arada devam etmiş, tarih kitaplarında fazlaca biyografilere yer verilmiştir. 13. yüzyılda Mısır'ın Eyyûbîlerin ve daha sonra Memlüklerin yönetim merkezi olması ile Arapça eser yazan müelliflerin çoğunluğu Mısır'da eser vermişlerdir. Öte yandan İran, Irak, Horasan ve Maveraünnehir sahasında da Farsça eserler 16. yüzyıla kadar yazılmaya devam etmiştir. Bu dönemde Makrîzî, İbn Haldûn, İbn Şeddâd, Bedreddîn el-Aynî gibi isimler Arapça eserler vermişlerdir. Doğuda ise Cüveynî, Reşîdüddîn, Şerafeddîn Ali Yezdî, Mirhand gibi isimler de Farsça tarih kitapları kaleme almışlardır.

Vekâyinâmeler/Kronikler

İslâm tarih yazımında eserlerin genelde üç kısımda sınıflandırıldığı varsayılmaktadır. Bunlar şu şekildedir:

- *Genel Tarihler:* İslâm tarihi ile yaratılış, peygamberler tarihi, eski milletlerinin tarihi gibi konuları da kapsayabilen ve genelde yıl yıl anlatılan geniş hacimli tarih kitaplarıdır. Taberî, İzzeddîn İbnü'l-Esîr, İbn Kesîr bu grubun en meşhur tarihçilerindir.
- *Özel Tarihler:* Hanedan, devlet, hükümdar gibi özel konularda yazılmış tarih kitaplarıdır. Utbî'nin Gazneli Mahmûd'a hitaben yazdığı *Târîhu Yemînî*, İbn Abduzzâhir'in Baybars için yazdığı *er-Ravzu'z-Zâhir*, Kaşânî'nin *Târîh-i Olcaytû Sultân*, İzzedîn İbnü'l-Esîr'in *Târîh el-Bâhir fî Devleti'l-*

Atabekiyye, Kadı İbn Şeddâd'ın *en-Nevâdiru's-Sultâniye* adlı eserleri bu gruba girmektedir.

- *Şehir ve Bölge Tarihleri:* Bir bölgenin ve şehrin tarihini bildirmek için yazılan eserlerdir. Narşahî'nin *Târîhu Buhârâ*, İbnü'l-Adîm'ın *Zübdetü'l-Haleb*, İbn Kalânîsî'nin *Zeylü Târîhi Dımaşk* gibi eserleri bu gruba girer.

Anlaşıldığı üzere bir Orta Çağ araştırmacısının yapacağı bir çalışmada geniş bir vekâyinâme literatürü ile karşılaşması muhtemeldir. Ancak Orta Çağ kroniklerinin büyük bir kısmı, resmî ideoloji tarafından yahut onların gözetimleri ile yazılmışlardır. Bu cihetten araştırmacının iyi bir tenkit sürecine girmesi ve araştırma konusunun diğer eş zamanlı kaynakları ile mukayese etmesi gerekmektedir. Öte yandan müellifin verdiği bilgiyi nereden aldığını irdelemesi de lazım gelmektedir.

Tabakât kitapları arasında biyografilerin verilme sırası farklılık gösterebilmektedir. Bu sıralamalardan bir tanesi de ölüm tarihine göre yapılan sıralamadır. Bu türden tabakât kitaplarına vefâyât kitapları da denir.

Tabakât Kitapları (Biyografik Eserler)

İslâm tarihinin tabakât kitapları âlimler tarafından yazılmaya devam edilmiştir. Tabakât kitapları çok sayıda biyografiden oluşan, genelde din adamları, şairler gibi sınıflardan müelliflerin yazmış olduğu eserlerdendir. Bahsi geçen eserlerde verilen biyografiler bir mezhebe ait âlimler, bir şehre ait büyükler veya bir meslek grubuna ait kişiler gibi özel konularda yazılmış olabilirlerdi. Kültür ve bilim tarihi için oldukça önemli eserlerdendir. İbnü Nedim, Birûnî, Mâverdî, Hatib el-Bağdâdî XI-XII. asırların meşhur biyografi yazarlarındandır. Tabakât yazımı ilerleyen yüzyıllarda da İslâm tarihçiliğinde gelişmeye devam etmiş, İbn Hallikân, Minhâc-ı Sirâc Cüzcânî, Safedî ve Zehebî gibi meşhur müellifler yetişmiştir.

Otobiyografiler

İslâm tarih yazımında az da olsa otobiyografi de görülmektedir. Fâtımî dâisi El-Müeyyed fi'd-Dîn Hibbetullah Eş-Şirâzi'nin *Sîre*, Usâme b. Munkız'ın *Kitâbu'l-İ'tibâr* ve Abdullatîf el-Bağdâdî'nin *Sîretü Hayâtî* adlı eserleri bunların meşhurlarındandır.

Coğrafya Kitapları

Orta Çağ Tarihi'nin en güvenilir kaynaklarından biri olan *el-Kâmil fi't-Târîh* adlı eser *İbn el-Esîr* tarafından Arapça olarak kaleme alınmıştır. Eserde, yaratılıştan itibaren 1231/32 yılına kadarki olaylar kronolojik olarak anlatılmaktadır.

Orta Çağ Tarihi'nin bir diğer önemli kaynakları ise coğrafî kaynaklardır. Bu kaynaklar genelde İslâm coğrafyası ile onlara yakın olan ve etkileşimde bulunan yerlerin coğrafyalarını anlatmak için yazılmıştır. Coğrafî kaynaklarda bir ülkenin ekonomisi, nüfusu, yer şekilleri, diğer yerlere olan uzaklığı, kültürü, gelenek ve göreneklerinin izleri sürülebilir. Ya'kûbî, Yâkût el-Hamavî, Ebû'l-Fidâ, Muhammed b. Ahmed el-Makdisî önemli İslâm coğrafyacıları arasındadır.

Seyahatnâmeler

Seyahatnâmeler de Orta Çağ Tarihi için önemli kaynaklardır. Seyahat eden kişinin anlatımıyla yazılan söz konusu eserlerde, kronik ve coğrafya kitaplarında geçmeyen değerli bilgiler bulunmaktadır. İbn Fadlan, İbn Cübeyr, İbn Battûta, Marco Polo önemli seyahatnâmeler kaleme almış müellifler arasındadır.

Orta Çağ araştırmalarında kullanılan kaynak türlerinden bundan başka edebî kaynaklar, devlet teşkilatı ile ilgili kaynaklar da bulunmaktadır. Araştırmacının üzerinde çalıştığı konu ile ilgili olarak bunları göz önünde bulundurması gerekmektedir. Öte yandan araştırmacıların çalıştığı alana göre göz önünde bulundurması gereken diğer kaynaklar ise yabancı kaynaklardır. Araştırma konusu ile ilgili Bizans, Süryani, Ermeni, Latin vb. kaynaklar da bulunmakta olup bunların da iyi bir şekilde tenkit süreci ile incelenmesi gerekmektedir.

ORTA ÇAĞ TARİHİ İLE İLGİLİ SEÇME BİBLİYOGRAFYA

Kronikler

Orta Çağ Tarihi'nde kaynakların en büyük ve ayrıntılı kısmı ise Vekâyinâmeler yani tarihî kroniklerdir. Bunlar bir düzene göre yazılmış olup tafsilatlı bilgiler vermektedirler.

Arapça Yazılanlar

- *Belâzurî, Fütûh el-Büldân:* Hz. Peygamber'in hicretinden Emevi Halifesi I. Velid (M. 715) dönemi sonuna kadar yapılan İslâm fetihlerini anlatır. Birçok dile çevrilmiş olan eser Türkçeye de kazandırılmıştır.
- *Ya'kûbî, Târîh el-Ya'kûbî:* Genel bir İslâm ve dünya tarihi olan eserde olaylar, M. 872-873 yıllarına kadar getirilmiştir. Ancak eserin başlangıç kısmı kayıp olup günümüze ulaşan kısım Hz. Âdem ile birlikte başlar.
- *Taberî, Târîh el-Usûl ve'l-Mülûk:* Tüm zamanlarda kabul görmüş temel bir İslâm tarihidir. M. 915 yılına kadar yaşanan olaylar anlatılmıştır. Rivayetçi gelenekle yazılmış olan eser, dilimize de tercüme edilmiş olup yeni tercümeleri de yapılmaktadır.
- *Mes'ûdî, Mürûc ez-Zeheb ve Me'âdîn el-Cevher:* İki bölümden meydana gelen eserde, ilk bölümde daha çok ansiklopedik bilgiler verilmektedir. Burada peygamberler tarihi, bazı coğrafî bilgiler ve çeşitli milletler ile ilgili bilgiler aktarılmıştır. İkinci bölümde ise Hz. Peygamber'den itibaren İslâm tarihi anlatılmış ve Abbâsî halifesi Mutî' lillâh zamanına kadar gelinmiştir (946). Dilimize kısmî bir tercümesi kazandırılmıştır.
- *Mes'ûdî, et-Tenbîh ve'l-İşrâf:* Eser hem bir coğrafya kitabı hem de genel bir İslâm tarihidir. Eserde coğrafya, astronomi ve meteorolojiye ait bilgiler verilmiş ardından çeşitli milletlerden bahsedilmiştir. Akabinde yine Hz. Peygamber Dönemi'nden başlanılarak Mutî' lillâh Dönemi'ne kadar genel bir İslâm tarihi anlatılmıştır. Eser dilimize çevrilmiştir.
- *İbn Miskeveyh, Tecârib el-Ümem ve Teâkib el-Himem*: Tufandan Büveyhî Adududdevle'nin ölüm tarihi olan M. 983 yılına kadar olaylar anlatılır. Türkçeye çevirisi yapılmıştır.
- *İzzeddin İbn el-Esîr, el-Kâmil fî't-Târîh:* Orta Çağ Tarihi'nin en güvenilir kaynaklarından biri olarak kabul edilmektedir. Kitabının son bulduğu 1231-1232 yıllarına kadar olan çalışmalar için en çok kullanılan kaynak durumundadır. Eser yaratılıştan başlayıp bahsedilen yıllara kadar olayları kronolojik sırayla anlatır. Selçuklu, Gazneli, Eyyûbî, Haçlı vs. araştırmaları için oldukça önemli bir kaynaktır. Eser dilimize çevrilmiştir.

- *İbn Kesîr, el-Bidâye ve'n-Nihâye:* Orta Çağ İslâm tarihi kaynaklarının en meşhurlarındandır. Eser yaratılıştan başlayıp M. 1365-1366 yıllarına kadarki olayları kronolojik sıra ile anlatır. Türkçeye çevirisi yapılmıştır.

Bunların dışında İbnü'l-Cevzî'nin *el-Muntazam fî Tevârih el-Mülûk ve'l-Ümem*, Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin *Mirâtu'z-Zamân fî Târîh el-A'yân*, Zehebî'nin *Târîh el-İslâm*, İbn Haldûn'un *el-İber*'i gibi çok sayıda genel tarih kitapları mevcuttur.

Farsça Yazılanlar

- *Gerdîzî, Zeynü'l-Ahbâr:* Eserde İslâm öncesi İran tarihi, Hz. Peygamber Dönemi, M. 1032 yılına kadar halifeler tarihini anlattıktan sonra ayrıntılı bir şekilde Horasan tarihini anlatır. Gazneliler, Samanîler ve Selçukluların kuruluş dönemi için önemli bir kaynaktır.
- *Beyhakî, Târîh-i Beyhakî:* Toplamda 30 cilt olduğu rivayet edilen eserin günümüze 1030-1041 yılları arasındaki bölümleri kalmıştır. Gazneliler için önemli bir eserdir.
- *Mücmel et-Tevârî:* Kitabın müellifi bilinmemektedir. Yaratılıştan M. 1126 yılına kadarki olayları anlatır. Türkler ile ilgili içinde önemli bilgiler barındırır. Türkler ile ilgili olan yerlerin dilimize kısmî çevirisi yapılmıştır.
- *Alâeddîn Ata Melik el-Cüveynî, Târîh-i Cihângüşâ:* Moğollar, Harezmşahlar ve Nizârî İsmâilîler açısından oldukça önemli bir kaynak olup Türkçeye çevrilmiştir.
- *Reşîdeddîn Fazlullah, Câmi' et-Tevârih:* Eser bir dünya tarihi olup dünya literatüründe haklı bir şöhrete ulaşmıştır. Türk ve Moğollar için oldukça önemli olan eserde, diğer milletlerin tahinden de bahsedilir. Dilimize kısmî tercümeleri yapılmıştır.
- *Hamdullah Müstevfî Kazvînî, Târîh-i Güzîde:* Peygamberler, filozoflar tarihi, halifeler tarihi, Moğol tarihi, âlim ve şairlerin biyografileri ile Kazvin şehri hakkında bilgi verir.
- *Hâfız Ebrû, Mecmu'ât et-Tevârih:* Eser 4 bölümden oluşur. İlk iki bölümde eski İran tarihinden, peygamberler tarihinden başlayarak genel olarak İslâm tarihini anlatır. Üçüncü bölüm ise Selçuklular ve İlhanlılara ayrılmıştır. Son bölümde ise (*Zübdet et-Tevârih-i Baysungur*) Timur ve Şahruh Dönemleri'ne yer verilir. Son dönem İlhanlıları ve Timurlular için oldukça önemli bir kaynaktır.
- *Abdurrezzâk es-Semerkandî, Matla es-Sa'deyn ve Mecma' el-Bahreyn:* 1304-1471 arası olaylar anlatılır. İlhanlılar, Çağataylılar ve Timurlular ile ilgili önemli bir eserdir.
- *Mirhând, Ravzat es-Safâ fî Sîret el-Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ:* Yaratılış ile başlar ve 1523 yıllarına kadarki olaylar anlatılır. İran İslâm tarihi ile ilgili önemli bir eser olup haklı bir şöhrete kavuşmuştur. Dilimize kısmî tercümeleri yapılmaktadır.
- *Handmir, Habîb es-Siyer fî Ahbâri Efrâd el-Beşer:* Yaratılıştan başlar ve Şah İsmâil'in ölüm yılı olan 1524 yılına kadar olaylar anlatılır. Timurluların son dönemi ve Safevîlerin ilk dönemi için önemli bir eserdir.

Reşîdeddîn Fazlullah tarafından Farsça olarak kaleme alınan *Câmi' et-Tevârih* adlı eser, modern anlamda ilk genel dünya tarihidir.

Özel Tarihler

- *İzzeddîn İbnü'l-Esîr, er-Târîh el-Bâhîr fî'd-Devleti'l-Atabekiyye:* Müellifin himayesinde yetiştiği Zengî Atebeyliği tarihidir. Zengîler, Irak Selçukluları ve Musul için oldukça önemli bir kaynaktır.
- *Utbî, Kitâbu'l-Yemînî:* Arapça olarak yazılan eser Gazneli Sebüktegin, Gazneli Mahmûd ve bunların çağdaşı olan hükümdarlar ile ilgili bilgileri içerir. Gazneliler, Samanîler, Karahanlılar ve çağdaşı olan devletler ile ilgili önemli bilgiler barındıran eser, M. 1020 yılı olayları ile biter.
- *Nesevî, Sîretüs's-Sultân Celâleddîn Mengübertî:* Moğol istilası, Harezmşahlar ve bilhassa Celâleddîn Harezmşah ile ilgili önemli bilgiler verir. Türkçeye çevrilmiştir.
- *Kâşânî, Tarih-i Olcaytu:* İlhanlı Hükümdarı Olcaytu Dönemi'nde, 1314-1317 arası olayları içerir. Bahsedilen dönem için önemli bir kaynak olan eserin Farsçadan Türkçeye tercümesi yapılmıştır.
- *Nîşâbûrî, Selçuknâme:* Bilinen ilk Selçuknâme olan eserin dili Farsçadır. Selçuklu hâkimiyetinin başlarından III. Tuğrul dönemi başlarına kadar gelir.
- *İbn Vâsıl, Müferric el-Kürûb fî Ahbâri Benî Eyyûb:* Eyyûbîleri konu alan kaynak, bu hanedanın kökeninden bahsederek Eyyûbî tarihini ayrıntılı olarak anlatır. Eser Memlûklerin ilk döneminde, M. 1262-1263 Baybars Dönemi'nde son bulur.
- *İbn Şeddâd, en-Nevâdiru's-Sultâniye ve'l-Mehâsinu'l-Yûsufiyye:* Eserde Selâhaddîn Eyyûbî'nin hayatı ve kişiliği anlatılır.
- *İbn Abdu'z-Zâhir, er-Ravdu'z-Zâhir fî Sîreti Melik ez-Zâhir:* Eser adından da anlaşılacağı üzere Memlüklerde Baybars dönemini ayrıntılı olarak anlatır.
- *Yezdî, Zafernâme:* Timurlarda, Timur ve Şahruh Dönemleri anlatılmaktadır. Timurlular tarihi için önemli olan bu Farsça eser, dilimize de tercüme edilmiştir.

Bilinen ilk Selçuknâme Nişâbûrî tarafından Farsça kaleme alınmış olup III. Tuğrul zamanına kadar Selçuklular Devleti tarihini içermektedir.

Bunların dışında Orta Çağ Tarihi için çok sayıda özel tarihi eser de bulunmaktadır.

Şehir Tarihleri

- *İbn Kalânisî, Zeylü Târîhi Dımaşk:* M. 971-1160 arası Dımaşk ve çevresinde gelişen olayları anlatır. Eser Türkçeye çevrilmiştir.
- *İbn Asâkir, Târîhu Medineti Dımaşk:* Dımaşk (Şam) tarihi ile ilgili 80 ciltlik geniş bir kaynaktır. Şehrin isminin etimolojisinden, faziletinden, coğrafyasından bahsederek Dımaşk tarihini oldukça ayrıntılı bir şekilde anlatmaktadır.
- *İbnü'l-Adîm, Zübdetü'l-Halepmin Târîhi Haleb:* Müellif bu eserde Hz. İbrâhîm Dönemi'nden başlayarak Halep merkezli tarih anlatımını, kronolojik şekilde 1243 yılı olaylarına getirir. Selçuklular ile ilgili kısmî tercümesi Türkçeye kazandırılmıştır.
- *İbnü'l-Adîm, Bugyetü't-Taleb fî Târîhi Haleb:* Müellifin, Halep ile ilgili diğer önemli bir eseridir. 40 cilt olduğu tahmin edilen eserin yalnızca 10 cilt

kadarı günümüze ulaşmıştır. Burada Halep tarihi, coğrafyası ve şehirde yaşamış ünlü kişilerin biyografileri mevcuttur. Eserin Selçuklular ile ilgili kısmî tercümesi dilimize kazandırılmıştır.

- *İbnü'l-Ezrâk el-Fârûkî, Târîhu Meyyâfâkirîn ve Âmid:* Meyyâfâkirîn (Silvan) ve Âmid (Diyarbakır) çevresi tarihini anlatan eserin yalnızca bir bölümü günümüze ulaşmıştır. Bu kısımda Hulefâyı Râşidîn Dönemi'nden başlanılarak müellifin yaşadığı döneme (Ö. 1181 sonrası) kadar getirilmiştir.
- *Nerşâhî, Târîhu Buhâra:* Buhâra ve çevresinin tarihi, ekonomisi, coğrafyası ve gelenek görenekleri hakkında bilgi verir. Eser Türkçeye çevrilmiştir.
- *Târîh-i Sistân:* Müellifi bilinmeyen eser yaratılıştan başlayıp Sistân hakkında Harezmşahlara kadar olan uzun bir dönemde ayrıntılı bilgiler vermektedir. Eser Türkçeye çevrilmiştir.

Orta Çağ İslâm tarihinde daha çok sayıda şehir tarihi bulunmaktadır.

Tabakât kitapları; İslâm geleneğinde sahâbe, tâbiîn, âlimler, edip, şair ve sanatkârlar, sûfiler, düşünürler ve ayırıcı niteliklere sahip olan kişilerden söz eden eserleri ifade eder.

Tabakâtlar

- İbn Hallikân, *Vefâyâtü'l-A'yân ve Enbâü Ebnâü'z-Zamân*
- İbnü'n-Nedîm, *Fihrist*
- Safedî, *Vâfî bi'l-Vefiyyât*
- İbn Kuteybe, *Tabâkâtu'ş-Şu'arâ*
- Zehebî, *Siyeru A'lâm en-Nübelâ*
- Minâc-ı Sirâc el-Cüzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî*

Bunların dışında çok sayıda tabakât kitabı da mevcuttur.

Coğrafya Kitapları

İbn Battûta, 1300'lü yıllarda bilinen dünyanın birçok memleketini gezmiştir. Orta Çağ'da en fazla ülke gezen seyyah olan İbn Battûta, gördüklerini ve izlenimlerini *Tuhfetü'n-Nuzzâr fi Garâibi'l-Emsâr ve Acâibi'l-Esfâr* adlı eserinde anlatmıştır. Bu eser kısaca İbn Battûta Seyahatnâmesi olarak bilinmektedir.

- İbn Hurdadbih, *el-Mesâlik ve'l-Memâlik*
- Yâkût el-Hamevî, *Mu'cem el-Büldân*
- İbn Rüsteh, *el-A'lâku'n-Nefîse*
- Makdisî, *Ahsenu't-Tekâsim fi Ma'rifeti'l-Ekâlim*
- İbn Havkal, *Kitâbu Sûreti'l-Arz*
- Ebû'l-Fidâ, *Takvîmü'l-Büldân*
- el-Ömerî, *Mesâlikü'l-Ebsârfî Memâlikü'l-Emsâr*
- Zekeriyyâ el-Kazvînî, *Asâru'l-Bilâd*,
- *Hududu'l-A'lem (Anonim)*

Bunların dışında daha birçok İslâm coğrafya kitabı vardır.

Bizans, Ermeni, Haçlı, Süryânî Kaynakları

- Psellos, *Khronographia*
- Nikephoros Bryennios, *Historia*
- Anna Komnena, *Alexiad*
- Niketas Khoniates, *Historia*
- Urfalı Mateos, *Vekâyinâme*
- Gence'li Kiragos, *Ermeni Tarihi*

- Vardan Vardapet, *Cihan Tarihi*
- Akner'li Grigor, *Okçu Milletin Tarihi*
- Felcherius Carnotensis, *Gesta Francorum Iherusalem Peregrinantium*
- Albertus Aquensis, *Liber Christianae Expeditions pro Ereptione et Restitutione Sanctae Hieresolymitanae Ecclesiae*
- Willermus Tyrensis, *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum*
- *Gesta Francorum et Aliorum Hierosolimitanorum (Anonim)*
- Süryânî Mihail, *Vekâyinâme*
- Ebû'l-Ferec Bar Hebraeus, *Ebû'l-Ferec Tarihi*
- *Anonim Süryâni Vekâyinâmesi*

Teşkilat, Teşrifat ve Devlet Yönetimi ile İlgili Kaynaklar

- Nizâmülmülk, *Siyâsetnâme*
- Maverdî, *el-Ahkâm'us-Sultâniyeve'l-Vilâyetü'd-Dîniyye*
- Zencânî, *Kitâbu'l-Letâifü'l-'Alâiyye fî Fedâilü'l-Seniyye-Siyâsetnâme*
- Râvendî, *Râhat es-Sudûr ve Âyet es-Sürûr*
- Yûsuf Hâc Hâcib, *Kutadgu Bilig*
- Gazzâlî, *Nâsihatü'l-Mülûk*
- Tartûşî, *Sîrâc el-Mülûk*
- Handmir, *Düstûrü'l-Vüzerâ*

Seyahatnâmeler

- İbn Fadlan Seyahatnâmesi
- Marco Polo Seyahatnâmesi
- İbn Battûta Seyahatnâmesi
- Nâsır-ı Hüsrev Seyahatnâmesi
- İbn Cübeyr Seyahatnâmesi

Bireysel Etkinlik

•Orta Çağ Tarihi'nin kaynaklarını eleştirel bir yaklaşımla irdeleyiniz.

Özet

•**ORTA ÇAĞ TARİHİNİN KAPSAMI VE KAYNAKLARI** Orta Çağ, Çin'den Mağrib'e (Fas) ve İngiltere'ye kadar uzanan Asya, Afrika ve Avrupa kıtalarının geniş coğrafyasında, insanoğlunun yaklaşık bin yıllık siyasi, askeri, sosyal ve ekonomik hayatını içeren geniş bir zaman dilimini ifade eder.

•**ORTA ÇAĞ KAVRAMI** Orta Çağ kavramı ilk olarak 15. yüzyıl başlarında Rönesans (Yeniden Doğuş) Dönemi'nin hümanist tarihçisi İtalyan Flavio Biondo (1392 – 1463) tarafından ifade edildi. Biondo'dan sonra Rönesans Dönemi'nin diğer tarihçileri de kendi yaşadıkları dönemi, Roma İmparatorluğu'nun çöküşünden önce ulaşılmış olan yüksek kültür ve medeniyet seviyesinin bir devamı olarak gördüler. Rönesans tarihçileri 15. yüzyıl başlarından itibaren bilim, sanat, felsefe gibi alanlarda yaşanan gelişmelerle tarihsel sürecin yeni bir çağa doğru evrildiğine inanarak kendi tarihlerini eski, orta ve yeni olarak üçlü sistemle çağlara ayırdılar. Üçlü sisteme bugünkü anlamda son şeklini veren Alman kökenli tarihçi Christoph Cellarius (1634-1707) oldu.

•**ORTA ÇAĞ TARİHİNİN SINIRLARI**

•Orta Çağ'ın başlangıç ve bitiş tarihi olarak hangi önemli olayların kabul edilmesi gerektiği ile ilgili ihtilaf mevcuttur. Orta Çağ'ın başlangıcı olarak şunlar kabul edilmektedir:

••Kavimler göçünün başlaması,

••Roma İmparatorluğu'nun parçalanması,

••Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılması,

••Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Yesrib'e (Medinetü'n Nebi veya Medine) göçüyle başlayan süreç ile İslâm'ın yükselişi.

•Orta Çağ'ın sonu olarak kabul edilen gelişmeler şunlardır:

•Rönesans'ın başlaması,

•İstanbul''un fethi,

•Yüzyıl savaşlarının sona ermesi,

•Matbanın bulunuşu,

•Reform hareketleri,

•Amerika kıtasının keşfedilmesi.

•**Orta Çağ Tarihi'nin Genel Kaynaklarına Genel Bir Bakış**

•Orta Çağ Tarihi kaynakları hem kapsadığı geniş coğrafya hem denk geldiği geniş zaman dilimi sebebiyle geniş ve çeşitlidir. Orta Çağ araştırmasında karşılaşılabilen çeşitli zorluklar vardır. Orta Çağ Tarihi'nde kaynaklar genel olarak Nümizmatik kaynaklar, epigragik kaynaklar, vakfiyeler, vekâyînâmeler, vesikalar, coğrafî kaynaklar, seyahatnâmeler, teşkilat-teşrifat kaynakları ve edebî kaynaklar diye sınıflandırılır.

•Nümizmatik Kaynaklar: Paralar ile ilgili kaynaklardır. Tahta çıkma tarihi, hükümdar lakabı gibi bilgilerin gün yüzüne çıkmasına yardımcı olurlar.

•Epigrafik Kaynaklar: Kaya, taş, mermer ve mezar taşı gibi sert cisimlerinin üzerinde bulunan bilgilerdir.

•Vakfiyeler: Vakıfların işleyişi ile ilgili günümüze ulaşan kaynaklardır. Sosyal tarih için oldukça önemlidir.

•Vekâyinâmeler: Genel tarih kitaplarıdır. Belli bir düzen ve tertibat dahilinde yazılmışlardır. İslâm tarihçiliğinde gelişmesi farklı etkenlere bağlı olarak zaman almıştır. Genel manada umumî tarih, özel tarih ve şehir tarihi olarak 3'e ayrılır. Bu kaynaklar Arapça, Farsça başta olmak üzere çeşitli dillerde yazılmış bulunabilir.

•Coğrafî Kaynaklar: İslâm coğrafyacılarının yazmış olduğu eserler olup İslâm dünyası ve bunlarla etkileşimde olan yerler hakkında bilgi verirler.

•Seyahatnâmeler: Seyyahların gözüyle o dönemki zaman ve gezilen coğrafya anlatılır.

•Vesikalar: Günümüze ulaşmış resmî evraklar olup son derece önemli kaynaklardır.

•Teşkilat-Teşrifat Kaynakları: Devlet yönetimi ve saray gibi özel konularda yazılmış kaynaklardır.

DEĞERLENDİRME SORULARI

1. Rönesans tarihçileri tarafından ortaya konulan Orta Çağ Tarihi'nde esas itibariyle hangi coğrafyanın tarihi ele alınmıştır?
   a) İskandinavya
   b) Rusya
   c) Orta Asya
   d) Çin
   e) Batı Avrupa

2. Avrupalıların Orta Çağ dönemi için kullandıkları diğer adlandırma hangisidir?
   a) Tarihsel Süreksizlik Çağı
   b) Karanlık Çağ
   c) Altın Çağ
   d) Aydınlanma Çağı
   e) Rönesans

3. Christoph Cellarius tarafından yapılan üçlü tarihsel sınıflandırma hangisidir?
   a) Historia Antiqua – Historia Aevi Moderni - Historia Nova
   b) Historia Antiqua - Historia Medii Aevi - Historia Nova
   c) Historia Aevi Moderni – Historia Medii Aevi – Historia Nova
   d) Historia Medii Aevi – Historia Antiqua – Historia Aevi Moderni
   e) Historia Antiqua – Historia Nova – Historia Medii Aevi

4. Orta Çağ Tarihi'nin ana kaynakları en çok hangi dillerde yazılmıştır?
   a) Latince, Arapça, Farsça
   b) Hintçe, Süryanice, Arapça
   c) Türkçe, Moğolca, Rusça
   d) Latince, Arapça, İbranice
   e) Grekçe, Ermenice, Gürcüce

5. Aşağıdakilerin hangisi Nümizmatik kaynakların özelliklerindendir?
   a) Vakıf işleyişi hakkında bilgi verir.
   b) Yaratılış (hilkat) hakkında bilgi verir.
   c) Hükümdarın tahta çıktığı tarih belirlenebilir.
   d) Güvenilir bir kaynak değildir.
   e) Yalnızca Orta Çağ Tarihi araştırmaları için kullanılır.

6. Aşağıdakilerin hangisi Farsça olarak yazılmıştır?
   a) Zübdetü'l-Halepmin Târîhi Haleb
   b) Târîhu Medîneti Dımaşk
   c) El-Bidâye ve'n-Nihâye
   d) Takvîmü'l-Büldân
   e) Zeynü'l-Ahbâr

7. Aşağıdakilerden hangisi genel İslâm tarihidir?
   a) Yâkût el-Hamevî, Mu'cem el-Büldân
   b) Utbî, Kitâbu'l-Yemînî
   c) İbn Kesîr, El-Bidâye ve'n-Nihâye
   d) Anonim Târîh-i Sistan
   e) Nizâmü'l-mülk Siyâsetnâme

8. Aşağıdakilerin hangisi coğrafi kaynaklardan değildir?
   a) İbnü'l-Adîm, Zübdetü'l-Halepmin Târîhi Haleb
   b) Ebû'l-Fîdâ, Takvîmü'l-Büldân
   c) Anonim Hudûdu'l-Âlem
   d) Makdisî, Ahsenü't-Tekâsim
   e) Kazvînî, Âsâru'l-Bilâd

9. Aşağıdaki müelliflerden hangisi şehir tarihine dair eser kaleme almıştır?
   a) İbn Meskeveyh
   b) Sıbt İbn el-Cevzî
   c) İbnü Kesîr
   d) Cüveynî
   e) İbn Asâkir

10. *El-Kâmil fî't-Târîh* adlı genel İslâm tarihi kimin eseridir?
    a) Makdisî
    b) İbn Vâsıl
    c) İbn Abduzzâhir
    d) Utbî
    e) İzzeddîn İbnü'l-Esîr

Cevap Anahtarı
1.e, 2.b, 3.b, 4.a, 5.c, 6.e, 7.c, 8.a, 9.e, 10.e

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Aka, İ, (1997), "Hândmîr", Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, XV, ss. 550-552.

Alkan, N. (2009), "Tarihin Çağlara Ayrılmasında Üçlü Sistem ve Avrupa Merkezci Tarih Kurgusu", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2/9, ss. 23-42.

Avcı, C. (2004), "Mes''udî Ali b. Hüseyin", Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, XXIX, ss. 353-355.

Bilgin, O. (1996), "Gerdîzî", Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, XIV, ss. 29-30.

Dudu Kuşcu A, vd. (2017), Selçuklu Tarihçiliğine Başlarken, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.

Durgun, F. (2013), "Rönesans'tan 19. Yüzyıla Avrupa Tarih Yazımında İlerleme Fikri, Dönemselleştirme ve Orta Çağ Avrupa Tarihi Algısı", İnsan & Toplum, The Journal of Humanity and Society, 3/6, ss. 283-304.

Kafesoğlu, İ., (1984) "Türk Tarihinde Çağlar Meselesi", Türk Kültürü, 254, Haziran, ss. 343-354.

Kurat, A.N., (1971), "Orta Çağlar Mefhumu", Bayrak Dergisi, 18(4), Ankara: ss. 27-30.

Özyetgin, M., Kemaloğlu, İ., Altın Orda Hanlığına Ait Resmî Yazışmalar, Ankara: TTK Yayınları.

Sever, İ. (2006), Türkiye'de Orta Çağ Tarihçiliği: Dünü, Bugünü ve Sorunları, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Şahin, M.N., Keten, İ., Çalık, S., (2005), Selçuklu ve Beyliklerde Vakfiye Tuğraları, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.

Şeşen, R. (1998), Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı, İrcica İstanbul

Togan, A.Z.V. (1969), Tarihte Usul, Edebîyat Fakültesi Basımevi, İstanbul.

Yuvalı, A.K. (2014), "Türklerin Ortak Tarih Metodolojisine Dair Bir Değerlendirme", I. Uluslararası Türklerde Tarih Bilinci ve Tarih Yazıcılığı Sempozyumu 23-25 Ekim, Zonguldak, ss. 47-55.

YENİ ÇAĞ TARİHİ'NİN KAPSAMI VE KAYNAKLARI

İÇİNDEKİLER

- Yeni Çağ Tarihi'nin Sınırları
- Arşiv Kaynakları
- Osmanlı Tarihçiliğinin Gelişimi
- Resmî ve Özel Tarihler
- Ruznâmeler ve Ruzmerreler
- Sefaretnâmeler ve Seyahatnâmeler
- Islahatnâmeler ve Kanunnâmeler
- Surnâmeler, Biyografiler, Münşeat Mecmuaları

HEDEFLER

- Bu üniteyi çalıştıktan sonra;
  - Osmanlı tarih yazıcılığının kökenlerini ve gelişimini değerlendirebilecek,
  - Tarih yazıcılığının türlerini açıklayabilecek,
  - Önde gelen Osmanlı tarih yazıcıları ve eserlerini öğrenebilecek,
  - Yeni Çağ tarihi kaynaklarını tanımlayabilecek,
  - Kaynaklar ile konular arasındaki ilişkileri açıklayabileceksiniz.

Atatürk Üniversitesi
Açıköğretim Fakültesi

TARİH METODOLOJİSİ

Prof. Dr. Ümit KILIÇ

ÜNİTE

7

© Bu ünitenin tüm yayın hakları Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi'ne aittir. Yazılı izin alınmadan ünitenin tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Arşiv Kaynakları
Osmanlı Tarihçiliğinin Gelişimi
Resmî ve Özel Tarihler
Ruznâmeler ve Ruzmerreler
Sefaretnâmeler ve Seyahatnâmeler
Islahatnâmeler ve Kanunnâmeler
Surnâmeler, Biyografiler, Münşeat Mecmuaları

GİRİŞ

Osmanlı Devleti, vârisi olduğu Selçuklular ile diğer Türk-İslâm devletlerinin geleneklerini devam ettirmiş ve kendi dönemi içerisinde ortaya çıkan ihtiyaçlara göre bürokrasisini yeniden şekillendirmiştir. 1402 yılında yaşanan Ankara Savaşı neticesinde Timur'un Anadolu işgali ve sonrasında yaşanan Fetret Devri nedeniyle XV. yüzyıldan önceki Osmanlı bürokrasisinin kayıtları elimizde olmamakla birlikte beylik döneminden itibaren resmî yazışmalar yapıldığı bilinmektedir. Aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin tarih sahnesine çıktığı dönemden, XV. yüzyılın başlarına kadar Osmanlı tarihçileri tarafından yazılmış, Osmanlı tarihini ele alan eserlerden günümüze ulaşan olmamıştır. Ancak XV. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'ne ait bürokratik kaynaklar, imparatorluk olmanın getirdiği gereklilik içerisinde birçok tür ve çeşitliliğe ulaşırken bu yüzyıldan itibaren devlet himayesinde veya özel olarak yazılan tarihi ve edebî eserler de kendi içlerinde birçok türe ayrılmıştır. Bürokrasinin gelişmesiyle ortaya çıkan resmî belgelerdeki zenginlik kendisini Osmanlı Tarihi'nin çeşitli veçhelerinin anlatıldığı edebî eserlerde de göstermiştir. Özellikle kendisinden önceki Türk-İslâm tarihçiliğinden ve geleneklerinden de etkilenen Osmanlı tarihçiliği, bir yönüyle dinî içerikler ihtiva ederken öbür yönüyle hükümdarın idarede yapması gereken işleri ihtiva eden siyasetnâmelerin etkisi altında kalmıştır. Temelde bu dini ve politik iki gelenek üzerinde yükselen Osmanlı tarihçiliği ile erken zamanlardan itibaren arşiv olgusunun bilincinde hazine-i evrak adı verilen ve devletin hazineleri ile aynı mekânlarda korunan arşiv vesikaları, sadece Osmanlı Devleti'nin değil bugün ondan geriye kalan topraklarda kurulu olan onlarca devletin de tarihini barındırmaktadır.

Osmanlı Devleti'nde arşive verilen önem, arşiv için kullanılan hazine-i evrak tabirinden de anlaşılmaktadır.

YENİ ÇAĞ TARİHİ'NİN SINIRLARI

Yeni Çağ genel bir ifadeyle Orta Çağ ile Yakın Çağ arasındaki dönemi kapsar. Erken Modern Çağ adını da taşıyan Yeni Çağ devri XV. yüzyılın ikinci yarısından XVIII. yüzyılın sonuna kadar olan bir süreyi kapsar. Yeni Çağ'ın başlangıcı Osmanlı Devleti'nin 1453 yılında Fatih Sultan Mehmet komutasında bir orduyla İstanbul'u fethetmesi olduğu genel kabul görmekle birlikte Avrupa'da Rönesans hareketinin başlaması, coğrafi keşiflerin başlangıcı ya da matbaanın icadı, bilhassa bazı Avrupa tarihçileri arasında Yeni Çağ'ın başlangıç olayları olarak kabul edilmektedir. Yeni Çağ, 1789 yılında Fransa'da sınıfsal farklılıkların neden olduğu mücadelenin sonucunda ortaya çıkan ve dünya tarihine farklı bir yön verecek olan Fransız İhtilali'ne kadar sürmüştür.

ARŞİV KAYNAKLARI

Bürokratik işlemlerin neticesinde ortaya çıkan evrakın titizlikle saklandığı Osmanlı Devleti'nde arşive verilen önem, biriken vesikalar için kullanılan hazine-i evrak tabirinden de anlaşılmaktadır. Fatih Sultan Mehmet döneminde İstanbul'un fethinden sonra resmî belgeler için Yedikule'de bir arşiv binası inşa ettirilmişti. Osmanlı Devleti'nde önceki Türk-İslâm devlet ve beyliklerin de olduğu gibi, hükümdarın "Divân" teşkilâtında birçok alanda idareyi padişah namına

üstlenen bürokratlar olduğu gibi, Divân'a bağlı dairelerde işleyişe dair evrakları yazan ve koruyan memurlar da mevcuttu. *Osmanlı Devleti'nde, tapu defterlerinden müsvedde evraka kadar bütün bürokratik yazılar titizlikle saklanmıştır.* Birçoğu günümüze ulaşan ve henüz tamamı tasnif edilemeyen Osmanlı arşiv vesikalarında kullanılan dil, Arap harfleri ile yazılan Osmanlı Türkçesiydi. Ancak görevli ofislere göre yazı stilleri farklılık taşırdı. Devletin özellikle mali belgeleri, genellikle okunması daha zor olan siyakat alfabesi ile yazılırdı. Divanda alınan kararların tutulduğu mühimme defterleri ve tayinlerle ilgili fermanlar farklı karakterlerdeki divanî harflerle yazılırdı.

Yeni Çağ tarihi alanına ait arşiv vesikalarının büyük çoğunluğu İstanbul'da Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivlerinde bulunmaktadır. Ayrıca Ankara Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivleri ile yine Ankara'da Vakıflar Genel Müdürlüğüne ait arşivler Osmanlı Devleti'nden kalan arşiv vesikalarını barındırırlar. Bu kurumlara ait arşivler Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı çatısı altında faaliyet yürütmektedirler.

Osmanlı tarihi araştırmacıları açısından bir diğer önemli arşiv malzemesi ise Şeriyye Sicilleri'dir.

Bu arşivlerde muhtelif şekillerde tasnif edilmiş birçok döneme ait milyonlarca belge bulunmaktadır. Özellikle Yeni Çağ dönemi Osmanlı tarihi araştırmacılarının ağırlıklı olarak kullandıkları Osmanlı arşiv vesikalarının en önemlileri Tapu Tahrir Defterleri'dir. XV ila XVII. yüzyıllar arasındaki idari, mali ve askeri konulara ait bilgileri ihtiva eden bu defterler, Osmanlı Devleti'nin mali ve sosyal yapısı hakkında değerli bilgiler taşımaktadırlar. Tapu Tahrir Defterleri'nin ayrıntılı olanlarına *Mufassal*, özet biçiminde olanlarına da *İcmal Defterleri* adı verilir. Divân-ı Hümâyûn'da alınan kararların yazılığı defterler ise *Mühimme Defterleri'dir.*

1649 yılından sonra Mühimme Defterleri'ne sadece devleti ilgilendiren kayıtlar işlenmiş, kişilerle ilgili şikâyet, dava itirazları, şahsi davalara ait berat ve ferman kayıtları için Şikâyet Defterleri oluşturulmuştur. Şikâyet Defterleri'nin devamı niteliğinde olan ve divan sicillerinin bir kısmını teşkil eden Ahkâm Defterleri de gittikçe artan bir şekilde araştırmacılar tarafından çalışılmaktadır. Öte taraftan günlük işlemlerin tutulduğu Ruznamçe Defterleri de önemlidir. Dış ilişkilere dair kayıtlarının tutulduğu defterler ise Düvel-i ecnebiye Defterleri'dir. Ayrıca vezir, beylerbeyi, sancakbeyi, tımar ve zeamet sahipleri dışındaki bütün görevlilerin özlük haklarına ait evraklarının tanzim edildiği Ruus kalemine ait defterler de Osmanlı bürokrasisi hakkında önemli belgeler ihtiva etmektedir. Yeni Çağ Tarihi araştırmacıları açısından bir diğer önemli arşiv malzemesi ise Şeriyye Sicilleri'dir. Kadı Sicilleri adı da verilen Şeriyye Sicilleri, Osmanlı mahkemelerinde kadı yahut nâibi tarafından tutulan defterlerdir. Osmanlı idari yapısı içerisinde merkezde ve taşrada bulunan tüm insanların kendi aralarındaki hukukî işlemlere ait bilgileri içeren siciller, içerisinde aile, toplum, hukukî uygulamalar ve iktisatla ilgili birçok bilgi barındırırlar. Bu nedenle Şeriyye Sicilleri, dönem araştırmalarında sıkça başvurulan arşiv kaynakları arasındadır.

Osmanlı tarihi araştırmaları açısından önemli arşiv kaynaklarından biri de vakfiyelerdir. Erken dönemden itibaren Osmanlı Devleti'nde birçok alanda kurulan vakıflar, özel ve devlet mülkiyetinin dışında bir mülkiyet yapısıyla kamu hizmeti için tesis edilen kurumlardı. Eğitim-öğretim alanından dinî hayata, su yollarının inşasından şehirde yaşayan hayvanların korunmasına kadar birçok alanda faaliyet gösteren vakıfların en önemli belgeleri vakfiyelerdir. Vakfı kuran kişinin tanzim ettirdiği vakfiyeler, vakfın kuruluş nedenleri, yaptığı hizmet alanları, sahip olduğu gelirler ve vakfın personel rejimi hakkında detaylı bilgiler verirler. Bu bağlamda vakfiyeler, Osmanlı sosyal ve ekonomik hayatının ortaya konulması açısından oldukça değerlidirler.

Bahsedilen arşivlerin haricinde İstanbul İl Müftülüğü başta olmak üzere bazı kurum, kütüphane ve müzelerde de Osmanlı arşiv vesikaları bulunmaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken bir durum da mukayeseli tarih çalışmaları açısından yurt dışı arşivlerin kullanımıdır. Osmanlı Devleti'nin topraklarında kurulmuş devletlerin arşivleri kadar Rusya, İngiltere, Venedik, Avusturya ve Vatikan gibi Osmanlı Devleti ile yoğun ilişkiler yaşanan devletlerin arşivleri de incelenmelidir. Burada bir kısmı tanıtılan arşiv vesikaları, birçok alanda farklı bürokratik kurumların faaliyetleri nedeniyle ortaya çıkmış, milyonları aşan sayıda ve yüzlerce çeşitlilikte belgeler olup sadece Türk tarihi açısından değil üç kıtada Osmanlı İmparatorluğu'nun idaresi altında yaşayan günümüzdeki onlarca devletin de tarihini barındırması açısından uluslararası bir öneme sahiptir.

Osmanlı müelliflerinin yazdığı ilk Osmanlı tarihi, XV. yüzyılın başlarında kaleme alınmış olan ve günümüzde mevcut olmayan Yahşi Fakih Menakıbnâmesi'dir.

OSMANLI DEVLETİ'NDE TARİHÇİLİĞİN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ

Osmanlı Devleti'nin tarih sahnesine çıktığı dönemden XIV. yüzyılın başlarına kadar Osmanlı tarihçileri tarafından yazılmış Osmanlı tarihi eserlerinden günümüze ulaşan olmamıştır. Diğer toplumlara ait çağdaş yazarlar tarafından Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemi ile ilgili kaleme alınmış eserler ise oldukça sınırlıdır. Erken dönem Osmanlı tarihi hakkında Bizans tarihçileri Pachymeres, Nicephoras ve Kantakuzenos'un eserlerinden faydalanılabilir. Diğer taraftan Arap Seyyah ve coğrafyacıları olan İbn-i Battûta, İbn-i Said ve El-Ömerî ise bize Osmanlı tarihinin kuruluş dönemleri ile ilgili son derece kısıtlı bilgiler vermektedirler. Osmanlı müelliflerinin yazdığı ilk Osmanlı tarihi, XV. yüzyılın başlarında kaleme alınmış olan ve günümüzde mevcut olmayan Yahşi Fakih Menakıbnâmesi'dir. Yahşi Fakih, kaynaklardan anlaşıldığı kadarıyla Orhan Gazi'nin imamı İshak Fakih'in oğludur. *Osmanlı tarihinin ilk devirlerine ait oldukça önemli bilgiler aktaran bir başka yazar Aşıkpaşazade, 1413 yılında Geyve bölgesinde Yahşi Fakih'in hem kendi gözlemlerini hem de aile büyüklerinden duyduğu olayları içeren eserini okumuş ve bu bilgileri kullanmıştır.* Aynı zamanda bu Menakıbnâme, Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerine dair olayları anlatan anonim Tevarih-i Âli Osmanların ana kaynaklarından biri olmuştur. Osmanlı tarihini konu alan en erken tarihli eser, XV. yüzyılın başlarında yazılmış olan Ahmedî'nin İskendernâme'sidir. Bu eserde, Ertuğrul Gazi'den Yıldırım Bayezid Devri ortalarına kadar gerçekleşen olaylar konu edilmektedir. Erken dönem

Osmanlı tarihinin kaynaklarından bahsedilirken saray takvimleri olarak da anılan tarih takvimlerine değinmek gerekir. Takvimler, Hz. Âdem'den itibaren peygamberlerin ve halifelerin kronolojik listeleri ile Selçuklu, Osmanlı ve Karamanoğullarına ait olayları içerirler. Bu takvimlerin bilinen ilk nüshasının, 1421 yılında Farsça olarak padişah II. Murad'a hazırlanıp sunulduğu bilinmektedir. Erken dönem Osmanlı tarihinin önemli kaynakları arasında özellikle II. Murad'ın ilk yıllarında hazırlanmış olan anonim Osmanlı tarihleri bulunur. Genellikle anonim Tevârih-i Âl-i Osman olarak adlandırılan bu eserler, Süleyman Şah'ın Anadolu'ya girişi ile başlayıp II. Bayezid Dönemi ortalarına kadar uzanan farklı dönemler üzerine kaleme alınmışlardır. Bunlar Osmanlı tarihinin ilk dönemleri ile ilgili teferruatlı bilgiler içeren ve oldukça rağbet görmeleri nedeniyle birçok kütüphanede nüshaları bulunan eserlerdendir. II. Murad dönemine ait Gazavât-ı Sultan Murad bin Mehmed Han ve 1456 yılında Kâşifî tarafından yazılan Gazânâme-i Rum Osmanlı tarihçiliği açısından önemli kaynaklardandır. Fatih Sultan Mehmet döneminde Enverî'nin 1465 yılına kadar Osmanlı tarihini anlattığı Düstürnâme, Şükrullah b. Şahabettin Ahmed'in, Farsça kaleme aldığı ve kronoloji ağırlıklı olan Behçetü't –Tevârih'ten bahsedilmelidir.

Osmanlı Devleti'nde var olan resmî tarih yazıcılığını şehnâmecilik ve vakanüvislik olarak iki ayrı dönemde incelemek gerekir.

II. Bayezid Dönemi'nden önceki eserlerde, yaratılıştan itibaren yazılan dünya tarihinin içerisinde bir bölüm olarak Osmanlı tarihi işlenirken II. Bayezid Dönemi'nden itibaren Osmanlı tarihine ait tafsilatlı ilk eserler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu bağlamda en önemli eser Âşıkpaşazâde'nin Aşıkpaşazâde Tarihi'dir. Müstakil olarak Osmanlı tarihine ayrılmış olması ve Yahşi Fakih Menakıbnâmesi'nden faydalanmış olması önemini artırmıştır. II. Bayezid Dönemi'nin önemli tarihçisi Tursun Bey, Osmanlı tarihinin 1444-1488 yılları arasını ağdalı bir dille Tarih-i Ebu'l-feth isimli eserinde kaleme almıştır. XVI. yüzyılın ünlü tarihçilerinden Neşrî'nin genel dünya tarihini ihtiva eden Cihannüma'sı, bir kısım anonim tarih eserlerinden yapılan bir derlemedir. Bu eserin önemi, kullandığı kaynaklardaki uyumsuz kronolojileri tarihçi titizliği ile birleştirmesi ve bu üslubun kendisinden sonra gelecek olan tarihçilere tesir etmesidir. Oruç bin Âdil tarafından yazılan Oruç Bey Tarihi, 1503 yılına kadar Osmanlı tarihini işlemektedir. Ahmet Sinan Çelebi'nin Tarih-i Bihiştî adlı eseri Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan II. Bayezid Dönemi'ne kadar olan olayları kaleme almıştır. Edirneli Ruhî, tarafından kaleme alınan Ruhî Tarihi ise 1511 yılına kadar II. Bayezid Dönemi ile ilgili yer yer orijinal bilgiler içeren bir eserdir. Yine Kıvamî tarafından yazılan Fetihnâme-i Sultan Mehmed isimli eserde, Fatih Sultan Mehmet ve II. Bayezid Dönemleri tafsilatı ile anlatılmaktadır. Elbette ki daha sonraki dönemlerde de *II. Bayezid Dönemi'ni konu edinen Osmanlı tarihleri mevcut olup bunlardan en önemlileri Kanunî Sultan Süleyman Dönemi'nin önemli müelliflerinden Matrakçı Nasuh'un eserleridir.*

Osmanlı Tarihinin Kaynaklarında Resmî Tarih Yazıcılığı

Osmanlı Devleti'nde resmî tarih yazıcılığı her ne kadar akla ilk önce vakanüvistliği getirse de resmî tarihçilik açısından vakanüvislik, Fatih zamanında ortaya çıkıp XVII. yüzyılın başlarına kadar devam eden ve Kanunî Sultan Süleyman Dönemi'nden itibaren de bir memuriyet haline dönüşen

şehnâmecilik geleneğinin bir devamıdır. Bu nedenle Osmanlı Devleti'nde var olan resmî tarih yazıcılığını şehnâmecilik ve vakanüvislik olarak iki ayrı dönemde incelemek gerekir.

Şehnâmecilik

Osmanlı tarih yazıcılığı içerisinde Şehnâme yazıcılığı, Fatih Sultan Mehmet Dönemi'nde başlar. Fatih, devrin müelliflerinden Şehdî'yi, tarihi hadiseleri yazması için görevlendirmiş ancak müspet bir sonuç alınamamıştı. II. Bayezid Devri'nde şehnâmecilik ilk ürünlerini İdris-i Bitlisî ve İbn-i Kemal'in kaleme aldığı eserlerle vermiştir. II. Bayezid'in emri ile kaleme alınan Heşt Bihişt adlı Farsça eserinde İdris-i Bitlisî, ilk 8 Osmanlı padişahını anlatır. Yine II. Bayezid'in emriyle İbn-i Kemal, Türkçe bir Osmanlı Tarihi kaleme almış ve bunu Osmanlı Devleti'nin ilk 10 padişahının anlatıldığı 10 ciltlik bir eser haline dönüştürmüştür. İbn-i Kemal, Osmanlı tarihçiliği açısından bir dönüm noktasıdır. Eserlerinde olaylar, süreklilik arz eden ve sebep sonuç ilişkisi içerisinde ele alınan bir şekilde işlenmiştir. Osmangazi'den Mohaç Seferi'nin bitimine kadar olan Osmanlı tarihi anlatılmıştır. Kanunî Devri'nin ilk şehnâmecilerinden Fethullah Arifî Çelebi, Fatih Dönemi'nde yarım kalan Şehdî'nin eserini yeniden ele almıştır. Eserde, Kanunî Dönemi'nin anlatıldığı Süleymannâme bölümü Kireççi zâde Gubarî tarafından yazılmıştır. Arifî'den sonra şehnâmeciliğe getirilen Eflatun bin Şirvanî, Hünernâme'yi devam ettirmiş, bu eser 1569 yılında şehnâmeci olan Seyyid Lokman tarafından tamamlanmıştır. Şehnâmeciler içerisinde en çok tanınan Seyyid Lokman bin Hüseyin, görev yaptığı 27 yıl içerisinde Hünernâme, Şehnâme-i Selim, Şehinşahnâme, Zübdetü't-Tevârih, Zafernâme gibi eserler bırakmıştır. Talikizâde Mehmet Suphi Efendi ise mensur ve manzum olmak üzere Şehnâme, Şehnâme-i Hümayun ve Eğri Kalesi Şehnâmesi adıyla üç şehnâme kaleme almıştır. II. Osman'ın emri ile bir şehnâme hazırlayan Ganizâde Mehmet Nadirî eserinde, I. Ahmed'in son zamanlarından başlayıp II. Osman zamanındaki İran Savaşları ve Hotin Seferi'ni kaleme almıştır. IV. Murad Dönemi'nde şehnâme hazırlayan İbrahim Mülhimî de resmî şehnâmeci olmamakla beraber yazdığı Şehinşahnâme'de IV. Murad'ın doğumundan başlayarak 1638'deki Bağdat Seferi dönüşüne kadar olan hadiseleri manzum olarak anlatır. Yazdığı diğer bir eser olan Muradnâme ise Hazret-i Âdem'den IV. Murad Devri'nin sonuna kadar gelen genel bir tarih biçimindedir. Şehnâmeci olmamakla beraber şehnâme türünde Osmanlı tarihi yazan müellifler de vardı. Kanunî Sultan Süleyman Devri'nde Esirî ünvanlı bir yazar Şehnâme isimli eserinde Kayıların Horasan'dan Anadolu'ya gelişleri, Ertuğrul Gazi ile Osman Gazi'nin savaşlarını anlatır. Bursa'nın fethi ile de biter ve Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşu hakkında bilgiler verir. Şemsi Ahmed Paşa, Şehnâme'yi Sultan Murad isimli eserinde dört halifeden başlayarak İslâm tarihinden bahsettikten sonra geniş bir Osmanlı tarihi kaleme almıştır. Diğer bir tarihçi olan Nisarî'nin şehnâmesi ise III. Mehmed'in Eğri Seferi'ni ve onun zaferini anlatmaktadır.

İbn-i Kemal'in eserlerinde olaylar, süreklilik arz eden ve sebep sonuç ilişkisi içerisinde ele alınan bir şekilde işlenmiştir.

Vakanüvislik

XVI. yüzyılda vakanüvis unvanı tarih yazıcıları için kullanılmaya başlamış olmakla beraber, Divân-ı Hümâyûna bağlı ilk görevli Naimâ olmuş, Raşid ile beraber bu devamlılık kazanmıştır. Halepli Mustafa Naimâ vakanüvis olarak 1574-1660 yılları arasında cereyan eden olayları yazmıştır. Naimâ'dan sonra gelen Şefik Mehmet Efendi de bürokrasi kökenlidir ve Edirne Vakası'nı ağır ve ağdalı bir dille kaleme almış, bu nedenle eser için birçok şerh yazılmıştır. Müderris kökenli olan Mehmet Raşid, 1714-1723 yılları arası bu görevi yürütmüştür. Mehmet Raşid, 1703 yılından başlayarak meydana gelen olayları yazmaya başlamış ancak Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın emri ile 1660-1703 yılları arasındaki olayları da yazdığı Raşid Tarihi'nin ilk cildini kaleme almıştır. Mehmet Raşid'den sonra görev yapan Küçük Çelebizâde Âsım, 1722-1728 yılları arasındaki hadiseleri yazmış, 1725 yılında vakanüvisliğe getirilen Rami Paşazade Refet Abdullah Bey'in yazdıkları da Suphi Mehmet Efendi tarafından tamamlanarak Tarih-i Sâmi ve Şakir ve Subhî'ye alınmıştır. 1730-1731 tarihleri arasında Sâmi Mustafa Efendi ve ondan sonra gelen Şakir Efendi'nin müstakil eserleri yoktur. Subhi Mehmet Efendi, 1739-1743 yıllar arasında vakanüvislik yapmış, bu isimlerin görev yaptığı yıllar esnasında 1742 yılı eksik kalmıştır. İzzî Süleyman Efendi, İzzî Tarihi adlı iki ciltlik eserinde, 1744- 1752 yıllar arasındaki olayları kaleme almıştır. Kendisinden sonra göreve gelen Seyit Mehmet Hâkim 1753-1766, Çeşmizâde Mustafa Reşit Efendi'nin 1766-1768 yıllar arasını yazdığı Çeşmizâde Tarihi, ileride yazılacak tarihlerin kaynağı olmuştur. Musazâde Mehmed Ubeydullah Efendi, 1768 yılında İstanbul olaylarını yazmış, Seyit Hasan Behçetî Efendi 1174-1775 dönemi olaylarını kaleme almıştır. Yine Ömer Efendizâde Süleyman Efendi 1775-1776 tarihleri arasında vakanüvislik görevlerini yapmıştır. Ancak adı geçen bu üç vakanüvisin müstakil eserleri bulunmayıp tuttukları notlar, Vâsıf tarihine kaynak olmuştur. 1768'den 1794 yılına kadar aralıklarla beş kere vakanüvislik yapan Enverî Sadullah ise Enverî Tarihi adı altında olayları yazmıştır. Vakanüvisler içerisinde en meşhuru Ahmet Vâsıf Efendi'dir. 1783 yılından başlamak üzere 1806 yılına kadar aralıklarla dört defa vakanüvislik vazifesine gelmiş, kendisinden önceki dönem eserleri de ikmal ederek kısa boşluklar haricinde, 1750-1804 yıllar arasındaki olayları yazmıştır. Mehmet Emin Edip Efendi, 1788-1792 yılları arasında yaşanan hadiseleri Edib Tarihi adı altında toplamıştır

Vakanüvisler içerisinde en meşhuru Ahmed Vâsıf Efendi'dir.

ÖZEL TARİHLER

Osmanlı Devleti'nde resmî tarih yazıcılığı dışında döneme ait bütün olayları anlatmak yerine belli bir savaş veya kişiyi anlatan eserler de verilmiştir. Bir veya daha fazla sefer ve savaşın konu edildiği eserler gazanâme, zafernâme, sefernâme, fetihnâme gibi isimler de almakta, seferlerle ilgili ayrıntılı bilgileri ihtiva etmektedirler.

Sefernâmeler

Osmanlı Tarihi ile ilgili Sefernâmeler, Osmanlı Devleti'nin ilk yıllarından itibaren yazılmıştır. Seferlerle ilgili tafsilatlı bilgiler vermeleri nedeniyle Osmanlı

Tarihi araştırmalarında önemli bir yere sahiptirler. II. Bayezid Devri müelliflerinden Safayî'nin Fetihnâme-i İnebahtı ve Moton adlı eseri, kendisinin de katıldığı İnebahtı ve Modon Seferleri'ni konu eder. Mehmed Münşî'nin de Mora'daki bu fetihler üzerine manzum kısa bir eseri vardır. Uzun Firdevsî ise Kıssa-i Midilli adlı manzum eserinde, 1501'de Midilli Adası'nda cereyan eden savaşları anlatır. II. Bayezid Devri'nin önemli siyasi olaylarından biri olan Cem Sultan Olayı hakkında Gurbetnâme ve Vâkıât-ı Sultan Cem adlı eserler, Cem Sultan'ın olaylarını anlatır. Suzî Mehmed Çelebi'nin Gazavatnâme-i Mihaloğlu Ali Beğ isimli eserinde, Fatih ve II. Bayezid döneminin ünlü akıncı beylerinden Mihaloğlu Ali Bey'in gazalarını manzum olarak anlatmaktadır.

Örnek

- Şehnâmeci olmamakla beraber şehnâme türünde Osmanlı tarihi yazan müellifler de vardı. Kanunî Sultan Süleyman devrinde Esirî ünvanlı bir yazar Şehnâme isimli eserinde Kayıların Horasan'dan Anadolu'ya gelişleri, Ertuğrul Gazi ile Osman Gazi'nin savaşlarını anlatmıştır.

Osmanlı Tarihi'nde, padişahların dönemini müstakil olarak anlatan eserlerin ilk örneklerini I. Selim döneminde görmekteyiz.

Selimnâmeler

Osmanlı Tarihi'nde, padişahların dönemini müstakil olarak anlatan eserlerin ilk örneklerini I. Selim Dönemi'nde görmekteyiz. Dönemin padişahına izafeten Selimnâme olarak adlandırılan bu eserler, resmî tarih yazıcılığının dışında özel tarihler içerisinde değerlendirilir. *Bu türde yazılan eserlerin en önde gelen müelliflerinden biri İdrisî Bitlisî'dir.* Farsça yazdığı Selim Şahnâmesi, padişahın doğumundan itibaren cereyan eden olayları mensur ve manzum olarak anlatmaktadır. Bu eser oğlu Ebu'l-Fazl tarafından 1567'de bitirilmiştir. İshak Çelebi'nin Selimnâmesi ise II. Bayezid Devri'nde, 1509'da meydana gelen deprem hadisesi ile başlamakta ve Şehzade Ahmed'in, Yavuz Sultan Selim'e ayaklanmasının bastırılmasına kadar süren dönem anlatılmaktadır. Diğer bir müellif ise Keşfî olup Selimnâmesinde Yavuz Sultan Süleyman devri olaylarını kaleme almıştır. Şükrî-i Bitlisî'nin Selimnâmesi ise Yavuz Sultan Selim Devri'nin 1490-1520 yılları arasını özellikle de Mısır ve İran savaşlarından bahsetmiştir. Ada'i-i Şirazi, Selimnâmesi'nde Farsça manzum olarak Yavuz Sultan Selim'in şehzadeliğinden başlayıp ölümüne kadar olan olayları anlatmaktadır. Sa'd b. Abdü'l-müteal ise Selimnâmesi'nde Yavuz'un İstanbul'a gelerek tahta geçmesinden ölümüne kadar olan hadiseleri anlatmaktadır. Celalzâde Mustafa'nın Selimnâmesi, Sultan Selim'in kardeşleri ile olan mücadeleleri ve iktidarına dair olayları anlatmaktadır. Kalkandelenli Sucudî'nin Selimnâmesi'de dönem olaylarını anlatmakla birlikte Osmanlı ordusundaki silahlar hakkında önemli bilgiler vermesi nedeniyle önemli bir eserdir. Şirî ise yazdığı Tarih-i Feth-i Mısır adlı eserinde Kanunî Sultan Süleyman'ın cülusuna kadar Sultan Selim Devri olaylarını kaleme almaktadır. Kadızâde ise Mısır Seferi'ni başlangıcından itibaren gerçekleşen olayları Farsça olarak anlatmaktadır. Yine Ali Kazvinî, Farsça yazdığı manzum

eserinde dönem olaylarını ele almıştır. Ünlü tarihçi Hoca Sâdeddin ise Tacü't-tevarih'in sonuna, kıssalardan müteşekkil bir Selimnâmeyi dâhil etmiştir. Bu eserlerin yanı sıra Muyî Çelebi, Senaî, Hayatî, Süheylî gibi müellifler de Yavuz Sultan Selim Devri olaylarını anlatan Selimnâmeler yazmışlardır.

Süleymannâmeler

Yavuz Sultan Selim'den Sonra Osmanlı tahtına geçen Kanunî Sultan Süleyman ve döneminde yaşanan olaylarla ilgili hususi eserler de yazılmıştır. Belgrad ve Rodos fetihleri üzerine yazılan tarihler, dönemin ilk eserleridir. Tabib Ramazan, er-Risale el-Fethiyye es-Süleymaniyye isimli eserinde bazı Macar kaleleri ile Belgrad'ın fethini anlatmaktadır. Sa'yî'nin Feth-i Kal'a-i Belgrad'ı, Kanunî'nin 1521'de, Belgrad'ı fethini anlatan kısa bir eserdir. Kanunî'nin 1526 Mohaç Seferi de çeşitli eserlere konu olmuştur. Baharî'nin Fetihnâme-i Ungurus'u, Fütuhî Hüseyin Çelebi'nin Enisü'l-Guzât'ı, ve Bahârî Kadı Ali Efendi'nin Kıyâmetnâme adlı fetihnâmesi de Mohaç Savaşı ile ilgilidir. Anonim Hızânetü'l-İnşa, 1527 yılına kadar Kanunî Dönemi olaylarından bahseder. Hadîdî, Tevârih-i Âl-i Osman isimli eserinde Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan 1523 yılına kadar gerçekleşen hadiseleri manzum olarak anlatır. Bostan Çelebi olarak da bilinen Mustafa bin Mehmed Ali, Süleymannâme isimli eserinde 1520-1542 yıllarında gerçekleşen olayları kaleme almaktadır. Matrakçı Nasûh'un, 1551 yılına kadar olan olayların anlatıldığı genel tarihi içerisinde, Tarih-i Sultan Süleyman bölümü önemlidir. Muradî ise Kitab-ı Feth-i Şekloviş ve Estergon ve Ustun-i Belgrad isimli eseri ile Estergon Seferi'ni detaylı olarak anlatmıştır. Niğde Kadısı Hâkî Efendi'nin manzum olarak kaleme aldığı Süleymannâme, Kanunî Sultan Süleyman'ın Nahcivan Seferi'ni ihtiva etmektedir. *XVII. yüzyıl müelliflerinden Karaçelebizâde Abdülaziz'in yazdığı Süleymannâme ise cereyan eden olayların haricinde döneme ait ulema ve vezirlerin biyografilerini ihtiva etmesi açısından oldukça önemlidir.* Celâlzâde Mustafa ise devrin önemli bürokratlarından biri olmasının yanında kaleme aldığı Tabakâtü'l-Memâlik ve Derecâtü'l-Mesâlik isimli eseri ile Kanunî Devri'nde; 1555 yılına kadar gerçekleşen olayları yazmıştır. Kardeşi olan Salih Çelebi, Tarih-i Sultan Süleyman isimli eserinde ise 1528 yılına kadar cereyan eden olayları yazar. Diğer bir Kanunî Dönemi müelliflerinden Eyyûbî, Menâkıb-ı Sultan Süleyman'da İstanbul'daki birtakım imar faaliyetlerinden, Dastân-ı Sultan Süleyman isimli eserinde ise 1537 Korfu Seferi'ne kadar olan siyasi olayları kaleme almıştır. Âsafnâme isimli siyasetnâmesi de bulunan Kanunî Sultan Süleyman'ın vezirlerinden Veziriazam Lütfi Paşa, Tevârih-i Âl-i Osman adlı eserinde, 1553 Nahçıvan Seferi'ne kadar olan olayları yazar. Ramazanzâde Nişancı Mehmed Paşa'nın Tarih-i Nişancı Mehmed Paşa adıyla bilinen eseri 1561 yılına kadar gerçekleşen olayların yazıldığı bir dünya tarihidir. Âgehî Mansûr Çelebi'nin Fetihnâme-i Kal'a-i Sigetvar ve Merahî'nin Fetihnâme-i Kal'a-i Zigetvar isimli eserleri Kanunî'nin son seferini ihtiva etmektedir.

Kanunî'nin 1526 Mohaç Seferi de çeşitli eserlere konu olmuştur.

III. Murad Dönemi Tarihçileri ve Eserleri

Yavuz Sultan Selim ve Kanunî Sultan Süleyman dönemlerinde olduğu gibi III. Murad döneminde de bu devre mahsus müstakil dönem olaylarını konu eden

eserler yazılmıştır. Mustafa Selanikî'nin Tarih-i Selanikî adlı eseri dönemin en önemli eserlerindendir. Selanikî, 1563-1600 yılları arasında cereyan eden olayları kaleme almıştır. Bu dönemin bir diğer önemli müverrihlerinden olan Gelibolulu Mustafa Âli, eseri Künhü'l-Ahbâr'da 1595 yılına kadar Osmanlı ve Türk-İslâm tarihi hakkında bilgi vermektedir. Osmanlı Şeyhülislâmı Hoca Sâdeddin Efendi'nin Tacü't-Tevârih'i ise kuruluştan başlayarak I. Selim Devri sonuna kadar gelişen olayları yazmaktadır. XVI. yüzyılın sonlarında fasılalarla devam eden İran savaşları üzerine de birçok tarih eseri ortaya çıkmıştır. Bu yüzyılın en önemli tarihçilerinden olan Gelibolulu Mustafa Âli, İran savaşları üzerine Nusretnâme ve Fursatnâme' yi yazmıştır. Gelibolulu Mustafa Âli, Safevî Savaşları sırasında cephede bulunduğu için yakından şahit olduğu hadiseler üzerine eserlerini kaleme almıştır. Rahimîzâde İbrahim Harimî Çavuş'un Zafernâme-i Sultan Murad Han, Talîkîzâde Mehmed Subhî'nin Revan Seferi Tarihçesi ve Cerrahzâde Mehmed'in, Revan Muhasarası Tarihçesi adlı eserlerinde III. Murad Dönemi'ndeki Osmanlı-İran Savaşları anlatılmıştır. Vücûdî'nin yani Mehmed bin Abdülaziz'in Risâle-i Gazâ isimli eserinde ise Lala Mustafa Paşa'nın Şirvân'ın fethine görevlendirildiği 1578 tarihinden başlayarak, 1585'te Özdemiroğlu Osman Paşa'nın vefatına kadarki zaman dilimi içerisinde gerçekleşen İran, Kafkasya ve Kırım'daki askerî harekât anlatılmıştır. 1593-1606 arasındaki Osmanlı-Avusturya Savaşları da Osmanlı müelliflerinin ilgi alanına girmiştir. Bu müelliflerden Ahmed bin Osman bin Şânî de Menâkıb-ı Tiryaki Hasan Paşa adlı eserinde Avusturya Savaşları'nı işlemektedir. Faizî'nin Hasenât-ı Hasan-ı Tiryaki adlı eseri ise Hasan Paşa'nın Kanije Müdafaası'nı konu edinmektedir. Bunların haricinde Abdi Çelebi'nin Zafernâme-i Kal'a-i Üstüvar, Andelib'in Tarih-i Feth-i Üngürus adlı eserleri de Osmanlı-Avusturya Savaşları'nı anlatmaktadır.

XVI. yüzyılın sonlarında fasılalarla devam eden İran Savaşları üzerine de birçok tarih eseri ortaya çıkmıştır.

Bireysel Etkinlik

- Osmanlı Tarihi araştırmalarında neden arşiv vesikaları kullanmamız gerektiğini değerlendiriniz.

XVII. Yüzyıl Tarihçileri

Edirneli Mehmed bin Mehmed'in iki ciltlik Nuhbetü't-Tevârih ve'l-Ahbâr'ı, I. Ahmed'in ölümüne kadar, Târih-i Âl-i Osmân adlı eseri ise 1592-1640 yılları arasını ihtiva etmektedir. Mustafa Sâfî, Zübdetü't-Tevârih adlı iki ciltlik eserinde 1614 yılına kadar olan olayları yazmıştır. XVII. yüzyılın ilk çeyreğinde Osmanlı Devleti'nde farklı görevler ifa eden Hasanbeyzâde Ahmed Paşa iki ciltlik bir tarih yazmıştır. Kanunî Sultan Süleyman Devri'nden başlayarak IV. Murad Devri'nin büyük bir bölümünü ihtiva etmektedir. *Peçuylu İbrahim, Târih-i Peçuylu adlı eserinde, 1520-1640 yılları arasındaki hadiseleri Macar kaynaklarını da kullanarak yazmıştır.* Solakzâde Hemdemî Mehmed'in Solakzâde Tarihi Osmanlı Devleti'nin

kuruluşundan 1657 yılına kadar uzanmaktadır. Hasan Vecihî'nin, Kırım ve Lehistan'ın Kazaklarla yaptığı savaşları da anlatan Târih-i Vecihî isimli tarihi, 1637-1661 yılları arasındaki hadiseleri ihtiva eder. Mehmed Halife, Târih-i Gılmânî isimli eserinde ise 1623-1664 yılları arasındaki özellikle Osmanlı sarayında cereyan eden olayları anlatır.

Hüseyin Tugî Çelebi, Tugî Tarihi ve Musibetnâme olarak bilinen tarihinde II. Osman'ın cülûsu, tahttan indirilmesi ve katlini kaleme almaktadır. Genç Osman'ın katli üzerine yazılmış diğer bir eser ise Bostanzâde Yahya'nın Vak'a-i Sultan Osman Han'ıdır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme dönemi olan IV. Murad Devri'nde yaşanan İran Seferleri'nde elde edilen zaferler, Osmanlı müelliflerinin üzerine eser verdikleri olaylardandır. Sıdkı Paşa, Gazavât-ı Sultan Murâd-ı Râbi isimli eserinde IV. Murad'ın Revan Seferi'ni anlatır. Kara Çelebizâde Abdülaziz Efendi, Zafernâme'de IV. Murad'ın 1635 Revan ve 1638 Bağdat Seferleri'ni tafsilatıyla kaleme almıştır. Nuri İbrahim, Fetihnâme-i Bağdâd-ı Bihişt-âbâd isimli eserini Bağdat Seferi ve kuşatması hakkında kaleme almıştır. XVII. yüzyılın önemli müelliflerinden Abdurrahman Hibrî, Tarih-i Feth-i Revan'da, IV. Murad'ın 1635'teki Revan Seferi'ni, Tarih-i Feth-i Bağdad'da ise 1638'deki Bağdat Seferi'ni anlatır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme döneminde IV. Murad devrinde yaşanan İran Seferleri'nde elde edilen zaferler, Osmanlı müelliflerinin üzerine eser verdikleri olaylardandır.

Dönemin diğer önemli olayları olan Hanya ve Girit ve Kamaniçe kuşatmaları da Osmanlı müelliflerinin eserleri içerisinde kendisine yer bulur. Pîrî Paşazâde Hüseyin Târih-i Feth-i Hanya isimli eserinde, 1640 yılındaki Hanya'nın fethi anlatılmaktadır. Kâtip Çelebi, Fezleke'sinde Girit Seferi'ni anlatırken bu eseri kullanmıştır. Sipahizâde Ahmed'in Gazavatnâme-i Cezire-i Girit ve Zadre isimli eserlerinde de 1649 yılına kadar Girit Kuşatması anlatılmaktadır. 1672'deki Kamaniçe Seferi üzerine Hacı Ali Efendi'nin kaleme aldığı, Fetihnâme-i Kamaniçe isimli eserde, olayları günlük olarak vermekte, menziller arasındaki mesafeleri, gün, ay ve saat olarak belirtmektedir. Yusuf Nâbî, Fetihnâme-i Kamaniçe isimli eserinde ağır bir dille, Farsça, 1672'deki Kamaniçe'nin fethini anlatmaktadır.

İkinci Viyana Kuşatması ve sonrası için müellifi olmayan bir Vekâyinâme'de, 10 Temmuz-14 Eylül 1683 tarihleri arasındaki hadiseler, Viyana yenilgisinin sebepleri ile ilgili gözlemler ve Merzifonlu'nun idamı anlatılmaktadır. Hasb-i hâl-i Maktul Sadrü'l-Vüzerâ Kara Mustafa Paşa ve Şerh-i Kaside-i Ahvâl-i Veziriazam Mustafa Paşa isimli eserler de Viyana'yı kuşatan Merzifonlu Kara Mustafa Paşa ile ilgilidir.

II. Viyana Kuşatması'ndan sonra cereyan eden 1688'deki sulh görüşmeleri ve Karlofça Antlaşması'nın imzalanma süreci hakkında da Osmanlı tarihçilerinin eserleri mevcuttur. 1688'de barış görüşmeleri için Viyana'ya elçi olarak gönderilen Zülfikâr Paşa, yolculuk ve müzakerelerle ilgili bir eser kaleme almıştır. Aynı şekilde Karlofça Antlaşması sürecinde bulunan Rami Mehmed Paşa, bu görüşmelere dair Sulhnâme veya Vekâyi-i Müsâleha isimleriyle bilinen eserini yazmıştır.

XVIII. Yüzyıl Tarihçileri

XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinde Osmanlı tarihçiliğinin en önemli eserlerinden bir kısmı kaleme alınmıştır. Abdullah bin İbrahim el-Üsküdârî'nin Vâkıat-ı Ruzmerre'si 1688-1693 yılları arasını, Silahtar Fındıklık Mehmed Ağa, Kâtip Çelebi'nin Fezleke'sine zeyl olarak hazırladığı Silahtar Tarihi isimli eseri 1654-1694 yılları arasını, Silahtar Tarihi'nin ikinci kısmı olan Nusretnâme'si 1695-1721 yılları arasını, Defterdar Sarı Mehmed Paşa, Zübde-i Vekâyiât'ta 1656-1704 yıllarını, Uşşâkîzâde İbrahim bin Abdülbaki 1694-1712 yıllarını, Sadreddinzâde Telhîsî Mustafa Efendi, Ceride'sinde 1711-1713 yıllarını, Şem'dânîzâde Fındıklık Süleyman, Kâtip Çelebi'nin Takvimü't-Tevârih'ine zeyl olarak hazırladığı Mür'i't-Tevârih isimli eseri de 1727-1777 yılları arasındaki olayları anlatmaktadırlar.

Lale Devri'ni sona erdiren "Patrona Halil İsyanı" üzerine yazılan birçok eser mevcuttur. Abdi'nin Abdî Tarihi isimli eseri, Destârî Salih'in Destârî Salih Tarihi isimli eseri ve Küçük Çelebizâde İsmail Âsım, Patrona Halil İsyanı'nı ve Lale Devri'nin sonunu yazmaktadırlar.

XVIII. yüzyılın önemli gelişmelerinden biri de Osmanlıların İran'la yaptıkları savaşlarıdır. 1723-1762 tarihleri arasında Osmanlı-İran ilişkilerine dair yazılan birçok eser bulunmaktadır. Nadir'in Vekâyi'-i Pür-Sanâyi'-i Bedâyi'si, 1723-1725 yılları arasında özellikle Irak Cephesi'nde cereyan eden olayları anlatmaktadır. Silâhşör Kemânî Mustafa Ağa'nın Revan Fetihnâmesi 1724 yılında Revan'ın fethini işlemektedir.

XVIII. yüzyılda padişahın günlük gündeminin aktarıldığı rûznâmeler de onun resmî hayatıyla ilgili bilgiler yer alır.

Osmanlı askeri tarihindeki büyük yenilgilerden olup aynı zamanda Osmanlı siyasi hayatını da etkileyen 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı ile ilgili de hususi tarihler yazılmıştır. Mustafa Kesbî, İbretnümâ-yı Devlet'te, 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı işlenmektedir; XVIII. yüzyılın önemli devlet adamlarından Ahmed Resmî Efendi, Hulâsatü'l-İ'tibâr'da, 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı hakkındaki değerlendirmelerini yazmıştır. Necati Efendi, Tarih-i Kırım'da savaş esnasında bulunduğu Kırım cephesindeki olayları anlatmıştır.

1787-1792 yıllarında meydana gelen Osmanlı-Rus-Avusturya Savaşları da hususi Osmanlı tarihleri olarak kaleme alınmış olup Zaimzâde Mehmed Sadık'ın Vak'a-i Hamidiyye ve Nemçe Seferi bu konuyu ihtiva eder. Cizyedârzâde Ahmed Bahaeddin'in Gazavât-ı Yusuf Paşa'sı ise 1787-1788 yılında Sadrazam Gürcü Yusuf Paşa'nın Avusturyalılarla savaşını konu alır.

RUZNÂMELER VE RUZMERRELER

XVIII. yüzyılda padişahın gündeminin aktarıldığı rûznâmelerde onun resmî hayatıyla ilgili bilgiler yer alır. Belirli bir plan içerisinde saray içi veya dışındaki faaliyetler ve mekânlar kısaca açıklanır. Ruznâmelerde imparatorlukta ve İstanbul'da, kışlık veya yazlık saraylarda cereyan eden çok önemli gelişmeler, kabuller, politik gelişmeler, merasimler, doğumlar ve doğal afetlerden de bahsedilir.

Sır kâtiplerinin Rûznâmeleri ise şunlardır; 1. Sır Kâtibi Hıfzî Ağa'nın Rûznâme-i Sultân Mahmûd Han'ı; I. Mahmud'un günlüğü olup 28 Eylül 1730 - 31 Ağustos 1731 tarihlerini içermektedir. 2. Sır Kâtibi Ömer Ağa'nın, Rûznâme-i Sultân Mahmûd Han'ı; I. Mahmud'un günlüğü olup 17 Eylül 1740 - 1 Nisan 1750 tarihlerini ihtiva eder. 3. Sır Kâtibi Kahvecibaşı Ahmed Bey'in Rûznâme-i Sultân Osmân Hân-ı Sâlis'i; 20 Mayıs - 16 Temmuz 1755 ve 26 Ağustos - 30 Eylül 1755 tarihlerini ihtiva etmektedir. 4. Sır Kâtibi Abdullah Efendi'nin Rûznâme-i Sultân Mustafa Hân-ı Sâlis'i; 30 Ekim 1757 - 3 Ekim 1763 tarihlerini kapsamaktadır. 5. Sır Kâtibi Mustafa Ağa'nın, Rûznâme-i Sultân Abdülhamîd Han'ı; I. Abdülhamid'in günlüğü olup 11 Temmuz 1774 - 2 Mart 1775 tarihlerini ihtiva etmektedir. 6. Sır Kâtipleri İsmâil Zihni, Ebûbekir Sıdkî, Bolevî İbrâhim Efendilerin, Rûznâme-i Sultân Abdülhamîd Han'ı; I. Abdülhamid'e aittir.

Örnek

- Karlofça Antlaşması'nın imzalanma süreci hakkında da Osmanlı tarihçilerinin eserleri mevcuttur. Rami Mehmed Paşa, bu görüşmelere dair Sulhnâme veya Vekâyi-i Müsâleha isimleriyle bilinen eserini yazmıştır.

Osmanlı elçilerinin yazdığı ilk elçilik raporu Fatih döneminde Avusturya'ya elçi olarak giden Hacı Zağanos'a aittir.

SEFARETNÂMELER VE OSMANLI ELÇİLERİ

Osmanlılarda elçilik heyetlerini belirtmek için kullanılan sefâret tabiri, aynı zamanda bu heyetin başında yer alan elçinin faaliyetleriyle ilgili yazdığı raporlara sefâretnâme adının verilmesine neden olmuştur.

Osmanlı elçilerinin yazdığı ilk elçilik raporu Fatih Dönemi'nde Avusturya'ya elçi olarak giden Hacı Zağanos'a aittir. Kara Mehmed Paşa, Vasvar Muahedesi'nden sonra 1655'te, Avusturya ile dostluk münasebetlerini geliştirmek için Viyana'ya elçi olarak gönderilmiş ve Paşa, elçiliğine dair kısa bir sefaret raporu hazırlamıştır.

Osmanlı elçilerinin yazdığı sefaretnâmeler arasında en fazla üzerinde durulan eser, Yirmi Sekiz Mehmed Çelebi'nin 1720-1721 yıllarına ait Fransa Sefaretnâmesi'dir. Eser edebî ve tarihî kıymetinin yanı sıra, Osmanlı toplum yaşantısına yaptığı tesir açısından da önemlidir. Bu sefaretnâme Osmanlı İmparatorluğu'nun Batı'ya bakışının değişmesinde önemli rol oynamıştır.

Türk dünyasının en önemli seyahatnâmesi Evliya Çelebi'nin Seyahatnâme'sidir.

SEYAHATNÂMELER

Seyahatnâmeler, çeşitli sebeplerle görülemeyen uzak coğrafyalar ve farklı kültürler hakkında bilgi vermesi nedeniyle her zaman çok ilgi çekici olmuştur. Tarih boyunca, Batı ve Doğu medeniyetinde birçok seyahatnâme yazılmıştır. Seyahatnâmeler üslup ve içerik açısından aynı zamanda birer önemli edebî eserlerdir. Türk dünyasının en değerli seyahatnâme ürünü dünyadaki emsalleri içerisinde de oldukça seçkin bir yere sahip olan Evliya Çelebi'nin

Seyahatnâme'sidir. Evliya Çelebi'nin 1630'lu yıllarda İstanbul'dan başlayarak 1681 yılına kadar Osmanlı topraklarında yaptığı seyahatleri içeren eser, Çelebi'nin çeyrek yüzyıla yakın bir zaman içerisinde gezdiği yerlerde yaşayan insanlarla ilgili her türlü muhtevayı içinde barındırır.

Evliya Çelebi'nin seyahatnâmesinin haricinde Pîrî Reis'in 1521'de tamamladığı Kitab-ı Bahriye adlı eseri, Akdeniz havzasındaki insanların kültürel hayatları hakkında bilgi vermesinin yanı sıra, denizciler için Akdeniz seyahatlerinde rehber vazifesi de görmekteydi.

Seydi Ali Reis, 1554'te Çağatayca kaleme aldığı Mir'atü'l-Memalik adlı eserinde, Hint Denizleri'nde gemisinin batmasından sonra Gücerat'tan başlayan, Hindistan, Afganistan ve Maveraünnehir'den geçerek Edirne'ye kadar süren seyahatini kaleme almıştır. Edebî anlamda ilk seyahatnâme türü olarak kabul edilir. 1556 doğumlu Trabzonlu Mehmet Âşık, Menâziru'l-Avâlim adlı eseri ile Karadeniz Bölgesi'ndeki seyahatlerini anlatmaktadır. Yusuf Nâbi (1642-1712), Tuhfetü'l-Haremeyn adlı eserinde, hac farizasını yaparken Urfa'dan Medine'ye kadar sıralanan şehirlerle ilgili bilgiler vermektedir. XVIII. yüzyılın sonlarına doğru Keçecizâde İzzet Molla tarafından kaleme alınan Mihnet Keşan isimli manzum eserde, Keşan ile İstanbul arasındaki seyahati kaleme alınmıştır. Öte taraftan Kâtip Çelebi tam anlamıyla bir seyahatnâme olmasa bile Japonya Adaları'ndan Erzurum sınırına kadar olan coğrafyayı, batılı kaynaklardan da faydalanarak 1732'de Müteferrika matbaasında basılan Cihannümâ'sına taşımıştır.

Bireysel Etkinlik

•Şehnâmecilik ile Vekâyinüvislik arasındaki farklılıkları değerlendiriniz.

ISLAHATNÂMELER

XVI. yüzyılın ortalarından itibaren, temelleri İslâm tarihinin ilk yıllarına ait siyasetnâme geleneğinden gelen ve aksaklıklar ile problemlerin tespiti ve ıslahı üzerine kaleme alınan ıslahatnâmeler ortaya çıkmaya başlamıştır. Yeni türün öncü ismi, Kanunî Sultan Süleyman Dönemi'nin ünlü müellif ve devlet adamlarından olup *Osmanlı sistemindeki sarsıntıyı fark eden ilk siyasî düşünür olarak dikkati çeken Sadrazam Lütfi Paşa'dır.* Kaleme aldığı Âsafnâme, üslup ve içerik olarak kendisinden sonra gelen müellifleri oldukça etkilemiştir.

Sadrazam Lütfi Paşa'nın kaleme aldığı Âsafnâme, üslup ve içerik olarak kendisinden sonra gelen müellifleri oldukça etkilemiştir.

Mustafa Âlî'nin eseri olan Nushatü's-selâtîn, ıslahatnâmelerin en önemlilerinden biridir. Sosyal konulara, toplumsal meselelere büyük önem veren Âlî, birçok alandaki aksaklık ve problemleri detaylıca incelemiş ancak alternatif bir model önerisinde bulunmamıştır. Müellifi bilinmeyen Hırzü'l-mülûk, daha çok

devlet idaresindeki problemli işlerin kaydedildiği bir eser olup devlet idaresinde bulunan birileri tarafından yazılma ihtimali nedeniyle Osmanlı idaresindeki üst rütbelilerin birbirlerine bakışını da ortaya koyması açısından önemlidir. Hasan Kâfi el-Akhisarî'nin, Usûlü'l-hikem fî nizâmi'l-âlem ise dış dünyadaki gelişmelere ve tesirlerine de yer vermesi ile dikkate değerdir. Üveys b. Mehmed tarafından yazılan Hâbnâme'de, dönem problemlerini İbn-i Haldun'un devrevî görüşleri altında değerlendirmiştir. XVII. yüzyılın ıslahatçı padişahı I. Osman'a sunulduğu düşünülen Kitâb-ı Müstetâb'ın müellifi belli değildir. Eserde Osmanlı Devleti'nde problemlerin III. Murad Dönemi'nde başladığını ve idarede görülen zafiyetin temel sebep olduğu ifade edilir. Devşirme sistemiyle saraya girdiği düşünülen Koçi Bey'in eseri, ıslahatnâme eserlerinin en şöhretli örneğidir. Eserde devlet yönetimine ait genel meseleler, sadrazamın konumu, sarayın idareye olan etkisi ve çıkardığı sorunlar, ilmiye sınıfı, tımar, merkez ve taşra teşkilatı, ordu ve idare hataları, örnekler ve çözüm önerileri ile birlikte ortaya konulmuştur. Kâtip Çelebi'nin 1653'te yazdığı Düstûru'l-amel li-islâhi'l-halel'de, problemler sosyolojik bir yaklaşım içerisinde idarî, malî, sosyal ve ahlâkî boyutlarıyla ele alınmakta ve çözümler üretilmektedir. Devrin devlet idaresi ve felsefesi ele alınarak anlayış değişikliği savunulmaktadır. Hezarfen Hüseyin Efendi tarafından 1675'te yazılan Telhîsü'l-beyân fî kavânîn-i Âl-i Osmân'da Osmanlı devlet yapısındaki zafiyetlerin yaşanan örnekler üzerinden ortaya konulduğu görülmektedir. Meşhur tarihçi Naîmâ'nın yazdığı tarih eserinin mukaddimesi ıslahatnâme türüne ait olup problemler, sebep ve sonuç silsilesi içerisinde değerlendirilmiş ve çözüm önerilerinde bulunulmuştur. Defterdar Sarı Mehmed Paşa tarafından yazılan Kitab-ı Güldeste, ağırlıklı olarak Osmanlı Devleti'nin iktisadi ve siyasi işleyişine ağır bir eleştiri kitabı özelliği taşımaktadır. Nasîhatü'l-vüzerâ, Nahîfî Süleyman Efendi (1645-1743) tarafından yazılmış, mevcut sorunlarla ilgili genel bilgiler ve öneriler ihtiva etmektedir. İbrahim Müteferrika tarafından 1731'de yazılan aynı zamanda Avrupa kamuoyunda büyük ilgi uyandıran ve çeşitli batı dillerine çevrilen Usul el-Hikem fi Nizam el-Ümem, geleneksel yaklaşımlarla çağdaş gelişmelerin sentezinin yapıldığı ve kendi türü içinde oldukça farklı ve yeni söylemlere sahip bir ıslahatnâmedir.

KANUNNÂMELER

Osmanlı Devleti'nde nişancılar tarafından tedvin edilen kanunnâmeler, ihtiyaç duyulan birçok alanda padişahın emir ve fermanı ile çıkarılmış olan kanun ve nizamların bir araya toplanması suretiyle oluşmaktaydı. Osmanlı Devleti, siyasi açıdan hızla büyüdüğü kuruluş yıllarında fethedilen bölgelerin kanunlarının bir müddet daha uygulanmasına izin vermekteydi. Ancak ilerleyen dönemlerde özellikle de XVI. yüzyılda devlet yapısı ve işleyişi ile ilgili pek çok yeni kanun yazıldı ve uygulandı. Erken devirlerden itibaren bu kanunlar bir araya getirilip toplanmaya başlandı. Kanunnâmeler, Osmanlı tarih araştırmacıları açısından tarih araştırmalarına birinci el önemli bir kaynak olurken diğer taraftan Osmanlı müellifleri, uygulanan kanunnâmeler ile ilgili eserler yazarak genel anlamda merkez ve taşra kanunnâmeleri olarak ayırabileceğimiz Osmanlı kanunnâmeleri üzerinden, Osmanlı devlet teşkilatının sistematiği hakkında da önemli bilgiler

Osmanlı Devleti, kuruluş yıllarında fethedilen bölgelerin kanunlarının bir müddet daha uygulanmasına izin vermekteydi.

vermişlerdir. XVII. yüzyıl başlarında Osmanlı bürokrasisinde birçok görevler icra eden Ayn Ali'nin, Osmanlı toprak düzeni, kanunları ve maliyesi üzerine yazdığı iki eseri vardır. 1607'de kaleme aldığı Kavânin-i Al-i Osman der-Hülasa-i Mezâmin-i Defter-i Mizân'da, tımar ve zeamet sistemine dair kanun ve uygulamaları anlatır. l609'da yazdığı diğer eseri Risâle-i Vazîfe-horân ve Merâtib-i Bendegân-ı Âl-i Osmân'da, Osmanlı İmparatorluğu'nda maaş alan gruplar hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. *Nişancı Abdurrahman Paşa tarafından XVII. yüzyılda tanzim edilen kanunnâme, Osmanlı idari teşkilatını anlamak açısından oldukça önemlidir*. XVII. yüzyılın ortalarında Avni Ömer Efendi tarafından kaleme alınan Kanûn-ı Osmânî Mefhûm-ı Defter-i Hakanî yine Osmanlı teşkilat tarihini anlamak açısından çok değerli bir eserdir. Hezarfen Hüseyin Efendi tarafından 1670'de tanzim edilen Telhîsü'l-Beyân fî Kavânîn-i Âli Osman da idari teşkilata dair araştırmalar açısından önemli bir kanunnâme derlemesidir. Sofyalı Ali Çavuş Kanunnâmesi ise özellikle Osmanlı tımar sistemi açısından bilgiler ihtiva etmektedir. II. Süleyman'ın 1689'da, Ebubekir bin Behram tarafından yazılan el-Fethu'r- Rahmanî fî tarzi'd-Deveti'l-Osmânî adlı eser de Osmanlı Devleti'ne ait devlet teşkilatını anlatır.

SURNÂMELER

Surnâme, Osmanlı döneminde padişah çocuklarının doğum ve sünnet törenleriyle padişah kızlarının düğün törenlerini anlatan edebî eserlere verilen isimdir. Bu türün ilk örnekleri XVI. yüzyılın ikinci yarısına ait olup yazarı belli olmayan İntizâmî Sûrnâmesi'nde, III. Murad'ın şehzadesi III. Mehmed için 1582 yılında yapılan sünnet düğünü anlatılmaktadır.

Surnâme-i Abdi adlı mensur eserde, 1675'teki IV. Mehmed'in şehzadeleri (II.) Mustafa ve (III.) Ahmed için yapılan ve on beş gün süren sünnet düğünü ve yine bu padişahın kızı Hatice Sultan'ın Vezir Mustafa Paşa ile evlenmesi vesilesiyle yapılan düğün şenlikleri yer bulmaktadır. Müellifi belli olmayan bir başka surnâmede ise 1708 yılında yapılan II. Mustafa'nın kızlarından Emine Sultan ile Çorlulu Ali Paşa'nın ve Ayşe Sultan ile Köprülüzâde Nu'man Paşa'nın düğünleri yazılmıştır. Anonim bir başka surnâmede, 1709'da gerçekleşen III. Ahmed'in kızı Fatma Sultan ile Silahtar Ali Paşa'nın düğün şenlikleri kaleme alınmıştır. Yusuf Nâbî, Vekâyi-i Hitân-ı Şehzâdegân-ı Hazret-i Sultan Mehmed veya Nâbî Sûrnâmesi adlı eserinde, IV. Mehmed'in şehzadeleri Mustafa ve Ahmet'in sünnet düğünleri kaleme alınmıştır. Yine 1710'da II. Mustafa'nın kızı Safiye Sultan'ın Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın oğlu Ali Paşa ile evliliğini konu alan iki mensur surnâme de mevcuttur. Bu eserler dönemin düğün ve şenlikleri üzerinden hem saray hem de halkın sosyal hayatı açısından çok önemli bilgiler vermektedirler.

Sehî'nin Heşt-Bihişt'i Osmanlı şairlerinin biyografilerini toplayan ilk tezkiredir.

MÜNŞEAT MECMUALARI

Güzel nesir yazan kişiler tarafından yazılıp bir araya getirilen münşeat mecmuaları, tarih incelemeleri için önemli kaynak malzemelerini içinde barındırır. Bu mecmuaların bir kısmı, Divân-ı Hümâyûn veya kadılık müesseselerinde kâtip olarak çalışacaklara eğitim amacıyla hazırlanmış olan yazışma derlemeleri olmakla beraber *önemli bir kısmı da siyasi ve idari yazışmaların toplandığı*

eserlerdir. Feridun Ahmed Bey'in Münşeâtü 's-Selâtin'i, Râmi Mehmed Paşa'nın Münşeât'ı, Gelibolulu Mustafa Âli'nin Menşeü'l-İnşâ'sı, Hoca Sâdeddin'in Münşeât'ı, Sarı Abdullah'ın Düstûrü'l-İnşâ'sı, Nergisî'nin Münşeat'ı ve Vakanüvis Esad Efendi'nin Münşeât'ı bilinen münşeat eserleri olmakla birlikte daha az bilinen mecmualar da mevcuttur.

BİYOGRAFİ ESERLERİ

Osmanlı Tarihi kaynakları içerisinde biyografi çalışmaları kendine has bir yere sahiptir. Her ne kadar ilk biyografiler kuruluştan sonra geç bir tarihte yazılmış olsalar bile kendilerine ait bir üslup ve süreklilik kazanmışlardır. 1538'de Sehî'nin Heşt-Bihişt'i Osmanlı şairlerinin biyografilerini toplayan ilk tezkiredir. Taşköprülüzâde Ahmed'in Arapça Şakaik-ı Nu'maniye'sinde, kuruluştan 1558 yılına kadar Osmanlı Devleti'nde var olan tarikat şeyhleri ve âlimlerin biyografilerini yazmaktadır. Süleyman Sâdeddin Efendi, Devhâtü'l-Meşâyih'de, 1786 yılına kadar bütün Osmanlı şeyhülislâmlarının hayatını kaleme almış, bu esere daha sonraları farklı müellifler tarafından birçok zeyl yazılmıştır. Osmanzâde Tâib, Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'nın teşvikiyle yazdığı Hadikatü'l-Vüzerâ isimli eserinde, Alaeddin Paşa'dan Rami Mehmed Paşa'ya kadar olan 93 sadrazamın biyografisini kaleme almıştır. İlerleyen yıllarda Hadikatü'l-Vüzerâ'ya birçok zeyl kaleme alınmıştır. Dilâver Ağazâde Ömer Vahid Efendi'nin zeyli, III. Ahmed'in ilk sadrazamı Kavanoz Ahmed Paşa'yla başlayıp Nevşehirli İbrahim Paşa ile bitmekte ve 13 sadrazamın biyografisini ihtiva etmektedir. Şehrîzâde Mehmed Said'in Gülzîbâ adını verdiği zeyl, Osmanzâde'nin bıraktığı yerden Said Mehmed Paşa'ya kadardır. Ahmed Cavid'in Verd-i Mutarrâ isimli zeyli, Ragıb Paşa'dan III. Selim dönemi sadrazamı Yusuf Ziyaeddin Paşa'nın ilk sadaretine kadar 24 sadrazamın biyografisini ihtiva eder. Bağdadî Abdülfettâh Şevket'in zeyli, Yusuf Ziyaeddin Paşa ile Alemdar Mustafa Paşa arasındaki sadrazamlardan bahsetmektedir. Ahmed Rifat Efendi'nin Zeyl-i Verdü'l-Hadâiki, Yusuf Ziyaeddin Paşa'nın ikinci sadaretinden Yusuf Kâmil Paşa'nın 1863'teki sadrazamlığına kadar gelir.

İslâm devletlerinin önemli bir geleneği olan olan Vefâyât, Osmanlı Devleti'nde de yazımına devam edilen bir türdür.

Osmanlı denizcilik tarihi açısından oldukça önemli bir müellif olan Mehmed Hafid Efendi, 1451'deki Baltaoğlu Süleyman Bey'den 1792-1803 yılları arasında görev yapan Küçük Hüseyin Paşa'ya kadar olan Osmanlı kapudan paşalarının biyografilerini Sefinetü'l-Vüzerâ isimli eserinde yazmıştır. İslâm devletlerinin önemli bir geleneği olan olan Vefâyât, Osmanlı Devleti'nde de yazımına devam edilen bir türdür. Bu tür eserler Hz. Âdem'den kendi müellifin kaleme aldığı güne kadar önemli insanların, hükümdarların, hanedan mensuplarının ölüm tarihleri ve gerçekleşmiş bazı önemli hadiseleri ihtiva ederler. Kâtip Çelebi'nin Takvimü 't-Tevârih'i bir vefayât örneğidir. Hacı Mehmed Emin bin Hacı Mehmed Alaybeyizâde 1666'da Vefeyât-ı Pür-iber isimli bir vefeyât örneğidir.

Osmanlı tarihi içerisinde farklı alanlarda biyografi eserleri kaleme alan muhalifler de olmuştur. Behçetî Seyyid Hüseyin, Silsiletü'l-Âsafiyye fî Devletü'l-Hakaniyyeti'l-Osmâniyye'de Köprülü ailesinin sadrazamlarının biyografilerini yazmıştır. Nazmizâde Murtaza, Gülşen-i Hulefâ isimli eserinde,

fethinden 1718 yılına kadar Bağdat'ta görev yapmış Osmanlı valilerini kaleme almıştır. Ata Bey'in Tarih-i Atâ isimli eseri, Enderun ve saraydan yetişmiş sadrazam, kaptan-ı derya ve şeyhülislâm biyografilerini içermektedir. Ahmed Resmî Hamiletü'l-Küberâda, darü’s-saade ağalarının, Sefînetü'r-Rüesâ’sı ise reisülküttabların biyografilerini ihtiva eder. Osmanzâde Hüseyin Vassaf da Sefîne-i Evliya'da, evliya ve tekke şeyhlerinin biyografilerini anlatmaktadır.

KİTABELER

Kitâbeler, câmi, medrese, hastahâne, çeşme ve köprü gibi mimarî eserlerin görülebileceği yerlerine genellikle celi hat ile yazılan veya kazılan yazılardır. Bu yazılar, devrin san’at ve estetiği bakımından önemli oldukları gibi, üzerinde yazılı bulundukları eserlerin bânileri hakkında bize bilgi verirler. Gerek müessese, gerekse şahıslar söz konusu oldukları zaman kitâbeler daha bir önem kazanıyorlardı. Kâğıt kullanımının henüz gelişmediği dönemlerde kitâbeler, önemli birer kaynak oluyorlardı. Kâğıda göre daha uzun ömürlü olmaları ve herkes tarafından rahatlıkla görülüp okunabilmeleri mümkün olduğu için son zamanlara kadar kitâbeler yazılmaya devam edilmiştir.

Özet

- **Arşiv Kaynakları**
- Yeni Çağ tarihi alanına ait arşiv vesikalarının büyük çoğunluğ İstanbul'da Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivleri'nde bulunmaktadır. Ayrıca Ankara Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivleri ile yine Ankara'da Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne ait arşivler Osmanlı Devleti'nden kalan arşiv vesikalarını barındırırlar. Bu kurumlara ait arşivler Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı çatısı altında faaliyet yürütmektedirler.
- Bu arşivlerde muhtelif şekillerde tasnif edilmiş birçok döneme ait milyonlarca belge bulunmaktadır.
- **Osmanlı Tarihinin Kaynaklarında Resmî Tarih Yazıcılığı**
- Osmanlı Devleti'nde resmî tarih yazıcılığı her ne kadar akla ilk önce vakanüvistliği getirse de resmî tarihçilik açısından vakanüvislik, Fatih zamanında ortaya çıkıp XVII. yüzyılın başlarına kadar devam eden ve Kanunî Sultan Süleyman döneminden itibaren de bir memuriyet haline dönüşen şehnâmecilik geleneğinin bir devamıdır. Bu nedenle Osmanlı Devleti'nde var olan resmî tarih yazıcılığını; şehnâmecilik ve vekâyinüvislik olarak iki ayrı dönemde incelemek gerekir.
- Osmanlı tarih yazıcılığı içerisinde Şehnâme yazıcılığı, Fatih Sultan Mehmet döneminde başlar. Fatih, devrin müelliflerinden Şehdî'yi, tarihi hadiseleri yazması için görevlendirmiş ancak müsbet bir sonuç alınamamıştı. II. Bayezid devrinde şehnâmecilik ilk ürünlerini İdris-i Bitlisî ve İbn-i Kemal'in kaleme aldığı eserlerle vermiştir. II. Bayezid'in emri ile kaleme alınan Heşt Bihişt adlı Farsça eserinde İdris-i Bitlisî, ilk 8 Osmanlı padişahını anlatır.
- XVI. yüzyılda vakanüvis unvanı tarih yazıcıları için kullanılmaya başlamış olmakla beraber, Divân-ı Hümâyûna bağlı ilk görevli Naimâ olmuş, Raşid ile beraber bu devamlılık kazanmıştır. Halepli Mustafa Naimâ vakanüvis olarak 1574- 1660 yılları arasında cereyan eden olayları yazmıştır. Naimâ'dan sonra gelen Şefik Mehmet Efendi de bürokrasi kökenlidir ve Edirne Vakası'nı ağır ve ağdalı bir dille kaleme almış, bu nedenle eser için birçok şerh yazılmıştır.
- Osmanlı Devleti'nde resmî tarih yazıcılığı dışında döneme ait bütün olayları anlatmak yerine belli bir savaş veya kişiyi anlatan eserler de verilmiştir. Bir veya daha fazla sefer ve savaşın konu edildiği eserler gazanâme, zafernâme, sefernâme, fetihnâme gibi isimler de almakta, seferlerle ilgili ayrıntılı bilgiler ihtiva etmektedirler.
- Osmanlı Tarihi ile ilgili sefernâmeler, Osmanlı Devleti'nin ilk yıllarından itibaren yazılmıştır. Seferlerle ilgili tafsilatlı bilgiler vermeleri nedeniyle Osmanlı Tarihi araştırmalarında önemli bir yere sahiptirler. II. Bayezid devri müelliflerinden Safayî'nin Fetihnâme-i İnebahtı ve Moton adlı eseri, kendisinin de katıldığı İnebahtı ve Modon Seferleri'ni konu eder.
- Osmanlı Tarihi'nde, padişahların dönemini müstakil olarak anlatan eserlerin ilk örneklerine I. Selim döneminde görmekteyiz. Dönemin padişahına izafeten Selimnâme olarak adlandırılan bu eserler, resmî tarih yazıcılığının dışında özel tarihler içerisinde değerlendirilir. Bu türde yazılan eserlerin en önde gelen müelliflerinden biri İdrisî Bitlisî'dir.
- Sultan Selim'den Sonra Osmanlı tahtına geçen Kanunî Sultan Süleyman ve döneminde yaşanan olaylarla ilgili hususi eserler de yazılmıştır. Belgrad ve Rodos fetihleri üzerine yazılan tarihler, dönemin ilk eserleridir. Tabib Ramazan, er-Risale el-Fethiyye es-Süleymaniyye isimli eserinde, bazı Macar kaleleri ile Belgrad'ın fethini anlatmaktadır. Sa'yî'nin Feth-i Kal'a-i Belgrad'ı, Kanunî'nin 1521'de Belgrad'ı fethini anlatan kısa bir eserdir.
- XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinde Osmanlı tarihçiliğinin en önemli eserlerinden bir kısmı kaleme alınmıştır. Abdullah bin İbrahim el-Üsküdârî'nin Vâkıat-ı Ruzmerre'si 1688-1693 yılları arasını, Silahtar Fındıklık Mehmed Ağa, Kâtip Çelebi'nin Fezlekesine zeyl olarak hazırladığı Silahtar Tarihi isimli eseri, 1654-1694 yılları arasını anlatmaktadır.

Özet(devamı)

- XVIII. yüzyılda padişahın günlük gündeminin aktarıldığı rûznâmelerde onun resmî hayatıyla ilgili bilgiler yer alır. Belirli bir plan içerisinde saray içi veya dışındaki faaliyetler ve mekânlar kısaca açıklanır. Ruznâmelerde imparatorlukta ve İstanbul'da, kışlık veya yazlık saraylarda cereyan eden çok önemli gelişmeler, kabuller, politik gelişmeler, merasimler, doğumlar ve doğal afetlerden de bahsedilir.
- Osmanlı elçilerinin yazdığı ilk elçilik raporu Fatih Dönemi'nde Avusturya'ya elçi olarak giden Hacı Zağanos'a aittir.
- Türk dünyasının en değerli seyahatnâme ürünü, dünyadaki emsalleri içerisinde de oldukça seçkin bir yere sahip olan Evliya Çelebi'nin Seyahatnâme'sidir. Evliya Çelebi'nin 1630'lu yıllarda İstanbul'dan başlayarak 1681 yılına kadar Osmanlı topraklarında yaptığı seyahatleri içeren eser, Evliya Çelebi'nin çeyrek yüzyıla yakın bir zaman içerisinde gezdiği yerlerde yaşayan insanlarla ilgili her türlü muhtevayı içinde barındırır.
- Osmanlı Devleti'nde Nişancılar tarafından tedvin edilen kanunnâmeler, ihtiyaç duyulan birçok alanda padişahın emir ve fermanı ile çıkarılmış olan kanun ve nizamların bir araya toplanması suretiyle oluşmaktaydı. Osmanlı Devleti siyasi açıdan hızla büyüdüğü kuruluş yıllarında fethedilen bölgelerin kanunlarının bir müddet daha uygulanmasına izin vermekteydi.
- Surnâme, Osmanlı döneminde padişah çocuklarının doğum ve sünnet törenleriyle padişah kızlarının düğün törenlerini anlatan edebî eserlere verilen isimdir. Bu türün ilk örnekleri XVI. yüzyılın ikinci yarısına ait olup İntizâmî Sûrnâmesi'nde, III. Murad'ın şehzadesi III. Mehmed için 1582 yılında yapılan sünnet düğünü anlatılmaktadır.
- Münşeat mecmuaları, tarih incelemeleri için önemli kaynak malzemelerini içinde barındırır. Bu mecmuaların bir kısmı Divan-ı Hümayun veya kadılık müesseselerinde kâtip olarak çalışacaklara eğitim amacıyla hazırlanmış olan yazışma derlemeleri olmakla beraber önemli bir kısmı siyasi ve idari yazışmaların toplandığı eserlerdir.
- Osmanlı Tarihi kaynakları içerisinde biyografi çalışmaları kendine has bir yere sahiptir. Her ne kadar ilk biyografiler kuruluştan sonra geç bir tarihte yazılmış olsalar bile kendilerine ait bir üslup ve süreklilik kazanmışlardır. 1538'de Sehî'nin Heşt Bihişt'i, Osmanlı şairlerinin biyografilerini toplayan ilk tezkiredir.
- Kitâbeler, câmi, medrese, hastahâne, çeşme ve köprü gibi mimarî eserlerin görülebileceği yerlerine genellikle celi hat ile yazılan veya kazılan yazılardır. Bu yazılar, devrin san'at ve estetiği bakımından önemli oldukları gibi, üzerinde yazılı bulundukları eserlerin bânileri hakkında bize bilgi verirler.

DEĞERLENDİRME SORULARI

1. Divan-ı Hümayûn'da alınan kararların yazıldığı defterler aşağıdakilerden hangisidir?
   a) Tapu Tahrir Defterleri
   b) Şeriyye Sicilleri
   c) Mufassal Defterler
   d) Mühimme Defterleri
   e) Vakfiyeler

2. Aşağıdakilerden hangisi Osmanlı Devleti'nin ilk dönemleri hakkında bilgi veren çağdaş müelliflerden biridir?
   a) Nicephoras
   b) Martin Luther
   c) Hammer
   d) Nikola Jorga
   e) İbn-i Meymun

3. Elimizde bulunan ilk Osmanlı Tarihi aşağıdakilerden hangisidir?
   a) Yahşi Fakih Menakıbnâmesi
   b) Âşıkpaşazade
   c) Behçetü't-Tevarih
   d) Heşt Bihişt
   e) İskendernâme

4. Osmanlı Devleti'nde şehnâmeciliğe atanan ilk isim aşağıdakilerden hangisidir?
   a) İdrisî Bitlisî
   b) Şehdî
   c) Gubarî
   d) Seyyid Lokman
   e) Fethullah Arifî Çelebi

5. Osmanlı Devleti'nde şehnâmecilik türünde ilk örnekleri veren müellif aşağıdakilerden hangisidir?
   a) Şehdî
   b) İdrisî Bitlisî
   c) Şemsi Ahmet Paşa
   d) Talîkîzâde Mehmet Subhi Efendi
   e) Nâimâ

6. Padişahların dönemini müstakil olarak ele alan eserlerin ilk örneklerinin ait olduğu devir aşağıdakilerden hangisidir?
   a) Yavuz Sultan Selim
   b) Kanunî Sultan Süleyman
   c) IV. Murad
   d) II. Murad
   e) Orhan Bey

7. Aşağıdakilerden hangisi III. Murad devri tarihçilerinden biri değildir?
   a) Gelibolulu Mustafa Ali
   b) Talîkîzâde Mehmet Subhî Efendi
   c) Vücudî
   d) Abdi Çelebi
   e) Âşıkpaşazâde

8. Osmanlı padişahlarının günlük gündemlerini ihtiva eden belgelere verilen isim aşağıdakilerden hangisidir?
   a) Sefaretnâmeler
   b) Kanunnâmeler
   c) Ruznâmeler
   d) Şeriyye Sicilleri
   e) Mühimme Defterleri

9. Osmanlı Devleti'nde padişah çocuklarının doğum ve sünnet törenleri ile düğün törenlerini anlatan eserlere verilen isim aşağıdakilerden hangisidir?
   a) Sefaretnâmeler
   b) Düğünnâmeler
   c) Şikâyetnâmeler
   d) Surnâmeler
   e) Mühimme Defterleri

10. Osmanlı Devleti'nde siyasi ve idari yazışma ve mektupların toplandığı defterlere verilen isim aşağıdakilerden hangisidir?
    a) Münşeat Mecmuaları
    b) Ahkâm Defterleri
    c) Tapu Defterleri
    d) Mufassal Defterler
    e) İcmal Defterler

Cevap Anahtarı

1.d, 2.a, 3.b, 4.b, 5.b, 6.a,7.e, 8.c, 9.d, 10.a

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Ahmet Uğur (1992), Osmanlı Siyasetnâmeleri, Kayseri.

Bekir Kütükoğlu (1994), Veka'yinüvis-Makaleler, İstanbul.

Bursalı Mehmed Tahir (1343), Osmanlı Müellifleri, III, İstanbul.

Coşkun Yılmaz (2003), "Osmanlı Siyaset Düşüncesi İle İlgili Yeni Bir Kavramsallaştırma: Islahatnâmeler", Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, sayı: 2 (İstanbul 2003), sayfa: 299-338;

Enver Ziya Karal (1942), "Nizâm-ı Cedid'e Dair Lâyihalar", Tarih Vesikaları, sayı: I/6 (İstanbul), sayfa: 411-425.

Erhan Afyoncu (2010), Osmanlı Tarihi Araştırma Rehberi, İstanbul.

Faik Reşit Unat (1987), Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnamleri, Ankara.

Fikret Sarıcaoğlu, "Rûznâme", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, cilt 37, sayfa: 278-281.

Franz Babinger (1982), Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri, çev. Coşkun Üçok, Ankara.

Halil İnalcık (1999), "Âşıkpaşazâde Tarihi Nasıl Okunmalı?" (Çeviren. Fahri Unan), Söğütten İstanbul'a, (Hazırlayan. Mehmet Öz-Oktay Özel), Ankara, s. 119-145.

Mehmet Arslan (2010-2011), Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri, I-V, İstanbul.

Mehmet Öz, (1997) Osmanlı'da "Çözülme" ve Gelenekçi Yorumcuları, İstanbul.

Mustafa Erkan, "Gazavâtnâme", TDV İslâm Ansiklopedisi, XIII, 439-440.

Şehabeddin Tekindağ (1970), "Selim-nâmeler", Tarih Enstitüsü Dergisi, sayı: 1/ 1970, s. 197-230.

V. L. Menage (1978), "Osmanlı Tarihçiliğinin Başlangıcı", (Çeviren: Salih Özbaran), Tarih Enstitüsü Dergisi, sayı: 9/1978, s. 227-240.

YAKIN ÇAĞ TARİHİNİN KAPSAMI VE KAYNAKLARI

İÇİNDEKİLER

- Yakın Çağ Tarihinin Kapsamı
- Yakın Çağ Tarihinin Kaynakları
  - Arşiv Belgeleri ve Arşivler
  - Süreli Yayınlar
  - Sefâretnâmeler
  - Hâtıratlar
  - Osmanlı Vak'anüvisleri ve Eserleri
  - Ansiklopediler
  - Rûznâmeler-Rûzmerreler
  - Diğer Yazma ve Basılı Eserler

HEDEFLER

- Bu üniteyi çalıştıktan sonra;
  - Yakın Çağ Tarihinin kapsamını kavrayabilecek,
  - Yakın Çağ Tarihi araştırmalarında hangi kaynakların kullanıldığını açıklayabilecek,
  - Yakın Çağ Tarihi araştırmalarında başvurulacak arşivleri ifade edebilecek,
  - Yakın Çağ Tarihi araştırmalarında kullanılabilecek süreli yayınları açıklayabilecek,
  - Yakın Çağ Tarihi araştırmalarında kullanılabilecek vak'anüvis eserlerini ifade edebileceksiniz.

Atatürk Üniversitesi
Açıköğretim Fakültesi

TARİH METODOLOJİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Fatma KAYA DOĞANAY

ÜNİTE

8

© Bu ünitenin tüm yayın hakları Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi'ne aittir. Yazılı izin alınmadan ünitenin tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

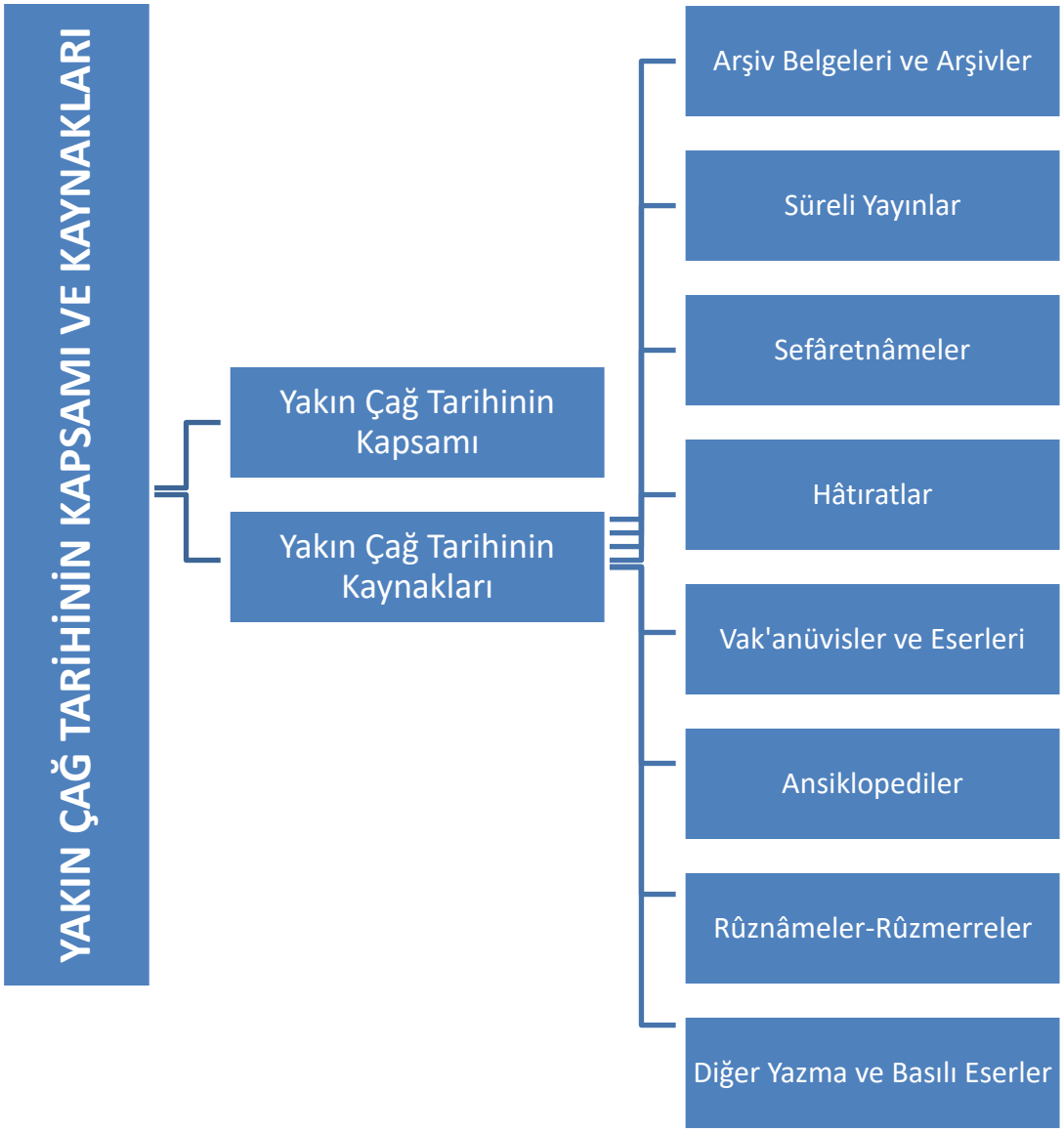
YAKIN ÇAĞ TARİHİNİN KAPSAMI VE KAYNAKLARI
Yakın Çağ Tarihinin Kapsamı
Yakın Çağ Tarihinin Kaynakları
Arşiv Belgeleri ve Arşivler
Süreli Yayınlar
Sefâretnâmeler
Hâtıratlar
Vak'anüvisler ve Eserleri
Ansiklopediler
Rûznâmeler-Rûzmerreler
Diğer Yazma ve Basılı Eserler

GİRİŞ

Yeni Çağ'da insanlık tarihi; coğrafi keşifler görmüş, Rönesans ve Reform gibi gelişmeler yaşamış, düşünce alanında birçok değişiklik geçirmiş ve Osmanlı Devleti gücünün zirvesine ulaşmıştır. Bu dönemde insanlar arkalarında pek çok izler bırakmıştı ve araştırmacılar bu izleri tarih biliminin metodolojisine uygun olarak takip etmek isteyeceklerdi.

Yeni Çağ'dan sonra ise insanlık Yakın Çağ olarak adlandırılan süreci başlatacaktır. Bu dönemde önceki döneme göre yönetim şekilleri, düşünce sistemleri, bilinen dünyanın sınırları değişmiş ve etkileşim daha da artmıştır. Bu etkileşim artışı her alanda olduğu gibi devletlerarası ilişkilerde de söz konusu olmuştur. Bir yerde ihtilâl meydana geldiği zaman diğer ülkeler bundan kendilerini koruyamamış, kısa ya da uzun süre sonra bunların etkilerini hissetmişlerdir. Keza ekonomi kendisine başka bir yol çizmiş, Sanayi Devrimi ve etkileri bütün dünyayı sarmıştır. Bu çok yönlü değişimler beraberinde insanlık için birçok sorunu da getirecektir. Osmanlı Devleti de gerek bu çağdaki düşünsel, sosyoekonomik gelişmelerden gerekse devletlerarası ilişkilerdeki artıştan en fazla etkilenen devletlerden biri olacaktır. Dolayısıyla bu dönemin izlerini sürmek isteyenler, daha fazla bilgi kaynağı ile karşılaşacak veya bu kaynakların neler olduğunu bilmek isteyecektir.

Bu ünitede Yakın Çağ Tarihi'nin kapsamı ve Yakın Çağ Tarihi araştırmalarında kullanılan kaynaklar ele alınacaktır. Ayrıca kaynak türlerinden arşiv belgeleri, süreli yayınlar, sefâretnâmeler, hâtıratlar, vak'anüvisler ve tarihleri, ansiklopediler, rûznâmeler-rûzmerreler ve diğer yazma ve basılı eserler detaylı olarak incelenecektir.

YAKIN ÇAĞ TARİHİNİN KAPSAMI

İnsanlık tarihi, eski zamanlardan günümüze kadar devam eden süreçte bütünlük göstermektedir. Ancak bu bütünlüğü bir defada incelemek, araştırmak, yazmak, öğrenmek ve öğretmek neredeyse imkânsız durumdadır. Bu nedenle diğer bilim dallarında olduğu gibi tarih biliminin de *sınıflandırılması/tasnif* edilmesi gerekmektedir (Özçelik, 2011,).

Tarihin çağlara ayrılması her ne kadar eleştirilse de en çok kullanılan taksimlerden biridir.

Tarihin tasnifi denilince akla ilk gelenlerden biri zamana göre yapılan tasniftir. Bu tasnif aynı zamanda tarihin çağlara ayrılarak ele alınma meselesini de içermektedir. Tarihin çağlara ayrılması her ne kadar eleştirilse de en çok kullanılan taksimlerden biri olacaktır.

İlk olarak Aurelius Augustinus (354-430) dünyanın altı günde yaratıldığını belirten Kitab-ı Mukaddes'ten hareketle *"tarih"*i altı dönem şeklinde ele almıştır. Alman tarihçi Christopf Cellarius (1634-1707) ise seleflerince üçlü kurguya indirgenmiş taksimata din dışındaki olaylarla son şeklini vermiş ve bunu üç cilt halinde yayımladığı eserinde ortaya koymuştur. Bu eserin Eski Çağ (Historia Antiqua, Başlangıç-337) isimli cildi 1685, Orta Çağ (Historia Medii Aevi, 337-1453)

isimli cildi 1698 ve Yeni Çağ (Historia Nova, 1453-sonrası) isimli üçüncü cildi 1702'de yayımlanmıştır (Alkan, 2007).

Bu üçlü dönemlendirme Antik Dönem, Orta Çağ Dönemi ve Modern Dönem şeklinde de ifade edilebilmektedir. Modern Dönem ise tarihçiler tarafından Erken Modern Dönem ve Modern Dönem olarak ele alınmaktadır. *Erken (Early) Modern* ile Orta Çağ'ın sonundan 19. yüzyıla kadar geçen süre kastedilebilmektedir (Özvar, 2019). Ülkemizde ise tarihsel zamanlar bu sistemlerden mülhem olarak Eski Çağ, Orta Çağ, Yeni Çağ ve Yakın Çağ şeklinde tasnif edilmektedir**.**

Yakın Çağ Tarihi denilince akla çoğunlukla *19. yüzyıl* gelmektedir. 19. yüzyılda dünya üzerinde bilim ve teknolojide atılımlar gerçekleşmiş, birçok icat yapılmış, sanayileşme alanında devrim yaşanmış, yeni düşünce akımları ortaya çıkmış ve insanların gündelik hayatları eskiye göre büyük farklılıklar göstermeye başlamıştır. Dolayısıyla 19. yüzyıl öncesine ait değerler bırakılmış ve bu değerlerin yerine yenileri toplumların hayatlarında ön plana çıkmıştır. İşte *modernleşme* adı verilen bu süreç şimdiki zamanda da etkisini sürdürmektedir (Bal&Erkek&Vurgun, 2015).

Yakın Çağ Tarihi denilince akla çoğunlukla 19. yüzyıl gelmektedir.

Örnek

- Günümüz Türkiyesi ele alındığında bakanlıklar gibi mevcut birçok kurumun 19. yüzyılda oluşturulduğu anlaşılır.

Yakın Çağ'ın diğer çağlara nazaran başlangıcı daha net olarak ortaya koyulabilmektedir. Güncel Türkçe Sözlük'e (TDK, 2020) göre Yakın Çağ *"Fransız İhtilali'nden (1789) zamanımıza kadar olan süre"* şeklinde tanımlanmaktadır. Tanımdan da anlaşılacağı üzere bu çağ, genel kabul görmüş fikirlere göre 1789 tarihinde başlamaktadır. Nitekim 1789 yılı Avrupa tarihi açısından Fransız İhtilali'ni ifade ettiği gibi Türk modernleşme tarihinde önemli bir mevkie sahip olan III. Selim'in tahta çıkışına da denk gelmektedir. Yakın Çağ'ın sonunu tartışmaktan ziyade Yakın Çağ Tarihi'ni, ülkemizde tarih biliminin alt dalı olarak ele alırsak araştırma alanını *Fransız İhtilali* ve *III. Selim*'in tahta çıkış yılı olan 1789 ile Birinci Dünya Savaşı (1914) arasında kalan dönem oluşturacaktır (Çıtır, 2019, s. 195). Bazı kaynaklarda süreç *1918* ve *1922*'ye vardırılmakla birlikte daha geniş zaman dilimini ele almak da mümkündür (Anonim 1, 2, t.y).

Görsel 8.1. III. Selim (Şimşirgil, t.y).

Genel hatlarıyla 1789-1914 yıllarını araştırma alanı kabul eden Yakın Çağ Tarihi'nin çalışma konularını ise ilgili süreçte Osmanlı İmparatorluğu'nun geçirmiş olduğu siyasi, iktisadi, askeri ve sosyal hadiselerle çağdaşı olan diğer devletlerin, toplumların tarihlerinin incelenmesi, karşılaştırmalı bir şekilde değerlendirilmesi oluşturmaktadır (Anonim 1, ty).

İnsanlık tarihi, çağlara ayrılarak incelendiği gibi Yakın Çağ Osmanlı Tarihi de *kendi içinde çeşitli dönemlere ayrılarak* incelenebilmektedir. Bu dönemlendirmelerden biri; *Nizam-ı Cedit Dönemi* (1789-1839), *Tanzimat Dönemi* (1839-1876: [Tanzimat Fermanı Devresi (1839-1856)/Islahat Fermanı Devresi (1856-1876)]; *Meşrutiyet Dönemi* (1876-1918: [I. Meşrutiyet Devresi (1876-1908)/II. Meşrutiyet Devresi (1908-1918)] şeklinde olandır (Örenç, 2016).

Ayrıca bazı çalışmalarda zamanın hükümdarlarına nispetle *III. Selim* (1789-1807), *IV. Mustafa* (1807-1808), *II. Mahmud* (1808-1839), *Abdülmecid* (1839-1861), *Abdülaziz* (1861-1876), *V. Murad* (1876), *II. Abdülhamid* (1876-1909), *V. Mehmed (Reşad)* (1909-1918), *VI. Mehmed (Vahideddin)* (1918-1922) devreleri şeklinde de bir dönemlendirme söz konusudur (Sertoğlu, 2011, s. 2678, 2818, 2830, 2964, 3112, 3232, 3280, 3456, 3574).

Türkiye'de tarih bölümlerinde Yakın Çağ Tarihi Anabilim Dalı'nın gelişimi değerlendirilirse, ilk olması hasebiyle İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü ele alınabilir. Tarih bölümü Yakın Çağ Tarihi Anabilim Dalı, 1933 Üniversite Reformu'ndan sonra Yeni ve Son Zamanlar Tarihi Kürsüsü adıyla kurulmuş ve 1952 yılında Sonçağ Tarihi müstakil bir kürsü haline getirilmiştir. 1982'de Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK) Kanunu ile Türkiye Cumhuriyeti Anabilim Dalı teşkil edilmiş ancak ilgili tarih bölümünün kendi tasarrufu olarak Yakınçağ ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı ismiyle kürsü yeniden yapılandırılmıştır (Örenç, 2004, s. 149-150, 154; Çıtır, 2019, s. 196). 1989 yılının sonunda ise bu bölümde Yakın Çağ ve Türkiye Cumhuriyeti iki ayrı bilim dalı haline getirilmiştir (Anonim 3, t.y).

YAKIN ÇAĞ TARİHİ'NİN KAYNAKLARI

Yakın Çağ önceki çağlara nispetle süre bakımından daha kısa bir dönem olarak düşünülse de bu dönemde *meydana gelen olay ve gelişmeler çeşitlik, çokluk, büyüklük ve karmaşıklık* anlamında çok yoğundur. Keza bu dönemdeki olayları araştırabilmek ve yorumlayabilmek için kullanılacak kaynaklar olayların karmaşıklığı vs. oranında artmakta ve mukayese gereği daha fazla hissedilmektedir (Örenç, 2016, s. 3). O nedenle de Yakın Çağ Tarihi araştırmalarında kaynak çeşitliliğini artırmak araştırmacıyı gerçeğe daha fazla yaklaştıracaktır.

Yakın Çağ Tarihi araştırmalarında kaynak çeşitliliğini artırmak araştırmacıyı gerçeğe daha fazla yaklaştıracaktır.

Yakın Çağ Tarihi araştırmalarında arşiv belgeleri, süreli yayınlar, sefâretnâmeler, hâtıratlar, vak'anüvis tarihleri, ansiklopediler, rûznâmeler-rûzmerreler, diğer yazma ve basılı eserler, cami, çeşme vs. yapıların kitabelerinden oluşan epigrafik malzemeler başlıca kaynak durumundadır. Son devrede ise bu kaynaklara fotoğraf, film ve video gibi görsel malzemeler katılmıştır. Ayrıca incelemelerde ilgili konu üzerine yapılmış araştırma eserlerine de başvurmak

gerekmektedir. Dolayısıyla bu kaynakları görebilmek için arşiv binaları, kütüphaneler ve dijital ortamlar araştırmacıların uğrak yerleridir.

Arşiv Belgeleri ve Arşivler

Yakın Çağ Tarihi araştırmalarında kaynak olarak Osmanlı Devleti'nin ürettiği belgeler ve bunların muhafaza edildiği arşivler önemli bir yer tutmaktadır. Arşivler, kamu arşivleri ve özel arşivler olarak iki kısımda incelenebilmektedir. Kamu arşivleri, "*….belgelerin üretiminden nihai tasfiyesine kadar belirli mevzuat çerçevesinde hareket eden ve devlet yapısı içerisinde yer alan kurum ve birimlerin ürettikleri belgeleri bulunduran"* arşivler olarak tanımlanmaktadır (Yılmaz Şentürk, 2017).

Yakın Çağ Tarihi araştırmalarında kaynak olarak Osmanlı Devleti'nin ürettiği resmî belgeler ve bunların muhafaza edildiği arşivler önemli bir yer tutmaktadır.

Kamu arşivleri arasında *Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivleri Külliyesi (eski adıyla Başbakanlık Osmanlı Arşivi)* öne çıkmaktadır. Keza Yakın Çağ araştırmacısının konusuyla ilgili alanda başvurabileceği arşivler arasında *Deniz Müzesi Arşivi* (DMA, İstanbul Beşiktaş), *Dolmabahçe Sarayı-Milli Saraylar Arşivi* (İstanbul), *Genel Kurmay Başkanlığı Askeri Tarih, Stratejik Etüd Başkanlığı Arşivi* (ATASE, Ankara), *İstanbul Belediyesi Arşivi*, *İstanbul Müftülüğü Sicil Arşivi* (Süleymaniye), *Maarif Nezareti Arşivi* (Etnografya Müzesinde), *Milli Kütüphane Arşivi* (Ankara), *Sıhhiye Nezareti Arşivi* (Sağlık ve Sosyal Bakanlığında, *Şer'i Mahkeme Sicilleri* (Ankara Milli Kütüphane), *Tapu Kadastro (Kuyûd-ı Kadime) Arşivi* (Tapu Kadastro Genel Müdürlüğünde), *Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi* (Ankara), *Türk Tarih Kurumu Arşivi* (Ankara), *Vakıflar Arşivi* (Vakıflar Genel Müdürlüğü) de bulunmaktadır (Örenç, 2016).

Örnek

- Osmanlı vakıf sistemi üzerinde çalışmak isteyen bir araştırmacının vakıflara ait sicil, vesika ve vakfiyelerin bulunduğu Vakıflar Arşivi'ne müracaat etmesi beklenen durumdur.
- Yine 19. yüzyılda kadılık kurumu üzerine çalışmak isteyen bir araştırmacının Şer'i Mahkeme Sicilleri'ne müracaat etmesi beklenir.

Resmî kaynaklı olmayan örgütlerin, kuruluşların, kurumların, kişilerin ve ailelerin arşivleri olarak ifade edilebilen özel arşivler de (Anameriç, 2011) Yakın Çağ Tarihi konularına dair değerli bilgiler içermektedir. Ayrıca gerek Osmanlı Tarihi açısından gerekse diğer toplumların tarihi açısından *yabancı devletlerin arşiv belgeleri* de incelenmesi gereken kaynaklar arasındadır. Bu durumda Yakın Çağ'dan itibaren Osmanlı Devleti'nin diplomatik ilişkilerinin daha da arttığı İngiltere, Fransa, Almanya, Rusya, Avusturya, İtalya arşivleri akla gelecektir.

Örnek

- Yakın Çağ Dönemi Osmanlı-İngiliz ticaret münasebetlerini ele alan bir araştırmacı İngiltere Ulusal Arşivi'nde (The National Archives) inceleme yapmak isteyecektir.

Cumhurbaşkanlığı devlet arşivleri başkanlığı osmanlı arşivi külliyesi (Eski Başbakanlık Osmanlı Arşivi [BOA])

Osmanlı İmparatorluğu kurulduğu dönemden itibaren resmî belgeleri saklamaya ve korumaya büyük önem vermiştir. Bu durum belgelerin tanzim ediliş şekli ve bürokrasinin her kademesinde yapılan yazışmaların mutlaka deftere geçirilmesiyle ilgili emirlerden anlaşılmaktadır (T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dair Başkanlığı, 2010, s. XXVII).

Osmanlı'da arşivlik malzeme *kese, torba ve sandıklarda* muhafaza edilmektedir. Bu malzeme, İstanbul'da ilk zamanlarda divan toplantılarının gerçekleştirildiği Kubbealtı'nın yanındaki *Hazîne-i Âmire'de* değerli eşyalarla birlikte saklanmıştır. Arşivcilik meselesi I. Abdülhamid Dönemi'nde başlayan ıslahat hareketlerinden de etkilenmiş ve bu konuda nizamnâmeler çıkartılmıştır.

1847'de Hazîne-i Evrâk adındaki yeni arşiv binasının yapımına başlanmış ve bu bina 1850'de hizmete sokulmuştur.

18. yüzyıl sonlarına gelindiğinde Bâbıâli teşekkül etmiş ve Bâb-ı Âlî, Bâb-ı Defterî, Bâb-ı Seraskerî ve Bâb-ı Meşîhat adlarıyla bünyesinde evrak biriken dört daire ortaya çıkmıştır. 1785'te inşa edilen sadrazam sarayı bahçesindeki mahzenin yetersiz gelmesi ve mevcut arşivlerin dağınık olması yeni bir arşiv binasının inşa edilmesini gerektirmiştir. Modern anlamda bir arşiv binasının yapılması için 1846'da Sultan Abdülmecid tarafından bir irade çıkarılmıştır. 1847'de *Hazîne-i Evrâk* adındaki yeni binanın yapımına başlanmış ve bu bina 1850'de hizmete sokulmuştur. Hazîne-i Evrâk, İmparatorluk'un sonuna değin Sadârete bağlı olarak faaliyet göstermiş ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti tarafından 1922'de yeniden düzenlemeye tabi tutulmuştur.

Zamanla Başbakanlık Osmanlı Arşivi adını alan Hazîne-i Evrâk, esas olarak *Dîvân-ı Hümâyun, Bâbıâli ve Sadâret*'e ait defter, evrak ve sicillerden oluşmuştur. Bununla birlikte Cumhuriyet Devri'nde 19. yüzyılda tesis edilen bazı müesseselerin ve nezâretlerin evrakı da Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ne devredilmiştir (Aktaş&Halaçoğlu, 1992).

Tarihî süreçte başta Başbakanlık Osmanlı Arşivi olmak üzere İstanbul'un çeşitli semtlerinde dağınık bir halde olan Osmanlı arşivlerinin tek bir yerde toplanıp hizmete sunulması amacıyla, *"Osmanlı Arşivi Külliyesi"* inşa edilmiştir. *2 Haziran 2013* tarihinde hizmete açılan Külliye, İstanbul Kâğıthane'dedir.

9 Temmuz 2018 tarihinde Başbakanlık Merkez Teşkilatı içerisinde yer alan Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü ve dolayısıyla Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı da ilga edilmiştir. 16 Temmuz 2018 tarihinde, 30480 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan KHK ile *Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı* kurulmuştur.

(Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı, t.y).

18 Ekim 2019'da "*Devlet Arşiv Hizmetleri*" hakkında yönetmelik, Resmî Gazete'de yayımlanmıştır. Bu yönetmelikle*, "Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) ve Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT) hariç tüm kamu kurumları arşivlerinin devri konusunda yükümlü duruma" gelmiştir.* İlgili kurumlar yönetmeliğin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren en geç 2 ay sonunda, Osmanlıca arşiv belgelerini Devlet Arşivleri Başkanlığına devredecektir. Bu yönetmelikle sadece Devlet Arşivleri Başkanlığı *"kurumlarda bulunan Osmanlıca arşiv belgelerinin tasnif ve araştırma hizmetini"* yürütecektir (Anonim 4, 25.10.2019).

Yakın Çağ Tarihi ile ilgili arşiv belgelerini incelemek isteyen araştırmacı *Cumhuriyet Arşivi* (Ankara) ve *Osmanlı Arşivi Külliyesi* (İstanbul) araştırma salonlarına veya *https://katalog.devletarsivleri.gov.tr* adresinden belge tarama sistemine başvurabilmektedir. Belge tarama sisteminde aşağıdaki örnekte olduğu gibi belgenin bilgilerine ulaşılabilir, satın alınması ya da belgenin açık olması durumunda belgenin aslı görülebilir (Anonim 5, t.y).

Örnek

- Belge Özeti: Rüşdiye Mektebine dönüştürülen sıbyan mektebi muallimlerinin statü ve maaşlarının ne şekilde belirlendiği
- Yer Bilgisi: 1-9 Dosya Ek: - Belge Tarihi: H-29-02-1289
- Kurum: MF. MKT. Dili: - Görüntü Sayısı : 1

(https://katalog. devletarşivleri. gov.tr)

Süreli Yayınlar

Gazeteler ve dergiler

Yakın Çağ Dönemi hem dünyada hem Osmanlı Devleti'nde matbaanın etkin bir şekilde kullandığı bir zaman dilimi olmuştur. Matbaanın etkin kullanımı da basılı kaynak çeşitliliğini artırmıştır. Bu kaynakların başında günlük olarak olayların takip edilebildiği gazeteler ile dergiler gelmektedir (Örenç, 2016, s. 17).

Türk dilinde yayımlanan ilk gazete Kavalalı Mehmed Ali Paşa tarafından 1828 yılında çıkarılan Vekâyi-Mısriyye olmuştur.

Gazeteler ve dergiler izlendiğinde bir toplumun siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel durumu ortaya konabilmekte ve bizzat halkın olaylara bakış açısı değerlendirilebilmektedir.

Osmanlı ülkesinde ilk resmî gazetenin yayımlanmasından önce Fransızlar tarafından ilk gazete örnekleri çıkarılmıştır. İstanbul'daki Fransız Büyükelçiliği, 1795'te *Bulletin Des Nouvelles*'i (Haber Bülteni) yayımlamıştır. Sonrasında Gazete Française de Constantinople (İstanbul Fransız Gazetesi-1796), Mercure Oriental (Doğu Merkür'ü-1797) ve İzmir ile Mısır'da da bazı gazeteler yayın hayatına başlamıştır. Türk dilinde yayımlanan ilk gazete Kavalalı Mehmed Ali Paşa tarafından 1828 yılında çıkarılan *Vekâyi-ı Mısriyye* olmuştur. Ayrıca Mehmed Ali Paşa, Vekâyi-i Giridiye Gazetesi (1830) ve Vekâyi-i Mısriyye gazetesinin Fransızcası olan Moniteur Egyptien' i (1833) de yayımlatmıştır (Demir, 2014) .

Osmanlı Devleti'nin ilk resmî gazetesi, *II. Mahmud* zamanında, 1 Kasım 1831'de ilk sayısı yayımlanan *Takvîm-i Vekâyi*'dir. Çok milletli bir yapıya sahip olan Osmanlı Devleti, sesini geniş kitlelere duyurulabilmek için gazetenin Arapça, Rumca, Ermenice ve Fransızca nüshalarını da yayımlatmıştır. Takvîm-i Vekâyi, yayın hayatına iki defa ara vermesine rağmen ülkenin en uzun ömürlü gazetesi olmuştur (Yazıcı, 2010).

Takvîm-i Vakayi'den sonra 1840'ta yarı resmî/yarı özel bir gazet kabul edilen Cerîde-i Havâdis yayımlanmıştır.

Görsel 8.2. Takvim-i Vakayi (Ankara Üniversitesi Akademik Arşiv Sistemi, t.y)

Takvîm-i Vakayi'den sonra 1840'Ta İngiliz William Churchill tarafından devletten yardım aldığı için yarı resmî/yarı özel bir gazete kabul edilen *Cerîde-i Havâdis* yayımlanmıştır.

1860 yılına gelindiğinde Âgâh Efendi, Şinasi'nin de desteğiyle ilk özel gazete olan *Tercümân-ı Ahvâl*'i çıkarmış ve 1862'de *Tasvir-i Efkâr* yayımlanmıştır. Ülke dışında da 1867-1871 arasında Muhbir, Ulûm, Hürriyet ve İttihad gibi gazeteler yayın hayatına girmiştir. Osmanlı ülkesinde basın hayatı giderek gelişmiş, *Terakk*i (1868), *Basîret* (1870), *İbret* (1870), ilk mizah gazetesi *Diyojen* (1870), Vakit (1875), *Sabah* (1876), *Tercümân-ı Hakikât* (1878), *Mîzan* (1897), *Tanin* (1908), *Akşam* (1918) vs. birçok gazete yayımlanmıştır.

Ayrıca ülkede vilayet düzeyinde de gazeteler çıkarılmıştır. Bunlar arasında Rusçuk'ta yayımlanan *Tuna* (1865) ve Erzurum'da *Envâr-ı Şarkıyye* (1869) ilk akla gelenlerdir (Kahraman, 2003).

Örnek

- Tuna Vilayeti üzerine yapılan bir araştırmanın kaynakçasında yüksek ihtimalle Tuna Vilayeti gazetesi de olacaktır.

Basın hayatında gazetelerle birlikte dergiler de kaynaklar arasındadır. Osmanlı'da 1849 yılında *Vekâyi-i Tıbbiyye* isimli tıp dergisi yayımlanmıştır. Sonraki dönemde Mecmûa-i Fünûn (1862), Ceride-i Askeriyye (1864), Kırkanbar (1873), Mecmûa-i Ebuzziya (1880), Servet-i Fünûn (1891), Maârif (1891), Sırât-ı Müstakim (1908), Türk Yurdu (1911), Yeni Mecmua (1917) gibi yayınlar Osmanlı dergilerine örnek gösterilebilir (Kahraman, 2003).

Ayrıca Târîh-i Osmânî Encümeni'nin 14 Nisan 1910'da yayımlamaya başladığı *Târîh-i Osmânî Encümeni Mecmuası (TOEM)* dikkate değerdir. Târîh-i Osmânî Encümeni halka vatan sevgisi aşılanması ve millî şuur verilmesi amacıyla

kurulmuştu. Bu amacı gerçekleştirmek üzere *önce "mükemmel bir Osmanlı tarihinin kaleme alınması"* için Târîh-i Osmânî Heyeti oluşturulmuş ardından 27 Kasım 1909 tarihinde Târîh-i Osmânî Encümeni teşekkül etmiştir. TOEM'in görünürdeki neşir sebebi, yayımlanmasına karar verilen Osmanlı tarihine malzeme hazırlamaktı. TOEM, daha sonra Türk Tarih Encümeni Mecmuası (TTEM) ismini almıştır (Özcan, 2011) .

Düstûrlar

Düstûr, *Türkiye Cumhuriyeti ve Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'tan sonra yürürlüğe konulan nizamname ve kanun gibi hukukî mevzuatın bir araya getirildiği resmî külliyatı* ifade etmektedir (Aydın, 1994).

Ahmed Cevdet Paşa tarafından isimlendirilen Düstûrlar, Türk hukuk tarihi olduğu kadar genel tarih, siyasi ve iktisadi tarih için de önemli birer kaynak durumundadır.

1851 yılında o tarihe kadar olan mevzuat, ilk defa Takvimhâne-i Âmire'de bastırılarak yayımlanmıştır. İlk Düstûr ise Cevdet Paşa'nın önderliğinde Şubat 1863'te Matbaa-i Âmire'de basılmış ve *Düstûr-i Âtik* olarak adlandırılmıştır. Bu ciltte yürürlükte bulunan kanun ve nizamname hükümleriyle sonradan yürürlüğe alınmış olanlar yine Düstûr ismi altında Mayıs 1866'da basılmıştır. 1872, 1873, 1876 ve 1879 yıllarında I, II, III, IV. ciltler neşredilmiştir. 1879'dan 1884'e kadar yürürlükte olan mevzuat 1, 2, 3 ve 4. zeyillere konulmuştur. 1884'ten 1908'e kadarki mevzuat, V-VIII. ciltler olarak 1937-1943 yılları arasında Latin harfli olarak yayımlanmıştır.

İlk Düstûr ise Cevdet Paşa'nın önderliğinde Şubat 1863'te Matbaa-i Âmire'de basılmış ve Düstûr-i Âtik olarak adlandırılmıştır.

On iki cilt şeklinde yayımlanan *II. Tertip* Düstur, II. Meşrutiyet'in (1908) ilanından 23 Nisan 1920'ye kadar olan mevzuatı kapsamaktadır. 23 Nisan 1920 ile 27 Mayıs 1960 arası III. Tertip, 27 Mayıs 1960 ile 1 Kasım 1961 arası IV. Tertip, 1 Kasım 1961'den günümüze kadarki mevzuat V. Tertip ciltleri olarak yayımlanmaktadır. Aşağıda Akman'ın hazırladığı I. Tertip Fihrist ve Dizini'nden bir örnek gösterilmektedir (Akman, 2007, s. 67-68).

Örnek

- Tabiiyyet-i Osmâniye Kanunnâmesi
- Tertip I/Cilt I, sayfa 16, tarih: 7 Şevval 1285/21.01.1869 (Akman, 2007).

Zabıt cerideleri (Tutanak dergileri)

Meclis zabıtları, *meclis oturumlarında gerçekleştirilen konuşmaların aktarıldığı kayıtlar olup* özellikle politik söylem çalışmaları için önem arz etmektedir (Acun, 2007).

Kânûn-ı Esâsî'nin 23 Aralık 1876'ta ilân edilmesinin akabinde 19 Mart 1877 tarihinde Osmanlı Devleti'nin ilk parlamentosu (Meclis-i Umûmî) açılmıştı. Meclis-i Umûmî, iki kısımdan, A'yân ve Mebusan Meclisleri'nden meydana gelmiştir. A'yân

Ayan ve Mebusan Meclislerine ait zabıtlar, Çırağan Sarayı Yangını esnasında yanarak elden çıktı.

ve Meb'ûsan Meclisleri'ne ait zabıtlar, Çırağan Sarayı Yangını esnasında yanarak elden çıktı. Sonradan bu zabıtlar, Hakkı Tarık Us tarafından dönemin gazetelerinden derlenerek iki cilt halinde *Meclis-i Meb'usan Zabıt Ceridesi* (1293/1877) adıyla yayımlandı (Gazel, 2005, s. 268, 270).

17 Aralık 1908 ile 5 Nisan 1920 arasındaki Meclis-i Meb'ûsan ve Meclis-i A'yân tutanaklarına ise https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/tutanak_sorgu.html adresinden ulaşılabilmektedir.

Sâlnameler

Farsça sene anlamına gelen sal ile kitap, mektup demek olan name kelimelerinin birleşiminden kaynaklanan salnâme tabiri, *bir yıllık olayların topluca gösterildiği eserler* için kullanılmaktadır (Duman, 1982, s. 17). Bazen salnâme yerine nev-sâl kelimesi de geçmektedir.

Salnâmeler genelde *resmî* ve *özel* salnâmeler olarak ikiye ayrılmaktadır. Resmî salnâmeler de kendi içerisinde *devlet, nezaret* ve *vilayet* salnâmeleri şeklinde gruplandırılabilmektedir (Aydın, 2009).

Resmî salnâmeler devletin idari, sosyal, askeri durumu ve teşkilatıyla ilgili önemli bilgiler içerirler. Bu nedenle de Osmanlı Devleti ve Osmanlı şehirlerinin son dönemini, idari, askeri, ekonomik ve sosyokültürel durumunu ortaya koyabilmek için başvurulması gerekli kaynaklardır. Bu kaynakların Hicri 1300'den sonra içerikleri daha da iyileştirilmiş ve birçok konuda istatistik anlamında değerli bilgilere sahip duruma getirilmişlerdir (Palalı, 2010).

Salnâmeler içerisinde en eski ve en düzenli yayımlanan *Devlet Salnâmeleri* olmuştur. Devlet Salnâmeleri yani "*Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*", Sadrazam Reşid Paşa zamanında *Ahmed Vefik Paşa* tarafından hazırlanmıştır. Bu salnâmeler hicri 1263 (1847) ile Rumi 1328 (1912) yılları arasında düzenli olarak neşredilmiştir. En son yayın olan 68. cildi ise Rumi 1333-1334 (1918) tarihlidir.

Devlet Salnâmeleri'nin faydası ortaya çıktıktan sonra nezaret ve vilayet salnâmeleri yayımlanmıştır. Nezaret salnâmeleri için Harbiye Nezâreti ve Makam-ı Seraskeri tarafından çıkarılan *Salnâme-i Askeri* ve Maârif Nezâretince yayımlanan *Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye* (hicri 1316-1318) örnek gösterilebilir (Duman, 1982).

Örnek

- Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye incelendiğinde Maârif Nezâreti teşkilatı, İstanbul'da ve vilayetlerde mevcut okullar, okulların öğretmen ve öğrenci sayıları hakkında detaylı bilgiler verdiği anlaşılır.

İlk vilayet salnâmesi, Salnâme-i Vilâyet-i Bosn adıyla 1283 (1866) yılınd Saraybosna'da yayımlanmıştır.

İlk vilayet salnâmesi, *Salnâme-i Vilâyet-i Bosna* adıyla 1283 (1866) yılında Saraybosna'da yayımlanmıştır. Bu salnâmeden sonra *Halep (1284), Konya (1285), Suriye (1285) ve Tuna (1285*) ve diğer vilayetlere ait salnâmeler yayımlanır. Son

Osmanlı vilayet salnâmeleri*, Beyrut* vilayeti (1333-1335/1915-1917) ve *Bolu livâsı malî 1337-1338* (1921-1922) salnâmeleri olmuştur.

Özel türdeki salnâmelerin ilki Türkiye Fî Sene 1288 (1871) adıyla Paris'te *Ali Suâvi* tarafından yayımlanmıştır. Bu yayınlarda Ali Suâvi, Osmanlı Devleti'yle ilgili coğrafi durum, nüfus, üretim, taşımacılık, ölçü ve para birimleri konusunda bilgiler vermiştir. Salnâme-i Hadîka, Salnâme-i Ebüzziyâ, Nevsâl-i Ma'rifet ve Rebî-i Ma'rifet eserleriyle *Ebüzziya Mehmed Tevfik* özel salnâme yayımlayanlar arasında önemli bir isim olmuş ve geniş halk kitlelerinin dikkatini çekmiştir (Aydın, 2009).

Sefâretnâmeler

Sefâret tabiri, Osmanlılarda elçilik heyetlerini ifade etmek için kullanılmıştır. Sefâretnâme ise *bu heyetin başında bulunan sefirin (elçinin) faaliyetleriyle ilgili olarak tuttuğu raporları* belirtmektedir. Sefâretnâmeler bünyesinde, aynı zamanda edebî tür olarak hâtırat ile seyahatnâme ve siyasi takrir (rapor) özelliklerini değişkenlik göstererek içerir.

Sefâretnâmeler içerisinde klasik anlamda düzenlenmiş, metni elde bulunan en erken tarihli eser Kara Mehmed Paşa'ya aittir. Kara Mehmed Paşa 1665'te, Vasvar Barışı (1664) münasebetiyle bir heyetle birlikte Viyana'ya gönderilmiştir (Beydilli, 2009).

Elçilerin yazdığı sefâretnâmeler, Osmanlı Devleti'nin diğer devletlerle kurduğu siyasi, kültürel ve ekonomik bağların anlaşılması ve *Osmanlı modernleşmesinin* gelişimi açısından çok değerlidirler. Osmanlı Devleti, Avrupa'daki gelişmelerden, silah, top ve mühimmat üretimi ve askeri okullardan Avrupa'ya yolladıkları elçiler vasıtasıyla bilgi sahibi olmak istemişlerdir (Altuniş-Gürsoy, 2002).

Ayrıca sefâretnâmeler, *günlük yaşantılar, dönemin hayat şartları ve gelenekler açısından verdikleri bilgilerle de önemli bir kaynak durumundadır* (Beydilli, 2009). Yabancı devlet elçileri de Osmanlı Devleti hakkında raporlar düzenlemiştir.

III. Selim Dönemi'nde daimi elçiliklerin kurulmasıyla sefirlerin, sefâretnâme yazma alışkanlıkları sürmüş ancak bu devrin sonunda elçilikler ihmal edilmiştir. II. Mahmud'un saltanatının son on yılında tekrar elçilik kurumuna işlerlik kazandırılmak istenmişse de sefâretnâme yazma âdeti neredeyse ortadan kalkmıştır (Beydilli, 2009).

Elçi Ahmed Azmî Efendi, Prusya Sefâretnâmesi (1790- 1792); Elçi Ebubekir Râtıb Efendi, Nemçe Sefâretnâmesi (1791- 1792); Elçi Mustafa Râsih Paşa, Rusya Sefâretnâmesi (1793- 1794); Elçi Yusuf Âgâh Efendi, Havâdisnâme-i İngiltere (1793- 1796); Elçi Moralı Seyyid Ali Efendi, Fransa Sefâretnâmesi (1797), Elçi Amedî Mehmed Said Galib Efendi, Fransa Sefâretnâmesi (1802); Elçi Seyyid Mehmet Refî Efendi, İran Sefâretnâmesi (1807); Elçi Abdürrezzak Bâhir Efendi, Risale (Sefâretnâme 1845) isimli eserlerin sahibidirler (Unat, 1992).

Örnek

- III. Selim'in Nemçe'ye (Avusturya) elçi olarak gönderdiği Ebubekir Râtıb Efendi'nin Sefâretnâmesi, III. Selim'in Nizam-ı Cedit ıslahatı içinde önemli bir yer edinmiştir (Tanyıldız,2020).

Hâtıratlar

Yakın Çağ araştırmalarında kullanılabilecek bir diğer kaynak türü hâtırattır. Hâtırat kelimesi *"yaşanılmış olayların anlatıldığı otobiyografik eserlere verilen ortak ad"* olarak tanımlanmaktadır. Günümüzde hâtıra ve hâtırat için anı kelimesi de kullanılabilmektedir. Hâtırat yazı türü; sefâretnâme, seyahatnâme, tezkire, muhtıra, rûznâme (günlük), menkıbe ve mektup gibi diğer otobiyografik yazı türleriyle benzerlik göstermektedir.

Hâtıratlar, anının yaşandığı dönemden farklı zamanda kaleme alındıklarından kişinin yeni hayat tecrübeleriyle değer yargılarını da içerir. Bu da hâtırata farklı değerler kazandırır. Kimi hatıralarda ise mektuplar, günlük parçaları ve belgeler yer alır. Bu durumda hâtırattaki bilgilerin güvenilirlik derecesi artacaktır.

Keçecizâde İzzet Molla'nın manzum eser Mihnet-Keşan, 19. yüzyılın dikkat çeken ilk hâtıratı olmuştur.

Hâtıratlar, Yakın Çağ araştırmalarında önemli bir kaynak olmakla birlikte objektif bir bakış açısı taşımayabilirler. Bu nedenle de hâtıratlardan ve özellikle de siyasî yönü ağır basanlardan faydalanırken temkinli bir tutum sergilenmeli ve aynı konu üzerine yazılmış olanlarla mukayesesi önemsenmelidir (Okay, 1997).

Keçecizâde İzzet Molla'nın manzum eseri *Mihnet-Keşan*, 19. yüzyılın dikkat çeken ilk hâtıratı olmuştur. Bozoklu Akif Paşa'nın Tabsıra isimli eseri de hâtırat türü için önemlidir (Birinci, 1998).

1870 yılından sonra hâtırat türüne ait kitap ve yazılar giderek artmıştır. Muallim Nâci'nin *Ömer'in Çocukluğu, Medrese Hâtıraları*, *Sünbüle* isimli eserleri ile Ziyâ Paşa'nın Defter-i A'mâl isimli hâtıratı çocukluk ve gençlik hâtıralarını içermektedir. İlk siyasi hâtırat örneği olarak da Cevdet Paşa'nın *Tezâkir* ve *Ma'rûzât* isimli eserleri gösterilmektedir.

Vak'anüvis tabiri, Osmanlı Devleti'nde resmî tarih yazıcılarına verilen unvandır.

Ebüzziyâ Mehmed Tevfik'in Yeni Osmanlılar Târihi, Mehmed Ârif'in Başımıza Gelenler, Ahmed Muhtar Paşa'nın Sergüzeşt-i Hayâtımın Cild-i Sânîsi, Mizancı Mehmed Murad'ın Hürriyet Vadisinde Bir Pençe-i İstibdad adlı eserleri yine hâtırat türüne örnek teşkil edecektir (Okay, 1997).

Vak'anüvisler ve Tarihleri

Vekâyi'nüvîs ya da vak'anüvis tabiri, *Osmanlı Devleti'nde resmî tarih yazıcılarına verilen unvandır*. Kanuni döneminden itibaren süreklilik kazanan şehnamenüvisliğin devamı olduğu düşünülen vak'anüvisler, kendilerinden önceki vak'anüvislerin eksik bıraktıklarını derlemekle ve görevde bulundukları zamandaki olayları yazmakla vazifelidirler.

İlk Osmanlı vak'anüvisi, Sadrazam Amcazâde Hüseyin Paşa tarafından 1702 yılından önce bu göreve getirilen Naima olduğu kabul edilmiştir. Naima'nın eserini (Naima Tarihi), İbrahim Müteferrika 1734'te matbaasında basmıştır (Kütükoğlu, 2012) .

Sadullah Enverî (1739?-1794) 1769-1774, 1776-1783 yılları arasında iki kez vak'anüvislik görevine getirilmiş, 1787'de başladığı üçüncü vak'anüvislik dönemi III. Selim tahta çıktıktan sonra raporlarını yeterli bulmayıp bu göreve Ahmed Vasıf Efendi'yi getirmek istemesine kadar sürmüştür. 1790 yılında Ahmed Vasıf Efendi'nin yerine dördüncü kez vak'anüvisliğe getirilmiştir. Vak'anüvisin kendi adıyla anılan eserinin *(Enverî Târihi)* birinci kısmı 1769-1775, ikinci kısmı 1774-1783, üçüncü kısmı 1787-1792 tarihleri arasındaki olaylardan bahseder ve Osmanlı-Rus savaşlarıyla ilgili önemli bilgiler verir (Aktepe, 1995).

Mehmed Emin Edip Efendi (?-1801), Enverî'nin Osmanlı-Rus-Avusturya sefer olaylarını kaydetmek üzere serdar Koca Yusuf Paşa ile birlikte savaşa katılmasının gerekmesi üzerine 1787'de İstanbul'daki olayların yazılması için rikâb vak'anüvisi veya vak'anüvis vekili olarak görevlendirilmiştir. Bir savaş esnasında sefer olaylarının orduda bulunan resmî bir devlet tarihçisi tarafından yazılması teamül gereğidir. Keza vak'anüvis Ahmed Vasıf Efendi'nin orduyla sefere katılması üzerine Edip Efendi, İstanbul'daki hadiseleri kaydetmekle vazifelendirilmiştir. Mehmed Emin Edip Efendi'nin vak'anüvis olarak yazdığı eseri *Târih*, 1788-1792 yılları arasındaki olayları ihtiva eder (Kütükoğlu, 2012, s. 460; Yavuz, 1994).

Ahmed Vâsıf Efendi (?-1806), dört defa getirildiği vak'anüvislik görevine ilk olarak 2 Kasım 1783 tarihinde başlamıştır. Ahmed Vâsıf Efendi'nin en önemli eseri olan *Vâsıf Târihi* aynı zamanda Mehâsinü'l-âsâr ve hakaiku'l-ahbâr olarak da bilinir ve 1752-1774 yıllarındaki olayları ihtiva eder. Eserin 1787-1789 arasındaki kısım ise bugün elde edilememiştir. III. Selim'in tahta çıkışıyla başlayan bölüm ise müellif tarafından 1804 yılına kadar getirilmiştir. Ayrıca Vâsıf'ın İspanya Sefâretnâmesi'yle birlikte risale ve layihaları mevcuttur (İlgürel, 2012).

Vak'anüvis *Halil Nûri Efendi*, Enverî'nin 7 Kasım 1794'te ölümünün ardından bu göreve getirilmiş, vefatına kadar görevde kalmıştır. *Nûri Târihi* isimli altı ciltlik eseri 1794-1799 olaylarını ihtiva eder (Kütükoğlu, 2012).

Mütercim Âsım Efendi, Âsım Târihi isimli eserin kaleme almıştır.

Mehmed Pertev Efendi, Ahmed Vâsıf'ın reisülküttap tayin edilmesiyle 1805'te vak'anüvislik görevine başlamıştır. *Târih-i Pertev* isimli eserin sahibidir. Sonraki Vak'anüvis *Seyyid Âmir Ömer Efendi*, Târih-i Pertev'i ilavelerle devam ettirmiştir. 1807 yılında üç buçuk ay kadar görev yapan Âmir Ömer Efendi'nin *Târih-i Âmir* isimli eseri vardır (Babinger, 1992, s. 367-368, Özenç, 2016).

Mütercim Âsım Efendi (1755?-1819), 1807 yılında Âmir Efendi'nin yerine vefatına kadar devam ettireceği vak'anüvislik görevine getirildi. *Âsım Târihi* isimli eserinin 1804-1806 yıllarını içeren kısmını kaleme alırken seleflerinin müsveddelerinden ve Dîvân-ı Hümâyun kalemlerinden elde ettiği malzemeyi kullanmıştır. Ancak Âsım Efendi, II. Mahmud'un tahta çıkışından dört ay sonrasına kadar olan olayları temize çekip sunabilmiş, halefi Şânîzâde'ye sonraki on iki yıllık müsveddeler aktarılmıştır (Kütükoğlu, 2012, s. 460).

Örnek

- Asım Tarihi, III. Selim Dönemi'nin son zamanlarını inceleyenler için ana kaynaklardan biri olacaktır.

Şânîzâde Mehmed Ataullah Efendi (1770?-1826), 1819'da II. Mahmud tarafından vak'anüvislik görevine seçilmiş, 1825'e kadar bu görevde kalmıştır. Müellif, *Şanizâde Târihi* adlı eserini II. Mahmud'un cülusundan başlatmış, Eylül 1821'e kadar getirebilmiştir. 1821-1826 dönemine ait notlarını yazmaya ise imkân bulamamıştır. Bu notlar, Şanizâde'nin halefi Mehmed Esad Efendi'ye devredilmiştir. Aynı zamanda bir doktor olan Şanizâde'nin *Mir'âtü'l-ebdân fî teşrîhi a'zâi'l-insân* olmak üzere tıp ve fen alanlarında da eserleri mevcuttur (Yılmazer, 2010).

1825'te bu göreve getirilen *Sahaflar Şeyhizâde Esad Efendi* (1789-1848) önce 1821-1826 olaylarına ait Şanizâde'nin müsveddelerini ele almış, bunları güvenilir kişilerden ve devlet dairelerinden topladığı bilgilerle tamamlayarak *Târih'*inin ilk cildini oluşturmuştur. Esad Efendi 1826 sonrası müsveddelerini yazamamıştır. Birçok göreve getirilen Esad Efendi, 1 Kasım 1831'de yayına başlayan *Takvîm-i Vekâyi'* nâzırlığı ve başyazarlığı yapmıştır. Başta Münşeat, Teşrifât-ı Kadîme olmak üzere çok sayıda eserin sahibi olan Esad Efendi, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla ilgili *Üss-i Zafer* adında müstakil bir eser kaleme almıştır (Yılmazer, 1995, s. 341-345; Kütükoğlu, 2012).

Esad Efendi'den sonra 1848-1849 yıllarında vak'anüvislik görevini *Mehmed Şakir Recâi Efendi* yürütmüş ve *Recâi Tarihi* isimli eseri diğer tarihçilerin eserlerine eklenmiştir. *Âkifpaşazâde Mehmed Nâili Efendi* ise 1849-1855 yılları arasında bu görevdedir (Özenç, 2016).

1855-1866 yıllarında vak'anüvislik görevine, döneminin en önemli simalarından biri olan *Ahmed Cevdet Paşa* (1823-1895) getirilmiştir. Cevdet Paşa, Meclis-i Maârif azalığı, Darü'l-Muallimîn müdürlüğü, Dîvân-ı Ahkâm-ı Adliyye başkanlığı, Adliye Nâzırlığı, Maârif Nâzırlığı gibi birçok görevde bulunmuştur. Cevdet Paşa, eserleriyle klasik Osmanlı tarihçiliğine *yeni bir bakış açısı* kazandırmıştır.

1774-1826 yıllarını kaleme aldığı on iki ciltlik eseri *Târih-i Cevdet*'i otuz yılda tamamlamıştır. Eser diğerlerinden farklı olarak Avrupa tarihine de yer vermiştir.

Bir diğer eseri *Tezâkir*, vak'anüvisliği dönemindeki olaylarla ilgili tuttuğu notlardan oluşan bir hâtırat niteliğindedir. Cevdet Paşa notlarını tezkireler halinde halefi Ahmed Lütfi Efendi'ye yollamış ve bu nedenle de esere *Tezâkir-i Cevdet* ismini koymuştur. *Ma'rûzât isimli eseri*, II. Abdülhamid'in şifahi olarak 1839-1876 arasındaki olayların özet olarak kaleme alınmasını istemesi üzerine yazılmıştır.

Ahmed Cevdet Paşa, bu eserlerin dışında *Kısas-ı Enbiyâ ve Tevârîh-i Hulefâ, Kırım ve Kafkas Tarihçesi, Tercüme-i Mukaddime-i İbn Haldûn, Belâgat-ı Osmâniyye, Kavâid-i Osmâniyye* başta olmak üzere birçok eser kaleme almış ve Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye Cemiyeti ile birlikte Mecelle'yi hazırlamıştır (Halaçoğlu&Aydın, 1993).

1855-1866 yıllarında vak'anüvislik görevine, döneminin önemli simalarından Ahmed Cevdet Paşa getirilmiştir.

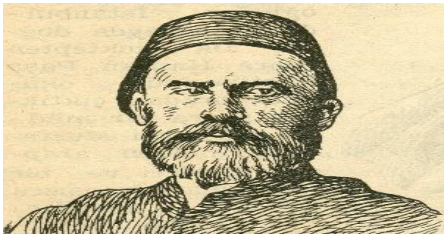

Görsel 8.3. Ahmed Cevdet Paşa (Anonim 6, t.y).

Ahmed Lutfî Efendi (1817-1907), 1866'da getirildiği vak'anüvislik görevini 1907 yılana kadar kesintisiz sürdürmüştür. En uzun süre vak'anüvislik görevini yürüten kişi olmuştur. *Lutfî Târihi* adıyla bilinen eserini, Târîh-i Cevdet'e zeyl (ek) olarak yazmıştır. Eserde 1825-1879 yılları arasındaki hadiseler ele alınmaktadır (Aktepe, 1989).

Osmanlı Devleti'nin *son resmî tarihçisi olan Abdurrahman Şeref Efendi* (1853-1925), 1909 yılından 1922 yılına kadar bu görevi yerine getirmiştir. *Vekâyi'nâme* adlı eseri 1908-1918 yılları arasında geçen olayları içermektedir. 1909'da kurulan Târîh-i Osmânî Encümeni'nin başkanlığına getirilmiş ve Târîh-i Osmânî Encümeni mecmuasında yayımlanan makaleler kaleme almıştır. Müellif, *Târih Musâhabeleri isimli eserini*, bazı gazetelerde yayımlanan yazılarının bir araya getirilmesiyle oluşturmuş ve Lutfî Tarihi'nin VIII. cildini genişleterek yayımlamıştır. Abdurrahman Şeref Efendi'nin *Fezleke-i Târîh-i Düvel-i İslâmiyye, Fezleke-i Târîh-i Devlet-i Osmâniyye, Târîh-i Devlet-i Osmâniyye, Târîh-i Asr-ı Hâzır;* isimli eserleri de mevcuttur (Özcan, 1988).

Ansiklopediler

Yakın Çağ dünya ve Osmanlı tarihinde başvurulması gereken bir kaynak türü de ansiklopedilerdir. Osmanlı Devleti'nde modern anlamda ansiklopedi yazımı 19. yüzyılın sonlarına doğru başlamıştır.

İlk olarak bu konuda Paris'te *Ali Suavi* tarafından çıkarılan *Ulûm* gazetesinin 1 Temmuz 1870 tarihli sayısından başlanarak resimli beş fasikül halinde verilen *Kâmûs ül-ulûm ve'l-maârif* akla gelmektedir.

1888'de Şemseddin Sâmi, Kāmûsü'l-a'lâm isimli ünlü eserini yayımlamaya başlamıştır.

Türkçede tamamlanmış ilk ansiklopedi olarak *Yağlıkçızâde Ahmed Rifat Efendi*'nin 1882-1883 yılları arasında yayımlanan *Lugat-ı Târihiyye ve Coğrafiyye* isimli eseri belirtilmektedir. Bu eserde tarih ve coğrafya konularının yanında pozitif bilim konularına da yer verilmiştir. 1888'de ise Topçu Yüzbaşı Mehmed Rüşdü ile Kurmay Yüzbaşı Ahmed Nâzım, *Katre* isminde bir ansiklopedi yayımlama teşebbüsünde bulunmuştur.

Resim 8.4. Lugat-ı Târihiyye ve Coğrafiyye (Türk Tarih Kurumu, t.y)

Keza 1888'de önemli yazarlardan *Şemseddin Sâmi, Kâmûsü'l-a'lâm* isimli ünlü eserini yayımlamaya başlamıştır. 1899 yılında tamamlanan bu tarih ve coğrafya ansiklopedisi, dönemin Osmanlı basınında takdir kazanmış bir yapıttır. 1890 yılına gelindiğinde Mehmed Süreyyâ Bey, Osmanlı Dönemi'nde yaşamış 20.000 civarında şahsın biyografisini içeren *Sicill-i Osmânî* isimli eserini neşretmeye başlamıştır**.** 1890 yılında *Mahzenü'l-ulûm*; Serkis Orpilyan ile Seyyid Abdülzâde Mehmed Tâhir tarafından ve 1893-1899 arasında *Memâlik-i Osmâniyye'nin Târih ve Coğrafya Lugatı* Kolağası Ali Cevad tarafından hazırlanmıştır.

Kâmûs-ı Riyâziyyât, *Âsâr-ı Bâkıye*, *Muhîtü'l-maârif*', *Rehber-i Umûr-i Beytiyye*, *Mufassal Kâmûs-ı Felsefe*, *Musavver Dâiretü'l-maârif* Osmanlı Dönemi'nde yayımlanan diğer ansiklopedilerdir. Bu ansiklopedilerin çoğu tamamlanamamıştır (Aykut, 1991).

Örnek

•Osmanlı memleketlerinin idari ve coğrafi durumunu merak eden bir araştırmacı, Memâlik-i Osmâniyye'nin Târih ve Coğrafya Lugatı isimli eserden istediği bilgiyi elde edebilir.

Rûznâmeler ve Rûzmerreler

Burada kullanıldığı anlamla rûznâme, Osmanlı padişahlarının *sırkâtipleri tarafından gün gün hayatlarının anlatıldığı eserlere verilen isimdir*. III. Selim Dönemi'nde Sırkâtibi Ahmed Efendi tarafından tutulan Ruznâme, 15 Mart 1791-Aralık 1802 tarihleri arasını muhtevi edinmiştir. Yine bu döneme ait bir Rûzname de Aralık 1802-24 Ocak 1809 tarihlerini konu edinir. Bu tür rûzâmelere II. Mahmud'dan sonra rastlanılmamaktadır.

Sırkâtiplerinden başka olayları günlük olarak kaleme alan kimseler de mevcuttur. Bu kimselerin eserlerine ise rûzmerre denilmektedir. *Hafız Hızır İlyas Ağa* tarafından II. Mahmud Dönemi'nde yazılmış olan *Tarih-i Enderun* (1812-1830) saray hayatı açısından kıymetli bilgileri içeren bir rûzmerre örneğidir (Afyoncu, 2003).

Diğer yazma ve basılı eserler

Yakın Çağ Dönemi'nde Osmanlı müellifleri vak'anüvis tarihlerinin dışında da eski usulün devamı şeklinde hususî ve umumî içerikte kronikler (vakayinameler) yazmış, monografik nitelikte şehir, sefer ve zafer tarihleri ile biyografik içerikte eserler kaleme almış, yeni yazı türlerinde de çalışmalar ortaya koymuştur (Özcan, 2013).

Dönemin eserlerinden Kabakçı Ayaklanması, Alemdar Mustafa Paşa'nın gelişi, II. Mahmud'un cülusu gibi konuların anlatıldığı *Yayla İmamı Risalesi*'nin yazarı belli değildir.

Müellifi Câbî Ömer Efendi'nin olduğu Câbî Tarihi (1788-1814) isimli eser Osmanlı tarihçiliğinde çok farklı bir özelliğe sahiptir.

Gazavât-ı Hüseyin Paşa isimli eserde, Kaptan-ı Derya Küçük Hüseyin Paşa'nın Mısır'da Fransızlarla mücadelesi anlatılmıştır. Müellifi *Câbî Ömer Efendi'nin* olduğu *Câbî Tarihi* (1788-1814) isimli eser Osmanlı tarihçiliğinde çok farklı bir özelliğe sahiptir. Bu özelliği diğer eserlerin aksine halk arasında meydana gelen olayları da ele almasından kaynaklanır (Afyoncu, 2003, s. 164-167). Resmî olmayan vakayinâmeciliğe örnek olarak Mahmud Celaleddin Paşa tarafından telif edilen *Mir'ât-ı Hakîkat* verilebilir (Özcan, 2013). 19. yüzyılda, bu yüzyıldan önce yazılmış Sefînetü'r-rüesâ, Hadîkatü'l-vüzerâ, ve Devhatü'l-meşâyıh gibi biyografi eserlerine ilaveler kaleme alınmıştır. Osmanlı tarih müelliflerinin biyografilerini içeren Karslızâde Cemaleddin Efendi tarafından yazılan *Âyîne-i zurefâ* kendi alanının ilk örneği olmuştur. Yine bu alanda Bursalı Mehmed Tahir'in üç ciltlik Osmanlı Müellifleri isimli eseri önemlidir.

Ahmed Vefik Paşa'nın *Fezleke-i Târîh-i Osmânî*'si ve Süleyman Hüsnü Paşa'nın *Tarih-i Âlem*'i ders kitaplarına örnek gösterilebilir. Ahmed Midhat Efendi'nin Üss-i İnkılâb'ı, Ahmed Rasim'in Resimli ve Haritalı Osmanlı Târihi, İstibdâddan Hâkimiyet-i Milliyye'ye, Tayyarzâde Atâullah Efendi, Tarih-i Ata adlı eserleri içerdikleri konular açısından örnek teşkil ederler (Özcan, 2013).

Görsel 8.5. Resimli ve Haritalı Osmanlı Tarihi (Türk Tarih Kurumu, t.y)

Bireysel Etkinlik

- Siz de Yakın Çağ tarihi alanında ilgilendiğiniz bir konu belirleyiniz. Konunuz ile ilgili bu ünitede ele alınan hangi kaynakları kullanabilirdiniz, tartışınız.

Özet

- Yeni Çağ'ın ardından insanlık Yakın Çağ sürecine girmiştir. Yakın Çağ'ın diğer çağlara göre başlangıcı daha net olarak ortaya koyulabilmektedir. Bu çağ, genel kabul görmüş fikirlere göre 1789 tarihinde başlamaktadır. 1789 yılı Avrupa tarihi açısından Fransız İhtilali'ni ifade ettiği gibi Türk modernleşme tarihinde önemli bir mevkie sahip olan III. Selim'in tahta çıkışına da denk gelmektedir. Dolayısıyla Yakın Çağ tarihinin çalışma alanını Fransız İhtilali ve III. Selim'in tahta çıkış yılı olan 1789 ile Birinci Dünya Savaşı (1914) arasında kalan dönem oluşturmaktadır. Bazı kaynaklarda süreç 1918 ve 1922'ye vardırılmakla birlikte daha geniş zaman dilimini ele almakta mümkündür.
- Yakın Çağ Tarihinin konuları arasında belirtilen süreçte Osmanlı Devleti ve diğer devletlerin ilişkileri, siyasî, askerî ve sosyoekonomik durumları, kurumları vs. gösterilebilmektedir.
- Yakın Çağ önceki çağlara nispetle süre olarak daha kısa bir dönemi ifade etse de kaynak bakımından çokluk ve çeşitliliğe sahiptir.
- Yakın Çağ Tarihi araştırmalarında arşiv belgeleri, süreli yayınlar, sefâretnâmeler, hâtıratlar, vak'anüvis tarihleri, ansiklopediler, diğer eserler, rûznâmeler-rûzmerreler ve cami, çeşme vs. yapıların kitabelerinden oluşan epigrafik malzemeler başlıca kaynak durumundadır. Son devrede ise bu kaynaklara fotoğraf, film ve video gibi görsel malzemeler katılmıştır.
- Yakın Çağ Tarihi araştırmalarında kaynak olarak Osmanlı Devleti'nin ürettiği resmî belgeler ve bunların muhafaza edildiği arşivler önemli bir yer tutmaktadır. Arşivler, kamu arşivleri ve özel arşivler olarak iki kısımda ele alınmaktadır.
- Kamu arşivleri arasında ilk başta Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Osmanlı Arşivleri Külliyesi (Başbakanlık Osmanlı Arşivi) akla gelmektedir. Dönemle ilgili belge bulunduran özel arşivler ve yabancı devlet arşivleri de başvurulması gereken yerler arasındadır.
- Süreli yayınlar arasında gazeteler kaynak değerine sahiptir. Osmanlı ülkesinde Türk dilinde yayımlanan ilk gazete Kavalalı Mehmet Ali Paşa tarafından 1828 yılında çıkarılan Vakayi-ı Mısriyye'dir. Osmanlı Devleti'nin ilk resmî gazetesi, II. Mahmud zamanında, 1 Kasım 1831'de ilk sayısı yayımlanan Takvîm-i Vekâyi olmuştur.
- Gazetelerle birlikte dergiler de kaynaklar arasındadır. Osmanlı'da 1849 yılında Vakayi-i Tıbbiyye isimli tıp dergisi yayımlanmış ve bunu diğerleri takip etmiştir.
- Düsturlar, Türkiye Cumhuriyeti ve Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'tan sonra yürürlüğe konulan nizamname ve kanun gibi hukukî mevzuatın bir araya getirildiği resmî külliyatı ifade etmektedir. İlk Düstur ise Cevdet Paşa'nın önderliğinde Şubat 1863'te Matbaa-i Amire'de basılmış ve günümüze kadar 5 tertip oluşturulmuştur.
- Meclis zabıtları, meclis oturumlarında gerçekleştirilen konuşmaların aktarıldığı kayıtlar olup özellikle politik söylem çalışmaları için önem arz etmektedir. Osmanlı Devleti'nin ilk Meclislerine ait zabıtlar, Hakkı Tarık Us tarafından dönemin gazetelerinden derlenerek iki cilt halinde Meclis-i Meb'usan Zabıt Ceridesi (1293/1877) adıyla yayımlanmıştır.
- Salnâme tabiri, bir yıllık olayların topluca gösterildiği eserler için kullanılmaktadır. Salnâmeler genelde resmî ve özel salnameler olarak ikiye ayrılmaktadır. Salnâmeler içerisinde en eski ve en düzenli yayımlanan Devlet Salnâmeleri olmuştur. Özel türdeki salnâmelerin ilki Türkiye Fî Sene 1288 (1871) adıyla Paris'te Ali Suâvi tarafından yayımlanmıştır.

Özet(devamı)

- Sefâretnâme elçilik heyetin başında bulunan sefirin/elçinin faaliyetleriyle ilgili olarak tuttuğu raporları ifade etmektedir. Elçilerin yazdığı sefâretnâmeler, Osmanlı Devleti'nin diğer devletlerle kurduğu siyasi, kültürel ve ekonomik bağların anlaşılması ve Osmanlı modernleşmesinin gelişimi açısından çok değerlidirler.
- Hâtırat, "yaşanılmış olayların anlatıldığı otobiyografik eserlere verilen ortak ad" olarak tanımlanmaktadır. Keçecizâde İzzet Molla'nın manzum eseri Mihnet-Keşan, 19. yüzyılın dikkat çeken ilk hâtıratı olmuştur.
- Vakayinüvis ya da vak'anüvis tabiri, Osmanlı Devleti'nde resmî tarih yazıcılarına verilen unvandır. Yakın Çağ Dönemi vak'anüvislerinden Sadullah Enverî, Enverî Tarihi; Ahmed Vâsıf Efendi, Vâsıf Tarihi; Mütercim Âsım Efendi Asım Tarihi, Şânîzâde Mehmed Ataullah Efendi, Şânîzâde Tarihi; Sahaflar Şeyhizâde Esad Efendi, Tarih; Ahmed Lutfî Efendi, Lutfî Tarihi; Abdurrahman Şeref Efendi, Vakayiname isimli eseri kaleme almıştır. 1855-1866 yılları arasında vak'anüvislik görevini sürdüren Ahmed Cevdet Paşa dönemin ünlü tarihçileri arasındadır. Tarih-i Cevdet, Tezâkir, Ma'rûzât en bilinen eserleridir.
- Osmanlı Devleti'nde modern anlamda ansiklopedi yazımı 19. yüzyılın sonlarına doğru başlamıştır. İlk olarak bu konuda Paris'te Ali Suavi tarafından çıkarılan Ulûm gazetesinin 1 Temmuz 1870 tarihli sayısından başlanarak resimli beş fasikül halinde verilen Kâmûs ül-ulûm ve'l-maârif akla gelmektedir.
- Buradaki anlamıyla ruznâme, Osmanlı padişahlarının sırkâtipleri tarafından gün gün hayatlarının anlatıldığı eserlere verilen isimdir. III. Selim Dönemi'nde Sırkâtibi Ahmed Efendi tarafından tutulan Ruznâme, 15 Mart 1791-Aralık 1802 tarihleri arasını muhtevi edinmiştir. Sırkâtiplerinden başka olayları günlük olarak kaleme alan kimseler de mevcuttur. Bu kimselerin eserlerine ise rûzmerre denilmektedir. Hafız Hızır İlyas Ağa tarafından yazılmış olan Tarih-i Enderun rûzmerre örneğidir.
- Yakın Çağ Dönemi'nde Osmanlı müellifleri vak'anüvis tarihlerinin dışında da eski usulün devamı şeklinde hususî ve umumî içerikte kronikler (vakayinameler) yazmış, monografik nitelikte şehir, sefer ve zafer tarihleri ile biyografik içerikte eserler kaleme almış, yeni yazı türlerinde de çalışmalar ortaya koymuştur. Resmî olmayan vekâyinâmeciliğe örnek olarak Mahmud Celaleddin Paşa tarafından telif edilen Mir'ât-ı Hakîkat gösterilebilir. Keza Osmanlı tarih müelliflerinin biyografilerini içeren Karslızâde Cemaleddin Efendi tarafından yazılan Âyîne-i zurefâ isimli eser kendi alanının ilk örneği olmuştur.

DEĞERLENDİRME SORULARI

1. Yakın Çağ denilince akla çoğunlukla hangi yüzyıl gelmektedir?
   a) 16. Yüzyıl
   b) 17. Yüzyıl
   c) 18. Yüzyıl
   d) 19. Yüzyıl
   e) 20. Yüzyıl

2. Tarihi süreçte İstanbul'un çeşitli semtlerinde dağınık bir halde olan Osmanlı arşivlerinin tek bir yerde toplanıp hizmete sunulması için yeni bir bina inşa edilmiş ve 2 Haziran 2013'te hizmete açılmıştır. Aşağıdakilerden hangisi bu hizmet binasına verilen isimdir?
   a) Osmanlı Arşivi Külliyesi
   b) Hazîne-i Evrâk
   c) Hazîne-i Âmire
   d) Bâb-ı Âlî
   e) Bâb-ı Defterî

3. Aşağıdakilerden hangisi Osmanlı Devleti'nde "Elçilik heyetinin başında bulunan elçinin faaliyetleriyle ilgili olarak tuttuğu raporları" ifade etmektedir?
   a) Hâtırat
   b) Sefâretnâme
   c) Düstûr
   d) Zabıt Ceridesi
   e) Nevsâl

4. Aşağıdakilerden hangisi Keçeçizâde İzzet Molla'nın hâtırat türünde kaleme aldığı manzum eserdir?
   a) Defter-i A'mal
   b) Ma'rûzât
   c) Tezâkir
   d) Medrese Hatıraları
   e) Mihnet-Keşan

5. Türk dilinde yayımlanan ilk gazete aşağıdakilerden hangisidir?
   a) Vekâyi-i Giridiye
   b) Cerîde-i Havâdis
   c) Vekâyi-i Mısriyye
   d) Takvîm-i Vekâyi
   e) Tercümân-ı Ahvâl

6. Aşağıdakilerden hangisi "Türkiye Cumhuriyeti ve Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'tan sonra yürürlüğe konulan nizamname ve kanun gibi hukukî mevzuatın bir araya getirildiği resmî külliyatı" ifade etmektedir?
   a) Rûznâme
   b) Rûzmerre
   c) Nevsâl
   d) Düstûr
   e) Ceride

7. Aşağıdakilerden hangisi III. Selim tahta çıktığında vak'anüvislik görevini yürütmüştür?
   a) Şânîzâde Mehmed Ataullah Efendi
   b) Sadullah Enverî
   c) Halil Nûri Efendi
   d) Mehmed Pertev Efendi
   e) Mütercim Âsım Efendi

8. Ahmed Cevdet Paşa, II. Abdülhamid'in şifahi olarak 1839-1876 arasındaki olayların özetle kaleme alınmasını istemesi üzerine hangi eserini yazmıştır?
   a) Târih-i Cevdet
   b) Tezâkir-i Cevdet
   c) Kavâid-i Osmâniyye
   d) Ma'rûzât
   e) Belâgat-ı Osmâniyye

9. Aşağıdakilerden hangisi Osmanlı Devleti'nin son resmî tarihçisidir?
   a) Ahmed Lutfî Efendi
   b) Mehmed Şakir Recâi Efendi
   c) Abdurrahman Şeref Efendi
   d) Âkifpaşazâde Mehmed Nâili Efendi
   e) Ahmed Vâsıf Efendi

10. Hafız Hızır İlyas Ağa tarafından II. Mahmud döneminde yazılmış olan Tarih-i Enderun (1812-1830) isimli, saray hayatından bahseden eser hangi kaynak türüne örnek gösterilebilir?
    a) Gazete
    b) Sefâretnâme
    c) Salnâme
    d) Zabıt Ceridesi
    e) Rûzmerre

Cevap Anahtarı

1.d, 2.a, 3.b, 4.e, 5.c, 6.d, 7.b, 8.d, 9.c, 10.e

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Acun, F. (2007). Milli mücadele ve Atatürk dönemi kaynaklarının toplu değerlendirilmesi. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 24 (2) , 0-0. 13 Aralık 2020 tarihinde https://dergipark.org.tr/tr/pub/huefd/issue/41205/508449 adresinden erişildi.

Afyoncu, E . (2003). Osmanlı siyasî tarihinin ana kaynakları: kronikler. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, (2) , 1-1. 12 Aralık 2020 tarihinde https://dergipark.org.tr/tr/pub/talid/issue/43383/528546 adresinden erişildi.

Akman, M. (2007). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Osmanlı hukuk mevzuatı I I. Tertip Düstûr'un tarihi fihrist ve dizini. *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, 3, 67-224. 9 Aralık 2020 tarihinde http://ktp.isam.org.tr/pdfdrg/D02894%5C2007_3/2007_3_AKMANM.pdf adresinden erişildi.

Aktaş, N. &Halaçoğlu, Y. (1992). Başbakanlık Osmanlı arşivi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA)*. İstanbul, 5, 122-126.

Aktepe, M. M. (1995). Enverî, Sadullah. *TDVİA*. İstanbul, 11, 268-270.

Aktepe, M.M. (1989). Ahmed Lutfî efendi. *TDVİA*. İstanbul, 2, 97-98.

Alkan, N. (2012). Tarihin çağlara ayrılması kime göre ve nasıl olmalı? 38. ICANAS (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, 10-15 Eylül 2007). Ankara: Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları: 14/1, 173-186. 28 Kasım 2020 tarihinde https://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/ALKAN-Necmettin-TAR%c4%b0H%c4%b0N-%c3%87A%c4%9eLARA-AYRILMASI-K%c4%b0ME-G%c3%96RE-VE-NASIL-OLMALI.pdf adresinden erişildi.

Altuniş Gürsoy, B. (2002). Sefâretnâmeler. *Türkler*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 12, 582-591.

Anameriç, H. (2011). Özel arşivler: türleri ve Türkiye'den örnekler. 45. Kütüphane Haftası Türkiye'de Arşivler ve Arşivcilik Uygulamaları 2-3 Nisan 2009, Ankara Bildiriler içinde (71-83). Ankara: VEKAM. 09 Aralık 2020 tarihinde https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12575/71575/Ozel%20Arsivler%20Turleri%20ve%20Turkiyeden%20Ornekler.pdf?sequence=1&isAllowed=y adresinden erişildi.

Ankara Üniversitesi Akademik Araştırma Sistemi. (ty). Takvim-i Vakayi gazetesi. 15 Aralık 2020 tarihinde https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12575/67409/0001.pdf?sequence=1&isAllowed=y adresinden erişildi.

Anonim 1. (t.y). https://tarih.samsun.edu.tr/yakincag-tarihi-anabilim-dali/ 7 Aralık 2020 tarihinde adresinden erişildi.

Anonim 2. (t.y). https://fened.gop.edu.tr/Icerik.aspx?d=tr-TR&mk=30947&m=tanitim&bidr=11082&bid=11087 7 Aralık 2020 tarihinde adresinden erişildi.

Anonim 3. (t.y). https://tarih-edebiyat.istanbul.edu.tr/tr/content/tarihce/tarihce 7 Aralık 2020 tarihinde adresinden erişildi.

Anonim 4. (25.10.2019). Yeni arşiv yönetmeliği yayımlandı. 8 Aralık 2020 tarihinde http://www.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/Haberler/Haber/4165 adresinden erişildi.

Anonim 5. (t.y). Arşivde araştırma esasları. 8 Aralık 2020 tarihinde http://www.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/Sayfa/12/AA54A70923B86C8AD74249E0E555F5948A9923AE2A51E06E2DFE30B4D635A1E2 adresinden erişildi.

Anonim 6. (ty). Ahmed Cevdet paşa. 15.Aralık 2020 tarihinde https://www.biyografya.com/biyografi/9432 adresinden erişildi.

Aydın, B. (2009). Salnâme. *TDVİA*. İstanbul, 36, 51-54.

Aydın, M. A. (1994). Düstur. *TDVİA*. İstanbul, 10, 48-49.

Aykut, A. (1991). Ansiklopedi. *TDVİA*. İstanbul, 3, 217.227.

Babinger, F. (1992). *Osmanlı tarih yazarları ve eserleri* (Çev. Çoşkun Üçok). Ankara: Kültür Bakanlığı.

Bal, M. S. & Erkek, M. S. & Vurgun, A. (2015). Usta tarihçilere göre çalışma alanları. A. Şimşek (Ed.), *Tarih için metodoloji* içinde (s. 45- 89). (1. Baskı). Ankara: Pegem Akademi

Beydilli, K. (2009). Sefâretnâme. *TDVİA*. İstanbul, 36, 289-294.

Birinci, A. (1998). Hâtırat türünden kaynakların tarihi araştırmalardaki yeri ve değeri, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XIV(41), 611-620. 10 Aralık 2020 tarihinde https://www.atam.gov.tr/wp-content/uploads/Ali-B%c4%b0R%c4%b0NC%c4%b0-Hat%c4%b1rat-T%c3%bcr%c3%bcnden-Kaynaklar%c4%b1n-Tarihi-Ara%c5%9ft%c4%b1rmalardaki-Yeri-ve-De%c4%9feri.pdf adresinden erişildi.

Çıtır, B. (2019). Eskiçağ'dan Cumhuriyet tarihi'ne: Türkiye'deki tarih bölümlerinde çağ ayrımı ve uzmanlık alanları. M. Y. Ertaş (Ed.), *Tarih bilimi ve metodolojisi içinde* (s. 191-198). (1. baskı). İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.

Demir, K. (2014). Osmanlı'da basının doğuşu ve gazeteler. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5, 57-88. 9 Aralık 2020 tarihinde http://sosbilder.igdir.edu.tr/Makaleler/1732097548_05_Demir_(57-88).pdf adresinden erişildi.

Duman, H. (1982). *Osmanlı yıllıkları*. İstanbul: IRCICA

Gazel, A. A. (2005). Birinci meşrutiyet parlamentosunda parlamenter denetim: istizah (gensoru, meclis araştırması, meclis soruşturması, genel görüşme).

Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 17, 267-294. 12 Aralık 2020 tarihinde https://dergipark.org.tr/tr/pub/sutad/issue/26279/276895 adresinden erişildi.

Halaçoğlu, Y. &Aydın, M.A. (1993). Cevdet paşa. *TDVİA*. İstanbul, 7, 443-450.

Kahraman, A. (2003). Matbuat. *TDVİA*. İstanbul, 28, 121-125.

Kütükoğlu, B. (2012). Vaka'nüvis. (Düzenleyen Abdülkadir Özcan), *TDVİA*. İstanbul, 42, 457-461.

İlgürel, M. (2012). Vâsıf Ahmed efendi. *TDVİA*. İstanbul, 42, 535-537.

Okay, O. (1997). Hâtırat. TDVİA. İstanbul, 16, 445-449.

Örenç, A. F. (2004). Üniversite tarih eğitiminde İstanbul üniversitesi edebiyat fakültesi yakınçağ tarihi kürsüsü/anabilim dalı'nın yeri. *Cumhuriyetin 80. yılında üniversitelerde tarih öğrenimi, araştırmaları ve yayınları semineri* içinde (s.149-172). 16-17 Aralık 2003, İstanbul: "Globus" Dünya Basınevi.

Örenç, A. F. (2016). *Yakınçağ tarihi (1789-1918)-Giriş.* (3. Baskı), İstanbul: Akademi Titiz Yayınları.

Özcan, A. (1988). Abdurrahman Şeref. *TDVİA*. İstanbul, 1,175.

Özcan, A. (2011). Târîh-i Osmânî encümeni. *TDVİA*. İstanbul, 40, 83-86.

Özcan, A. (2013). Osmanlı tarihçiliğine ve tarih kaynaklarına genel bir bakış. *FSM İlmi Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 0 (1), 271-293. 12 Aralık 2020 tarihinde https://dergipark.org.tr/tr/pub/fsmia/issue/6473/85527 adresinden erişildi.

Özçelik, İ. (2011). *Tarih araştırmalarında yöntem ve teknikler* (1. basım). Ankara?: Nobel Yayın.

Özvar, E. (2019). Avrupa tarihçiliğinde dönemlendirme sorunu. M. Y. Ertaş (Ed.). *Tarih bilimi ve metodolojisi* içinde (s. 171-182). (1. baskı). İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.

Palalı, İ. (2010). Osmanlı salnâmeleri ve tarih araştırmalarındaki kaynak değeri, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 23, 1–14. 11 Aralık 2020 tarihinde https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/257617 adresinden erişildi.

Sertoğlu, M. (2011). *Mufassal Osmanlı tarihi*. C. V-VI. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Şimşirgil, A. (2020). *III. Selim Han'ın Şahsiyeti*. 15 Aralık 2020 tarihinde http://ahmetsimsirgil.com/iii-selim-hanin-sahsiyeti/ adresinden erişildi.

T. C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı. (2010). *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*. (3. Baskı). İstanbul.

Tanyıldız, S. (2020). III. selim'e sunulan nizam-ı cedid layihaları arasında bir sefâretnâme: Ebubekir Ratıp Efendi'nin Nemçe sefâretnâmesi. *İnsan ve*

Sosyal Bilimler Dergisi, 3 (1) , 591-506. 2 Aralık 2020 tarihinde http://www.dergipark.org.tr/tr/pub/johass/issue/54512/703293 adresinden erişildi.

TDK (Türk Dil Kurumu). (2020). Yakın Çağ. *Güncel Türkçe Sözlük*. 13 Aralık 2020 tarihinde https://sozluk.gov.tr/ adresinden erişildi.

Türk Tarih Kurumu. (t.y). *Resimli ve haritalı Osmanlı tarihi*. 15 Aralık 2020 tarihinde https://kutuphane.ttk.gov.tr/details?id=540387&materialType=NE&query=Ahmed+R%C3%A2sim%2C+1865-1932. adresinden erişildi.

Türk Tarih Kurumu. (t.y.). *Lugat-ı târihiyye ve coğrafiyye*. 15.Aralık 2020 tarihinde https://kutuphane.ttk.gov.tr/details?id=540807&materialType=NE&query=D%C3%A2%27i%2C+Ahmed-i. adresinden erişildi.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı. (t.y). *Türkiye Cumhuriyeti cumhurbaşkanlığı devlet arşivleri başkanlığı 2018 yılı faaliyet raporu*. 8 Aralık 2020 tarihinde https://www.devletarsivleri.gov.tr/varliklar/dosyalar/raporlar/devletarsivleri2018idarefaaliyetraporu.pdf adresinden erişildi.

Unat, F. R. (1992). Osmanlı sefirleri ve sefâretnâmeleri. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Yavuz, S. (1994). Edib Mehmed Emin. *TDVİA*. İstanbul, 10, 422-423.

Yazıcı, N. (2010). Takvîm-i Vakayi. *TDVİA*. İstanbul, 39, 490-492.

Yılmaz Şentürk, E. (2017). Türkiye'deki özel ve kamu arşivlerinde girit belgeleri. *Mavi Atlas*, 5(1), 224-237. 10 Aralık 2020 tarihinde https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/298520 adresinden erişildi.

Yılmazer, Z. (2010). Şânîzâde Mehmed Atâullah efendi. *TDVİA*. İstanbul, 38, 334-336.

Yılmazer, Z. (1995). Esad Efendi, Sahaflar Şeyhizâde. *TDVİA*. İstanbul, 11, 341-345.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ'NİN KAPSAMI VE KAYNAKLARI

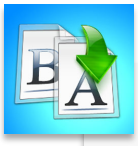

İÇİNDEKİLER

- Türkiye Cumhuriyeti Tarihi'nin Kapsamı
- Türkiye Cumhuriyeti Tarihi'nin Kaynakları
  - Başvuru Kaynakları
  - Arşivler
  - Müzeler
  - Resmî Yayınlar
  - Süreli Yayınlar
  - Anılar
  - Günlükler
  - Sesli ve Görüntülü Kaynaklar
  - Sözlü Kaynaklar
  - Araştırma Eserleri

HEDEFLER

- Bu üniteyi çalıştıktan sonra;
  - Türkiye Cumhuriyeti Tarihi'nin kapsamı hakkında bilgi sahibi olabilecek,
  - Türkiye Cumhuriyeti Tarihi'ni araştırmak ve öğrenmek için temel kaynakları kavrayabilecek,
  - Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ile ilgili belgeler barındıran arşivleri öğrenebilecek,
  - Resmî yayınların önemlilerini tanıyabilecek,
  - Dönemin süreli yayınlarını genel hatları ile öğrenerek tarih araştırmalarındaki değerini anlayabilecek,
  - Anılardan örnekleri görecek ve anıların kaynak olarak önemi ve değerini algılayabilecek,
  - Araştırma eserlerini ve diğer kaynakları açıklayabileceksiniz.

Atatürk Üniversitesi
Açıköğretim Fakültesi

TARİH METODOLOJİSİ

Prof. Dr. Betül ASLAN

ÜNİTE

9

© Bu ünitenin tüm yayın hakları Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi'ne aittir. Yazılı izin alınmadan ünitenin tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

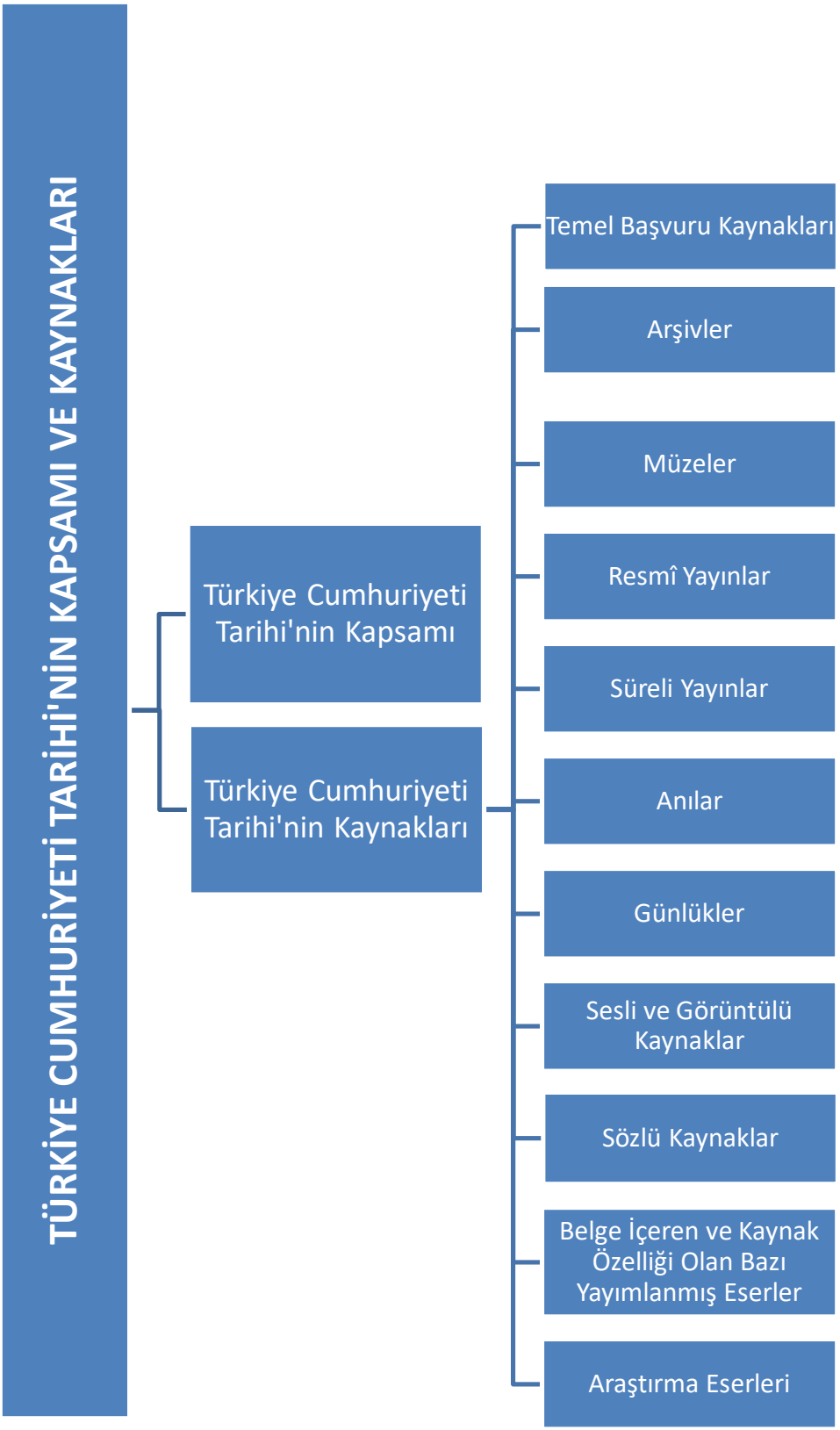
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ'NİN KAPSAMI VE KAYNAKLARI
Türkiye Cumhuriyeti Tarihi'nin Kapsamı
Türkiye Cumhuriyeti Tarihi'nin Kaynakları
Temel Başvuru Kaynakları
Arşivler
Müzeler
Resmî Yayınlar
Süreli Yayınlar
Anılar
Günlükler
Sesli ve Görüntülü Kaynaklar
Sözlü Kaynaklar
Belge İçeren ve Kaynak Özelliği Olan Bazı Yayımlanmış Eserler
Araştırma Eserleri

GİRİŞ

İnsanlık tarihinin bir süreklilik arz ettiği, bu süreç içerisinde yaşanan olayların birbirini etkilediği ve bir olayın sonuçlarının başlayan yeni bir olayın sebebini oluşturabileceği bilinen bir gerçektir. Bu nedenle insanlık tarihi içerisinde yaşanan gelişmeleri tasnif etmek, dönemlendirmek ve araştırmaları bu tasnif çerçevesinde yürütmek oldukça önemlidir. Çünkü bu kadar geniş tarihi süreci bir bütün olarak ele almak ve araştırmak mümkün değildir. Farklı bakış ve değerlendirmeler olmasına rağmen daha çok zamana göre bir dönemlendirme yapılmıştır. Bugün dünyada, tarih ile ilgili gerek yazım gerekse öğretimin şekillenmesinde etkili olan ve Batılı tarihçiler tarafından yapılan "tarihin çağlara ayrılarak" incelenmesidir. *Birçok itiraz ve eleştiri olmasına karşın Türkiye'deki tarih yapılanması da zamanın çağlara ayrılmasını yani Eski/İlk Çağ, Orta Çağ, Yeni Çağ ve Yakın/Son Çağ bölünmesini benimsemiştir.*

Türkiye'de zamanın çağlara ayrılması yani Eski/İlk Çağ, Orta Çağ, Yeni Çağ ve Yakın Çağ bölünmesi benimsenmiştir.

Bu taksim çerçevesinde ünitenin konusunu oluşturan Türkiye Cumhuriyeti Tarihi'nin Yakın Çağ Tarihi içerisinde konumlanması gerekmektedir. *Nitekim 1980'li yıllara kadar da böyle olmuştur. Bu dönemden başlayarak akademik tarih araştırmaları ve öğretiminde Türkiye Cumhuriyeti Tarihi'nin Yakın Çağ Tarihi'nden ayrı ve bağımsız bir alan haline geldiği görülmektedir.* Aradan geçen 40 yıla yakın bir süreçte, Türkiye'de, bu alan oldukça önemli gelişmeler göstererek gerek çalışma yapan akademisyenlerin sayısı ve gerekse yapılan akademik çalışmalar açısından en önde gelen bir disiplin halini almıştır.

Bu ünitede ilk olarak Türkiye Cumhuriyeti Tarihi'nin kapsamı ve sınırları tartışılacak ve kendi içerisinde bir dönemlendirme yapılmaya çalışılacaktır. Daha sonra Türkiye Cumhuriyeti Tarihi'nin kaynakları, ünite kapsamında elden geldiğince ayrıntılı bir şekilde verilmeye çaba gösterilerek bu kaynaklara ulaşmanın yolları vurgulanacaktır.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ'NİN KAPSAMI

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi'nin sınırları ve kapsamını kesin ifadelerle ortaya koymak çok mümkün değildir. Tarihin bir süreklilik arz ettiği ve bazı olayların sonuçlarının ortaya çıkmasının yüzyıl veya daha fazla bir zaman aldığı düşünülürse, belirli ve kesin bir zaman dilimi ortaya koymak iyice zorlaşmaktadır. Aslında bu diğer dönemler için de geçerli olan bir durumdur.

Yakın Çağ için durum biraz daha kolaydır. Genelde herkesin fikir birliği ettiği Fransız İhtilali (1789) ve sonrası gelişmeler, başlangıç olarak kabul edilmekte ve çok yakın tarihe veya günümüz tarihine kadar getirilmektedir. O zaman bu anlayış eksenine Türkiye Cumhuriyeti Tarihi nasıl konumlandırılabilir? *Öncelikle dikkat edilirse Yakın Çağ kavramı genel bir dönemlendirmeyi ortaya koymaktayken Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, daha özel ve Yakın Çağ içerisinde ele alınabilecek bir çalışma alanıdır.* Yani Yakın Çağ dönemi içerisinde; Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Azerbaycan Cumhuriyeti Tarihi, ABD Tarihi vs. konular rahatlıkla ele alınabilir. Nitekim Türkiye'de de 1980'li yıllara kadar Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Yakın Çağ veya Son Çağ içerisinde değerlendirilirdi. 80'li yılardan sonra üniversitelerde Yakın

Çağ'dan ayrı olarak Türkiye Cumhuriyeti Tarihi anabilim dallarının birer birer kurulmaya başlandığı görülmektedir. Bu anlamda İstanbul Üniversitesi ve Atatürk Üniversitesinin öncülük ettiklerini belirtmek gerekir. Kısa süre içerisinde Türkiye'deki hemen her tarih bölümü bünyesinde Türkiye Cumhuriyeti Tarihi anabilim dalları açılarak akademik öğretim ve yayın yapılmaya başlanmıştır. *Bugün Türkiye'de altı üniversitenin bünyesinde bulunan Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüleri, hemen her üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüleri ve bazı üniversitelerde de Türkiyat Enstitüleri "Türkiye Cumhuriyeti Tarihi" alanında yüksek lisans ve doktora çalışmaları yaptırmaktadır.*

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, büyük bir imparatorluğun çökmesi ile onun bakiyesinden ortaya çıkmış bir devlettir.

Kısa sürede gelişen ve çok sayıda akademik yayının yapıldığı bir disiplin halini alan Türkiye Cumhuriyeti Tarihi'ni hangi tarihten itibaren ele alacağız, bununla ilgili bir sınırlama yapılabilir mi? Bu soru aslında sürekli tartışılan bir konudur. Öncelikle şunu vurgulamak gerekir ki *Türkiye Cumhuriyeti Devleti, büyük bir imparatorluğun çökmesi ile onun bakiyesinden ortaya çıkmış bir devlettir.* Bu nedenle ister istemez Türkiye Cumhuriyeti Tarihi'ni ele alırken Osmanlının belirli dönemlerine gitmek gerekir. Çünkü Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde yaşanan gelişmeler Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasında oldukça etkilidir.

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi öğretiminde, kapsamlı olarak Osmanlı Devleti'nde yenilik hareketlerinin başladığı Tanzimat Dönemi ve hatta III. Selim Dönemi'ne kadar geri gidilmektedir. Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı bünyesinde verilen "Türkiye Demokrasi Tarihi", "Türk Yenileşme Tarihi" vs. derslerde de Tanzimat öncesi ve sonrası yenileşme faaliyetleri de ele alınmaktadır. Bu ilk bakışta belki Yakın Çağ Tarihi alanına girmek olarak görülse de tarihin sürekliliği göz önüne alındığında, metodolojik olarak da yapılması gerekenin bu olduğu ortadadır. Örneğin Türkiye'de Parlamenter rejimin kuruluşu ve gelişimi ele alındığında; III. Selim Dönemi Meşveret Meclisine gidilmesi, 1876 Kanuni Esasi ile oluşturulan Osmanlı Ayan ve Mebusan Meclisleri üzerinde durulması gerekir. Eğer Türkiye'deki seçimler inceleniyorsa Osmanlıda Muhasallık Meclisleri için yapılan seçimler ve daha önemlisi İntihabı Mebusan Kanunu ve sonraki gelişmeler önemlidir. Türkiye'deki sivil teşkilatlanma yani dernekler ve siyasî partiler üzerine çalışılıyorsa, 1909 Cemiyetler Kanunu gözden geçirilmelidir. *Özellikle Tanzimat Dönemi'nden başlayarak Osmanlıda hukuksal ve yönetimsel anlamda yapılan yenilikler ve kurumsallaşmalar bir şekilde Türkiye Cumhuriyeti Tarihi'ni de ilgilendirmektedir.*

Bununla beraber Türkiye Cumhuriyeti Tarihi alanında akademik çalışmalarda daha çok tercih edilen ise I. Dünya Savaşı ve sonrasıdır. Yani tarih öğretiminde 19. yüzyıl olayları Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dallarında ders olarak öğretilirken yapılan akademik çalışmalarda görünmez bir sınır olarak daha çok I. Dünya Savaşı'nın esas alındığı görülmektedir. Yapılan yüksek lisans ve doktora çalışmalarından bu durum, rahatlıkla gözlemlenebilir.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Osmanlı Devleti'nin tasfiye sürecinde verilen büyük bir "Milli Mücadele" sonucunda kurulmuştur. Bu nedenle *"Milli Mücadele Dönemi" Türkiye Cumhuriyeti Tarihi'nin en önemli safhasını oluşturur.*

Milli Mücadele Dönemi, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi'nin en önemli safhasını oluşturur.

Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan günümüze önemli gelişmeler göstermiş, her alanda büyük atılımlar gerçekleştirmiş, birçok çalkantılı olay ve krizlerle yüz yüze kalmıştır. Bu tarihi süreci ele alırken bazı dönemlendirmeler de yapılabilir. Bu dönemleri, tartışmaya açık olmakla birlikte, genel hatları ile şu şekilde belirleyebiliriz:

- 1923-1938 Atatürk Dönemi
- 1938-1950 İsmet İnönü (Milli Şef Dönemi)
- 1950-1960 Demokrat Parti Dönemi
- 1960-1980 Askerî Darbeler Arası Dönem
- 1983-1993 Turgut Özal Dönemi
- 1991-2002 Koalisyonlar Dönemi
- 2002- 2018 Adalet ve Kalkınma Partisi Dönemi
- 2018- … Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Dönemi

Günümüz yaşanan tarihinin, tarihçiler tarafından araştırılıp yazılması da tartışmalı ve önemli bir konudur. Birçok tarihçi gerek olayların uzak sonuçlarına ulaşılamayacağı ve gerekse arşiv kayıtlarının kapalı olması dolayısıyla günümüz tarihinin yazılamayacağını, olayların üzerinden en az elli yıl geçmesi gerektiğini savunmaktadırlar. Hatta bu alanın tarihçinin değil siyaset bilimcinin sahasına gireceği de ifade edilmektedir. Bu endişelerin hepsi doğru olabilir. Ancak yine de bazı tarihçiler günümüz tarihinin de tarihçiler tarafından araştırılıp yazılmasını önemli görmektedirler. *Belki mükemmel sonuçlar elde edilemeyecektir fakat yapılan bu çalışmalar, ileriki tarihlerde, aynı olaylar üzerine araştırma yapacaklar için kaynak vazifesi göreceklerdir.*

TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ'NİN KAYNAKLARI

Temel Başvuru Kaynakları

Bibliyografyalar, çeşitli alan ve konularda veya belli bir alan ve konuda üretilmiş yayınların (kitap, makale vb.) bir araya getirildiği listelerdir.

Tarihî herhangi bir konu araştırılırken tarihçinin elinin altında olması gereken ve sık sık müracaat etmek durumunda kaldığı bazı temel başvuru kaynakları vardır. Araştırmaya başlarken ve araştırma sürecinde yararlanma ihtiyacı duyulan bu kaynakların en önemlileri üzerinde aşağıda durulacaktır.

Bibliyografyalar

Bibliyografyalar, çeşitli alan ve konularda veya belli bir alan ve konuda üretilmiş yayınların (kitap, makale vb.) bir araya getirildiği listelerdir. Bir araştırmacı, özellikle konusunu tespit ettikten sonra, araştırma yapacağı konu ile ilgili daha önce yazılmış eserlere ulaşmak ve onları incelemek zorundadır. Bu süreçte bibliyografik çalışmalar; araştırmacılara önemli katkılar sunar, emek ve zamandan tasarruf yapmalarına yardımcı olurlar. Genel ve özel bibliyografyalar olarak ikiye ayrılırlar. Genel bibliyografyalar çeşitli alan veya konuları kapsarken özel bibliyografyalar ise yalnızca belli bir konu ile ilgili üretilmiş yayınları ihtiva ederler.

Örnek

- "Türkiye Bibliyografyası", "Türkiye Makaleler Bibliyografyası" ve "Cumhuriyet Dönemi Makaleler Bibliyografyası" genel bibliyografyalara örnek verilebilir. Türkiye'nin Milli Bibliyografyası olan Türkiye Bibliyografyası"na http://eyayinlar.mkutup.gov.tr/ adresinden ulaşarak tarama yapabilirsiniz.

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi alanıyla ilgili konularda pek çok bibliyografya çalışması yapılmıştır. Bunlardan bazıları aşağıda verilmiştir:

Anadolu ve Rumeli'de Gerçekleştirilen Ulusal ve Yerel Kongreler ve Kongre Kentleri Bibliyografyası I-V, TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu yay., Ankara, 1993.

Açıklamalı Atatürk Kaynakçası, Haz. M. Türker Acaroğlu, Yonca Matbaası, Ankara, 1981.

Atatürk Kaynakçası I-II, Hzl. Leman Şenalp, TTK Yay., Ankara, 1984.

Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Konusunda Yurtdışında Yayınlanmış Kitaplar Bibliyografyası, Haz. Azmi Süslü vd., ATAM Yay., Ankara, 2000.

Atatürk Bibliyografyası, Yeni Türkiye'nin Siyasî Bibliyografyası, Haz. Herbert Melzig, Ülkü Basımevi, İstanbul, 1944.

Türkiye Tarih Yayınları Bibliyografyası(1729-1955), Haz. Enver Koray, Maarif Basımevi, Ankara, 1958.

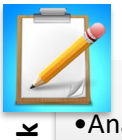

Bireysel Etkinlik

- Anadolu ve Rumeli'de Gerçekleştirilen Ulusal ve Yerel Kongreler ve Kongre Kentleri Bibliyografyası I-V'' adlı eseri https://acikerisim.tbmm.gov.tr/discover adresinden (TBMM Açık Erişim) indiriniz. Bu eseri inceleyiniz. Bu eserde yer alan kongreler hakkında kısaca bilgi (yapılış tarihi, amacı vs.) verdikten sonra her kongre ile ilgili 3 adet eser künyesi yazınız.

Ansiklopediler

Günümüzde internet ortamında hizmet veren pek çok ansiklopedik web sayfası mevcuttur.

Ansiklopediler hazırlandıkları devirlerdeki ilim, kültür, sanat ve teknik gibi çeşitli dalların tamamı veya belli bir bölümüyle ilgili şahıs, eser, coğrafî bölge ve müesseselerin tanıtımı veya kelime, kavram, olay ve konuların izahı gibi her türden bilgiye belli bir sistem içinde yer verirler. *Alfabetik veya sistematik düzenlemeleriyle farklı konulara ait bilgileri kısa zamanda bulmaya yarayan ve konular arasındaki bağıntıları da belirten ansiklopediler özellikle günümüzde, çok defa birden fazla ilim adamının sistemli ve uzun süren çalışmaları sonucunda ortaya çıkan hacimli ve kuşatıcı mahiyetteki büyük eserlerdir*. Günümüzde internet ortamında hizmet veren pek çok ansiklopedik web sayfası mevcuttur. Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ile ilgili yayımlanmış bazı önemli ansiklopediler şunlardır:

Atatürk Ansiklopedisi, Haz. K. Zeki Gencosman, May Yay., İstanbul, 1981.

Büyük Ansiklopedi, 15 Cilt, Milliyet Yay., İstanbul, 1990.

Cumhuriyet Ansiklopedisi (1923-2000), 4 Cilt, 3. Baskı, YKY, İstanbul, 2002.

Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, 10 Cilt, İletişim Yay., İstanbul, 1983.

Hayat Ansiklopedisi, 10 Cilt, Cumhuriyet, İstanbul, 1932-1936.

TDV İslam Ansiklopedisi, 44+2 Cilt, TDV Yay., İstanbul, 1983-2016.

Türk Ansiklopedisi, 34 Cilt, Ankara, 1942-1984.

Tarihi olayların zamansal dökümünü yapan kronolojik çalışmalar da tarih araştırmacılarının önemli başvuru eserleri arasında yer alırlar.

Kronojiler

Tarihi olayların zamansal dökümünü yapan kronolojik çalışmalar da tarih araştırmacılarının önemli başvuru eserleri arasında yer alırlar. *Bu eserler sadece olayların zamanlarını belirtmekle değil aynı zamanda konu ile ilgili yazılmış eserleri göstermeleri açısından da oldukça önemlidirler*. Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ile ilgili olarak yayımlanmış bazı kronolojik eserler aşağıdadır:

Örnek

- Gotthard Jaeschke, Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar (30 Ekim 1918- 11 Ekim 1922), TTK Yay., Ankara, 1989.
- Gotthard Jaeschke, Türkiye Kronolojisi (1938-1945), Çev. Gülayşe Koçak, TTK Yay., Ankara, 1990.
- Utkan Kocatürk, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi (1918-1938), TTK Yay., Ankara, 1983.
- Zeki Sarıhan, Kurtuluş Savaşı Günlüğü (Açıklamalı Kronoloji), I-IV, TTK Yay., Ankara, 1993,1994, 1995, 1996.

Sözlükler

Sözlükler herkesin zaman zaman başvurması gereken önemli eserlerdendir. Tarihçiler de genel sözlüklere olduğu gibi alanları ile ilgili sözlüklere de ihtiyaç duyarlar. Türkçe sözlük, tarih terimleri ve deyimleri sözlüğü, Osmanlıca sözlük ve yaptıkları araştırma ile ilgili olarak diğer dillerdeki sözlükler tarih araştırmacısının kütüphanesinde bulunmalıdır. *Günümüzde araştırmacılar internet üzerinden dijital olarak yayımlanan sözlükleri daha yaygın olarak kullanmaktadırlar.*

İmla Kılavuzları

Bir tarih araştırmacısı özellikle eserini kaleme alırken "yazım/imla kılavuzu"na gereksinim duyar. *Bu nedenle Türk Dil Kurumunun çıkarmış olduğu en son yazım kılavuzu sürekli olarak el altında bulunmalıdır.*

Haritalar

Her tarihi olay bir mekân içerisinde gerçekleşmektedir. Bu nedenle haritalar tarihçinin en çok başvurduğu ve yararlandığı eserler arasında yer alırlar. Plan, kroki ve atlaslar da tarihçi için önemlidir.

İstatistikler

Ele alınan konuları sayıca belirtmeye yarayan istatistikler, özellikle siyasî, sosyal ve ekonomik konularda yapılan araştırmalarda sıkça kullanılan temel başvuru kaynakları arasındadır.

Ele alınan konuları sayıca belirtmeye yarayan istatistikler, özellikle siyasî, sosyal ve ekonomik konularda yapılan araştırmalarda sıkça kullanılan temel başvuru kaynakları arasındadır. *Çeşitli olayların sayılarla nicel durumunu ortaya koyan istatistikler; resmî, özel ve uluslararası olarak üç başlıkta toplanabilir.*

Başta Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) olmak üzere, bakanlıkların, genel müdürlüklerin, üniversitelerin, özel araştırma kuruluşlarının, meslek kuruluşlarının, bankaların istatiksel araştırmalar yapıp yayımladığı görülmektedir. Ayrıca başta Birleşmiş Milletler Örgütü olmak üzere pek çok uluslararası kuruluşun istatiksel çalışmaları mevcuttur.

Örnek

- TÜİK web sayfasına https://www.tuik.gov.tr/ adresinden ulaşılabilir.

İnternet Arama Motorları

Google, Yandex, Bing, Yahoo ve Baidu en çok kullanılan arama motorlarıdır.

Günümüzde bilgisayar teknolojileri çok gelişmiş ve internet kullanımı çok yaygın bir hale gelmiştir. Bu gelişmeler sayesinde daha çok bilgiye kısa zamanda ulaşma imkânına kavuşulmuştur. İnternet üzerinden hizmet veren "arama motorları" sayesinde saniyeler içerisinde araştırılan konuyla ilgili farklı kaynaklara, yapılmış tezlere, yayımlanmış pek çok kitap ve makaleye ulaşmak çok kolay hale gelmiştir. *Google, Yandex, Bing, Yahoo ve Baidu* en çok kullanılan arama motorlarıdır. Tarih araştırmalarında internet kullanımı daha detaylı olarak "Tarih Araştırmaları ve Yazımında Bilgisayar Kullanım Teknikleri" ünitesinde verilecektir.

Arşivler

Yakın dönem tarihinin araştırılması ve öğrenilmesinde hiç şüphesiz "arşivler" büyük bir öneme sahiptir. Çünkü başta tarih olmak üzere sosyal bilimlerin laboratuvarı niteliğindedir ve sosyal bilimlerin her alanına ham bilgi veren depolardır. Özellikle devlet kuruluşlarının evrakının muhafaza edildiği resmî arşivler, yakın dönem tarihiyle ilgili konuların araştırılması ve aydınlatılmasında büyük katkı sunarlar. Bununla birlikte Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ile ilgili çeşitli konularda önemli evrakları barındıran özel arşivler de bulunmaktadır. Ayrıca Türkiye Cumhuriyeti Tarihi açısından Türkiye ile siyasî, askerî, ekonomik ve sosyokültürel ilişkilerde bulunan diğer devletlerin arşivleri de mühimdir.

Örnek

- Milli Mücadele Dönemi araştırılırken Sovyet Rusya, İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya, ABD, Yunanistan, Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan gibi devletlerin arşivleri ön plana çıkmaktadır.

Arşiv belgeleri genellikle başka kopyaları olmayan, basılmamış ve yayımlanmamış verileri ihtiva ederler. Bu nedenle tarih araştırmacıları yeni ve orijinal bilgi ve belgelere dayalı çalışmalar ortaya koyabilmek için mutlak surette araştırma konuları ile ilgili arşivlerde çalışmalıdırlar. Diğer bütün kaynak türlerine olduğu gibi arşiv belgelerine de bilimsel metotlarla yaklaşılmalı ve arşiv belgeleri de kullanılmadan önce tenkit ve tahlilden geçirilmeli, diğer bilgi ve belgelerle karşılaştırılmalıdır.

Türkiye'deki arşivlerde, 1928 yılı öncesi konularda çalışma yapacak araştırmacıların Arap harfli Türkçe yazıları okuyabilmeleri gerekmektedir. Özellikle yakın dönem konuları üzerinde çalışanların "Rika" yazı şekline vâkıf olmaları önemlidir.

Cumhuriyet Arşivinde devletin kurumlarının icraatlarına, yapılan devrimlere, Türk toplumunun çağdaşlaşma yolunda attığı adımlara ve dönemin tarihî, idarî, siyasî, hukukî ve iktisadî alanlarına ait belgeler vardır.

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ile ilgili belgelerin toplandığı pek çok resmî ve özel arşiv bulunmaktadır. Bunların bazıları hakkında aşağıda kısa bilgiler verilmiştir.

Cumhuriyet Arşivi

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığına bağlı olarak Ankara Yenimahalle'deki modern binasında çağdaş arşivcilik hizmeti sunan Cumhuriyet Arşivi, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi açısından önemli arşivlerin en başında gelir. 1988 yılında hizmete açılan bu arşiv; Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin pek çok kurum ve kuruluşunun belgelerini korumaya almış, tasnif etmiş ve işleniş tarihi üzerinden 30 yıl geçen belgeleri araştırmacıların hizmetine sunmuştur.

Arşivde, Milli Mücadele döneminden başlayarak yeni devletin kurulmasına, devletin kurumlarının icraatlarına, yapılan devrimlere, Türk toplumunun çağdaşlaşma yolunda attığı adımlara ve dönemin tarihî, idarî, siyasî, hukukî ve iktisadî alanlarına ait belgeler vardır. Özellikle Bakanlar Kurulu Kararları, kararnameler ve politik yaşama ilişkin arşiv malzemesi dikkati çekmektedir.

Arşivin kütüphanesinde *Düstûr, TBMM Tutanakları, Kanunlar Dergisi, Bütçe Kanunları, döneme ait monografik çalışmalar, rapor, tez* gibi kaynaklar bulunmaktadır.

Osmanlı Arşivi

Osmanlı Devleti'nden intikal eden en zengin ve değerli arşiv malzemesi, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Külliyesi'ndedir. Osmanlı Devleti'nin merkez teşkilâtı kuruluşlarından olan Divân-ı Hümâyûn, Bâb-ı Defterî ve Bâb-ı Âsafî (Bâb-ı Âli) ve bunların çeşitli daire ve kalemlerine ait sicil,

defter ve vesikaları ihtiva eden Osmanlı Arşivi, sahip bulunduğu arşiv malzemesinin hususiyeti itibariyle, bu dönem için devlet arşivi vasfını taşımaktadır.

Önceki ünitelerde hakkında geniş bilgi verilmiş olan Osmanlı Arşivinin oldukça eski bir tarihi geçmişi vardır. *En son 16 Temmuz 2018 tarihli 11 numaralı Devlet Arşivleri Başkanlığı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile "Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı" kurulmuştur ve Osmanlı Arşivi de Cumhuriyet Arşivi gibi bu teşkilata bağlanmıştır.*

Hâlihazırda İstanbul'da Kâğıthane Semti'nde modern binalarında hizmet veren Osmanlı Arşivi, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi araştırmalarında kullanılacak en önemli arşivlerdendir. Çünkü Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluşuna giden süreçte Osmanlı Devleti kuruluşları faaliyette idi ve bu kuruluşlar belge üretmeye devam ettiler. Özellikle Milli Mücadele Dönemi ile ilgili çok önemli belgeleri bünyesinde barındırmaktadır.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığına Bağlı Arşivlerden Nasıl Yararlanılır?

Gerek Ankara'da bulunan Cumhuriyet Arşivi ve gerekse İstanbul'da bulunan Osmanlı Arşivi için araştırma hizmeti, 1 Mart 2002 tarihli 24682 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan "Devlet Arşivlerinde Araştırma ve İnceleme Yapmak İsteyen Türk veya Yabancı Uyruklu Gerçek veya Tüzel Kişilerin Tabi Olacakları Esaslara" göre üye olunarak verilmektedir.

Araştırmacıların bu arşivlerden yararlanmak için üye olmaları gerekmektedir. Ankara ve İstanbul'da bulunan araştırma salonlarına bizzat gelerek veya "e-devlet"ten başvuruda bulunanların üyelik işlemleri "Devlet Arşivlerinde Araştırma ve İnceleme Yapmak İsteyen Türk veya Yabancı Uyruklu Gerçek veya Tüzel Kişilerin Tabi Olacakları Esaslara" göre yürütülmektedir.

Online Araştırma hizmeti https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/adresi üzerinden verilmektedir.

Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Cumhuriyet Tarihi araştırmaları için eşsiz bilgi ve belgeye sahiptir.

Cumhurbaşkanlığı Arşivi

Cumhurbaşkanlığı Arşivi 1954'te, Cumhurbaşkanı Celal Bayar döneminde, Cumhurbaşkanlığı Gelen Evrak Kaleminde bir birim olarak kurulmuştur. Ancak 1980'li yıllara kadar sistemli bir idarî yapıya kavuşturulamamıştır. 1983'te Cumhurbaşkanlığı teşkilatı içinde Arşiv İşleri Müdürlüğü; 1990'da da Arşiv, Genel Evrak ve Arşiv Müdürlüğü adlarını alarak çalışmalarını halen sürdürmektedir. Bu arşivde yaklaşık 1,5 milyon civarında belge bulunup en eski belge 1908 tarihlidir. *Cumhurbaşkanlığı makamının yazışmaları, yabancı devlet başkanlarıyla olan ilişkiler, iç politikaya yönelik gelişmeler, siyasal partiler ve seçimler gibi çok yönlü belge koleksiyonlarının bulunduğu anlaşılmaktadır.* Cumhuriyet Tarihi araştırmaları için eşsiz bilgi ve belgeye sahiptir. Bu arşiv özellikle Milli Mücadele ve erken Cumhuriyet tarihi ile ilgili zengin bir arşiv malzemesini kapsamaktadır. Atatürk'ün özel hayatı, İstiklal Mahkemeleri, isyanlar gibi konularda oluşturulmuş özel koleksiyonlar bulunmaktadır. Cumhurbaşkanlığı Arşivi internet üzerinden katalog taraması yapılmasına imkân vermez. Şayet arşiv, ilgili konuda bir kaynağa

sahip ise bu kaynağın bir suretini CD'ye kaydetme yoluyla araştırmacının adresine göndermektedir.

Örnek

- Cumhurbaşkanlığı Arşivi'nden yararlanmak isteyenlerin, https://www.tccb.gov.tr/cumhurbaskanligi/arsivformu/'deki formu doldurup imzalayarak "T.C. Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığı Cumhurbaşkanlığı Külliyesi 06560 Beştepe-Ankara" adresine posta ile göndermeleri gerekmektedir.

Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Dairesi Başkanlığı Arşivi (ATASE)

Temelleri 29 Mart 1916'da kurulan "Tarih-i Harp Şubesi"ne kadar uzanan *ATASE, yakın dönem Osmanlı Tarihi ve Cumhuriyet dönemine ait askerî ve siyasî olaylarla ilgili önemli belgeleri bünyesinde barındırmaktadır*. Tarih-i Harp Şubesi 1967'de Harp Tarihi Başkanlığı'na, 1978'de de bugünkü ATASE Başkanlığına bağlanmıştır.

ATASE, Türk askerî tarihi ile ilgili zengin kaynak içeriğiyle Türkiye Cumhuriyeti Tarihi araştırmaları açısından en önemli arşivlerimizdendir.

Türk askerî tarihi ile ilgili zengin kaynak içeriğiyle Türkiye Cumhuriyeti Tarihi araştırmaları açısından en önemli arşivlerimizdendir. Arşivdeki koleksiyonlar istihbarat, muharebe, harekât ve lojistik destek konularındaki yaklaşık 10 milyon kadar belgeden oluşmaktadır. Burada çeşitli konularda emir ve yazışmalar bulunmakta ve raporlar şu konuları kapsamaktadırlar: *Personel işlemleri, sağlık, ikmal, iaşe, iskân ve idarî işler, seferberlik, harp cerideleri, kıt'a intikalleri, çeşitli kara ve deniz harekâtları.*

Ankara'da bulunan arşiv internet üzerinden katalog taraması yapılmasına imkân vermez. Arşivden Türk ve yabancı bilim insanları, resmî kuruluşlardan gelen araştırmacılar ve Genelkurmay ATASE Daire Başkanlığı yazarları ve araştırmacıları faydalanabilmektedir. Arşivden yararlanabilecek araştırmacılardan fotoğraflı müracaat formu ve taahhütname ile nüfus cüzdanı (yabancılar için pasaport ve kimlik) örneği istenmektedir. Başvuru formu ve taahhütname için ilgili internet sayfasına aşağıdaki linkten ulaşabilirsiniz.

Örnek

- https://www.tsk.tr/9_yayinlar/9_5_genelkurmay_atase_baskanligi_arsivinde_calisma_basvurusu/calisma_basvurusu.htm

TBMM Arşivi

Arşivde, açıldığı günden itibaren Meclis'in gerçekleştirdiği yasama, yürütme ve yargı etkinliklerini kapsayan zengin arşiv malzemesi bulunmaktadır. *1908 yılından günümüze kadar Meclise ait tüm tutanaklara dair içeriği ile oldukça*

önemli bir arşivdir. Kütüphanesinde ise Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ile ilgili çok sayıda başvuru eseri yer almaktadır. Sahip olduğu ilgili kataloglar şöyledir:

Osmanlı Dönemi Meclis Tutanakları: 17 Aralık 1908 ile 5 Nisan 1920 tarihleri arası Meclis-i Ayan ve Meclisi Mebusan'dan oluşan Osmanlı Meclisleri tutanaklarını içerir. Cumhuriyet Dönemi Meclisleri Genel Kurul Tutanakları: 23 Nisan 1920 tarihli meclis toplantısından günümüze değin *TBMM, Millet Meclisi, Cumhuriyet Senatosu, Kurucu Meclis, Temsilciler Meclisi, Milli Birlik Komitesi, Milli Güvenlik Konseyi ve Danışma Meclisinden* meydana gelen parlamentonun tüm tutanaklarını içerir.

Arşiv, internet üzerinden katalog taraması yapılmasına imkân vermektedir.

Örnek

- İnternet üzerinden meclis tutanakları tarama sayfasına aşağıdaki adresten ulaşabilirsiniz: https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/tutanak_sorgu.html
- Meclis kütüphanesine ait kataloglara aşağıdaki sayfadan ulaşabilirsiniz: https://kutuphane.tbmm.gov.tr/cgi-bin/koha/opac-main.pl

Ankara'da bulunan Meclis arşiv ve kütüphanesinin hizmetlerinden yararlanabilen kullanıcı grupları şöyledir: TBMM Üyeleri, TBMM dışından atanmış Bakanlar, TBMM eski üyeleri, TBMM kadrolu, sözleşmeli ve geçici görevlendirilen personeli, Milletvekili danışmanları, TBMM Koruma Müdürlüğü ve Muhafız ve Tören Tabur Komutanlığı personeli, TBMM içinde hizmet veren diğer kurumların personeli, Parlamento Muhabirleri Derneğine üye basın mensupları, kurum dışı araştırmacılar.

TBMM dışından gelerek bilgi hizmeti talebinde bulunan araştırmacılar, -aranan bilgi kaynaklarının ve istenilen bilgi hizmetinin bir başka kütüphanede bulunamaması durumunda- günlük kısa süreli araştırmalarda kütüphane müdürünün izniyle; uzun süreli araştırmalarda ise Kütüphane Müdürü'nün önerisi sonrasında Kütüphane Kurulunun izniyle kütüphaneden yararlanabilmektedirler. Bu kişilerin kütüphaneden yararlanabilme süreleri en çok 30 gündür ve bu süre en fazla bir kez uzatılabilir.

Türk Tarih Kurumu Arşivi

TTK Arşivinin tarih, arkeoloji ve antropoloji alanlarında oldukça zengin bir kaynak içeriği vardır.

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi açısından önemli arşivlerden biri de Türk Tarih Kurumu Arşividir. Türk Tarih Kurumu kurulduğu 1931 yılından itibaren Osmanlı ve Cumhuriyet Tarihi'yle ilgili belgeler toplayarak bir arşiv oluşturmaya çalışmıştır. Türk Tarih Kurumu Arşivi; Osmanlı Devleti'nin son dönemi (1876-1922) ile Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sine dair belge, fotoğraf, tefrika ve gazete kupürü koleksiyonlarından oluşmaktadır. Arşivin tarih, arkeoloji ve antropoloji alanlarında oldukça zengin bir kaynak içeriği vardır.

Arşivde Osmanlı Türkçesi ile yazılmış çok sayıda belge mevcuttur. 20 bin kadar nadir eser, 1800 kadar da farklı dillerde yazma eser bulunmaktadır.

Belgelerin yanı sıra zengin bir fotoğraf koleksiyonu da araştırmacıların hizmetine sunulmuştur.

Koleksiyonlar, gerek satın alma gerekse koleksiyon sahipleri veya vârislerinin kuruma bağışlamaları yoluyla sağlanmıştır. Belge koleksiyonunun büyük bir kısmı Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınmıştır. İngilizce, Fransızca ve Almanca gibi yaygın yabancı dillerde kaleme alınmış belgeler de mevcuttur.

Belge koleksiyonları; satın alınan veya bağışlayan kişilerin şahsi notları, yazışmaları ve evraklarıyla birlikte görev yaptığı kurum ve kuruluşların yazışmalarını içermektedir.

Fotoğraf koleksiyonları; Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti devlet adamları, Türk ve yabancı yazarlar, tarihçiler ve sanatkârlar ile yurt içi ve yurt dışından şehir fotoğraflarını içermektedir. Ayrıca zengin bir Atatürk fotoğraf koleksiyonu bulunmaktadır.

Kurumun Tarihi Arşivi: Tevfik Bıyıklıoğlu, Osman Ferit Sağlam, Uluğ İğdemir, Tevfik Paşa, Kazım Orbay, Enver Paşa, Süheyl Ünver, İsmet İnönü, Halil Ethem Eldem, Fahir İz ve Hamit Zübeyir Koşay gibi koleksiyonlardan oluşmaktadır.

Ankara'da bulunan arşiv belirli konu başlıkları dışında internet üzerinden katalog taraması yapılmasına imkân vermez.

TİTE Arşivinde; I. Dünya Harbi, Milli Mücadele ve Cumhuriyet Tarihi ile ilgili çok sayıda belge bulunmaktadır.

Arşivden Türk ve yabancı araştırmacılar, resmî ve özel kuruluşlar yararlanabilmektedir. *Arşivden faydalanmak isteyen araştırmacılar açık kimlik bilgilerini, adreslerini, araştırmacının amacını ve konusunu belirten bir dilekçe ile Türk Tarih Kurumu Başkanlığına bizzat ya da posta ile başvuruda bulunmalıdırlar*.

Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTE)

Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü (TİTE) Atatürk'ün önderliğinde gerçekleştirilen Devrim hareketlerinin çağdaş biçimde incelenmesi ve genç kuşaklara öğretilmesi amacına yönelik olarak 4204 sayılı Yasa ile 15 Nisan 1942'de kurulan bir araştırma, eğitim ve öğretim merkezidir. Kuruluş tarihinden itibaren arşiv oluşturma çalışmalarına da yönelmiştir. TİTE'nin arşivinde I. Dünya Savaşı, Milli Mücadele ve Cumhuriyet Tarihi ile ilgili çok sayıda belge bulunmaktadır. *Arşiv dijital olarak yaklaşık 100.000 belgeye, çok sayıda fotoğraf ve pul ile o dönemde yayımlanmış çeşitli gazete koleksiyonlarına (Albayrak, İrade-i Milliye, Hâkimiyet-i Milliye, Tevhid-i Efkâr, Tanin, Babalık vb.) sahiptir.*

Arşiv katalogları 11 cilt halinde internette araştırmacıların dikkatine sunulmuştur. Her bir kataloğun sonunda yer alan indeks sayesinde araştırmacı araştırdığı konularla ilgili belgelerin künyesine ulaşabilmektedir.

Enstitü arşivi ve kütüphanesine dair ayrıntılı bir katalog taraması yapılmasına imkân veren internet sayfaları bulunmaktadır.

Örnek

- Arşive ait internet sayfasına aşağıdaki adresten ulaşabilirsiniz. http://tite.ankara.edu.tr/?page_id=69
- Kütüphane katalog taramasına aşağıdaki sayfadan ulaşabilirsiniz. http://papirus.ankara.edu.tr/web/catalog/search.php

Arşive başvuru koşulları şöyledir: Araştırmacılar üstünde çalışacakları araştırmanın konusu ve amacını açık bir şekilde belirten bir dilekçe ile Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsüne şahsen başvurmalıdırlar. (Çalışma izni verilenler iki adet fotoğrafı dilekçelerine eklemelidirler).

Kızılay Arşivi, Türk-Yunan Savaşı, Trablusgarp, Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'na dair çok sayıda belgeyi içermektedir.

Resmî kurum ve kuruluşlardan araştırma için gelen şahısların referans getirmeleri ve çalışma yapacakları konu ile ilgili bir yazıyı, kendi kurum ve kuruluşlarından alarak dilekçelerine eklemeleri gerekir.

Türk Kızılayı Arşivi

Kızılay Arşivi; 1868 yılı Mecruhin ve Marda-yı Askerîyeye İmdat ve Muavenet Cemiyeti'nden Türk Kızılayı'na kadar uzanan döneme ait belgelere sahiplik etmektedir. Kızılay, savaş dönemlerinde üstlendiği rol ve sorumlulukları nedeniyle Türk ve Dünya tarihine ışık tutacak nitelikteki tarihi belgeleri arşivinde bulundurmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemleri ile Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan günümüze kadar geçen dönemini yansıtmaktadır. *1868'de derneğin kurulmasını takiben, Türk-Yunan Savaşı ile başlayan, ardından Trablusgarp, Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı ile devam eden ve Kurtuluş Savaşı'yla son bulan döneme ait binlerce belge arşivde bulunmaktadır.* Cephelerde ve cephe gerisinde gerçekleştirilen faaliyetler, yurtiçi ve yurtdışı çalışmalar ve ilgili kurumlarla yapılan işbirlikleri, Hilal-i Ahmer'in sosyal hayata katılımı gibi konular bu dönemin incelenmeye değer kesitlerinin en önemlilerinden sadece bir kaçıdır.

Arşivde, belge olarak; Yardım Yazışmaları, Hastane Yazışmaları, Hasta Raporları, Esir mektup ve yazışmaları, Esir Listeleri, Esir Kartları.

Defter olarak; Hesap Defterleri, Hastane Yazışma Defterleri, Esir Defterleri, Yevmiye Defterleri, Ambar Defterleri, Protokol Defterleri, Karantina Defterleri, Muhaberat Defterleri, Kızılhaçlarla Yapılan Yazışma Defterleri.

Görsel Materyal olarak; Haritalar, krokiler, Kartpostallar, Fotoğraflar, Resimler, Pullar, Afişler bulunmaktadır.

Arşiv internet üzerinden katalog taraması yapılmasına imkân vermektedir.

Örnek

•Ankara'da bulunan arşivde çalışma yapacak olanlar, arşivden yararlanabilmek için başvuru ve belge talep formlarını doldurulup nüfus cüzdan fotokopisi ile "Türk Kızılayı Arşiv Yönetimi Bölümü Türk Kızılayı Caddesi No: 6 Etimesgut/ANKARA" adresine gönderilmeleri gerekmektedir. Başvuru formu ve belge talep formuna aşağıdaki linkten ulaşabilirsiniz. http://kizilaytarih.org/index.php.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Vakıf Kayıtları Arşivi

Günümüze kadar vücut bulmuş olan vakıfların hukukî dayanağını teşkil eden belgelerin toplandığı en büyük arşivdir. Selçuklu, Beylikler, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerine ait kayıtları içerir. Arşivde 2370 adet vakfiye ve kütük defteri vardır. Bu defterlerde ise 27.021 adet vakfiye ve benzeri belge ile çeşitli işlemlere ait belgeler bulunmaktadır.

Vakfiye Arşivi, günümüze kadar vücut bulmuş olan vakıfların hukukî dayanağını teşkil eden belgelerin toplandığı en büyük arsivdir.

Arşivin detaylı içeriklere sahip bir internet sitesi mevcuttur. Ancak katalog taraması hizmeti verilmemektedir. Arşive ait internet sitesine https://www.vgm.gov.tr/sayfa.aspx?ıd=28 adresinden ulaşabilirsiniz.

Ankara'da bulunan arşivde araştırma yapmak isteyenler, arşiv müdürlüğüne hitaben ve araştırmayı şahısları ya da hangi kurum adına yürütmek, hangi dosyalar üzerinden inceleme yapmak istediklerini, adres ve telefon bilgilerini içeren bir dilekçe ve nüfus cüzdanlarıyla kuruma başvurmalıdırlar.

Dışişleri Bakanlığı Arşivi/Türk Diplomatik Arşivi (TDA)

Araştırmacıya kapalı olan arşiv, Dışişleri Bakanlığının farklı ülkelerde görevli elçi ve konsoloslarıyla yaptığı yazışmalar ve düzenli sunulan raporları içermektedir. Dışişleri Bakanlığı Arşivine ait bir internet sitesi maalesef bulunmamaktadır.

Dışişleri Bakanlığı, 1987 yılında Balgat'taki binasına taşınmış ancak Bakanlık Arşivi Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğüne taşınıncaya kadar Kızılay'daki Bakanlık binasında muhafaza edilmiştir.

2000 yılında Dışişleri Bakanlığı ile Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü arasında protokol yapılmış, Dışişleri Bakanlığı personeli Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğünde istihdam edilerek Dışişleri Bakanlığı arşiv birimi kurulmuş ve Bakanlık Arşivi DAGM Yenimahalle yerleşkesine nakledilmiştir. 2001-2013 yılları arasında Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğünde muhafaza edilmiştir. Daha sonra Çiğdem Mahallesi'nde inşa edilen ve 2012 yılında hizmete giren arşiv binasına taşınmıştır. 1919 yılından itibaren belgelerin muhafaza edildiği Dışişleri Bakanlığı Arşivi, birimleri tarafından üretilen veya başka kurumlardan alınmakla işleme koyulan belgelerden oluşmaktadır.

1919-2000 yılları arasında 65 milyon sayfa belgenin mevcut olduğu tahmin edilmektedir. Dışişleri Bakanlığı Arşivi, Cumhurbaşkanlığı Hükümet sistemi çerçevesinde 16 Temmuz 2018 tarih ve 11 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi kapsamına alınmıştır. *Devlet Arşivleri Başkanlığı tarafından yürütülen mevzuat*

çalışmalarının tamamlanmasını müteakip 11 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi uyarınca anılan Başkanlıkça oluşturulması öngörülen ve tüm kamu kurum ve kuruluşlarının arşivlerine tek merkezden erişim sağlamayı amaçlayan "Devlet Arşiv Ağı" ve "Araştırmacı Arayüzü" ne entegrasyonu sağlanacaktır.

TDA zaman zaman arşivindeki seçilmiş belgelerden kitap yayını da yapmaktadır.

Örnek

- 100. Yılında 1919 (Arşivimizden Belgeler), Yayına Hazırlayan: İrşat Sarıoğlu, T.C. Dışişleri Bakanlığı TDA Yay., Ankara, 2019.

Milli Savunma Bakanlığı Arşivi

Türk askerî tarihine dair 1864 yılından günümüze kadar tutulmuş binlerce kayıt ve doküman içeriğine sahip, zengin bir arşivdir.

Askerî arşivler sistematik bir şekilde İstanbul Sultanahmet'te 1909 yılında "Askerî Evrak Mahzen Memurluğu" olarak teşkil edilmiştir. Günümüzde, 02 Eylül 2016 tarihinde yapılan kadro düzeltmesi ile MSB Yönetim Hizmetleri Genel Müdürlüğüne bağlanarak Arşiv ve Askerî Tarih Daire Başkanlığı adı altında faaliyetlerini yürütmektedir. Türk askerî tarihine dair 1864 yılından günümüze kadar tutulmuş binlerce kayıt ve doküman içeriğine sahip, zengin bir arşivdir. Arşivde tarihi dokümanlardan başka personel, askeralma, sağlık, hukuk, para ve mal muhasebesi konularına dair belgeler de vardır.

Arşiv Müzesinde de Kırım Savaşı, Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı ve İstiklal Savaşı dönemlerine ait personele yönelik belge ve dokümanlar sergilenmektedir.

Ankara'da bulunan arşiv internet üzerinden katalog taraması yapılmasına imkân vermez. Arşivde araştırma yapmak için başvuru esasları şöyledir:

Araştırmacılar "Devlet Arşivlerinde Araştırma Talebinde Bulunanlar İçin Müracaat Formu ve Taahhütname"yi doldurarak bir adet fotoğraf ve nüfus cüzdanı (yabancılar için pasaport ve kimlik) örneğiyle, vekil ise vekâletname ile birlikte doğrudan araştırma ve inceleme yapacağı arşivin veya arşivlerin bağlı olduğu idareye bizzat veya posta ile müracaatta bulunabilirler.

İçişleri Bakanlığı Arşivi

İçişleri Bakanlığı Arşivinin Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ile ilgili zengin içeriğe sahip olduğu bilinmektedir. Araştırmacılara kapalı bir arşivdir. Sadece özel izinle bazı araştırmacılara çalışma imkânı sağlanmıştır. Arşive ait bir internet sitesi bulunmamaktadır.

Emniyet Genel Müdürlüğü Arşivi

Bu arşivin de Türkiye Cumhuriyeti Tarihi açısından çok önemli belgelere sahip olduğu bilinmektedir. Araştırmacılara kapalı bir arşivdir.

Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü Arşivi

Müdürlüğün ilk kuruluşu Osmanlı zamanında 1884 yılında Dahiliye Nezaretine bağlı "Nüfus-ı Umumiyye Müdüriyeti" adıyla gerçekleşmiştir. 1912 yılında "Nüfus Müdüriyeti" adıyla yeniden düzenlenmiştir. Bugünkü adını ise 1974 yılında edinmiştir. *Nüfus işlerini yapmak, yönetmek, nüfus istatistiklerini toplayıp değerlendirmek ve nüfus yazımı yapmak müdürlüğün görevleri arasında olduğundan soyağacı araştırmaları için büyük bir öneme sahiptir*.

1905 yılından itibaren kaydı tutulmuş aile şecerelerine ulaşabilme imkânı sağlayan kurum Cumhuriyet döneminde kaldırılan aile, soy, hanedan isim ve sıfatları da dâhil olmak üzere 1905 yılından itibaren mahalli memurlar tarafından kaydı tutulmuş mahalli nüfus defterleri ve çeşitli kayıtları içerir. Kurum Ankara'da yer almaktadır fakat katalog taraması yapmayı mümkün kılacak bir internet sitesi bulunmadığı gibi arşiv araştırmacılara kapalıdır.

Emekli Sandığı Arşivi, kurumlar tarihi ve biyografi çalışmaları için çok büyük öneme sahiptir.

Emekli Sandığı Arşivi

Emekli Sandığı Arşiv belgeleri, özellikle biyografi ve kurumlar tarihi çalışmaları açısından büyük önem taşımaktadırlar. Türkiye Sosyal Güvenlik Kurumu Emekli Hizmetleri Genel Müdürlüğü bünyesinde Arşiv Daire Başkanlığı adı altında hizmet veren bu arşivde, araştırma yapmak için adı geçen kuruma dilekçe ile müracaatta bulunmak gerekmektedir. *Bu arşivin internet üzerinden katalog taraması gibi hizmetleri bulunmamaktadır*.

Diğer Arşivler

Yukarıda belirtilen arşivlerin dışında Türkiye Cumhuriyeti Tarihi alanında belgeler barındıran birçok resmî ve özel arşiv bulunmaktadır**. D**evlet bankaları, belediyeler, üniversiteler, genel müdürlükler vs. birçok resmî kuruluşun da arşivleri mevcuttur. Özel arşivler de Türkiye'de önemli bir yer tutmaktadır: *Noter Arşivleri, Siyasî Parti Arşivleri, Sivil Toplum Kuruluşları Arşivleri, İş Örgütleri Arşivleri, Vakıf Arşivleri, Kişi/Aile Arşivleri, Basın-Yayın Kuruluşu Arşivleri, Banka Arşivleri gibi özel arşiv türleri de çok değerli arşiv malzemelerini barındırmaktadırlar*.

Örnek

- CHP Arşivi, İnönü Vakfı Arşivi, Osmanlı Bankası Arşivi, İslam Araştırmaları Merkezi Arşivi gibi.

Müzeler, tarih araştırmacıları için dönemlerinden bilgi taşıyan kaynakların saklandığı yerlerdir.

Müzeler

Müzeler, "*Tarihi eserleri tespit eden, bilimsel yöntemlerle açığa çıkaran, inceleyen, değerlendiren, koruyan, tanıtan, sergileyen, eğitim programları aracılığıyla tarihi eserler konusunda halkı bilinçlendirerek toplumun kültür düzeyini yükseltmeyi amaçlayan eğitim, bilim ve sanat kurumlarıdır." Aynı zamanda tarih*

araştırmacıları için dönemlerinden bilgi taşıyan kaynakların saklandığı yerlerdir. Türkiye Cumhuriyeti tarihi açısından son derece önemli görsel ve yazılı kaynakları bünyesinde barındıran birçok müze bulunmaktadır.

Örnek

- Anıtkabir Müzesi, Askerî Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı, Kurtuluş Savaşı Müzesi, Dolmabahçe Sarayı Müzesi vs.

Bunun dışında önemli olaylara konukluk etmiş, bugün müze olarak hizmet veren bazı ev ve binalarda da önemli yazılı ve görsel kaynaklar bulunmaktadır.

Örnek

- 4-11 Eylül 1919 tarihleri arasında gerçekleştirilen Sivas Kongresi'nin yapıldığı bina, bugün Sivas - Kongre Binası Atatürk ve Etnografya Müzesi olarak hizmet vermektedir. Yine Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum Kongresi günlerinde ikamet ettiği ev, Atatürk Evi Müzesi olarak düzenlenmiş ve o tarihi günlerle ilgili birçok görsel ve yazılı materyali barındırmaktadır.

Bireysel Etkinlik

- Erzurum'daki Atatürk Evi Müzesi'ni ziyaret edip burada sergilenen eserleri tarihî kaynak olarak inceleyerek değerlendiriniz.

Resmî Yayınlar

Resmî Yayınlar, tarihi kaynak olarak oldukça güvenilir ve içerik olarak çok önemli yayınlardır.

Devlet kuruluşlarının yayınlarından oluşan "Resmî Yayınlar" sınıflandırmasına; *Resmî Gazete, Düstûr, Kavanin Mecmuası, meclis tutanakları, mahkeme tutanakları, tüzükler, içtüzükler, yönetmelikler vs. girmekte olup tarihi kaynak olarak oldukça güvenilir ve içerik olarak çok önemli yayınlardır.* Aslında "resmî yayın" yelpazesi çok geniştir, devlet kurum ve kuruluşlarının ürettiği her yayın, bu sınıfa girebilir. Ancak burada belli başlı yayınlar üzerinde durulacaktır.

Resmî Gazeteler

Takvim-i Vekayi

Sultan II. Mahmut'un emriyle 1 Kasım 1831 yılında yayımlanmaya başlayan Takvim-i Vekayi Osmanlı Devleti'nin resmî gazetesidir. 1 Kasım 1922'de TBMM'nin "Saltanatın Kaldırılması" kararı ile Osmanlı Devleti son bulurken onun resmî gazetesi Takvim-i Vekayi de 4607 nolu ve 2 Kasım 1922 tarihli son sayısıyla yayın hayatına veda etmiştir. *Türkçenin dışında Fransızca, Arapça, Ermenice ve Rumca*

olmak üzere 4 ayrı dilde yayımlanan gazete, düzenli olmasa da 91 yıl yayın hayatını sürdürmüştür. Takvim-i Vekayi'nin yayım süresi Türkiye'de Tanzimat, I. Meşrutiyet, II. Meşrutiyet ve Milli Mücadele Dönemlerini kapsadığından dolayı Türkiye Cumhuriyeti Tarihi araştırmacılarının sıklıkla müracaat etmek zorunda kaldıkları kaynakların başında gelmektedir. Takvim-i Vekayi ile ilgili olarak 8. Ünitede de bilgi sunulmuştur.

Ceride-i Resmîye/ Resmî Ceride/ Resmî Gazete/ Türkiye Cumhuriyeti Resmî Gazetesi

17 Aralık 1927 tarihinde yayımlanan 763. sayısından itibaren "Türkiye Cumhuriyeti Resmî Gazete" başlığıyla yayımına günümüzde devam etmektedir.

23 Nisan 1920 TBMM'nin açılması ile aslında yeni bir devlet yapılanması meydana gelmiştir. *TBMM, devlet yapılanması içerisinde önemli bir yere sahip olan Resmî Gazete ihtiyacını 7 Ekim 1920 tarihinde, "Ceride-i Resmîye" adıyla bir gazete çıkarmaya karar vererek karşılama yoluna gitmiştir*. Bu tarih halen her Resmî Gazete'nin başında "Kuruluş Tarihi" olarak yer almaktadır. Ceride-i Resmîye'nin ilk sayısı kuruluşundan 4 ay sonra, *Meclisin 263 sayılı Kararnamesi ile 7 Şubat 1921 tarihinde* yayımlandı. TBMM Hükümetinin resmî gazetesi olarak Ceride-i Resmîye adıyla 18 Temmuz 1921 tarihine kadar 21 sayı çıktı. Gazetenin başında haftada bir gün, pazartesi günleri yayımlanacağı belirtilmekteydi. Gazetenin yayımına gerçekleşen savaşlar nedeniyle, iki yılı aşkın bir süre ara verildi ve 22. sayı 10 Eylül 1923'te, *"Resmî Ceride"* adıyla çıktı.

1923 yılı Eylül ayında yayımlanan altı adet Resmî Ceride sayısında *"Gayr-ı Resmî Kısım"*a yer verildiği de görülmektedir. Bu kısımda Gazi Mustafa Kemal Paşa ve diğer bazı devlet adamlarımızın dünyadaki gelişmelerle ilgili düşünceleri ile bazı Avrupalı gazeteci ve devlet adamlarının makaleleri yayımlanmıştır. Gayr-ı resmî kısma resmî kısımdan ayrı numara verilmiş olup halkın uluslararası gelişmeler hakkında bilgilendirilmesi amaçlanmıştır.

Cumhuriyetin ilanıyla birlikte 7 Kasım 1923 tarih 41. sayıdan itibaren *"Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti Resmî Ceridesi"* adıyla 17 Aralık 1927'ye kadar yayımlandı. Bu tarihte yayımlanan 763. sayısından itibaren ise *"Türkiye Cumhuriyeti Resmî Gazete"* başlığıyla yayımı günümüzde devam etmektedir.

1/11/1928 tarihli ve 1353 sayılı Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun'un yürürlüğe girmesiyle, *1/12/1928 tarihli 1054'üncü sayıdan itibaren Resmî Gazete bugün kullandığımız yeni alfabeyle basılmaya başlanmıştır. Resmî Gazete Yasama, Yürütme ve İdare, Yargı ile İlanlar bölümlerinden oluşmaktadır*. Çıkarıldığı günden bugüne sistemsel bazı değişikliklere bağlı olarak Resmî Gazete'nin içeriğinde bazı değişimler yaşanmasına karşın büyük kısmı bugünle benzerlik göstermektedir. *27 Haziran 2000 tarihinden itibaren çıkan Resmî Gazetelerin metinleri, internet üzerinden de günlük olarak yayımlanmaya başlanmıştır.*

Örnek

- Resmî Gazete'de bir konuyu araştırmak ve aranılan konuyu kolayca bulabilmek için önceden her yılsonunda yayımlanan Resmî Gazete Fihristleri'ne bakmak gerekliydi. Ancak bugün tüm Resmî Gazete sayılarına, ilk sayısının yayımlandığı 7 Şubat 1921'den itibaren https://www.resmigazete.gov.tr/ adresi "arşiv" sekmesinden erişim mümkün hale getirilmiştir.

Bireysel Etkinlik

- T. C. Resmî Gazetesi'nin arşiv kısmına aşağıdaki adresten girerek 7 Şubat 1921 tarihli 1. sayısını inceleyiniz. Bu sayıda yayımlanmış kanunları belirleyerek özetlerini yazınız. https://www.resmîgazete.gov.tr/arsiv/1T.pdf

Düstûr

Düstûr'daki mevzuat Resmî Gazete'de yayımlananın aynısıdır. Düstûr'un kapsadığı dönemler, "Tertip" sözcüğü ile belirtilmiştir.

Düstûrlar; Tanzimat'tan sonra *Osmanlı Devleti, 1920-1923 TBMM Hükümeti ve Türkiye Cumhuriyeti'nde kabul edilen kanun, nizamnâme ve diğer hukukî mevzuatı* bir araya getiren resmî külliyattır. Düstûr'daki mevzuat Resmî Gazete'de yayımlananın aynısıdır. *Düstûr'un kapsadığı dönemler, "Tertip" sözcüğü ile belirtilmiştir.* Düstûr ciltleri her dönem için 1'den başlayarak numara alırlar.

Tanzimat döneminde hazırlanmış ve kabul edilmiş olan kanun ve nizamnâmeleri resmî bir kitap içinde bir araya getirme zarureti hissedilince ilk defa 1851 yılında, Tanzimat'ın başlangıcından o tarihe kadarki hukukî mevzuat 142 sayfalık isimsiz bir kitapta toplandı. Şubat 1863'te Cevdet Paşa'nın gayretleriyle, kabul edilen yeni kanun ve yönetmelikleri eklemek, yürürlükten kaldırılanları çıkarmak suretiyle ilk defa *Düstûr* adıyla bir kitap meydana getirildi. 1872'den 1984'e kadar belirli aralıklarla yayımına devam edilen Düstûr, bu tarihten 1908'e kadar yayımlanmadı. Düstûrlar 5 tertipten oluşmaktadır:

Birinci Tertip Düstûr; 1884-1908 Dönemini kapsamaktadır. Ancak Cumhuriyet'in ilânından sonra Ankara'da 1937'den itibaren yapılan çalışmalarla tamamlanabilmiştir. İkinci Tertip Düstûr; 12. ciltten oluşmakta ve 1908-1920 yıllarını kapsamaktadır. Üçüncü Tertip *Düstûr*; 23 Nisan 1920-27 Mayıs 1960 tarihleri arasındaki mevzuatı ihtiva etmekte ve toplam 41 ciltten oluşmaktadır. Üçüncü tertipten itibaren *Düstûr*'da kanun ve nizamnâmeler, devletlerarası sözleşme ve antlaşmalar, tekel hakkı tanıyan sözleşme ve imtiyaznâmeler, kanunların yorumuyla ilgili Türkiye Büyük Millet Meclisi kararları, nizamnâmelerin yorumuyla ilgili Danıştay kararları, bakanlar kurulunca onaylanan sözleşmeler, Yargıtay ictihadı birleştirme kararları yayımlanmaktadır. Dördüncü Tertip Düstûr: 27 Mayıs 1960-1 Kasım 1961 arasındaki devreyi kapsar. 1. Cilt ve 1. Cildin devamı olarak iki kitap halinde yayımlanmıştır. Milli Birlik Komitesi ve Kurucu Meclis Dönemi kanunlarını ihtiva eder. Beşinci Tertip Düstûr; 1 Kasım 1961'den başlar ve

halen Türkiye Cumhuriyeti'nin hukukî mevzuatı burada yayımlanır. *Günümüzde Resmî Gazete'nin arşivinden dijital ortamda yararlanma imkânının sunulması, Düstûr'un kullanım sıklığını azaltmakla beraber, modern dönem tarihçilerinin kullanması gereken kaynaklar arasındadır.*

Sicilli Kavanin

Sicilli Kavanin resmî bir yayın değildir. Ama içerik açısından Düstûr ve Resmî Gazete'ye benzerliğinden dolayı burada verilmesi uygun görülmüştür.

Osmanlı Devleti'nde Adlîye Nezâreti Düstûr Encümeni reisliği ve İhsâiyyât ve Müdevvenât-ı Kanûniyye müdürlüğü görevlerinde bulunmuş olan *Sarkis Karakoç* tarafından *1926* yılında, Cihan Kitaphanesinde çıkarılmaya başlanan Sicilli Kavanin; *Cumhuriyet Dönemi kanun, karar, nizamnâme, tâlimat, kararnâme, tevhîd-i ictihâd ve Şûrâ-yı Devlet kararlarının toplandığı ve kronolojik olarak verildiği önemli bir eserdir.* Düstûr'da yayımlanan mevzuat bu eserde de bulunmaktadır. Sarkis Karakoç'un 1944 yılında ölümünden sonra da Cihan Kitaphanesi tarafından çıkarılmaya devam edilmiş ve en son olarak 1984'te, 64. Cildi yayımlanmıştır.

Meclis Zabıtları/Tutanakları (Zabıt Ceridesi/Tutanak Dergisi)

Zabıt kelimesi anlam olarak meclis, mahkeme gibi yerlerde yapılan görüşmelerin yazıya geçirilmesidir. Ceride ise gazete, tutanak, resmî dairelerin hesaplarının kaydedildiği defter gibi anlamlar içermektedir. "*Meclis Zabıt Ceridesi" denilirken Türkiye'de parlamenter sistemin başlangıcından itibaren oluşan, meclislerde yapılan görüşmelerin tutanaklarından söz edilmektedir*. Günümüzde "*Zabıt Ceridesi*" yerine "*Tutanak Dergisi*" kavramı kullanılmaktadır. Meclis Genel Kurulunda yapılan bütün görüşmelerde yapılan konuşmalar ve davranışlar, sekreterler tarafından yazıya geçirilir ve bu kayıtlar "Zabıt Ceridesi/Tutanak Dergisi" adıyla yayımlanır. *Meclisler, ülke sorunlarının görüşüldüğü, buna dair kararların alındığı ve gerekli yasal düzenlemelerin yapıldığı yerler olduğundan, burada yapılan bütün görüşmeler, büyük değere sahiptir. Bu nedenle bu görüşmelerin kayıtları da tarihçiler açısından son derece önemli kaynaklar olarak değerlendirilir ve güvenilirlikleri fazladır.*

Araştırmacılar günümüzde "Meclis Zabıt Ceridelerine" internet üzerinden kolayca ulaşma imkânına sahiptirler.

Araştırmacılar günümüzde "Meclis Zabıt Ceridelerine" internet üzerinden kolayca ulaşma imkânına sahiptirler. *TBMM açık erişim* üzerinden "*17 Aralık 1908 ile 5 Nisan 1920* tarihleri arası dönemi kapsayan "*Meclis-i Ayan ve Meclis-i Mebusan*"dan oluşan Osmanlı Meclislerinin Zabıt Cerideleri'ne, TBMM'nin açıldığı 23 Nisan 1920 tarihli ilk toplantıdan bugüne, *TBMM, Millet Meclisi, Cumhuriyet Senatosu, Kurucu Meclis, Temsilciler Meclisi, Milli Birlik Komitesi, Milli Güvenlik Konseyi ve Danışma Meclisinden* meydana gelen parlamentonun tüm tutanaklarına, "anahtar kelime, seçim bölgesi, milletvekili adı, konu, meclis adı, yasama dönemi, yasama yılı, tarih aralığı" gibi unsurlar bazında yapılacak tüm sorgulamalar sonucunda basılı orijinal sayfa görüntülerine "pdf" formatında erişilebilmektedir. https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/tutanak_sorgu.html adresinden bütün tutanaklara ulaşılabilir.

Bireysel Etkinlik

- https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MECMEB/mmbd04icf01c001/mmbd04icf01c001ink011.pdf adresinden TBMM Açık Erişim Tutanaklar sayfasına girerek, Meclis-i Mebusan'ın 17 Şubat 1920 tarihli oturumda "Misak-ı Milli" ile ilgili görüşmeleri okuyunuz, Misak-ı Milli metnini indiriniz.

Mahkeme Zabıtları/Tutanakları

Mahkeme kayıtları sadece siyasî ve adlî değil pek çok açıdan tarihe kaynaklık eder.

Meclislerde olduğu gibi mahkemelerde de görüşmeler kayıt altına alınırlar. *Bu kayıtlar sadece siyasî ve adlî değil pek çok açıdan tarihe kaynaklık eder.* Tarihçi sosyal ve kültürel hayatla ilgili bazı bilgileri bu kayıtlardan elde edebileceği gibi biyografi çalışmalarında da önemlidir. Elbette ki tarihçi bu tutanaklardan yararlanırken oldukça titiz ve dikkatli davranmalı, dönemin siyasî koşullarını da göz ardı etmemelidir. Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ile ilgili bazı önemli yayımlanmış mahkeme tutanaklarından örnekler aşağıda verilmiştir:

Örnek:

- Şark İstiklal Mahkemesi Cilt (6/1-5), Yayına Hazırlayanlar: Mehmet Şahin vd., TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Yayınları, Ankara, 2016-2017.
- İkinci Dönem Ankara İstiklal Mahkemesi (1925-1927), C7/1, Yayına Hazırlayanlar: Ömer Kesikbaş vd., TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Yayınları, Ankara, 2020.

Kavanin Mecmuası / Kanunlar Dergisi

TBMM'nin çıkarmış olduğu kanunlar, almış olduğu kararlar ve bunların yorumlarının yer aldığı TBMM Kavanin Mecmuası ilk olarak 1923 yılında TBMM Matbaasında basılarak yayımlanmıştır. 1920-1923 yılları arasında çıkarılan kanunlar ve alınan kararları kapsayan ilk üç cilt, tek bir cilt halinde yayımlanmıştır. Her toplantı yılında, 1 cilt halinde yayımlanmaya devam edilmiş ve 1946 yılı 28 ciltten başlayarak "Kanunlar Dergisi" adını almıştır. Kavanin Mecmuası TBMM'nin üyeleri için çıkarılan bir yayındır. Bu dergide kanun ya da karar metinlerinin sonunda, bunlara ait görüşmelerin yapıldığı Zabıt Ceridesi'nin (Tutanak Dergisi) cilt, birleşim ve sayfa numaraları verilmektedir. *TBMM açık erişimden Kavanin Mecmuası'nın ciltlerine ulaşılabilir.*

Ayın Tarihi dergisinin en önemli özelliği; ülkede ve ülke dışında meydana gelen siyasî, sosyal ve ekonomik vs. alanlardaki "ayın olayları"nı günü gününe takip ederek nakletmeye çalışmasıdır.

Ayın Tarihi

Ayın Tarihi mecmuası Dahiliye Vekaletine bağlı *Matbuat ve İstihbarat-ı Umumiye Müdüriyeti* tarafından yayımlanan aylık bir dergi olup *en önemli özelliği ülkede ve ülke dışında meydana gelen siyasî, sosyal ve ekonomik vs. alanlardaki "ayın olayları"nı günü gününe takip ederek nakletmeye çalışmasıdır.* Eylül 1923'te yayın hayatına *Zekeriya Sertel*'in Umum Müdürlüğü zamanında başlayan dergi,

1931 yılına kadar 25 cilt 86 sayı yayımlanmıştır. Üç yıllık bir aradan sonra *Vedat Nedim Tör* yönetiminde yeniden çıkarılmaya başlanarak 1957 yılına kadar, 285 sayı üretilmiştir. Uzun bir süre yayımına ara verilen dergi, 1976 yılında "Ayın Olayları" adıyla iki yıl süre ile çıktıktan sonra tekrar "*Ayın Tarihi*" adını alarak yayım hayatına devam etmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi'nin önemli kaynaklarından biri olan Cumhuriyet ile yaşıt bu dergi, sürecin siyasî, sosyal ve ekonomik gelişmelerinin kronolojik olarak anlaşılması ve araştırılması açısından büyük bir değere sahiptir. Ayrıca yabancı basın organlarından derlenen ülke dışında meydana gelen siyasî, sosyal ve ekonomik gelişmelere ait veriler, dış politika ile ilgilenen araştırmacılar açısından çok kıymetlidir. Özellikle de dış politika konuları üzerine yapılacak çalışmalar için vazgeçilmez bir kaynaktır.

Ayın Tarihi dergisi, T.C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı tarafından Haziran 2020 tarihinde "Dördüncü Dönemi" ifadesiyle "01" sayı numarası ile yayımlanmaya yeniden başlandı.

Örnek

- Derginin yeni dönemi http://www.ayintarihi.com/ adresinden takip edilebilir.

Diğer Bazı Önemli Resmî Yayınlar

Yukarıda belirtilen yayınların dışında da bu sınıflanmaya girecek pek çok eser bulunmaktadır. *Tüzükler/Nizamname (Erzurum Kongresi Nizamnamesi, Serbest Cumhuriyet Fırkası Nizamnamesi vs.), İç Tüzükleri (Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı Nizamname-i Dâhilîsi, TBMM İç Tüzüğü vs.), İstiklal Mahkemeleri Zabıtları, Başbakanlık Mevzuat Külliyatı, Yürürlükteki Kanunlar Külliyatı ve Fihristi, Kanun Hükmünde Kararnameler Külliyatı, Bakanlar Kurulu Kararı ile Yürürlüğe Konulan Yönetmelikler Külliyatı vs.* önemli resmî yayınlardandır.

Gazeteler siyasî, sosyal, ekonomik, askerî, kültürel vs. pek çok konularda toplumun bilgi ihtiyacını karşılamaya çalışırlar. Bu nedenle de oldukça çeşitli ve zengin içeriklere sahiptir.

Süreli Yayınlar

Farklı tanım ve yaklaşımlar olsa da süreli yayınlar; önceden belirlenmiş bir sonu olmayan, birbirini izleyen ayrı bölümler şeklinde yayımlanan, sayı, tarih veya her ikisini birlikte içeren gazete ve dergi gibi yayınlardır. *Süreli yayınlar yakın dönem tarih çalışmalarında sıkça başvurulan kaynaklardandır.* Türkiye'de süreli yayınların koleksiyonlarına *Milli Kütüphane, TBMM Kütüphanesi, Devlet Beyazıt Kütüphanesi Hakkı Tarık Us Koleksiyonu, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Kütüphanesi, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Ankara Üniversitesi Kütüphanesi, Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi* gibi kütüphane ve arşivler üzerinden ulaşmak mümkündür.

Gazeteler

Tarihe tanıklık etmeleri itibarıyla gazeteler oldukça önemli yayındır. *Gazeteler siyasî, sosyal, ekonomik, askerî, kültürel vs. pek çok konularda toplumun bilgi ihtiyacını karşılamaya çalışır.* Bu nedenle de çok çeşitli ve zengin içeriklere sahiptir. Bilgileri çok hızlı ve pratik bir şekilde kitlelere ulaştırma özelliğine de sahip olan gazeteler, toplum üzerinde oldukça önemli etkiler de yapabilir. *Özellikle toplumda herhangi bir konuda algı oluşturmada son derece etkindirler.*

Bu yüzden gazeteler, tarih araştırmacıları için sadece dünden bugüne tarihi zengin bilgileri taşıyan vasıtalar değil, aynı zamanda ülke siyaseti ve toplum üzerinde bıraktıkları etkiler sebebiyle tarihin konusudur. Örneğin Milli Mücadele Dönemi'nde Anadolu'da çıkan gazetelerin çoğu bilgi ihtiyacını karşıladığı gibi halkın bilinçlenmesi ve Milli Mücadele'ye katılımlarının sağlanması açısından da önemli rol oynamışlardır. Bu nedenle birçok tarihi çalışmanın konusu olmuşlardır.

Örnek

- D. Ali AKBULUT, *Albayrak Olayı*, Temel Yay., İstanbul, 2006; Aytül TAMER, *İrade-i Milliye(Ulusal Mücadele'nin İlk Resmî Yayın Organı)*, Tüstav Yay., İstanbul, 2004.

Taraflı yayım yapma ve objektiflik açılarından gazeteler sıkıntılı bilgileri de içerebilirler. Elbette ki her kaynak gibi gazete verilerinin de kullanılırken tarihçi süzgecinden geçirilmesi ve diğer bilgi ve belgelerle karşılaştırılması gerekir. Ancak bir gazetenin taraflı yayım yapması tarihi açıdan onun değerini düşürmez. *Tarihçi için bir gazetenin taraflı yayım yapması bile tarihi olayları aydınlatırken kullanabileceği oldukça önemli bir bilgidir*. Diğer taraftan gazeteler yayımlandıkları dönemin siyasî, ekonomik ve sosyokültürel havasını diğer kaynaklardan çok daha iyi bir şekilde yansıtabilme özelliğine de sahiptir.

Türk gazetecilik tarihinin 200 yıla yakın bir geçmişi vardır ve Avrupa ile karşılaştırdığımızda çok uzun bir zaman dilimini içermez. Osmanlı Devleti'nde 1731'de Takvim-i Vekayi'nin yayımlanması ile başlayan ve özellikle II. Meşrutiyet yıllarında zenginleşen bir basın görülmektedir ki bir önceki ünitede ana hatları ile verilmiştir. Bu dönem gazetelerinin sadece Yakın Çağ Tarihi değil Türkiye Cumhuriyeti Tarihi araştırmacıları için de büyük bir değeri vardır.

1928 yılına kadar eski harflerle çıkan gazeteler, bu tarihten sonra yeni Türk alfabesi ile yayım yapmaya başlayacaklardır.

Milli Mücadele Dönemi'nde gerek İstanbul'da gerekse Anadolu'da yayım yapan oldukça önemli sayıda gazete vardır. Bunların bir kısmı Milli Mücadele lehinde, bir kısmı da aleyhinde yayımlar yapmışlardır. Özellikle *İstanbul'da çıkan Alemdar, İstanbul, Peyam-ı Sabah, Hakikat gibi gazeteler Milli Mücadele aleyhinde faaliyet yürütürlerken, sansür altında Tasvir-i Efkâr, Vakit, İleri, İkdam, Yeni Gün, Akşam, Tercüman-ı Hakikat, Sebilü'r-reşat, Târik, Akbaba, Hadisat, Memleket, Yeni Mecmua, İfham vs. gazeteler de Milli Mücadele'yi destekler yayımlar yapmışlardır.* Bu dönemde sansürden uzak daha rahat bir ortamda yayım yapan Anadolu gazeteleri genelde güçlü bir şekilde Milli Mücadele'yi desteklemişler, halkı bilgilendirme ve bilinçlendirmede önemli rol oynamışlardır. *Albayrak (Erzurum),*

İrade-i Milliye (Sivas), Hâkimiyet-i Milliye (Ankara), Açıksöz (Kastamonu), Öğüt (Afyon/Konya), Ses (Balıkesir), Hukuk-ı Beşer (İzmir), Doğru Söz (Balıkesir), Babalık (Konya), Yeni Adana (Adana), Anadolu'da Yenigün (Ankara), Gaye-i Milliye (Sivas), İstikbal (Trabzon), Dertli (Bolu), Satvet-i Milliye (Elazığ), Varlık (Sarıkamış), Amal-ı Milliye (Maraş) ve Küçük Mecmua (Diyarbakır) bunlardan bazılarıdır. Bu gazetelerin bir kısmı Cumhuriyet döneminde de yayın hayatını sürdürmüştür. 1928 yılına kadar eski harflerle çıkan gazeteler, bu tarihten sonra yeni Türk alfabesi ile yayım yapmaya başlayacaklardır.

Osmanlı Dönemi'nden başlayarak 1928 yılına kadar çıkan eski yazı gazeteleri tespit etmek ve onların koleksiyonlarına ulaşmak için çok sayıda gazete koleksiyonu barındıran *Milli Kütüphane, TBMM Kütüphanesi, Beyazıt Devlet Kütüphanesi Hakkı Tarık Us Koleksiyonu, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Kütüphanesi, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Ankara Üniversitesi Kütüphanesi, Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi* gibi kütüphanelerin süreli yayın kataloglarına başvurulabileceği gibi özel olarak hazırlanmış katalog çalışmalarına da bakılabilir. Aşağıda verilen eser örnekleri bu açıdan oldukça önemlidir:

Örnek

- Eski Harfli Türkçe Süreli Yayınlar Toplu Kataloğu, Milli Kütüphane Yay., Ankara, 1963.
- İstanbul Kütüphaneleri Arap Harfli Süreli Yayınlar Toplu Kataloğu 1828-1928, Yayına Hazırlayan: Hasan Duman, IRCICAYay., İstanbul, 1986.
- Başlangıcından Harf Devrimine Kadar Osmanlı-Türk Süreli Yayınlar ve Gazeteler Bibliyografyası ve Toplu Kataloğu 1828-1928, Yayına Hazırlayan: Hasan Duman, 3 Cilt, Ankara, 2000.

Cumhuriyet Dönemi'nde özellikle günümüze yaklaştıkça, imkânlarla doğru orantılı olarak gazetecilik hayatında önemli gelişmeler meydana gelmiştir. Bu süreçte ulusal ve yerel olarak yüzlerce gazete, basın hayatımızda yer almış ve yer almaya devam etmektedir. Türk Basın Tarihi ile ilgili olarak aşağıdaki eserlere müracaat edilebilir:

Örnek

- Enver Behnan ŞAPOLYO, Türk Gazeteciliği Tarihi ve Her Yönüyle Basın, Güven Matb., Ankara, 1969.
- M. Nuri İNUĞUR, Türk Basın Tarihi 1919-1989, Gazeteciler Cemiyeti yay., İstanbul, 1992.
- Orhan KOLOĞLU, Osmanlıdan 21. Yüzyıla Basın Tarihi, Pozitif Yay., İstanbul, 2008.

Dergiler

Düzenli aralıklarla yayınlanan ve çeşitli türleri(*bilim, edebi, tarih, kültür, mizah, fikir, ekonomi, din, eleştiri, magazin, sanat, eğlence, çocuk, kadın* vs.) olan dergiler de gazeteler gibi süreli yayındır. Matbaanın geç gelmesi sebebiyle *Türkiye'de dergi yayıncılığı Avrupa'dan 200 yıl sonra 19. yüzyılda gazetecilikle paralel olarak ortaya çıkmıştır ve genel olarak ilk çıkan dergiler bilimsel içeriğe sahiptir*. Osmanlı Dönemi'nde ilk dergi, 1849 yılında çıkan *Vaka-i Tıbbiye* dergisidir. II. Meşrutiyet Dönemi'ne kadar belirli bir gelişme gösteren Osmanlı Devleti'ndeki dergicilik hayatı, bundan sonra özellikle II. Meşrutiyet'in getirmiş olduğu özgürlük ortamında sayı ve çeşitlilik açısından önemli artış kaydetmiştir. Bu dönemde fikir dergiciliğinde kısa süreli de olsa bir zenginlik yaşanmıştır.

Düzenli aralıklarla yayımlanan ve çeşitli türleri (bilim, edebi, tarih, kültür, mizah, fikir, ekonomi, din, eleştiri, magazin, sanat, eğlence, çocuk, kadın vs.) olan dergiler de gazeteler gibi süreli yayındır.

Örnek

- Osmanlı Dönemi'nde çıkan önemli dergilere örnek olarak Sırat-ı Müstakim, Sebil'ür-reşad, Sada-yı Hak, Sanayi, İçtihat, Ulum-u İktisadîye, Türk Yurdu, Genç Kalemler, İştirak, Halka Doğru, Yeni Mecmua, Aydınlık, Büyük Mecmua, Ümid, Kurtuluş, Aydede, Dergâh, Hande, Diken ve Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası verilebilir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ile birlikte dünden bugüne dergi yayıncılığında büyük aşamalar kaydedilmiş, pek çok alanda zengin içerikli dergiler yayın hayatında yer almıştır. *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi alanında çalışma yapan araştırmacılar için öncelikli olarak bilinmesi gereken, ilmi değeri olan ciddi tarih dergileridir*. Bu anlamda tarih alanında önemli çalışmalar gerçekleştiren Tarih-i Osmani Encümeni'nin 1910 yılında çıkarmış olduğu Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası oldukça önemlidir. Bu dergi 1923'ten itibaren Türk Tarihi Encümeni Mecmuası olarak yayın hayatına devam etmiştir.

Türkiye'de yayımlanan akademik dergilere "Dergipark", elektronik ortamda barınma ve bütün dünyada görünürlük ve kullanım hizmeti sunmaktadır.

Türk Tarih Kurumu Belleten dergisi ve Belgeler dergisi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkiyat Enstitüsü tarafından çıkarılan Türkiyat mecmuası, Maarif Vekâletinin Tarih Vesikaları, Genelkurmay ATASE'nin yayını Harp Tarihi Vesikaları dergisi (Askerî Tarih Belgeleri Dergisi), Kültür Bakanlığının Milli Kültür dergisi, Halkevlerinin merkezi yayım organı Ülkü dergisi, Hayat mecmuası, Yakın Tarihimiz dergisi, Belgelerle Türk Tarihi dergisi, Siyasal Bilgiler Fakültesi dergisi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi dergisi, Atatürk Araştırma Merkezi dergisi, Türk Yurdu, Atatürk Yolu dergisi, Atatürk dergisi, Toplumsal Tarih dergisi, Tarih ve Toplum dergisi vs. dergiler Türkiye Cumhuriyeti Tarihi açısından oldukça önemli makaleleri ve belgeleri içermektedir.

Son dönemde artan maliyetler ve teknolojinin hayatımızda daha yaygın bir şekilde yer alması dergilerin daha çok dijital ortama yönelmesi sonucunu doğurmuştur. Bugün pek çok dergi internet ortamında dijital olarak yayımlanmaktadır. Önceden fizikî olarak yayımlanan dergilerin çoğu da arşivlerini dijital ortama aktarmış bulunmaktadırlar. *Türkiye'de yayımlanan akademik dergilere "Dergipark", elektronik ortamda barınma ve bütün dünyada görünürlük*

ve kullanım hizmeti sunmaktadır. Dergipark'ta yer alan akademik dergiler için https://dergipark.org.tr/tr/ adresine bakılabilir.

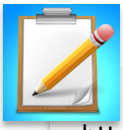

Bireysel Etkinlik

- https://dergipark.org.tr/tr/pub/atauniad/archive) adresinden Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü "Atatürk Dergisi" sayfasına girerek 1978-2020 tarihleri arasında yayımlanan makaleleri tarayınız. Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ile ilgili bu dergide yayımlanmış 15 adet makalenin künyesini yazınız.)
- Örnek: Betül Aslan, "Kurtuluş Savaşı Döneminde Eğitim Faaliyetleri İçerisinde Öğretmenlerin Durumu", *Atatürk Dergisi*, III/2, (2002), s.59-79.

Anılar (Hatırat)

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ile ilgili tarih araştırmalarının en önemli kaynaklarından biri de şüphesiz "Hatırat" türü eserlerdir. *Bir kişinin yaşadığı zamana, bu zaman içerisinde yapmış olduğu görev ve faaliyetlere, birlikte çalıştığı veya görüştüğü kişilere dair bilgi, görüş ve duygularını içinde topladığı esere hatırat veya anı kitabı denir.* *"Hatırat bir bakıma hayat tecrübelerinin ve intibalarının, bakiyelerinin sonradan tespitidir. Bütün hayatın veya bir safhasının, bir tarafının hafızadaki bakiyesinin sonradan çekilmiş fotoğrafıdır."*

Esas olarak anıların sonradan yazıldığı ve geçmişte yaşanılan olaylardan hafızada kalanların seçilerek ve bazen de abartılarak kaleme alındığı düşünüldüğünde, tarih araştırmacısının bu kaynaklara daha dikkatli bir şekilde yaklaşması gerekir. *Özellikle anılarda verilen bilgilerin diğer kaynaklarla karşılaştırılması ve doğrulanması çok önemlidir*.

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi açısından anı türü eserlerden en önemlisi hiç şüphesiz Mustafa Kemal Atatürk'ün "Nutuk"udur.

Anılar, resmî kaynak ve kayıtlara yansımayan ve tarihin karanlıklarında kalmış pek çok konuya ışık tutabilecek verileri barındırabilecekleri gibi yaşanılan dönemin ruhunu oldukça iyi yansıtabilir. Tarihçi son derece taraflı yazılmış bir hatırattan bile önemli bilgileri çıkarabilir. Özellikle dönemlerine damga vurmuş lider konumundaki kişilerin yazmış oldukları her türlü bilgi, tarihi açıdan bir değere sahiptir.

Bu anlamda Türkiye Cumhuriyeti Tarihi açısından anı türü eserlerden en önemlisi şüphesiz Mustafa Kemal Atatürk'ün "Nutuk"udur. Atatürk'ün çağdaşı olan, yapılan mücadelede onun yanında bulunan ve önemli görevleri yürüten Kâzım Karabekir, Rauf Orbay, Ali Fuat Cebesoy, İsmet İnönü, Fevzi Çakmak, Celal Bayar gibi önemli şahsiyetlerin anıları da büyük değere sahiptir. Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ile ilgili anı türündeki eserler, bibliyografik eserlerden tespit edilebilir.

Örnek

- Semih Yalçın'ın "*Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-I Kaynaklar*, Ankara, 2004, s.285-350" adlı eserinde Milli Mücadele ve Cumhuriyet Dönemine ait hatıra örneklerini içeren geniş bir liste verilmiştir. Ayrıca bakınız. Bülent Çukurova, "Milli Mücadele Anıları Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi", *Atatürk Yolu Dergisi*, VI/23, (1999).

Günlükler

Anıların sonradan yazıldığı ve geçmişte yaşanılan olaylardan hafızada kalanların seçilerek ve bazen de abartılarak kaleme alındığı düşünüldüğünde, günü gününe yazılmış notlardan oluşan günlüklerin, tarihçiler için çok daha önemli kaynaklar olduğu açıktır. Ancak anılar gibi kurgulanarak, belirli bir plan çerçevesinde yazılmadıklarından çok daha zor anlaşılır metinlerdir. Bunun sebebi, insanların genelde kısa, bazen de sadece kendilerinin anlayabilecekleri şekilde notlar tutmaları ve bunları gelecekte yayımlama gibi bir düşüncelerinin olmamasıdır. *Aslında günlükler, kişilerin günlük hayatta yaşadıklarının kısa notlar şeklinde yazıya geçirilmiş özetidir*. Bu yüzden özellikle tarihe mal olmuş şahsiyetlerin tutmuş oldukları günlükler, bazen hiçbir kaynakta bulunamayacak çok özel bilgileri de ortaya çıkarabilirler. Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dönemi ile ilgili de birçok önemli şahsiyetin günlükleri bulunmaktadır.

Örnek

- Atatürk'ün Not Defterleri I-IX, Genkur Bşk. ATASE Yay., Ankara, 2004-2008.
- İsmet İnönü, Defterler (1919-1973), 2.Cilt, Hazırlayan: Ahmet Demirel, YKY., İstanbul, 2001.
- Kâzım Karabekir, Günlükler(1906-1948), 2 Cilt, YKY, Haz. Yücel Demirel, İstanbul, 2009.
- Nilüfer Hatemi, Mareşal Fevzi Çakmak ve Günlükleri, 2 Cilt, YKY, 2 Baskı, İstanbul, 2010.

Sesli ve Görüntülü Kaynaklar

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi kaynakları arasında sesli ve görüntülü kaynaklar da önemli bir yer tutar. *Taş plaklar, ses kasetleri vs. sesli kaynaklar arasında gösterilebilir.* Araştırılan olay veya konu ile ilgili döneminden kalan resim ve fotoğraflar da oldukça önemli kaynaklardır. *Bazen resim ve fotoğraflar yazılı kaynaklardan çok daha önemli ve güvenilir bilgileri barındırabilirler*. Sinema, televizyon ve video gibi görsel araçların toplum hayatına girmeleri ile bunlar vasıtasıyla üretilen dokümanter film vs. malzeme de tarih araştırmalarında önemli bir yer tutar hale gelmiştir.

Ayrıca günümüzde gelişen teknolojiyle birlikte telefon görüşmelerinin kayıtları da tarihin sesli ve görüntülü kaynakları içerisine girmeye adaydır.

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi kaynakları arasında sesli kaynaklar da önemli bir yer tutar. Taş plaklar, ses kasetleri vs. sesli kaynaklar arasında gösterilebilir.

Örnek

- 1927'de başlayan radyo yayınları ile 1968'de başlayan televizyon yayınlarının büyük bir kısmını barındıran TRT Arşivleri, Türkiye'nin görsel-işitsel hafızası konumundadır. http://www.trt.net.tr/Kurumsal/Arsiv.aspx adresinden bu arşiv ve nasıl yararlanılacağına dair bilgiler edinilebilir.

Sözlü Kaynaklar

Tarih araştırmalarında son dönemlerde sözlü kaynaklara dayalı çalışmaların sayısının arttığı ve sözlü tarih çalışmalarına da ağırlık verildiği görülmektedir. Diğer kaynaklar gibi sözlü kaynaklar da tarih araştırmalarında önemli bir yere sahiptir. *Özellikle yakın dönem olaylarının aydınlatılmasında değerleri büyüktür.* Geçmişte sözlü tarih çalışmalarına yeterince önem verilmediğinden *I. Dünya Savaşı, Milli Mücadele ve Cumhuriyet'in ilk yılları* ile ilgili çok az sözlü tarih çalışması yapılmıştır. Eğer bu çalışmalar zamanında yeterince yapılmış, o günlere tanık olanlar tespit edilip anlatıları kayıt altına alınmış olsaydı, yaşanan olayların aydınlatılmasında önemli katkılar sunabilirlerdi. Ancak o günleri yaşayan insanların çoğu tanık oldukları olayları anlatamadan bu dünyadan ayrılmışlardır. *Bununla birlikte Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ile ilgili birçok önemli olayın tanıkları, bugün halen hayattadır. Bunların hafızalarındaki bilgilerin derlenmesi ve kayıt altına alınması yapılması gereken acil işlerdendir*. Diğer taraftan sözlü kaynaklara temkinli yaklaşılmalı, şahitlikler diğer kaynaklarla mutlaka karşılaştırılmalı ve doğrulanmalıdır.

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ile ilgili birçok önemli olayın tanıkları, bugün halen hayattadır. Bunların hafızalarındaki bilgilerin derlenmesi ve kayıt altına alınması yapılması gereken acil işlerdendir.

Örnek

- Betül Aslan, "Tanıkların İfadeleriyle Erzurum'da Ermeni Mezalimi", *Türk-Ermeni İlişkilerinde Yeni Yaklaşımlar Uluslararası Sempozyum*, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2008, s.361-382.
- Solmaz, Gürsoy, *Tanıkların Diliyle Ermeni Vahşeti*, Ankara, 2001.

Belge İçeren ve Kaynak Özelliği Olan Bazı Yayımlanmış Eserler

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi alanında çalışma yapan araştırmacıların bilmesi gereken ve kaynak özelliği bulunan ve bir kısmı tamamen arşiv belgesi içeren yayımlanmış önemli eserler bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi hiç şüphesiz *Mustafa Kemal Atatürk'ün büyük söylevi "Nutuk"tur. Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri, Atatürk Özel Arşivinden Seçmeler, Atatürk'ün Hatıra Defteri, Atatürk'ün Not Defterleri, Atatürk'ün Bütün Eserleri, Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk'ün El Yazıları, Atatürk Hakkında*

Hatıralar ve Belgeler, Harp Tarihi Vesikaları Dergisi (Askerî Tarih Belgeleri Dergisi), Lozan Barış Konferansı (Tutanaklar-Belgeler), Osmanlı Devleti'nin Çöküş Belgeleri, Sivas Kongresi Tutanakları, Bütünüyle Erzurum Kongresi, Montreux Boğazlar Konferansı (Tutanaklar-Belgeler), Heyet-i Temsiliye Kararları gibi eserlerde önemli bilgi ve belgeleri içermektedirler.

Bireysel Etkinlik

- Yukarıda isimleri yazılı eserleri kütüphanede bularak haklarında kısa tanıtıcı bilgiler yazınız.

Araştırma Eserleri

Bilimsel makale ve kitaplardan oluşan "araştırma eserleri" "kaynak" sınıflandırılmasına dâhil edilemez.

Bilimsel makale ve kitaplardan oluşan "araştırma eserleri" "kaynak" sınıflandırılmasına dâhil edilemez, şeklinde bir ifadelendirme sık sık kullanılsa da bu eserler araştırmacıların en çok yararlandığı eserlerdir. Araştırma eseri; adından da anlaşılacağı gibi genel hatları ile yukarıda belirtilmiş olan kaynaklardan yararlanılarak oluşturulan eserlerdir. Türkiye Cumhuriyeti Tarihi alanında özellikle 1980'li yıllardan sonra oldukça fazla sayıda bilimsel eserler üretilmiştir. *Bu eserleri tespit edebilmek için daha önce de belirtildiği gibi başta bibliyografik eserlere, kütüphane kataloglarına, internetteki arama motorlarına, YÖK Tez Tarama sayfasına, Türkiye Cumhuriyeti alanında yapılan araştırma çalışmalarının kaynakçalarına bakmak yararlı olacaktır.*

Örnek

- TTK, ATAM, ATASE gibi kurumlar da Türkiye Cumhuriyeti alanıyla ilgili araştırma çalışmalarını yayımlamaktadırlar. Bu yayınlardan birer örnek aşağıdadır:
- Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I-II, ATAM Yay., Ankara, 2019.
- Yusuf Hikmet BAYUR, Türk İnkılâp Tarihi, I-III, Ankara, 1991.
- Türk İstiklal Harbi, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, I, ATASE Yay., Ankara, 1999.

Özet

- **TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ'NİN KAPSAMI VE KAYNAKLARI**
- **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi'nin Kapsamı**
- Türkiye Cumhuriyeti Devleti, büyük bir imparatorluğun çökmesi ile onun bakiyesinden ortaya çıkmış bir devlettir. Bu nedenle ister istemez Türkiye Cumhuriyeti Tarihi'ni ele alırken Osmanlının belirli dönemlerine gitmek gerekir.
- Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Osmanlı Devleti'nin tasfiye sürecinde verilen büyük bir "Milli Mücadele" sonucunda kurulduğundan "Milli Mücadele Dönemi" Türkiye Cumhuriyeti Tarihi'nin en önemli safhasını oluşturur.
- Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan günümüze önemli gelişmeler göstermiş, her alanda büyük atılımlar gerçekleştirmiş, birçok çalkantılı olay ve krizlerle yüz yüze kalmıştır. Bu tarihi süreci ele alırken bazı dönemlendirmeler de yapılabilir.
- 1923-1938 Atatürk Dönemi
- 1938-1950 İsmet İnönü (Milli Şef Dönemi)
- 1950-1960 Demokrat Parti Dönemi
- 1960-1980 Askerî Darbeler Arası Dönem
- 1983-1993 Turgut Özal Dönemi
- 1991-2002 Koalisyonlar Dönemi
- 2002- 2018 Adalet ve Kalkınma Partisi Dönemi
- 2018- ... Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Dönemi
- **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi'nin Kaynakları**
- **Temel Başvuru Kaynakları**
- Bibliyografyalar, ansiklopediler, kronojiler, sözlükler, imla kılavuzları, istatistikler, internet arama motorları, harita, plan, kroki ve atlaslar herkesin zaman zaman başvurmak zorunda kaldığı önemli başvuru eserlerdendir.
- **Arşivler**
- Yakın dönem tarihinin araştırılması ve öğrenilmesinde hiç şüphesiz "arşivler" büyük bir öneme sahiptir.
- **Cumhuriyet Arşivi**; Bu Arşivde, Milli Mücadele döneminden başlayarak yeni devletin kurulmasına, devletin kurumlarının icraatlarına, yapılan devrimlere, Türk toplumunun çağdaşlaşma yolunda attığı adımlara ve dönemin tarihî, idarî, siyasî, hukukî ve iktisadî alanlarına ait belgeler vardır.
- **Osmanlı Arşivi**: Osmanlı Devleti'nden intikal eden zengin ve değerli arşiv malzemesi, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Külliyesi'ndedir.
- **Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Dairesi Başkanlığı Arşivi** (ATASE): Türk askerî tarihi ile ilgili zengin kaynak içeriğiyle Türkiye Cumhuriyeti Tarihi araştırmaları açısından en önemli arşivlerimizdendir.
- Cumhurbaşkanlığı Arşivi, TBMM Arşivi, Türk Tarih Kurumu Arşivi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTE), Türk Kızılayı Arşivi, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Vakıf Kayıtlar Arşivi, Dışişleri Bakanlığı Arşivi/Türk Diplomatik Arşivi (TDA), Milli Savunma Bakanlığı Arşivi, İçişleri Bakanlığı Arşivi, Emniyet Genel Müdürlüğü Arşivi, Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü Arşivi, Emekli Sandığı Arşivi Türkiye'deki önemli arşivlerdendir.
- Yukarıda belirtilen arşivlerin dışında Türkiye Cumhuriyeti Tarihi alanında belgeler barındıran birçok resmî ve özel arşiv bulunmaktadır. Devlet bankaları, belediyeler, üniversiteler, genel müdürlükler vs. birçok resmî kuruluşun da arşivleri mevcuttur. Özel arşivler de Türkiye'de önemli bir yer tutmaktadır: Noter arşivleri, siyasî parti arşivleri, sivil toplum kuruluşları arşivleri, iş örgütleri arşivleri, vakıf arşivleri, kişi/aile arşivleri, basın-yayın kuruluşu arşivleri, banka arşivleri gibi özel arşiv türleri de çok değerli arşiv malzemelerini barındırmaktadır.

Özet (devamı)

- **Müzeler**
- Müzeler, "tarihi eserleri tespit eden, bilimsel yöntemlerle açığa çıkaran, inceleyen, değerlendiren, koruyan, tanıtan, sergileyen, eğitim programları aracılığıyla tarihi eserler konusunda halkı bilinçlendirerek toplumun kültür düzeyini yükseltmeyi amaçlayan eğitim, bilim ve sanat kurumlarıdır." Aynı zamanda tarih araştırmacıları için dönemlerinden bilgi taşıyan kaynakların saklandığı yerlerdir.
- **Resmî Yayınlar**
- **Resmî Gazeteler**
- **Takvim-i Vekayi**: Sultan II. Mahmut'un emriyle 1 Kasım 1831 tarihinde yayımlanmaya başlayan Takvim-i Vekayi Osmanlı Devleti'nin resmî gazetesidir.
- **Ceride-i Resmîye /Resmî Gazete**: TBMM Hükümetinin resmî gazetesi olarak yayın hayatına başlayan gazete, "Türkiye Cumhuriyeti Resmî Gazete" başlığıyla yayımına günümüzde halen devam etmektedir.
- **Düstûr**: Düstûrlar; Tanzimat'tan sonra Osmanlı Devleti, 1920-1923 TBMM Hükümeti ve Türkiye Cumhuriyeti'nde kabul edilen kanun, nizamnâme ve diğer hukukî mevzuatı bir araya getiren resmî külliyattır.
- Meclis ve Mahkeme Zabıtları/Tutanakları, Kavanin Mecmuası (Kanunlar Dergisi), Ayın Tarihi, Tüzükler, İç Tüzükleri, İstiklal Mahkemeleri Zabıtları, Başbakanlık Mevzuat Külliyatı, Yürürlükteki Kanunlar Külliyatı ve Fihristi, Kanun Hükmünde Kararnameler Külliyatı, Bakanlar Kurulu Kararı ile Yürürlüğe Konulan Yönetmelikler Külliyatı vs. diğer önemli resmî yayınlardandır.
- **Süreli Yayınlar**
- Farklı tanım ve yaklaşımlar olsa da süreli yayınlar; önceden belirlenmiş bir sonu olmayan, birbirini izleyen ayrı bölümler şeklinde yayımlanan, sayı, tarih veya her ikisini birlikte içeren gazete ve dergi gibi yayınlardır.
- **Anılar (Hatırat)**
- Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ile ilgili tarih araştırmalarının en önemli kaynaklarından biri de şüphesiz "Hatırat" türü eserlerdir. Bir kişinin yaşadığı zamana, bu zaman içerisinde yapmış olduğu görev ve faaliyetlere, birlikte çalıştığı veya görüştüğü kişilere dair bilgi, görüş ve duygularını içinde topladığı esere hatırat veya anı kitabı denir.
- **Günlükler**
- Anıların sonradan yazıldığı ve geçmişte yaşanılan olaylardan hafızada kalanların seçilerek ve bazen de abartılarak kaleme alındığı düşünüldüğünde, günü gününe yazılmış notlardan oluşan günlüklerin, tarihçiler için çok daha önemli kaynaklar olduğu açıktır.
- **Sesli ve Görüntülü Kaynaklar**
- Taş plaklar, ses kasetleri sesli kaynaklar arasında gösterilebilir. Araştırılan olay veya konu ile ilgili döneminden kalan resim ve fotoğraflar da oldukça önemli kaynaklardır. Bazen resim ve fotoğraflar yazılı kaynaklardan çok daha önemli ve güvenilir bilgileri barındırabilir. Sinema, televizyon ve video gibi görsel araçların toplum hayatına girmeleri ile bunlar vasıtasıyla üretilen dokümanter film vs. malzeme de tarih araştırmalarında önemli bir yer tutar hale gelmiştir.
- **Sözlü Kaynaklar**
- Tarih araştırmalarında son dönemlerde sözlü kaynaklara dayalı çalışmaların sayısının arttığı ve sözlü tarih çalışmalarına da ağırlık verildiği görülmektedir.
- **Belge İçeren ve Kaynak Özelliği Olan Bazı Yayımlanmış Eserler**
- Türkiye Cumhuriyeti Tarihi alanında çalışma yapan araştırmacıların bilmesi gereken, kaynak özelliği bulunan ve bir kısmı tamamen arşiv belgesi içeren yayımlanmış önemli eserler bulunmaktadır.
- **Araştırma Eserleri**
- Bilimsel makale ve kitaplardan oluşan "araştırma eserleri", adından da anlaşılacağı gibi genel hatları ile yukarıda belirtilmiş olan kaynaklardan yararlanılarak oluşturulan eserlerdir.

DEĞERLENDİRME SORULARI

I. Demokrat Parti Dönemi
II. İsmet İnönü (Milli Şef) Dönemi
III. Atatürk Dönemi
IV. Adalet ve Kalkınma Partisi Dönemi
V. 1960-1980 Askerî Darbeler Arası Dönem

1. Yukarıdaki dönemlerin kronolojik sırası aşağıdaki hangi seçenekte doğru verilmiştir?
   a) I, III, IV, V, II
   b) III, II, I, V, IV
   c) II, V, IV, III, I
   d) IV, III, II, I, V
   e) V, III, II, I, IV

2. Tarihi olayların zamansal dökümünü yapan …… çalışmalar da tarih araştırmacılarının önemli başvuru eserleri arasında yer alırlar.
   Cümlede boş bırakılan yere aşağıdakilerden hangisi gelmelidir?
   a) Ansiklopediler
   b) Haritalar
   c) Kronolojiler
   d) Bibliyografyalar
   e) Sözlükler

3. "Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi (Mondros'tan Mudanya'ya Kadar)" adlı kronolojik eser aşağıdaki hangi yazara aittir?
   a) Zeki Sarıhan
   b) Gotthard Jaeschke
   c) Utkan Kocatürk
   d) Kemal Arı
   e) Mübahat Kütükoğlu

4. "Başta tarih olmak üzere sosyal bilimlerin laboratuvarı niteliğindedirler ve sosyal bilimlerin her alanına ham bilgi veren depolardır." tanımlaması aşağıdakilerden hangisi için geçerlidir?
   a) Kütüphaneler
   b) Arama Motorları
   c) Ansiklopediler
   d) Bibliyografyalar
   e) Arşivler

5. Aşağıdakilerden hangisi Milli Mücadele Dönemi araştırılırken ön plana çıkan arşivlerden birinin olduğu ülke değildir?
   a) İngiltere
   b) Rusya
   c) Almanya
   d) İsrail
   e) ABD

6. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi Türkiye'nin hangi ilinde bulunmaktadır?
   a) İstanbul
   b) Bursa
   c) Edirne
   d) Erzurum
   e) Ankara

7. Günümüze kadar vücut bulmuş olan vakıfların hukukî dayanağını teşkil eden belgelerin toplandığı arşiv aşağıdakilerden hangisidir?
   a) Vakıflar Genel Müdürlüğü Vakıf Kayıtları Arşivi
   b) Cumhuriyet Arşivi
   c) Emekli Sandığı Arşivi
   d) TTK Arşivi
   e) ATASE Arşivi

8. Aşağıdakilerden hangisi "resmî yayın" değildir?
   a) Meclis Tutanakları
   b) Düstûr
   c) Resmî Gazete
   d) Kavanin Mecmuası
   e) Sicilli Kavanin

9. Kavanin Mecmuası aşağıdaki kurumlardan hangisi tarafından yayımlanmıştır?
   a) Meclis-i Ayan
   b) TBMM Hükümeti
   c) Meclis-i Mebusan
   d) TBMM
   e) Milli Eğitim Bakanlığı

10. Aşağıdaki gazetelerden hangisi Milli Mücadele Döneminde çıkmış ve Milli Mücadele aleyhine yayım yapmıştır?
    a) Albayrak
    b) İstikbal
    c) Alemdar
    d) İrade-i Milliye
    e) Hakimiyet-i Milliye

Cevap Anahtarı

1.b, 2.c, 3.b, 4.e, 5.d, 6.e, 7.a, 8.e, 9.d, 10.c

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Acun, F. (2007). Milli Mücadele ve Atatürk Dönemi Kaynaklarının Toplu Değerlendirilmesi. *H. Ü. Edebiyat Fakültesi Dergisi,* 24(2), 1-21. 20 Aralık 2020 tarihinde https://dergipark.org.tr/tr/pub/huefd/issue/41205/508449 adresinden erişildi.

Acaroğlu, M. T. (Hazırlayan). (1981). *Açıklamalı Atatürk Kaynakçası,* Ankara: Yonca Matbaası.

Arar, İ. (Hazırlayan) (1960). Atatürk, Kurtuluş Savaşı, Devrimler ve Cumhuriyet Türkiyesi İle İlgili Kitaplar. İstanbul Baha: Matbaası.

Arı, K. (1997). *Birinci Dünya Savaşı Kronolojisi*, Ankara: Genelkurmay Basımevi.

Arı, K. (2011). *Tarih Yöntemi*. İzmir: İleri Kültür Merkezi.

ATAM, (2000). *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Konusunda Yurtdışında Yayınlanmış Kitaplar Bibliyografyası*. Haz. Azmi Süslü vd. Ankara: ATAM Yayınları.

ATAM, (1991). Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri-IV. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı Yayınları.

ATAM, (1989). Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri-I-III. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı Yayınları.

ATASE, (1987, 1989). Askerî Tarih Yayınları Bibliyografyası I-II, Ankara: Gnkur. Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Bşk.

ATASE, (2004). Atatürk'ün Not Defterleri-I-IX. Ankara: Genelkurmay Basımevi.

Atatürk, M. K. (1989). *Nutuk*. Ankara: ATAM Yayınları.

BAŞBAKANLIK, (1973). *Cumhuriyet Döneminde Bibliyografyaların Bibliyografyası*, Haz. Filiz Başbuğoğlu vd. Ankara: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Yayınları.

Birinci, A.(1998). Hatırat Türünden Kaynakların Tarih Araştırmalarındaki Yeri ve Önemi. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi.*14(41). 611-620.

Cumhuriyet, (1932-1936). *Hayat Ansiklopedisi*, (10 Cilt). İstanbul: Cumhuriyet Yayınları.

Çukurova, B.(1999). Milli Mücadele Anıları Üzerine Bibliyografya Denemesi. *Atatürk Yolu Dergisi*. 6(23). 321-356.

Dik, E. (2009). Türkiye'de Resmî Gazete'nin Serüveni Memleket*. Siyaset Yönetim*, 4(11), 163-178.

Duman, H. (Hazırlayan). (1986). *İstanbul Kütüphaneleri Arap Harfli Süreli Yayınlar Toplu Kataloğu 1828-1928*. İstanbul: İslam Tarih ve Kültür Araştırma Merkezi Yayınları.

Engin, V., Şimşek, A.(ed.) (2017). *Türkiye'de Tarih Yazımı*. (2. Baskı). İstanbul: Yeditepe Yayınları.

Gencosman, K. Z. (Hazırlayan). (1981). *Atatürk Ansiklopedisi.* (2. Baskı). İstanbul: May Yayınları.

Girgin, A.(2009). *Türkiye'de Yerel Basın*. İstanbul: Der Yayınları.

Güneri, S. N.(1999). *Defter-i Hatırat*, Hazırlayan: Ali Birinci. İstanbul: Dergah Yayınları.

Hatemi, N. (2010). Nilüfer, *Mareşal Fevzi Çakmak ve Günlükleri.* 2 Cilt, (2. Baskı). İstanbul: YKY.

İnönü, İ. (2001). *Defterler (1919-1973)*, 2 Cilt, Hazırlayan: Ahmet Demirel, İstanbul: YKY.

İletişim*, (1983). Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, (*10 Cilt). İstanbul: İletişim Yayınları.

İnuğur, M. N. (1992). Türk Basın Tarihi 1919-1989, İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.

Jaeschke, G. (1990). *Türkiye Kronolojisi(1938-1945)*, Çev. Gülayşe Koçak, Ankara: TTK Yayını.

Jaeschke, G. (1989). *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar(30 Ekim 1918- 11 Ekim 1922)*, Ankara: TTK Yayını.

Karabekir, K. (2009). *Günlükler(1906-1948),* 2 Cilt, Haz. Yücel Demirel, İstanbul: YKY.

Kaynak Kitaplar, (1974). *Türkiye 1923-1973 Ansiklopedisi*. (4 Cilt). İstanbul: Kaynak Kitaplar Basım Yayım.

Kaynak Yayınları, (1998-2011). Atatürk'ün Bütün Eserleri. (30 Cilt). İstanbul: Kaynak Yayınları.

Kırzıoğlu, M. F. (1993). Bütünüyle Erzurum Kongresi. Ankara: Kültür Ofset Ltd.Şti.

Kocaoğlu, B. (2002). Ayın Tarihi Mecmuası İndeksi. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi. 18(53). 627-699.

Kocatürk, U. (1983). *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi (1918-1938)*, Ankara: TTK Yayını.

Koloğlu, O. (2008). *Osmanlıdan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*. İstanbul: Pozitif Yayınları.

Kütükoğlu, M. S. (1995). *Tarih Araştırmalarında Usûl* (4.Baskı). İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.

Malcles, L., Lheritier, A., Acaroğlu, M. T. (2003). *Batı'da ve Türkiye'de Kaynakça Tarihi*, Çeviren: M. Türker Acaroğlu, İstanbul: İletişim Yayınları.

Maarif Vekâleti(MV), (1958).*Türkiye Tarih Yayınları Bibliyografyası(1729-1955),* Haz. Enver Koray. Ankara: Maarif Basımevi,

MEB, (1984). *Atatürk ve Devrimleri Tarihi Bibliyografyası*. Haz. Muzaffer Gökman. MEB Yay., İstanbul: MEB Yayınları.

MEB*, (1986). İslam Ansiklopedisi*. (13 Cilt). Ankara: MEB Basımevi.

MEB, (1967). *Türk Ansiklopedisi*. (34 Cilt). (2. Basılış). Ankara: MEB Devlet Kitapları Müdürlüğü.

Melzig, H. (Hazırlayan). (1944). *Atatürk Bibliyografyası, Yeni Türkiye'nin Siyasî Bibliyografyası.* İstanbul: Ülkü Basımevi.

Meray, S. L., Olcay, O. (Çevirenler). (1976). *Montreux Boğazlar Konferansı Tutanaklar-Belgeler.* Ankara: Ankara Ün. SBF Yayınları.

Meydan Yayınevi, (1969-1991). *Meydan-Larousse Büyük Lugat ve Ansiklopedi.* (15 Cilt). İstanbul: Meydan Yayınevi.

Milliyet*, (1990). Büyük Ansiklopedi*. (15 Cilt), İstanbul: Milliyet Yayınları.

Oral, F. F. (1968). *Türk Basın Tarihi 1919-1965*. Ankara: Yeni Adım Matbaası.

Özçelik, İ. (1993). *Tarih Araştırmalarında Yöntem ve Teknikler*, Ankara: TDFO.

Sarıhan, Z. (1993-1996). *Kurtuluş Savaşı Günlüğü(Açıklamalı Kronoloji), I-IV*. Ankara TTK Yayını.

Seyidoğlu, H. (1987). *Bilimsel Araştırma ve Yazma El Kitabı*. (3. Baskı). Ankara: Gizem Yayınları.

Şapolyo, E. B. (1969). *Türk Gazeteciliği Tarihi ve Her Yönüyle Basın*. Ankara: Güven Matbaası.

Tezer, Ş. (1972). Atatürk'ün Hatıra Defteri. Ankara: TTK Yayınları.

TBMM, (1993). *Anadolu ve Rumeli'de Gerçekleştirilen Ulusal ve Yerel Kongreler ve Kongre Kentleri Bibliyografyası I-V,* Ankara: TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları.

*TDV, (*1983-2016). *İslam Ansiklopedisi*. (44+2 Cilt). İstanbul: TDV Yayınları.

TTK, (1984). Atatürk Kaynakçası I-II. Hzl. Leman Şenalp. Ankara: TTK Yayınları.

Tütengil, C. O.(1981). *Sosyal Bilimlerde Araştırma ve Metod*. İstanbul: Ayko Yayınları.

Togan, Z. V. (2019). *Tarihte Usul*. İstanbul: İş Bankası Yayınları.

Topuz, H., Yaşar, R. (2020). Yakın Dönem Türk Basın Tarihi, İstanbul: Nota Bene Yayınları.

Yalçın, E. S. (2004). Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I Kaynaklar. Ankara: Siyasal Kitabevi.

YKY, (2002). Cumhuriyet Ansiklopedisi(1923-2000). (4 Cilt). (3. Baskı). İstanbul: YKY.

YKY, (2001). Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler. (7 Cilt). (2. Baskı). Çeviren Seha L. Meray. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

https://www.tuik.gov.tr/

https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/

https://www.tsk.tr/9_yayinlar/9_5_genelkurmay_atase_baskanligi_arsivinde_calisma_basvurusu/calisma_basvurusu.htm

http://www.cihanharbi.com/cumhurbaskanligi-arsivi/

https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/tutanak_sorgu.html

https://kutuphane.tbmm.gov.tr/cgi-bin/koha/opac-main.pl

http://tite.ankara.edu.tr/?page_id=69

http://papirus.ankara.edu.tr/web/catalog/search.php

http://kizilaytarih.org/index.php

http://kizilaytarih.org/arsiv.php

https://www.vgm.gov.tr/sayfa.aspx?ıd=28

https://www.resmîgazete.gov.tr/

https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/tutanak_sorgu.html

http://www.ayintarihi.com/

https://dergipark.org.tr/tr/

http://www.trt.net.tr/Kurumsal/Arsiv.aspx '

http://www.millikutuphane.gov.tr/page/Bibliyografyalar

http://eyayinlar.mkutup.gov.tr/

https://www.vgm.gov.tr/kurumsal/vakif-kayitlar-arsivi/vakif-kayitlar-arsivi

BİLİMSEL ESER HAZIRLIK AŞAMASI

İÇİNDEKİLER

- Bilim
  - Bilimsel Bilgi
  - Bilimsel Eser
- Bilimsel Bir Eserin Hazırlık Aşaması
  - Konu Seçimi
  - Konunun Sınırlandırılması
  - Konuyla İlgili Literatür Taraması Yapılması
  - Veri Toplanması ve Not Alınması (Bilgi Fişi)
  - Not Alınan Bilgilerin Konularına Göretasnifi ve Dosyalanması
  - Taslak Planının Hazırlanması
  - Eserin Kaleme Alınması (Yazım)

HEDEFLER

- Bu üniteyi çalıştıktan sonra;
  - Bilimsel bir eserin genel olarak hazırlık aşamalarını sıralabilecek,
  - Konu seçiminde dikkat edilecek hususları tespit edebilecek,
  - Konunun sınırlandırılma yollarını öğrenebilecek,
  - Literatür (kaynak) taramasının önemi ve esaslarını kavrayabilecek,
  - Veri toplama yolları ve bilgi fişi oluşturmanın önemini anlayabilecek,
  - Taslak planın hazırlanması şekillerini öğrenebileceksiniz.

Atatürk Üniversitesi
Açıköğretim Fakültesi

TARİH METODOLOJİSİ

Prof. Dr. Ali Sinan BİLGİLİ

ÜNİTE
10

© Bu ünitenin tüm yayın hakları Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi'ne aittir. Yazılı izin alınmadan ünitenin tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

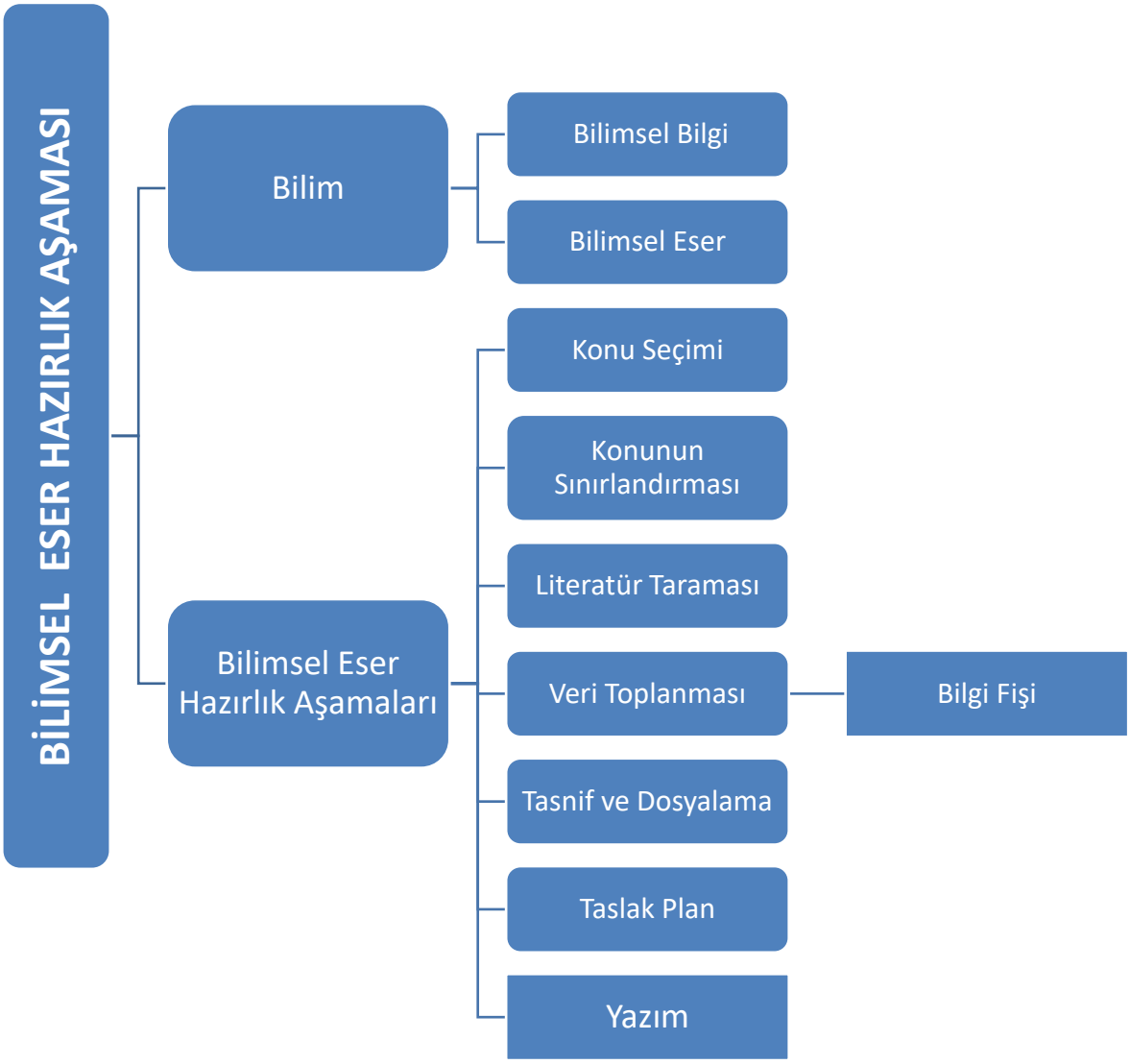
BİLİMSEL ESER HAZIRLIK AŞAMASI
Bilim
Bilimsel Bilgi
Bilimsel Eser
Bilimsel Eser Hazırlık Aşamaları
Konu Seçimi
Konunun Sınırlandırması
Literatür Taraması
Veri Toplanması
Bilgi Fişi
Tasnif ve Dosyalama
Taslak Plan
Yazım

GİRİŞ

Bilimsel eser, bilim yoluyla, araştırmalar sonucunda ortaya çıkan bilimsel bilginin yazıya dökülmüş hâlidir. Bilimsel eser sayesinde insanlar; kendisini, yaşadığı toplumu ve çevreyi tanır, karşılaştığı sorunlara çözüm yolları bulur, yeni keşif ve icatlarda bulunur, bilgi edinir, kültürlenir ve sosyalleşir, beceriler ve davranışlar kazanır, kavram ve kelime haznesi artar, yanlış bilgileri düzelir, ön yargıları ortadan kalkar. Bilimsel eserin bu faydalarını çoğaltmak mümkündür. Bilimsel eserin meydana getirilmesi, doğrudan bilim ve bilimsel bilgiye bağlıdır.

Bilimin temel hedefi insan mutluluğunu artırmaktır.

Temel ve yegâne hedefi *insan mutluluğunu artırmak* olan bilim, insanlık tarihinin en eski uğraşıdır. Hakkında muhtelif bilim dallarınca çeşitli tanımlar yapılan bilim, sistematik yöntem ve teknikler yardımıyla yeni bilgilerin ortaya çıkmasını sağlayan bir süreçtir. Bilim bir fen bilimci için *hipotezlerin denenmesi için geliştirilen yöntem veya araştırma yolu,* bir felsefeci için *bilginin doğruluğunun sorgulanması yöntemi,* bir sosyolog için *toplum içindeki olaylar ve ilişkiler bilgisi,* bir tarihçi için *geçmiş ile bugün arasındaki ilişkinin bilgisi*, bir arkeolog için *en eski zamanlardan kalan eserlerin bilgisi*, bir coğrafyacı için *insan ile çevre (coğrafya) arasındaki ilişkinin bilgisi,* bir ekonomist için *sınırlı kaynaklarla insanın sınırsız ihtiyaçlarını karşılama bilgisi,* bir psikolog için *insanın ruhsal hayatının bilgisi,* bir siyaset bilimci için *iktidara biçim verilmesinin ve iktidarın paylaşılmasının bilgisi,* bir antropolog için *insanın sosyokültürel ve biyolojik bilgisi*dir. Eğitimciler de *türlü duygusal yaşantıların mantıkça bir örnek düşünce dizgesine uydurulması için gösterilen çabalara verilen ad* olduğunu ifade etmişlerdir (Oğuzkan, 1993; Öncül, 2000). Türk Dil Kurumu'nun yaptığı tanımlardan birinde bilim, *belli bir konuyu bilme isteğinden yola çıkan, belli bir amaca yönelen bir bilgi edinme ve yöntemli araştırma süreci* (TDK) şeklinde izah edilmiştir. Tanımlar değişmekle birlikte, bilimin ortak ve süreklilik gösteren niteliğinin, tabiatta meydana gelen her türlü insanla ilişkili veya ilişkili olmayan olayların bir *süreç bilgisi* olduğudur. Bu sürecin sonucunda ortaya çıkan ürüne *bilimsel bilgi,* bunun yazılı haline de *bilimsel eser* denilir.

BİLİM

Bilimsel Bilgi

Bilimsel bilgi, bilimin ürünü, gözlem ve deneyler sonucunda belli bir bilimsel yöntem aracılığıyla elde edilen bilgidir.

Bilgi, insan aklının erebileceği olgu, gerçek ve ilkelerin bütünü olup öğrenme, araştırma veya gözlem yolu ile elde edilen gerçektir. Bilginin temeli bilim olup gerçek bilgi, bilim yoluyla elde edilir ve doğru olan bilgidir. İşte bilimin ürünü olan, gözlem ve deneyler sonucunda belli bir bilimsel yöntem aracılığıyla elde edilen bilgiye *bilimsel bilgi* denir.

Bilimsel bilgi, insanlara harfi harfine ve gerçekten anlaşılan sözcüklerle iletilebilen bir bilgi türüdür. Yine, bilimsel bilgi pozitif bilim dalları bakımından doğruluğu sınanabilir, test edilebilir olan bir bilgidir (Cevizci, 1999).

Onat (acikders.ankara.edu.tr), bilimsel bilginin temel niteliklerini şöyle özetlemiştir:

- Bilimsel bilgi, öncelikle kaynakları, üretim süreçleri belli olan, gerektiğinde tekrar tekrar veya farklı yollardan doğruluğu, sağlamlığı, güvenilirliği teyit edilebilen bilgidir. Sağlamlık, doğruluk, güvenilirlik, tutarlılık ve savunulabilirlik, bütün alanlardaki bilimsel bilgilerin ortak özellikleridir.
- Bilimsel bilginin tasnif edilebilir, yani sistemli bir birikim olması önemli bir hususiyettir.
- Tabiat bilimleri söz konusu olduğunda, bilimsel bilginin nesnelliğine vurgu yapmak gerekir.
- Bilimsel bilgi, insan ürünü bir birikim olduğu için, onun akla ve aklın ilkelerine aykırı olması düşünülemez. Akla uygunluk, bilimsel bilginin en temel özelliklerinden biridir.

Bilimsel Eser

Bilimsel bilginin, bilimsel niteliği korunarak ve bilimsel yöntem ve etik ilkeler doğrultusunda yazıya geçirmiş haline *bilimsel eser* denir.

Bilimsel eserin kaynağı araştırmadır. Araştırma *bir gerçeği ortaya çıkarmak, bir sorunu çözümlemek ve eldeki verileri arttırmak için bilimsel yöntem ve tekniklerden yararlanılarak yapılan düzenli çalışmadır* (TDK). Bu düzenli çalışma nihayette bilginin bulunmasını ve geliştirilmesini sağlar. Araştırma esnasında belirli hedef ve amaçlar doğrultusunda ve sistemli olarak araştırılan konuya ilişkin önce bir hazırlık yapılır, daha sonra veriler toplanır, ardından toplanan veriler analiz edilir ve nihayette bilimsel bilgi elde edilir. Daha sonra bu bilimsel bilgi, yine bilimsel niteliği korunarak ve bilimsel yöntem ve etik ilkeler doğrultusunda yazıya geçirilir. Bu yazım sonucunda ortaya çıkan esere *bilimsel eser* adı verilir.

Bir eserin bilimsel eser olması çeşitli şartlara bağlıdır. Bunların başında bilimsel eserin ortaya çıkışı esnasında yürütülen araştırma yönteminin bilimsel yöntem olması gelir. Bilimsel yöntem, güvenilir ve geçerli, kanıtlanmış araştırma yöntemi ve bilgi elde etme yolunu ifade eder. İkinci şart etik kurallara uyma hassasiyetidir. Dünyada ve ülkemizde geçerli bilimsel araştırma, çalışma, yayın ve etkinliklerde uyulması gereken etik kurallara (intihal, sahtecilik, çarpıtma, tekrar yayım, dilimleme vs.) uygunluk eserin bilimsellik özelliğinde rol oynar. Yükseköğretim Kurulu tarafından 2016'da çıkarılan *Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi* etik hususunda bir rehber niteliğindedir. Üçüncü şart bilimsel eserin yazılı metinden oluşması ve uygun ortamlarda yayınlanmasıdır. Bilimsel yazılı metinler, kitap, dergi, internet gibi ortamlarda yayımlanır ve fikir, düşünce, teori ve bulgular; okuyucu, meslektaş, araştırmacı gibi tüm paydaşlarla paylaşılır. Bu paylaşım eserin literatüre girmesini, bilime teorik/kuramsal ve kavramsal katkı yapmasını sağlar.

Bilimsel eserler, araştırmada kullanılan kaynaklar, telif özelliği, düşünce yaratıcılığı, başka bir dilden aktarma veya başka bir dile çevirme, araştırılan konu ve tespit edilen sonuçları itibariyle;

- *özgün/orijinal (telif)*
- *derleme/inceleme ve*
- *tercüme olmak üzere üç çeşittir.*

Aşağıda değinilecek olan kaynakların, birincil elden kaynak olma durumu eserin özgün ve orijinal olmasında etkendir. Bir eserin ortaya çıkmasını sağlayan araştırma konusu, daha önce hiç ele alınmamış veya çok az işlenmiş ise özgün ve orijinal özellik taşır. Keza araştırma konusu çeşitli yönleriyle ele alınmış ancak işlenmeyen bir yönden ele alınır ise yine özgün ve orijinal özelliği taşır. Birey ve toplum sorunlarına getirdiği eşsiz çözüm önerileri taşıyan eserler de özgün/orijinal karakterlidir. Araştırmada kullanılan kaynakların ikincil elden kaynak olması, araştırma konusunun muhtelif araştırma eserlerinden iktibaslar yapılarak yazılması, bilinen metot ve yöntemler kullanılarak araştırmada önceki araştırmalara benzer sonuçlar elde edilmesi, araştırma konusunun içeriğinin sadece doküman incelemesine dayalı olarak seçme ve düzenlemeye dayalı olarak kaleme alınması gibi araştırmalar sonucunda ortaya çıkan eserler de derleme/inceleme eser niteliğindedir. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki tıpkı özgün/orijinal eserde olduğu gibi, derleme/inceleme eserde de bir düşünce yaratıcılığı, bir zihinsel çaba vardır ve eser bunlar sonucunda meydana gelir. Tercüme eser ise herhangi bir eseri bir lisandan başka bir lisana çevirmek, aktarmak manalarına gelir. Tercüme edilen eserde, cümlelerin ve kavramların ifade etmek istediği mana müellifine (yazar), sözcükler mütercime aittir. Mütercim müellifin ana fikir ve manasına asla müdahale etmez. Ancak katılmadığı veya açıklamak ihtiyacı duyduğu yerlerde dipnot usulünü kullanarak edisyon-kritik (eleştirmeli basım) yapabilir. Bu edisyon-kritik, bilimsel ölçütlere göre yapılır ve eserin değerine değer katar. Keza özellikle Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınmış yazma eserlerden günümüz harflerine yapılan aktarmalar da (transkript) metin-tahlil yöntemi kullanılabilir. Bilimsel ölçütlere göre yapılan tahlil eserin değerini artırır. Ziya Yılmazer'in (2003) Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi Tarihi (Ankara: TTK Yay.) için yaptığı metin-tahlil yöntemi kayda şayandır.

BİLİMSEL ESERİN HAZIRLIK AŞAMALARI NELERDİR?

Bir araştırma yapmak isteyen araştırmacı, hemen başlangıçta konu, amaç ve yöntemi belirlemek zorundadır. Bunun için de kendisine şu soruları sormalıdır;

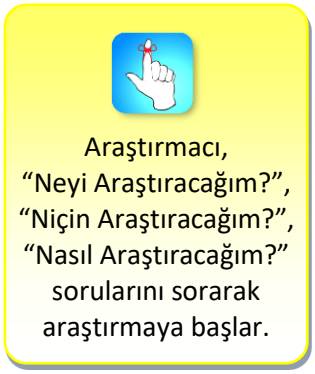

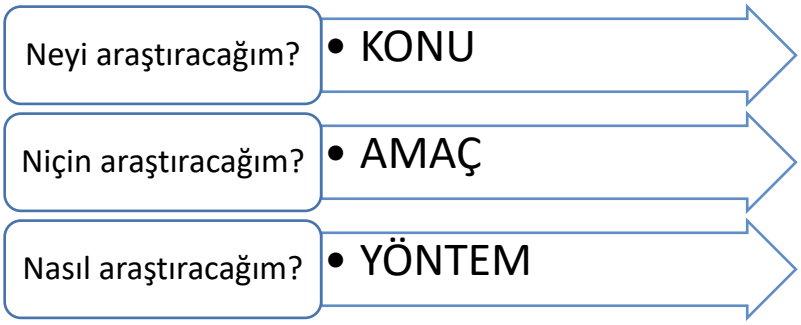

Bu sorulara verilecek cevaplar; konuyu, amacı ve yöntemi verir.

Bu sorulara alınacak tatminkâr cevaplar çerçevesinde, araştırmada amaç ve hedefe ulaşmak ve bilimsel bir eser vücuda getirmek için belirli bir yol takip etmek gerekir. Bunun için;

- Hazırlık (Konu seçimi, sınırlandırılması, literatür taraması),

- Veri toplama ve tasarım (Bilgi fişi çıkarılması, tasnif, taslak plan),
- Yazma olmak üzere üç ana araştırma aşamasını adım adım geçmek gereklidir.

Bilimsel eser hazırlık aşamasında yapılması gerekenler şunlardır:

Konu Seçimi

Araştırmanın ilk ve en önemli aşaması konu seçimidir. Araştırma konu seçimiyle başladığından, araştırmacı konuyu belirlerken dikkat etmesi gereken hususlar vardır. Bunlar; özgünlük/orijinallik, ilgi, önem, bilimsel yeterlilik, alan araştırması yapabilmek ve kaynak bulabilmektir.

Konu seçiminde; özgünlük, ilgi, önem, bilimsel yeterlilik, kaynak bulma ve alan araştırması imkanlarına dikkat edilir.

- *Özgünlük/Orijinallik:* Araştırma bilime bir yenilik getirmeli, bilinenlerin tekrarı olmaktan kaçınılmalıdır. Araştırmanın bilime katkı sağlaması için özgün ve orijinal olmalıdır. Özgünlük, araştırmanın bilinmeyenleri keşfedici, sorunlara çözüm üretici veya bilinenleri geliştirici olmasıdır. Bunun için konuyu belirlerken konunun daha önce incelenip incelenmediğini tespit etmeli ve orijinal olmasına özen göstermelidir. Bunu yapabilmenin yolu, konuyla ilgili bibliyografya taraması yapmaktır. Tarama sonucu konunun daha önce incelenip incelenmediği, incelenmiş ise hangi yönlerden ve boyutlardan ele alındığı, eksik kalan noktaları tespit edilebilir. Böylece incelenmiş bir konu tekrar edilmemiş olur ki bu durum bilime katkı sağlar ve özgünlük/orijinallik açısından büyük önem taşır.
- *İlgi:* Araştırmacı çalışmayı düşündüğü konuya ilgi duymalı, meydana çıkacak sonuçlar hakkında heyecan taşımalıdır. İlgi yokluğu zaman uzadıkça bezginlik yaratır ve araştırmanın basitleşmesine veya yarım bırakılmasına yol açabilir.
- *Önem:* Araştırılacak konu bilime yaptığı katkı, toplumsal gereklilik veya sorunlara çözüm üretme gibi yönleri taşımakla önem kazanır. Bu nedenle seçilecek konu, zamanın israf olmaması, maddi harcamaların boşa gitmemesi, zihinsel faaliyetlerin ve kafa yormalarının boşa harcanmaması açısından araştırmaya değer önemde olmalıdır.
- *Bilimsel yeterlilik:* Araştırılacak konunun gerektirdiği bilgi ve diğer donanımlara (yabancı dil bilmek, Osmanlıca metin okumak, analiz programlarını bilmek gibi) sahip olunmalıdır. Araştırmacının öğrenim durumu, öğrenim alanı ve bilimsel kapasitesi, konunun gerektirdiği bilimsel yeterliliğe sahip olmaması durumunda, doğru ve sağlıklı bir araştırma yapılması oldukça güçtür. Bu güçlük karşısında grup çalışması önerilebilir. Yani, konunun gerektirdiği bilimsel alanlarda uzman kişiler görev alarak bir grup oluşturabilir. Böylece bilgi birlikteliği sağlanır ve araştırma bilimsel dayanışma ile sıhhatli bir şekilde yürütülür.
- *Alan araştırması:* Araştırılacak konu alan araştırması gerektiriyor ise alana gitme imkânı olmalıdır. Araştırma konusu hakkında veri toplama araçları, olayın gözlenmesi, coğrafyanın tatbikatı, ilgili kişi veya grupların görüşlerinin alınması gibi kaynaklara dayanıyorsa bunlara ulaşma imkânı

bulunmalıdır. Bu imkâna sahip olunmaması durumunda konuya ilişkin veri toplanamayacağından araştırma sonuçsuz kalır ve bir mana ifade etmez.

- *Kaynak bulma:* Araştırma konusuyla ilgili yeterli düzeyde kaynak bulunabilme imkânı olmalıdır. Çok az kaynak bulunmaması kadar, aşırı derecede kaynak bulunması da araştırmayı güçleştirir. Doğrudan veya dolaylı bütün kaynaklar toplanmalı, daha sonra ilgili kısımlar alınmalıdır (Çepni, 2001; Seyidoğlu, 2009).

Araştırmacı bu özelliklere dikkat ederek kendine uygun konuyu seçmelidir.

Konunun Sınırlandırılması

Araştırma konusu, zaman, coğrafya, olay ve olgu ile sınırlandırılabilir.

Günümüzde genel araştırmalardan ziyade derinliği olan araştırmalar yapmak daha önem kazanmıştır. Derinlemesine bir araştırma yapılabilmesi için konunun sınırlarının veya çerçevesinin iyi belirlenmesi gerekmektedir. Ancak araştırmanın başlangıcında konunun çerçevesi kesin çizgilerle belirlenemeyebilir. Bu durumda ileride değiştirilmek kaydıyla başlangıçta esnek bir çerçeve çizilebilir ve araştırma ilerledikçe elde edilen verilere göre çerçeve genişletilebilir veya daraltılabilir.

Konuyu sınırlandırmak için zaman, mekân (coğrafya), olay, olgu gibi çeşitli sınırlandırma yolları kullanılabilir:

- *Zaman:* Belli bir tarihi, tarih aralığını, dönemi veya devri ifade eder.

Örnek

- *Kanuni Sultan Süleyman Devri (1520-1566)* Osmanlı Eğitim Sistemi
- İngiliz Konsolosluk Raporlarına Göre *93 Harbi Sonrası* Erzurum Vilayeti'nde Sosyo-İktisadi Hayat *(1878-1885)*
- *II. Meşrutiyet Döneminde* Akim Kalmış Bir Eğitim Projesi: Medrese-i Aşâir

- *Mekân (Coğrafya):* Belli bir yeri, mekânı veya bölgeyi ifade eder.

Örnek

- Bir Osmanlı Sarayı; *Bursa IV. Mehmed Sarayı*
- Alman Misyonerliğinin Yakın Doğu'daki En Büyük Müessesesi: *Suriye Yetimhanesi* (1860-1917)
- 1815 Haritası'nda *Antalya Kalesi:* Surlar, Kapılar ve Burçlar

- *Olay:* Ortaya çıktığında gözlenmiş veya gözlenebilen etkin, ilgi çeken bir işi, olayı ifade eder.

Örnek

- Osmanlı Devleti'nde *Celali İsyanlarının* Yarattığı Sosyoekonomik Çöküntü
- 20. Yüzyılın Başında Biga'da *Yangın Afeti ve Sosyal Yardımlaşma*
- II. Mustafa'nın İktidar Mücadelesi ve *1703 Edirne Vakasıyla* Tahttan İndirilmesi

- *Olgu:* Tam bilinen, objektif olarak ispatlanan, somut şey, olay ve düşünceler, inanç, tutum ve kuramları ifade eder.

Örnek

- Türk Tarih Tezi Bağlamında Erken Cumhuriyet Dönemi *Resmî Tarih* Yazımının İdeolojik ve Politik Karakteri
- *Osmanlı Tarih Yazarlarına Göre* Sultan I. Ahmed Devri *Deniz Muharebeleri* (1603-1617)
- *Osmanlı belgelerine göre* Çarlık Rusya'sının Kazakistan'daki Eğitim Politikası

Tarihin konusu olan olgu ve olaylar bazen büyük benzerlikler gösterseler de "tarih tekerrür etmez". Bir başka deyimle, hiçbir tarihi olay, başka bir anda tekrarlanamaz. Tarihi olaylar, hiçbir zaman aynı cins ve miktarda malzemenin kullanıldığı laboratuvar deneyleri gibi tekrarlanarak aynı sonuçları doğurmazlar (Çapa, 2019). Tarihin bu karakteri tarihsel konunun mutlak suretle sınırlandırılması gerektiğini gösterir.

Bireysel Etkinlik

- Bir araştırma konusu seçerek bu konuyu zaman, mekân, olay ve olgu ile sınırlandırınız.

Bilimsel bir eserde, Google, Yahoo ve Wikipedia/ Vikipedi gibi internet adreslerindeki bilimsel olmayan bilgiler asla kullanılmamalıdır.

Konuyla İlgili Literatür (Kaynak) Taraması Yapılması

Literatür taraması, konunun anlaşılmasını sağlar ve araştırmaya yön verecek problem soru/sorularının uygunluğunu ve gerçek kesitini ortaya çıkarır. Literatür taramasıyla, kaynak taraması veya doküman incelemesi metotlarına dayanan araştırmalarda, konuya ilişkin kaynaklar/dokümanlar tespit edilir ve toplanır.

Literatür taramasına bibliyografik mahiyetteki eserlerden başlamalıdır. Kitaplar için *Türkiye Bibliyografyası* ve *kütüphane katalogları*, makaleler için *Türkiye Makaleler Bibliyografyası* ve *makale indeksleri* türü genel eserlere müracaat edilebileceği gibi, konuyla ilişkili bütün bilimsel ansiklopedi maddeleri,

tez, kitap ve makalelerin kaynaklar, referanslar veya bibliyografya bölümleri ile günümüzde artık çok yaygınlaşan internet kullanılabilir. *İnternetten sadece "Google akademik"de olduğu gibi bilimsel eserlerden yararlanılmalıdır. Google, Yahoo ve Wikipedia/ Vikipedi gibi internet adreslerindeki bilimsel olmayan bilgiler asla referans alınmamalı ve kullanılmamalıdır.* Keza araştırmada kullanılan kaynakların mutlaka tenkidi yapılmalı, hatalı bilgiler ayıklanmalıdır. Özellikle tarih araştırmalarında *Şehname geleneği* ile kaleme alınan eserlerin (İdris-i Bitlisî gibi) abartılı bilgileri mutlaka yorumlanmalı, çağdaşı kaynaklarla karşılaştırılmalıdır. Evliya Çelebi Seyahatnamesi gibi eserlerin abartılı nüfus bilgileri, kulaktan dolma hikayeleri ve gerçekmiş gibi görünen doğaüstü efsaneleri sebebiyle dikkatli kullanılmalıdır.

Literatür taramasından elde edilecek bilgilerle;

- *Konuya ilişkin önceden direkt-dolaylı nelerin yazıldığı,*
- *Konunun önceden işlenen ve işlenmeyen veya eksik bırakılan yönleri,*
- *Konuya ilişkin problemin boyutları,*
- *Önceki araştırmalarda kullanılan yöntemler ve ölçekler,*
- *Önceki araştırmalarda ulaşılan bulgular ve çıkarılan sonuçlar,*
- *Önceki araştırmalarda yapılan öneriler,*
- *Önceki araştırmalarda kullanılan kaynaklar*

gibi hususlar tespit edilebilir.

Bireysel Etkinlik

- Bir araştırma konusu seçerek bu konuyla ilgili literatür çalışması yapınız.

Kaynaklar; Araştırmalarda kullanılacak kaynaklar *ana kaynaklar* ve *yardımcı kaynaklar* olmak üzere iki kısma ayrılır. Ana kaynaklara *orijinal* veya *birincil kaynaklar* da denilir. Keza yardımcı kaynaklar için *ikincil kaynaklar* ifadesi de kullanılır.

Araştırmalarda kullanılacak kaynaklar *ana kaynaklar* ve *yardımcı kaynaklar* olmak üzere iki kısma ayrılır.

Ana kaynak; Bir olaya fiilen iştirak ederek gözlemlemiş veya çok yakından takip etmiş bir araştırmacının kaleme aldığı eser ana kaynaktır. Yine arşiv belgeleri, müze malzemesi, tarihi kronikler, devlet raporları, hatıratlar, seyahatnameler, sefaretnameler vs. tabi olarak ana kaynaktır. Araştırmalar mümkün oldukça ana kaynaklara dayandırılmaya çalışılmalıdır.

Örnek

- Bir tarih araştırmasında;
  - Aşıkpaşazade'nin Tevarih-i Al-i Osman,
  - Mehmed Neşri'nin Kitab-ı Cihannüma,
  - Mustafa Kemal Atatürk'ün Nutuk,
  - Kazım Karabekir Paşa'nın İstiklal Harbimizin Esasları,
  - Halide Edip Adıvar'ın Türk'ün Ateşle İmtihanı adlı eserleri ana kaynak olarak kullanılabilir.

Yardımcı kaynak; Ana kaynaklardan faydalanılarak meydana getirilen inceleme ve derleme türü eserler ikincil kaynaklardır. İkincil kaynaklar, ana kaynakların bir sentezi olup ana kaynaklara ulaşılamaması durumunda önem kazanırlar.

Örnek

- Bir tarih araştırmasında;
  - Halil İnalcık'ın Osmanlı İmparatorluğu, Toplum ve Ekonomi
  - Ali Sinan Bilgili'nin Osmanlı İran-Azerbaycan'ı
  - Selahattin Tansel'in Mondros'tan Mudanya'ya Kadar
  - Yavuz Aslan'ın Türkiye Kominist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi adlı eserleri ikincil kaynak olarak kullanılabilir.

Örnek

- Araştırmacının bir sosyal olayın bizzat içerisinde bulunarak gözlemlerini aktardığı bir rapor veya araştırmacının bir deneyi bizzat kendisinin yaparak elde ettiği veriler, bulgular ve sonuçları yayımladığı deney raporu ana kaynaktır. Bu raporlardan alıntı yapılarak hazırlanan tarihsel veya betimsel raporlar yardımcı kaynak özelliği taşırlar.
- Keza Osmanlı veya Cumhuriyet arşivleri gibi arşivlerden elde edilen belgeler ana kaynaktır. Araştırmacıların bu kaynaklara dayalı olarak yazdıkları eserler, özgün (telif) eser niteliğindedir. Sırf bu tür eserlere dayanarak yazılan eserler, derleme/inceleme türündendir.

Kitap, bülten, dergi, gazete, istatistik, rapor, yıllık, tebliğ, bilimsel ansiklopedi, arşiv belgeleri, yazmalar, müze malzemesi, tv-radyo, internet …

Neler kaynaktır? *Kitap, bülten, dergi, gazete, istatistik, rapor, yıllık, tebliğ, bilimsel ansiklopedi, arşiv belgeleri, yazma eserler, müze malzemesi, tv-radyo, internet …*

Yukarıda bahsedilen kaynaklar yazılı kaynaklar olup bunun yanı sıra sözlü kaynaklar da bulunmaktadır. Sözlü edebiyat veya ilgili veya uzman kişilerle yapılan mülakatlardan elde edilen bilgiler de kaynak olarak kullanılabilir. Kaynak kişiler, yetkili yöneticiler, uzmanlar, görevliler, toplum liderleri, grup temsilcileri, özel bilgilere sahip bireyler, görgü tanıkları vs. olabilir. Bu kişilerle yapılacak görüşmeler (mülakat), konu hakkında bilgi sahibi olunmasını sağlar. Ancak konuyla ilgili farklı

kişilerle görüşmek değişik görüş açılarının yansıması ve konunun bütünü hakkında daha sağlıklı fikir oluşturulması bakımından faydalı olur (Gökçe, 1999).

Veri Toplanması ve Not Alınması (Bilgi Fişi)

Bilimin karakterine ve araştırmanın özelliğine göre veri toplama araçları kullanılır. *Anket, deney, kaynak incelemesi, görüşme, gözlem ve alan çalışması başlıca veri toplama araçlarıdır.* Bu metotlardan birkaçı kullanılarak veriler toplanabilir.

Anket, deney, kaynak incelemesi, görüşme, gözlem ve alan çalışmas başlıca veri toplama araçlarıdır.

Veri toplama işine girişilmeden önce kullanılacak ölçme sonuçlarının *güvenirlik* ve *geçerlik* testleri yapılır. Çünkü bir araştırmada elde edilen bilginin sağlamlığı, ölçeğin standardize edilebilmesi ve daha sonraki araştırmalarda kullanılabilmesi güvenilirlik ve geçerlilik şartlarının yerine gelmesine bağlıdır. *Güvenirlik;* ölçme sonuçlarının tesadüfî hatalardan arınması derecesi; belli bir özelliği ölçmek amacıyla yapılan ölçmelerin aynı bireyler üzerinde benzer şartlarda tekrar edilebilirliğidir. *Geçerlik* ise testin bireyin ölçülmek istenen özelliğini diğer özelliklerle karıştırmadan ne derece doğru ölçtüğüyle ilgilidir. *Geçerlilik türleri; kapsam, ölçüt, yapı, görünüş geçerlilikleridir*. (Büyüköztürk, vd. 2008)

Veri toplama işine başlanmadan önce araştırmacı -yukarıda belirtilen faydaları nedeniyle- ayrım yapmaksızın konuyla ilgili tüm kaynakları gözden geçirmelidir. Bir kaynakta araştırma konusuyla ilgili bilgi bulunup bulunmadığı, içindekiler ve indekse bakılarak öğrenilebilir. Dijital ortamda ise *ara* butonundan bilgi taraması yapılabilir. Veri elde edilebilecek kaynakların tespiti yapıldıktan sonra, toplanan kaynaklar ilgiye göre okunur. Okuma sırasında şunlara dikkat edilmelidir:

- *Okuma seçici olmalı, ilgili olmayan, zamanı boşa harcayacak bölümlere yüzeysel bakılmalıdır.*
- *Okuma esnasında genel çerçeveyle ilgili (giriş-gelişme-sonuç) gerek zihinde ve gerekse yazılı olarak basit bir kurgu oluşturulmalıdır.*
- *Okuma işlemi, notlar alınarak yapılmalıdır. Bu notlar, aynı ebatta kesilmiş kâğıtlara veya bilgisayarda kolay ulaşılacak ve anlaşılacak türden düzenlenen dosyaya yazılmalıdır.* Buna *bilgi fişi* denilir.

Bilgi fişinde bilginin alındığı eserin; yazar adı ve soyadı, basım tarihi, kitap veya makale adı, dergi adı, basım yeri, yayınevi, cilt/sayı, sayfa gibi künye bilgileri olmalıdır.

Bilgi fişinde bilginin alındığı eserin; yazar adı ve soyadı, basım tarihi, kitap veya makale adı, dergi adı, basım yeri, yayınevi, cilt/sayı, sayfa gibi künye bilgileri olmalıdır. Bilginin konusunun yazılması da araştırmacıya tasnif sırasında büyük kolaylık sağlar. Bu itibarla bir bilgi fişinde*; künye, konu ve alınan bilgi* olmak üzere üç bilgi bulunmalıdır.

Bilgi fişinin şekilsel biçimi aşağıdaki örnekteki gibidir.

Örnek Bilgi Fişi.1

Örnek

- Kitap; Yazar Soyadı, Adı. (Basım Tarihi). *Kitap Adı*, Konu Basım Yeri, Yayınevi, sayfa
- Makale; Yazar Soyadı, Adı. (Basım Tarihi). "Makale Adı", *Dergi Adı*, Basım Yeri, cilt/sayı, sayfa

- "B i l g i " (Aynen Alıntıda)
  B i l g i (Özet Alıntıda)

Bir kaynaktan bilgi iki türlü not edilir. Bunlardan biri *özet alıntı*, biri de *aynen alıntı*dır. Kaynaktaki bilginin araştırmacının kendi cümleleri ile özetlenerek not alınmasına *özet alıntı* denir. Kaynaktaki bilginin araştırmacı tarafından kelime kelimesine, cümle ve noktası virgülüne kadar kopyalanarak not alınmasına *aynen alıntı* denir. Bilgi fişindeki bir bilginin daha sonraki dönemde aynen mi yoksa özet mi olduğunu hatırlamak için aynen alıntıda tırnak işareti (" ") işareti kullanılabilir. Bilginin bu niteliğinin bilinmesi değerlendirme ve yazım aşamasında önemlidir.

Örnek

- Bilgili, A.S. (2019), Sosyal Bilgilerin Temelleri, Konu: Osmanlıda bilim (9. Baskı), Ankara: PegemA Yay., s.16
- "15 ve 16. asırlar askerî ve siyasî alanlarda Türk asrı olarak nitelendirilmiştir. İlmi gelişmeler açısından da bunu söylemek mümkündür. Nitekim Kadızâde-i Rumî, Ali Kuşçu, Sinan Paşa, Molla Lütfi, Takiyüddin, İsmail Gelenbevî gibi matematik ve astronomi, "Maddetü'l-Hayat" adlı kitabın yazarı Akşemseddin (Mikroptan ilk bahsedendir.) ve Şerafeddin Sabuncuoğlu gibi tıp alanının en büyük bilim adamları bu dönemde yaşamışlardır."

Örnek Bilgi Fişi.2

Tarih ve kültür araştırmalarında en önemi veri toplama araçlarından biri kaynak incelemesidir. Tarih araştırmalarında önemli kaynaklardan biri arşiv belgeleridir. Devlet kurumlarının yazışmaları veya özel şahısların kendileriyle ilgili tuttukları kayıtlar arşiv belgelerini oluşturmaktadır.

Tarih araştırmalarında önemli kaynaklardan biri arşiv belgeleridir. Dünyanın en önemli arşivlerinden biri İstanbul Osmanlı arşividir.

Türkiye arşiv malzemesi bakımından çok büyük zenginliğe sahiptir. Osmanlı Devleti'nden devralınan büyük mirasla, bugün dünyanın en zengin arşivlerinden biri Türkiye'dedir. Uzak Doğu'dan Amerika'ya, İskandinav ülkelerinden Afrika'ya neredeyse tüm dünya ile ilişki içerisinde bulunan Osmanlıların bıraktığı arşivler, tüm dünyayı ilgilendiren belgelerle doludur.

Arşiv belgelerinin önemli bir kısmı T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı İstanbul Osmanlı arşivindedir. İstanbul'da Topkapı Sarayı, Yıldız Sarayı, Atatürk Kitaplığı, Deniz müzesi, Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Süleymaniye Kütüphanesi ve İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde pek çok belge ve yazma eserler bulunmaktadır. Ankara'da Cumhuriyet Arşivi, ATASE Arşivi, Tapu-Kadastro

Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadime Arşivi, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Etnografya Müzesi, Cumhurbaşkanlığı Millet Kütüphanesi ve Milli Kütüphanede de oldukça fazla sayıda belge ve yazma eser vardır. Sabancı, Koç, Eczacıbaşı gibi ve bürokraside yer almış ailelerin elinde de belge koleksiyonları bulunmaktadır.

Taslak Planın Hazırlanması

Araştırmayı düzenli bir biçimde yürütebilmek için önce kabataslak bir plan hazırlamak gerekir. Yukarıda bahsettiğimiz kaynak taramasına bağlı ön araştırmalardan edinilen bilgiler bir plan hazırlamayı kolaylaştırır.

Bir bilimsel eser, *yapısal olarak genelde üç bölümden oluşur*. Bu bölümler şunlardır:

Bilimsel eser, yapısal olarak üç bölümden oluşur:
Giriş (Introduction),
Gelişme (Body),
Sonuç (Conclusion).

- *Giriş (Introduction):* Araştırmanın problemi, konusu, amacı, önemi ile konuyla ilişkili literatürün işlendiği bölümdür.
- *Gelişme (Body):* Araştırma yönteminin (örneklem, veri toplama ve analiz metodları) ve bulguların yazılıp değerlendirildiği, yorumlandığı bölümdür.
- *Sonuç (Conclusion):* Araştırmada elde edilen sonuçların değerlendirildiği, genellemelerin yapıldığı, hipotez/teori veya kuramın doğruluğunun/ yanlışlığının ortaya koyulduğu ve ileriye dönük önerilerin işlendiği bölümdür.
- Buna bağlı olarak *bilimsel bir eserin metin kısmının biçimsel yapısı*;
- *Ön Kısım* (Başlık, Ön Söz, İçindekiler, Tablolar Listesi, Kısaltmalar, Özet)
- *Metin Kısmı* (Giriş, Bölümler, Sonuç)
- *Son Kısım* (Ekler, Sözlük, Bibliyografya, İndeks) olmak üzere üç kısımdan oluşur (Seyidoğlu, 2009).

Bilimsel eserin biçimsel yapısı üç bölümden oluşur:
Ön Kısım,
Metin Kısmı,
Son Kısım.

Yazmaya başlamadan önce yapılacak en önemli iş yazılacaklarla ilgili kurgulama yapmaktır. *Kurgulama için araştırmacı şu soruları sormalıdır:*

- *Üst ve alt başlıklar neler olmalı, başlıklar ile kuram arasında doğru ilişkilendirme nasıl yapılmalıdır?*
- *Girişte genelden özele doğru neler yazılmalıdır?*
- *Toplanan bilgilerde bir çelişki veya yanlışlık var mı?*
- *Girişten sonuca kadar konu bütünlüğü nasıl sağlanmalıdır?*
- *Kronolojik bir sıralama nasıl yapılmalıdır?*
- *Fikir akışı düzenli bir şekilde nasıl vermelidir?*
- *Bilgi akışı düzeni nasıl sağlanmalıdır?*
- *Grafik, tablo, liste gibi görsel materyaller nerelere yerleştirilmelidir?*

Bu kurgulama ile birlikte geçici bir plan hazırlanır. Bazı ayrıntılar değişmekle birlikte aşağıdaki planlar model olarak kullanılabilir. Aşağıda Plan 1 ve Plan 2'de bir makale yazımında kullanılabilecek plan örnekleri verilmiştir.

Araştırmacı, örnek planları kullanabileceği gibi kendisi de yeni bir yöntem geliştirebilir ve buna göre bir plan oluşturabilir.

Örnek

- 1. GİRİŞ
- 1.1. Problem
  - 1.2. Amaç ve önem
  - 1.3. Tanımlar
  - 1.4. Sınırlılıklar
- II. LİTERATÜR VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR
- III. YÖNTEM VE TEKNİKLER
  - 3.1. Araştırmanın modeli
  - 3.2. Evren ve Örneklem
  - 3.3. Veri toplama araçları ve verilerin toplanması
  - 3.4. Verilerin analizi
- IV. BULGU VE YORUM
- V. SONUÇ VE ÖNERİLER
- VI. KAYNAKLAR
- VII. EKLER

Plan 1: Makale Yazım Plan Örneği

Örnek

- I.GİRİŞ
  - 1.1. Konu ve önem
  - 1.2. Kaynak taraması/Kuramsal/Kavramsal değerlendirme
- II. BİRİNCİ ANA BAŞLIK
  - 2.1. Alt Başlık
  - 2.2. Alt Başlık
  - 2.3. ……
- III. İKİNCİ ANA BAŞLIK
  - 3.1. Alt Başlık
  - 3.2. Alt Başlık
- IV. SONUÇ
- V. KAYNAKLAR
- VI. EKLER

Plan 2: Makale Yazım Plan Örneği

Lisans ve lisansüstü tezler ve kitap yazımında kullanılabilecek bir plan örneği de aşağıda verilmiştir.

Örnek

- KİTAP VEYA TEZ BAŞLIĞI
- İÇİNDEKİLER
- ÖZET
- ABSTRACT
- KISALTMALAR
- ŞEKİLLER LİSTESİ
- TABLOLAR LİSTESİ
- ÖN SÖZ
- GİRİŞ
- I……
- 2. ……
- BİRİNCİ BÖLÜM
- BÖLÜM BAŞLIĞI
- 1.1. BİRİNCİ DERECE ALT BAŞLIK
- 1.1.1. İkinci Derece Alt Başlık
- 1.1.1.1. Üçüncü Derece Alt Başlık
- 1.1.1.2. Üçüncü Derece Alt Başlık
- 1.1.2. İkinci Derece Alt Başlık
- 1.2. BİRİNCİ DERECE ALT BAŞLIK
- İKİNCİ BÖLÜM
- BÖLÜM BAŞLIĞI
- 2.1. BİRİNCİ DERECE ALT BAŞLIK
- 2.1.1. İkinci Derece Alt Başlık
- 2.1.1.1. Üçüncü Derece Alt Başlık
- SONUÇ
- KAYNAKÇA
- EKLER

Plan 2: Kitap/Tez Yazım Plan Örneği

Not Alınan Bilgilerin Konularına Göre Tasnifi ve Dosyalanması

Tasnif ve dosyalama, araştırmacıya konu ve alt başlıklar hakkında yeterli bilgiye ulaşılıp ulaşılmadığını gösterir.

Bu aşamada veri toplama araçları ile elde edilen bilgilerin oluşturduğu bilgi fişleri, birer dosya içerisinde taslak plana göre tasnif edilir. Bu esnada taslak plana gerekli görülen ilaveler veya çıkartmalar yapılır.

Tasnif ve dosyalama araştırmacıya iki yeterlilik imkânı sağlar. Bunlardan biri *genel olarak konu hakkında yeterli bilgiye ulaşılmış yahut ulaşılamamış olmasının, diğeri de konu alt başlıkları hakkında yeterli bilgi toplanıp toplanmamış olmasının* anlaşılmasıdır. Araştırma konusu hakkında yeterli bilgiye ulaşılamadığının tespiti durumunda, araştırma konusu değiştirilebilir veya yeterli bilgi elde edilebilecek farklı yönleriyle ele alınabilirliği ortaya çıkar.

Örnek

- Osmanlı tarihçisi ve matematikçisi Matrakçı Nasuh'un hayatı hakkında bir biyografi çalışması yapmak isteyen araştırmacı, onun hayatı hakkında yeterli bilgi elde edemez ise çalışma konusunu Matrakçı Nasuh'un eserlerinin tanıtımı olarak değiştirebilir veya onun biyografisine bu konuyu da katabilir. Böylece yeterli bilgi ile iyi bir çalışma ortaya çıkar.

Taslak plandaki konu başlıkları hakkında yeteri derecede bilgi bulunamadığının tespiti durumunda ise konu başlığı kaldırılabilir veya başka bir konu başlığı ile birleştirilebilir. Tasnif ve dosyalama, araştırmanın genel yapısına ve planına açıklık getirir. Böylece araştırmacı hangi bölüm ve konu başlığında ne yapacağını bilerek yazma aşamasına geçer.

Eserin Kaleme Alınması (Yazım)

Bilimsel eserin *Türkçe dil bilgisi kurallarına* ve *ifade düzgünlüğüne* uyularak yazılması şarttır.

Toplanan bilgilerin bir sistem içerisinde verilmesi aşamasıdır. Yazma işlemi sırasında dikkat edilmesi gereken hususlar vardır. Bunlar;

- *Türkçe dil bilgisi kurallarına dikkat etmek,*
- *Bilginin doğruluğuna dikkat etmek,*
- *İfade düzgünlüğüne dikkat etmek,*
- *Bilgiyi akıcı bir üslupta vermek,*
- *Fikirlerde tamamlayıcı olmak,*
- *Teoriyi/Kuramı bütün içerisinde işlemek,*
- *Bölümler arasında dengeli hacim oluşturmak,*
- *Yazıyı tamamlayıcı harita, şekil, tablo ve grafik gibi verileri uygun yerlerde kullanmak,*
- *Dipnot veya son notları uygun oluşturmak*tır.

Yazma işlemi, girişten başlanarak sonuca doğru yapılır. Araştırmanın ana metnine girişle başlanır. Bu bölümde; araştırmanın problemi/sorunu, amacı, önemi, tanımları, sınırlılıkları yazılır, araştırmanın temel kaynaklarının değerlendirmesi yapılır. Ardından konu veya bölüm başlıklarına göre gelişme bölümü yani konunun işlendiği esas bölümün yazım işlemi ile devam eder. Araştırmada elde edilen sonuçların yazılması ile araştırma metninin yazımı sona erer. Bu sonuç bölümünde, sonuçlar sınırlandırılarak analitik genellemelere ulaşılır ve araştırmanın teori/kuram ve uygulama için doğurduğu sonuçlar ile bundan ilham alınan öneriler yazılır. Bilgi fişlerindeki eser tanıtımından istifade edilerek kaynakçanın yazılması ve eklerin ilave edilmesiyle araştırma yazımı sona erdirilir.

Bundan sonraki son aşama yayımdır.

Özet

- **Bilim**
- Hedefi insan mutluluğunu artırmak olan bilim hakkında çeşitli tanımlar yapılmaktadır. Bilim, sistematik yöntem ve teknikler yardımıyla yeni bilgilerin ortaya çıkmasını sağlayan bir süreç olup fen bilimci için hipotezlerin denenmesi için geliştirilen yöntem veya araştırma yolu, bir felsefeci için bilginin doğruluğunun sorgulanması yöntemi bir tarihçi için geçmiş ile bugün arasındaki ilişkinin bilgisi, eğitimciler için türlü duygusal yaşantıların mantıkça bir örnek düşünce dizgesine uydurulması için gösterilen çabalara verilen addır.
- TDK'nin yaptığı tanımlardan birinde bilim, belli bir konuyu bilme isteğinden yola çıkan, belli bir amaca yönelen bir bilgi edinme ve yöntemli araştırma süreci şeklinde izah edilmiştir. Tanımlar değişmekle birlikte, bilimin ortak ve süreklilik gösteren niteliğinin, tabiatta meydana gelen her türlü insanla ilişkili veya ilişkili olmayan olayların bir süreç bilgisi olduğudur. Bu sürecin sonucunda ortaya çıkan ürüne bilimsel bilgi, bunun yazılı haline de bilimsel eser denilir.
- **Bilimsel bilgi**
- Bilimsel bilgi, bilimin ürünü olan, gözlem ve deneyler sonucunda belli bir bilimsel yöntem aracılığıyla elde edilen bilgiye denir. Sağlamlık, doğruluk, güvenilirlik, tutarlılık ve savunulabilirlik, bütün alanlardaki bilimsel bilgilerin ortak özellikleridir.
- **Bilimsel eser**
- Bir bilimsel araştırma sonucunda elde edilen bilginin, yine bilimsel niteliği korunarak ve bilimsel yöntem ve etik ilkeler doğrultusunda yazıya geçirilmesi sonucunda ortaya çıkan esere bilimsel eser adı verilir. Bir eserin bilimsel eser olması; eserin ortaya çıkışını sağlayan araştırma yönteminin bilimsel yöntem olması, etik kurallara uyulması, bilimsel eserin yazılı metinden oluşması ve uygun ortamlarda yayınlanması şartlarına bağlıdır. Bilimsel eserler özgün/orijinal, derleme/inceleme ve tercüme olmak üzere üç çeşittir.
- **Bilimsel Eserin Hazırlık Aşamaları Nelerdir?**
- Bilimsel bir eser vücuda getirmek maksadıyla yola çıkan bir araştırmacı, başlangıçta konu, amaç ve yöntemi belirlemek zorundadır. Bunun için de kendisine "Neyi araştıracağım, niçin araştıracağım, nasıl araştıracağım?" sorularını sormalıdır. Bu sorulara verilecek cevaplar; konuyu, amacı ve yöntemi verir. Ardından bilimsel bir eser vücuda getirmek için belirli bir yol takip etmek gerekir. Bunun için a) Hazırlık, b) Veri toplama, c) Yazma olmak üzere üç ana araştırma aşamasını geçmek gereklidir. Bunlardan hazırlık aşamasında yapılması gerekenler şunlardır:
- **Konu seçimi:** Araştırmanın ilk ve en önemli bu safhasında araştırmacı konuyu belirlerken dikkat etmesi gereken hususlar vardır. Bunlar; özgünlük/orijinallik, ilgi, önem, bilimsel yeterlilik, alan araştırması yapabilmek ve kaynak bulabilmektir. Özgünlük araştırmanın bilime katkı sağlaması ve yenilik getirmesi, bilinmeyenleri keşfedici, sorunlara çözüm üretici olmasıdır.
- İlgi araştırmacının çalışmayı düşündüğü konuya ilgi duymalı, meydana çıkacak sonuçlar hakkında heyecan taşımasıdır. Araştırılacak konu bilime yaptığı katkı, toplumsal gereklilik veya sorunlara çözüm üretme gibi yönleri taşımakla önem kazanır. Araştırmacının araştırılacak konunun gerektirdiği bilgi ve diğer donanımlara (yabancı dil bilmek, Osmanlıca metin okumak gibi) sahip olmalıdır. Araştırılacak konu alan araştırması gerektiriyor ise alana gitme imkânı ve yeterli düzeyde kaynak bulunabilme imkânı olmalıdır
- **Konunun sınırlandırılması:** Araştırmanın başlangıcında konunun çerçevesi kesin çizgilerle belirlenemeyebilir. Bu durumda ileride başlangıçta esnek bir çerçeve çizilebilir ve araştırma ilerledikçe elde edilen verilere göre çerçeve genişletilebilir veya daraltılabilir. Konuyu sınırlandırmak için zaman, mekân (coğrafya), olay, olgu gibi çeşitli sınırlandırma yolları kullanılabilir..

Özet(devamı)

- Zaman: Belli bir tarihi, tarih aralığını, dönemi veya devri ifade eder. “Kanuni Sultan Süleyman Devri Osmanlı Eğitim Sistemi” örneğinde olduğu gibi “devri” ifadesi veya tarih aralıkları ile sınırlandırma yapılabilir. Mekân (Coğrafya): Belli bir yeri, mekânı veya bölgeyi ifade eder. “1815 Haritası’nda Antalya Kalesi” örneğindeki Antalya Kalesi adında da olduğu gibi yer bildiren ifadeler ile coğrafi sınırlandırma yapılabilir. Olay: Ortaya çıktığında gözlenmiş veya gözlenebilen etkin, ilgi çeken bir işi, olayı ifade eder. “II. Mustafa’nın İktidar Mücadelesi ve 1703 Edirne Vakasıyla Tahttan İndirilmesi” örneğindeki “1703 Edirne Vakası” bir olay olarak sınırlamada kullanılmıştır. Olgu: Tam bilinen, objektif olarak ispatlanan, somut şey, olay ve düşünceler, inanç, tutum ve kuramları ifade eder. “Türk Tarih Tezi Bağlamında Erken Cumhuriyet Dönemi Resmî Tarih Yazımının İdeolojik ve Politik Karakteri” örneğindeki “resmî tarih” bir olgu olarak konunun sınırlandırılmasında kullanılmıştır.**Konuyla ilgili literatür (kaynak) taraması yapılması:** Literatür taraması, konunun anlaşılmasını sağlar ve araştırmaya yön verecek problem sorularının uygunluğunu ve gerçek kesitini ortaya çıkarır. Literatür taramasına Türkiye Bibliyografyası, kütüphane katalogları, Türkiye Makaleler Bibliyografyası ve makale indeksleri gibi bibliyografik mahiyetteki eserlerden başlamalıdır. Konuyla ilişkili bütün bilimsel ansiklopedi maddeleri, tez, kitap ve makalelerin kaynaklar veya bibliyografya bölümleri ile internet kullanılabilir. Literatür taramasından elde edilecek bilgilerle; konuya ilişkin önceki çalışmaların, yöntemleri, bulguları, sonuçları, önerileri, kaynakları v.b. hususlar tespit edilebilir.
- **Kaynaklar:** Araştırmalarda kullanılacak kaynaklar ana kaynaklar (orijinal/ birincil) ve yardımcı kaynaklar (ikincil) olmak üzere iki kısma ayrılır. Ana kaynak; Bir olaya fiilen iştirak ederek gözlemlemiş veya çok yakından takip etmiş bir araştırmacının kaleme aldığı eser ana kaynaktır. Yine arşiv belgeleri, müze malzemesi, tarihi kronikler, devlet raporları, hatıratlar, seyahatnameler, sefaretnameler vs. tabi olarak ana kaynaktır. Yardımcı kaynak; ana kaynaklardan faydalanılarak meydana getirilen inceleme ve derleme türü eserler ikincil kaynaklardır. İkincil kaynaklar, ana kaynakların bir sentezi olup ana kaynaklara ulaşılamaması durumunda önem kazanırlar.
- Kitap, bülten, dergi, gazete, istatistik, rapor, yıllık, tebliğ, ansiklopedi, arşiv belgeleri, müze malzemesi, tv-radyo, internet birer kaynaktır.
- Yazılı kaynakların yanı sıra sözlü kaynaklar da bulunmaktadır. Sözlü edebiyat veya ilgili veya uzman kişilerle yapılan mülakatlardan elde edilen bilgiler de kaynak olarak kullanılabilir.
- **Veri toplanması ve not alınması (Bilgi Fişi):** Araştırmanın özelliğine göre veri toplama araçları kullanılır. Anket, deney, kaynak incelemesi, görüşme, gözlem ve alan çalışması veri toplama araçlarıdır. Veri toplama işine girişilmeden önce kullanılacak ölçme sonuçlarının güvenirlik ve geçerlik testleri yapılır.
- Bir kaynakta araştırma konusuyla ilgili bilgi bulunup bulunmadığı, içindekiler ve indekse bakılarak öğrenilebilir. Dijital ortamda ise ara butonundan bilgi taraması yapılabilir. Veri elde edilebilecek kaynakların tespiti yapıldıktan sonra, toplanan kaynaklar ilgiye göre okunur. Okuma sırasında, okumada seçici olunmalı, bu esnada zihinsel ve yazılı kurgu oluşturulma, araştırma konusuna ilişkin notlar alınmalıdır. Bu notlar, aynı ebatta kesilmiş kâğıtlara veya bilgisayarda açılacak bir dosyaya yazılmalıdır. Buna bilgi fişi denilir. Bir bilgi fişinde bilginin alındığı eserin; yazar adı ve soyadı, basım tarihi, kitap veya makale adı, dergi adı, basım yeri, yayınevi, cilt/sayı, sayfa gibi bilgiler olmalıdır. Bilginin konusunun yazılması da araştırmacıya tasnif sırasında büyük kolaylık sağlar.

Özet(devamı)

- Tarih ve kültür araştırmalarında en önemi veri toplama araçlarından biri kaynak incelemesidir. Tarih araştırmalarında önemli kaynaklardan biri arşiv belgeleridir. Arşiv belgelerinin önemli bir kısmı T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı İstanbul Osmanlı arşivindedir.
- **Taslak planın hazırlanması:** Araştırmayı düzenli bir biçimde yürütebilmek için önce kabataslak bir plan hazırlamak gerekir. Bir bilimsel eser, yapısal olarak genelde giriş, gelişme ve sonuç olmak üzere üç bölümden oluşur.
- Buna bağlı olarak bilimsel bir eserin metin kısmının biçimsel yapısı; Ön kısım (Başlık, Ön Söz, İçindekiler, Tablolar Listesi, Kısaltmalar, Özet), Metin kısmı (Giriş, Bölümler, Sonuç) ve Son kısım (Ekler, Sözlük, Bibliyografya, İndeks) olmak üzere üç kısımdan oluşur. Bu çerçevede geçici bir plan hazırlanır.
- **Not alınan bilgilerin konularına göre tasnifi ve dosyalanması:** Bu aşamada veri toplama araçları ile elde edilen bilgilerin oluşturduğu bilgi fişleri, birer dosya içerisinde taslak plana göre tasnif edilir. Bu esnada taslak plana gerekli görülen ilaveler veya çıkartmalar yapılır. Araştırma konusu hakkında yeterli bilgiye ulaşılamadığının tespiti durumunda, araştırma konusu değiştirilebilir veya yeterli bilgi elde edilebilecek farklı yönleriyle ele alınabilirliği ortaya çıkar.
- **Eserin kaleme alınması (Yazım):** Toplanan bilgilerin bir sistem içerisinde verilmesi aşamasıdır. Yazma işlemi, girişten başlanarak sonuca doğru yapılır. Kaynakçanın yazılması ve eklerin ilave edilmesiyle araştırma yazımı sona erdirilir.

DEĞERLENDİRME SORULARI

1. Bir araştırmada literatür taramasıyla, araştırılan konu hakkında aşağıdakilerden hangi bilgilere ulaşılamaz?
   a) Önceki araştırmalarda kullanılan kaynaklar
   b) Önceki araştırmalarda ulaşılan sonuçlar
   c) Araştırma konusuna ilişkin problemin boyutları
   d) Önceki araştırmalarda kullanılan yöntemler
   e) Araştırma konusuna ilişkin bilgilerin tamamı

2. I.Ön Kısım

   II.Metin Kısmı

   III.Son Kısım

   IV.Giriş Kısmı

   Yukarıdakilerden hangisi bilimsel bir eserin metin kısmının biçimsel yapısında yer almaz?
   a) I
   b) II
   c) III
   d) IV
   e) I ve IV

3. Bilim muhtelif bilim dallarınca, kendi bilimsel özelliklerine göre tarif edilmiştir. Aşağıdakilerden hangisi bir tarihçinin yapacağı tanımdır?
   a) Bilim, geçmiş ile bugün arasındaki ilişkinin bilgisidir.
   b) Bilim, toplum içindeki olaylar ve ilişkiler bilgisi
   c) Bilim, bilginin doğruluğunun sorgulanması yöntemidir.
   d) Bilim, insan ile çevre (coğrafya) arasındaki ilişkinin bilgisidir.
   e) Bilim, insanın ruhsal hayatının bilgisidir.

4. I.Türkçe dil bilgisi kurallarına dikkat etmek

   II.Bilginin doğruluğuna dikkat etmek

   III.İfade düzgünlüğüne dikkat etmek

   IV.Bilgiyi akıcı bir üslupta vermek

   Yukarıda verilen dikkat edilmesi gereken kurallar, aşağıdaki hangi işlem sırasında yapılır?
   a) Konu seçme işlemi sırasında yapılır.
   b) Konuyu sınırlandırma işlemi sırasında yapılır.
   c) Literatür taraması yapma işlemi sırasında yapılır.
   d) Yazma işlemi sırasında yapılır.
   e) Bilgi fişi tutma işlemi sırasında yapılır.

5. Bilimsel bir eserin metin kısmının biçimsel yapısının “ön kısmında” aşağıdakilerden hangisi yer almaz?
   a) Ön Söz
   b) Sözlük
   c) Tablolar Listesi
   d) Kısaltmalar
   e) Özet

6. Bir bilimsel eser, yapısal olarak, giriş, gelişme ve sonuç olmak üzere üç bölümden oluşur. Aşağıdakilerden hangisi giriş bölümünde ele alınan konulardan biridir?
   a) Veri toplama ve analiz metotları
   b) Bulgular ve yorumları
   c) Teorinin doğruluğunun veya yanlışlığının ortaya koyulması
   d) İleriye dönük önerilerde bulunulması
   e) Konuyla ilişkili literatürün değerlendirilmesi

7. Bir tarih araştırmasında aşağıdakilerden hangisi ana kaynak olarak kullanılamaz?
   a) Âşıkpaşazâde, Tevarih-i Al-i Osman
   b) Mehmed Neşri, Kitab-ı Cihannüma
   c) Selahattin Tansel, Mondoros’tan Mudanya’ya Kadar
   d) Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk
   e) Kâzım Karabekir Paşa, İstiklâl Harbimizin Esasları

8. I.Araştırma yöntemi bilimsel yöntem olmalıdır.

   II. Etik kurallara hassasiyetle uyulmalıdır.

   III.Yazılı metin olmalı ve uygun ortamlarda yayınlanmalıdır.

   Yukarıda bir eserin hangi koşullarından bahsedilmektedir?
   a) Bir eserin etik kurallara uygunluk şartından bahsedilmektedir.
   b) Bir eserin yayınlanması şartından bahsedilmektedir.
   c) Bir eserin bilimsel değer taşıma şartlarından bahsedilmektedir.
   d) Bir eserin bilimsel eser olması şartından bahsedilmektedir.
   e) Bir eserin yazılı metin şartlarından bahsedilmektedir.

9. Bilim muhtelif bilim dallarınca, kendi bilimsel özelliklerine göre tarif edilmiştir. Aşağıdakilerden hangisi bir coğrafyacının yapacağı tanımdır?
   a) Bilim, bilginin doğruluğunun sorgulanması yöntemidir.
   b) Bilim, insan ile çevre (coğrafya) arasındaki ilişkinin bilgisidir.
   c) Bilim, insanın sosyokültürel ve biyolojik bilgisidir.
   d) Bilim, iktidara biçim verilmesinin ve iktidarın paylaşılmasının bilgisidir.
   e) Bilim, toplum içindeki olaylar ve ilişkiler bilgisidir.

10. “Tercüme edilen eserde, cümlelerin ve kavramların ifade etmek istediği mana müellifine, sözcükler … aittir.”

    Yukarıdaki cümlede boş bırakılan yere aşağıdakilerden hangisi gelmelidir?

    a) Yazara
    b) Araştırmacıya
    c) Mütercime
    d) Muharrire
    e) Kâtibe

Cevap Anahtarı

1.e, 2.d, 3.a, 4.d, 5.b, 6.e, 7.c, 8.d, 9.b, 10.c

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2008). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (14. Baskı). Ankara: PegemA Yayınları

Cevizci, A. (1999). *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, (3. Baskı), İstanbul: Paradigma Yay.

Çapa, M. (2019), *Sosyal Bilgilerin Temelleri*, (9. Baskı), (Edt. Bilgili, A.S.), Ankara: PegemA Yay

Çepni, S. (2001), *Araştırma ve Proje Çalışmalarına Giriş*, Trabzon: Erol Matbaacılık

Gökçe, B, (1999), *Toplumsal Bilimlerde Araştırma*, Ankara: Savaş Yayınevi.

Oğuzkan, F. (1993). *Eğitim Terimleri Sözlüğü*. (3.Basım). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayını.

Onat, H. Bilim, *Bilgi ve Bilimsel Yöntem*, 10 Aralık 2020 tarihinde https://acikders. ankara.edu.tr/pluginfile.php/73646/ mod _ resource/ content/0/1.%20% C3% 9Cnite.pdf. adresinden erişildi.

Öncül, R. (2000), *Eğitim ve Eğitim Bilimleri Sözlüğü*, İstanbul Milli Eğitim Bakanlığı Yay.

Seyidoğlu, H. (2009), *Bilimsel Araştırma ve Yazma El Kitabı*, (10. Baskı), İstanbul: Güzem Can Yay.

BİLİMSEL BİR ESERİN YAZIM AŞAMASI

İÇİNDEKİLER

- Bir Tarih Metninin İnşası
  - Araştırma Bulgularının Okunması
  - Üslup/İfade, İmla
  - Araştırma Sorusu, Problem
  - Yöntem
  - Kaynakların Tanıtımı ve Literatür Değerlendirmesi
  - Harita, Şekil, Tablo Kullanımı
  - Son Okuma, Düzeltme
- Referanslar
  - Alıntılama Biçimleri
  - Referans Gösterme Biçimleri
  - Dipnot (CMS) Yöntemi
  - Metin İçi Atıf Yöntemi

HEDEFLER

- Bu üniteyi çalıştıktan sonra;
  - Bir tarihsel metnin yazma sürecinde, takip edilecek süreci, yöntemi, üslubu, kaynak ve literatür değerlendirmesini öğrenebilecek,
  - Referans gösterme ve alıntı yapma biçimlerini kavrayabileceksiniz.

Atatürk Üniversitesi
Açıköğretim Fakültesi

TARİH METODOLOJİSİ

Doç. Dr. Asaf ÖZKAN

ÜNİTE

11

© Bu ünitenin tüm yayın hakları Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi'ne aittir. Yazılı izin alınmadan ünitenin tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

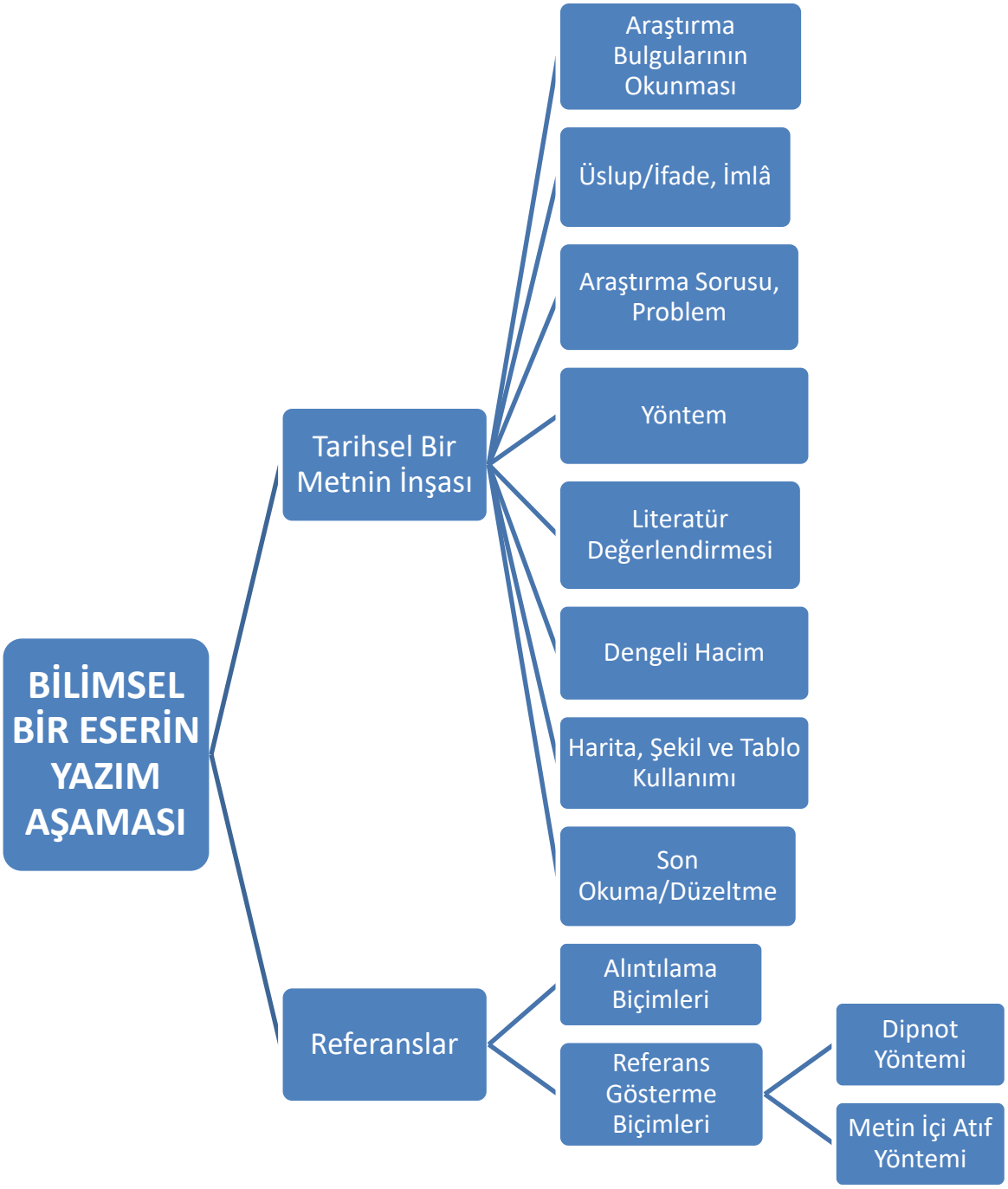
BİLİMSEL BİR ESERİN YAZIM AŞAMASI
Tarihsel Bir Metnin İnşası
Araştırma Bulgularının Okunması
Üslup/İfade, İmlâ
Araştırma Sorusu, Problem
Yöntem
Literatür Değerlendirmesi
Dengeli Hacim
Harita, Şekil ve Tablo Kullanımı
Son Okuma/Düzeltme
Referanslar
Alıntılama Biçimleri
Referans Gösterme Biçimleri
Dipnot Yöntemi
Metin İçi Atıf Yöntemi

GİRİŞ

Genel olarak bütün bilimsel araştırmalarda olduğu gibi tarih araştırmalarında da çeşitli aşamalar bulunmaktadır. Önceki ünitede de ifade edildiği gibi tarihsel araştırmalarda ilk ve en önemli adım, araştırılacak konunun belirlenmesidir. Tarihçi, önceki okumalarından tespit ettiği ya da gerek kişisel merakının etkisiyle gerekse üzerine fazla çalışılmamış veya yeni ortaya çıkmış kaynaklarla yeniden ele alınmaya değer gördüğü herhangi bir konuyu araştırma konusu olarak seçebilir. Araştırmacı ele alacağı konuyu belirledikten sonra öncelikle bu konu ile alakalı daha önce yapılmış çalışmalardan oluşan literatür taraması aşamasına geçecektir. Bir taraftan da konunun temel kaynakları ve arşiv malzemelerini tespit ederek değerlendirecektir. Bütün bu okuma ve değerlendirme sürecinde tutulan notlardan araştırmanın taslak planı oluşturulacaktır.

Yukarıda özetlenen işlemlerin tamamlanmasından sonra artık eserin yazma aşamasına geçilecektir. *Bilimsel bir eserin yazma sürecinde elde edilen bulguların ne olduğunun ortaya konulması kadar nasıl ifade edildiği, nasıl metin haline getirildiği de önemlidir.* Gerek içeriğin organizasyonu, gerekse eserin biçimsel özellikleri yazma aşamasını daha önemli hale getirmektedir. Yazma faaliyeti araştırmacının kişisel yeteneği kadar bilimsel ölçütlere uyup uymadığına da bağlıdır. Daha doğru bir anlatimlâ bilimsel bir eserin araştırma safhası mutfak olarak düşünülürse yazma süreci bu mutfakta hazırlanan ürünün müşteriye yani okuyucuya sunumu anlamına gelir. *Dolayısıyla bilimsel bir eserin yazma aşaması araştırmacının mutfağında hazırladığı ürününü en güzel şekilde sunma çabası olarak değerlendirilebilir.*

Tarih araştırmacısı incelemeyi düşündüğü konu ile alakalı elde edebildiği kaynaklardan ve ilgili literatürden notlar alır.

BİR TARİH METNİNİN İNŞASI

Araştırma Bulgularının Okunması

Tarih araştırmacısı incelemeyi düşündüğü konu ile alakalı elde edebildiği kaynaklardan ve ilgili literatürden derlediği notlarını önceki bölümde ifade edildiği şekilde hazırladığı plan çerçevesinde dosyalamış olmalıdır. Yazmayı planladığı ilk kısımla alakalı daha önce hazırlamış olduğu bilgi notlarına ait dosyadaki malzemeyi yeniden okuyarak hem bilgilerini tazelemiş olur hem de planını yeniden gözden geçirir. Bu süreçte artık zihninde neyi, nasıl yazacağına dair bir şekil meydana geleceği için zaman kaybetmeden yazma sürecine geçmelidir.

Araştırma sürecinde notlar el yazısıyla bilgi fişlerine yazılabileceği gibi teknolojinin gelişmesi ile birlikte bilgisayar ortamına da aktarılmış olabilir. Araştırmacı kendi benimsediği yönteme göre aldığı notları okurken gerekli gördüğü yerlerde özetleme yapabilir veya önemine göre yeni notlar alabilir. Böylece yapılan son okuma ile hem çalışmanın son şekli belirlenmiş hem de aktarılmak istenen herhangi bilgi atlanmamış olur. Belirlenen ilk kısmın yazımının tamamlanmasından sonra diğer kısimlâr da aynı yöntemle sırasıyla yazıya geçirilir.

Üslup/İfade, İmlâ

Yazma faaliyetinde neyin yazıldığı kadar nasıl yazıldığı da önemlidir. Metin inşası, tarihçinin araştırma sürecinde elde ettiği bulguları kendisi dışındaki dünya ile paylaşması olarak değerlendirilebilir. *Bulgulara dayalı tarihsel gerçek olarak ifade edilen şey esasında tarihçinin kurgusundan ibarettir.* Dolayısıyla bir söylem inşası olan yazma faaliyeti sırasında benimsenen üslup, tarihçinin araştırmasını aktarma ve muhatabı olan okuyucuyu ikna etme gücünü de belirleyecektir.

Bir eser hangi kesime hitap ederse etsin, iyi, düzgün ve anlaşılır bir Türkçe ile inşa edilmelidir.

Metin inşası kelimelerle başlar. Tarihçinin seçtiği her kelime aslında onun bilgi birikimini yansıtır. Bu bağlamda tarihçi sadece araştırma konusuna hakim olmakla yetinmemeli alanına, genel olarak da sosyal bilimler terminolojisine mümkün mertebe hakim olmalıdır. Ya da en azından karşılaştığı ve bilgi dağarcığında bulunmayan kavramların, terimlerin karşılığını nerede bulabileceğini bilmelidir. Bu da yine entelektüel birikimle yakından ilgilidir. Yazılan eserin niteliğine göre dilin kullanımı, kelime seçimi değişebilir. Örneğin akademik bir makale veya kitabın dili ister istemez günlük konuşma dilinden farklı olacaktır. Ders kitabı veya geniş kitlelere hitap etmesi beklenen eserler ise yine muhatabın bilgi seviyesi dikkate alınarak kaleme alınmalıdır. Bununla birlikte *hangi kesime hitap ederse etsin eser, iyi, düzgün ve anlaşılır bir Türkçe ile inşa edilmelidir.* Mümkün olduğu kadar günlük konuşma dilinde artık kullanılmayan eski kelimelerden kaçınmak gerektiği gibi tamamen konuşma dilinde de kaleme alınmamalıdır*. Bir yönüyle edebi ürünler kaleme alan düşünür veya sanatçı olarak değerlendirilebilecek tarihçi yazma sürecinde kendi düşünsel dünyasındaki kelimeleri kullanacağından inşa edeceği metnin zenginliğini her şeyden önce kendi bilgi birikimi ve kullandığı dil belirleyecektir.*

Yazar seçtiği kelimelerle sözcük öbeklerini, bu öbekler de cümleleri oluşturur. Kullanılan kelimelerin uyumu cümlenin uyumunu ortaya çıkarır. Kurulan cümleler karmaşık ve anlaşılmayı zorlaştıracak kadar uzun olmamalıdır. Her bir cümle mantıksal bir bağ ile diğer cümleye bağlanır ve böylece oluşturulacak düşünsel bağ ile paragraf teşekkül eder. *Paragraf yazımında yaygın kabul gören kurala göre; ana fikir+örnekler+sonuç formülü takip edilir.* Genellikle ilk cümle ana fikir, ardından ana fikri kanıtlamaya yönelik örnekler ve sonuç cümlesi paragrafı oluşturan öğelerdir. Yazılan her paragraf yine mantıksal ve düşünsel bağ ile diğer paragraflarla ilişkilendirilir. Böylece kendi içinde tutarlı, mantıksal bütünlüğe sahip metin ortaya çıkar.

Tarihsel metin inşasında en fazla tartışılan konulardan biri de cümlelerin hangi zamanla ifade edileceğidir. *Geleneksel tarih yazım anlayışında "Tarihin dili di'li geçmiş zamandır." şeklinde bir genel kabul olsa da esasen "geldi, gitti, gördü, yaptı…" şeklindeki ifadeler doğrudan tarihçinin olaya şahit olduğu anlamı vereceğinden çoğunlukla "-miş'li" geçmiş zaman tercih edilir.* Fakat bu hususta esas dikkat edilmesi gereken nokta bir paragraf yazılırken farklı zamanların bir arada kullanılmamasıdır. Paragrafın ilk cümlesi hangi zamanla yazılmışsa zorunlu olmadıkça devam eden cümleler de aynı zamanla kaleme alınmalıdır. Elbette ki bu ifade hususlarına dikkat edilirken zihinde şekillendirilmiş fikirlerin seyrinin

bozulmasına da izin verilmemelidir. Yani *mana biçime feda edilmeden dengeli bir metin ortaya konmaya çalışılmalıdır.*

Bilimsel bir eserin kaleme alınması sürecinde yukarıda ifade edilen birtakım evrensel kabul görmüş üsluba dair ilkeler olsa da esasen her yazarın kendine has ifade özellikleri vardır/olmalıdır. Bu özellikler hemen ilk çalışmada kendini göstermese de zaman içerisinde oturacaktır. *Dolayısıyla ilk çalışmadan itibaren edinilecek bazı alışkanlıklar araştırmacının üslup özelliklerinde büyük etkiye sahip olacaktır.* Özellikle akademik çalışmalarda belge ve bilgi kullanımı konusunda olabildiğince özenli davranmak gerekir. Birinci elden kaynaklardan elde edilen olguların birbiri ardınca sıralanmasındansa kaleme alınan eserin, gerek birinci elden kaynakların gerekse ikinci el çalışmaların bir sentezi olması gerekir. Ayrıca *gerekli görüldüğü durumda kaynaklardan aynen alıntı yapılabilmesine rağmen, bunun çok fazla olmaması, belgelerden edinilen bilgilerin yazarın kendi ifadeleri ile aktarılması daha doğru olacaktır.*

İlk çalışmadan itibaren edinilecek bazı alışkanlıklar araştırmacının üslup özelliklerinde büyük etkiye sahip olacaktır.

Üslup konusunda son olarak dikkat edilmesi gereken nokta okuyucuya "ne?", "neden?", "niçin?" sorularını sordurmayacak şekilde araştırma konusunda verilmesi gereken bilgileri en doğru biçimde vermektir. Elbette ki bazı konularda kaynak eksikliği veya başka nedenlerle yeterli bilgi bulunmayabilir. Bu tür durumlarda da duruma göre metin içinde veya dipnotta yeteri kadar aydınlatılamayan noktalar sebepleriyle birlikte ifade edilmelidir.

Tarihsel metnin inşasında ifade ve üslubun anlaşılır olması kadar imlâ kurallarına uyulması da önemlidir. Bu konuda sıklıkla güncellenmesine rağmen, Türk Dil Kurumunun eser hazırlandığında yürürlükte olan en son yazım ve imlâ kurallarının uygulanması yerinde bir tutum olacaktır. Ayrıca özellikle yeni Türk alfabesine geçişten önceki Türk ve Osmanlı tarihine ilişkin kaynaklarda rastlanan Arapça ve Farsça kelimelerin, terkiplerin yazıya aktarılmasında birtakım zorluklar görülmektedir. *Türkçeleşmiş veya yaygın olarak kullanılan Bâb-ı Âlî, Sadr-ı âzam, reisü'l-küttab, sû-i istimal vs. kelimeler metin neşri veya aynen alıntı yapılmıyorsa Bâbıâli, Sadrazam, reisülküttap, suiistimal şeklinde kullanılmalıdır.* Yine Arap alfabesinde bulunan uzun ve kalın hecelerin doğru okunması maksadıyla bunları gösteren özel işaretlerin kullanılması gerekir. Bu konuda yine Türk Dil Kurumu ve Türk Tarih Kurumu gibi kurumların yazım kurallarına uymak yeterli olacaktır. İmlâ konusunda dikkat edilmesi gereken en önemli husus eserin tamamında aynı biçimi devam ettirmektir. Yani *yazımda birliği sağlamak, aynı kelimeyi veya terimi eserin farklı yerlerinde farklı biçimlerde yazmaktan kaçınmak gerekir.*

Araştırma Sorusu, Problem

Bilimsel eserde üslup, ifade ve imlâ genel yazım kuralları içerisinde değerlendirilebilir. *Eserin yazım aşamasında içeriğe yönelik ilk adım araştırma sorusunun veya probleminin açıklanması olmalıdır.* Esasen her türlü bilimsel araştırmanın öncelikli olarak bir ana sorusu ya da birbirine eklemlenmiş açıklama bekleyen soruları olmalıdır. Zaten araştırma sonucunda kaleme alınan eser de bu ana soru veya sorular bütününü açıklamaya yönelik faaliyet olarak tanımlanabilir. Dolayısıyla eserin yazım aşamasında ilk olarak araştırmanın *"soru"*sunun açık bir

Eserin yazım aşamasında ilk olarak araştırmanın *"soru"*sunun açık bir biçimde ifade edilmesi ve buna önerilen cevabın ortaya konulması gerekir.

biçimde ifade edilmesi ve buna önerilen cevabın ortaya konulması gerekir. *Bu yapılırken öncelikle araştırma sorusunun kaynak, zaman-mekân açısından sınırlarının belirlenmesi oldukça önemlidir. Çünkü araştırma sorusunun sınırları aynı zamanda eserin de sınırlarını belirleyecek ve yazım sürecini kolaylaştıracaktır.*

Yöntem

Araştırma sorusunun açık bir biçimde ortaya konulmasından sonra hangi yöntemin kullanılacağının açıklanması gerekir. *Tek bir yöntem mi uygulanacaktır? Başka bir seçenek yok mudur? Varsa uygulanması kararlaştırılan yöntemin tercih sebebi nedir?* Bu ve buna benzer sorulara bir muhatap olarak okuyucuyu ikna edecek şekilde cevaplar verilmesi hem konunun anlaşılmasına yardımcı olacak hem de yine araştırmacı için konunun sınırlarını belirlemede fayda sağlayacaktır.

Kaynakların Tanıtımı ve Literatür Değerlendirmesi

Araştırma sorusu ve bu soruya cevap arama yöntemi belirlendikten sonra öncelikle araştırmacı konu ile alakalı elde ettiği kaynaklarını tanıtmalıdır. *Tarihçiler için çoğunlukla arşiv belgelerinden oluşan bu kaynakların belirlenen yöntem çerçevesinde araştırma sorusuna hangi ölçüde cevap vereceği veya araştırma sorusunun cevabının sadece bu kaynaklarda mı olduğu konularında gerekli açıklamalar yapılmalıdır.* Ayrıca belirlenen yöntem ve kaynaklar arasında uyum-uyumsuzluk noktaları da değerlendirilerek sorunlu kısımlar belirlenmelidir. Böylece okuyucu zihinsel olarak eserin dayandığı olgulara aşina olacaktır.

Araştırmacı elde etmiş olduğu kaynakların tanıtımından sonra ele aldığı konu ile alakalı daha önce yapılmış olan çalışmalardan oluşan literatürü de değerlendirmelidir. Bu aşamada, kaleme alınan araştırmanın bundan önce yapılan çalışmalar arasında nerede durduğu gösterilir. Değerlendirme yapılırken literatür eleştirel gözle incelenir ve daha önce yapılan çalışmalardaki eksiklikler, hatalar veya zayıf noktalar vurgulanır. Ardından da kaleme alınan eserin hangi noktalarda daha önce yazılmış eserlerden ayrıldığı ortaya konulur. Literatür değerlendirmesi tamamlandıktan sonra kısa bir özet yapılarak araştırma sorusuyla bir bağlam kurulur ve böylece ana metnin yazımına geçilir.

Dengeli Hacim

Tarih araştırmalarında tez veya kitap yazımında eser çeşitli bölümlere ve bu bölümler de alt başlıklara ayrılır. Araştırma aşamasında yapılan taslak plan çerçevesinde belirlenen bölümler ve alt başlıklar belli bir düzen içerisinde düzenlenir. Eseri oluşturan bölümlerin hacim olarak büyük farklılık göstermemesi gerekir. *Örneğin üç bölüm olarak tasarlanan eserin ilk bölümü 20, ikinci bölümü 120, üçüncü bölümü 10 sayfadan oluşuyorsa planlamada bir orantısızlık olduğu görülür*. Dolayısıyla eldeki malzeme yeniden değerlendirilerek bölümler arasında bir denge kurmak gerekir.

Bölümlerin yanında bölümleri oluşturan ana başlıklar ve ana başlıkları meydana getiren alt başlıkların da birbirini tamamlayacak ve bir bütünü oluşturacak şekilde düzenlenmesi oldukça önemlidir. Alt başlıklar ana başlığı, ana

başlıklar bölümleri, bölümler ise eseri oluşturduğuna göre her açıdan araştırmacının kurgusunu tamamlayacak şekilde düzenlenmelidir. Yazım sürecinin başından sonuna kadar bağlamın kaybedilmemesi gerekir ki bu da araştırmacının her aşamada araştırma sorusunu göz önünde bulundurmasına ve onun üzerinden bir bağlam oluşturmasına bağlıdır.

Harita, Şekil, Tablo Kullanımı

Tarihsel metinler konularına göre birtakım tamamlayıcı unsurlara ihtiyaç duyarlar. Bunlar bir harita olabileceği gibi birtakım istatistiki verileri içeren rakamsal tablolar da olabilir. Ele alınan konunun kapsam ve ihtiyacına göre eserin görsel malzeme ile desteklenmesi daha iyi anlaşılması açısından oldukça önemlidir. Araştırma safhasında elde edilen bu türden görsel belgeler veya bizzat araştırmacı tarafından hazırlanan şekiller, tablolar eserin yazım aşamasında tam yerli yerinde kullanılmalıdır. Günümüz bilgisayar teknolojisinde bu tür bilgileri hazırlamak üzere çok sayıda program bulunduğundan doğrudan yazım aşamasında da hazırlanabilir, yazım sürecinden sonra hazırlanarak araya da girilebilir. *Fakat hangi yöntemle hazırlanırsa hazırlansın harita, tablo ve şekil gibi unsurlar gerekli değerlendirmeler yapılarak en uygun yere yerleştirilmelidir.*

Son Okuma, Düzeltme

Son okuma aşamasında araştırmanın ana sorusu ile oluşturulan bağlama uygunluğu denetlenir.

Yazma aşamasının tamamlanması ile birlikte araştırmacının elinde artık son haline yakın bir çalışma vardır. *Araştırma malzemesinin toplanması ve değerlendirmesi sürecinde ne kadar dikkat edilirse edilsin metinde birtakım boşluklar kalmış olması muhtemeldir.* Yazma sürecinde konu ile alakalı yeni birtakım bilgi ve belgelere de ulaşılmış olabilir. Bu nedenle yazar elde ettiği yeni bilgi ve belgeleri önceden belirlediği kısımlara girerek metni tamamlamalıdır.

Metnin tamamlanmasından sonraki aşamada yapılması gereken işlem, baştan sona okunarak olması muhtemel hataların tespit edilmesi ve gerekli düzeltmelerin yapılmasıdır. *Son okuma sırasında dilbilgisi ile alakalı maddi hataların yanı sıra bilgi eksiklikleri veya hataları da tespit edilir ve gerekli müdahaleler yapılır*. Ayrıca metni oluştururken kullanılan kelime, cümle ve paragrafların birbirleriyle oluşturdukları ilişki yeniden değerlendirilir ve araştırmanın ana sorusu ile oluşturulan bağlama uygunluğu denetlenir. Bu aşamada gerekli görüldüğü takdirde paragrafların yeri değiştirilebilir hatta yeni başlıklar eklenip çıkarılabilir. *Böylece yazar son kez eserin asıl anlatmak istediği konuyu yeteri kadar anlatıp anlatmadığına karar vermiş olur.* Bununla birlikte genellikle yazarın dışında çalışılan konuya yabancı olmayan bir diğer kişi tarafından okunması da tavsiye edilmektedir.

REFERANSLAR

Tarihin bilim olup olmadığına dair tartışmalar geçmişte yapıldığı gibi günümüzde de devam etmektedir. *Bilimi yanlışlanabilirlik teorisi çerçevesinde tanımlayan düşünürlere göre tarihsel bilgi yanlışlanamayacağına göre tarih bir bilim dalı olarak kabul edilmemelidir.* Bu görüşe karşı çıkan düşünürler, herhangi

bir tarihsel bilginin farklı kaynaklar incelenerek yanlışlanabileceğini, dolayısıyla tarihsel bilginin statik olmadığını öne sürmektedirler. *Diğer taraftan zaman içerisinde bilim kavramı, araştırmalar sonucunda elde edilen bilgi türünü değil bilgiyi elde etme sürecini tanımlamak üzere kullanılmaya başlanınca bilimsel metotlara uygun bir biçimde yürütülen tarihçilik faaliyeti bilimsel faaliyet haline, elde edilen tarihsel bilgi de bilimsel bilgi haline geldi.*

Tarihçi fen bilimlerinde olduğu gibi laboratuvar bilgisi üretmez fakat ürettiği bilgi de tamamen hayal ürünü değildir. Yaşanmış olayların nasıl gerçekleştiğini anlamaya veya açıklamaya çalışan tarihçi bu faaliyeti yürütürken araştırma konusu ile ilgili önermelerini farklı ana kaynaklara dayandırmak zorundadır. Böylece anlattığı olayın gerçekliğini belgelemiş olur. Ortaya koyduğu belgenin doğruluğu tartışmalı olsa da sonraki dönemde elde edilecek yeni belgelerle olay doğrulanabilir veya çürütülebilir. *Dolayısıyla tarihsel bilgi diğer bütün bilimsel bilgi türlerinde olduğu gibi yeni bulgu ve verilerle yenilenir ve değişikliğe uğrar yani statik değildir.*

Tarihçi fen bilimlerinde olduğu gibi laboratuvar bilgisi üretmez fakat ürettiği bilgi de tamamen hayal ürünü değildir.

Bilimsel bir eserde aranan en önemli özelliklerden biri de hangi bilginin nereden alındığının gösterilmesidir. Bu durum, şu açılardan önemlidir:

- *Ahlaki ve yasal sorumluluk,*
- *Eserin sağlam kaynaklara dayandığını ve bilimselliğini gösterme,*
- *Eserde verilen bilginin doğruluğunu denetleme veya aynı konuda daha fazla bilgi sahibi olmak isteyen okuyucuyu yönlendirme,*
- *Araştırmacının eserinde zikrettiği kaynaklara hâkim olup olmadığını ve bahsedilen kaynaklara hangi ölçüde sadık olduğunu gösterme.*

Bilimsel eserde verilen her türlü bilginin kaynağını göstermek gerekir. Fakat genel geçer, herkes tarafından bilinmesi beklenen bilgilerin kaynağını göstermeye gerek yoktur. Örneğin Mustafa Kemal Paşa *"19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıktı."* ifadesi için kaynak göstermeye ihtiyaç yoktur. Bilimsel eserin yazımı sırasında gerek alıntılama konusunda gerekse yapılan alıntının gösterilmesi konusunda temel bazı hususlara dikkat etmek gerekir.

Alıntılama Biçimleri

Tarihsel bilginin gerçekliğinin sınanması kullanılan kaynakların incelenmesiyle yapılır. Tarihçi eserini inşa ederken çeşitli kaynaklardan alıntılar yapar. Alıntı doğrudan alıntı ve dolaylı alıntı olmak üzere iki şekilde olabilir:

Doğrudan alıntı

Tarihçi araştırma sürecinde elde ettiği kaynaklardan bazılarından özgün biçimini bozmadan, içeriğini hiçbir şekilde değiştirmeden alıntı yapmak ihtiyacı duyabilir. *Kanun, kararname, yönetmelik gibi resmi belgelerin yanı sıra özgünlük taşıyan metinler, kavramlar, bir yazara ait özgün fikir veya ifadeler gibi kaynaklardan doğrudan alıntı yapılabilir.* Ayrıca yine araştırmacının üslup ve tercihine göre, metni güçlendireceği düşünülen her türlü kaynaktan aynen alıntı yoluyla yararlanılabilir. Fakat bir tarihsel metnin tamamen veya büyük bir oranda

diğer kaynaklardan uzun alıntılarla inşa edilmesi doğru değildir. *Çok gerekmediği sürece kaynakların araştırmacı tarafından kendi cümleleriyle aktarılması tercih edilmelidir.*

Doğrudan alıntının metin içerisinde yazımı ve gösterimi farklıdır. Tam bir ölçüsü olmamakla beraber farklı kurum, üniversite ve enstitülerin yazım kurallarında bazı ölçütler belirlenmiştir. *Örneğin Türk Tarih Kurumunun yazım kurallarına göre; doğrudan alıntı beş satırdan az olduğu durumda metin içerisinde ve italik olarak yazılması yeterli görülmektedir. Beş satırdan fazla olduğu durumlarda ise paragraf girintisinden 1 cm içeriden başlatılarak tırnak içinde ve normal metne göre 1 punto küçük ve düz yazılmalıdır.* Bu konudaki standart yukarıda ifade edildiği üzere kurumlara göre farklılık gösterebilir. Farklı enstitüler veya dergilerin yazım kurallarında doğrudan alıntının gösterimi kelime sayısıyla sınırlandırılabilir. *Örneğin alıntı 40 kelimenin altında ise metin içerisinde normal punto ile tırnak içinde ve italik gösterilirken 40 kelimeden fazla olması durumunda iki nokta konularak farklı punto ve girinti ile yeni bir paragraf şeklinde gösterilir.* Bu nedenle hazırlanan eser, hangi kuruma veya dergiye sunulacaksa o kurumun veya derginin yazım kılavuzuna göre hazırlanmalıdır.

Doğrudan alıntılarda kaynağın künyesi ile birlikte alıntının yapıldığı sayfanın numarasının gösterilmesi zorunludur.

Doğrudan alıntılarda kaynağın künyesi ile birlikte alıntının yapıldığı sayfanın numarasının gösterilmesi zorunludur. Alıntılanan kısımda atlanmak istenen yerler varsa buralara üç nokta (…) konulmalıdır. Atlanan kısım bir paragrafın başında olduğu takdirde paragrafın başına dört nokta (….) eklenerek atlama yapıldığı belirtilmelidir. Aynen alıntılarda alıntılanan metnin imlâ ve noktalama işaretlerinin orijinal haliyle muhafaza edilmesi gerekir. Fakat anlamı bozacak bir hata olduğu düşünüldüğü takdirde köşeli parantezle göstermek şartıyla küçük düzeltmeler yapılabilir. *Yine doğrudan alıntılarda yazar tarafından yapılan vurguların (italik yazma, altını çizme vs.) yazara ait olduğu köşeli parantez içerisinde [İtalikler yazara aittir.] veya [Altı çizili kısım yazara aittir.] belirtilmelidir.* Doğrudan alıntı yapılan kısmın sonunda yazarın alıntılanan fikir veya bilgilerle alakalı kendi yorumunu eklemesi gerekir. Aksi takdirde yazarın bu fikir veya bilgilere tamamen katıldığı anlaşılacaktır.

Dolaylı alıntı

Metnin ana düşüncesini değiştirmeden, özgün biçim ve içeriğe uyma zorunluluğu olmaksızın yazarın kendi ifade ve yorumlarıyla başka bir yazarın fikir ve düşüncelerini alıntılaması dolaylı alıntı olarak değerlendirilir. Yine aynı şekilde her türlü tarihsel kaynağın, arşiv belgesinin yazar tarafından kendi üslup ve ifadesi ile dillendirilmesi de dolaylı alıntı kapsamına girer. Bu tür alıntıların tırnak içine alınmasına veya alıntı olduğunu gösterecek farklı bir yazma biçimine ihtiyaç yoktur. Fakat alıntının yapıldığı kaynak gösterilmelidir. Bu tür alıntılarda atıf tek bir sayfaya yapılabileceği gibi kaynağın tamamına da yapılabilir. *Kaynağın tamamına değil de herhangi bir eserin belli bir sayfa veya kısmına atıf yapıldığı takdirde sayfa numarası gösterilmelidir.*

Referans Gösterme Biçimleri

Bilimsel eserlerde atıf dipnot ve kaynak gösterimi dört farklı biçimde yapılabilmektedir:

- *Atıf şeklinde metin içinde,*
- *Dipnot şeklinde sayfa altında,*
- *Bölüm veya makale sonunda,*
- *Kitabın sonunda.*

Bilimsel araştırmalarda atıf ve kaynakça gösterimi konusunda çok farklı biçimler olmasına rağmen, Türkiye'de genelde üç yöntem kullanılmaktadır. *Bunlardan ikisi; metin içinde atıf yöntemini temel alan APA (American Psychological Association) ve MLA'dır (Modern Language Association). Diğeri ise sayfa altında veya metin sonunda dipnot yöntemini temel alan CMS'dir (Chicago Manual of Style).* Tarih araştırmaları konusunda yayın yapan akademik dergiler, kurumlar ve enstitüler bu üç yöntemden birini benimseyerek kullanır. *Dolayısıyla tarih araştırmacısı ister kitap, ister makale, isterse tez çalışması olsun çalışmalarını değerlendirmeyi planladığı kurumun veya derginin yazım kılavuzunu inceleyerek burada istenen biçime göre çalışmasını hazırlamak zorundadır.* Fakat bu konuda dikkat edilmesi gereken husus belirlenen yöntem konusunda tutarlı olmaktır. Hangi yöntem uygulanacaksa metnin sonuna kadar aynı yöntemin devam ettirilmesi gerekir.

Kaynak gösterme konusunda hangi yöntem uygulanacaksa metnin sonuna kadar aynı yöntemin devam ettirilmesi gerekir.

Dipnot (CMS) Yöntemi

Türkiye'deki tarih araştırmalarında dipnot ve bibliyografyada çoğunlukla Chicago (CMS) yöntemi kullanılmaktadır. Dipnotlar sadece kaynak göstermek için kullanılmaz. Dipnot kullanmayı gerektirecek hususlar şu şekilde sıralanabilir:

- *Açıklanması gereken isim ve tabirler:* Bir isim ve bir tabir hakkında metin içerisinde yazılmasına ihtiyaç duyulmayan açıklamalar dipnotta verilir. Bunun için açıklanmak istenen isim veya tabire numara verilerek dipnotta gerekli bilgi kaydedilir.
- *Değişik yerlerden alınan bilgiler:* Bir cümle veya paragraf bazen farklı kaynaklardan alınan bilgilerle inşa edilebilir. Bu tür durumlarda her bir kaynaktan alınan bilginin üzerine farklı numara verilerek dipnotta kaynağın künyesi yazılır.
- *Kaynaklar arası farklılıkların gösterilmesi:* Bir isim, tarih veya herhangi bir konuda kaynaklar arasında farklılıklar olduğu takdirde araştırmacı gerekli açıklamaları yaptıktan sonra birini tercih edebilir veya herhangi bir tercihte bulunmadan farklı bilgileri metinde zikrederek kararı okuyucuya bırakabilir. Hangi yöntem tercih edilirse edilsin bütün kaynakların dipnotta gösterilmesi gerekir.
- *Fikrin veya bilginin bittiği cümle sonları:* Dipnotların en fazla kullanıldığı yerler bir kaynaktan yapılan ister doğrudan, ister dolaylı alıntının bittiği yere numara verilerek kaynağın künyesinin dipnotta gösterilmesidir.

Bilimsel çalışmalarda dipnotlar üç farklı şekilde düzenlenebilir:

- *Sayfa sonunda:* Metin içerisinde gerekli görülen yere dipnot numarası konulur ve aynı sayfanın sonuna yararlanılan kaynağın künyesi yazılır.
- *Bölüm sonunda:* Metin içerisinde verilen dipnot numaraları bölüm sonunda dipnotlar şeklinde toplanarak kaydedilir. Çalışmada birden fazla bölüm varsa her bölümde dipnot numaraları tekrar birden başlatılır ve ilgili bölümün sonunda toplanır.
- *Eserin sonunda:* Bu usule göre metin içinde verilen notların tamamı eserin sonunda ayrı bir bölüm olarak düzenlenir. Bu üç usulden en uygunu dipnotun ilgili sayfa sonunda verilmesidir. Çünkü okuyucu bu usulde görmek istediği kaynağı okumasını bozmadan kolayca görebilmektedir.

Dipnot sisteminde kaynakların gösterimi kaynağın türüne göre farklılıklar arz eder. Örneğin; kitap, makale, tez, arşiv belgesi, internet kaynağı vs. kaynakların her birinin kendisine özgü gösterme biçimleri vardır. Diğer taraftan kaynağın tek yazarlı, iki yazarlı veya ikiden fazla yazarlı olması da dipnotta gösterme konusunda farklılıklara neden olur. Bu nedenle farklı kaynakların dipnot ve kaynakçada gösterimini örnekler üzerinden incelemek yerinde olacaktır.

Dipnot sisteminde kaynakların gösterimi kaynağın türüne göre farklılıklar arz eder.

Kitaplar ve yayımlanmamış tezler

Chicago dipnot sistemine göre dipnotlarda kitabın iç kapağında olduğu şekilde önce yazarın adı soyadı, sonra eserin adı, varsa baskı sayısı, yayın evi, yayın yeri, tarihi ve en son da sayfa numarası kaydedilir. Eserin basım tarihi yoksa tarih yerine (t.y) yazılmalıdır. Bu tür gösterimlerde eser adı ya *italik*, ya da **bold** olarak yazılır. Bunlardan ikisi birden kullanılamaz. Bir eserin ikinci kullanımında yazarın soyadı yazıldıktan sonra *age/a.g.e* (adı geçen eser) ve sayfa numarası verilir. Bunun yanında age/a.g.e kısaltması yerine eserin adının anlamlı bir biçimde kısaltılması usulü de kullanılabilir.

Tek yazarlı kitaplarda:

Örnek

- İlk Kullanımda: Salih Özbaran, *Tarih, Tarihçi ve Toplum*, 3. Baskı, Yakın Kitabevi, İzmir, 2015, s. 87.
- Tekrar kullanımda: Özbaran, *age*, s. 87. Ya da: Özbaran, *Tarih, Tarihçi*, .
- Kaynakçada: ÖZBARAN, Salih, *Tarih, Tarihçi ve Toplum*, 3. Baskı, Yakın Kitabevi, İzmir, 2015.

İki yazarlı kitaplarda:

Örnek

- İlk Kullanımda: İlhan Tekeli-Selim İlkin, *Ege'deki Sivil Direnişten Kutuluş Savaşına Geçerken Uşak Heyet-i Merkeziyesi ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989, s. 256.
- Tekrar kullanımda: Tekeli, İlkin, *age*, s. 256. Ya da: Tekeli-İlkin, *Ege'deki Sivil Direnişten*, s. 256.
- Kaynakçada: TEKELİ, İlhan-Selim İlkin, *Ege'deki Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşına Geçerken Uşak Heyet-i Merkeziyesi ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989.

Üç veya daha fazla yazarlı kitaplarda:

Örnek

- İlk Kullanımda: Ali Balcı-Tuncay Kardaş-İsmail Ediz-Yıldırım Turan, *İmparatorluğun Savaş Kararı, Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı'na Neden Girdi,* Kadim Yayınları, İstanbul*, 2019, s. 42*.
- Tekrar kullanımda: Balcı vd., *age*, s. 42. Ya da: Balcı vd., *İmparatorluğun Savaş Kararı, s.42*.
- Kaynakçada: BALCI, Ali-Tuncay Kardaş-İsmail Ediz-Yıldırım Turan, *İmparatorluğun Savaş Kararı, Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaş'na Neden Girdi,* Kadim Yayınları, İstanbul, 2019.

Çeviri Kitaplarda:

Örnek

- İlk Kullanımda: Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, Çev. Yasemin Saner Gönen, 19. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005,.
- Tekrar kullanımda: Zürcher, *age*, s. 135. Ya da: Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi,*.
- Kaynakçada: ZÜRCHER, Erik Jan, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, Çev. Yasemin Saner Gönen, 19. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.

Yayımlanmamış tezlerde:

Örnek

- İlk Kullanımda: Asaf Özkan, *Yusuf Akçura ve Ahmet Ağaoğlu'nun Türkiye'nin Kültür ve Düşünce Hayatına Etkileri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Erzurum, 2005,.
- Tekrar kullanımda: Özkan, *agt*,. Ya da: Özkan, *Yusuf Akçura ve Ahmet Ağaoğlu*,.
- Kaynakçada: ÖZKAN, Asaf, *Yusuf Akçura ve Ahmet Ağaoğlu'nun Türkiye'nin Kültür ve Düşünce Hayatına Etkileri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Erzurum, 2005.

Makale, kitap bölümü ve bildiriler

Makale, kitap bölümü ve bildirilerde küçük farklılıklarla dipnot ve kaynakçada gösterme yöntemi birbirine benzerdir.

Makale, kitap bölümü ve bildirilerde küçük farklılıklarla dipnot ve kaynakçada gösterme yöntemi birbirine benzerdir. Dipnotta önce yazar adı ve soyadı, ardından tırnak içinde makale, bildiri veya kitap bölümünün başlığı, daha sonra *italik* veya **bolt** olarak dergi, kitap veya bildiri kitabının adı yazılır. Son olarak dergi ise cilt, sayı, yayın tarihi ve sayfa numarası verilir. Kitap bölümü ise bölüm adından sonra editörün adı, yayın evi, yayın tarihi ve sayfa numarası verilir. Bildiri ise bildiri başlığından sonra sempozyum veya kongrenin adı, düzenlenme tarihi ve yeri, basım yeri ve tarihi, son olarak da sayfa numarası kaydedilir.

Makalelerde:

Örnek

- İlk Kullanımda: Asaf Özkan, "Millî Mücadele'den Sonra ve Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Yabancı Sermayeli Şirketlerde Türkçe Meselesi", *Belleten*, Cilt:78, (veya LXXVIII/283), (Aralık 2014),.
- Tekrar kullanımda: Özkan, agm,. Ya da: Özkan, "Şirketlerde Türkçe Meselesi", .
- Kaynakçada: ÖZKAN, Asaf, "Millî Mücadele'den Sonra ve Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Yabancı Sermayeli Şirketlerde Türkçe Meselesi", *Belleten*, Cilt:78, (veya LXXVIII/283), (Aralık 2014),.

Kitap bölümlerinde:

Örnek

- İlk Kullanımda: İbrahim Şirin, "Tarih Tenkidi", *Tarih İçin Metodoloji*, (Editör: Ahmet Şimşek), 3. Baskı, Pegem Akademi, Ankara, 2018, s. 126.
- Tekrar kullanımda: Şirin, agm, s. 126. Ya da: Şirin, "Tarih Tenkidi", s. 126.
- Kaynakçada: ŞİRİN, İbrahim, "Tarih Tenkidi", *Tarih İçin Metodoloji*, (Editör: Ahmet Şimşek), 3. Baskı, Pegem Akademi, Ankara, 2018,.

Bildirilerde:

Örnek

- İlk Kullanımda: İbrahim Ethem Atnur, "Sivas Kongresi'nin Toplanmasını Engellemeye Yönelik Faaliyetler ve Alınan Karşı Tedbirler", *Sivas Kongresi III. Uluslararası Sempozyumu*, (2-3 Eylül 2004-Sivas), Ankara, 2005,.
- Tekrar kullanımda: Atnur, agm,. Ya da: Atnur, "Sivas Kongresi'nin".
- Kaynakçada: ATNUR, İbrahim Ethem, "Sivas Kongresi'nin Toplanmasını Engellemeye Yönelik Faaliyetler ve Alınan Karşı Tedbirler", *Sivas Kongresi III. Uluslararası Sempozyumu*, (2-3 Eylül 2004-Sivas), Ankara, 2005,.

Arşiv belgeleri

Ülkemizde bulunan arşivlerin tasnif sistemi birbirinden farklı olduğu için yararlanılan arşivin referans sistemini öğrenmek gereklidir.

Tarih araştırmalarında en fazla başvurulan birinci elden kaynaklar şüphesiz arşiv belgeleridir. Yararlanılan arşiv belgelerinin dipnot yönteminde dipnotta ve kaynakçada gösterimi konusunda farklı uygulamalar olsa da temelde belli birtakım usuller mevcuttur. Ülkemizde bulunan arşivlerin tasnif sistemi birbirinden farklı olduğu için yararlanılan arşivin referans sistemini öğrenmek gereklidir. Örneğin kaynakçada sadece arşiv isimlerinin zikredilmesi ile yetinilebileceği gibi dipnotta ilk kullanımda olduğu gibi bütün belgelerin tam künyesi de verilebilir. Ayrıca belgelerin tarihi de verilebilir. Fakat özellikle arşivlerdeki tasnif usulü nedeniyle dosya üzerindeki tarih ile dosyanın içerisindeki çok sayıda belgenin tarihinin birbirini tutmama ihtimali her zaman mevcuttur. Bu da yanlış anlaşılmalara yol açabilir. Bu nedenle belgenin tarihi verilirken oldukça dikkatli olmak gerekir. *Ülkemizde tarih araştırmalarında en fazla kullanılan arşivler şunlardır:*

- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA),
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA),
- Genelkurmay Başkanlığı Askerî Tarih ve Stratejik Etüd Daire Başkanlığı Arşivi (ATASE)
- Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Arşivi (TİTE)

Osmanlı Arşivi:

Osmanlı Arşivini kullanma konusunda dikkat edilmesi gereken husus arşiv tasnifinde her birimin farklı kısaltmalarla sunulmuş olmasıdır. Dolayısıyla sadece belge numarası vermek yeterli olmayacaktır, bunun yanında yazının çıktığı birimin ya da kalemin zikredilmesi gerekir.

Örnek

- İlk kullanımda: *Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dahiliye Mektubî Kalemi (DH. MKT)*, Dosya No: 1280, Gömlek No: 74.
- İkinci Kullanımda: *BOA. DH. MKT.*, 1280/74.

Cumhuriyet Arşivi:

Cumhuriyet Arşivi tasnifinde her bir kurumun veya bakanlığın farklı fon kodu bulunmaktadır. Belge numarasından önce verilen numaralar belgenin çıktığı birimi göstermektedir. Örneğin; 30. 10. Kodu Başbakanlık Muamelat Genel Müdürlüğünün kodudur.

Cumhuriyet Arşivi tasnifinde her bir kurumun veya bakanlığın farklı fon kodu bulunmaktadır. Belge numarasından önce verilen numaralar belgenin çıktığı birimi göstermektedir.

Örnek

- İlk kullanımda: *Başkanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA),* Fon Kodu: 30.10, Yer No: 157. 102. 8.
- İkinci Kullanımda: *BCA.,* 30.10/157. 102. 8.

Askerî Tarih ve Stratejik Etüd Daire Başkanlığı Arşivi:

Askerî Tarih ve Stratejik Etüd Daire Başkanlığı (ATASE) Arşivinde belgeler çeşitli başlıklar altında kataloglanmıştır. Örneğin; Birinci Dünya Harbi Kataloğu (BDH), İstiklâl Harbi Kataloğu (İSH) vb.

Örnek

- İlk kullanımda: *Genelkurmay Başkanlığı Askerî Tarih ve Stratejik Etüd Daire Başkanlığı Arşivi (ATASE), İstiklâl Harbi Katalogu (İSH),* Kutu No: 1705, Gölek No: 9, Belge No: 9-3.
- İkinci Kullanımda: *ATASE, İSH.*, K. No: 1705, G. No: 9, B. No: 9-3.

Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi:

Örnek

- İlk kullanımda: *Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTE),* Kutu No: 46, Gölek No: 35, Belge No: 35.
- İkinci Kullanımda: *TİTE*, K. No: 46, G. No: 35, B. No: 35.

Burada zikredilen arşivlerin dışında ülkemizde çok sayıda resmi ve özel arşiv bulunmaktadır. Araştırmacı kullandığı arşivin dipnot ve kaynakçada gösterim biçimini öğrenerek yaygın biçimlerden birini benimsemelidir.

Metin İçi Atıf Yöntemi

Metin içinde atıf gösterme yöntemi *"Harvard"* yöntemi olarak da bilinir. Göndermelerin tamamen metin içerisinde yapıldığı bu yönteme benzeyen çok sayıda atıf biçimi olsa da en yaygın kullanım biçimleri yukarıda da ifade edildiği gibi APA ve MLA yöntemleridir.

APA (American Psychological Association) sistemi *yazar-tarih* yöntemi olarak da anılır.

APA yöntemi

APA (American Psychological Association) olarak bilinen bu sistem *yazar-tarih* yöntemi olarak da anılır. Bu sisteme göre kaynak gösteriminde metin içerisinde istenilen kelime veya cümleden sonra parantezin içine yazarın soyadı, eserin yayın yılı ve sayfa numarası yazılır. Bir eserin tamamına atıf yapıldığı takdirde sayfa numarası yazılmaz. Bir yazarın aynı yıl yayınlanmış birden fazla eseri varsa yayın yılının yanın a, b, c harfleri konularak ayrı eserler olduğu belirtilir. Örneğin; 2010a, 2010b vb.

Tek Yazarlı Kitaplarda:

Örnek

- Metin içinde: (Aslan, 1997).
- Kaynakçada: Aslan, Y. (1997). *Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

İki Yazarlı Kitaplarda:

Örnek

- Metin içinde: (Tekeli ve İlkin, 1989).
- Kaynakçada: Tekeli İ. ve İlkin S. (1989). *Ege'deki Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşı'na Geçerken Uşak Heyet-i Merkeziyesi ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Üç ve Daha Fazla Yazarlı Kitaplarda:

Örnek

- Metin içinde: (Balcı, vd., 2019).
- Kaynakçada: Balcı, A., Kardaş, T., Ediz, İ., Turan, Y., (2019). *İmparatorluğun Savaş Kararı, Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı'na Nasıl Girdi*, İstanbul: Kadim Yayınları.

Çeviri Kitaplarda:

Örnek

- Metin içinde: (Zürcher, 2005: 36).
- Kaynakçada: Zürcher, E.J., (2005). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. (Çev. Yasemin Saner Gönen). İstanbul: İletişim Yayınları.

Makalelerde:

Örnek

- Metin içinde: (Alkan, 2016).
- Kaynakçada: Alkan, N., (2016). Alman Belgelerine Göre Çanakkale Savaşı ve Zaferi, *Belleten*, LXXX (289),.

Arşiv Belgelerinde:

Örnek

- Metin içinde: (BOA, DH, MKT, 1280/74).
- Kaynakçada: Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dahiliye Mektubî Kalemi (DH. MKT), Dosya No: 1280, Gömlek No: 74.
- Metin içinde: (BCA, 30.10/157.102.8)
- Kaynakçada: Başkanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 157.102.8.

Not: APA'da tezler tek yazarlı kitap gibi gösterilir.

MLA (Modern Language Association) yönteminde de atıflar metin içerisinde gösterilmektedir.

MLA yöntemi

MLA (Modern Language Association) yönteminde de APA yönteminde olduğu gibi atıflar metin içerisinde gösterilmektedir. Cümle içerisinde veya cümle sonunda atfın gösterileceği yerde parantez içinde yazarın soyadı ve sayfa numarası verilir. Eserin tamamına atıfta bulunulduğu durumlarda sayfa numarasına ihtiyaç duyulmaz, sadece yazarın soyadı zikredilir.

Tek yazarlı kitaplarda:

Örnek

- Metin içinde: (Ortaylı, 160). Bir yazarın birden fazla eseri kullanıldığı takdirde: (Ortaylı 2, 112)
- Kaynakçada: Ortaylı, İlber. *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.

İki Yazarlı Kitaplarda:

Örnek

- Metin içinde: (Tekeli ve İlkin, 62).
- Kaynakçada: Tekeli, İlhan ve Selim İlkin. *Ege'deki Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşı'na Geçerken Uşak Heyet-i Merkeziyesi ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989.

Üç ve Daha Çok Yazarlı Kitaplarda:

Örnek

- Metin içinde: (Balcı.).
- Kaynakçada: Balcı, Ali, Tuncay Kardaş, İsmail Ediz ve Yıldırım Turan. *İmparatorluğun Savaş Kararı, Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı'na Nasıl Girdi*, İstanbul: Kadim Yayınları, 2019.

Çeviri Kitaplarda:

Örnek

- Metin içinde: (Zürcher).
- Kaynakçada: Zürcher, Erik Jan. *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, Çev. Yasemin Saner Gönen. İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.

Makalelerde:

Örnek

- Metin içinde: (Alkan, 245).
- Kaynakçada: Alkan, Necmettin. "Alman Belgelerine Göre Çanakkale Savaşı ve Zaferi", *Belleten*, LXXX.289 (2016).

Araştırmacı eserini, sunacağı kurum veya yayının yazım kılavuzuna göre hazırlamalıdır.

Arşiv Belgelerinde:

Örnek

- Metin içinde: (BOA, DH, MKT, 1280/74).
- Kaynakçada: *Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dahiliye Mektubî Kalemi (DH. MKT)*, Dosya No: 1280, Gömlek No: 74.
- Metin içinde: (BCA, 30.10/157.102.8)
- Kaynakçada: *Başkanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 157.102.8.

Not: MLA'da Tezler tek yazarlı kitap gibi gösterilir.

Not: Tarih araştırmalarında burada gösterilen kaynakların dışında çok sayıda farklı kaynaklar da mevcuttur. Örneğin internet kaynakları, radyo ve televizyon program kayıtları, mülakat notları, süreli yayınlar, müzelik malzemeler vs. her bir atıf sisteminde bütün bu kaynakların gösterimi farklılık arz etmektedir. Araştırmacının temelde yapması gereken daha önce de ifade edildiği gibi eserini, sunacağı kurum, dergi vs.'nin yazım kılavuzuna göre hazırlamaktır. Böylece hukukî ve etik açıdan sorunsuz bir eser ortaya koymak mümkün olacaktır.

Bireysel Etkinlik

- Siz de belirlediğiniz bir tarih eserini bu ünitede edinmiş olduğunuz yazma kuralları ışığında üslup, dil ve referans yöntemleri açısından değerlendiriniz.

Özet

- **BİR TARİH METNİNİN İNŞASI**
- **Araştırma Bulgularının Okunması**
- Tarih araştırmacısı incelemeyi düşündüğü konu ile alakalı elde edebildiği kaynaklardan ve ilgili literatürden derlediği notlarını hazırladığı plan çerçevesinde dosyalamış olmalıdır. Yazma aşamasında önceden hazırlanmış dosyalar sırasıyla okunarak yazıya geçirilir.
- **Üslup/İfade, İmlî**
- Yazma aktivitesinde ne yazıldığı kadar nasıl yazıldığı da önemlidir. Metin inşası, tarihçinin araştırma sürecinde elde ettiği bulguları kendisi dışındaki dünya ile paylaşması olarak değerlendirilebilir. Bulgulara dayalı tarihsel gerçek olarak ifade edilen şey, esasında tarihçinin kurgusundan ibarettir. Dolayısıyla bir söylem inşası olan yazma faaliyeti sırasında benimsenen üslup ve yöntem, tarihçinin araştırmasını aktarma ve muhatabı olan okuyucuyu ikna etme gücünü de belirleyecektir. Tarihsel metnin inşasında ifade ve üslubun anlaşılır olması kadar imlâ kurallarına uyulması da önemlidir. Bu konuda sıklıkla güncellenmesine rağmen, Türk Dil Kurumunun eser hazırlandığında yürürlükte olan en son yazım ve imlâ kurallarının uygulanması yerinde bir tutum olacaktır. Ayrıca özellikle yeni Türk alfabesine geçişten önceki Türk ve Osmanlı tarihine ilişkin kaynaklarda rastlanan Arapça ve Farsça kelimelerin, terkiplerin yazıya aktarılmasında birtakım zorluklar görülmektedir. Türkçeleşmiş veya yaygın olarak kullanılan Bâb-ı Âlî, Sadr-ı âzam, reisü'l-küttab, sû-i istimal vs. gibi kelimeler metin neşri veya aynen alıntı yapılmıyorsa Bâbıâli, Sadrazam, reisülküttap, suiistimal şeklinde kullanılmalıdır.
- **Araştırma Sorusu, Problem**
- Bilimsel eserde üslup, ifade ve imlâ genel yazım kuralları içerisinde değerlendirilebilir. Eserin yazım aşamasında içeriğe yönelik ilk adım araştırma sorusunun veya probleminin açıklanması olmalıdır. Esasen her türlü bilimsel araştırmanın öncelikli olarak bir ana sorusu ya da birbirine eklemlenmiş açıklama bekleyen soruları olmalıdır. Zaten araştırma sonucunda kaleme alınan eser de bu ana soru veya sorular bütününü açıklamaya yönelik faaliyet olarak tanımlanabilir.
- **Yöntem**
- Araştırma sorusunun açık bir biçimde ortaya koyulmasından sonra hangi yöntemin kullanılacağının açıklanması gerekir.
- **Kaynakların Tanıtımı ve Literatür Değerlendirmesi**
- Tarihçiler için çoğunlukla arşiv belgelerinden oluşan bu kaynakların belirlenen yöntem çerçevesinde araştırma sorusuna hangi ölçüde cevap vereceği veya araştırma sorusunun cevabının sadece bu kaynaklarda mı olduğu konularında gerekli açıklamalar yapılmalıdır. Ayrıca belirlenen yöntem ve kaynaklar arasında uyum-uyumsuzluk noktaları da değerlendirilerek sorunlu kısımlar belirlenmelidir. Böylece okuyucu zihinsel olarak eserin dayandığı olgulara aşina olacaktır.
- **Dengeli Hacim**
- Eseri oluşturan bölümlerin hacim olarak büyük farklılık göstermemesi gerekir. Örneğin üç bölüm olarak tasarlanan eserin ilk bölümü 20, ikinci bölümü 120, üçüncü bölümü 10 sayfadan oluşuyorsa planlamada bir orantısızlık olduğu görülür. Dolayısıyla eldeki malzeme yeniden değerlendirilerek bölümler arasında bir denge kurmak gerekir.
- **Harita, Şekil, Tablo Kullanımı**
- Tarihsel metinler konularına göre birtakım tamamlayıcı unsurlara ihtiyaç duyarlar. Bunlar bir harita olabileceği gibi birtakım istatistiki verileri içeren rakamsal tablolar da olabilir. Eser hazırlanırken harita, tablo ve şekil gibi unsurlar gerekli değerlendirmeler yapılarak en uygun yere yerleştirilmelidir.

Özet(devamı)

- **Son Okuma, Düzeltme**
- Araştırma malzemesinin toplanması ve değerlendirmesi sürecinde ne kadar dikkat edilirse edilsin metinde birtakım boşluklar kalmış olması muhtemeldir. Yazma sürecinde konu ile alakalı yeni birtakım bilgi ve belgelere de ulaşılmış olabilir. Bu nedenle yazar elde ettiği yeni bilgi ve belgeleri önceden belirlediği kısımlara girerek metni tamamlamalıdır.
- **REFERANSLAR**
- Tarihçi fen bilimlerinde olduğu gibi laboratuvar bilgisi üretmez fakat ürettiği bilgi de tamamen hayal ürünü değildir. Yaşanmış olayların nasıl gerçekleştiğini anlamaya veya açıklamaya çalışan tarihçi bu faaliyeti yürütürken araştırma konusu ile ilgili önermelerini farklı ana kaynaklara dayandırmak zorundadır. Böylece anlattığı olayın gerçekliğini belgelemiş olur. Ortaya koyduğu belgenin doğruluğu tartışmalı olsa da sonraki dönemde elde edilecek yeni belgelerle olay doğrulanabilir veya çürütülebilir. Dolayısıyla tarihsel bilgi diğer bütün bilimsel bilgi türlerinde olduğu gibi yeni bulgu ve verilerle yenilenir ve değişikliğe uğrar yani statik değildir.
- **Alıntılama Biçimleri**
- **Doğrudan alıntı**
- Tarihçi araştırma sürecinde elde ettiği kaynaklardan bazılarından özgün biçimini bozmadan, içeriğini hiçbir şekilde değiştirmeden alıntı yapmak ihtiyacı duyabilir. Çok gerekmediği sürece kaynakların araştırmacı tarafından kendi cümleleriyle aktarılması tercih edilmelidir.
- **Dolaylı alıntı**
- Metnin ana düşüncesini değiştirmeden, özgün biçim ve içeriğe uyma zorunluluğu olmaksızın yazarın kendi ifade yorumlarıyla başka bir yazarın fikir ve düşüncelerini alıntılaması dolaylı alıntı olarak değerlendirilir.
- **Referans Gösterme Biçimleri**
- **Dipnot (CMS) Yöntemi**
- **Metin İçi Atıf Yöntemi**
- **APA Yöntemi**
- **MLA Yöntemi**

DEĞERLENDİRME SORULARI

1. Bilimsel bir eserin yazımı aşamasında ilk adım aşağıdakilerden hangisidir?
   a) Araştırma konusunun belirlenmesi
   b) Arşiv araştırması
   c) Araştırma bulgularının okunması
   d) Düzeltmelerin yapılması
   e) Yöntemin açıklanması

2. Bilimsel bir tarih araştırması çeşitli kısımlardan oluşur. Aşağıdakilerden hangisi ana metnin yazımına geçmeden önce yazılması gereken unsurlardan biri değildir?
   a) Araştırma sorusunun açıklanması
   b) Bulgular ışığında ulaşılan sonucun açıklanması
   c) Yazım aşamasına hangi yöntemin uygulanacağının açıklanması
   d) Literatür değerlendirmesi
   e) Kullanılacak kaynakların tanıtılması

3. Bilimsel gelişme, belirli bir konuda yapılan çalışmaların değerlendirilerek üzerine yeni bilgiler konulması ile mümkündür. Tarih yazımında da ele alınan konu ile alakalı daha önce ortaya konulmuş bilgilerin belirlenip üzerine neyin konulacağının ifade edilmesi gerekir. Yazım aşamasında bu faaliyet nasıl gerçekleştirilir?
   a) Arşiv belgelerinin değerlendirilmesiyle
   b) Yöntemin açıklanmasıyla
   c) Araştırma sorusunun açıklanmasıyla
   d) Literatürün değerlendirilmesiyle
   e) Taslak planın hazırlanmasıyla

4. Aşağıdakilerden hangisi bilimsel bir eserde referans göstermenin gerekçelerinden biri değildir?
   a) Eserin hacmini genişletmek
   b) Ahlaki ve yasal zorunluluk
   c) Eserin bilimselliğini gösterme
   d) Okuyucuyu başka kaynaklara yönlendirme
   e) Yazarın kaynaklara hâkimiyetini gösterme

5. Bilimsel araştırmalarda herhangi bir kaynaktan içerik ve biçimine hiçbir müdahalede bulunmadan yapılan aktarma biçimi aşağıdakilerden hangisidir?
   a) Dolaylı alıntı
   b) İthaf
   c) Doğrudan alıntı
   d) Kopya
   e) İktisap

6. Aşağıdakilerden hangisi yaygın olarak uygulanan referans gösterme biçimlerinden biri değildir?
   a) Eserin başında liste biçiminde
   b) Atıf şeklinde metin içinde
   c) Dipnot şeklinde sayfa altında
   d) Bölüm veya makale sonunda
   e) Kitabın veya makalenin sonunda

7. Bilimsel araştırmalarda bir isim, tarih ve herhangi bir konuda kaynaklar arasında farklılıklar olabilir. Bu tür farklı bilgilerin zikredilerek açıklanması eserin hangi kısmında yapılmalıdır?
   a) Metin sonunda
   b) Ön Sözde
   c) Girişte
   d) Kaynakçada
   e) Dipnotta

8. Bilimsel eserlerde verilen her türlü bilgi için referans göstermek gerekse de herhangi bir alanın genel bilgileri için kaynak göstermeye gerek yoktur.

   Bu bilgiye göre aşağıdaki tarihsel bilgilerden hangisi için kaynak göstermek gerekir?
   a) İstanbul 1453'te fethedildi.
   b) Cumhuriyet 29 Ekim 1923'te ilan edildi.
   c) TBMM 23 Nisan 1920'de açıldı.
   d) Atatürk 1881'de doğdu.
   e) Varlık Vergisi 1942'de çıkarıldı.

9. Aşağıdakilerden hangisi Türkiye'de yaygın olarak kullanılan arşivlerden birinden referans gösterilirken kullanılan kısaltmalardan biri değildir?
   a) BOA
   b) BCA
   c) TİTE
   d) FO
   e) ATASE

10. Yazar-tarih yöntemi olarak da anılan atıf gösterme yöntemi aşağıdakilerden hangisidir?
    a) Dipnot
    b) APA
    c) Sonnot
    d) MLA
    e) Chicago

Cevap Anahtarı

1.c, 2.b, 3.d, 4.a, 5.c, 6.a, 7.e, 8.e, 9.d, 10.b

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Abacı, N. (2015). Bir tarih metni nasıl inşa edilir? A. Şimşek (Ed.), *Tarih Nasıl Yazılır? Tarih Yazımı İçin Çağdaş Bir Metodoloji* içinde (s. 259-279). İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Abacı, N. (2018). İmleç sancısı: Tarihte yazmak ve karşılaşılan güçlüklere çözüm önerileri. Ahmet Şimşek (Ed.), *Tarih İçin Metodoloji* içinde (s. 412-423). 3. Baskı. İstanbul: Pegem Akademi Yayınları.

Baykara, T. (2019). *Tarih Metodu, Öğrenme, Araştırma ve Yazım*. 3. Baskı, İstanbul: Bilge Kültür-Sanat.

Candan, A. S. (2015). Tarih metinlerinde atıf yapmak ve dipnot göstermek. A. Şimşek (Ed.), *Tarih Nasıl Yazılır? Tarih Yazımı İçin Çağdaş Bir Metodoloji* içinde (s. 281-297). İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Düzcü, L. (2019), Dipnot ve bibliyografya gösterimi. M. Y. Ertaş (Ed.), *Tarih Bilimi ve Metodolojisi* içinde (s.412-418). İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.

Işıksel, G. (2019). Metni inşa ederken dikkat edilmesi gereken hususlar (tez, bağlam, bütünlük, metin tamamlandığında eleştiriye açılması). M. Y. Ertaş (Ed.), *Tarih Bilimi ve Metodolojisi* içinde (s.407-411). İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.

Karabağ, G. (2018). Tarih yazımında atıf, dipnot ve kaynak gösterme. Ahmet Şimşek (Ed.), *Tarih İçin Metodoloji* içinde (s. 424-442). 3.Baskı. İstanbul: Pegem Akademi Yayınları.

Karaca, T. N. (2020). *Tarihçi, Geçmişi Kurgulamak: Kuram-Tasarım-İnşa*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Karahasanoğlu, S. (2019). Bir metni inşa etmek: Problemler, güçlükler, detaylar. M. Y. Ertaş (Ed.), *Tarih Bilimi ve Metodolojisi* içinde (s.398-406). İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.

Karahasanoğlu, S. (2019). Yazmaya başlamak: Konunun belirlenmesinden araştırma sorusunun formülasyonuna. M. Y. Ertaş (Ed.), *Tarih Bilimi ve Metodolojisi* içinde (s.383-387). İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.

Kütükoğlu, M. (1991). *Tarih Araştırmalarında Usûl*. 2. Baskı, İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.

BİLİMSEL ESER VE BİLİMSEL ESERİN KISIMLARI

İÇİNDEKİLER

- Bilimsel Eser Nedir?
- Bilimsel Bir Eserin Kısımları
- Bilimsel Makale
- Bilimsel Makaleyi Oluşturan Kısımlar
- Bilimsel Kitap
- Bilimsel Kitabı Oluşturan Kısımlar

HEDEFLER

- Bu üniteyi çalıştıktan sonra;
  - Bilimsel bir makalenin örgüsünün nasıl oluştuğunu kavrayabilecek,
  - Bilimsel bir makaledeki giriş, gelişme ve sonuç arasındaki ilişkiyi açıklayabilecek,
  - Bilimsel bir kitabı oluşturan örgüyü anlayabilecek,
  - Bilimsel bir kitabın yazım sürecinde hangi aşamalardan geçtiğini öğrenebileceksiniz.

Atatürk Üniversitesi
Açıköğretim Fakültesi

TARİH METODOLOJİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Ulvi Ufuk TOSUN

ÜNİTE

12

© Bu ünitenin tüm yayın hakları Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi'ne aittir. Yazılı izin alınmadan ünitenin tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

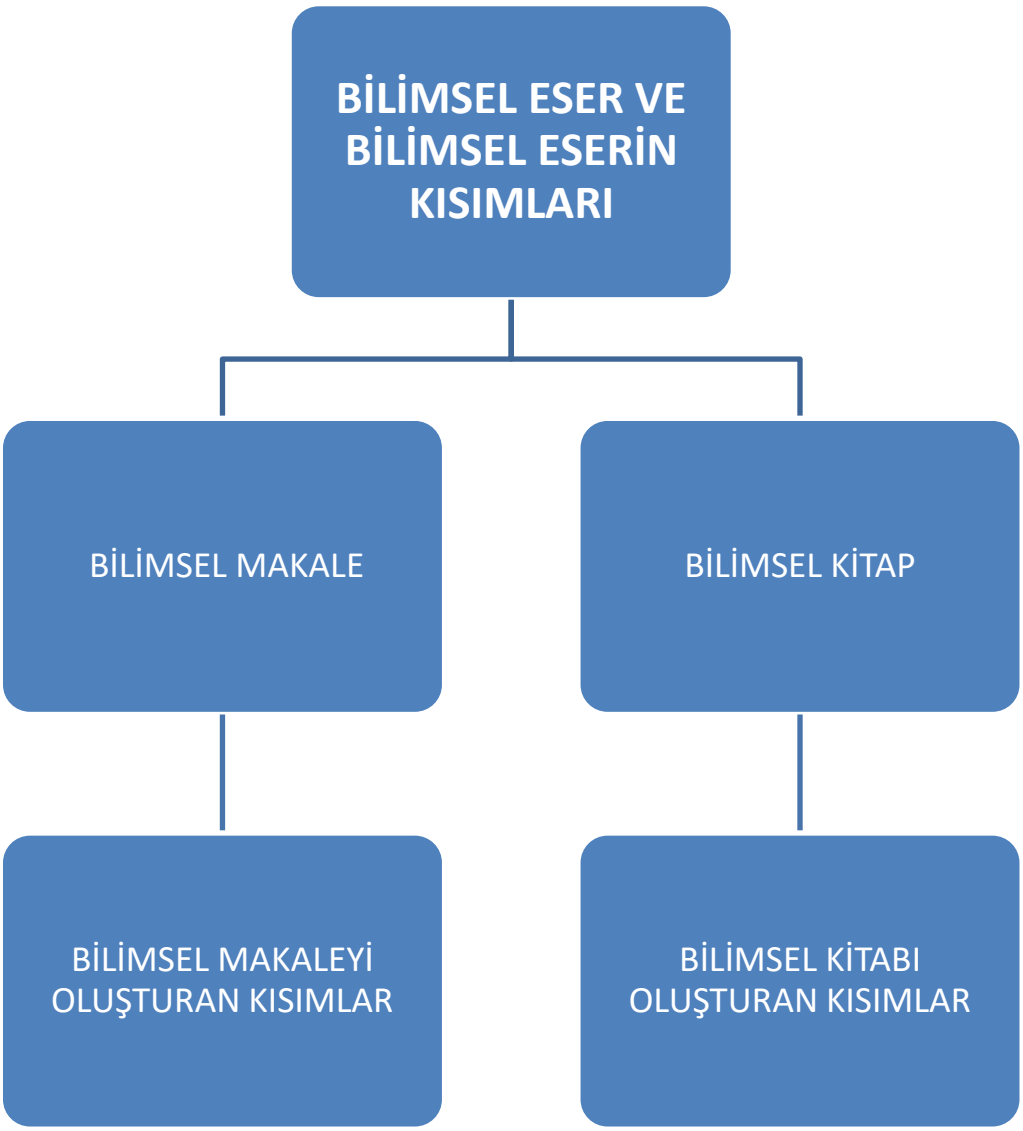
BİLİMSEL ESER VE BİLİMSEL ESERİN KISIMLARI
BİLİMSEL MAKALE
BİLİMSEL KİTAP
BİLİMSEL MAKALEYİ OLUŞTURAN KISIMLAR
BİLİMSEL KİTABI OLUŞTURAN KISIMLAR

GİRİŞ

Bilimsel eserler, akademik literatürü oluşturan çalışmalardır. Kitap, makale, bildiri ve proje gibi ürünler bu literatürü oluşturan unsurlardır.

Bilimsel eserler, akademik literatürü oluşturan çalışmalardır. Kitap, makale, bildiri ve proje gibi ürünler bu literatürü oluşturan unsurdur. Keza yüksek lisans ve doktora tezleri de bu kategoride mütalaa edilirler. Bunlar içerisinde bilimsel makale ve kitaplar, akademik literatüre katkı sağlayan önemli çalışmalardır. Hem makale hem de kitaplar, belirlenmiş birtakım bilimsel kriterlere göre oluşturulur. Yani her iki türün de kendilerine özgü bir bilimsel örgüsü vardır. Nitekim bu durum; bilimsel nitelikte olan kitap, makale, tez, proje, bildiri gibi diğer akademik çalışmalar için de geçerlidir. Gerek makale ve gerekse kitap türü, belirli kriterler ışığında vücuda getirilirler. Söz konusu bu kriterler ve adımlar sistematiğinde oluşturulurlar. Sınırları ve çerçevesi çizilerek belirlenmiş bir konudan, eldeki malzemenin işlenmesiyle inşa edilirler. Bu da yukarıda belirtildiği gibi bir plan ve sistematik dâhilinde yapılır.

Bilimsel makalede bu işleyiş, şu şekilde tatbik edilir: İlk önce çalışılan konuyu her açıdan kuşatıcı ve mümkün mertebe kısa bir başlık seçilir. Başlıktan sonra, özet kısmı yer alır. Bu kısım, çok önemlidir. Çünkü yazının vitrin kısmını oluşturur. Makale hakkında fikri veren kısımdır. Bunun için etkili, özlü ve dikkat çekici şekilde kaleme alınmalıdır. Akademik dergilerde yayımlanan makalelerde, özetin sonunda o çalışmayla ilgili fikir veren anahtar kelimeler yer alır. Yine adı geçen dergilerde Türkçe özetin aynısı, İngilizce olarak abstract başlığı altında verilir. Keza abstract kısmının sonunda Türkçe anahtar kelimelerin aynısı İngilizce olarak key words başlığı altında sunulur. Özet kısmından sonra, giriş bölümü gelir. Burası, okuyucuyu anlatılan konuya hazırlama yeridir. Girişten sonraki kısım, gelişme bölümüdür. Makalenin yazılış amacına yönelik bütün belge, kanıt ve dokümanların ortaya konularak savunulan görüş, tez ya da düşüncenin ispatının yapıldığı yerdir. Gelişme bölümünü, sonuç kısmı izler. Yazının derlenip toparlandığı yani özetin yapıldığı yerdir. Bu kısımda, makalede anlatılan tüm bilgiler, kesin ispat ve deliller ile bir sonuca ulaştırılır. Sonuç kısmından sonra ise makalede kullanılan kaynak ve referansların nereden alındığını toplu şekilde gösteren kaynaklar kısmı yer alır.

Bir alanda (Edebiyat, Tarih, Coğrafya, Felsefe, Fizik, Kimya, Matematik,…) herhangi bir konu hakkında sahasına uygun bilimsel yöntem ve metotlar kullanılarak objektif bakış açısıyla tez ve kanıtlar bağlamında irdelenerek ortaya konulan ürünlere bilimsel eser denir.

Bilimsel kitapta ise bu işleyiş örgüsü, metin dışı kısımlar ile metin içi kısımlar olmak üzere şu şekildedir. Metin dışı kısımlar; kapak, öz geçmiş, iç kapak sayfası, künye sayfası, ithaf kısmı, içindekiler, kısaltmalar, ön söz, bibliyografya, ekler ve indeksten oluşur. Metin içi kısımlar ise giriş, bölümler ve sonuçtan meydana gelir.

Kitaplar ve makaleler bilimsel eser türleri arasında önemli bir yere sahiptirler.

BİLİMSEL ESER NEDİR?

Bir alanda (edebiyat, tarih, coğrafya, felsefe, fizik, kimya, matematik,…) herhangi bir konu hakkında sahasına uygun bilimsel yöntem ve metotlar kullanılarak objektif bakış açısıyla tez ve kanıtlar bağlamında irdelenerek ortaya konulan ürünlere bilimsel eser denir. İlmî veriler ışığında vücuda getirilen kitap, makale, bildiri, proje gibi çalışmalar bilimsel eser kavramının içini dolduran yapıtlardır. Söz konusu çalışmaların her biri, bilimsel metot ve formasyonun

gerektirdiği aşamalardan geçirilerek oluşturulur. Bunlar, ortaya koydukları yeni bilgi ve bakış açılarıyla önemli boşlukları doldurarak kendi sahalarına büyük katkılar sağlar. Bu ünitede, tarih sahasında söz konusu bilimsel eserlerden makale ve kitabı oluşturan kısımlar üzerinde durulacaktır.

BİLİMSEL MAKALE

Makale; dar bir konunun derinlemesine incelendiği bilimsel yazı türüdür. Makalede, konunun dar tutulması ancak etraflı biçimde incelenmesi ve aydınlatılması temel prensiptir. Aynı zamanda makaleler, bir konu hakkında bir görüşü ya da tezi savunmak ve ispatlamak gayesi ile de kaleme alınabilirler. Bunun yanında bir görüşün doğruluğunu veyahut yanlışlığını kanıtlamak gayesiyle de yazılabilirler. Bilimsel makalenin savunduğu tezleri doğrulamak için ilmî yönteme uygun kanıtları ve referansları bulunur. Biçimde temel kurallar üzerinden yürürken özde irdelenen bir konuyu, deliller kullanarak derinlemesine analiz eder. Bu şekilde, bilinen genel çerçeveyi bir bütünlük içinde olabildiğince genişletmeyi hedefler.

Makalenin kaç sayfadan oluşması gerektiği konusunda kesin bir rakam vermek güçtür. Bir yaklaşıma göre, makalelerin elli sayfanın altında olması beklenir. Ancak bu yaklaşımın genelleme yapmaya pek uygun olduğu söylenemez. Çünkü nadiren de olsa yüz sayfalık makaleler olabildiği gibi iki sayfalık bir makaleden de söz edilebilir. Bir makalenin ne boyutta olacağına hem konunun kendisi hem de onu kaleme alan kişinin hangi boyutta bir araştırma yapacağı yönündeki düşüncesi karar verecektir. Başka bir ifadeyle makalenin boyutunun dar ya da genişliğini belirleyecek en önemli faktör, yapılan araştırmanın boyutu ve önemidir.

Bilimsel metin türlerinin en önemlilerinden biri sayılan makalelerde, dikkat edilmesi gereken husus ortaya konulan düşünce ve tezlerin bilimsel temeller ile analitik bilgiler ışığında takdim edilmesidir. Verilen bilgi nereden alınmış ise onun kaynağı verilmelidir. Söz konusu işlem, dipnotta kaynak gösterme ve metin içinde kaynak gösterme olarak iki değişik şekilde yapılır. Bu şekilde ortaya çıkarılan yazının bilimselliği sağlanmış olur.

Makale yazmaya yönelen araştırmacı, kendi zihninde bir giriş, gelişme ve sonuç kurgusu oluşturur. Fakat belleğinde oluşturduğu bu bölümleri, her makale türünde kesin şekilde başlıklar olarak göstermesi gibi bir zorunluluk söz konusu değildir. Bazen bir makale; bölümlerden, bölümleri oluşturan ana ve ara başlıklardan meydana gelebileceği gibi pekâlâ hiçbir ara başlık kullanmadan sadece makale başlığı altında da yazılabilir. Eğer makale yazarı çalışmasında genel ve ara başlıklar oluşturmuşsa bu başlıklara ayırıcı numaralar koyması uygundur.

BİLİMSEL MAKALENİN KISIMLARI

Makaleler; giriş, gelişme ve sonuç bölümünden meydana gelir. Bir makaleyi meydana getiren unsurlar, yani onun iskeleti sırasıyla şu aşamalardan oluşur:

Başlık

Makaleler; giriş, gelişme ve sonuç bölümünden meydana gelir.

Bir yazının içeriğini anlatan ilk kısımdır. Bunun için tüm metne hitap etmeli, yani kuşatıcı olmalıdır. Metinde anlatılanların tümünü kapsayıcı mahiyette bulunmalıdır. Çünkü araştırmacı ve okuyucu makalenin başlığını referans alıp o metni ona göre okuyup değerlendirecektir. Ayrıca makaledeki başlık özlü ve doyurucu olmalı, mümkün mertebe de kısa tutulmalıdır. Bunun yanında akademik dergilerde (ulusal ya da uluslararası hakemli dergilerde) yayımlanan makalelerde başlığın İngilizcesi de verilmek zorundadır.

Örnek

- Makale Başlığı Örnekleri: Akdes Nimet Kurat, "Brest-Litovsk Müzakereleri ve Barışı", Belleten, XXXI/121-124, Ankara, 1967, s. 375-413.
- Yusuf Hikmet Bayur, "Birinci Genel Savaştan Sonra Yapılan Barış ve Anlaşmalarımız", Belleten, XXIX/113-116, Ankara, 1965, s. 499-516.
- Cezmi Eraslan, "Türkiye'nin Kurtuluşu Ekseninde Erzurum", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, XIII/38, Ankara, (Temmuz 1997), s. 623-629.

Özet

Makalelerde, başlık ve özet bölümlerini izleyen kısmı giriş bölümü oluşturmaktadır.

Makalenin kısa ve öz şekilde anlatıldığı kısımdır. Özet, makalenin önemli bir kısmını oluşturur. Çünkü bu kısım, vitrin görevi görür. Makale hakkında ilk fikir verici yerdir. Özetin işlenen konunun içeriğini tamamen yansıtması gerekir. Bunun için etkili, özlü, dikkat çekici ve merak cezbedici şekilde yazılır. Ayrıca özette; araştırmanın konusu, amacı ve çözülmek istenen problemin tanımı da açık şekilde ifade edilir. Makalede ulaşılmak istenen amaç için neler yapıldığına ve hangi yöntem ile tekniklerin kullanıldığına da kısaca temas edilir. Aynı zamanda bu araştırma sonunda, nelere ulaşıldığı ve elde edilen bulguların ne anlam ifade ettiği konularının da söz konusu çalışmada irdelendiğine dikkat çekilir.

Akademik dergilerde (ulusal ya da uluslararası hakemli dergilerde) yayımlanan makalelerde, özetin sonunda o makale ile ilgili fikir veren anahtar kelimeler başlığı bulunur. Anahtar kelimeler, makalenin içeriğinin tam olarak ne olduğunu ifade eden sözcüklere denir. Bu kelimeler, tüm metni kapsayacak şekilde okuyucuya ve araştırmacıya fikir veren özet sözcüklerdir. *Yine söz konusu bu dergilerde, Türkçe özetin aynısı İngilizce olarak da Abstract başlığı altında verilir. Abstract kısmının hemen bitiminde Türkçe anahtar kelimelerin aynısı, İngilizce olarak key words başlığı altında sunulur.*

Giriş

Makalelerde, başlık ve özet bölümlerini giriş kısmı izlemektedir. Makalede ileri sürülen görüş veya düşünce, bu kısımda açık bir şekilde belirtilir. Kısa, açık, anlaşılır ve net cümlelerin kullanılması tercih edilir. Burası, bir nevi okuyucuyu anlatılan konuya hazırlama yeridir. Uzun, dolaylı ifadelerden ve gereksiz kelime seçiminden özellikle kaçınılır. Titiz bir şekilde ve özenle yazılır. Giriş bölümünde

dikkat edilmesi gereken bir diğer husus, ele alınan konuda var olan bilgi açığının belirtilmesidir. Başka bir ifadeyle söz konusu makalenin neden yazıldığının izah edilmesidir. Yani makalenin bu alandaki bir boşluğun, bilgi açığının ya da eksikliğinin giderilmesi için kaleme alındığının altının çizilmesidir. Çünkü problemin tanımının anlaşılır bir şekilde yapılması ve makalenin hangi boşluğu dolduracağının sağlıklı izahı, yazının devamını başarılı bir temele oturtmuş olur.

Makalenin giriş kısmından sonraki aşama, gelişme bölümüdür.

Gelişme

Makalenin ana metin kısmıdır. Bu bölümde giriş kısmında ifade edilen konu açıklanarak makalenin yazılış amacına yönelik bütün kanıtlar, veriler, belgeler ve dokümanlar ortaya konulur. Her makalenin bir yenilik getirmesi beklenir. Bu da ancak onun kaynaklara dayanmasıyla mümkün olabilir. Bu kısım; savunulan tez, görüş veya düşünce ne ise onun ispatının yapıldığı yerdir. Burası, ele alınan konuyla ilgili bilgi, belge, veri, doküman ve materyallerin kullanılarak yazının detaylandırıldığı yerdir. En önemlisi de ispatı yapılmaya çalışılan fikir, tez ya da düşüncenin deliller gösterilerek temellendirildiği kısımdır. Bundan dolayı gelişme bölümünde söz konusu fikir, tez ya da düşüncenin temellendirilmesi için azami bir gayret sarf edilir. Örnekler, karşılaştırmalar ve sayısal veriler gibi yöntemler kullanılarak ele alınan konunun boyutlanması ve genişletilmesi sağlanır. Aynı zamanda bu yöntemler yazının bilimsel bir zemine oturtulmasını sağlar. Böylece okuyucu nezdinde savunulan düşüncenin inandırıcılığı ortaya konulmuş olur. Bundan dolayı gelişme bölümü, bir nevi makalenin gövdesini teşkil eder. Yani makalenin orijinalliğini ve bilimselliğini tayin eden kısımdır. Bu da ona sunduğu bilginin ve ispatın fazlalığı oranında inandırıcılık kazandırmış olur.

Sonuç

Tarih alanında yazılan makalelerde sıralama; arşiv malzemesi, resmî yayınlar, gazete koleksiyonları ve araştırma-inceleme eserleri şeklinde olmalıdır.

Bu kısım, bir nevi makalenin özetleme bölümü kabul edilir. Makalede genişletilerek işlenen konunun bir hükme bağlandığı yerdir. Makalede bahsedilen temel kısımlar, burada toparlanarak konunun özeti yapılır. Ardından ulaşılan sonuç belirgin bir şekilde ifade edilir. Aynı zamanda yazıda verilmek ve vurgulanmak istenen ana fikri teşkil eden kısımdır. Bir sentez çıkarılarak makalenin tamamlanmasını sağlar. Ortaya atılan fikir, düşünce ya da tezin kanıtlandığının hissettirildiği yerdir. Yani yazıldığı konuda okuyucuya kazandırılmak istenen teknik bilgilerin ortaya konulduğu bölümdür. Başka bir ifadeyle sonuç bölümü, ele alınıp işlenen konuyla ilgili son sözün söylendiği kısımdır. Yine bu bölüm, düşüncelerin harmanlanarak bir sentez çıkarılmasına, okuyucuya ele alınan konuyla ilgili yeni ufuklar ve bakış açıları kazandırılmasına imkân tanımaktadır.

Kaynaklar

Makalede istifade edilen bütün kaynaklar, söz konusu başlık adı altında burada önem derecesine göre belirtilir. *Tarih alanında yazılan makalelerde bu sıralama; arşiv malzemesi, resmî yayınlar, gazete koleksiyonları ve araştırma-inceleme eserleri şeklinde olmalıdır.*

BİLİMSEL KİTAP NEDİR

Bilimsel kitap, bir konuyu alanına uygun araştırma metotları ile çok yönlü şekilde araştırarak tez ve kanıtlar bağlamında irdeleyen, baskı tekniği ile çoğaltılıp geniş kitlelere ulaşmasını temin eden yazılı kaynaklara denir. "E-Kitap" diye bilinen ve kâğıt üzerine basılı olmayıp sanal ortamda çoğaltılarak yayımlanan metinler de günümüzde kitap kategorisinde değerlendirilen kaynak türleri arasındadır. Bilimsel bir kitabı, bilimsel olmayan diğer kitaplardan ayıran en belirgin özellik, onun bilimsel yöntemin kriterleri doğrultusunda yazılmasıdır.

BİLİMSEL KİTABIN KISIMLARI

Kitap iki ana bölüme ayrılır. Bunlar, metin dışı ve metin içi kısımlardır. Metin dışı kısımlar; kapak, öz geçmiş, iç kapak sayfası, ithaf, içindekiler, kısaltmalar, ön söz, bibliyografya, ekler ve indeksten (dizin) oluşur. Metin dışı bu unsurlardan kapak, öz geçmiş, iç kapak sayfası, künye, ithaf sayfası, içindekiler, kısaltmalar ve ön söz kitabın ön kısmında bulunurken bibliyografya, ekler ve indeks eserin arka kısmında yer alır.

Metin içi kısımlar ise giriş, bölümler ve sonuçtan meydana gelir.

Kitaplar, metin içi ve metin dışı kısımlarından oluşur.

Metin Dışı Kısımlar

Kapak

Genellikle kitabın, yazarın ve yayınevinin adının yer aldığı kısımdır. Yine bu kısımda kitabın içeriğine yönelik fotoğraf ya da resim bulunabilir. Bilhassa kitaplıklarda ve raflarda söz konusu eserin kolay bulunabilmesi için kapağın/kitabın sırt kısmına gelen tarafına da genellikle kitabın ve yazarın ismi yazılır.

Öz geçmiş

Yazarın çok fazla ayrıntıya girmeden kendisinden bahsettiği bölümdür. Kişilerin doğumu, eğitim aşamaları, mesleki durumu, kariyeri ve aile efradından bahsedildiği bilgilerin bulunduğu kısımdır.

İç kapak sayfası

Kitabın ismi, yazarının adı ve yayın yeri ile tarihinin olduğu kısımdır.

Künye sayfası

Yazarın soyadı ve adı, ardından kitabın ismi, kaçıncı baskı olduğu, basım yeri, yayınevi, yayın yılı, sayfa sayısı ve ISBN numarası gibi bilgiler yer alır.

Örnek

Örnek bir künye sayfası şu şekildedir:

- Görgülü, İsmet, 1949-
- On Yıllık Harbin Kadrosu, 1912-1922: Balkan-Birinci Dünya ve İstiklâl Harbi/İsmet Görgülü.-Genişletilmiş 2. Baskı.- Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014.
- xxiv, 511 s. Harita; 24cm.-(AKDTYK Türk Tarih Kurumu Yayınları; XVI. Dizi- Sayı 69)
- ISBN 978-975-16-0505-4

İthaf

Akademik terminolojide ise ithaf, bir eseri başında ismini belirterek çok değer verilen birine ya da birilerine sunmadır.

Kelime anlamı birinin adına sunma, hediye etme anlamına gelmektedir. *Akademik terminolojide ise ithaf, bir eseri başında ismini belirterek çok değer verilen birine ya da birilerine sunmadır*. Genellikle sayfanın üst kısmında yer alır. Bazen de sayfanın ortasına gelecek şekilde de sunulabilir. Bununla beraber ithafa yer verilmeyen kitaplar da söz konusudur.

İçindekiler

Kitabın içeriği hakkında bilgi veren kısımdır. Konu başlıklarını ve alt başlıkları sayfa numaralarıyla birlikte sunan listedir. İçindekiler kısmı, okuyucuya aradığı konu başlığını veya dar kapsamlı bir ayrıntıyı daha kolay bulmasında yardımcı olur. İçindekilerde kitabın bölüm, kısım, fasıl, başlık ile alt başlıkları sıraları ve her birinin karşısına başladıkları sayfa numaraları yazılır. Metin içinde tablo, grafik, harita, resim gibi malzeme bulunuyorsa her biri numara ve isimleriyle beraber sırasına göre verilir.

Kısaltmalar

Herhangi bir kelime ya da kelime grubunu meydana getiren harflerin bir kısmı kullanılarak oluşturulan kısa sözcüklerdir. Kısaltmalar tek bir harften oluşabildiği gibi birden fazla harften de meydana gelebilir. Hatta bazen iki grup sözcükten meydana gelen kısaltmalar da söz konusudur.

Örnek

- Tek harften meydana gelen kısaltma örnekleri; C. : (Cilt); s. : (Sayfa); ö. : (Ölümü); p. : (Page) şeklindedir.
- Birden fazla harften meydana gelen kısaltma çeşitleri; ATBD: (Askerî Tarih Belgeleri Dergisi); BTTD: (Belgelerle Türk Tarihi Dergisi); HTVD: (Harp Tarihi Vesikaları Dergisi); KM: (Kavanin Mecmuası); TKA: (Türk Kızılay Arşivi); TBMM: (Türkiye Büyük Millet Meclisi); TİTE: (Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi) biçimindedir.
- İki grup sözcükten meydana gelen kısaltma örnekleri ise DH. EUM.: (Dâhiliye Nezareti); TBMM ZC (Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi); TBMM GCZ (Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları) şeklinde yazılır.

Ön söz

Bir eserin takdim yazısına ön söz denir. Kitabı eline alan okuyucu ilk önce içindekilere bakıp ardından da ön sözü okuyacaktır. O sebeple ön sözün kitabı tanıtıcı nitelikte olması gerekir. Bundan dolayı da ön söz ancak eserin yazımı tamamlandıktan, onun hakkında söylenecek her şey ortaya çıktıktan sonra kaleme alınabilir. Burada; konunun önemi, hangi nedenle seçildiği, daha önce bu konuda araştırma yapılıp yapılmadığı açıklanır. Eğer bu konuyla ilgili daha önce araştırma yapılmışsa niçin veya hangi bakımdan konunun tekrar ele alınmaya gereksinim duyulduğu izah edilir. Yine kaynaklar hakkında çok uzun olmamak kaydıyla bilgi verilir. Bunun yanında konunun nasıl işlendiği ve bu çalışmayla bilime nasıl bir katkı sağlayacağının umulduğu dile getirilir. Özetle eserle alakalı okuyucuya söylenmek istenen her şey, çok fazla ayrıntıya girilmeden ancak tam olarak ifade edilir. Ön sözün sonunda çalışma süresince yardımı görülenlere teşekkür edilir. En fazla yardımı görülenden başlayarak yaptıkları desteğin içerikleri de belirtilecek şekilde isimleri sıralanır. Ön sözün sağ alt tarafına gelecek şekilde yazarın adı yazılır. Sol tarafa ise eserin yazıldığı yerin ismi ile bitiş tarihi eklenebilir.

Bibliyografya

Bibliyografya, eserde kullanılan bütün kaynakların (arşiv belgesi, yazma eser, kitap, makale, broşür,…) bir düzen içerisinde listelendiği yerdir.

Bibliyografya, eserde kullanılan bütün kaynakların (arşiv belgesi, yazma eser, kitap, makale, broşür,…) bir düzen içerisinde listelendiği yerdir. Bibliyografya düzenlemesi, birkaç şekilde yapılabilir. Sadece kitaplardan ve makalelerden yararlanılarak hazırlanan ile arşiv malzemesi kullanılarak oluşturulan bir eserin tanzimi farklılık gösterecektir.

✓ *Sadece Kitap ve Makaleden Faydalanılarak Yazılan Bir Eserin Bibliyografyası:* Bu grup, iki ayrı şekilde tanzim edilebilir.

- Kaynak eser ile araştırma-inceleme ayrımına tabi tutulmaksızın tanzim edilen tip en basitidir. Burada eser ile makaleler yazar soyadına göre alfabetik sıraya konur. Bibliyografya açısından zengin olan eserlerde bu usul, pek kullanılmaz.
- Kaynak eser ile araştırma-incelemelerin ayrıldığı bibliyografyalar da iki şekilde tanzim edilebilir.
  - ➢ "Kaynaklar" ile "Araştırma-İncelemeler" farklı başlıklar altında sunulur ve her biri kendi içinde alfabetik sıraya konur.
  - ➢ Eser tipleri, farklı farklı gruplandırılır. Surnâme, fütüvvetnâme, seyehatnâme, kanunnâme/nizamnâme, münşeat ve muâhedat mecmuaları gibi isimler altında toplanır.

Hangi şekil bibliyografya tercih edilirse edilsin kitabın künyesindeki yazılış sırası şu şekildedir: Yazar soyadı, adı, kitap adı, varsa cilt sayısı, gerekliyse yayınevi ve yayın numarası, basım yeri ile tarihi biçimindedir.

Künyenin Yazılış Sırası: Hangi şekil bibliyografya tercih edilirse edilsin kitabın künyesindeki yazılış sırası şu şekildedir: Yazar soyadı, adı, kitap adı, varsa cilt sayısı, gerekliyse yayınevi ve yayın numarası, basım yeri ile tarihi biçimindedir.

Örnek

•Örnek: AYDEMİR, Şevket Süreyya, Tek Adam Mustafa Kemal 1919-1922, C. 2, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1990.

Kronikler, hususi tarihler gibi döneminde yazılmış eserlerde, yazar soyadı bulunmadığından alfabetik sıralamada, varsa tanınmış olduğu lakabı esas alınır. *Örnek:* "ÂŞIKPAŞAZÂDE", "HEZARFEN" şeklinde gibi. Soyadı gibi bunlarda bütünüyle büyük harflerle yazılır. Lakabı bulunmayanlarda isminin bütününün büyük yazılması doğrudur. Örnek: SELÂNİKÎ MUSTAFA EFENDİ, Tarih, İstanbul, 1281.

Makalede de aynı sıra izlenir. Ancak makalenin yayımlandığı yerin hangi sayfaları arasında bulunduğu gösterilir.

Örnek

•Örnek: DURAN, Tülây, "Bolşeviklerin Osmanlı Devleti İle Yaptıkları İlk Anlaşma", BTTD, Sayı: 37, (Ekim 1970), 16-20.

Bir yazarın birden fazla eser ya da makalesi söz konusuysa bunlar da alt alta yazılır. Ancak her defasında ismin tekrarına lüzum yoktur. Bunun yerine 1,5 cm'lik boyutunda bir çizgi çekilerek virgül konur, ardından da eser veya makale yazılır.

Örnek

•Örnek: JAESCHKE, Gotthard, Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri, (Çev. Cemal Köprülü), Ankara, 2011. ___ , Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi Mondros'tan Mudanya'ya Kadar (30 Ekim 1918-11 Ekim 1922), Ankara, 1989.

Arşiv malzemesi kullanılan eserlerde bunlar, bibliyografyada "Arşiv Kaynakları" başlığı altında ilk sırada gösterilir.

Günümüz teknolojisi, elektronik medya denilen internet dünyasından, yani web sitelerinden yoğun şekilde istifade etme imkânı tanımaktadır. Bundan dolayı akademik çalışmalarda söz konusu teknolojiden faydalanmak mümkündür. O hâlde teknoloji ortamından istifade edilerek kullanılan bilgilerin de kaynağı, diğer bir ifadeyle erişim linki, yani bağlantı adresi verilmelidir. Başka bir ifadeyle bu ortamdaki bilgilerin internetteki erişim adresi belirtilmelidir.

Örnek

•Örnek: Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridelerine ait bir web sayfası kullanıldığında: "tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d01/c001/tbmm01001001.pdf" şeklinde erişim adresi verilir.

- *Arşiv Malzemesi Kullanılarak Yazılan Eserlerin Bibliyografyası:* Arşiv malzemesi kullanılan eserlerde bunlar, bibliyografyada "Arşiv Kaynakları" başlığı altında ilk sırada gösterilir. Birden çok arşivde çalışılmışsa bunlar, önemlerine göre veya alfabetik olarak sıraya konulurlar.

Not: Eserlerde ve yüksek lisans ile doktora tezlerinde bibliyografyanın kaynak kategorisine göre takip ettiği sıra genellikle şu şekildedir:

- Arşivler
- Resmî Yayınlar ve Tutanaklar
- Süreli Yayınlar
  - Gazeteler
  - Dergiler
- Kitaplar (Araştırma Eserleri ve Hatıratlar)
- Makaleler ve Bildiriler

Bibliyografyayla ilgili son olarak şunu belirtmek gerekir ki eserde kullanılmayan belge ya da kitapları bu kısımda göstermek hatalıdır. Diğer bir ifadeyle bibliyografyada, sadece dipnotlarında gösterilen belge ve eserler bulunmalıdır.

Ekler

Gerekli olduğu hâllerde eserin sonuna, konuyu tamamlayıcı mahiyette birtakım ekler konulabilir. Bunlar:

Sözlük

Bazı eserlerde açıklamasına ihtiyaç duyulan deyim ve terimlerin sayısı birkaçı geçmez. Hâl böyle olunca açıklamaların notlarda verilmesi uygun olur. Çok uzun olmayan makalelerde de bu usule riayet edilir. Ancak konunun mahiyeti gereği, bazı durumlarda açıklanacak kelimelerin sayısı artar. Bu durumda eserin sonuna bir sözlük eklenmesi yerinde olur. Sözlükte yer verilen kelimeler, bugün artık kullanılmayan ancak çeşitli sözlük ve ansiklopedilerde ulaşılabilecek kelimelerse sözlük, yalnız anlamları verilmek üzere düzenlenebilir. Ancak anlamları; özel ihtisas kitapları, zorlukla ulaşılabilecek eserler ya da belgelerden tespit olunmuşlarsa alındıkları kaynağın gösterilmesinde yarar vardır.

- *Belge Metinleri:* Eserde kullanılan belgelerden çok önemli görülen bir kısmının fotoğrafları, orijinal alfabesiyle yazılmış biçimleri ya da transkripsiyon işaretleri kullanılarak yeni yazıya çevrilmiş şekilleri eklerde sunulabilir. Fakat belge yayınına dayanmayan derleme eserlerde, bu konuda aşırıya gidilmemelidir. Gerekiyorsa en önemlilerinden birkaçı seçilmelidir.
- *Şecereler:* Hanedan tarihleri ve biyografiler türü çalışmalarda şecere verilmesine gerek duyulur. Bunlar, genellikle eserin ekler bölümüne konur.
- *Tablolar:* İktisat tarihi ile ilgili yapılan çalışmalarda rakamların çok önemli bir yeri vardır. Bunların okuyucuya takdiminin en iyi yöntemi de tablolar düzenlenmesidir. Yine istatistik bilgileri ihtiva eden teknik çalışmaların sunulmasında tablolardan bolca istifade edilir. Tablolar, yalnız değer veya

miktar gösteren rakamlardan ibaret olabilir. Keza bu rakamların birbirleriyle karşılaştırılmasını da ihtiva edebilir. Herhangi bir yerin muhtelif tarihlerdeki nüfusu veya gelir kaleminin çeşitli dönemlerdeki kıymetleri birbirleriyle karşılaştırılarak bunların artış ya da azalış seyirleri ve oranları belirlenmek istenebilir. Bu durumda karşılaştırılması yapılacak rakamlar, tabloda sütunlara yan yana, yani dik şekilde yazılırlar. Bunların mahiyetlerini işaret eden özellikler ise alt alta getirilerek verilir. Bu yöntemle örneğin bir şehrin nüfusunun beşer yıl ara ile nasıl bir seyir izlediği yan yana yazıldığından ilk bakışta göze çarpabilir. Söz konusu sütunlardaki rakamların karşılaştırması yapılmak istendiğinde üçüncü bir sütun açılarak miktar oraya yazılır. Toplam yapılacaksa en alt sıra, bunun için kullanılır.

- *Grafikler:* Nüfus, fiyat hareketleri, ticaret, üretim ve tüketim gibi konularda ele alınan unsurun zaman içindeki seyrinin ortaya konulması ya da birbirleriyle karşılaştırılmasında grafiklere başvurulur.
- *Resimler:* Konu ile alakalı her çeşit fotoğraf (tarihî), yapılar, kitabeler, mezar taşları, şahıs portreleri ve maddi kültürle ilgili bütün eşya vs. unsurlar da ekler içinde gösterilir.
- *Harita ve Planlar:* Sınır, nüfus, tarımsal ürün, sınai mamûl ve göç türü haritalar ile savaş harekâtı krokileri ya da şehir, bina gibi çeşitli planlar da eklerde gösterilir.

İndeks/Dizin, bir eserin içerisinde bulunan kişi, yer adları ve kavramların alfabetik olarak geçtikleri yerin sayfa numaralarını da gösterecek şekilde düzenlenmesine denir.

İndeks/dizin

Bir eserin içerisinde bulunan kişi, yer adları ve kavramların alfabetik olarak geçtikleri yerin sayfa numaralarını da gösterecek şekilde düzenlenmesine denir.

✓ *İndekse Girecek Olan Kelimelerin Seçimi:* Bir kitapta aranılan şeyin bulunmasını kolaylaştırmak amacıyla düzenlenmiş cetvel olan indekste; şahıs, yer ve kurum isimleri ile tabirler bulunur. İsim ve tabirlerin yer aldıkları sayfalar gösterildiğinden indeksin oluşturulması ancak eserin sayfa düzeni netleştikten sonra yapılabilir. Bununla beraber yazar, kitabı bilgisayarda kendi yazıp mizampajını da yapıyorsa artık eklenecek ve düzeltilecek hiçbir şey kalmayınca yani sayfa numaraları son şeklini alınca ya da diğer bir ifadeyle kitap basıma hazır hâle geldiğinde indeks hazırlanabilir. Günümüzde kitaplar, bilgisayarda hazırlandıkları için indeksler de aynı ortamda yapılmaktadır.

- *İndeks Çeşitleri:* İndeks, basit ve analitik olmak üzere ikiye ayrılır.
  - **Basit İndeks:** Basit indekslerde yalnız isim ve tabirler ile karşısında sayfa numaraları yer alır. Tabiatıyla indeks girişindeki bilgi de bundan ibarettir. Bu şekil indekste, aranılan ismin yanında on beş adet sayfa numarası varsa tamamına da bakmak gerekir. Oysaki aranılan şey belki de sonuncudadır. Basit indeksin hazırlanması kolay olmakla beraber okuyucu açısından bakıldığında pratik ve yeterli olduğu söylenemez.
  - **Analitik İndeks:** Analitik İndeks, basit bir yapıda değildir. Burada kelimenin sadece hangi sayfada geçtiğiyle yetinilmemekte, aynı zamanda nasıl yer aldığına da işaret edilmektedir. Bundan dolayı indeks

hazırlanırken metnin titiz bir şekilde okunması ve her kelimenin alt girişinin en kısa nasıl yazılacağının belirlenmesi gereklidir.

- *Kelimelerin Alfabetik Sıraya Konulması:* Hiçbir isim ile tabir atlamaksızın kitabın tamamı işaretlendikten sonra artık sıra alfabetiğe konulmasına gelir. Bu işlem, verilecek bir komutla bilgisayar tarafından yapılır.

✓ *İndeksin Düzenlenmesi:* İndeks, teknik açıdan ikiye ayrılabileceği gibi düzenleme bakımından da iki türlüdür.

- *Genel İndeks:* Bunda; şahıs, yer, devlet, millet, madde isimleri ve tabirler ayrıma tabi tutulmaksızın tümü, tek bir indekste verilir. Ancak hepsinde başka bir yazı karakteri kullanmak suretiyle ilk bakışta ayırt edilmesi mümkün olur. Örneğin şahıs adlarının tümü büyük harf, yer adlarının ilk harfi büyük, kitap isimleri sık italik ve kurum adları ile tabirlerde de seyrek italik gibi değişik formatlar kullanılabilir.
- *Gruplandırılmış İndeks:* Bu tür indekste şahıs, yer, kavim ve kurum isimleri gruplandırılmıştır. Tabiatıyla her eserin içeriğine göre bu gruplar değişiklik arz eder.

Metin İçi Kısımlar

Kitabın metin içi kısımları; giriş, bölümler ve sonuçtan meydana gelir.

Giriş

Eserin giriş bölümü, konunun başlangıç ve hazırlık kısmını teşkil eder. Okuyucuya ele alınan konu ve problem hakkında bir ön bilgi sunmayı amaçlar. Kısa, özlü ve genel bilgilerin verilmesi tercih edilir. Giriş bölümü, anlaşılır ve net cümlelerle okuyucuya konunun tanıtıldığı yerdir. Ele alınan konu, tüm yönleriyle okuyucuya hissettirilir. Böylece giriş kısmını okuyan bir okuyucu, artık kendisini temel bölümlere hazırlamış olur. Yazar, problem olarak gördüğü ve onun algılanması, çözümü için geliştirdiği tezlerini genel çizgileriyle burada ortaya koyar. Aynı zamanda tarih kitaplarının giriş kısmında ele alınan konunun geçmişine yönelik bağlayıcı mahiyette genel bilgilere de yer verilebilir. Yani konunun ele alındığı kısmından önceki sürecinin genel çizgileriyle bir panoraması çizilir. Bu da işlenen konunun daha sağlam bir zemine oturtulmasını sağlar.

Bölümler

Kitabın giriş kısmından sonra, bölümler gelir. Bölümler, kitabın esas gövdesini teşkil eder. Çünkü kitabın yazılış amacının, çözülmek istenen problemlerin ve yanıt bekleyen soruların cevabının verilmeye çalışıldığı yer, ana metni oluşturan bölümler kısmıdır. Buralar, probleme yönelik anlatım, çözüm, yorum ve ispatlamaların yapıldığı kısımlardır. Yazarın ön söz ve giriş bölümünde belirttiği tezlerin ve problemlerin delilleriyle ortaya konulduğu yerlerdir. Bölümler, belli bir mantık bağı ile kurgulanır. Yazar, elindeki verileri dipnotlarında başvuru kaynaklarına ve kanıtlara gönderme yaparak kendine has bir üslupla yorumlayıp verir. Yorum yapılmadan bir tarih metni inşa etmenin imkânı yoktur. Nitekim E. H. Carr'ın "Tarih Nedir?" adlı eserinde bu ilişki, şu ifadelerle anlamlandırılır: *"Tarihçi*

Kitabın metin içi kısımları; giriş, bölümler ve sonuçtan meydana gelir.

Tarihçi olgularının ne aciz bir kölesi, ne de zalim bir efendisidi Tarihçiyle olguları arasındaki ilişki bir eşitlik bir alışveriş ilişkisidir… Tarihçi olguları olmaksızı köksüz ve boş, olgular tarihçileri olmadan ölü ve anlamsızdır.

olgularının ne aciz bir kölesi, ne de zalim bir efendisidir. Tarihçiyle olguları arasındaki ilişki bir eşitlik, bir alışveriş ilişkisidir. Tarihçi olguları olmaksızın köksüz ve boş, olgular tarihçileri olmadan ölü ve anlamsızdır."

Bir kitapta bölüm sayısının ne kadar olacağına ilişkin hiçbir temel kaide bulunmamaktadır. Değişik kitap yazma biçimleri bulunduğunu hiçbir zaman unutmamak kaydıyla şu hatırlatma yapılmalıdır ki bir kitap; ön söz, giriş ve sonuç bölümlerinden hariç, en az iki bölümden oluşur. Üç, dört bazen de yedi, sekiz bölümden müteşekkil kitap kurguları her zaman mümkündür. Ancak bölüm sayısını artırıp konunun içeriği ve hacmiyle uyuşmayacak şekilde, 20'li, 30'lu sayılara taşımanın da çok bir anlamı yoktur.

Bölümler, genelde ya başına Roma rakamlarıyla numara verilerek ya da başlığın tamamı harflerle yazılacak biçimde sunulurlar.

Örnek

- I. BÖLÜM ya da BİRİNCİ BÖLÜM şeklinde.

Her bölümün kuşatıcı bir başlığı vardır. Bunu da alt başlıklar izler. Alt başlıklar da genelde harfler veya rakamlarla numaralandırılır. Mesela Genelkurmay Başkanlığının çıkardığı "Osmanlı İmparatorluğu'nun Siyasi ve Askerî Hazırlıkları İle Harbe Girişi" adlı eserindeki bölüm sistematiği buna örnek gösterilebilir. Bu esere göre bölüm sistematiği şu şekildedir:

BİRİNCİ BÖLÜM
BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİ DÜNYADA SİYASİ DURUM

1. Üçlü İttifak
2. Üçlü İtilaf
   a. Fransız-Rus İttifakı (04 Ocak 1894)
   b. İngiliz Fransız Sömürge Anlaşması (08 Nisan 1904)
   c. İngiliz-Rus Anlaşması (31 Ağustos 1907)
3. Blokların Çatışması (1905-1911) vd. …

Sadece kronoloji üzerine yoğunlaşan eserlerde bölümler yer almayabilir. Bu tür eserlerde olaylar, kronolojik olarak peş peşe aktarılır.

Not:

- Sadece kronoloji üzerine yoğunlaşan eserlerde bölümler yer almayabilir. Bu tür eserlerde olaylar, kronolojik olarak peş peşe aktarılır.
- Yine bazı eserlerde başlık olarak bölüm ifadeleri yer almaz. Onun yerine bölümlerin işlevini gören genel başlıklar tercih edilir. Bu genel başlıkları da alt başlıklar izler. Örneğin Akdes Nimet Kurat'ın "Türkiye ve Rusya" adlı eseri bu tarzda hazırlanmış olup bölüm sistematiği şöyledir:

I. TÜRKİYE ÜZERİNE YÖNELTİLEN RUS BASKISI VE TARİHÇESİ

Rus Tarihinin Başlangıcından Büyük Petro'ya Kadar, Büyük Petro ve Halefleri Devri, Katarina II. Devri, Küçük-Kaynarca Muahedesi ve Sonrası, Rus-Türk İttifakları vd., …

- Bazı eserlerde de bölümlerin genel başlığını takip eden bir kısım faslı söz konusudur. Bu kısımlar bir başlıktan oluşur. Bunların altında da yine rakam ve harflerle numaralandırılmış alt başlıklar vardır. Fahir Armaoğlu'nun "19. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1789-1914)" eserindeki bölüm sistematiği buna örnek gösterilebilir.

BİRİNCİ BÖLÜM
FRANSIZ İHTİLÂLİNDEN ÖNCE GENEL DURUM
Birinci Kısım: AVRUPA

1. KUTSAL ROMA-GERMEN İMPARATORLUĞU
2. AVUSTURYA
3. PRUSYA
4. RUSYA
5. İSVEÇ
6. LEHİSTAN (POLONYA)
7. İNGİLTERE
8. HOLLANDA VE BELÇİKA
9. PORTEKİZ
10. İSPANYA
11. İTALYA
12. İSVİÇRE vd., …

Sonuç

Her bilimsel çalışmada bir sonuca ulaşılır. Bir araştırmanın bilimsel değeri olabilmesi için bir sonuca ulaşması gerekir. İşte söz konusu eserde ulaşılan sonuç; bu kısımda verilecek, gerekirse tartışılacaktır. Bazı durumlarda sonucu kaleme alabilmek için anlatılanların kısa bir özetine ihtiyaç duyulabilir. Burada önemli olan sonucun kısa ya da uzun olması değildir. Önemli olan eserde ortaya konan hipotezi ispat edebilmesidir. Fakat sonuç, hiçbir suretle sadece eserin bir özeti mahiyeti taşımamalıdır.

DİĞER ESER TÜRLERİ

Pek çok bilim sahasında müşterek nitelikli, bir anlamda ilimlerin sanki kesişme noktasında ortak denilebilecek yazım biçimleri de vardır. Yani kitap, makale, tez ve proje gibi türler yanında tek başına kendi içinde, kendilerine has çalışma koşulları ve metotları olan başka eserler de söz konusudur. Bu tür araştırma ve yazma biçimleri, hem oldukça gerekli olup hem de tarih sahasına da yeni açılımlar sağlayan nitelikte çalışmalardır. *Bu eser türleri şunlardır:*

- Tanıtım Yazıları ve Eleştiriler
- Çeviriler
- Transkriptler
- Derleme
- Kaynakçalar
- İndeks/Dizinler
- Anı Derleme

- Anı Yayını
- Gezi Notları
- Söyleşi Yayını
- Anma Kitapları
- Nekrolojiler
- Biyografi ve Otobiyografi Yayını
- Konu Kitapları
- Katalog Yayınları
- Deyimler, Terimler ve Kavramlar Sözlüğü
- Ansiklopedi Yayını
- Kronolojiler
- Tarihî Atlas ve Kroki Yayını
- Tarih Albümü

Bireysel Etkinlik

•Siz de yukardaki ünite de anlatıllan bigiler Işığında, konunuz ile ilgili billimsel bir makale oluşturulmasında nelere dikat edilir tartışınız.

Özet

- Bir alanda (edebiyat, tarih, coğrafya, felsefe, fizik, kimya, matematik,…) herhangi bir konu hakkında sahasına uygun bilimsel yöntem ve metotlar kullanılarak objektif bakış açısıyla tez ve kanıtlar bağlamında irdelenerek ortaya konulan ürünlere bilimsel eser denir.
- İlmî veriler ışığında vücuda getirilen kitap, makale, bildiri, proje gibi çalışmalar bilimsel eser kavramının içini dolduran yapıtlardır. Söz konusu çalışmaların her biri, bilimsel metot ve formasyonun gerektirdiği aşamalardan geçirilerek oluşturulur.
- Bunlar, ortaya koydukları yeni bilgi ve bakış açılarıyla önemli boşlukları doldurarak kendi sahalarına büyük katkılar sağlarlar. Bu çalışmada, söz konusu bilimsel eserlerden makale ve kitabı oluşturan kısımlar üzerinde durulmuştur.
- Bilimsel kitap, makale, tez, proje ve bildiri gibi türler, akademik literatürün ögelerini meydana getiren çalışmalardır. Bu ünitede, akademik literatürde özel bir yeri olan bilimsel makale ve kitaplar ele alınarak söz konusu iki türün hangi basamaklardan geçerek vücuda getirildiğinin izahı üzerinde durulmuştur.
- İlk önce makale, ardından da kitap türü ele alınarak onların oluşturuluş süreci anlatılmıştır.
- Makale dar bir konunun derinlemesine incelendiği bilimsel yazı türüdür. Makalede konunun çerçevesi dar tutulur. Ancak konu, etraflı bir şekilde incelenir. Adı geçen tür; giriş, gelişme ve sonuç bölümlerinden meydana gelir. Bir makaleyi teşkil eden unsurlar, yani onun iskeleti birtakım aşamalardan oluşur. Bunlardan ilki başlıktır. Başlık, kaleme alınan yazının içeriğinden söz eden ilk kısımdır.
- Başlığı, özet kısmı izler. Bu kısım, makalenin kısa ve öz biçimde takdim edildiği yerdir.
- Akademik dergilerde yayımlanan makalelerde özetin hemen ardından ele alınan konuyla ilgili fikir veren anahtar kelimeler kısmı yer alır.
- Yine adı geçen dergilerde yayımlanan makalelerde Türkçe özetin tıpkısı İngilizce şekliyle abstract başlığı altında verilir. Abstract kısmının sonunda da bu kez Türkçe anahtar kelimelerin aynısı İngilizce key words başlığı altında sunulur.
- Özet kısmından sonra giriş kısmı gelir. Burası okuyucunun konuya merakının uyandırıldığı yerdir.
- Girişten sonraki kısım gelişme bölümüdür. Gelişme bölümü, yazının ana metin kısmını teşkil eder. Metnin yazılış amacına yönelik tüm bilgi, belge ve dokümanların seferber edilerek savunulan görüş, düşünce ya da tezin ispatının yapıldığı yerdir.
- Bu bölümü, sonuç kısmı takip eder. Bu kısım, yazının derlenip toparlandığı ve bir nevi özetinin yapılarak bir sonuca bağlandığı yerdir. Sonuç kısmından sonra makalede kullanılan bilgilerin nereden alındığını gösteren kaynaklar kısmı bulunur.
- Kitaplarda ise bu işleyiş örgüsü çok daha teferruatlıdır. Kitaplar, metin dışı kısımlar ile metin içi kısımlardan meydana gelirler.
- Metin dışı kısımlar kapak ile başlar. Burası genellikle kitabın, yazarın ve yayınevinin isimlerinin yer aldığı kısımdır. Bunu, yazar hakkında çok fazla ayrıntıya girmeden bilgi veren öz geçmiş bölümü takip eder.
- Öz geçmişi, iç kapak sayfası ve künye sayfası izler. Künye sayfasından sonra ithaf kısmı ve onun ardından da içindekiler ve kısaltma bölümü gelir. Kısaltmalardan sonra bir eserin takdim yazısı olan ön söz bulunur. Ön sözden sonraki metin dışı kısımlar ise kitabın arka bölümünde bulunur.
- Bunlar; bibliyografya, ekler ve indekstir. Bibliyografya yani kaynakça eserde kullanılan tüm kaynakların bir düzen içinde listelenmesidir. Onu ekler kısmı izler. Ekleri ise indeks kısmı takip eder.
- Metin içi kısımlar ise giriş, bölümler ve sonuçtur. Giriş bölümü konunun başlangıç ve hazırlık kısmını oluşturur. Okuyucuya ele alınan konu hakkında bir ön bilgi sunmayı hedefler.
- Kitabın giriş kısmını, bölümler izler. Bölümler kitabın asıl gövdesini oluşturur. Çünkü kitabın yazılış amacı ve yanıt bekleyen soruların cevabı burada verilir.
- Metin içi kısmın son aşamasını sonuç bölümü teşkil eder. Bir araştırmanın bilimsel değere sahip olabilmesi için bir sonuca bağlanması zaruridir. Ulaşılan sonuç, bu kısımda verilir ve gerekirse tartışılır. Sonuç kısmında önemli olan eserde ortaya konan hipotezin ispatının yapılabilmesidir.

DEĞERLENDİRME SORULARI

1. Aşağıdakilerden hangisi bilimsel makaleyi oluşturan unsurlardan biri değildir?
   a) Başlık
   b) Özet
   c) Giriş
   d) İndeks
   e) Sonuç

2. Aşağıdakilerden hangisi bilimsel makaleyi oluşturan unsurlardan biri sayılamaz?
   a) Özet
   b) Kaynaklar
   c) Anahtar Kelimeler
   d) Giriş
   e) İçindekiler

3. Aşağıdakilerden hangisi bilimsel makale başlığında bulunması gereken bir özellik sayılamaz?
   a) Yazının içeriğini anlatan ilk kısım olması
   b) Metnin tamamını kapsaması
   c) Özlü ve açıklayıcı olması
   d) Çok uzun olması
   e) Metnin tamamının okunurluğunda etkili olması

4. Aşağıdakilerden hangisi bilimsel kitabı oluşturan unsurlardan olan "ön söz" için söylendiğinde doğru bir ifade olamaz?
   a) Eserin takdim yazısıdır.
   b) Bibliyografyadan sonra verilir.
   c) Kitabı tanıtıcı özelliktedir.
   d) Eserin yazımı tamamlandıktan sonra kaleme alınır.
   e) Konunun önemi, hangi nedenle seçildiği ve bu konuda daha önce araştırma yapılıp yapılmadığı gibi noktalar belirtilir.

5. Aşağıdakilerden hangisi bilimsel kitabın "içindekiler" kısmı için söylendiğinde doğru bir ifade olamaz?
   a) Kitabın içeriği hakkında bilgi vermesi
   b) Konu başlıkları ve alt başlıkları sayfa numaralarıyla sunan liste olması
   c) Kitabın ekler kısmından sonra verilmesi
   d) Okuyucunun aradığını bulmasına yardımcı olması
   e) Dar kapsamlı teknik bir ayrıntının bulunmasına yardımcı olması

6. Aşağıdakilerden hangisi bilimsel kitabı oluşturan örgü içerisinde yer almaz?
   a) Anahtar kelimeler
   b) Ön söz
   c) İndeks
   d) Sonuç
   e) Bibliyografya

7. Aşağıdakilerden hangisi bilimsel kitabın "ekler" kısmını oluşturan unsurlardan biri değildir?
   a) Sözlük
   b) Belge Metinleri
   c) Şecereler
   d) Tablolar
   e) Öz geçmiş

8. Bilimsel bir kitapta; "grafik", "tablo" ve "resim" gibi malzemeler o eseri oluşturan hangi unsurun içerisinde sunulur?
   a) Ekler
   b) İndeks
   c) Kısaltmalar
   d) Ön söz
   e) İthaf

9. Aşağıdakilerden hangisi bilimsel kitaptaki "giriş" kısmını karşılayan bir ifade değildir?
   a) Konunun başlangıç ve hazırlık kısmını oluşturur.
   b) Okuyucuya ele alınan konu ve problem hakkında ön bilgi sunmayı hedefler.
   c) Kısa, özlü ve genel bilgilerin sunulması tercih edilir.
   d) Kitabın metin dışı kısmını oluşturur.
   e) Okuyucuya konunun tanıtıldığı yerdir.

10. Aşağıdakilerden hangisi hem bilimsel kitap hem de makale de bulunması gereken ortak unsurlardan biridir?
    a) Ön söz
    b) İçindekiler
    c) İndeks
    d) Kısaltmalar
    e) Sonuç

Cevap Anahtarı
1.d, 2.e, 3.d, 4.b, 5.c, 6.a, 7.e, 8.a, 9.d, 10.e

YARARLANILAN KAYNAKLAR

ARI, Kemal, Tarih Yöntemi "Tarih Ne Güzel Bir Aynadır", İzmir, 2011.

BAYKARA, Tuncer, Tarih Araştırma ve Yazma Metodu, İstanbul, 2007.

CARR, Edward Halett, Tarih Nedir? (Çeviren: Misket Gizem Gürtürk), İstanbul, 2002.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., Tarih Araştırmalarında Usûl, Ankara, 2017.

ŞİMŞEK, Ahmet (Editör), Tarih Nasıl Yazılır? Tarih Yazımı İçin Çağdaş Bir Metodoloji, İstanbul, 2011.

ŞİMŞEK, Ahmet (Editör), Tarih İçin Metodoloji, Ankara, 2018.

TARİH ARAŞTIRMALARI VE YAZIMINDA BİLGİSAYAR KULLANIM TEKNİKLERİ

İÇİNDEKİLER

- Tarih Araştırmalarında Bilgisayar Kullanım Tekniklerinin Gelişimi
- Tarihsel Bilgiye Ulaşmada Bilgisayar Kullanım Teknikleri
- Tarihsel Belgelemede Bilgisayar Kullanım Teknikleri
- Tarihsel Yazım ve Sunumda Bilgisayar Kullanım Teknikleri

HEDEFLER

- Bu üniteyi çalıştıktan sonra;
  - Tarihsel bilgiye daha hızlı ulaşabilecek,
  - Tarihî materyali belgelemeyi öğrenebilecek,
  - Etkili ve ergonomik bir şekilde bilimsel araştırmalar yapabilecek,
  - Tarih araştırmalarında ve yazımında etkili bilgisayar kullanım tekniklerini kullanabileceksiniz.

Atatürk Üniversitesi
Açıköğretim Fakültesi

TARİH METODOLOJİSİ

Doç. Dr. Yasin TOPALOĞLU

ÜNİTE

13

© Bu ünitenin tüm yayın hakları Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi'ne aittir. Yazılı izin alınmadan ünitenin tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

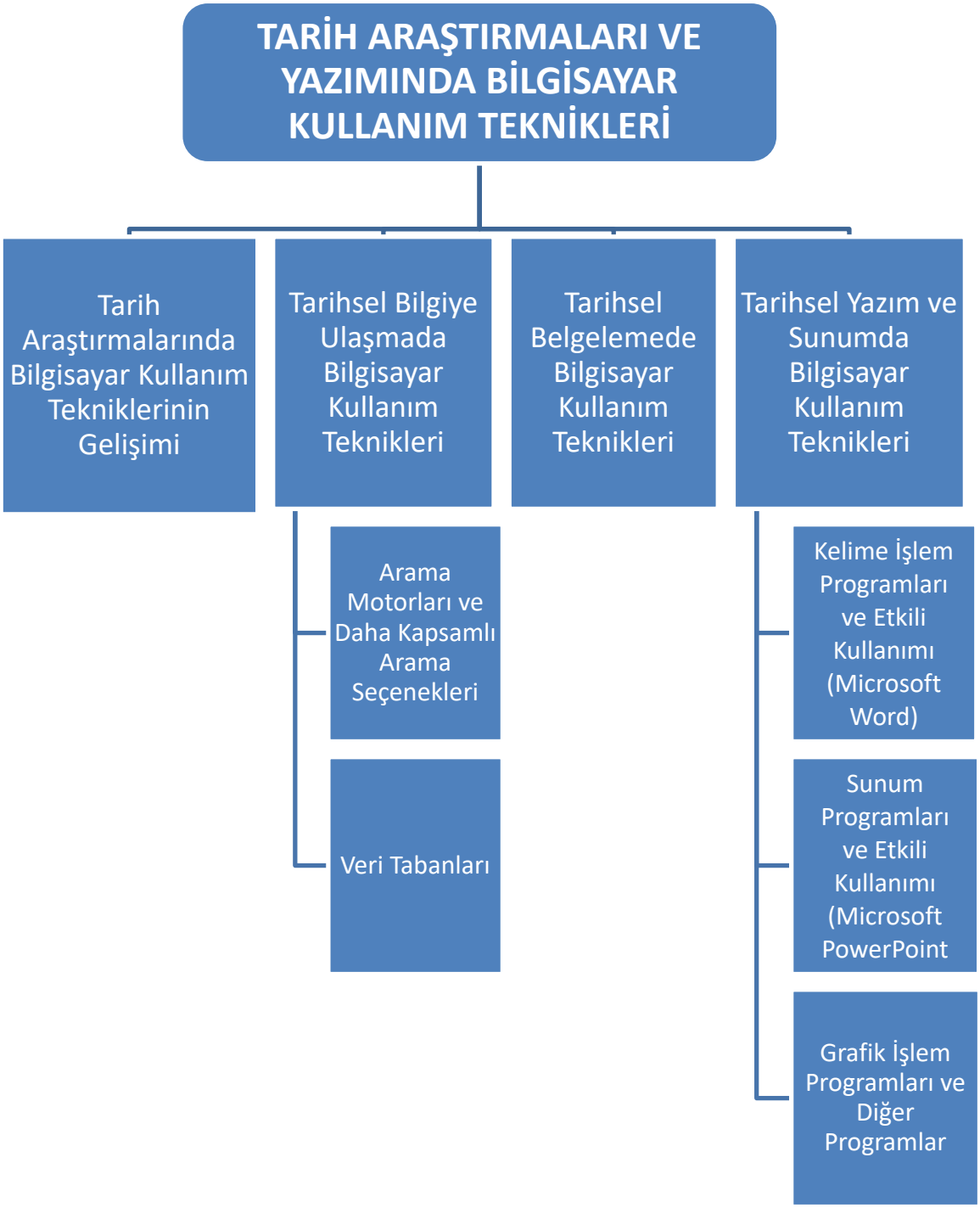
TARİH ARAŞTIRMALARI VE YAZIMINDA BİLGİSAYAR KULLANIM TEKNİKLERİ
Tarih Araştırmalarında Bilgisayar Kullanım Tekniklerinin Gelişimi
Tarihsel Bilgiye Ulaşmada Bilgisayar Kullanım Teknikleri
Tarihsel Belgelemede Bilgisayar Kullanım Teknikleri
Tarihsel Yazım ve Sunumda Bilgisayar Kullanım Teknikleri
Arama Motorları ve Daha Kapsamlı Arama Seçenekleri
Veri Tabanları
Kelime İşlem Programları ve Etkili Kullanımı (Microsoft Word)
Sunum Programları ve Etkili Kullanımı (Microsoft PowerPoint
Grafik İşlem Programları ve Diğer Programlar

GİRİŞ

Tarihin genel anlamda geçmişi araştıran bir bilim dalı olması, teknolojiye karşı mesafeli bir bakış açısını doğurmuştur. Ancak her bilim dalında olduğu gibi tarih araştırmalarında da günümüz teknolojik imkânları çalışmaları oldukça kolaylaştırmıştır. Tarih alanında teknolojiye olan bu ön yargılı bakış açısına rağmen tarih, birçok bilim dalına göre teknolojiye daha fazla ihtiyaç duymaktadır.

19. yüzyıldan itibaren fen bilimlerinde yaygın olarak kullanılan bilgisayarların, sosyal bilimlerde de -belki özel bir yazılıma dayanmasa da- giderek kullanımı artmıştır. Fen bilimlerinde genellikle "miktar belirleyici / quantitative" tekniklerde yaygın bir araç olarak bilgisayarların kullanıldığı görülür. *Sosyal bilimlerde ise miktar belirleyici teknikler çok tercih edilmediğinden uzun süre bu teknolojiye mesafeli kalınmıştır.* Miktar belirleyici tekniklerin, tarih biliminde yaygın olarak kullanılmasının temel nedenleri arasında tarihçilerin, tarihî gerçekliği göstermede genelleme yaparak birkaç örnek vermenin yeterli delil olacağı kanaatinde olmaları, çok fazla sayısal verinin elde edildiği tarihi olaylarda ise bunların tümünün kullanılarak yorumlanmasını sağlayabilecek metodolojik yardımcılara sahip olmamaları gösterilebilir. Bu nedenle sayısal veri içeren kaynaklar genellikle ikinci plana atılarak istatistiki bilgilerden uzun süre uzak durulmuştur. Ancak çağdaş tarihçilik anlayışı ile tarihçiler hem eski genellemeleri yeniden ele almış hem de şimdiye kadar el atılmamış problemlere çözüm getirmeye çalışmıştır. Bunun sonucu olarak artık, Amerikan ve Fransız tarihçilerin başlattığı *"Miktar Belirleyici Tarih /Quantitative History"* isimli yeni bir alan ortaya çıkmaya başlamıştır. Avrupa'daki Miktar Belirleyici Tarih Anlayışı'nın aslında ulusal tarihimizde şer'iyye sicilleri, vakfiyeler ve tapu tahrir defterleri gibi sayısal veri içeren çok sayıda kullanım alanı olmasına rağmen ülkemizde kullanımı uzun bir süre sonra gerçekleşmiştir.

Teknolojiye ön yargılı bakış açısına rağmen tarih birçok bilim dalına göre teknolojiye daha fazla ihtiyaç duymaktadır.

Miktar Belirleyici Tarih Anlayışı'nın yanı sıra tarih araştırmalarının geçmişine baktığımızda ilk zamanlarda belgeleme ve çoğaltma gibi işlerde kullanılan ilkel sayılabilecek bir bilgisayar teknolojisinden yararlanıldığı görülür. Bu dönemde bilgisayarlardan özel yazılımlar ile istatistiki sonuçlar elde etmekten ziyade, basılı ya da el yazması materyalin kopyalanması veya metinlerin yazıya geçirilmesi gibi bir kısıtlı bir istifade gerçekleştirilir. Bunun temel nedeni teknolojinin insanların günlük hayatına yaygın olarak girmesine rağmen birçok tarihçinin bilgisayar kullanmaya başlangıçta pek hevesli olmamasıdır. Belki bu alışılmamış yenilik, tarihçilere içgüdüsel olarak yabancı gelmiş olabilir. Başlangıçta tarihe oldukça uzak görülen bilgisayar teknolojisi, daha çok fen bilimlerine hitap ettiği görüşü nedeniyle beşerî bilimlere esrarlı ve karanlık olmuştur. Ancak zamanla bu düşüncelerin sadece kullananların üslubundan ibaret olduğu da görülmüştür. Bu kaçınılmaz yenilik birçok köklü ve yetkin bilim insanına uzak gelip onları tabir yerinde ise "teknolojik cahil" yapmış olsa da bu teknolojinin aslında tarih araştırmacılarına sunduğu kullanışlılığa bakınca durumun sadece bu kişilerin dar bakış açısı ve onların tekâmül edebilmesi ile alakalı olduğu aşikârdır.

Bugün hayatımızın vazgeçilmezi olan bilgisayarlar Türkçe karşılığı gibi bizlerin biriktirdiği bilgiyi bize sayan ve işlerimizi kolaylaştıran, daha geniş kitlelere ulaşmamızı sağlayan çok önemli araçlardır. Belki de öncelikle anlaşılması gereken bilgisayarların bir araç olarak araştırmalarda nasıl kullanılacağı ve gerçek katkısının ne olacağının bilinmesidir. Elbette bilgisayarlar öncesinde de sosyal bilimlerde araştırmalar yapılmakta, makaleler, kitaplar basılmakta ve sunumlar yapılmaktaydı. Hatta sayısal bilimlerde de birçok şey bilgisayarsız da gerçekleştirilmekteydi. Örneğin bir mimar veya mühendis çizimlerini el ile de yapıp ölçümlerini klasik yöntemlerle de alabilir. Bilgiye fizikî kütüphanelerden ve basılı materyallerden ulaşabilir. Ancak teknolojinin sunduğu verimlilik ile bu işler daha hızlı daha kolay ve daha yaygın yapılabilir.

Çağdaş tarihçilik anlayışı ile tarihin diğer bilimlerle olan ilişkisinin artması ve bilgisayar teknolojilerinin bilgiye kolayca ulaşmayı, tarihî materyali belgelemeyi ve sunmayı kolaylaştırması ile daha yaygın bir tarihçi kitlenin bilgisayarlardan yararlanmasını beraberinde getirmiştir. Hatta günümüzde belki de bir tarihçinin bilimsel yetkinliğini, bilgisayar teknolojilerine yakınlığı ve bunları tarihî araştırmalarda etkin olarak kullanmasının belirlediğini söylemek de pek yanlış olmayacaktır.

Biz de bu ünitemizde tarih araştırmalarında ve yazımında bilgiye ulaşma, belgeleme ve sunma aşamalarında bilgisayar teknolojilerini nasıl kullanabileceğimizi anlatmaya çalışacağız.

İnternet arama motorları ile yazarı milyonları geçen her dilden, her türlü bilgiye ulaşmak mümkündür.

BİLGİYE ULAŞMADA BİLGİSAYAR KULLANIM TEKNİKLERİ

Günümüz imkânları doğrultusunda internet ile sağlanan hızlı ve yoğun bilgi, birçok alanda olduğu gibi tarih biliminde de büyük bir kolaylık sağlamıştır. Aslında bizlerin biriktirdiği bilgiyi bize sayan bilgisayarlar, her geçen gün daha fazla insan katkısı ile sanal bilgi birikimimizi artırarak bilgiye ulaşılabilirliği de kolaylaştırmıştır. *Son yirmi yıl içerisinde internet arama motorlarının da gelişmesi ile yazarı milyonları geçen her dilden her türlü bilgiye ulaşmak mümkün olmuştur.* Buna her geçen gün dijitalleştirilen eski yazılı kaynakların da eklenmesi ile bilgi birikimi inanılmaz bir şekilde artmaktadır. Günümüzde gün geçtikçe yaygınlaşan dijital yayınlar ile belki de ilerleyen zamanlarda artık basılı materyalin tamamen terk edilmesi mümkün olacaktır. Ancak şunu unutmamak gerekir ki bilgiye ulaşımın kolaylaşması, bu bilginin doğruluğu ve tenkidini daha önemli bir duruma getirmektedir.

Arama Motorları ve Daha Kapsamlı Arama Seçenekleri

Her an yenilerinin eklenmesi ile artık bilgiye ulaşmak, alışveriş yapmak, konum bulmak, görsellere ulaşmak veya paylaşımda bulunabilmek için birbirinden farklı web sitelerine ulaşmak gerekmektedir. Aslında genel anlamda sürekli paylaşıma açık olan başka bir bilgisayara ulaşmak olan internette, web sayfalarına ulaşmak için URL adında web adresleri kullanılır. Ancak bu URL adreslerinin

hepsini bilmek her zaman mümkün olmadığında devreye arama motorları girmektedir. Web siteleri, arama motorları tarafından belirli aralıklar ile indekslenerek içerdikleri bilgileri metasearch adıyla veriler hâlinde kaydetmektedir. Bu metadatalar talep edildiğinde kelime bazında kullanıcılarına hızlıca sunulabilmektedir. Kullanıcı ara birimi, web robotu ve arama indeksi gibi üç farklı bileşenden oluşur. Web robotu, web sitelerini indeksler, kullanıcı ara birimi ise bu indekslerde aranmayı sağlar.

En yaygın ara motorları arasında Google, Yandex, Bing, Yahoo, Duckduckgo, Baidu, Aol gösterilebilir.

Son yıllarda kullanımı yaygınlaşan arama motorlarından en bilinenleri arasında Google, Yandex, Bing, Yahoo, Duckduckgo, Baidu, Aol gösterilebilir. Her birinin ayrı özellikleri olmasına rağmen Google tarama seçeneklerinin daha verimli olduğu görülür. Ayrıca Yandex, Bing, Google gibi kuruluşlar sundukları web tarayıcıları (web browser) ile daha hızlı ve özel bir arama motoru deneyimi sunmaktadır. (Google- Chrome Browser, Yandex- Yandex Browser, Bing, Bing Browser) Arama seçenekleri ile görsel, alışveriş, video, haber, harita arama yapılabileceği gibi milyarlarca web sayfasından istediğinizi dosya türü, zaman, boyut veya konum gibi seçenekler ile özelleştirerek bulabilirsiniz (Görsel 13.1, 13.2, 13.3 ve 13.4).

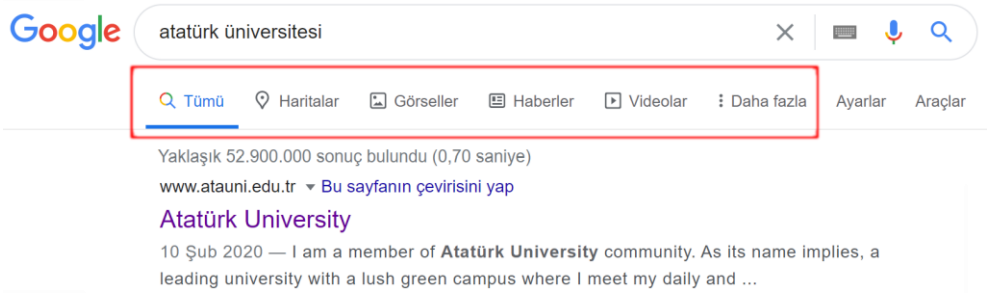

Görsel 13.1. Google Arama Motoru ve Arama Seçenekleri

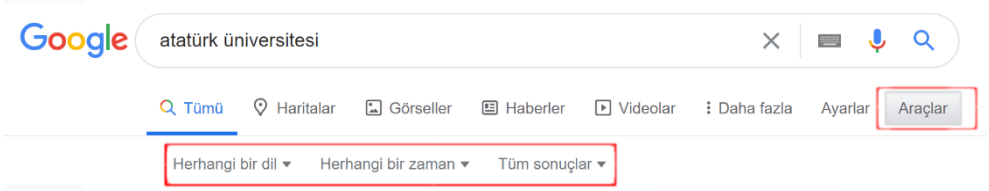

Görsel 13.2. Google arama motoru ve Araçlar sekmesi ile dil, zaman gibi seçenekler uygulayarak arama yapılabilir.

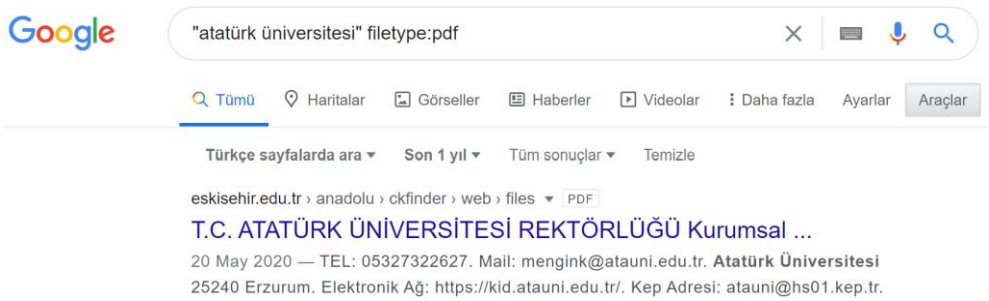

Görsel 13.3. Arama motorunda "tırnak işareti" içerisinde arama yapmak arama sonuçlarını daha doğru yönde azaltabilir. Ayrıca filetype:pdf gibi arama parametreleri ile pdf, doc, xml, ppt gibi dosya türlerinde özel arama yapılabilir.

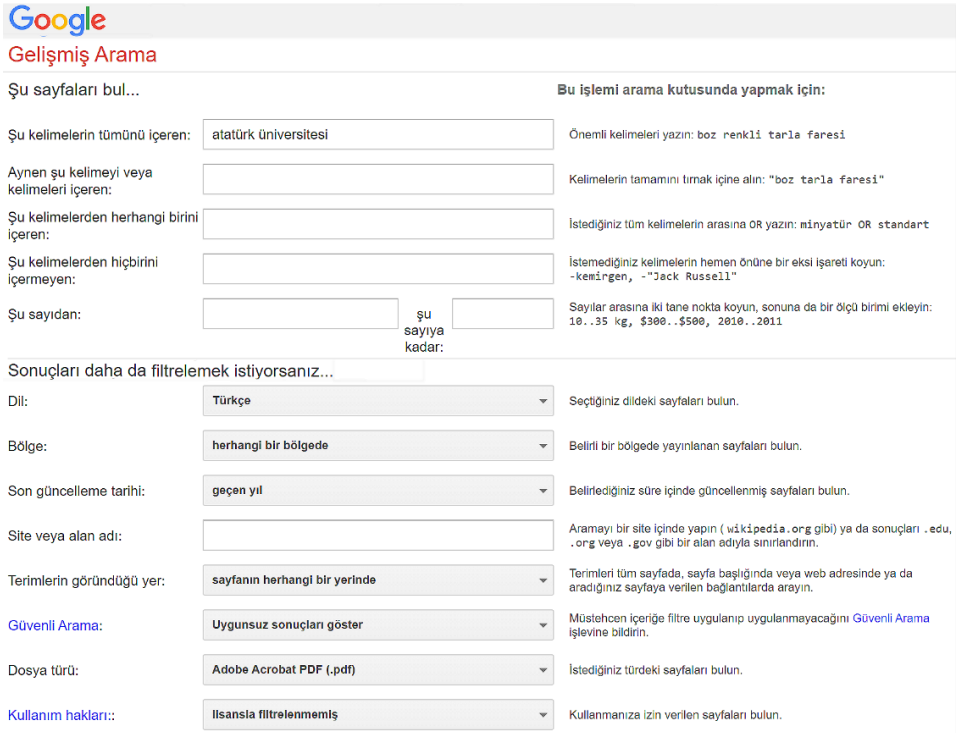

Görsel 13.4. Google arama motorunda Ayarlar / Gelişmiş arama sekmesi ile bu pencereye ulaşarak daha kapsamlı bir arama yapılabilir.

Veri tabanları ve Açık Erişim (Open Access) yayınlar önemli bilgi kaynaklarındandır.

Veri tabanları

Web sayfalarından ulaşılan bilgilerin yanı sıra genellikle üyelikle dâhil olunan birçok özel veri tabanı veya Açık Erişim (Open Access) yayınları bulunmaktadır. Her geçen gün sayıları artan bu hizmet bilim dallarına yönelim giderek alana göre özelleşmektedir. En yaygın bilgi kaynakları arasında şunlar gösterilebilir:

- Süreli Yayın Dizinleri (*dergipark.org.tr, belleten.gov.tr, turkiyatjournal.com proquest.com, webofknowledge.com* vb.)
- e-dergiler (Atlas Tarih, Arkeoatlas, National Geographic, Atlas, Bilim Teknik vb.)
- e-gazeteler (Resmî Gazete, Albayrak, Hürriyet, Milliyet, Cumhuriyet gibi tarihsel veri içeren gazeteler)
- Kütüphane Katalogları (*kutuphane.atauni.edu.tr, millikutuphane.gov.tr, mk.gov.tr, theeuropeanlibrary.org, www.cenl.org, ifla.org, toplukatalog.gov.tr*-Görsel 13.5 vb.)
- e-Arşivler (*yazmalar.gov.tr, katalog.devletarsivleri.gov.tr* vb.)
- e-Ansiklopediler (islamansiklopedisi.org.tr, ansiklopedi.ksu.edu.tr vb.)
- e-Kitaplar /Kitaplar (*ebookcentral.proquest.com, hiperkitap.com, jstor.org, springernature.com, books.google.com, atam.gov.tr/turkiye-cumhuriyeti-tarihi-veri-tabani* vb.)
- Tezler (*tez.yok.gov.tr* vb.)
- Akademik Veri Tabanları (*akademik.yok.gov.tr, academia.edu* vb.)

Örnek

•www.dergipark.org.tr web sitesi ülkemizde birçok bilimsel dergiyi tüm kullanıcılara ücretsiz olarak sunmaktadır. Dergi ismi, yazar ve konu taraması yapılabilmekte, ilgili makaleler pdf olarak indirilebilmektedir.

Görsel 13.5. Kültür ve Turizm Bakanlığı ve TÜBİTAK tarafından sunulan To-Kat Ulusal Toplu Katalog aracılığı ile birçok yayının bilgisi üzerinde tarama yapılabilmektedir.

BELGELEMEDE BİLGİSAYAR KULLANIM TEKNİKLERİ

Tarihçiler için oluşturulacak dijital bir arşiv için öncelikle uzmanlık alanına göre kaynakların fotoğraflanarak bilgisayara ortamına aktarılması gerekmektedir.

Her an hayatımıza biraz daha fazla dahil olan bilgisayarlar ile her dilde her türlü bilginin online olarak ulaşabildiğine yukarıda değinilmişti. Bu başlık altında ise tarihçilerin malzemesi olan her türlü arşiv malzemesinin, basılı yayınların veya tarihi eserin dijital ortama aktarılma aşamaları genel olarak verilmeye çalışılacaktır.

Tarihçiler için dijital bir arşiv oluşturmanın ilk aşamasını, belgenin dijital fotoğraflanması olarak göstermek doğru olacaktır. Bu fotoğraflama profesyonel ekipmanlar ile yapılabildiği gibi amatör kullanıcılara yönelik dijital fotoğraf makineleri, tarayıcılar hatta cep telefonları ile de yapılabilir.

Belgeleri dijitalleştirmede kullanılan scannerlar (tarayıcılar) genellikle A4, A3 veya belge beslemeli hızlı tarayıcılar şeklindedir (Görsel 13.6.). Bunun yanında profesyonel kullanıma yönelik büyük boyutlarda belge tarayabilen endüstriyel tarayıcılar (Görsel 13.7.) ve el tipi tarayıcılarda (Görsel 13.8.) bulunmaktadır. Belgenin güvenliğinin ve korunmasının önemli olduğu durumlarda sabit tarayıcıların yerine genellikle belgeye daha az zarar verdiği kabul edilen fotoğraflama işlemi tercih edilir.

Görsel 13.6. Standart A4 Tarayıcılar ve Belge Beslemeli Tarayıcılar

Görsel 13.7. Büyük Boyutlu Belgeleri Taramak İçin Kullanılan Endüstriyel Tarayıcılar

Görsel 13.8. El Tipi Portatif A4 Tarayıcılar

Değerli eserleri hem koruyabilmek hem de daha geniş kitlelere ulaştırabilmek için birçok kurum eserlerini dijital ortama aktarmaktadır.

Kütüphane ya da kurumların değerli arşivlerini dijitalleştirmek için ise profesyonel, bunun için tasarlanmış fotoğraflar çekebilen, bunları düzeltebilen ve OCR ile tanımlayarak yazı hâline dönüştüren cihazlar kullanılır (Görsel 13.9.). Günümüzde birçok kütüphane özellikle değerli yayınlarını hem koruyabilmek hem de daha geniş kitlelere ulaştırabilmek için bu cihazlar ile dijital ortama aktarmaktadır. Aynı durum devlet arşivlerinde de hızla uygulanmaktadır. İlerleyen zamanda tıpkı yukarıdaki bölümde ele alındığı gibi değerli eserler ve arşiv malzemelerinin tamamına da online olarak ulaşmak mümkün olacaktır. Bunun tüm dünyada yapıldığını düşündüğümüzde artık bilimsel çalışmaların yapılması, doğru bilgiye ulaşılması ve çalışmaların paylaşımlar ile daha geniş kitlelere ulaşması mümkün olabilecektir.

Görsel 13.9. Genellikle Kütüphanelerin Kullandığı Profesyonel Amaçlı, Kitap Dijitalleştirme İçin Kullanılan Araçlar

Bütün bu teknik cihazların sunduğu imkânların yanı sıra artık hepimizin elinde olan akıllı cep telefonları ile de birçok materyalin dijitalleştirilerek belgelenmesi mümkündür (Görsel 13.10.). Her geçen gün daha yüksek çözünürlüklere ulaşan cep telefonu kameraları ve uygulamaları ile hızlı ve kolay belge tarama imkânı sunulmaktadır.

Görsel 13.10. Cep telefonlarına yüklenen bir scanner (tarayıcı) yazılımı

Akıllı cep telefonları ile de birçok materyalin dijitalleştirilerek belgelenmesi günümüzde mümkündür.

Bu cihazların yanı sıra fotoğraf çekebilen herhangi bir makine ile doğru bir açıdan, yüksek çözünürlükle çekilen fotoğraflarla da birçok boyutta materyalin dijitalleştirmesi yapılabilir. *Belgeleme amacıyla fotoğraf çekerken dikkat edilmesi gerekenlerin başında ortam ışığı, materyalin ölçüsü ve çekim açısı gelir.* Doğru renk ve boyuta ulaşabilmek için genellikle aşağıdaki gibi bir renk/ölçü skalası kullanılır (Görsel 13.11.). Böylelikle materyalin fotoğraflanması esnasında olası renk farklılıklarının önüne geçilebilir ve materyalin boyutları anlaşılabilir. Bir tarihçi için benzer bir skala, belgelemeye çalıştığı her türlü materyalin yanında kullanılmalıdır.

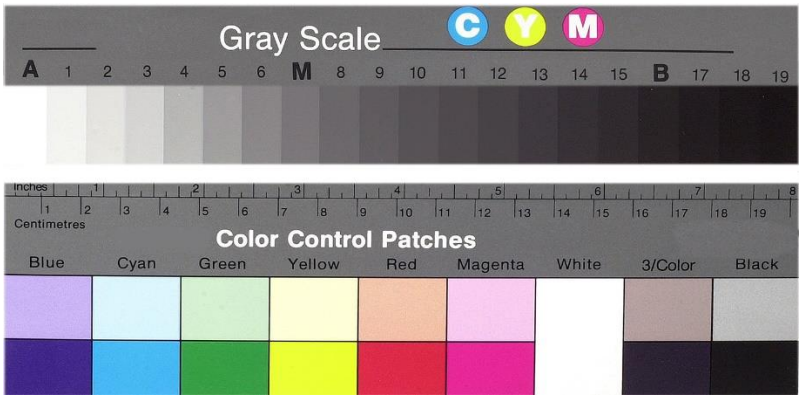

Görsel 13.11. Doğru renk ve boyutlarda fotoğraflar için kullanılan renk ve ölçü skalaları

Yazılı malzemeler doğru ölçütler ile dijitalleştirilebilmiş ise OCR (Optik Karakter Tanıma) denilen yazılımlar ile aranabilen, kopyalanıp değiştirilebilen bir yazı dosyası hâline dönüştürülebilir. En bilinen OCR (Optik Karakter Tanıma) programları arasında *Abbyy Finereader* ve *Adobe Acrobat Pro* sayılabilir. Böylelikle birçok kitap, makale basılı ortamdan dijital ortama aktarılarak daha hızlı araştırılabilir veya her yere taşınabilir.

Birçok tarihçinin zamanla kendine özgü bir dijital kütüphanesi oluştuğu görülür. Kitaplar, makaleler, haritalar, çizimler, mimari fotoğraflar, tarihî ve arkeolojik malzemeler, gravürler, eski fotoğraflar gibi materyallerden oluşan bu kütüphanenin doğru tasniflenmesi ve verimli kullanılması en az dijitalleştirmek kadar önemlidir. Bunun içinde Endnote (Görsel 13.12.) ve Mendeley (Görsel 13.13.) gibi yazılımlar kullanılmaktadır. Yaygın olarak yazılı malzeme için kullanılan bu yazılımlar ile kişisel bir kütüphane klasörü oluşturulabilir, PDF dosyaları içerinde arama yapılabilir, ilgili yerlere notlar alınabilir, paylaşım yapılan online yayınlara ulaşılabilir. Ayrıca yayınların künyeleri Word gibi programlara ilgili referans/atıf gösterme yöntemine göre aktarılarak bir kaynakça oluşturulabilir.

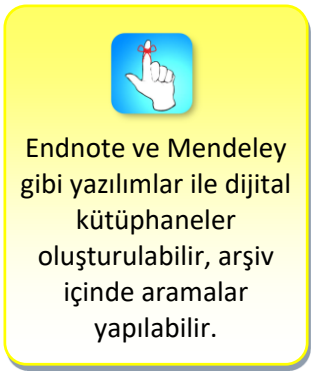

Endnote ve Mendeley gibi yazılımlar ile dijital kütüphaneler oluşturulabilir, arşiv içinde aramalar yapılabilir.

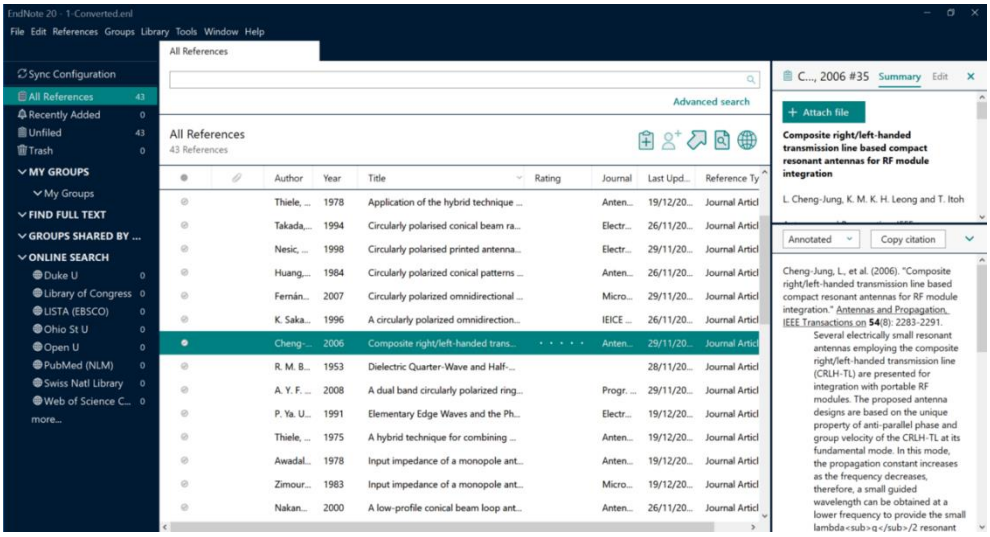

Görsel 13.12. Endnote programı genel ara yüzü

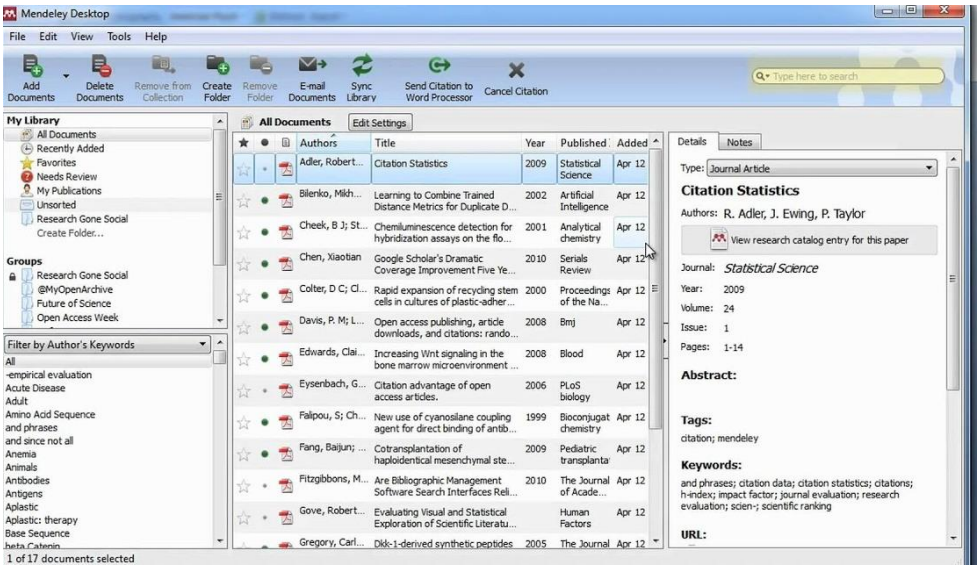

Görsel 13.13. Mendeley programı genel ara yüzü

Bu bölümde *materyal olarak tanımlanan tarihçiler için tarihi bir yapı, bir kitabe, bir mezar taşı, büyük bir tarihî harita, bir duvar panosu, Osmanlıca veya başka bir dilde bir belge, bir kitap, bir basılı fotoğraf veya askerî bir malzeme olabilir.*

Artık çağın gerekleri doğrultusunda birçok yayınevi yayınları ya tamamen dijital olarak ya da basılı yayınların yanı sıra dijital yayınlar olarak da satışa sunmaktadır. *Ancak burada dikkat edilmesi gereken basılı kitap ve makale gibi yazılı materyalin kişisel kullanım için dijitalleştirilmesi telif haklarını büyük ölçüde ihlal etmez iken dağıtılması ve çoğaltılması telif hakları kapsamında sorunlar oluşturabilir.*

YAZIM VE SUNUMDA BİLGİSAYAR KULLANIM TEKNİKLERİ

Tarih Yazımında Bilgisayar Kullanım Teknikleri

Bilgisayarlar yukarıda ele aldığımız bilgiye ulaşma ve belgeleme aşamalarının yanında belki de en yaygın kullanımı olan bilimsel yayını yazma aşamasında da oldukça önemli bir yerdedir. El yazısından, daktiloya ve son 20-25 yıldır da sadece bilgisayar ortamında yazılan kitap, makale, dilekçe, özgeçmiş ve broşür gibi çalışmalarda en çok tercih edilen kelime işlemci programı Microsoft Word programıdır. Open Office, AbiWord, Libre Office, WPS Office, Apache, Scribus, Dropbox Paper, Soft Maker Free Office, Wordpad gibi alternatif kelime işlem yazılımları olsa da akademik camianın evrensel *en yaygın uygulaması Microsoft Word olduğundan burada, programı kullanmayı göstermek yerine genel olarak Word programının bir tarihçiye sunduğu imkânlar ele alınmaya çalışılacaktır.* Bir paket olarak sunulan Microsoft Office programları içerisinde Word, PowerPoint, Excel, Access gibi yazılımlar bulunur. Burada yaygınlığı ve ara yüzünün diğer versiyonlara benzerliği nedeniyle Word 2016 üzerinden bazı bilgiler verilmesinin daha uygun olacağı düşünülmüştür. Genel olarak Word programının

Birçok alternatifi olsa da akademik camiada en çok tercih edilen kelime işlemci programı Microsoft Word yazılımıdır.

ara yüzüne bakıldığında aşağıdaki gibi birçok bileşenden oluşan bir yapı görülür (Görsel 13.14.).

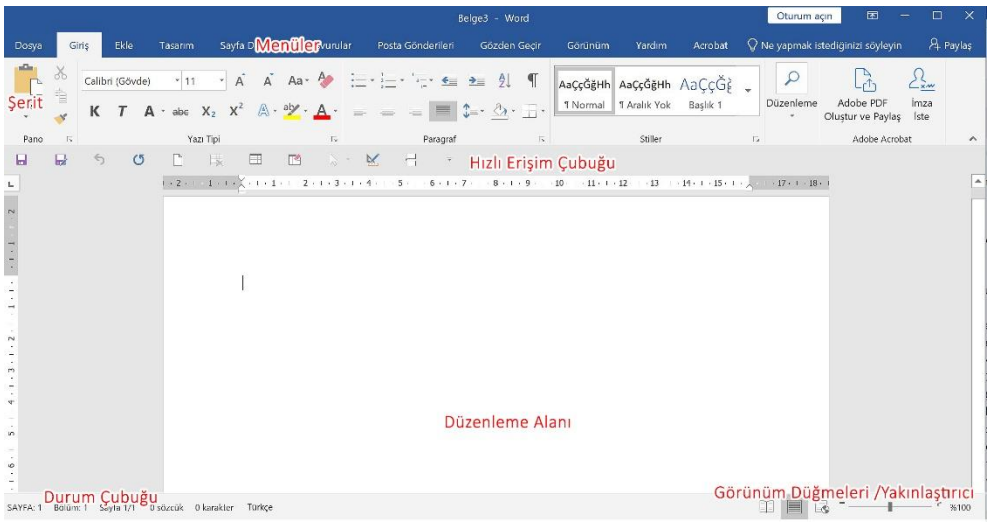

Görsel 13.14. Microsoft Word Programı Ara Yüzü

Word Program Şeridi; Sekmeler, Gruplar ve Komutlar olmak üzere üç ana bileşenden oluşmaktadır (Görsel 13.15.). Word programında sekmeler ise standart olarak Giriş, Ekle, Sayfa Düzeni, Başvurular, Postalar, Gözden Geçir ve Görünüm olmak üzere yedi adettir. Bunlar ihtiyaç hâlinde özelleştirilerek artırılıp azaltılabilmektedir. Ayrıca Resim, Tablo gibi kullanıldığında beliren sekmelerde bulunmaktadır. Sekmelerdeki gruplar ve komutlara bakıldığında kullanıcı ihtiyaçlarına göre en sık kullanılanlardan oluştuğu görülür. Ancak bazı gruplarda daha fazla seçeneğe ulaşmak için grubun hemen alt köşesinde yer alan aşağı yönlü ok şeklindeki İletişim Kutusu Başlatıcısı kullanılabilir. (Görsel 13.16.) Bunun dışında kullanıcıya göre hızlı erişim çubuğuna da komutlar ekleyerek özelleştirilebilir.

Word Şerit yapılanmasında Sekmeler, Gruplar ve Komutlar olmak üzere üç ana bileşen bulunur.

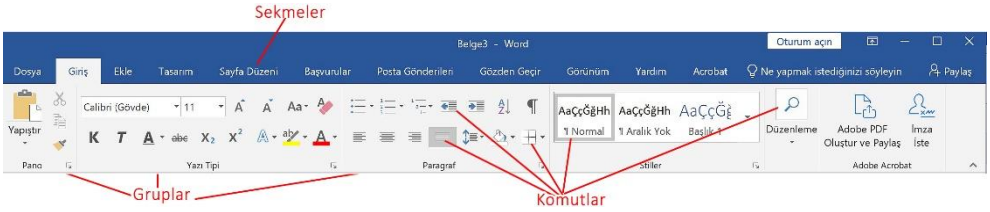

Görsel 13.15. Gruplar- Sekmeler- Komutlar

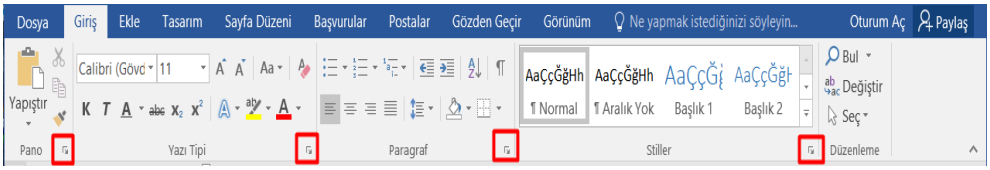

Görsel 13.16. Word gruplardaki iletişim kutu başlatıcıları

Yukarıda belirtilen sekmelerden Dosya, Giriş, Ekle, Sayfa Düzeni, Başvurular ve Gözden Geçir gibi sekmeler tarihçiler tarafından yoğun olarak kullandığı için aşağıda bu sekmeler genel olarak ele alınmaya çalışılmıştır.

Dosya Sekmesi: Kaydetme, farklı kaydetme, var olan dosyayı açma, Yeni dosya oluşturma, yazdırma, dosya bilgileri ile program ayarlarının gerçekleştirilebileceği bir sekmedir (Görsel 13.17.).

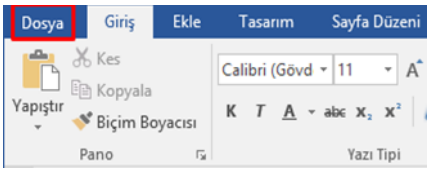

Görsel 13.17. Dosya Sekmesi

Giriş Sekmesi: Word programında metin biçimlendirme işlemlerine yönelik komutların bulunduğu sekmedir. Pano, Yazı Tipi, Paragraf, Stiller ve Düzenleme gibi gruplar altında yaygın kullanılan metin biçimlendirme komutlarını barındırır (Görsel 13.18.).

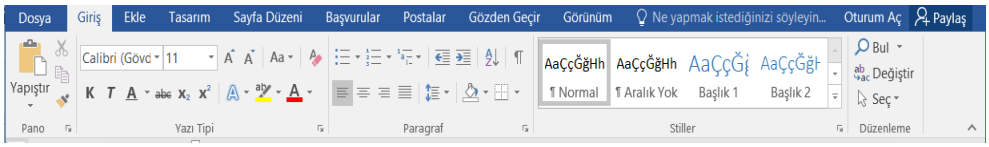

Görsel 13.18. Giriş Sekmesi

Word programında Stiller grubu, metnin bir bölümüne ya da tüm metne belirlenen stili kolaylıkla uygulamanızı sağlar. Stiller grubu belki de metin yazımında en çok tercih edilmesi gereken bölümdür. *Stiller ile oluşturulan metinde yazı tipi, boyutu, rengi ve paragraf aralığı gibi birçok ayar rahatlıkla yapılabilmektedir.*

Stiller ile yazı tipi, boyutu, rengi ve paragraf aralığı gibi birçok ayar metine hızlıca uygulanabilmekte ve istenildiğinde rahatlıkla değiştirilebilmektedir.

Belgeye stil uygulamak için uygulanmak istenen metin seçildikten sonra uygun olan hazır stillerden biri (Normal, Başlık 1, Başlık 2, Alt yazı vb.) seçilir. Daha sonra bu stil sağ tıklanarak *Değiştir* düğmesi ile açılan listede birçok metin ayarı ile aynı pencerede bulunan biçim düğmesi ile de paragraf, sekme, dil gibi daha detaylı özelleştirmeler yapılabilir. Bu belirlenen stil artık seçilen tüm metine seçilerek defalarca uygulanabilir. Metinde belirlenen stil daha sonra aynı şekilde değiştirilerek kolaylıkla tüm metin buna uyarlanabilir. Ayrıca içindekiler, şekil veya resim dizini gibi sıralamalarda bu stillere göre belirlenir. (Görsel 13.19.)

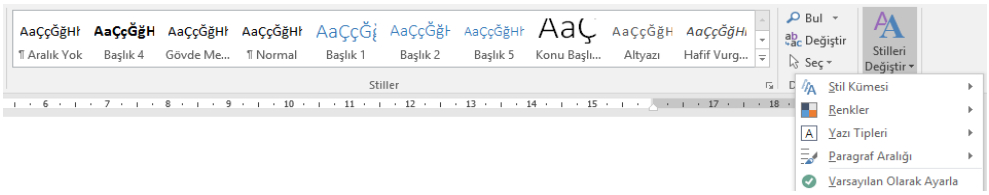

Görsel 13.19. Belge Stilleri Penceresi

Ekle Sekmesi: Belgeye çeşitli bileşenler eklemeye yarayan komutları barındırır. Kendi içerisinde Sayfalar, Tablolar, Çizimler, Eklentiler, Medya, Açıklamalar, Üstbilgi ve Altbilgi, Metin ve Simgeler gibi gruplara ayrılmaktadır. (Görsel 13.20). Tarihçiler için bu sekmede en yaygın kullanılan komutlar; tablolar, resimler, şekiller ve üst-alt bilgi gruplarıdır.

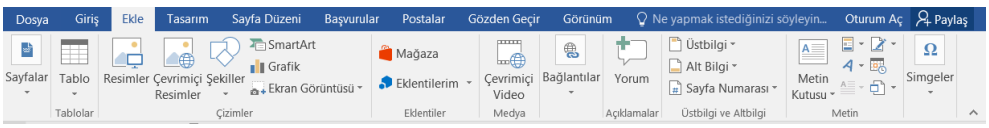

Görsel 13.20. Ekle Sekmesi

Sayfa Düzeni Sekmesi: Metin yerleşim ayarlarının yapılmasına imkân veren komutları barındıran sekmedir. Sekmede Sayfa Yapısı, Paragraf ve Yerleştir olmak üzere gruplar yer alır (Görsel 13.20). Sayfa yapısı grubu öncelikle bizlerin çalışmaya başlamadan önce belirlememiz gereken bir dizi ayarın bulunduğu komutları barındırır. Bu grupta kenar boşlukları, yatay-dikey yönlendirme, sayfa boyutu, sütün sayısı, kesmeler, satır numaraları ve heceleme seçenekleri ile grubun alt sağ kenarındaki iletişim kutu başlatıcıları ile daha fazla seçeneklere ulaşılabilir. Yazıların sunulacağı yere göre farklı boyut ve özel ayarlar istense de genellikle bizler A4 dik sayfa yapısında, tek sütün üzerinde, 1.25 paragraf girintisi ile Times New Roman 12 punto ile yazılar yazmaktayız. Kenar boşluğu açılır menüsünde bir dizi hazır şablon bulunmakla birlikte istenildiğinde özel kenar boşlukları seçilerek farklı ayarlar yapılabilmektedir (Görsel 13.21, 13.22).

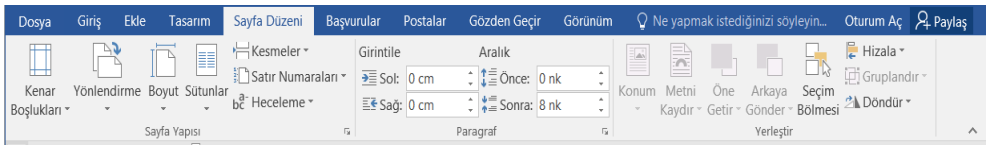

Görsel 13.21. Sayfa Düzeni Sekmesi

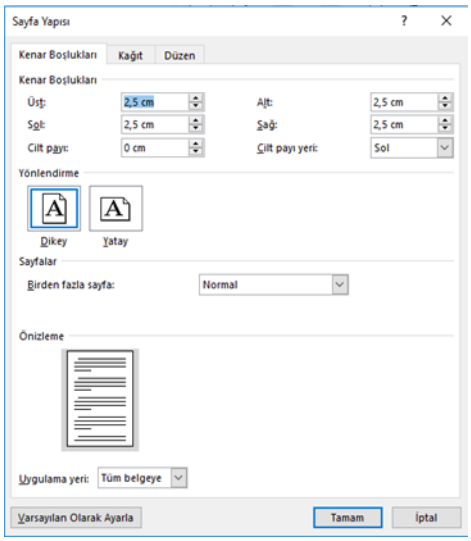

Görsel 13.22. Sayfa Yapısı Penceresi

Kesmeler: Sayfa düzeni sekmesi içerisindeki kesmeler bölümünü, kullanıcılara birçok kolaylık sağladığı için ayrıca ele almak gerekir. *Belgede bölümler oluşturmak için kullanılır. Temel olarak Sayfa Sonu ve Bölüm Sonu şeklinde iki temel seçeneği ve bunların içerisinde de alt seçenekleri bulunmaktadır.* Sayfa Düzeni sekmesindeki "Sayfa Yapısı" grubunda bulunan "Kesmeler" komutu ile belge içerisinde sayfasına farklı sayfa numaraları kullanılabilir. Metin içerisinde farklı sayfa boyutları ve kenar boşlukları uygulanabilir (Görsel 13.23.).

Bölüm sonu kesmeleri kullanılarak belge için farklı üst- alt bilgi, sayfa numarası ve sayfa yapısı kullanılabilir.

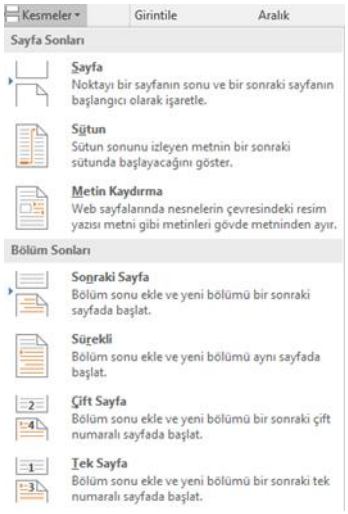

Görsel 13.23. Kesmeler Penceresi

Sayfa Sonları Kesmesi

- *Sayfa:* İmleci bir sonraki sayfaya taşıyarak Sayfa Başlangıcı ekler. (Control+Enter)
- *Sütun:* Metni bir sonraki sütuna taşıyarak Sütün Başlangıcı ekler.
- *Metin Kaydırma:* Metin içindeki nesneler ile metinleri kaydırarak birbirinden ayırır.

Bölüm Sonları Kesmesi

- *Sonraki Sayfa:* Bir sonraki sayfadan devam eden Bölüm Sonu ekler.
- *Sürekli:* Aynı sayfa numarası ile devam eden Bölüm Sonu ekler.
- *Çift Sayfa:* Bir sonraki çift numaralı sayfadan başlayan Bölüm Sonu ekler.
- *Tek Sayfa:* Bir sonraki tek numaralı sayfadan başlayan Bölüm Sonu ekler.

Başvurular Sekmesi: Metin üzerinde stiller grubunda belirlenen başlık stilleri ile içindekiler dizini, resim veya şekil stilleri ile şekil ve resim dizinleri, alıntı ve kaynakça verileri ile kaynaklar, dizin kelimeleri ile özelleştirilebilen dizinler ve dipnotlar ekleyebileceğimiz komutlar bu sekmede toplanmıştır. Belirtilen bu komutlar sekmede; İçindekiler Tablosu, Dipnotlar, Alıntılar ve Kaynakça, Resim Yazıları, Dizin ve Kaynakça şeklinde gruplanmıştır (Görsel 13.24.).

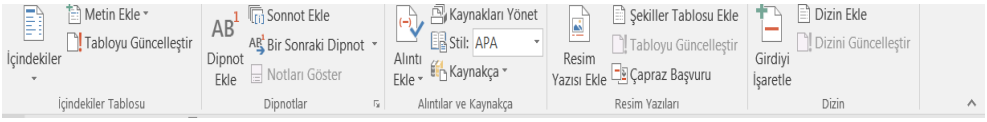

Görsel 13.24. Başvurular Sekmesi

Metinde daha önce stiller grubu aracılığı ile belirlenen başlıklara göre bir İçindekiler Listesi yapmak için Başvurular sekmesindeki "İçindekiler Tablosu" grubu kullanılır.

Sekmedeki *İçindekiler Tablosu grubu metinde daha önce stiller grubu aracılığı ile belirlenen başlıklara göre bir liste yapma imkânı verir.* İçindekiler Tablosu; belirlenen başlık hiyerarşisine göre şekillendirilmiş başlıklar ve sayfa numaraları ile verilir. İçindekiler Tablosu Ekle, açılır menüsü ile aşağıdaki içindekiler tablosu penceresi görüntülenir. (Görsel 13.25.). Uygun olan tablo stili seçildikten sonra (genellikle "İçindekiler Tablosu 1") metinde imlecin olduğu yere metinin o andaki bilgilerine göre bir "İçindekiler Tablosu" oluşturulur. Metin üzerinde daha sonra yapılan değişiklikleri, İçindekiler Tablosu üzerinde uygulamak

için ise İçindekiler Tablosu sağ tıklanarak veya Başvurular sekmesindeki "Tabloyu Güncelleştir" komutu ile kullanılır. Burada aşağıda da görüleceği üzere kullanıcılara iki seçenek sunulur. İlkinde tüm İçindekiler Tablosu yenilenirken, ikinci seçenekte sadece sayfa numaraları güncelleştirilir (Görsel 13.26.). Oluşturulan İçindekiler Tablosu kaldırılmak istendiğinde Başvurular sekmesindeki "İçindekiler Tablosunu Kaldır" komutu kullanılabilir.

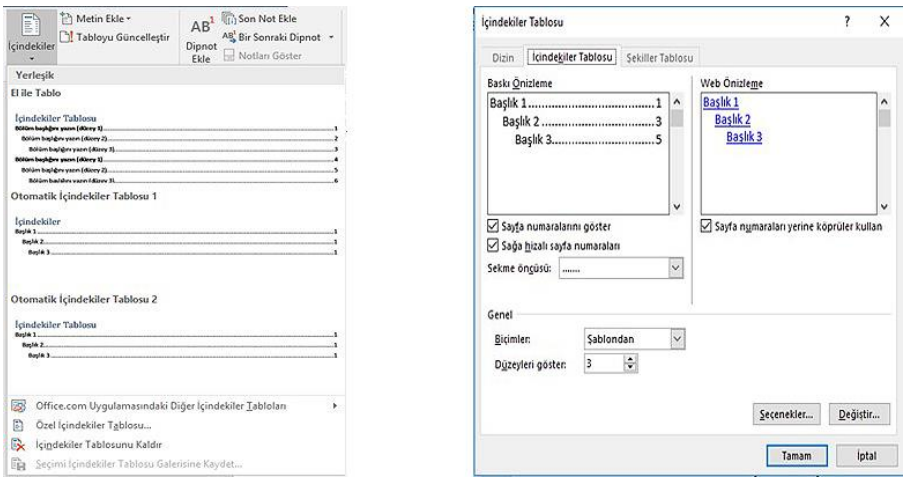

Görsel 13.25. İçindekiler Seçenekleri ve İçindekiler Tablosu Ekle Pencereleri

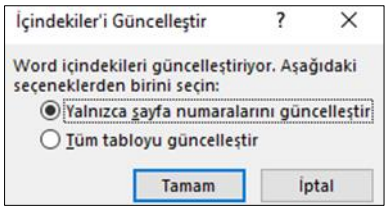

Görsel 13.26. İçindekiler'i Güncelleştir penceresi

Gözden Geçir Sekmesi: Özellikle farklı kullanıcıların aynı metin üzerinde çalışırken düzeltmeler yapmak, açıklamalar eklemek ve yazım denetimini kullanmak için başvurdukları sekmedir. Sekme üzerinde Yazım Denetleme, Görüşler, Dil, Açıklamalar, İzleme, Değişiklikler, Karşılaştır ve Koru grupları bulunur (Görsel 13.27.). Bu sekmede akademisyenlerin en yaygın kullandığı özellikle "Değişiklikleri İzle" komutu seçildikten sonra yapılan tüm değişiklikleri farklı bir şekilde kullanıcılara sunmasıdır. Bu özellikle bir başka kullanıcının önerileri, düzeltmeleri ve açıklamaları rahatlıkla takip edilebilir, yapılan değişiklikler kabul veya ret edilebilir. Makalelerin hakemlikleri, danışmanların tez kontrolleri bu özellikle yapılmaktadır. Ayrıca her geçen gün daha gelişen Microsoft Yazım Denetlemesi ile yazım hataları büyük ölçüde düzeltilebilir. Her metin anlık veya sonunda mutlaka yazım denetlemesinden geçirildikten sonra teslim edilmelidir. Hatta dil sözlükleri kullanılarak farklı dillerdeki kelimelerin doğru yazılışları da bu komut grubu ile yapılabilir.

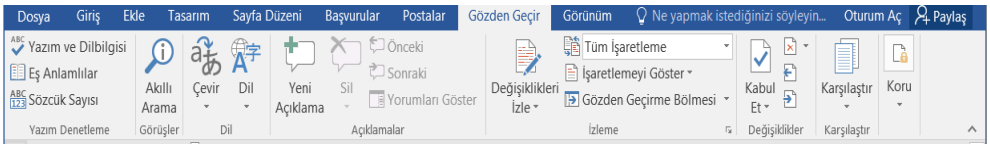

Görsel 13.27. Gözden Geçir Sekmesi

Farklı kullanıcıların aynı metin üzerinde açıklama ve düzeltmeler yapabilmesi ve bunları takip edebilmeleri için Gözden Geçir Sekmesi kullanılır.

Görünüm Sekmesi: Belgenin görünüm ayarları ile Word program ara yüzü üzerindeki ayarlar bu sekmedeki komutlar ile yapılabilir (Görsel 13.28.). Belgenin görüntülenme oranı (Yakınlaştırma /Uzaklaştırma), tek, çok sayfa görünümü, ekran ara yüzünün konumlandırılması, sayfa görünümleri veya makrolar buradaki komutlar ile kullanılabilir. Ayrıca "Anahat" komutu ile belgenin birçok alt özelliğine de ulaşılabilir.

Görsel 13.28. Görünüm Sekmesi

Bireysel Etkinlik

- Siz de belirleyeceğiniz tarihî bir konuda Microsoft Word programı aracılığı ile bir yazı oluşturunuz.

Tarih Sunumlarında Bilgisayar Kullanım Teknikleri

Evrensel uyum, kullanım kolaylığı ve ulaşılabilirlik nedeniyle Microsoft PowerPoint en yaygın sunu programıdır.

Sunum olarak tarih araştırmalarında her türlü bilimsel çıktı ile kelimenin ilk anlamı olan sununun oluşturulmasında bilgisayar teknolojisinin nasıl etkin olarak kullanılması gerektiği anlatılmaya çalışılacaktır. Bu amaçla tıpkı Microsoft Word programı gibi aynı paket program içinde yer alan Microsoft PowerPoint programını kullanmayı göstermek yerine, genel olarak PowerPoint programının bir tarihçiye sunduğu imkânlar ele alınmaya çalışılmıştır. PowerPoint uygulaması temelde bir sunum uygulaması olduğu için tüm görsel programlar aslında sunum için kullanılabilir. Bu nedenle Prezi, Canva, Impress, Google Slides, WPS hatta tüm video montaj yazılımları ile animasyon yazılımları da PowerPoint'e alternatif olarak gösterilebilir. *Ancak evrensel uyumluluk, kullanım kolaylığı ve hemen hemen her türlü bilgisayarda bu yazılımın bulunması nedeniyle yeni arayışlar yerine akademik camia için PowerPoint programı doğru bir tercih olarak kabul edilebilir.* Tüm Microsoft Office programları gibi PowerPoint ara yüzü de aşağıda olduğu gibi Word ile büyük benzerlik göstermektedir. Temel fark olarak sol tarafta slaytlar bölümü ile sayfa yapısının dikey değil yatay olarak sunulmasıdır. Elbette bu bir sunum programı olduğu için hazırlanan sunularda Word programından daha fazla görsel ve daha büyük boyutlu yazılar bulunmalıdır (Görsel 13.29.).

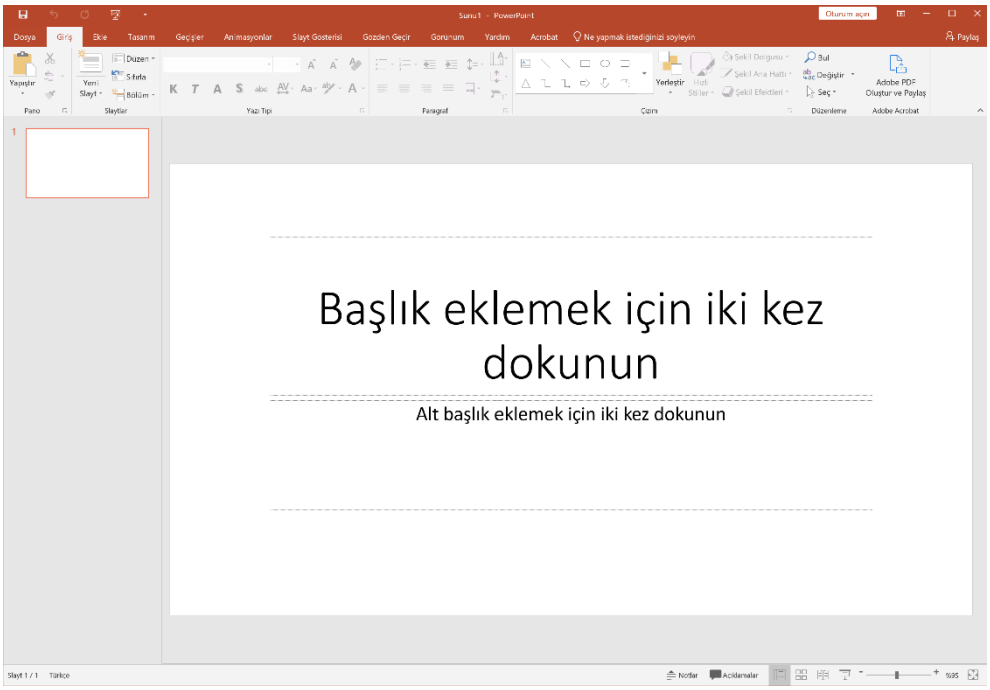

Görsel 13.29. Microsoft PowerPoint Programı Ara Yüzü

Sunum yaparken gerekli durumlarda kablosuz sunum kumandaları (Görsel 13.30.) ve grafik tabletler kullanılması sunumun etkisini artırmaktadır. Grafik tabletler aracılığı ile tıpkı bir tahtayı kullanır gibi etkili bir sunum yapabilirsiniz (Görsel 13.31.). Ayrıca çok sayıda ve özellikteki grafik tablet kullanımı ile daha etkili görseller oluşturulabilir. Etkili görseller oluşturabilmek için ise yerine göre grafik ve vektörel tabanlı yazılımlar kullanmak da tarihçinin bilgisayarı etkin bir şekilde kullanma yöntemleri arasında gösterilebilir.

Her türlü görselin düzeltilmesi, yeniden boyutlandırılması, bazı ilaveler yapılması ya da tamamen yeniden oluşturulması için kullanılan yazılımlar arasında en yaygını olarak grafik yazılım grubundan Adobe Photoshop yazılımı (Görsel 13.32.), vektörel yazılım grubundan ile CorelDraw ve Adobe Illustrator (Görsel 13.33.). gösterilebilir. Aslında Windows işletim sistemi ile birlikte ücretsiz olarak sunulan Paint programı ile de birçok görsel değişiklik yapılabilir. Grafik veya vektörel yazılım programları ile temel olarak birçok dildeki arşiv belgesinin hataları (tahribat, tarama-fotoğraflama hataları) düzeltilebilir, daha okunabilir hâle getirilebilir, bir harita çizilebilir, fotoğraflarda istenmeyen yerler çıkarılabilir, renk düzeltmeleri yapılabilir, grafikler çizilebilir, sunumlarda vurgulanmak istenen görseller oluşturulabilir hatta kitap-dergi kapakları ve afişler yapılabilir.

Görsellerin düzeltilmesi, değiştirilmesi, boyutlandırılması ya da tamamen yeniden oluşturulması için Adobe Photoshop, CorelDraw ve Adobe Illustrator kullanılabilir.

Bireysel Etkinlik

- Siz de belirleyeceğiniz tarihî bir konuda Microsoft Powerpoint programı aracılığı ile görseller, haritalar içeren etkili bir sunum oluşturunuz.

Görsel 13.30. Sunum Kumandaları

Görsel 13.31. Grafik Tablet Örnekleri

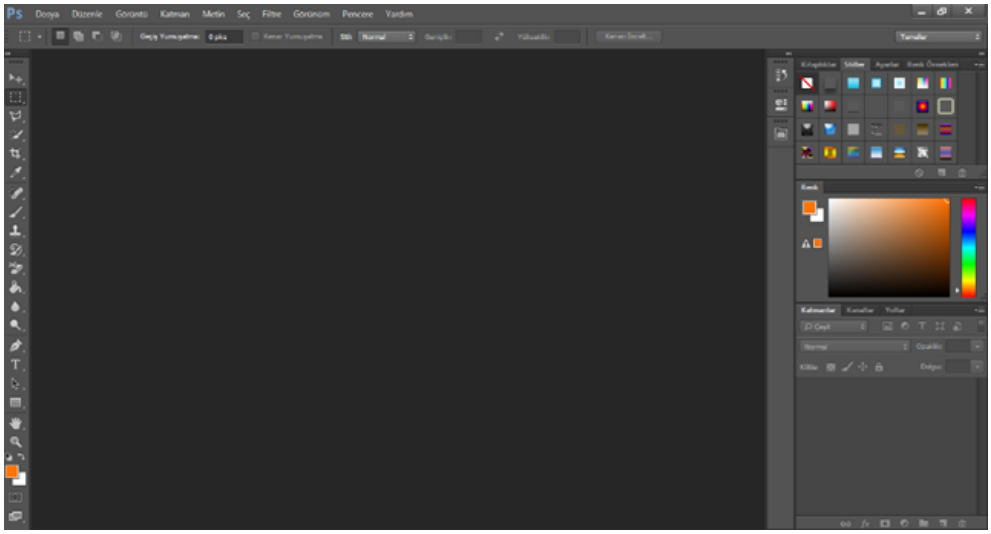

Görsel 13.32. Adobe Photoshop programı ara yüzü

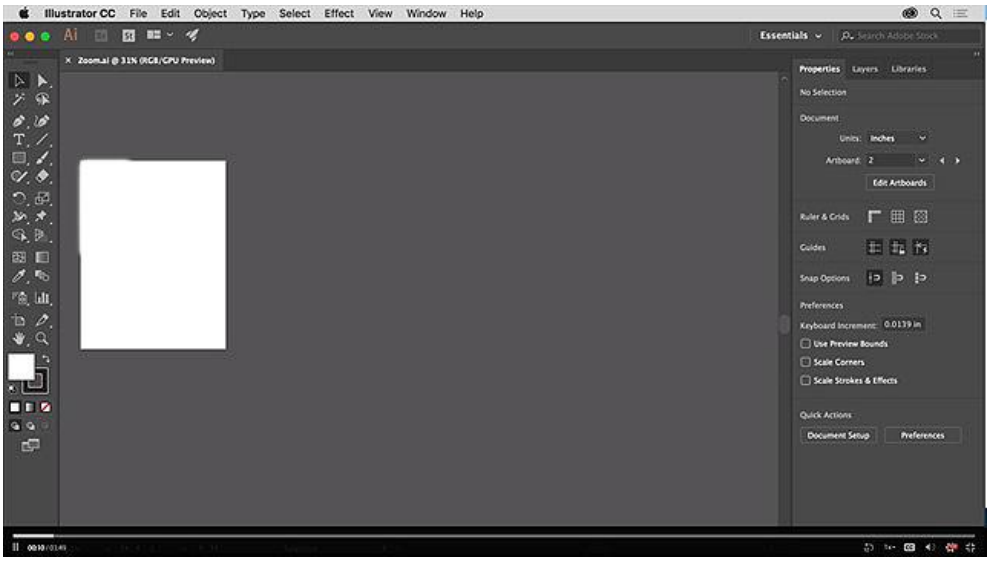

Görsel 13.33. Adobe Illustrator Programı Ara Yüzü

Bilgisayarlar, aradaki mesafelere rağmen birçok program aracılığı ile çok çeşitli eğitim imkânları sunabilir.

Burada son olarak belki de Pandemi süreci ile hayatımıza giren online eğitimden de bahsetmek gerekir. Yıllardır Açık Öğretim Fakülteleri aracılığı ile yapılan uzaktan eğitimin, pandemi süreci ile artık uzaktan senkron /asenkron online eğitime dönüşmeye başladığı görülür. Yaşadığımız bu süreç aslında bizlere, aramızdaki mesafelere rağmen yüz yüze eğitimin yerine geçmese de bilgisayarlar ile birçok eğitim imkânı sunulabildiğini göstermiştir. Bu süreçte online lisans ve lisans üstü eğitimler, sınavlar, tez savunmaları bu imkânla çok daha ekonomik ve ergonomik gerçekleştirilebildi. Elbette bu süreçte yazılımların da en az bilgisayar teknolojileri kadar önemli olduğu ortaya çıkmıştır. Bu gelişmeler sonucu elde edilen deneyimlerimiz sonucu *en verimli online eğitim / görüşme platformları arasında Zoom, Skype, Adobe Connect, Google Meet, Microsoft Teams, BigBluebutton, Discord, Whereby gösterilebilir.*

Bireysel Etkinlik

- Siz de belirleyeceğiniz tarihî bir konuda Adobe Photoshop programının yardımı ile bir afiş çalışması hazırlamayı deneyiniz.

Özet

- **Tarih Araştırmalarında Bilgisayar Kullanım Tekniklerinin Gelişimi**
- Tarihin genel anlamda geçmişi araştıran bir bilim dalı olması, teknolojiye karşı mesafeli bir bakış açısını doğurmuştur. Ancak her bilim dalında olduğu gibi tarih araştırmalarında da günümüz teknolojik imkanları, çalışmaları oldukça kolaylaştırmıştır. Tarih alanında teknolojiye olan bu ön yargılı bakış açısına rağmen tarih, birçok bilim dalına göre teknolojiye daha fazla ihtiyaç duymaktadır.
- Çağdaş tarihçilik anlayışı ile tarihçiler eski genellemeleri yeniden ele alarak şimdiye kadar el atılmamış problemlere çözüm getirmeye çalışmıştır. Bunun sonucu olarak artık, Amerikan ve Fransız tarihçilerin başlattığı "Miktar Belirleyici Tarih /Quantitative History" isimli yeni bir alan ortaya çıkmaya başlamıştır. Avrupa'daki Miktar Belirleyici Tarih Anlayışı'nın aslında ulusal tarihimizde şer'iyye sicilleri, vakfiyeler ve tapu tahrir defterleri gibi sayısal veri içeren çok sayıda kullanım alanı olmasına rağmen ülkemizde kullanımı uzun bir süre sonra gerçekleşmiştir.
- İlk dönemlerde bilgisayarlardan özel yazılımlar ile istatistikî sonuçlar elde etmekten ziyade basılı ya da el yazması materyalin kopyalanması veya çalışmaların yazıya geçirilmesi gibi kısıtlı bir istifade görülür. Bunun temel nedeni teknolojinin insanların günlük hayatına yaygın olarak girmesine rağmen birçok tarihçinin bilgisayar kullanmaya başlangıçta pek hevesli olmamasıdır. Belki bu alışılmamış yenilik, tarihçilere içgüdüsel olarak yabancı gelmiş olabilir. Başlangıçta tarihe oldukça uzak görülen, bilgisayar teknolojisi daha çok fen bilimlerine hitap ettiği görüşü nedeniyle beşerî bilimlere esrarlı ve karanlık olmuştur. Ancak zamanla bu düşüncelerin sadece kullananların üslubundan ibaret olduğu da görülmüştür. Bu kaçınılmaz yenilik birçok köklü ve yetkin bilim insanına uzak gelip onları tabir yerinde ise "teknolojik cahil" yapmış olsa da bu teknolojinin aslında tarih araştırmacılarına sunduğu kullanışlılığa bakınca sadece onu kullanan sahiplerinin dar bakış açısı ve onların tekâmül edebilmesi ile alakalı bir durum olduğu aşikârdır.
- Çağdaş tarihçilik anlayışı ile tarihin diğer bilimlerle olan ilişkilerin artması ve bilgisayar teknolojilerinin bilgiye kolayca ulaşmayı, tarihî materyali belgelemeyi ve sunmayı kolaylaştırması ile daha yaygın bir tarihçi kitlenin bilgisayarlardan yararlanmasını beraberinde getirmiştir. Hatta günümüzde belki de bir tarihçinin bilimsel yetkinliğini, bilgisayar teknolojilerine yakınlığı ve bunları tarihî araştırmalarda etkin olarak kullanmasının belirlediğini söylemek pek de yanlış olmayacaktır.
- **Bilgiye Ulaşmada Bilgisayar Kullanım Teknikleri**
- İnternet ile sağlanan hızlı ve yoğun bilgi birçok alanda olduğu gibi tarih biliminde de büyük bir kolaylık sağlamıştır. Her geçen gün daha fazla insan katkısı ile sanal bilgi birikimini artırarak bilginin ulaşılabilirliğini de kolaylaştırmıştır. Son yirmi yıl içerisinde internet arama motorlarının da gelişmesi ile yazarı milyonları geçen her dilden her türlü bilgiye ulaşmak mümkün olmuştur. Buna her geçen gün dijitalleştirilen eski yazılı kaynakları da eklememiz ile bilgi birikimimiz inanılmaz bir şekilde artmaktadır.
- **Arama Motorları:** Bilgiye ulaşmak, alışveriş yapmak, konum bulmak, görsellere ulaşmak veya paylaşımda bulunabilmek için birbirinden farklı web sitelere ulaşmak gerekmektedir. Aslında genel anlamda sürekli paylaşıma açık olan başka bir bilgisayara ulaşmak olan internette web sayfalarına ulaşmak için URL adında web adresleri kullanılır. URL adreslerinin hepsini bilmek mümkün olmadığında devreye arama motorları girmektedir.

Özet(devamı)

- **Veri tabanları:** Web sayfalarından ulaşılan bilgilerin yanı sıra genellikle üyelikle dahil olunan birçok özel veri tabanı veya Açık Erişim yayınlar bulunmaktadır.
- **Belgelemede Bilgisayar Kullanım Teknikleri**
- Tarihçiler için dijital bir arşiv oluşturmanın ilk aşamasını belgenin dijital fotoğraflanması olarak göstermek doğru olacaktır. Bu fotoğraflama profesyonel ekipmanlar ile yapılabildiği gibi amatör kullanıcılara yönelik dijital fotoğraf makineleri, tarayıcılar hatta cep telefonları ile de yapılabilir.
- Yazılı malzemeler doğru ölçütler ile dijitalleştirilebilmiş ise OCR yazılımları ile aranabilen, kopyalanıp değiştirilebilen bir yazı dosyası hâline dönüştürülebilir.
- Kitaplar, makaleler, haritalar, çizimler, mimari fotoğraflar, tarihî ve arkeolojik malzemeler, gravürler, eski fotoğraflar gibi materyallerden oluşan bir tarihçinin dijital kütüphanesinin doğru tasniflenmesi ve verimli kullanılması en az dijitalleştirmek kadar önemlidir. Bunun içinde Endnote ve Mendeley gibi yazılımlar kullanılmaktadır.
- **Yazım ve Sunumda Bilgisayar Kullanım Teknikleri**
- Bilgisayarlar yukarıda ele aldığımız bilgiye ulaşma ve belgeleme aşamalarının yanında belki de en yaygın kullanımı olan bilimsel yayını yazma aşamasında da oldukça önemli bir yerdedir. Kitap, makale, dilekçe, özgeçmiş ve broşür gibi çalışmalarda en çok tercih edilen kelime işlemci programı Microsoft Word programıdır.
- Sunum olarak tarih araştırmalarında her türlü bilimsel çıktı ile sununun oluşturulmasında birçok program olsa da evrensel uyumluluk, kullanım kolaylığı ve ulaşılabilirliği nedeniyle genellikle PowerPoint programı tercih edilir.
- Görsellerin düzeltilmesi, boyutlandırılması, ilaveler yapılması ya da tamamen yeniden oluşturulması için kullanılan en yaygını yazılımlar arasında Photoshop, CorelDraw ve Illustrator gösterilebilir. Aslında Windows işletim sistemi ile birlikte ücretsiz olarak sunulan Paint programı ile de birçok görsel değişiklik yapılabilir. Grafik veya vektörel yazılım programları ile temel olarak birçok dildeki arşiv belgesinin hataları düzeltilebilir, daha okunabilir hâle getirilebilir, bir harita çizilebilir, fotoğraflarda istenmeyen yerler çıkarılabilir, renk düzeltmeleri yapılabilir, grafikler çizilebilir, sunumlarda vurgulanmak istenen görseller oluşturulabilir hatta kitap-dergi kapakları ve afişler yapılabilir.

DEĞERLENDİRME SORULARI

1. Quantitative Teknik, kavramının Türkçe karşılığı aşağıdakilerden hangisidir?
   a) Ölçü Belirleyici Teknik
   b) Miktar Belirleyici Teknik
   c) Karşılaştırıcı Teknik
   d) Dışlayıcı Teknik
   e) Hikayeci Teknik

2. Web sayfalarına ulaşmak için kullanılan web adresleri verilen isim aşağıdakilerden hangisidir?
   a) http
   b) www
   c) URL
   d) https
   e) meta

3. Aşağıdakilerden hangisi bir arama motoru değildir?
   a) Google
   b) Yandex
   c) Bing
   d) Mozilla
   e) Yahoo

4. Arama motorunda daha özel ve doğru aramalar için aşağıdakilerden hangisi yapılır?
   a) Arama kelimesi “tırnak” işareti içinde yazılır.
   b) Arama kelimesi (parantez) işareti içinde yazılır.
   c) Sadece tek kelime araması yapılır.
   d) Sadece word dosyalarında arama yapılır.
   e) Sadece son 1 yıl içindeki web sayfaları aranır.

5. Google arama motorunda gelişmiş arama için aşağıdakilerden hangisi yapılır?
   a) Google arama bölümüne “gelişmiş arama” yazılır.
   b) Arama kelimesi “tırnak” işareti içinde yazılır.
   c) Arama kelimesi (parantez) işareti içinde yazılır.
   d) Arama wikipedia sayfası üzerinden yapılır.
   e) Google sayfasında Ayarlar / Gelişmiş Arama yolu takip edilir.

6. Aşağıdakilerden hangisi bir bilimsel bir bilgi kaynağı değildir?
   a) Süreli yayın dizinleri
   b) e-arşivler
   c) e-kitaplar
   d) Sosyal medya hesapları
   e) e-gazeteler

7. Aşağıdakilerden hangisi bir kaynağın dijitalleştirilmesi işleminde kullanılmaz?
   a) Tarayıcılar
   b) Fotoğraf makineleri
   c) Projeksiyonlar
   d) Cep telefonları
   e) El tipi tarayıcılar

8. Kütüphane ya da kurumların değerli arşivlerini dijitalleştirmek için yaygın olarak aşağıdakilerden hangisi kullanılır?
   a) Büyük boyutlu tarayıcılar
   b) Endüstriyel tarayıcılar
   c) Profesyonel dijitalleştirme araçları
   d) Cep telefonları
   e) El tipi tarayıcılar

9. Aşağıdakilerden hangisi belgeleme amacıyla fotoğraf çekerken dikkat edilmesi gereken özelliklerden biri değildir?
   a) Ortam ışığı
   b) Vurgu
   c) Materyalin ölçüsü
   d) Çekim Açısı
   e) Renk ve ölçü skalası

10. Aşağıdakilerden hangisi kelime işlem programlarından biri değildir?
    a) Word
    b) Open Office
    c) Wordpad
    d) Libre Office
    e) Excel

Cevap Anahtarı
1.b, 2.c, 3.d, 4.a, 5.e, 6.d, 7.c, 8.c, 9.b, 10.e

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Abacı Dörtok Z., "Bilgi Çağında Tarihçi Olmak: Sosyal Ağ Analizi Yaklaşımı ve Osmanlı Tarihi Çalışmaları". *Türk Tarih Eğitimi Dergisi.* 2(2). 32-57

Acun R. (1988). "Bilgisayar ve Vakıf Araştırmaları", *Vakıflar Dergisi,* 20. 365-376.

Akkoyunlu, B. (2003). "Öğretmen Adaylarının Bilgi Okur Yazarlığı ve Bilgisayar Öz Yeterlik Algıları Üzerine Bir Çalışma". *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 24. 1-10.

Akpınar Y. (1999). *Bilgisayar Destekli Öğretim ve Uygulamalar.* Ankara.

Chaunu, P. (1983). "Nicel Tarih veya Dizisel Tarih", Tarih *İncelemeleri Dergisi-I*, 145-155.

Clubb, J.-M. Hovard-W. Allen, (1967). "Computers and Historical Studies", *Journal of American History-LIV,* 599-607.

Çeliköz, N. (2004). Öğrencilerin Web Ortamında Bilgi Araştırırken Kullandıkları Bilişsel Stratejiler. İzmir. 23-45

Çetin, O. ve Belemir, G. (2014). "Öğretmen Adaylarının Bilgisayar Destekli Eğitim Yapmaya Yönelik Tutumları ve Öz Yeterlik Algıları Arasındaki İlişki". *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi.* 7 (24).

Çobanoğlu, İ. (2008). "Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Öğretmen Adaylarının Bilgisayar Destekli Öğretime ve Bilgisayara Yönelik Tutumları". *I. Uluslararası Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Sempozyumu Bildirileri,* Çanakkale. 298-306.

Ifrah G. (2002). *Bilgisayar Ne Sayar,* Ankara.

Laudurie, E. L. R. (1985). "Tarihçi ve Bilgisayar", (çev. A. Özberki), *Tarih ve Tarihçi. Annales Okulu İzinde,* İstanbul. 132- 135.

Microsoft (2021). *Microsoft Office destek sayfası,* Erişim Tarihi: Ocak 2021 https://www.microsoft.com/tr-tr/microsoft-365/microsoft-office?ocid=oo_support_mix_marvel_ups_support_smcuhfoffice&rtc=1

Özdamar, K. (1999). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri,* Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Rosen, S. (1969). "Electronic Computers: A Historical Survey", *Computing Surveys*-I. 7-36.

Smelser, M.- Davisson, W. I. (1987). "Tarihçi ve Bilgisayar: Karmaşık Hesaplamaya Basit Bir Giriş". *19 Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*-1. (Çev. R. Acun). 231-246.

Themstrom, S. (1971). "The Historian and the Computer", *The Dimensions of History,* Chicago. 41- 50.

Tosh, J. (1997). *Tarihin Peşinde Modern Tarih Çalışmasında Hedefler, Yöntemler ve Yeni Doğrultular.* İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları

Yediyıldız, B. (1984)., "Çağdaş Tarihçilik". *Töre-158*. 34-37.

Yediyıldız, B. (1986). "Çağdaş Tarihçilik". *On Dokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi-1.*

TARİH ARAŞTIRMALARI VE YAZIMINDA ETİK

İÇİNDEKİLER

- Bilim, Etik ve Bilim Etiği
  - Bilim Etiği ile İlgili Kurumlar ve Çalışmalar
- Tarih Araştırmalarında ve Bilimde Etik Dışı Davranışlar
  - Etik Dışı Davranışın Nedenleri
  - Etik Dışı Davranış Çeşitleri
  - Etik Dışı Davranışları Engellemek İçin Alınabilecek Önlemler

HEDEFLER

- Bu üniteyi çalıştıktan sonra;
  - Etik kavramını açıklayabilecek,
  - Bilim etiği hakkında bilgi sahibi olabilecek,
  - Etik dışı davranışların nedenleri, çeşitleri ve alınabilecek önlemler hakkında fikir sahibi olabilecek,
  - Tarih araştırmalarında etiğin öneminin bilincine sahip olabileceksiniz.

Atatürk Üniversitesi
Açıköğretim Fakültesi

TARİH METODOLOJİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Elif AKTAŞ

ÜNİTE

14

© Bu ünitenin tüm yayın hakları Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi'ne aittir. Yazılı izin alınmadan ünitenin tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

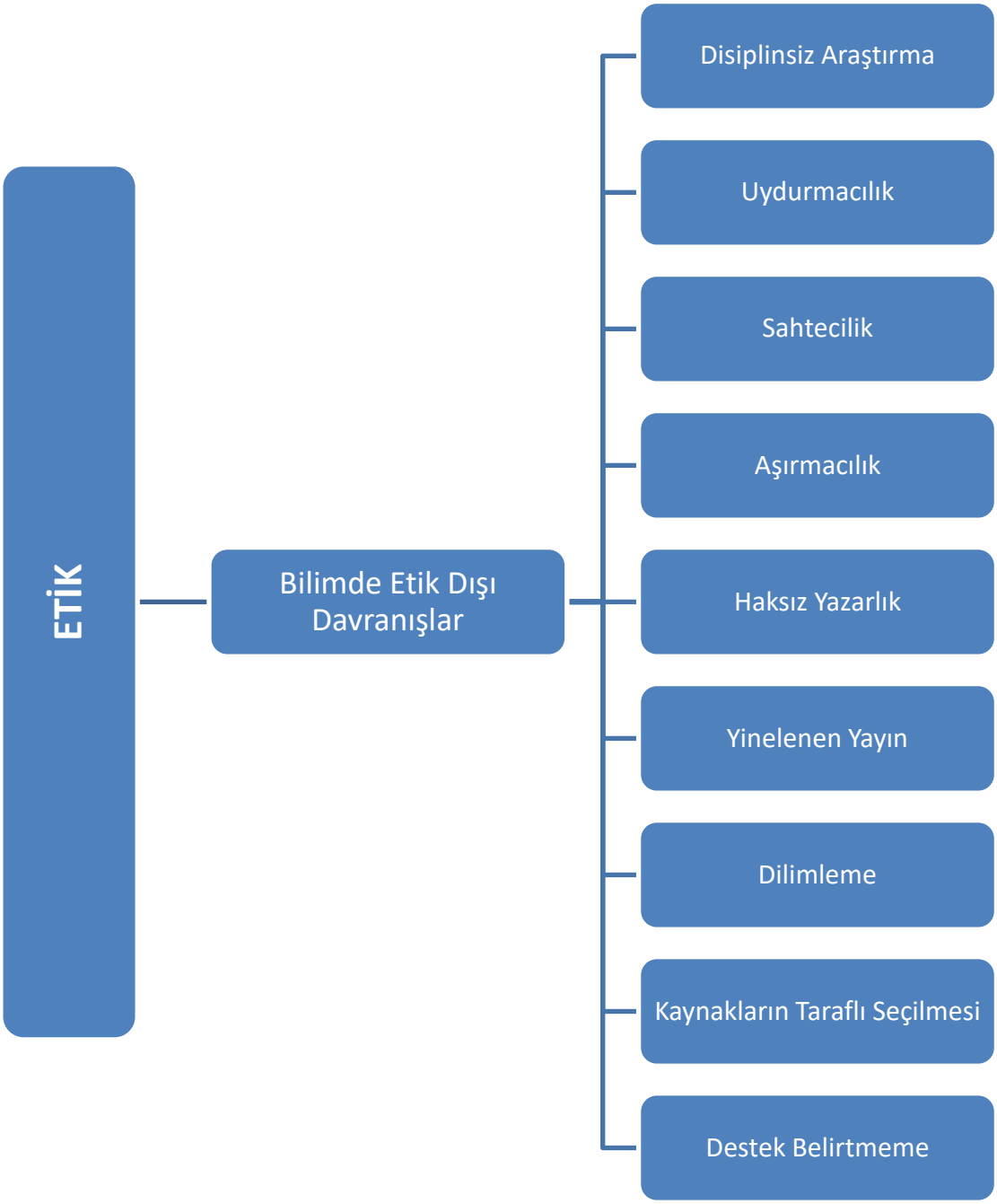
ETİK
Bilimde Etik Dışı Davranışlar
Disiplinsiz Araştırma
Uydurmacılık
Sahtecilik
Aşırmacılık
Haksız Yazarlık
Yinelenen Yayın
Dilimleme
Kaynakların Taraflı Seçilmesi
Destek Belirtmeme

GİRİŞ

Tarih, milletlerin sosyal hafızasıdır.

Sosyal bilimler arasında yer alan tarih, milletlerin sosyal hafızasını teşkil etmektedir. İnsan tarih sayesinde geçmişi öğrenir, bugünü anlar ve geleceği yorumlar. Aynı zamanda bir aidiyet duygusuna da sahip olur. Bu bağlamda tarih belki de bilim dalları arasında sorumluluğu en çok olanlar arasında yer almaktadır. Bu sorumluluğu üstlenen de bizzat tarihçinin kendisidir. Bilim dünyasının en önemli konuları arasında yer alan *etik*, tarih araştırmacılarının da en çok dikkat etmeleri gereken husustur. Tarih yazımının amacı gerçekleri ortaya koymaktır. Bu görevi üstlenen tarihçi araştırma yöntem ve tekniklerini çok iyi bilmek zorundadır. Geçerli ve güvenilir yöntemler kullanarak objektif, taraf gütmeyen verilerden genellemeler yaparak konuya açıklık getirmeli, soruları gidermelidir. Tarihçi kaynaklara sadık olmalı, onları objektif bir şekilde değerlendirmeli ve yorumlamalıdır. Böyle davranarak bilimsel etik ihlallerinin de önüne geçmiş olacaktır.

Araştırmacılar çoğu kez bilinçsizce etik ihlallerde bulunabilirler. Bilinçsiz yapılanlar fark edilip düzletildiklerinde büyük bir sıkıntı oluşturmazken bilinçli olarak yapılan ve adeta alışkanlık haline getirilenler ise bilim dünyası için büyük bir sorun teşkil etmektedirler. Akademik araştırmalara başlayan bireylere bilimsel araştırma etiğinin verilmemesi, yükselme ve kabul görme hırsı, yayın sayısının fazla olmasının bilimsel saygınlığı artıracağı yanılgısı gibi nedenler etik dışı davranışlara yol açmaktadır. *Disiplinsiz, özensiz araştırma; uydurmacılık, sahtecilik, çarpıtma, aldatmaca; aşırmacılık, intihal; haksız yazarlık; yinelenen yayın, bölerek yayınlama; kaynakların taraflı seçilmesi* ve *destek belirtmeme* gibileri en yaygın olanlarıdır.

Araştırmacılara bilim etiği dersinin verilmesi, bilim insanlarının etik kuralları özümseyip tutum ve davranış haline getirmeleri, etik dışı davranışları denetleyen kurumların aktif bir şekilde çalışmaları, konu ile ilgili genelgeçer ilkelerin belirlenmesi gibi önlemler bilimde etik dışı davranışların önüne geçeceği gibi bilimin de hak ettiği değere ulaşmasını sağlayacaktır.

BİLİM, ETİK VE BİLİM ETİĞİ

İnsan var olduğu günden beri doğada ve çevresinde olup bitenleri merak etmiştir. Bu merak onu, sorgulamaya ve anlamaya yönlendirmiştir. Başlangıçta karşısında aciz olduğu doğada meydana gelen şimşek, gök gürültüsü gibi olayları Tanrı'nın cezalandırması olarak algılarken zamanla yaptığı gözlemler ve sorduğu sorular onu cevap aramaya yöneltmiş bu da bilimin doğmasına yol açmıştır. Kavramın kökeni Latince *"scire"* yani *"bilmek"* kökünden gelmektedir ki bu da insanın bilmeye, öğrenmeye olan ihtiyacını göstermektedir. İnsanların bilme ihtiyaçları zamanla elde edilen bilgilerin yığılarak artmasını, paylaşılarak nesilden nesle aktarılmasını sağlamıştır. Bu bilgiler, gelişmeler sonucunda genelgeçer, sistematik bir hâl almış, çeşitli tanımları yapılan *bilim* ve *bilimsel bilgi* ortaya çıkıştır.

Bilim: Doğada meydana gelen olayların nedenlerini ve bağlantılarını bulan, onları genelleştirip kuramsallaştıran ve kuramsallaştırdığı bilgi sayesinde daha sonra meydana gelecek olan olayları önceden belirleyen entelektüel bir uğraş ya da daha basit bir tanım ile evrende var olan gerçek bilgiye ulaşmak için yapılan sistemli çalışmalara verilen isimdir.

Bilim: Evrende var olan gerçek bilgiye ulaşmak için yapılan sistemli çalışmalara verilen isimdir.

Bilimsel bilgi: Gerçeklere ulaşmak için yapılan çalışmalar sonucunda üretilen bilgidir.

Örnek

- Dünyanın güneş etrafında dönmesi sonucu mevsimlerin oluşmasının genelgeçer bir bilgi haline gelmesi ve dünyanın güneş etrafındaki konumuna göre mevsimlerin önceden bilinmesi.

Bilimin kökeni Antik Çağlara kadar gitmektedir. Fakat modern bilimin temeli Batı Avrupa'da yaşanan Rönesans hareketleri ile Aydınlanma Dönemi'ne dayanmaktadır. Bilim adı geçen gelişmelerden sonra hızlı bir ilerleme kaydetmiştir.

Daha öncede belirtildiği üzere bilim, insanın ihtiyaçlarından doğmuştur. Bu nedenle tarihin hangi döneminde olursa olsun bütün toplumların bilime ihtiyacı vardır. Bir toplumun geleceği, refahı ve saygınlığı bilimsel gelişimiyle doğru orantılıdır. Bir bilim insanı yaptığı çalışmalarla sadece kendi toplumuna değil aynı zamanda bütün insanlığa da hizmet etmektedir.

Bilimsel çalışmalar ilk olarak doğa bilimleri alanında başlamış, zamanla sosyal bilimler alanında da yoğunlaşmıştır. Sosyal bilimler doğa bilimlerine göre geç gelişmiş olmalarına rağmen bugün yaşanılan sorunların büyük bir kısmının insan kaynaklı ya da sosyal olgularla ilgili olduğu düşünülürse önemi daha iyi anlaşılmaktadır. Sosyal bilimlerin amacı temelinde insan ve insan eylemleri bulunan sosyal dünyayı açıklamaktır. Her sosyal olayın bir geçmişi vardır. Bu durum sosyal bilimcilerin araştırdıkları konuların geçmişine inmelerini ve altında yatan nedenleri araştırmalarını zorunlu kılmaktadır. Sosyal bilimciler insanı, çevreyi ve topluma ait bilgileri genellikle geçmişten gelen kalıntılardan edinirler. Geçmişten gelen her türlü malzeme kaynak olmaktadır. Bu bağlamda geçmişle bağlantısı olan değil de bizzat geçmişin kendisi olan tarihin sosyal bilimlerde özel bir yeri vardır. Tarih, insan ve insana ait eylemleri konu edinen tüm bilim dallarına kaynaklık etmektedir.

Son dönemlerde giderek yaygınlaşan *"etik"* kavramının çeşitli tanımları yapılmaktadır. Yapılan bu tanımlara bakıldığında üzerinde anlaşılan, ortak bir tanımın varlığından henüz söz edilememektedir. Etik kavramı Yunanca adet, usul, gelenek, karakter gibi anlamlara gelen *"ethos"* sözcüğünden türemiştir.

Etik, insanlara yol gösterici ilkelerdir. Neyin doğru neyin yanlış olduğunu ayırmaya çalışan davranış kuralları, neyin iyi ya da neyin kötü olduğuna dair ilkeler ve sistemler, işlerin nasıl yapılması gerektiği konusunda yol gösterici değerler, standartlardır. Bir işe başlarken karar alma aşamasından, uygulama ve

sonuçlandırılmasına kadar geçen süreçte belirli ilkelere ve standartlara bağlı kalınmalıdır. Bu boyut ise etiğin aynı zamanda felsefik bir süreç olduğunu da ortaya koymaktadır.

Etik: Yol gösterici ilkelerdir.

Etik, insanların davranış şekillerine yön vererek nasıl ve neye göre davranmaları gerektiğini sorgulatmaktadır. Neyin etik olduğu neyin etik olmadığı konusunda ise sadece kişinin kendi etik değerleri değil aynı zamanda toplum da belirleyicidir. Bir şeyin etik olup olmadığını toplumsal bakış açısı belirlemektedir. Bu nedenle insanlar ve araştırmacılar davranış şekillerinde ve çalışmalarında toplumun etik anlayışını göz ardı etmemeye özen göstermelidirler.

Günlük hayatta etik ile *"ahlâk"* kavramları iç içe geçmiş hatta birbirlerinin yerine kullanılmaktadırlar. Neyin doğru neyin yanlış olduğu, neyin yapılıp neyin yapılmayacağı gibi sorular her iki kavramın bütünleşmesine, etik deyince ahlâkın anlaşılmasına yol açmaktadır. Fakat bu iki kavram detaylı bir şekilde incelendiğinde aralarında önemli farkların olduğu görülmektedir. Ahlâk, insanların kendilerine göre yaşadıkları ilkeler topluluğu, uymak zorunda oldukları davranış kuralları ve biçimleriyken etik ise bu tür davranışları inceleyen, açıklamaya ve değerlendirmeye çalışan felsefe dalıdır. Etik doğru ve yanlış davranışların kuramlarıyken ahlâk ise bu kuramların uygulamasıdır.

Türk Dil Kurumu sözlüğünde ise etik *"töre bilimi", "çeşitli meslek kolları arasında tarafların uyması veya kaçınması gereken davranışlar bütünü"* olarak tanımlanmaktadır. Türk Dil Kurumunun bu tanımı *"meslek etiği"* ve *"bilim etiği"* kavramlarına atıfta bulunmaktadır.

Meslek etiği, meslek sahibi olurken kazanılan, bilime ve bilgiye dayalı değerlerin uygulamaya konulması olarak ifade edilmektedir. Farklı mesleklerin kendilerine özel etik kuralları vardır. Tabi ki dürüstlük, objektiflik, doğruluk gibi özellikler bütün meslekler için genel geçer değerlerdir. Fakat bununla birlikte bir doktorun, bir avukatın, bir öğretmenin ve bir akademisyenin mesleğini gerçekleştirirken uyması gereken kural ve yöntemler vardır. Mesleklere ait olan bu kuralların bütününe mesleki etik denilmektedir.

Örnek

- Bir tarih öğretmeninin herhangi bir tarihi olayı olduğu gibi değil de gerçekten uzaklaşarak, kendi düşüncelerini katarak anlatması meslek etiğine aykırıdır.

İnsan hayatının hiçbir bölümü etik kavramından bağımsız değildir. Bilim de insan hayatının bir parçası olduğu için etik kavramı bilim dünyasının ve akademik hayatın vazgeçilmez unsurlarından biridir. Bilimsel araştırmalar sırasında uyulması gereken ilkeler "*bilim etiği*" kavramıyla karşılanmaktadır. Bilim etiği, bilimsel bir araştırmanın plan aşamasından raporlaştırılmasına ve yayımlanmasına kadar geçen süreçte uyulması gereken etik ve bilimsel ölçütleri ifade etmektedir. Bu ölçütlere uyulmaması etik dışı davranışların gerçekleşmesine yol açmaktadır.

Bilim etiği, akademik çalışmalar sırasında karşılaşılan değer sorunlarının ve bunlara getirilen çözüm önerilerinin tartışıldığı alandır.

Bilim etiği, akademik çalışmalar sırasında karşılaşılan değer sorunlarının ve bunlara getirilen çözüm önerilerinin tartışıldığı alandır. Bilim insanının sadece görev ve sorumluluklarını belirleyen alan değil aynı zamanda araştırma ve yayın yapma, diğer bilim insanları ile bilgi alışverişinde bulunma, bilimsel görüşlerini açıklama gibi hak ve özgürlüklerini de içeren bir alandır.

Bütün bilim dallarının etik boyutu vardır. Pozitif bilimlerde olduğu gibi sosyal bilimlerde de etik ilkelere uygun hareket etmek büyük önem taşımaktadır. Milletlerin sosyal hafızası olan Tarih bilimi ile meşgul olan tarihçiye düşen görev objektiflik, belgelere sadakat, gerçekçilik gibi etik ilkeler ışığında çalışmalarını sürdürüp geçmişe ışık tutmak olmalıdır.

Bilim Etiği ile İlgili Kurumlar ve Çalışmalar

Bilim etiğinin giderek önem kazanması sonucu konu ile ilgili yasalar ve kurumlar oluşturulmuştur. Bu çalışmalar Avrupa'da daha erken dönemlerde başlamıştır. Bunlardan ilki 1947 yılında geliştirilen *Nürnberg İlkeleri*'dir. Nürnberg İlkeleri II. Dünya Savaşı sırasında Nazilerin kamplarda yapmış oldukları etik dışı tıp araştırmalarına tepki olarak meydana getirilmiştir. Bu ilkeler insanlar üzerinde araştırma yapan araştırmacıların uymaları gereken etik kuralları içermektedir. 1. maddede kişinin gönüllü onayının mutlaka gerekli olduğu vurgulanmaktadır.

Helsinki Deklarasyonu'nda da *(Declaration of Helsinki)* insanlar üzerinde yapılacak biyomedikal deneyler için bazı yönlendirici önerilerde bulunulmuştur. İnsan Deneklerine Dayalı Biyomedikal Araştırmalar İçin Uluslararası Etik Kılavuzu (International Ethical Guidelines for Biomedical Research Involving Human Subects) ve Avrupa Birliği İyi Klinik Uygulamaları Kılavuzu (The European Union Good Clinical Practice Directive) gibi kılavuzlar hazırlanmıştır.

The Committee on Science, Engineering and Public Policy (COSEPUP) tarafından oluşturulan bir jüri, araştırmalarda dürüstlüğü etkileyen faktörleri tespit etmiştir. Komite tarafından oluşturulan jürinin bu tespitlerinden sonra ABD'de bilimsel bütünlük adına Office of Scientific Integrity (OSI) ve Office of Scientific Integrity Review (OSIR) kurulmuştur. OSI ve OSIR 1992 yılında yerlerini The Office of Research Integrity'e (ORI) bırakmışlardır. ORI ise araştırmaların sorumlu bir şekilde yürütülmesini öğretmek, araştırma bütünlüğünü teşkil etmek, araştırma suiistimalinin önlenmesi ve tespiti, araştırmanın kötüye kullanılması iddialarına yanıt veren kurumlara teknik yardım sağlamak gibi sorumlulukları yerine getirmektedir.

2 Eylül 1993'te Türkiye Bilimler Akademisi kurulmuştur.

Türkiye'de etik kavramı gerek toplumsal düzeyde olsun gerekse bilim ve meslek hayatında olsun oldukça geç ele alınmaya başlamıştır. Bilim etiği ile ilgili çalışmalar 20. yy.ın son çeyreğine denk gelmektedir. 2 Eylül 1993 tarihinde bilim adamlığını, bilimsel araştırma ve araştırma standartlarını uluslararası düzeye çıkarmayı teşvik, bilim temelli danışmanlık hizmeti vermek, toplumda bilimsel yaklaşım ve düşüncenin yayılmasını sağlamak, ulusal öncelikleri dikkate alarak bilim politikalarının oluşturulmasına yardımcı olmak gibi amaçlarla *Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA)* kurulmuştur. 2 Eylül 1993 tarihinde kurulan kurum

çalışmalarına 7 Ocak 1994 tarihinde başlamıştır. TÜBA'nın görevleri şu şekilde belirlenmiştir:

- Bilimsel konularda ve bilimsel önceliklerin saptanması amacıyla incelemeler ve danışmanlık yapmak,
- Toplumda bilimsel yaklaşım ve düşüncenin yayılmasını sağlamak,
- Cumhurbaşkanına, Türk bilim insanları ve araştırıcılarının toplumsal statüleri, yaşam düzeyleri, gelirleri ve bilimsel faaliyetlerin gereği olan özel kolaylık ve ayrıcalıklara ilişkin mevzuat değişiklikleri önermek,
- Bilimin öneminin ülke kamuoyunca takdir ve kabulünü sağlamak ve bilim adamlığını özendirmek için ödüller vermek,
- Yukarıda belirtilen amaçların gerçekleşmesi ve görevlerin yerine getirilebilmesi ile ilgili her türlü faaliyette bulunmaktır.

TÜBA tarafından bilim etiği konusunda çalışmak üzere 2001 yılında *Bilim Etiği Komitesi* oluşturulmuştur. Bu komite, ülkede bilim etiği ilkelerinin belirlenmesi, bilim insanlarının özellikle de genç araştırmacıların bu ilkeler doğrultusunda bilgilendirilmesi ve bilinçlendirilmesi amacıyla kurulmuştur. Bilimin bir çıkar, fayda aracı değil de kutsal bir uğraş olduğu bilincini kazandırmayı hedeflemiştir.

2001 yılında hazırlanan *Bilimsel Araştırmalarda Etik ve Sorunları* başlıklı rapor, 1 Aralık 2001 tarihinde yapılan toplantıda görüşülerek kabul edilmiş, raporun özünü oluşturan temel ilkeler 14 Aralık 2001 tarihinde Bilim Etiği Konusunda Kamuoyu Duyurusu olarak açıklanmıştır. 11 Eylül 2007'de *Bilim Etiği Çağrısı*'nda bulunmuş, 2008 yılında *Bilim Etiği El Kitabı*'nı yayımlamıştır. 5 Haziran 2010 tarihli Genel Kurul toplantısında ise *Bilimsel Doğruluk İlkeleri* belirlenmiştir. Bu ilkeler bilim etiği açısından önemli bir aşama olmuş, araştırmalardaki kötü davranışlar ve bunlara karşı takınılacak tavırlara yer verilmiştir.

Bilim etiği konusunda TÜBA'nın yanında *Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK)* ve alt kuruluşu olan *Ulusal Akademik Ağ ve Bilgi Merkezi (ULAKBİM)* tarafından da çalışmalar yürütülmektedir. 2000'li yıllarda başlayan çalışmalar 2010 yılında yönetmeliğe dönüştürülmüştür. Yönetmelikte kurulun görevleri, etik dışı davranışlar, bu davranışlarda bulunanlara uygulanacak olan yaptırımlar gibi konulara yer verilmiştir. Adı geçen kurumlar tarafından konuyla ilgili sempozyumlar ve bilimsel toplantılar düzenlenmiştir.

Bilimsel çalışmalarda özelikle yayına dönüştürme aşamasında etik dışı davranışların önüne geçmek için iThenticate ve Turnitin gibi çeşitli intihal programları da devreye sokulmuştur.

Bilimsel araştırmalarda tarihçinin ve bilim insanlarının görevleri

Entelektüel uğraş olan bilimi kendisine meslek edinen bilim insanlarının bilim dünyasına ve yaşadıkları topluma karşı sorumlulukları vardır. Toplumun tarihçilerden birtakım beklentileri söz konusudur. Çünkü insanların ortak bir merakı vardır: Geçmişte yaşananları bilmek ve anlamak. Tarih yazımının amacı ise gerçekleri ortaya koymaktır. Bu görevi üstlenen tarihçi araştırma yöntem ve

tekniklerini çok iyi bilmek zorundadır. Geçerli ve güvenilir yöntemler kullanarak objektif, taraf gütmeyen verilerden genellemeler yaparak konuya açıklık getirmeli, soruları gidermelidir. Tarihçi kaynaklara sadık olmalı, onları objektif bir şekilde değerlendirmeli ve yorumlamalıdır. Böyle davranarak bilimsel etik ihlallerinin de önüne geçmiş olacaktır.

Tarihçi kaynaklara sadık olmalı, onları objektif bir şekilde değerlendirmeli ve yorumlamalıdır.

Güven ve dürüstlük, bilimsel araştırmalarda aranan en önemli özellikler arasındadır. Bilim insanı konu seçimi, kaynak kullanımı, çalışma süreci ve çalışmanın raporlandırılması aşamalarında objektifliğini kaybetmemeli, dürüstlük ve erdem gibi nitelikleri rehber edinmelidir. Araştırma bitiminde elde edilen sonuçlar ilgi çekme, maddi kazanç sağlama ve tanınma gibi nedenlerle saptırılmamalıdır. Çalışmaları sonucunda elde ettiği bilgileri diğer bilim insanlarıyla paylaşmalı, konu ile ilgili yapılmış diğer çalışmaları dikkate almalıdır. Elde edilen veriler dürüst bir şekilde raporlandırılmalıdır. Araştırmacıların bazen, bazı kesimlerin beklentileri sonucunda, çeşitli baskılarla karşılaşabildikleri görülmektedir. Fakat nesnelliği ve dürüstlüğü kendisine ilke edinmiş bir araştırmacı hiçbir koşulda bu ilkelerinden ödün vermemelidir. Çünkü gerçeğin ortaya çıkması durumunda hem kendisine hem de bilime zarar vereceğinin farkında olmalıdır. Bu da iyi bir bilim etiği eğitiminden geçmektedir. Eğitim sırasında bilimsel etiğin önemi ve etik ihlalinin zararlarının verilmesi, bu ve benzeri durumların gerçekleşmesine engel olacaktır. Aynı şeyler tarih araştırmacıları için de geçerlidir. Nesnesi insan ve geçmiş olan tarihçi objektifliğini hiçbir koşulda kaybetmemeli, belgeler ve kaynaklar ışığında çalışmalarını yürütmelidir.

Bilimin amacı güvenilir bilgiyi elde ederek insanlığa faydalı olmaktır. Elde edilen bu bilgi rasyonel, dogmatizmden ve inançlardan uzak olmalıdır. Bunu sağlayacak kişi ise bizzat bilim insanının kendisidir. Bu nedenle bilim insanı ön yargılı olmamalı, açık fikirli olmalı, karşı görüşlere saygı duyarak mantık arayabilmeli, kuşkucu olmalı, eleştirilere açık olmalı, düşünce ve gözlemlerinde etki altında kalmamalı, yanılabileceği ihtimalini göz ardı etmemeli, yargılarında olasılıklara yer vermeli, bilimsel liyakatten ayrılmamalı ve temel etik kuralların dışına çıkmamalıdır. Bilime gelen zararın bütün toplumu etkileyeceğini ve bilime olan güveni sarsacağının farkında olmalıdır.

Bireysel Etkinlik

- Şu an için bir araştırmacı olduğunuzu düşününüz. Araştırmacı olarak size düşen görevleri nasıl gerçekleştireceğinize dair düşüncelerinizi yazınız.

TÜBA tarafından düzenlenen çeşitli etkinlikler sonucunda *"Bilimsel Doğruluk İlkeleri"* belirlenmiştir. Etik dışı sorunların ortaya çıkmasını engelleyecek olan ilkeler şunlardır:

- *Dürüstlük:* Bilim insanı araştırmalarının amaçlarını, yöntemini, sonuçlarını açıklarken başkalarının çalışmalarını değerlendirirken dürüst olur.
- *Güvenirlik:* Bilim insanı araştırmalarını dikkatli ve tarafsız bir şekilde yapar. Araştırma sonuçlarını tarafsız ve gerçeğe uygun şekilde verir.
- *Nesnellik:* Bilim insanı çalışmalarında ve bu çalışmalar sonucunda yaptığı değerlendirmelerinde nesnellikten ayrılmaz.
- *Tarafsızlık:* Bilim insanı çalışmalarında politik, dinsel, ırksal ve ideolojik oluşumların, baskı gruplarının, diğer kişi ve grupların etkilerinden özgürdür, çıkar düşüncesinden uzak durur.
- *Bağımsızlık:* Bilim insanı çalışmalarında ve kararlarında politik, ırksal, yönetsel, dinsel ve kültürel değer yargılarından, çıkar düşüncelerinden ve kamuoyundan bağımsız hareket eder.
- *Açıklık:* Bilim insanı çalışmalarının sonuçlarını diğer bilim insanlarıyla, diğer kişi ve kurumlarla ve bilim dünyasıyla yayın yoluyla paylaşır. Araştırma sonuçları ulaşılabilir olmalıdır.
- *Hakkaniyet:* Bilim insanı başkalarının çalışmalarına ve bulgularına atıfta bulunmalıdır. Adil ve saygılı olmalıdır.
- *Saygı ve Sakınma:* Bilim insanı, insan haklarına, kültürel ve etik değerlere saygılı olur. Çalışmalarında diğer canlılara, kültürel mirasa ve doğaya zarar vermemeye çalışır.
- *Sorumluluk:* Bilim insanı diğer bilim insanlarına karşı sorumlu olmalı, genç araştırmacılara katkıda bulunmalı ve yol göstermelidir.

Etik dışı sorunları engellemek için TÜBA tarafından Bilimsel Doğruluk İlkeleri belirlenmiştir.

Örnek

- Bir tarihçinin araştırma yaparken gördüğü bir belgedeki bilgileri yanıltıcı biçimde değiştirerek vermesi ya da hiç olmayan şeyleri olmuş gibi aktarması Bilimsel Doğruluk İlkelerine aykırı bir davranıştır.

TARİH ARAŞTIRMALARINDA VE BİLİMDE ETİK DIŞI DAVRANIŞLAR

Etik Dışı Davranışların Nedenleri

Araştırmacılar çoğu kez kasıtsız, bilinçsiz ve farkında olmadan etik dışı davranışlarda bulunurlar. Fakat nadirde olsa bunu kasıtlı yapan hatta alışkanlık haline getirenler de vardır. Burada ahlaki değerler devreye girmektedir. TÜBA'ya göre etik dışı davranışların nedenleri şunlardır:

- Bireylere akademik araştırmaya başladıkları zaman bilimsel araştırma eğitiminin ve disiplininin verilmemesi, bilimsel araştırma etiğinin öğretilmemesidir.
- İnsan doğasının bir parçası olan yükselme ve eşitleri arasında kabul görme, insanlığın atılımında da belirleyici bir rol oynayan duygular aşırı hırs

Bilimsel araştırma eğitiminin yeterince verilmemesi etik dışı davranışların başlıca nedenlerinden biridir.

derecesine ulaştığında bilimsel etiğin çiğnenmesi olasılığı artmaktadır. Toplumda, üniversite ve bilim çevrelerinde yer edinme duyguları da araştırmacıları çeşitli etik dışı davranışlara sevk edebilmektedir.

- Yayın sayısının fazla olmasının bilimsel saygınlığı artıracağı yanılgısı yinelenen yayına neden olabilmektedir.
- Parasal destek alınan kurumlar ve buralarda çalışan bilim insanlarının aldıkları maddi destekler ile hızlı bir şekilde yayın yapmaya zorlanmaları. Araştırmacılar burs, proje veya sanayi desteklerini kaybetmemek için de etik dışı davranışlara yönelebilmektedirler.

TÜBA'nın sıraladığı bu nedenlerin dışında:

- Dikkatsizlik
- Disiplinsizlik
- Hakemlik sisteminin başarısızlığı
- Arkadaşlık, unvan, ast-üst ilişkileri
- Dikkatli bir inceleme ve kontrol sisteminin olmaması
- Zamanın kısıtlı olması
- Yöneticilerin etik tutumları
- Ruhsal bozukluklar
- Birtakım ahlaki eksiklikler de ilave edilebilir. Bahsi geçen bu nedenlerin hepsi tarih araştırmaları ve yazımı için de geçerlidir.

Örnek

- Bir porejeyi maddi olarak destekleyen kurumun baskıları nedeniyle araştırma tam olarak sona ermeden yayına dönüştürülmesi.

Etik dışı davranış çeşitleri

Disiplinsiz (Dikkatsiz veya Özensiz) Araştırma: Bilimde ve tarihte etik dışı kabul edilen davranışlardan biri disiplinsiz veya özensiz araştırmadır. Disiplinsiz araştırma kötü niyetli olmayan fakat bilimsel metodolojiye uymayarak yanlış sonuçlara ulaşan araştırmacıların yaptıkları hatalardır. Yani bilinçsizce yapılan hatalardır. Bilimsel bir çalışmada araştırmanın planlanması, uygun metot ya da yöntemin seçilmesi ve uygulanması, sonuçların analizi ve yorumu dikkat edilmesi gereken noktalardır. Araştırmacı bunlara dikkat etmeyerek, iyi niyetli olduğu halde bilimsel metodolojiye uymayarak farkında olmadan hatalar yapar ve disiplinsiz araştırma gerçekleşmiş olur.

Disiplinsiz araştırma kötü niyetli olmayan fakat bilimsel metodolojiye uymayarak yanlış sonuçlara ulaşan araştırmacıların yaptıkları hatalardır.

Araştırmacının tecrübesizliği, donanımsızlığı, bilimsel etik konusunda yeterince eğitim almamış olması, neyi nasıl yapacağını bilememesi gibi faktörler disiplinsiz araştırmanın araştırmacı kaynaklı nedenleridir. Araştırmacı kaynaklı olmayan nedenlerin başında ise tez danışmanının öğrencisine yeterince vakit ayırmaması ve konuya hâkim olmaması, editör ve hakem dikkatsizlikleri gelmektedir.

Disiplinsiz araştırmalardaki hatalar genellikle telafi edilebilen ve bilime büyük zararlar vermeyen hatalardır. Araştırma makale şeklinde yayımlanacak ise bilimsel dergilerin editör ve hakemleri bu hataları önceden fark edebilir, yayımlanmadan en aza indirebilirler. Araştırmanın iyi tasarlanması, yöntemin açıkça belirtilmesi ve kayıtların tutulması bu tarz hatalara engel olacaktır.

Uydurmacılık (Fabrication): Bilimsel araştırmalarda etik dışı olarak kabul edilen bir diğer davranış uydurmacılıktır. Bu etik dışı davranış için masa başı araştırma, kuru laboratuvarcılık gibi ifadeler de kullanılmaktadır. Araştırma sürecinde sıkıntı olduğu, gerektiği gibi araştırma yapılmadığı bu ifadelerden de anlaşılmaktadır. Araştırmacının ya hiç araştırma yapmadan ya da yarım yamalak yaparak yayınlar hazırlamasıdır. Uydurmacılıkta araştırmaya dayanmayan veriler üretilir, sonuçlara varılarak bunlar raporlanır ve yayın haline getirilir. Yapılmamış bir çalışma yapılmış gibi gösterilir.

Uydurmacılık: Araştırmacının ya hiç araştırma yapmadan ya da yarım yamalak yaparak yayınlar yapmasıdır.

Gerçekte var olmayan, yoktan var edilen veriler ve olmayan sonuçlar yayımlanır. Araştırmacı hiç kullanmadığı yöntemi, belgeleri ve malzemeyi kullanmış gibi gösterir. Hatta bazen gerçeğe aykırı belgeleri kullanır. Tarih araştırmaları bu tarz etik dışı davranışlar için oldukça elverişlidir. Çünkü araştırmacılardan çeşitli baskılar ya da kaygılar altında çalışanlar ve objektif davranmayanlar atıf yapmaksızın yani yararlandığı kaynağı ya da belgeyi belirtmeksizin olmayan şeyleri olmuş gibi gösterirken olanları da farklı yorumlarla verebilmektedirler. Tarih araştırmalarında bahsi geçen etik dışı davranışlar ancak orijinal, birinci el kaynaklara ulaşılarak ortaya çıkarılabilir.

Uydurmacılığa başvuran bir araştırmacının amacı ulaştığı verileri ve sonuçları daha iyi göstermektir. Bu tür uydurma yayınlar bazen bilimsel ve ekonomik destek alabilmekte ya da çok önemli araştırma merkezlerinden de çıkabilmektedirler. Etik dışı davranışların önüne geçilebilmesi için araştırmacılara iyi bir araştırma ve etik eğitimi verilmeli, yapılan yayınların niceliğinin değil niteliğinin önemli olduğu bilinci kazandırılmalıdır.

Sahtecilik, Çarpıtma, Aldatmaca (Falsification): Bilimde etik dışı davranışlar arasında sahtecilik, çarpıtma veya aldatmaca olarak isimlendirilen eylemlerde yer almaktadır. Bilimsel verilerin kasıtlı olarak değiştirilmesine sahtecilik denilmektedir. Araştırmacı burada yaptığı hatayı kasıtlı, bilinçli olarak yapmaktadır. Sahtecilikle veriler üzerinde ya doğrudan istatistik oynamalar yapılır ya da verilerin en uygun olanları alınıp uygun olmayanları atılır. Böylece bilimsel varsayımlar etik dışı bir şekilde güçlendirilmeye çalışılır. Sonuçlar gerçeğe aykırı olarak değiştirilir. Araştırmaya dayanmayan sonuçlara ulaşılır, veriler oluşturulur ve bunlar yayın haline getirilir. Araştırmacı amacını, çalışmanın yöntemini ve sonuçlarını bilinçli bir şekilde değiştirerek, çarpıtarak yayın yapmaktadır. Bazen de elde edilen bulgular beklendiği gibi çıkmadığında, araştırmada ortaya konulan hipotezlere, iddialara uygun olmadıklarında devre dışı bırakılarak araştırma raporuna yazılmazlar. Bu hareket ise çarpıtmanın içinde yer alan *"gizleme"* olgusuyla açıklanabilmektedir. Araştırmada ortaya atılan varsayımları ortaya koymak için sonuçlarla oynanır, bulgular doğru sonuç elde etmeyi engelleyecek

şekilde değiştirilirler. Kullanılmayan malzeme, materyal, kaynaklar ve yöntem kullanılmış gibi gösterilir. Bilimsel çarpıtmalar araştırmaların güvenilirliklerini bozarak bilim dünyasında güven sorununun da doğmasına yol açarlar.

Örnek

- Sosyal çevrenin akademik başarıya etkisini inceleyen bir araştırmada anket sonuçlarının beklenildiği gibi çıkmaması üzerine bu sonuçları istenilen doğrultuda değiştirmek.

Bilimsel çarpıtmalar araştırmaların güvenilirliklerini bozarak bilim dünyasında güven sorununun da doğmasına yol açarlar.

Tarih araştırmalarında da belgeleri, kaynakları kasıtlı olarak yanlış yorumlama, olayları aslına uygun değil de çıkar doğrultusunda çarpıtarak aktarma gibi durumlar söz konusu olabilir. Bir araştırmacı neden bu hataya düşer? Bu sorunun cevapları arasında siyasi, ideolojik faktörlere göre hareket etme, çeşitli çevrelerden çıkar sağlama ihtiyaçları etkili olabildiği gibi akademik yükselme, çok yayın yapma gibi nedenlerde yer almaktadır. Fakat bahsi geçen kişisel hırslar araştırmacıyı etik dışı bir davranışa sürüklemekte, var olan belge, bilgi ve kayıtların bilim dışı bir amaçla yeniden yorumlanması söz konusu olmaktadır. Böylesi durumlar ise araştırmacının sadece kendisine değil aynı zamanda bilime de zarar vermektedir.

Aşırmacılık, İntihal (Plagiarism): Aşırmacılık ya da intihal diğer bilim dallarında olduğu gibi tarihte de en sık görülen etik dışı davranışlardan biridir. İntihal için *korsanlık, yağmacılık, haksız kullanma, kendi adına geçirme* gibi ifadeler de kullanılmaktadır. Kavramdan anlaşılacağı üzere aşırmacılık, araştırmacının başka birine ait olan düşünceleri, kelimeleri, cümleleri, metotları, araştırma sonuçlarını ya da ürünlerini kaynak göstermeden kendisine aitmiş gibi kullanmasıdır. Bu gibi durumlarda intihal yapan kişi genellikle bilinçli olarak, bazen de bilinçsizce başkasına ait eserlerin bütününü ya da bir bölümünü alarak, yabancı bir eser ise de tercüme ederek kaynak göstermeden, atıf yapmadan kullanmaktadır. Başka bir ifade ile bilgi hırsızlığı yapmaktadır.

Araştırmacının bir çalışma yaparken o konu ile ilgili daha önce yapılmış olan çalışmalardan yararlanması gayet doğaldır. Hatta bu davranış benzer görüşlere dayandırılan çalışmayı daha da güçlendirmektedir. Yığılmacı olarak ilerleyen bilime de katkıda bulunmaktadır. Böylece benzer konularda daha sonra yapılacak çalışmalar için kaynak teşkil etmektedir.

Atıf yapmak mesleki etiğin bir zorunluluğu olduğu gibi aynı zamanda bilime ve başkalarının emeğine de saygıdır.

Araştırmacı başka kaynaklardan ve araştırmalardan yararlanırken *atıf (gönderme)* yapmak zorundadır. Çünkü atıf bilimsel araştırmayı diğer türlerden ayıran en önemli özelliklerden biridir. Metin içerisinde verilen bilgilerin nereden, hangi kaynaktan ya da kimden alındığının gösterilmesine atıf (gönderme) denilmektedir. Atıf yapmak mesleki etiğin bir zorunluluğu olduğu gibi aynı zamanda bilime ve başkalarının emeğine de saygıdır. Bütün dünyada olduğu gibi ülkemizde de bilim ve sanat eserleri *5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu* ile koruma altına alınmıştır. Adı geçen kanunun 35. maddesi ile aktarmaların nereden

ve nasıl yapılması gerektiği karara bağlanmıştır. *2547 Sayılı Yükseköğretim Kanunu ve YÖK Disiplin Yönetmeliği* gibi mevzuatlar da kullanılan bilgilere atıf yapılmadan kendisine aitmiş gibi davranılmasını suç saymakta ve cezai işlem gerektirmektedirler. Telafisi olmayan hatalara düşmemek için başka çalışmalardan yapılacak alıntılar yazarın kendi cümleleri ile yeniden ifade edilmeli, kelime oyunları yapmak ya da cümle içerisindeki kelimelerin yerini değiştirmek gibi aldatmacalardan kaçınılmalıdır. Orijinal kaynaktaki ifadeler aynen kullanılacaksa *doğrudan alıntı* kurallarına uyulmalıdır. Metin içerisinde kullanılan eserler metin sonundaki kaynakçada yer almalı, kaynakçada yer alan eserler ise metin içerisinde kullanılmalıdır.

Diğer etik dışı davranışlarda olduğu gibi intihale de neden olan faktörlerin başında eğitim eksikliği gelmektedir. Eğitim sürecinde etik kuralların öğretilmemesi intihalden kaçınma bilincinin oluşmasına engel olurken hızlı yayın yapma isteği, akademik yükselme arzusu, hırs ve rekabet gibi faktörlerde intihale neden olmaktadırlar. Günümüzde internetin yaygınlaşmasıyla birlikte elektronik ortama aktarılan bilgilere ulaşmanın kolaylaşması bir taraftan intihali artırırken diğer taraftan da bu tarz etik dışı davranışların ortaya çıkarılmasına da yardımcı olmaktadır.

Ülkemizde, bilimsel alanda en önemli etik sorunlar arasında yer alan intihale engel olmak, gerçekleşmeden önlenmesini sağlamak için TÜBİTAK içerisinde *"Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu"* ve TÜBA tarafından *"Bilim Etiği Kurulu"* oluşturulmuştur.

Bireysel Etkinlik

- Siz de tarihten bir konu belirleyiniz. Konuyla ilgili yararlanacağınız kaynaklarınızı toplayınız. Bu konuyu yararlandığınız kaynaklara atıf yaparak yazınız.

Haksız Yazarlık: Yazım aşaması bir araştırmanın en önemli safhalarından biridir. Araştırma tamamlanıp elde edilen bilgi ve sonuçlar makale, kitap vb. şekilde yayına dönüştürülerek paylaşılır. Yazım aşamasında *hayali-sanal-gölge yazarlık, armağan-konuk yazarlık* ve *onursal yazarlık* gibi etik sorunlar ortaya çıkabilmektedir. Yazarlıkla ilgili olan bu sorunlar en sık karşılaşılan etik ihlallerdendir. Üniversiteler Arası Kurula göre *haksız yazarlık*, araştırmaya aktif bir şekilde katkısı olmayan kişileri yazarlar arasına dâhil etmek, aktif katkısı olan kişileri yazarlar arasından çıkarmak, yazar sıralamasını uygun olmayan ve gerekçesiz bir şekilde değiştirmektir. TÜBA'nın Bilim Etiği Konusundaki Basın Duyurusunda ise yazarlık hakları ile ilgili olarak araştırma sonuçları araştırmayı yapanların tümünün ismiyle yayımlanır. Araştırmanın tasarlanması, planlanması, yürütülmesi ve yayına hazırlanması aşamalarında aktif bir şekilde katkıda

Araştırmanın bütün aşamalarına aktif bir şekilde katkıda bulunmayan kişiler yazarlar arasına dâhil edilemezler.

bulunmayan kişilerin isimleri yazarlar arasına dâhil edilemez, şeklinde açıklama yapılmıştır.

International Comittee of Medical Journal'e göre ise bilimsel bir çalışmada yazar olabilmek için üç kriter vardır:

- Araştırma düşüncesine ve planına ya da veri toplamaya ve verilerin yorumlanmasına önemli katkılar yapmak.
- Makale taslağının çıkartılmasında ya da önemli entelektüel içerik için kritik düzenlemeler yapmak.
- Yazının yayınlanacak son haline onay vermek.

Yazarlık için bu üç koşulun hepsinin yerine getirilmesi gerekmektedir.

Yalnızca veri toplamak, fonları sağlamak ya da başkalarının çalışmasına sadece yazım aşamasında katkıda bulunmak yazarlık hakkı doğurmamaktadır. Bir çalışmaya yazar olabilmek için konunun belirlenmesinden, temel olan soruyu sorup sonuçların yorumlanma aşamasına kadar geçen her süreçte aktif olarak yer almak gereklidir.

Yazarlıkla ilgili problemlerden biri de çok yazarlı çalışmalarda yazar sırasının belirlenmesidir. Bahsedilen sıralamayı belirleyen bazı ölçütler vardır. Buna göre üzerinde çalışılacak soruyu soran araştırmacı birinci sırada, hipotezi kuran araştırmacı ikinci sırada, yöntemi oluşturan araştırmacı ise üçüncü sırada yer almalıdır. Bunlardan sonra gelen araştırmacılar ise çalışmaya yaptıkları katkılar oranında sıralanmalıdırlar. Fakat bazen bu ölçütlerin dışına çıkılmakta, yazar sıralamalarında haksız değişiklikler yapılmaktadır.

Lisansüstü tezlerden üretilen yayınlarda çalışma tezin yazarına aittir. Bununla birlikte tez danışmanı da yazar olarak yer alabilir. Tezden üretilen çalışmalarda, çalışmanın tezden üretildiği belirtilmeli, tezin yazarı birinci isim, danışman ise ikinci isim olmalıdır. Bunların dışında çalışmayla hiç ilgisi olmayan başka isimler eklenmemelidir.

Örnek

- Yüksek lisans tezinden makale çıkaran bir yazarın tezin hiçbir aşamasında emeği olmamasına rağmen aralarındaki samimiyetten dolayı arkadaşının adını yazması.

Akademik yükselmelerde kullanılan yayın sayısını artırma düşüncesi, yayın ve atıf sayısını artırmak için karşılıklı anlaşarak yazarların birbirlerini yazmaları, o alanda yetkin tanınmış bir ismi çalışmaya dâhil ederek çalışmanın daha kolay yayımlanabileceğinin düşünülmesi, bazı durumlarda kâr kaygısı güden yayınevlerinin baskısı, haksız yazar olan kişinin yetersizliği ya da tembelliği, etik eğitiminin yeterince verilmemesi gibi faktörler haksız yazarlık, hayali yazarlık gibi etik dışı problemlere neden olmaktadırlar. Tıpkı diğer bilim dallarında olduğu gibi Tarih alanında da bu ve benzeri nedenlerden dolayı haksız yazarlık, hayali yazarlık,

onursal yazarlık gibi durumlarla karşılaşılmaktadır. Tabi ki bu durumlar bilimsel ahlak ve etik kavramlarıyla örtüşmeyen, istenmeyen davranışlardır.

Yinelenen Yayın (Duplication): Yinelenen yayın, aynı bilimsel çalışmanın birden çok dergiye gönderilerek yayımlanmasıdır. Yinelenen yayında çalışma ya aynen ya da küçük değişiklikler yapılarak, ismi değiştirilerek farklı yerlerde yayımlanır. Böylesi durumda gereksiz yayın söz konusudur. Yayın listesini kabarık gösterme düşüncesi yinelenen yayınların başlıca nedenlerindendir. Bunun dışında çalışmanın hızlı yayımlanması için birden fazla dergiye gönderilmesi de yinelenen yayına yol açmaktadır. Bilimsel dergi editörleri bu duruma engel olmak için gönderilen makalenin başka yerde yayımlanmayacağına dair "yazılı olur" isterler.

Bir çalışmanın kongre, sempozyum gibi bilimsel toplantılarda sözlü ya da başka şekilde sunulmuş olması daha sonra tam bir makale olarak yayımlanmasına engel teşkil etmez. Bu gibi durumlarda bildiriye atıfta bulunulmalı yani çalışmanın hangi bilimsel toplantıda ve ne şekilde sunulduğu belirtilmelidir. Belirtilen bilgilendirme yapıldığında etik açıdan herhangi bir sıkıntı söz konusu olmamaktadır.

Yinelenen yayın, aynı bilimsel çalışmanın birden çok dergiye gönderilerek yayımlanmasıdır.

Bölerek Yayınlama, Dilimleme (Salamizasyon): Bir araştırmanın sonuçlarını parçalara ayırarak çok sayıda yayın yapmaya dilimleme ya da bölerek yayımlama denilmektedir. Araştırmanın sonuçlarını araştırmanın bütünlüğünü bozacak ve uygun olmayacak yapay şekilde parçalara ayırma da etik ihlalini ortaya çıkarmaktadır. Bahsi geçen etik ihlalinin gerçekleşmesinde yazarların çok sayıda yayın yapma, yayın listesini kabarık gösterme ve akademik yükselme gibi istekleri etkili olmaktadır. Bazı araştırmalarda sonuçlar birden fazla makalede verilebilir. Fakat bu gibi durumlarda çalışmalar arasındaki bağlantı açık bir şekilde belirtilmelidir.

Kaynakların Taraflı Seçilmesi: Bazı araştırmacılar çalışmalarında yararlandıkları kaynakları taraflı seçmekte, kendi sonuçlarını destekleyen kaynakları kullanıp, uyuşmayanları ise görmemezlikten gelebilmektedirler. Bazen de nesnelliği kaybederek sadece kendi ülkelerindeki araştırmacıların çalışmalarına ağırlık verebilirler. Arkadaşları ya da kurumları tarafından yapılan araştırmaları ön plana çıkarabilmektedirler. Bilim etiği doğrultusunda bu hataya düşülmemeli, bütün kaynaklar objektif bir şekilde kullanılmalıdır.

Çalışmaya destek olan kişi ve kurumlar mutlaka belirtilmelidir.

Destek Belirtmeme: Bilimsel çalışmalar bazen çeşitli kişiler, kurumlar ve kuruluşlar tarafından desteklenirler. Araştırmacı bu desteği maddi olarak aldığı gibi kişilerin düşüncelerinden, fikirlerinden ve tecrübelerinden de yararlanabilir. Örneğin tarih araştırmalarında kişisel arşivler, aile arşivleri kullanılabilir. Araştırmacı bir çalışma sırasında maddi ya da manevi olarak nereden ve kimden destek görmüşse bu yardımın içeriğinden de bahsederek teşekkür etmelidir. Bu desteklerin bildirilmemesi ve teşekkür edilmemesi de etik dışı davranış olarak kabul edilmektedir.

Örnek

- Tarihi bir şahsiyetin biyografisini çalışan bir tarihçinin o kişinin ailesine ulaşıp kişisel arşivindeki belgeleri kullandığında bunu belirtmesi gerekmektedir.

Etik dışı davranışları engellemek için alınabilecek önlemler

Bilim araştırmalarında ve yazımında etik dışı davranışların yaşanmaması için şu önlemler alınabilir:

- Araştırmacılara mutlaka bilim etiği dersi verilmeli hatta bu ders lisans ve lisansüstü programların müfredatlarına dâhil edilmelidir. Bilimsel dürüstlüğün önemi kavratılmalı, etik dışı davranışların hem bireye hem de bilime vereceği zararlar üzerinde durulmalıdır. Akademisyenler, genç araştırmacılara iyi örnek olmalıdırlar.
- Etik kurallar bilim insanları tarafından özümsenmelidir. Bilim insanlarının etik konusundaki tutum ve davranışları önemlidir. Bu tutum ve davranışlar ne kadar sağlam olursa etik dışı davranışlarda o kadar azalmaktadır.
- Bilimde etik dışı davranışları denetleyen kurumlar daha aktif olmalı, gerekirse sayıları artırılmalı, konuyla ilgili genelgeçer ilkeler belirlenmelidir.

Özet

- **BİLİM, ETİK VE BİLİM ETİĞİ**
- **Bilim:** Evrende var olan gerçek bilgiye ulaşmak için yapılan sistemli çalışmalara verilen isimdir.
- **Etik,** insanlara yol gösterici ilkelerdir. Neyin doğru neyin yanlış olduğunu ayırmaya çalışan davranış kuralları, neyin iyi ya da neyin kötü olduğuna dair ilkeler ve sistemler, işlerin nasıl yapılması gerektiği konusunda yol gösterici değerler, standartlardır.
- Etiğin alt kavramları olan **meslek etiği ve bilim etiği** araştırmacılara çeşitli kurallar getirmiştir. Bu kuralları kendisine ilke edinen araştırmacılar hem kendilerinin hem de bilimin gelişimine önemli katkılarda bulunmaktadırlar.
- **Bilim Etiği ile İlgili Kurumlar ve Çalışmalar**
- 2 Eylül 1993 tarihinde bilim adamlığını, bilimsel araştırma ve araştırma standartlarını uluslararası düzeye çıkarmayı teşvik, bilim temelli danışmanlık hizmeti vermek, toplumda bilimsel yaklaşım ve düşüncenin yayılmasını sağlamak, ulusal öncelikleri dikkate alarak bilim politikalarının oluşturulmasına yardımcı olmak gibi amaçlarla Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) kurulmuştur. TÜBA tarafından bilim etiği konusunda çalışmak üzere 2001 yılında Bilim Etiği Komitesi oluşturulmuştur. Bilim etiği konusunda TÜBA'nın yanında Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) ve alt kuruluşu olan Ulusal Akademik Ağ ve Bilgi Merkezi (ULAKBİM) tarafından da çalışmalar yürütülmektedir.
- TÜBA tarafından düzenlenen çeşitli etkinlikler sonucunda "Bilimsel Doğruluk İlkeleri" belirlenmiştir. Etik dışı sorunların ortaya çıkmasını engelleyecek olan ilkeler şunlardır:
- Dürüstlük,Güvenirlik,Nesnellik,Tarafsızlık,Bağımsızlık,Açıklık,Hakkaniyet,Saygı ve Sakınma,Sorumluluk
- **TARİH ARAŞTIRMALARINDA VE BİLİMDE ETİK DIŞI DAVRANIŞLAR**
- **Etik Dışı Davranışların Nedenleri**
- Araştırmacılara gerekli bilimsel araştırma eğitimi ve disiplininin verilmemesi.
- Yükselme, eşitlerinin arasında kabul görme duygusunun hırsa dönüşmesi.
- Yayın sayısının fazla olmasının saygınlığı artıracağı yanılgısı.
- Araştırmaya destek verenlerin baskıları.
- **Etik Dışı Davranış Çeşitleri**
- **Disiplinsiz (Dikkatsiz veya Özensiz) Araştırma:** Disiplinsiz araştırma kötü niyetli olmayan fakat bilimsel metodolojiye uymayarak yanlış sonuçlara ulaşan araştırmacıların yaptıkları hatalardır. Bilinçsizce yapılan hatalardır.
- **Uydurmacılık (Fabrication):** Araştırmacının ya hiç araştırma yapmadan ya da yarım yamalak yaparak yayınlar hazırlanmasıdır. Uydurmacılıkta araştırmaya dayanmayan veriler üretilir, sonuçlara varılarak bunlar raporlanır ve yayın haline getirilir.
- **Sahtecilik, Çarpıtma, Aldatmaca (Falsification):** Bilimsel verilerin kasıtlı olarak değiştirilmesine sahtecilik denilmektedir.
- **Aşırmacılık, İntihal (Plagiarism):** Araştırmacının başka birine ait olan düşünceleri, kelimeleri, cümleleri, metodları, araştırma sonuçlarını ya da ürünlerini kaynak göstermeden kendisine aitmiş gibi kullanmasıdır.
- **Haksız Yazarlık:** Araştırmaya aktif bir şekilde katkısı olamayan kişileri yazarlar arasına dâhil etmek, aktif katkısı olan kişileri yazarlar arasından çıkarmak, yazar sırasını uygun olmayan ve gerekçesiz bir şekilde değiştirmektir.
- **Yinelenen Yayın (Duplication):** Aynı bilimsel çalışmanın birden çok dergiye gönderilerek yayımlanmasıdır.

Özet(devamı)

- **Bölerek Yayımlama, Dilimleme (Salamizasyon):** Bir araştırmanın sonuçlarını parçalara ayırarak çok sayıda yayın yapmaya dilimleme ya da bölerek yayımlama denilmektedir.
- **Kaynakların Taraflı Seçilmesi:** Bazı araştırmacılar çalışmalarında yararlandıkları kaynakları taraflı seçmekte, kendi sonuçlarını destekleyen kaynakları kullanıp uyuşmayanları ise görmemezlikten gelebilmektedir.
- **Destek Belirtmeme:** Bilimsel çalışmalar bazen çeşitli kişiler, kurumlar ve kuruluşlar tarafından desteklenirler. Bu desteklerin bildirilmemesi ve teşekkür edilmemesi de etik dışı davranış olarak kabul edilmektedir.
- **Etik Dışı Davranışları Önlemek İçin Alınabilecek Önlemler**
- Araştırmacılara mutlaka bilim etiği dersi verilmeli hatta bu ders lisans ve lisansüstü programların müfredatlarına dâhil edilmelidir.
- Etik kurallar bilim insanları tarafından özümsenmelidir.
- Bilimde etik dışı davranışları destekleyen kurumlar daha aktif olmalı, gerekirse sayıları artırılmalı, konuyla ilgili genelgeçer ilkeler belirlenmelidir.

DEĞERLENDİRME SORULARI

1. Aşağıdakilerden hangisi bilimin ortaya çıkışının nedenlerinden biri değildir?
   a) İnsanın doğada ve çevresinde olup biteni merak etmesi
   b) İnsanın başlangıçta doğa karşısındaki acizliği
   c) İnsanın yaptığı gözlemler
   d) İnsanın öğrenmeye olan ihtiyacı
   e) İnsanın diğer insanlar ve toplumlardan habersiz olması

2. Aşağıdaki kavramlardan hangisi insanlara yol gösterici ilkeleri kapsamaktadır?
   a) Bilim
   b) Bilimsel bilgi
   c) Etik
   d) Norm
   e) Gelenek

3. Bilimsel araştırmalar sırasında uyulması gereken ilkeler ve bilimsel ölçütler aşağıdakilerden hangisi ile ifade edilmektedir?
   a) Bilim Etiği
   b) Meslek Etiği
   c) Ahlak
   d) Bilimsel Bilgi
   e) Etik

4. 2 Eylül 1993'te kurulan kurum aşağıdakilerden hangisidir?
   a) Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA)
   b) Bilim Etiği Komitesi
   c) Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK)
   d) Ulusal Akademik Ağ ve Bilgi Merkezi (ULAKBİM)
   e) Bilimsel Doğruluk İlkeleri Komitesi

5. Aşağıdakilerden hangisi Bilimsel Doğruluk İlkelerinden biri değildir?
   a) Dürüstlük
   b) Güvenilirlik
   c) Destek belirtmeme
   d) Tarafsızlık
   e) Bağımsızlık

6. Bilim insanının başkalarının çalışmalarına ve bulgularına atıfta bulunması, adil ve saygılı olması hangi Bilimsel Doğruluk İlkesi ile adlandırılmaktadır?
   a) Bağımsızlık
   b) Tarafsızlık
   c) Açıklık
   d) Hakkaniyet
   e) Nesnellik

7. Aşağıdakilerden hangisi etik dışı davranışın nedenlerinden biri değildir?
   a) Bilimsel araştırma etiğinin öğretilmemesi
   b) Yayın sayısının fazla olmasının saygınlığı artıracağı yanılgısı
   c) Dikkatsizlik
   d) Ast-üst ilişkileri
   e) Herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek almama

8. Aşağıdakilerden hangisi disiplinsiz araştırmada araştırmacı kaynaklı nedenlerden biri değildir?
   a) Araştırmacının tecrübesizliği
   b) Araştırmacının donanımsızlığı
   c) Araştırmacının yeterli etik eğitimi almamış olması
   d) Araştırmacının neyi nasıl yapacağını bilmemesi
   e) Tez danışmanının konuya hâkim olmaması

9. Metin içerisinde verilen bilgilerin nereden, hangi kaynaktan ya da kimden alındığının gösterilmesi aşağıdakilerden hangisi ile ifade edilir?
   a) Vurgu
   b) İşaret
   c) Destek belirtme
   d) Atıf (gösterme)
   e) Tarafsızlık

10. Aşağıdakilerden hangisi etik dışı davranışları önlemek için alınabilecek önlemlerden biri değildir?
   a) Araştırmacılar kendi vicdanlarına bırakılmalıdır.
   b) Etik kurallar bilim insanları tarafından özümsenmelidir.
   c) Etik dışı davranışları denetleyen kurumlar daha aktif olmalıdır.
   d) Araştırmacılara bilim etiği dersi verilmelidir.
   e) Konuyla ilgili genelgeçer ilkeler belirlenmelidir.

Cevap Anahtarı

1.e, 2.c, 3.a, 4.a, 5.c, 6.d, 7.e, 8.e, 9.d, 10.a

YARARLANILAN KAYNAKLAR

(2002). *Bilimsel Araştırmada Etik Ve Sorunları*, Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları.

Aktaş, K., (2014). "Etik-Ahlâk İlişkisi ve Etiğin Gelişim Süreci", *Uluslararası Yönetim Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi,* Cilt: 1, Sayı: 2, ss. 22-32.

Aydın, E., (2007). "Bilim, Araştırma ve Etik", *Türk Hijyen ve Biyoloji Dergisi*, 2007, Cilt: 64, Sayı: 2, ss. 47-53.

Aydın, İ., (2006). *Eğitim ve Öğretimde Etik*, Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Birinci, A., (2006). "Tarihçilikte Meslek Ahlâkı veya Ahlâksızlığın Tarihçiliği Meselesi", *Muhafazakar Düşünce,* Kış, Cilt: 2, Sayı: 7, ss.77-108.

Böke, K. (Ed.), (2017). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, İstanbul: Alfa Yayınları.

Candan, A. S., (2011). "Tarih Metinlerinde Atıf Yapmak ve Dipnot Göstermek", *Tarih Nasıl Yazılır? Tarihyazımı İçin Çağdaş Bir Metodoloji*, (Ed. Şimşek, A.), İstanbul: Tarihçi Kitabevi.

Erdem, A. R., (2012). **"**Bilim İnsanı Yetiştirmede Etik Eğitimi", *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi,* Cilt: 2, Sayı: 1, Nisan; ss. 25-32 DOI: 10.5961/jhes.2012.030

Ersoy, N., (1997). "Biyomedikal Araştırmalar ve Etik Kurullar", *Kocaeli Üniversitesi Tıp Dergisi*, Ocak, 2 (1), ss. 5-9.

Ertin, H., Temel, M. K., (2016). "İnsan Üzerindeki Deneyler ve İlgili Etik-Yasal Metinler", *Anadolu Kliniği*, Eylül, Cilt: 21, Sayı: 3, ss. 223-234.

Erzan, A. (Ed.), (2008). *Bilim Etiği Elkitabı*, Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları.

Gürbüz, S., Şahin, F., (2017). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri Felsefe-Yöntem-Analiz*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Karasar, N., (2011). *Araştırmalarda Rapor Hazırlama*, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Köklü, N. (2003). "Akademisyenlerin Araştırma Etiği Konusundaki Görüşleri", *Eğitim Bilimleri ve Uygulama*, 2, (4), ss. 137-151.

Memiş, E., (1995). *Tarih Metodolojisi*, Konya: Öz Eğitim Yayınları.

Metin, E., (2016). "Tarih Araştırma ve Yazımında Etik", *Tarih İçin Metodoloji*, (Ed. Şimşek, A.), Ankara: Pegem Akademi.

Özcoşar, İ., (2018). "Arşiv Araştırmalarında Etik", *Sosyal Bilimlerde Etik Sorunlar*, (Ed. Musa Öztürk), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Özmen, H., Karamustafaoğlu, O. (Ed.), (2019). *Eğitimde Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Pegem Akademi.

Robson, C., (2017). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri Gerçek Dünya Araştırması*, (Çev. Ed.: Çınkır, Ş., Demirkasımoğlu, N.), Ankara: Anı Yayıncılık.

Ruacan, Ş., (2005). Bilimsel Araştırma ve Yayınlarda Etik İlkeler", *Gazi Tıp Dergisi*, Cilt: 16, Sayı: 4, ss. 147-149.

Tabancalı, E., (2004). "Bilim Ve Yayın Etiği", *Burdur Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 8, ss. 225-237.

Topdemir, H. G., Unat, Y., (2011). *Bilim Tarihi*, Ankara: Pegem Akademi.

Toplu, M., (2012). "Bilim Etiği: İnternetin Bilim Etiği Üzerine Etkileri", *Türk Kütüphaneciliği 26*, 4, ss. 654-698.

Yaşar, E., (2018). "Akademik İntihal, Nedenleri ve Çözüm Önerileri", *Uluslararası Eğitim Araştırmacıları Dergisi*, *1*(1), ss. 34-44.

Yılmaz, K., (2012). **"**Etik Dışı Davranış Olarak Haksız Yazarlık", *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 1, Haziran.